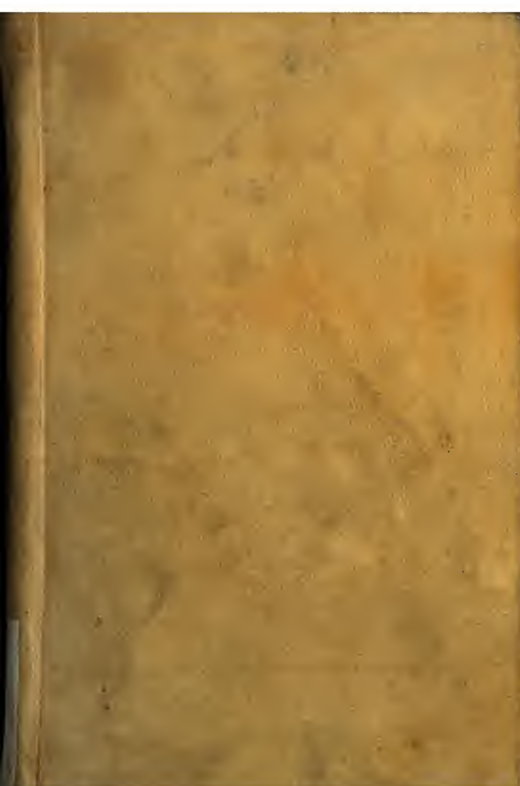
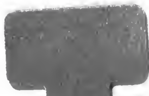

ESEGESI
BIBLICA
161
A
39.
BIB.NAZ.NAPOLI

BIBL. NAZ.
161
A
39

D. IO. GEORGII ROSENMÜLLERI

SCHOLIA

IN

NOVUM TESTAMENTUM.

TOMUS V.

CONTINENS

PAULI EPISTOLAS AD TIMOTHEUM, TITUM, PHILEMONEM, ET HEBRAEOS; EPISTOLAM IACOBI, UTRAMQUE PETRI, EPISTOLAS IOANNIS, EPISTOLAM IUDAE ET APOCALYPSIN IOANNIS.

EDITIO QUINTA
AUCTIOR ET EMENDATIOR.

NORIMBERGAE,
IN OFFICINA FELSECKERIANA
MDCCCVIII.

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM I. AD TIMOTHEUM.

An Timothei Patria fuerit Lycaonia Asiae minoris provincia, et in ea urbs vel Derbe, vel Lystra, ut vulgo credunt, id quidem non satis constat. Hoc autem certum est, patrem eius, cuius nomen ignotum, paganum, matrem vero, Eunicem, et aviam Loidem, Iudaicae primum, deinde vero christianae religioni fuisse addictas, Actor. XVI, 1—3. 2 Tim. I, 5. Paulus eum sibi itineris comitem esse voluit, ideoque propter Iudaeos, illas regiones inhabitantes, circumcidi iussit, sperans, ipsius opera multos ex Iudaeis nondum conversos, ad Christum posse converti, quorum nonnulli rigidioribus sententiis occupati, consuetudinem eius sermonemque declinaturi fuerant, si scissent incircumcisum. Actor. XVI, 3. Itaque eum solenni ritu ad munus doctoris evangelici initiatum (1 Tim. IV, 14. VI, 12. 2 Tim. I, 6.) secum duxit, atque pariter ut Lucam, Silam etc. in omnibus fere itineribus perpetuum habuit comitem, et multorum periculorum socium, tandemque praefecit ecclesiae, quae erat

Ephesi, 1 Tim. I, 3. ut non tantum coetui Christianorum praeesset, sed et Presbyteros constitueret, eosque manuum impositione ordinaret, 1 Tim. V, 19. 22. Quum autem Ephesi essent, qui Timothei auctoritatem agnoscere nollent, Paulus hanc Epistolam scripsit, quae non tantum Timotheo, sed et Ephesiis scripta esse, recte dici potest, ut mox patebit legenti Epistolam. Instruit vero Apostolus Timotheum ad rem apud Ephesios bene gerendam, ostendit quid docere, quid vitare, quid sequi debeat, quomodo agendum cum variae conditionis hominibus, secus docentes redarguit, et varia praecepta dat. De Epheso vid. Prolegomena in epistolam ad Ephesios, et Cf. notata ad Actor. XIX.

De tempore, quo scripta sit epistola, et unde sit missa, certo non constat. Bensoni, Michaeli, aliorumque sententia, qui eo ipso anno, quo Paulus Epheso in Macedoniam profectus est, anno sexagesimo aerae vulgaris scriptam esse existimant, nititur locis 1 Tim. I, 3. Actor. XX, 1. Sed repugnare videtur, quod Timotheus iam post tres menses iterum comitatus est Paulum, Act. XX, 4. Verosimilior est eorum sententia, qui hanc epistolam anno 65 demum scriptam esse, post Usserium, Io. Pearsonum, Clericum, putant. Vid. Guil. Paley, in *horis Paulinis*, *Beweis der Glaubwürdigkeit der Geschichte und der Aechtheit der Schriften des Apostels Paulus* etc. cum notis Henkii. Helmst. 1797. 8. p. 278. sq. Horum argumenta examinare, ab instituto nostro alienum est. Qui plura desiderat, adeat Prolegomena a Io. Henrico Heinrichs, *annotationibus ad Pauli epistolas ad Timotheum, Titum et Philemonem praemissa*. Goetting. 1798. 8.

CAP.

CAP. I.

1. Κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ, σωτῆρος ἡμῶν) *Ex mandato Dei, sospitatoris nostri.* Dei et Iesu Christi auctoritate se esse constitutum Apostolum, statim ab initio Epistolae dicit Paulus, quo maior sit dictis eius auctoritas. Nonnullae Editiones cum codicibus quibusdam habent: Θεοῦ πατρὸς καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. Mutarunt, qui meminerunt, nomen σωτῆρος plerisque in locis tribui Christo. Sed tribuitur idem nomen etiam Deo Patri, qui Christum ad Salutem nostram misit. Luc. I, 47. 1 Tim. IV, 10. Tit. II, 10. Iudae v. 25. Loca V. T. in quibus Deo id nomen tribuitur citavit Grotius. Dicitur autem Deus σωτὴρ, quia malis liberat, et exhibet bona, non huius tantum sed et futurae vitae. Itaque non male σωτῆρος vertas *sospitatoris.* τῆς ἐλπίδος ἡμῶν) *Qui nobis spem salutis fecit.* Ἐλπὶς, *auctor spei.* De eodem Col. III, 4. ἡ ζωὴ ἡμῶν, et Eph. II, 14. ἡ εἰρήνη ἡμῶν.

2. Τιμοθέῳ, γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει) *Discipulo genuino in doctrina christiano.* Τέκνον appellat Timotheum, quia erat eius *discipulus* in religione. Nam apud Iudaeos haud raro doctores comparari solent cum parentibus. 1 Cor. IV, 14. 15. Πίστις, *religio.* Γνήσιος metaphorice est verus, qui vere talis est, qualis esse debet, interdum etiam *carus*, *dilectus*; nam τὸ γνήσιον *amorem* etiam et *benevolentiam* notat 3 Macc. III, 13. ut Schleusnerus demonstravit in Spicilegio I. Lexici Bieliani p. 26. Quum Timotheus a prima aetate commendatus Paulo fuerit a matre, ut eius exemplis instrueretur, 2 Tim. III, 10. videtur ei adfuisse, ante quam is Lystram veniret,

quanquam ibi primum Timothei meminit Lucas, Act. XVI, 1. sqq. De vocibus χάρις, ἔλεος, εἰρήνη vide initia praecedentium epistolarum.

3. Καθὼς παρεκάλεσα — ἑτεροδιδασκαλεῖν) *Quemadmodum proficiscens in Macedoniam te hortatus sum, ut Ephesi permaneres: ita nunc etiam te hortor, ut denunties nonnullis, ne diversam a nostra doctrinam tradant.* Iubet Apostolus v. 3 — 10. perversos quosdam legis Zelotas coërceri, eaque occasione praecipuum legis usum obiter exponit. Oratio est elliptica, in sequenti membro supplenda. Quid autem supplendum sit, dubitant interpretes. Nonnulli supplent: οὕτω καὶ νῦν παρακαλῶ, ἵνα παραγγείλῃς. Alii ante verba, ἵνα παραγγείλῃς subintelligi volunt: *ita facito*, vel *vide*, vel βλέπε, *cura*. Alii aliter. Vid. *Wolf.* in curis ad h. l. Τισὶ, *quibusdam*, quos nominare haud opus erat, quia Timotheus eos noverat. Terent. Eunuch. III, 2. *Quod quidam fecit; ubi donatus: quidam recte etc. et contemtum indicat hoc verbum.* Notat autem Paulus doctores christianos, nimium studiosos legis Mosaicae, ut ex sequentibus apparet. Tales in omnes fere coetus christianos se insinuare conabantur, ut ex epistolis Pauli, Petri et Ioannis constat, nec equidem video, cur Esseni potissimum sint intelligendi. Cf. notata ad Coloss. II, 18. Ἑτεροδιδασκαλεῖν, docere falsa, vel quae non pertinent ad religionem, sed ab ea sunt aliena.

4. Μηδὲ προσέχειν — ἀπεράντοις) *Nec attendant fabulis et genealogiis inutilibus.* Προσέχειν est *animum attendere, operam dicare et studium.* Μῦθοι, *fa-*

bulae, i. e. *res leves et inanes*, similes fabellarum, *figmenta*. Exempli loco nominantur γενεαλογίαι et quidem ἀπέραντοι, *infinitae*, vel ut alii malunt, *inutiles*, ἀις ὐδὲν περαίνεται, veluti ὐδὲν χρήσιμον, *utilitatem nullam* habentes, ut Chrysostomus explicat. Πέρας est *finis*, *scopus*, unde περαίνω, *scopum attingo*, *prosum*, et ἀπέραντον, *quo nihil efficitur*. Hinc λόγοι ἀπέραντοι philosophis sunt Syllogismi in quibus conclusio non sequitur ex praemissis, quos λόγοις περαντικοῖς opponit Diogenes Laërtius, L. VII. c. 1. §. 49. At λόγους ἀπέραντους vocant quoque quoslibet *sermones fictos et inutiles*. Sic Strabo L. II. sententiam eorum, qui Tanaim ab occasu per Borysthenem et Hypanim in Maeotim fluere perhibebant, πλαστὸν καὶ ἀπέραντον λόγον vocat. Quaenam sint istae nugae et genealogiae, quarum studium reprehendit Apostolus, de eo interpretes valde dissentiunt. Nam alii eorum intelligunt fabulosas angelorum et aeonum genealogias, quas finxerunt sibi olim Esseni; alii fabulas Cabbalisticas, alii Gnosticorum nugas, alii genealogias proprie sic dictas. *Iudaeos* fuisse, qui hic reprehenduntur, patet ex v. 7. ubi vocantur νομοδιδάσκαλοι. Hos magno studio stemmata familiarum suarum confecisse, et in hac re laudem et gloriam quaesivisse, verum quidem est. Sed non apparet, quomodo Paulus hoc ut ἑτεροδιδασκαλίαν reprehendere potuerit, nisi dicas, Iudaeos per has genealogias se iactare voluisse adversus reliquos Christianos ex gentibus, quasi iis essent meliores; hoc enim adversatur religioni Christianae, quae non quaerit, utrum aliquis natione sit Iudaeus an ethnicus. Nec eorum sententia est contemnenda, qui eos hic reprehendi existimant, qui fortassis studio genealogico abusi sint, ad conficiendas falsas

tabulas genealogicas, e quibus, quod Iesus a Davide genus derivare nequeat, demonstrare conabantur. Videtur Paulus Ex-Iudaeos in Christiano coetu ab hoc studio avocari voluisse, procul dubio ideo, quod omnis illa genealogiae Iudaicae ratio, Messia iam nato, in fumum abiisset, nulli amplius usui futura, imo etiam incerta esset, et impedito scrutinio obnoxia. Vid. *Wolfii* curas ad h. l. Ex aliorum sententia Paulus intelligit αἰώνων γενεαλογίας, quibus operam dabant Orientales philosophi, inprimis Iudaei graece loquentes, vel Alexandrini. Vid. Grot. ad h. l. et Vitring. in observatt. sacr. T. I. pag. 339. Quicquid sit, videmus inde, iam Apostoli aevo fuisse, qui pro religione inutiles quaestiones proponerent. Tales omnibus temporibus fuerunt, et nunc etiam sunt doctores; qui utinam perpenderent, quam graviter peccent, quod summa religionis optimae et utilissimae neglecta, auditoribus commenta humana, nihil ad virtutem et salutem profutura, ininculcare solent. αἵτινες — οἰκοδομὴν (vel οἰκονομίαν) Θεοῦ τὴν ἐν πίστει) Οἰκοδομὴν praeter Codicem Claromont. a prima manu habent Syr. Erp. Iren. gr. apud Epiph. Vulg. clar. boern. Hilarius, Ambrosiast. Iren. int. Aug. Pelag. Οἰκονομίαν vero Cod. Al. Augiensis, Boerner, graeco-lat. aliique plurimi. Ed. Copt. Syr. p. Ar. pol. Syr. in m. Chrysost. Theodoret. Damasc. et alii. Utra harum lectionum sit vera, difficile dictu est. Mihi tamen οἰκοδομὴν praeferenda videtur, quia testes pro ea sunt vetustiores, et haec lectio contextui est aptior. *Quae efficiunt quidem disceptationes, non autem eam mentis emendationem, quae Deo placet, et ex religione oritur. Pricaeus* explicat: μᾶλλον ἢ οἰκοδομὴν ἐν τῇ εἰς τὸν Θεὸν πίστει, ut vox Θεοῦ non subiective sed obiective suma-

fumatur. Tum vero fcribendum fuiffet: *οἰκοδομὴν τὴν ἐν πίστει Θεοῦ*. *Οἰκοδομή*, ὠφέλεια, Rom. XIV, 19. et h. l. *mentis emendatio*. Si alteram lectionem praeferas, *οἰκονομία* erit minifterium, quod Deo praeftamus, ut religionis doctores. Non efficiunt illae difputationes *οἰκονομίαν Θεοῦ*, i. e. non efficiunt, ut fis idoneus minifter Dei *ἐν πίστει*, in tradenda religione. *Πίστις* et hic eft religio. *Ζητήσεις* hic funt quales 2 Tim. II, 23. *μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις* vocat Apoftolus nofter. *Μᾶλλον ἤ* hic ponitur pro *καὶ οὐ*, ut et 2 Tim. III, 4. *Suidas* de voce *μᾶλλον*: Τίθεται ποτὲ θετικῶς καὶ ἀναιρετικῶς. ὡς ὅταν λέγομεν, ὅτι μᾶλλον ἡ ἀρετὴ ὠφελεῖ ἢ βλάπτει. σημαίνομεν, γὰρ ὅτι ὠφελεῖ, βλάπτει δὲ οὔ. STORRIUS, qui (in diff. exeget. in epiftolarum Pauli minorum aliquot loca p. 42.) lectionem *οἰκονομίαν* praefert, ita fenfum conftituit: *μῦθοι* ifti inutilesque *γενεαλογίαι faciunt, ut altercentur potius quam fideliter dispensent res in domo Dei*. Cf. c. III, 15. Poft *ζητήσεις* fupplet *αὐτοῖς*, quem dativum cogitatione adiungendum, ad fuperius *τισὶ* (v. 3.) fpectare et formulam: *ζητήσεις (αὐτοῖς) παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει*, converti poffe putat in hanc: *ζητοῦντας αὐτοὺς ποιοῦσι μᾶλλον ἢ οἰκονόμους Θεοῦ πιστούς*. *Οἰκονομία Θεοῦ*, adminiftratio, quae *Deum spectat*, difpenfatio rerum, quae *Deo sacrae*, divina funt.

5. Τὸ δὲ τέλος — πίστεως ἀνυποκρίτου) *Scopus autem religionis* (inftitutionis in religione) *est amor, qui oritur e sincero animo, et bona mente, et fide non simulata*. *Παραγγελία*, *praeceptum*, religio, quae varia praecepta complectitur, vel etiam *institutio*, nam *παραγγέλλειν* faepe eft *docere, instituere*. *Τέλος*, *finis*,

scopus, quem religio in his terris intendit. Ἀγάπη de amore Dei et proximi dicitur. Matth. XXII, 37 — 40. Καθαρὰ καρδία, *animus sincerus*, malitiae omnis, ſcelerisque expers. Συνείδησις ἀγαθὴ, *mens bona*. Συνείδησις h. l. vix eſſe poteſt *conscientia*, vel iudicium de noſtris recte factis; ex hac enim non oritur amor. Mens bona autem non differt ab animo ſincero. Πίστις ἀνυπόκριτος, *fides haud simulata*, fiducia in Deum, qua firmiter credimus, Deum, quam maximum, optimum, mentium inſpectorem, remuneraturum eſſe noſtra charitatis opera.

6. Ὧν τινες — ματαιολογίαν) *A quibus quidam aberrantes, deflexerunt ad vaniloquium.* Ἀστοχεῖν eſt *a scopo, a consilio et officio* aberrare. Genitivus ὧν reſpicit ad virtutes com. 5. commemoratas. Hae ſunt τέλος *scopus* totius doctrinae chriſtianae. Ab hoc ſcopo aberrabant iſti fallaces doctores, dum neque ipſi animi puritatem fideique integritatem ſervabant, neque doctrina ſua aliis haec praecipue inculcare ſtudebant. Ἐκτρέπεσθαι, *deflectere de via*, h. l. *aliorsum deflectere*. Antoninus de rebus ſuis L. I. §. 7. τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, *quod ad ambitionem sophisticam non declinaverim.* Ματαιολογία eſt fere, quam ſupra v. 4. μύθους, et infra VI, 20. βεβήλους κενοφωνίας vocat. Gloſſae: ματαιολογία, *vaniloquium*, ut et hic Vulgatus vertit.

7. Θέλοντες — διαβεβαιοῦνται) *Volunt existimari legis doctores quum tamen non intelligant nec quid dicant, nec quid argumentis confirment* Εἶναι hic eſt φαίνεσθαι, *censeri, existimari.* Διαβεβαιοῦσθαι, *pro*

certo

certo affirmare, et quidem argumentis. Νομοδιδάσκαλοι, *legis* (Mosaicae) *doctores*. Intelliguntur hic doctores Iudaici, vel potius christiani Iudaizantes, perversi legis zelotae, qui sibi persuadebant, se intelligere legem Mosis, quum tamen non intelligerent. Legem dicebant observatu necessariam, et eam non observabant. Affirmabant multa, quae ex nullo habebant certo sensu aut revelatione.

8. Οἴδαμεν δὲ — χρῆται) Καλὸς ὁ νόμος, Rom. VII, 12. 14. 16. Intelligenda est lex Mosaica. Haec in se et ex Dei consilio est semper utilis, sive bene sive male ea utantur homines. Hoc autem loco Apostolus de doctore christiano loquitur, et dicit, in erudiendis ad pietatem hominibus legem Mosaicam usui esse posse, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται, si quis usum eius et finem semper consideret, et inculcet; si doctor perpendat, severam illam legis Mosaicae disciplinam non pertinere ad probos Christianos, qui sponte a vitiis abstinent sed ad improbos et malos, ut statim pluribus dicit v. 9.

9. Εἰδὼς — κεῖται) *Si hoc cogitaverit, probo viro legem non latam esse.* In explicando hoc loco mirifice a se invicem diffident et discrepant interpretes. Vid. b. *Christ. Guil. Franciscei Walchii diss. de lege iusto non posita.* Goettingae 1776. Sed omnia sunt facilia, si animadvertas, νόμον h. l. non esse in universum legem moralem de officiis agentem, (haec enim viris etiam probis lata est,) sed severam illam legis Mosaicae disciplinam cum suis poenis, e. g. non interficiendos esse parentes, non esse caedes patrandas, non committenda esse furta, adulteria etc. Tali enim lege non amplius opus est Christianis bonis, qui iam animo sunt emendati, a vitiis abstinent

nent, et virtuti ſtudent. Lex Moſaica data eſt rudi populo, effrenem licentiam captanti velut in officio continendo. Νόμος τεθεὶς ſ. κείμενος τινι dicitur, *qui ad aliquem pertinet, ſive in gratiam illius datus est.* Sic Dionyſ. Hal. Ant. L. XI τὰς ὑπὸ τοῦ δήμου τεθέντας ἐν ταῖς Φυλετικαῖς ἐκκλησίαις νόμους, ἅπασι κεῖσθαι Ῥωμαίοις ἐξ ἴσου, *leges a populo tributis comitiis latas, omnibus Romanis ex aequo latas esse debere* Demoſthenes adv. *Timocrat* τῶν νόμων — οἱ κεῖνται τοῖς ἐννέα ἄρχουσιν, *legum, quae ad novem archontes pertinent.* Dictio autem, viro bono leges non eſſe latas, eſt dictio vitae communis, et fere in proverbium abiit. Vir bonus nempe ſponte recte agit; ergo non opus habet lege. Sic Antiphanes apud Stobaeum: ὁ μηδὲν ἀδικῶν οὐδενὸς δεῖται νόμου. *Xenocratis* dictum de Philoſophis refert Laërtius: Μόνοι ποιοῦσιν ἑκουσίως, ἃ ποιοῦσιν ἄκοντες οἱ λοιποὶ διὰ τὸν νόμον. Dio Chryſoſtomus Diſſertatione LXXVI: εἰ γὰρ ἅπαντες ἦσαν ἀγαθοὶ, δηλονότι τῶν ἐγγράφων (νόμων) ἡμῖν οὐκ ἂν ἔδει ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις) *Improbis et immorigeris.* Ἄνομοι, qui nullam ſibi ipſis figunt legem, nempe ex uſu rationis. Gloſſae: ἄνομος, *illex, iniustus* etc. Ἀνυπότακτοι ſunt, quales *contumaces, refractarios, contemtores magistratuum ac legum eorumque per quos publica administrantur*, Seneca initio Epiſtolae 73. vocat. In Gloſſis: ἀνυπότακτος, *indomitus.* Chryſoſtomus Hom. 35. in Ioannem ait, leges humano generi impoſitas, ut freni ἀνυποτάκτοις ἵπποις, *ad irrationales eius impetus compescendos.* ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς) *Impiis et flagitiosis.* Heſychius: ἀσεβῆς, ἄθεος, ἁμαρτωλὸς. Sic et 1 Petr. IV, 18. ἀσεβεῖς et ἁμαρτωλοὶ iuncti. Ἀσεβέσι contrarii θεοσεβεῖς,

καὶ

καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα ποιοῦντες, Io. IX, 31. Gloffarium: *Noxius*, ἁμαρτωλός. Suidas: ἁμαρτωλοὶ, οἱ παρανομίᾳ συζῆν προαιρέμενοι, καὶ βίον διεφθαρμένον ἀσπαζόμενοι. ἀνοσίοις — ἀνδροφόνοις) In Gloffario: *Sceleratus*, ἀνόσιος etc. In vetere Onomaftico: *Nefarii*, ἀνόσιοι. Βέβηλος, *profanus*. Πατραλῴης, μητραλῴης, *patricida, matricida*; nam ἀλοιᾶν, τύπτειν. Tales pro modo facinoris etiam apud Romanos puniti; L. I. ff. de obfequ. parent. etc. et a talibus apud ipfos inferos exactas poenas ille maximus Poëtarum memorat. Ἀνδροφόνοις, in quos lex Exod. XXI, 12. Deut. XIX, 11.

10. Πόρνοις — ἀντίκειται) Ἀρσενοκοῖται, *qui cum masculis nefandam libidinem exercent*. In Gloffis: ἀρσενοκοίτης, *masculorum concubitor*. Ἀνδραποδισταὶ, *plagiarii*, qui homines ingenuos et liberos alliciebant, eosque deinde in remotis locis ut fervos vendebant. Servos etiam aliorum alliciebant, et uti fuos vendebant. Maximum eft furti genus, hominem liberum furari. ψεύσταις, hominibus in mendaciis convictis, fraudumque et perfidiarum plenis, ut A. Gellius XIV, 2. loquitur. Ἐπιόρκοις, *periuris*, quales funt, *qui nil metuunt iurare, nihil promittere parcunt*. Catull. Merito autem Apoftolus *periuros* poft *mendaces* pofuit; a mendaciis enim ad periuria progreffus facilis. Cicero in Orat. pro Q. Rofcio: *Nihil interest inter periurum et mendacem: nam qui mentitur, peierare consuevit*. Ὑγιαινούσα διδασκαλία, *sana doctrina*, eft *doctrina vera, incorrupta, nullo vitio laborans*. Sic Plutarch. de liberorum educat. commendat παιδείαν ἀδιάφθορον καὶ ὑγιαίνουσαν, *institutionem incorruptam et sanam*. Λόγον ὑγιῆ, *ser-*

sermonem verum vocat Dionyf. Hal. Ant. L. I. Idem L. II. habet δόξας οὐχ ὑγιεῖς, *falsas opiniones.* Haec aliaque fcelera, inquit Apoftolus, ita contraria funt Evangello, et officiis quae Evangelium praecipit, ut nemo Chriftianorum fit, qui ea non deteftetur. Itaque non opus eft lege Mofaica iis qui chriftianam religionem profitentur, et per eam emendati funt. Sunt magis erudiendi ex Evangelio, quod nobiliorem fentiendi agendique rationem nobis commendat, et argumentis moventibus efficaciffimis animos ad obfequium flectit.

11. Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον — ἐπιστεύθην ἐγώ) *Quae* (doctrina fana) *continetur in Evangelio excellentissimo beatissimi Dei, cuius praedicatio mihi est concredita.* Κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, refer ad verba τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, et κατὰ τὸ εὐαγγ. pro ἐν τῷ εὐαγγελίῳ intellige. Δόξα, כָּבוֹד, quidquid eft laude dignum, et in fuo genere praeftans, excellens. Vocatur igitur εὐαγγέλιον τῆς δόξης, ob fuam praeftantiam. Μακάριος vocatur Deus, quia ipfe fibi fufficiens eft ad beatitudinem, nec indiget noftri. Ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ, eft loquendi genus graecum, de quo diximus ad Rom. III, 2.

12. Καὶ χάριν — εἰς διακονίαν) *Et gratiam habeo, ei, qui mihi vires largitus est Christo Iesu, Domino nostro, qui satis fidum me habuit, cui demandaret hoc munus. Vires, inquit, largitus est mihi Christus,* i. e. inftruxit me, ut fcirem quid docerem, et ut libenter et conftanter docerem. Πιστὸς hic eodem fenfu fumitur, quo Hebr. III, 2. Θέμενος εἰς διακονίαν, i. e. ὅτι ἔθετό με εἰς διακονίαν, fc. τῆς καινῆς διαθήκης, ut 2 Cor. III,

III, 6. Digreffio haec a v. 12. ad 17. non cohaeret cum officiis, quae Paulus Timotheo in fuperioribus praefcribit; fed quia praeftantiae religionis chriftianae mentionem fecerat, obiter commemorat vocationem fuam, et felicem fe praedicat, quod dignus effet habitus, cui Chriftus tantum munus doctoris evangelici concrederet, quod non amplius effet Iudaeus, fed Chrifti Apoftolus.

13. Τὸν πρότερον — ὑβριστὴν) Βλάσφημον, nempe κατὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας, 2 Petr. II, 2. Gloffae: βλάσφημος, *maledicus*. Plutarchus in Pyrrhi vita: κακολόγον καὶ βλάσφημον. Διώκτην, Gal. I, 13. Καὶ ὑβριστὴν, Act. VIII, 3. Vulg: *Contumeliosum*. Ita in vetere et optimo Onomaftico (cum Gloffariis excufo) *contumeliosus*, ὑβριστής. Oftendit magnitudinem beneficii e ftatu fuo priore. ἀλλ' ἠλεήθην — ἐν ἀπιστίᾳ) Ἠλεήθην, *veniam peccatorum consecutus sum*. Ἀγνοῶν ἐποίησα, quia tum temporis nondum cognofcebam praeftantiam religionis chriftianae. Ἐν ἀπιστίᾳ, i. e. ἐν χρόνῳ τῆς ἐμῆς ἀπιστίας, quum nondum effem Chriftianus. Ita 2 Petr. II, 12. ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν, *quum tempus exitii eorum advenerit*.

14. Ὑπερεπλεόνασε — ἐν χριστῷ Ἰησοῦ) *Sed non tantum hanc maximam benevolentiam mihi exhibuit Dominus noster, sed etiam ad religionem et amorem erga Christum me perduxit*. Ἡ χάρις, *beneficium*, de quo v. 13. ferm fuerat, nempe venia peccatorum. Πίστις, *religionis scientia* in univerfum. Ἐν χριστῷ, *erga Christum*, ut 1 Io, IV, 9. Col. I. 3. vel amor, quatem poftulat Chriftus; amor Chriftianus.

15.

15. Πιςὸς — ἄξιος) *Certissima est doctrina, et quam amplectamur dignissima.* Πιςὸν, *certissimum*, de quo minime dubitandum. Ita Hefychius: πιςὴν γνώμην, βεβαίαν. Ἀποδοχῆς ἄξιον, dignum quod amplexamur. Hinc τὰ λεχθέντα ἀποδέχεσθαι, apud Plutarchum in Alexandri vita. Dicitur etiam ἀποδοχὴ *de laude, favore, reverentia*, et ufu verbi ἀποδέχεσθαι, quod faepe fignificat *laudare, comprobare aliquam rem.* Philo de praem. et poen. p. 912. B. μόνος δ' ἀποδοχῆς ἄξιος, ὁ ἀναθεὶς τὴν ἐλπίδα θεῷ. ὅτι χριςὸς — πρῶτος εἰμι ἐγὼ) Io. I, 9. III, 31. Ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, *ut saluti peccatorum consuleret.* Matth. IX, 13. XVIII, 11. Ὧν πρῶτός εἰμι ἐγὼ, quorum ego maximus fum, nempe refpectu anteactae vitae, quum effem blasphemus et perfecutor etc. Vult dicere, ut Luc. XIII, 2. ἁμαρτωλὸς παρὰ πάντας. Eft autem dictum hyperbolice ex fumma modeftia.

16. Ἀλλὰ διὰ — αἰώνιον) *Sed propterea misericordiam* et veniam *consecutus sum, ut in me, tanquam enormi peccatore vim omnem suae lenitatis ostenderet Iesus Christus, quo exemplar essem omnibus deinceps suscepturis religionem christianam ad consequendam felicitatem aeternam.* ἵνα ἐν ἐμοὶ — μακροθυμίαν) Ἐν ἐμοὶ πρώτῳ f. ἁμαρτωλῷ, ex v. 15. Alii legunt πρῶτον, quod effet pro πρότερον. In me Chriftus prius quam in aliis, qui a me erant convertendi, oftendit fummam fuam lenitatem. Poteft vero etiam fenfus effe: *in me inprimis.* Eft nempe in his verbis aliqua allufio: Ego fum peccator primus, ergo mihi primo condonavit. Τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, *summam lenitatem*, ut apud

Plu-

Plutarchum in Aemilii vita, ἀλκὴν πᾶσαν ἐνδείκνυσθαι. Sic 2 Tim. IV, 2. ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ. πρὸς ὑποτύπωσιν — αἰώνιον) *Exemplo omnibus in eum credituris, ut vitam aeternam consequentur.* Ὑποτύπωσις hic sumitur pro exemplo. Simile Rom. IV, 23. 24. ubi de Abrahamo agitur. Hesychius, ex hoc Apostoli loco: πρὸς ὑποτύπωσιν, πρὸς σημεῖον. Τὸ εἰς hic notat finem quo fides tendit, nempe ζωὴν αἰώνιον, 1 Petr. I, 9.

17. Τῷ δὲ — ἀφθάρτῳ) *Omnium vero temporum Regi immortali.* Erumpit animus in laudes Dei ob maximum hoc beneficium. Βασιλεὺς τῶν αἰώνων, Rex, qui per omnia tempora regnat, et cuius imperium non habet finem. Ἄφθαρτος, ὁ ἀθανασίαν ἔχων, infra c. VI, 16. Distinguit Deum hoc attributo Apostolus et a terrenis regibus, qui φθαρτοὶ dicuntur, et item a diis fictitiis. ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ θεῷ) Ἀοράτῳ, qui non conspicitur nisi ex operibus, et per fidem, Rom. I, 20. Σοφῷ deest in plurimis et optimis codicibus, Versionibus et Patribus graecis et latinis; habent Arab. pol. Nyss. Naz. aliique. Legendum itaque videtur μόνῳ θεῷ. Ceterum bonum sensum habet recepta lectio, sive vera sit, sive spuria, nam solus sapiens dicitur Deus, quia hominum sapientia nihil est ad divinam. *Phocylides*: εἷς θεός ἐστι σοφὸς, i. e. θεὸς μόνος σοφός ἐστι. Socrates in Platonis Phaedro: τὸ σοφὸν καλεῖν ἔμοιγε μέγα εἶναι δοκεῖ, καὶ θεῷ μόνῳ πρέπειν.

18. Ταύτην — στρατείαν) Sensus est: *Hoc tibi quam maxime iniungo, ut secundum praedictiones praecedentes, te concernentes* (vel secundum priora monita ad te spectantia) *optime fungaris munere tuo.* Redit Pau-

lus ad propositum, et hortatur Timotheum ad fidem et constantiam in persungendo munere suo praestandam. Ἡ παραγγελία *praeceptum.* ἵνα transpositum est, ut sit constructio talis: ἵνα ϛρατεύῃ τὴν καλὴν ϛρατείαν κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σὲ προφητείας, verbis ἐν αὐταῖς redundantibus. Huiusmodi transpositio est etiam 2 Cor. II, 4. Col. IV, 17. Ἐν αὐταῖς, *iuxta illas praedictiones.* Ἐπὶ σὲ עליך *de te*; quod ad te pertinet. Vaticinia illa autem edita esse putant nonnulli a quibusdam Presbyteris, iisdemque etiam Prophetis, eo tempore, quum Paulus Timotheum constitueret Evangelistam. Προφητείας alii putant h. l. esse praedictiones et sermones illorum, qui praedicebant, hunc fore virum bonum et praeclarum. Sed προφητεῖαι possunt etiam esse *monita*, cum animi quadam commotione pronuntiata. Vid. Noesselti *disputatio de Spiritu s. primis Christianis ab Apostolis per impositionem manuum tradito* in exercitatt. ad sacrarum scripturarum interpretationem (Halae 1803.) p. 59. 65. 80. Στρατεύειν καλὴν στρατείαν non solum notat, omni conatu, et studio ardentissimo pietatis christianae officiis satisfacere, sed et munere suo strenue desungi; ϛρατεία enim speciatim munus notat, cui in militia aliquis praefectus est. Perapposite lib. de *Maccabaeis*, quem Iosepho tribuunt, c. 9. dicitur: ἱερὰν καὶ εὐγενῆ ϛρατείαν ϛρατεύσασθε περὶ τῆς εὐσεβείας, *defungamini strenue sacro et ingenuo de pietate certamine.*

19. Ἔχων — συνείδησιν) Ἔχων, pro κατέχων. Πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, i. e. πίστιν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, infra c. III, 9. veram religionem, cum bona conscientia coniunctam. ἥν τινες — ἐναυάγησαν) *Quam*

Quam nonnulli neglexerunt, et ad errores delapsi sunt. Nempe morum perverſitas ſaepe eſt cauſſa errorum, qui vitioſitati patrocinantur. Ἀπώσασθαι, *reiicere, abiicere, repellere* bonam conſcientiam, eſt, eam parvi facere et negligere. Ἐναυάγησαν, h. l. *ad errores delapsi sunt; a vero deflexerunt*; proprie *naufragium fecerunt.* Diogenes Laërtius L. I, c. 1. §. 7. navem dicit περὶ τὴν Κῶαν θάλασσαν ναυαγῆσαι. Appoſite ſenſu improprio apud eundem auctorem L. IV, c. 2. §. 14. dicitur: ἐν τοῖς ἰδίοις μάλα νεναυαγηκώς, *qui magnam opum suarum fecit iacturam.*

20. Ὧν ἐςιν — Ἀλέξανδρος) *Hymenaeus* reſurrectionem mortuorum in fine ſeculorum negavit, 2 Tim. II, 17. 18. Videtur reſurrectionem allegorice intellexiſſe de propagatione Evangelii, per quam ſpiritualiter mortui ad vitam revocantur. An *Alexander* ſit idem, cuius ſit mentio 2 Tim. IV, 14. Act. XIX, 33. non liquet. Ὧν ἐςὶν etc. Quum multi eſſent, inſigniores enumerat. οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ) *Quos e coetu Christianorum exclusi.* Vide quae annotavimus ad locum 1 Cor. V, 5. ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν) *Ut discant falsa non disseminare*, μὴ πονηροῖς λόγοις φλυαρεῖν, quod ſolent qui ab aliorum communione ſe ſeparant, 3 Io. 10. et 2 Petr. II, 2. ubi et βλασφημεῖν, quod h. l. eſt *male de religione dicere, eam erroris accusare et mutare.* Ἵνα παιδευθῶσιν etc. eſt inter genera loquendi proverbialia. Phaedrus: *ne quis discat prodesse improbis.*

CAP. II.

1. Παρακαλῶ — ἀνθρώπων) Docet Apostolus, quae officia doctor religionis auditoribus debeat inculcare. Πρῶτον πάντων, hic ut Luc. XII, 1. e. 2 Petr. I, 20. est sine ἀνταποδότῳ dictum, qua forma et saepe apud Lucretium vox *principio* occurrit. Alii: *inprimis* Grotius: *Hoc primum, inquit, praescribo; num praescribit deinceps et alia.* Δεήσεις, προσευχαί, ἐντεύξεις, pro Synonymis possunt haberi. Vulgo ita distinguunt, ut δεήσεις sint *deprecationes, pro malis avertendis*; προσευχαί, *preces ad bona nobis obtinenda*; ἐντεύξεις *preces pro aliis.* Πάντας hic intellige, sive infideles sint, sive inimici.

2. Ὑπὲρ — ἐν ὑπεροχῇ ὄντων) *Pro Regibus eorumque summis ministris* Est autem h. l. βασιλεὺς κατ' ἐξοχὴν *Imperator Romanus.* Cyprianus ad Proconsulem: *Hunc* (Deum nempe) *deprecamur — pro nobis et pro omnibus hominibus, et pro incolumitate ipsorum Imperatorum.* Ὑπερέχειν vel ἐν ὑπεροχῇ εἶναι praecipue dicuntur Reges et Monarchae. Hinc 1 Petr. II, 13. τῷ βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι. Hoc autem loco τοὺς ἐν ὑπεροχῇ ὄντας intellige summos Imperatorum ministros, qui gladii ius habeant in Provinciis. Hesychius: ἡγεμόνι ὑπερεχικῶς ἄρχοντι. Tertullianus in Apologetico: *Oramus etiam pro Imperatoribus, pro ministris eorum et Potestatibus.* Non summae autem tantum, sed et secundae potestates recte ὑπερέχειν dicuntur. Glossar: ἐξοχή, ἡ ὑπεροχή, *excellentia, eminentia..* Post πάντων ἀνθρώπων hic diversos hominum

num ſtatus deſignare, minus erat neceſſe; frequenter autem apud utriusque linguae Scriptores a generalibus ad ſpecialia deſcendi ſolet. ἵνα ἤρεμον — διάγωμεν) *Ut vitam placidam et tranquillam agamus*, tuti a barbarorum invaſione et a latronibus. *Ut pace serena Publica securis exſultent otio terris.* Διάγειν ἐν ἠρεμίᾳ, Plutarchus in Timoleone dixit; et βίον μεθ' ἡσυχίας διάγειν in Othone. Heſychius: ἡσυχία, γαλήνη, ἠρεμία. Paſſim Scriptores laudant Reges, ob ſecuritatem, non unius alteriusve, ſed gentium, totorumque populorum, eorum beneficio adeptam. Ob meritum iſtud quietis, quo nil melius ſubditi, ni maius poſſunt populi capere, pro Regibus hic Paulus ait preces fundendas. ἐν πάσῃ — σεμνότητι) *Pie atque decore.* Σεμνότης, *decorum*, ubi omnia fiunt ſicut decet, ſine turpitudine. Hoc obiter addidit, ut officii ſui Chriſtianos admoneret. Non ideo, inquit, nos tranquillitatem et ſecuritatem publicam optamus, ut ea abutamur ad commeſſationes et libidines; ſed ad ſacros coetus, ad probos pudicosque mores.

3. Τῦτο γὰρ — Θεῦ) Hoc nempe, ut oremus pro reipublicae rectoribus. Καλὸν, *pulcrum, honestum*, quod nos decet. Ἀπόδεκτον ἐνώπιον αὐτῦ eſt, quod Hebr. XIII, 21. ἐνώπιον αὐτῦ εὐάρεςον. Heſychius, hunc Apoſtoli locum reſpiciens, ἀπόδεκτον, ἐπαινετόν. Deus vult omnium hominum ſalutem, v. 4. decet igitur et nos omnibus hominibus bene precari. De voce σωτῆρος cf. ſupra c. I, 1.

4. Ὃς πάντας — σωθῆναι) *Qui omnes homines vult felices fieri.* Cf. 2 Petr. III, 9. 10, III, 17. καὶ εἰς — ἐλθεῖν) Ἀλήθεια hic eſt *religio*, ut ſaepius. Ut homi-

nes omnes felices reddantur, vult eos pervenire ad religionis chriſtianae cognitionem. Debemus itaque et nos dare operam, ut omnibus innoteſcat veritas, et ei labori preces pro omnibus adiungere.

5. Εἷς γὰρ Θεὸς — Ἰησοῦς) *Unus Deus*, ſc. omnium hominum, cuiuscunque ſint gentis et conditionis. Rom. III, 30. Unus hic omnium hominum creator et conſervator vult etiam omnium hominum ſalutem et felicitatem: Quapropter inſtituit etiam modum procurandae veniae per Chriſti mortem. *Μεσίτης, ὁ εἰρηνοποιός*, (ut Suidas explicat,) qui amicitiam, pacem et concordiam reſtituit, et diffidentes reconciliat, gutes Vernehmen wiederherſtellt. Hoc mediatoris munere functus eſt Chriſtus, dum mortem toleravit ad veniam peccatorum. v 6. et declaravit, Deum velle hominibus condonare propter mortem a ſe toleratam; per doctrinam ſuam effecit, ut homines favorem Dei optarent, et quaererent; quod beneficium eſt generale, et totius humani generis donum. Rom. V, 10. 2 Cor. V, 19. Ἄνθρωπον hic intellige *σχήματι εὑρεθέντα ὡς ἄνθρωπον*. Phil. II, 8.

6. Ὁ δοὺς — πάντων) Ἀντίλυτρον, cf. Matth. XX, 28. Ipſe ſe morti obtulit, ut nos liberaret. Sic factus eſt mediator Dei et hominum. *τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις*) Non cohaerent haec verbo cum praecedentibus. Videtur igitur poſt *πάντων* periodus puncto eſſe finienda, et oratio ſic continuanda: *Haec est doctrina temporibus suis reservata*, quae ſuo tempore in omni terrarum orbe tradetur, et nunc iam traditur per me et alios Apoſtolos. Μαρτύριον enim h. l. eſt *doctrina*, cuius brevem ſummam Apoſtolus modo propoſuit. Μαρτύριον haud raro ſigni-

significare *doctrinam*, dubio caret, e. g. 1 Cor. I, 6. II, 1. 2 Tim. I, 3. etc. Doctiſſimus Heinrichs hanc huius loci interpretationem inanem et vanam eſſe cenſet, omnemque phraſin appoſitionem eſſe ſtatuit, ad priora referendam, explicandamque: Ὁ ἐςι τὸ μαρτύριον ὁ ἐμάρτυσε, ἐφανέρωσε Θεός ποτε, νῦν δὲ ἀπαπληρεῖ καιροῖς ἰδίοις. Vel καιρ. ἴδιοι pro hominibus ἐν κ. ἰδ. i. e. noſtris viventibus, μαρτύριον pro argumento, quo convincuntur homines, hebr. עדי, alias καταχρίνειν, *Wodurch Gott die Menschen unsrer Zeit überführte*, ſc. rata fieri vaticinia ſua etc. Quam vana et contorta ſit haec interpretatio, nemo non intellgiit.

7. Εἰς ὃ — ἀποςολος) Ad quam praedicandam et nunciandam ego conſtitutus ſum. Sic 2 Tim. I, 11. διδάσκαλος — ἀληθεία) *Doctor gentium fidelis et verus*, πιςὸς καὶ ἀληθὴς, nil falſum, nil adulterinum admiſcens.

8. Βέλομαι — τόπῳ) *Volo igitur viros, quocunque loco convenerint preces dicere.* Ἐν παντὶ τόπῳ, ubiubi coetus chriſtiani (Epheſi) celebrandi ſint ut recte monet Heinrichs. Eſt nempe hic ſermo de precibus publicis, quas *viri* in coetibus ſacris facere debent, non mulieres. Cf. v. 11. 12. ἐπαίροντας ὁσίυς χεῖρας) Ἐπαίροντας, in coelum nempe. Apuleius de Socratis Deo: *Hic habitus orantium est, ut manibus in coelum extensis precemur.* Χεῖρες ὅσιοι autem ſunt, quas καθαρὰς καὶ ἀμιάντας vocant alii Scriptores. Optime ergo *puras* vertebat vetus Interpres. Ita *puras manus* T. Livius dixit. Contrariae, *sacrilegae et impiae manus*, in Ciceronis Philippicis. Symbolico hoc ritu Apoſtolus ipſam rem ſignificatam deſcribit, nimirum puritatem animi et actionum,

 quam

quam docet esse necessariam, ut Religio nostra Deo accepta sit. χωρὶς — διαλογισμοῦ) Nec in proximum simultate peccantes, nec in Deum diffidentia; id enim hic διαλογίζεσθαι. Vide Iac. I, 6. Matth. V, 24.

9. Ὡσαύτως — κοσμεῖν ἑαυτάς) Repetendum est post ὡσαύτως καὶ verbum βούλομαι, ex comm. 8. et vertenda haec verba sunt ita: *Similiter etiam volo mulieres vestitu mundo, cum pudore et modestia se ornare.* *Grotius* post ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας minus commode supplet: *precari volo.* Verum est quidem utriusque sexus preces Deum audire; sed preces publicas in coetibus sacris non debent facere mulieres. Καταστολὴ saepissime apud Graecos de vestitu. Hesychius: καταστολήν, περιβολήν. *Suidas*: καταστολή, στολή. Seneca Controvers. 2, 7. *Matrona — prodeat in tantum ornata, ni immunda sit.* Xenophon Memorabil. II, τὸ σῶμα τῇ καθαρότητι κεκοσμημένην, τὰ δὲ ὄμματα αἰδοῖ, τῇ δὲ σχήματι σωφροσύνῃ. Αἰδὼς, verecundia vultus, parciloquio comitata; σωφροσύνη tam apertas actiones quam secretas complectitur. μὴ ἐν πλέγμασιν — πολυτελεῖ) *Non cincinnis, aut auro, aut margaritis, aut pretiosis vestibus.* Ἐν πλέγμασιν hic est, quod ἐν ἐμπλοκῇ τριχῶν vocat Petrus 1 Ed. III, 3. Bene Versio vulgata: *non in tortis crinibus.* Sic *crines in nodum tortos* Martialis. Suidas de Caesyra Polystrati uxore: πολλοῖς ἐκέχρητο καλλωπίσμασιν — καὶ τοῖς τῆς κεφαλῆς πλέγμασιν. Ἢ χρυσῷ) In Epistolis Ovidianis: *Veste tegor vili, nullum est in crinibus aurum.* Ἢ μαργαρίταις, non ἐν λίθων διαυγίαις, ut apud Suidam quis locutus. Seneca matronarum Romanarum luxum

rum exagitans, de Beneficiis VII, 9. *Video uniones, non singulos singulis auribus comparatos — iunguntur inter se, et insuper alii aliis superponuntur.* Ἱματισμῷ πολυτελεῖ, qualis Luc. VII, 25. ἱματισμὸς ἔνδοξος.. Quum autem haec fint adiaphora, i. e. nec bona nec mala in fe, fenfus eft: mulieres non tam debere ornare fe auro, quam recte factis, ut ftatim v. 10. dicitur.

10. Ἀλλ' ὃ πρέπει — ἀγαθῶν) Bene fenfum expresfit Syrus: *sed per opera bona* (nempe fe ornent, ex praecedentibus) *ut decet feminas pietatem* (chriftianam fc.) *professas.* Ὃ πρέπει, pro ὡς πρέπει. Θεοσέβειαν ἐπαγγέλλεσθαι, *pietatem profiteri* hic, et γνῶσιν ἐπαγγέλλεσθαι infra VI, 22. locutiones funt bene graecae. Sic Ioannes Antiochenus et Plutarchus, φιλοσοφίαν ἐπαγγέλλεσθαι. Anonymus apud Suidam, μαντικὴν ἐπαγγέλλεσθαι.

11. Γυνὴ — ὑποταγῇ) Ἐν ἡσυχίᾳ, *in silentio.* Non debent interrogare in publico conventu, fi quid non intellexerint. Cf. 1 Cor. XIV, 35. Praeceptum hoc ex Synagoga eft, ubi mulieres feclufum a virorum afpectu locum habent, et cum filentio, quae praeleguntur, aut dicuntur, aufcultant. Ἐν πάσῃ ὑποταγῇ, *cum summa obedientia.* In hac etiam re fe poftponant viris.

12. Γυναικὶ — ἐπιτρέπω) Virilibus officiis feminis fungi, prohibet et Romanum ius, L. I. ff. de poftul. οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός) *Non auctoritatem sibi sumere in virum,* nec fumere fibi munus, quod virorum eft. Vocem αὐθέντα dicit Phrynichus iam fuo tempore ufurpari coepiffe in fignificatu δεσπότου. Hinc αὐθεντεῖν eft ἐξουσιάζειν.

In versu graeco: γυναικὶ δ' ἄρχειν οὐ δίδωσιν ἡ Φύσις. Apuleius 9. *Sed nec aequitas patitur, plus iuris habere uxorem quam maritum.* Similia praecepta habes in libro Hebraeo *Musar*. ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ) Sc. βούλομαι, γνώμην δίδωμι, aut quid simile. Voio *eam esse in otio*, i. e. non fungi publico munere.

13. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη) Quod signum eminentioris in viro dignitatis, cf. 1 Cor. XI, 8. 9.

14. Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη) Nempe *prior*, quod repeti debet ἀπὸ κοινοῦ ex superioribus; aut, non fuit seductus a serpente. Argumentum ab imbecillitate sexus desumtum, cuius documentum ingens iam ab initio datum. Aequum autem est, id quod est imbecillius, parere valentiori. ἡ δὲ γυνὴ — γέγονε) Ἐν παραβάσει γέγονε, *in culpa fuit*. Sirac. XXV, 24. ἀπὸ γυναικὸς ἀρχὴ ἁμαρτίας.

15. Σωθήσεται δὲ σωφροσύνῃ) *Consequetur autem salutem cum procreatis liberis, si permanserint in fide, et amore et sanctitate vitae cum temperantia.* Τεκνογονία h. l. significare videtur *ipsam sobolem, progeniem, procreatos liberos*, ut hebr. יֶלֶד. Sic etiam Syrus intellexisse videtur. Confirmatur haec sententia eo, quod in plurali numero sequitur ἐὰν μείνωσιν, cuius constructionis vix ratio potest reddi, nisi verbum referas ad mulierem et liberos procreatos. Διὰ autem cum Genit. interdum poni pro σὺν, ἐν, (ut Rom. II, 27. IV. 11.) vix est, ut moneam. Sensus igitur est, mulierem in matrimonio viventem, omnino salutis compotem fieri cum suis liberis, si eos sic educaverit, ut sint et maneant boni Christiani.

Po-

Poteſt etiam τεκνογονία ſignificare *liberorum educationem*, ut Apoſtolus dicere velit: mulierem eodem, quo maritus modo, conferre aliquid ad utilitatem publicam, et eandem cum marito felicitatem conſequi, ſapienti liberorum educatione; non debere mulierem ſalutem ſuam procurare docendo, ſed potius liberos educando. Nam educatio parvulorum usque ad pueritiae annos ad matres paene ſolas pertinet. Aliorum interpretationes, easque plurimam partem contortas, iam non commemoro.

CAP. III.

1. **Π**ιςὸς ὁ λόγος) Certiſſimum ac veriſſimum eſt, quod dicam. Chryſoſtomus et Theophylactus haec ad proxime praecedentia retulerunt; ſed connectenda ſunt potius cum ſequentibus. Εἰ τις — ἐπιθυμεῖ) *Si quis Episcopi munus quaerit, gravissimam functionem optat.* Ἐπισκοπῆς ὀρέγεσθαι, ut apud Diodor. Sic L. XIV. ἡγεμονίας ὀρεγεσθαι. Apud Plutarch. de amore fratr. πορφύρας καὶ διαδήματος ὀρέγεσθαι. Ἐπισκοπή, פקדה, inſpectionem et praefecturam qualemcunque ſignificat, et in ſpecie eccleſiae inſpectionem. Ἐπίσκοπος h. l. eſt quilibet doctor et antiſtes. Ἐπιθυμεῖ, *quaerit, optat.* Neque id tunc ambitionis erat, ſed maximae fortitudinis, eo quod presbyteri munus non tantum cum graviſſimis laboribus, ſed et cum ſummis periculis eſſet coniunctum, ideo quod hi maxime ad poenas raperentur. Καλοῦ ἔργου dicit, non καλοῦ ἀξιώματος, ut oſtendat, illud muneris non ob honorem expetendum, ſed ob miniſterium eius. Ἔργον h. l. *functio*, miniſterium.

2.

2, Δεῖ ἐν — ἀνεπίληπτον εἶναι) *Oportet episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus.* Vocem ἀνεπίληπτος *e palaestra* sumtam esse, docet *Krebsius* ad h. l. Proprie enim dicitur de pugili, qui omnes corporis partes ita tutas ab adversarii ictibus praestat, ut feriri non possit. Hesychius: ἀνεπίληπτον, ἄμεμπτον, ἀκατάγνωστον. *Euripides* Oreste: ἀνεπίληπτον ἠσκηκὼς βίον, ubi vetus Scholiastes: ἀναμάρτητον, ἀδιάφθαρτον, ἀβλαβῆ, οὐκ ἄξιον ἐπιπλήττεσθαι. μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα) Non facile est intellectu, quis dicatur vir unius uxoris hic et v. 12. et Tit. I, 9. et quae sit *uxor unius viri,* c. V, 9. Omnino sensus esse videtur: Episcopum non decet vivere in *polygamia*; eam enim tum temporis non amplius fuisse usitatam, saltim inter Iudaeos, vix demonstrari poterit. De polygamia simultanea veteres etiam, quorum sententiam Theodoretus probat, hunc locum interpretati sunt. Non obstat, quod cap. V, 9. etiam *unius viri uxor* commemoratur, ut ad illum locum ostendemus. Alii tamen putant, iuberi, ut episcopus tantum semel matrimonium ineat, neque secundas nuptias celebret. Pro hac sententia militat, quod nuptiae secundae apud omnes gentes minus honoratae essent; alicubi et poenis nonnullis coërcitae. Neque vero Christiani in ulla laudis parte cedere debebant gentibus, apud quarum multas ad feminina sacerdotia nonnisi admissae univirae, ut *Tertullianus* nos docet de *Monogamia*, et ad uxorem L. I. et exhortatione castitatis. Vide *Grotium* et *Wetstenium.* Caussae vero, cur iteratum matrimonium vituperandum esse putarent, fuerunt fere hae: Fidem defuncto coniugi datam fallere existimabatur superstes coniux, si ad secunda vota progrederetur; res periculosa esse videbatur,

no-

novercam introducere in familiam, eique liberos prioris coniugis tradere; denique etiam libidinofiorem eum putabant, qui alterum contraheret matrimonium. Sic Paulus fe attemperaret moribus iftorum temporum, nec fcribere legem omni tempore obfervandam. Sed Paulum non improbaffe fecundas nuptias, patet ex Rom. VII, 2. 1 Cor. VII, 9. ut recte *Theodoretus* obfervat. Ex aliorum opinione a Paulo is dicitur effe aut fuiffe vir plurium uxorum, qui poft *repudiatam* uxorem duxerit aliam, feu quacunque de cauffa, feu etiam propter prioris adulterium, quae eft Hammondi inprimis fententia. Camerario *μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ* eft Periphrafis honefti mariti; qui cafte cum uxore fua vivat, una contentus; et infra cap. V, 9. *uxor unius mariti* eft, quae cum fuo marito cafte vixit. Ceterum haec verba Apoftoli non exigunt, ut Presbyter uxorem habeat, aut habuerit, fed id permifit, dum ne plures una habuerit. *νηφάλιον — διδακτικον*) *Νηφάλιος, sobrius* Gellius XII, 18. *Apud Lacedaemonios, illos sobrios et acres viros.* Sic *virum sobrium* dixit Cicero in Orat. pro Coelio. *Σώφρονα, molestum*, ad vitae tenorem pertinet, *κόσμιον* ad mores. *Κόσμιος, ordinis studiosus.* Plutarchus Praecept. Polit. de Livio Drufo: *ἦν ἀνὴρ σώφρων καὶ κόσμιος*, Herodian I. *κοσμίως τὸν τρόπον, καὶ σώφρονας τὸν βίον. Φιλόξενον, hospitalem.* Erat et hoc Presbyterorum, advenientes aliunde Chriftianos domi fuae excipere. *Διὰ τὴν πρός τοὺς ξένους φιλανθρωπίαν*, Galilaeorum (i. e. Chriftianorum) *θρησκείαν* magnum incrementum cepiffe ait Apoftata Iulianus. *Διδακτικόν*, qui aptus fit aliis inftituendis, vel etiam, qui doceat affidue, quod Vulgatus, qui *doctor* vertebat, fagaciter affecutus eft,

3.

3. Μὴ πάροινον — αἰσχροκερδῆ) Per πάροινον h. l. alii *vinosum, vinolentum*, alii petulantem, *iniuriosum* ὑβριςὴν intelligunt, cui pofteriori fignificationi ipfe contextus favet; in aprico enim eft, πάροινον τῷ ἐπιεικεῖ, πλήκτην τῷ ἀμάχῳ, et αἰσχροκερδῆ τῷ ἀφιλαργύρῳ opponi. Πάροινος vocari poffet *iniuriosus*, contumeliofus, etiam qui absque vino talis eft. Hoc fenfu Plutarchus Lib. an Seni ger. reip. Aridaeum regem hominem dicit fuiffe, ὑπό τῶν ἀεὶ κρατούντων παροινούμενον, *ab iis, qui plus valebant, contumeliose tractatum*. Deinde παροινία auctore Hefychio, vel eo potius, unde is eam gloffam haufit, eft, ἡ ἐκ τοῦ οἴνου ὕβρις καὶ οἷα δήποτε ἁμαρτία. Cf. *Kypke, Krebs. Loesn.* ad h. l. Μὴ πλήκτην, *non percussorem*, vel vehementem, non manu promtum, qualis ille apud Gellium, XX, 1. Plutarchus in Catone maiore τῇ χειρὶ πλήκτην. Aut, non qui acerba clamore corripiat et caftiget, non μάχιμον, ut exponit Hefychius. Μὴ αἰσχροκερδῆ deeft in codicibus plurimis, Verfionibus et Patribus, probante *Griesbachio* omiffionem. ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον) *Sed qui aliis facile cedat, lites fugiat, neque sit avarus.* Ἐπιεικῆ, cf. Eph. IV, 5. Ἄμαχον, *non litigiosum*, ἀφιλόνεικον.

4. Τοῦ ἰδίου — προϊστάμενον) Τοῦ ἰδίου οἴκου i. e. τῶν οἰκείων, bonum et diligentem patremfamilias hunc decet effe. Male enim committuntur aliena ei, qui fua negligit. *Domum uniuscuiusque*, tefte Seneca epift. 74. *Romani veteres pusillam rempublicam esse iudicaverunt*, et Chilo apud Plutarchum (Conviv. Sapient.) δεῖν βασιλευομένῃ πόλει τὸν οἶκον προσεοικέναι dixit. Plutarchus in Coniug. praeceptis, ἐν ἡρμοσμένον τὸν οἶκον εἶναι δεῖ κτῷ μέλ-

μέλλοντι καὶ ἀγορὰν καὶ φίλους ἁρμόζεσθαι. τέκνα — σεμνότητος) Τέκνα ἐν ὑποταγῇ, i. e. ὑποτεταγμένα, ὑπήκοα. Ἐν πάσῃ σεμνότητι, cum omni modestia. Intelligenda eſt modeſtia *liberorum*, non parentum.

5. Εἰ δέ τις — ἐπιμελήσεται;) Εἰ δὲ hic valet εἰ γάρ. Cicero ad Atticum X, 7. de Caeſare: *Iam, quibus utamur vel sociis, vel ministris, si ii Provincias, ii Rempublicam regent, quorum nemo duos menses potuit patrimonium suum gubernare?* Auguſtus Caeſar apud Senec. Clement I, 9. ad Cinnam, qui in ſe conſilium inerat: *Quo hoc animo facis? ut ipse sis Princeps? domum tueri tuam non potes.*

6. Μὴ νεόφυτον) *Non novitium.* Syrus: *Ne sit puer, recens discipulatu suo.* Intelligitur recens factus Chriſtianus. Sic et Gellii XVI, 7. *novitii ac semidocti*; metaphora a plantatione deſumta. Φυτάριον de homine minus ſolide inſtructo dixit et Arrianus IV, 8. in Epictetum. ἵνα μὴ — τοῦ διαβόλου) *Ne superbia inflatus incidat in iudicium convitiatoris*, ne hominibus occaſionem praebeat, male de ſe iudicandi. Τυφοῦσθαι eſt *vano stolidoque fastu laborare.* Ioſeph. c. Apion. I, 3. πῶς οὖν οὐκ ἄλογον τετυφῶσθαι τοὺς Ἕλληνας ὡς μόνους ἐπισταμένους τὰ ἀρχαῖα; *quis igitur non videat, Graecos vano stotidoque fastu laborare, quasi soli rerum antiquarum cognitionem teneant?* Διάβολος ſignificat *maledicum, calumniatorem, et* κρίμα *iudicium*, quod de alio ſtatuimus. Alii intelligunt *Satanam*, et vertunt: *ne simili modo ut Satanas puniatur.* Sed prior interpretatio et rei et contextui eſt *aptior.*

7.

7. Δεῖ δὲ — ἔξωθεν) Μαρτυρία, *laus.* Οἱ ἔξωθεν pro οἱ ἔξω, non christiani, Iudaei et Gentiles, Col. IV, 5. et alibi. ἵνα μὴ — τοῦ διαβόλου) *Ne ei macula gravis vitae praesentis aut prioris a calumniatoribus obiici queat.* Possunt tamen duae Phrases distingui, ut ἐμπίπτειν εἰς ὀνειδισμὸν sit *incurrere in aliorum vituperium.* ἐμπίπτειν εἰς παγίδα τοῦ διαβόλου autem, *insidias diaboli experiri*, vel, quod magis placet, incidere in insidias, quae struuntur ab adversariis religionis christianae. Παγὶς, *laqueus*, metaphorice est omne id, quod perniciem affert, sunt etiam insidiae, quae struuntur vitae, vel pietati, vel famae alicuius. Vid. SCHLEUSNERI Lexicon. v. παγίς.

8. Διακόνους — προσέχοντας) Διακόνους ὡσαύτως, sc. χρὴ εἶναι. Σεμνοὺς, *graves.* Μὴ διλόγους, *non mendaces, non bilingues.* Virgilius: *Tyriosque bilingues.* Ubi Servius, *fallaces.* Μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, *non multo vino deditos.* Προσέχειν *delectari aliqua re.* Philo de Prof. p, 472. E. ἐνὶ προσέχουσαν ἀνδρὶ, καὶ τὴν ἑνὸς οἰκουρίαν ἀγαπῶσαν, *uni deditam marito, et unius consortio contentam.* Plutarch. Quaest. οὐ θεμιτὸν τῷ ἱερεῖ μεθύσκεσθαι.

9. Ἔχοντας — συνειδήσει) *Retinentes Christianam doctrinam, et puram conscientiam.* Ἔχειν h. l. pro κατέχειν. Μυστήριον τῆς πίστεως, idem quod Col. IV, 3. τὸ μυστήριον τοῦ χριστοῦ, occulta religionis doctrina. Sic vocatur christiana doctrina, quia Paganis occulta fuit iis temporibus.

10.

10. Καὶ ἆτοι — διακονείτωσαν) *Hi autem explorentur priusquam muneri admoveantur.* Non intelligitur exploratio scientiae, sed vitae. Vox δοκιμάζεσθαι desumta est ex iure Attico. Pollux. VIII, 6 Δοκιμασία δὲ τοῖς ἄρχουσιν ἐπηγγέλλετο, καὶ τοῖς κληρωτοῖς, εἴτ' ἐπιτήδειοί εἰσιν ἄρχειν, εἴτε μή. At mos ea voce designatus, non apud Graecos tantum obtinuit, sed et Hebraeos Romanosque. Seneca Controverf. I. 2. *Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notae sanctitatis admittit, inquirit in mores — in vitam.* Moris erat apud Christianos, ut a presbyterio publicarentur nomina eorum, qui ipsi huic muneri viderentur idonei, ut si quis in ecclesia haberet, quod culpet in iis, id proferat. Cf. *Grotium* ad h. l. ἀνέγκλητοι ὄντες) *Postquam apparuerit, nihil illis posse obiici.* Nam saepe *esse* dicitur id, quod palam apparet.

11. Γυναῖκας — διαβόλους) Γυναῖκας, sc. αὐτῶν, Diaconorum. Chrysostomus, Theophylactus, et post eos recentiores *diaconissas* exposuere; sed de iis agitur infra c. V. Sunt igitur hic intelligendae uxores Diaconorum. Σεμνὰς, *graves.* Ita gravem feminam Apuleius in Apologia dixit. Μὴ διαβόλους, *non detrahentes,* ut Vulgata habet:

12. Διάκονοι — ἰδίων οἴκων) Cf. supra com. 2. 4.

13. Οἱ γὰρ καλῶς — ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) *Qui enim laudabiliter perfunguntur ministerio, gradum sibi* (ad presbyteratum) *parant, et magnam libertatem dicendi in docenda religione.* In voce βαθμὸν alludit ad secularem militiam. Hadrianus Imp. in sententiis excus. cum Glossariis; ἐὰν καλὸς στρατιώτης γένῃ, τρίτῳ βαθμῷ

 δυ-

δυνηθῇ εἰς πραιτώριον μεταβῆναι. Παρρησία, libertas in dicendo; et πίστις doctrina ipsa.

14. Ταῦτά σοι — τάχιον) *Haec tibi scribo*, sc. aliquando restrictius, *quia spero, me brevi futurum tecum.*

15. Ἐὰν δὲ — ζῶντος) Ἐὰν δὲ βραδύνω, *si quid intervenerit autem*, quod me cito affore prohibuerit. ἵνα εἰδῇς, ut his litteris monitus, noris ea, quae alioqui coram fueram dicturus. Οἶκος Θεοῦ, statim explicatur per ecclesiam Dei; quae cur ita vocetur, patet ex Eph. II, 21. 22. Ἀναστρέφεσθαι, *versari, agere.*

16. Στύλος καὶ — μυστήριον) *Firmissimum fundamentum, quo utitur religio, et omnium confessione maximi momenti est haec* (lim) *recondita religionis doctrina*, quae nempe sequitur. Comma hoc parum commode cum praecedentibus verbis στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας connectitur, quanquam *Synedrium Magnum* hoc titulo passim honestari ait Lightfootus; item vero multo incommodius a sequentibus divellitur. Nam particula, καὶ, καὶ ὁμολογουμένως novae periodi initio non congruit. Deinde frequens est in hac epistola, Timotheum confirmante et excitante, praefandi formula, qua Paulus rem quampiam mox a se dicendam commendat ut *veram*, *bonam* et *salubrem*, e. g. c. I, 15. IV, 9. 6. Similibus loquendi modis utuntur Rabbini. Ita R. Levi Barcelonita rationem, quare liberationis Israëlitarum e servitute aegyptiaca, tot signa memoralis in XV praeceptis ad Pascha concurrentibus assignentur, hanc affert: *quia fundamentum id magnum sit, et columna valida legis ac religionis Iudaicae.* Maimonides: *Fundamentum fundamenti, et co-*

columna sapientiae haec est etc. Στύλος καὶ ἑδραίωμα per Hendyadin: *firmissimum fundamentum.* Ἀληθείας, et εὐσέβεια, *religio*, quia et vera eſt, et ad pietatem ducit. Μυστήριον h. l. non eſt univerſa doctrina chriſtiana; (conſideratur enim ut pars ἀληθείας,) ſed graviſſima pars illius doctrinae. Μέγα, quod graviſſimum eſt, maximique momenti. Ὁμολογουμένως, *omnium consensu et consessione.* Θεὸς ἐφανερώθη — ἐν πνεύματι) Pro Θεὸς alii legunt ὅς, alii ὅ. *Erasmus* ad h. l. annotat: *Mihi subolet, Deum additum fuisse adversus hereticos Arianos. Camerarius: Non est autem diversus sensus, sive ὅ legatur, seu Θεός.* Decidendi rationes de hac varietate Lectionis *Griesbachius* accuratiſſime expoſuit. Codices variant, aliis legentibus ὅς, aliis Θεός, paucis ὅ. Sed codices ſolos nihil decidere, omnibus notum eſt. E *Versionibus* ſola Arabica polygl. legit Θεός, ceterae omnes non Θεός, ſed pronomen ὅς ſive ὅ. *Patres latini* omnes legunt *mysterium s. sacramentum quod manifestum* etc. licet de Chriſto intelligant. A *Patribus graecis*, antiquiſſimis temporibus, rariſſime excitatus eſt hic locus, ne contra Arianos quidem, initio controverſiae Atianae. Sic Cyrillus Alex. non provocat ad hunc locum contra Iulianum, negantem, Ieſum a Paulo unquam appellatum fuiſſe Deum; nec vocabulum Θεός opponit Neſtorio. Referunt quidem hoc dictum ad Chriſtum, ſed ex hoc non ſequitur, eos legiſſe Θεός, nonnulli enim Chriſtum ipſum μυστήριον nominare ſolebant. Θεὸς omnino legerunt Gregorius Nyſſ. Chryſoſtomus, Theodoretus, Damaſcenus, Oecumenius, Theophylactus. Ὅς legerunt Cyrillus Alex. et Theodorus Mopsveſt. Epiphanius, Gelaſius Cyzizen. ſ. Macarius Hieroſ. apud Gelaſium, teſte Wet-

C 2 ſte-

ſtenio. Praeterea ſermo inter opera Chryſoſtomi Tom. X. pag. 764. ὁμολογουμένως μέγα ἐςὶ τὸ τῆς ἐυσεβείας μυςήριον. ὤφθη ἀγγέλοις, ἐπιςεύθη ἐν κόσμῳ — αὐτῷ ἡ δόξα. Praeterea ὃς habuerunt codices eorum, qui Macedonium ſub Anaſtaſio Imp. ὃς in Θεὸς mutaſſe narrarunt. "O occurrit apud Gelaſium Cyzic. in Harduini Collect. Concil. T. I. p. 418. et in Serm. de incarn. inter opera Chryſ. T. VIII. p. 21p. Apud Cyrillum Scythopol. legitur: ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ μέγα τῆς ἐυσεβείας ἐφανερώθη μυςήριον ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. καλῶς τοῦτο λέγων, ἔτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Licet ex unaquaque harum lectionum elici poſſit ſenſus bonus, imo isdem, videtur tamen ὃς praeferendum. Eſt enim haec lectio omnium difficillima, et ex ea vitio Librariorum facile oriri potuerat ὃ vel ΘΣ. Si vera eſt lectio ὃς, colon ponendum eſt poſt μυςήριον, ut cum ὃς ſenſus incipiat, hoc modo: ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνέυματι *(ille) qui conspicuus factus est in humana natura, filium Dei se esse ostendit eo, quod misit Spiritum*, vel: *Ei, qui conspicuus factus est, tanquam homo, ius redditum est per Spiritum*, (dem hat der Geiſt ſein Recht verſchafft.) Si legas ὃ, ponitur neutrum pro masculino, et intelligitur Chriſtus ipſe eodem ſenſu. Πνεῦμα h. l. poteſt eſſe ipſe Spiritus ſanctus, vel etiam dona miraculoſa Spiritus. His enim Chriſtus ἐδικαιώθη, *iustificatus* eſt, i. e. declaratum eſt, Chriſtum eſſe eum, qualem ſe haberi voluit, nempe filium Dei. Ipſe Chriſtus Io. XVI, 8. 10. ſimile quid dixit, verbis his: Ἐκεῖνος (Spiritus S,) ἐλέγξει τον κόσμον — περὶ δικαιοσύνης etc. convincet homines, me iuſtam cauſſam habere; me nempe eſſe eum, quem me eſſe dixi, filium Dei. Δικαιοῦσθαι nempe dicuntur ii, quorum cauſſa agnoſcitur iuſta, quique vel ab-

abſolvuntur iudicis ſententia tanquam inſontes, vel quibus redditur quo erant fraudati. Senſus eſt idem Rom. 1, 4. quem locum et a nobis annotata velim conferas. Idem ſenſus eſt, ſi πνεῦμα ſumas pro vi illa divina, per quam Chriſtus miracula edidit. Πνεῦμα poteſt etiam eſſe ipſa *doctrina christiana*, ut ſaepe hoc vocabulum ſumitur in N. T. libris. Tum ſenſus erit: Chriſti cauſſa defenſa eſt hactenus, quod doctrina eius, a Spiritu ſancto profecta, ſ. divina, feliciſſimo ſucceſſu ſe commendavit humano generi. Neque enim cauſſa cecidiſſe exiſtimari poterat Ieſus, dum eius divina veritas ubicunque terrarum uberrimo cum fructu divulgaretur, omniaque impedimenta ab hoſtibus obiecta ſuperaret. Vid. Noesselt, opuſc. faſc. 2. pag. 51. ſ. Adde eiusd. Exercitatt. ad Sacrar. Scriptur. interpretationem p. 138. ſ. ὤφθη ἀγγέλοις) *Conspectus est angelis.* Hoc de aſcenſu Chriſti in coelum commode intelligi poteſt Poſſes etiam vertere *Cognitus est angelis*, quia, ut Grotius monet, *videre* apud Hebraeos ad omnem cognoſcendi modum transfertur. Poſt reſurrectionem Chriſti, et Spiritus S. effuſionem paruit angelis ratio et modus redemtionis humani generis, Eph. III, 10. 1 Petr. I, 12. Aliis ἄγγελοι h. l. ſunt *Apostoli*; illis enim Chriſtus in vitam redux ſaepius apparuit, ut eſſent teſtes reſurrectionis. ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν) i. e. Maieſtas pariter ac doctrina eius non inter Iudaeos tantum, ſed et inter gentes alias praedicata eſt. ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ) *Fides ei habita est in toto terrarum orbe*, nempe a magna parte hominum. ἀνελήφθη ἐν δόξῃ) *Susceptus est in gloriam.* Ἐν pro εἰς. Δόξα autem hic videtur eſſe ipſa *maiestas divina*, et tota Phraſis ſignificare idem cum Marc. XVI, 19. ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Cf.

Act. III, 21. ZIEGLERUS existimat, Paulum hos Aphorismos opposuisse Encratitis, sed ad quos eorum errores respexerit, ignorare se fatetur. Vid. eius annotationes in h. l. in HENKII *neuem Magazin für Religionsphilosoph., Exegese* etc. Tom. I, p. 491. sq.

CAP. IV.

1. Τὸ δὲ — λέγει) *Spiritus autem propheticus diserte dicit.* Πνεῦμα hic est *Spiritus*, qui est in Prophetis et Apostolis. Hesychius: ῥητῶς, φανερῶς, *manifeste, diserte.* Λέγει, sc. *per me*, Paulum. Revelavit mihi Spiritus propheticus. ὅτι ἐν ὑστέροις — πίστεως) Ἐν ὑστέροις καιροῖς h. l. non est temporibus ultimis, sed secuturis, quo sensu ἐν χρόνῳ ὑστέρῳ Plato in Phaedone dixit. Ἀποστήσονται τῆς πίστεως, deficient a christiana fide. Munit Timotheum adversus ea, quae ipso adhuc vivente, erant eventura, ut patet infra v. 6. προσέχοντες — δαιμονίων) *Ita ut operam dent fraudatoribus et doctrinis diabolicis.* Πνεύματα πλάνα *doctores erronei*, qui alios a veritate ad errores seducunt; nam πνεῦμα interdum significat Doctorem, qui impulsu Spiritus se loqui perhibet, ut 1 Cor. XII, 10. Πλανός substantive est *erro, seductor, impostor;* sed usurpatur etiam adjective, ut in Epigr. πλάνα δῶρα. Διδασκαλίαι δαιμονίων *doctrinae diabolicae*, i. e. *falsae*; nam omnis error a diabolo repetitur, unde falsi doctores vocantur eius ministri, 2 Cor. XI, 15. Alii intelligunt *doctrinas de daemonibus.* Tales doctrinas, qui desseminarent, iam tum Ephesi fuisse videntur, Act. XIX, 13.

2. Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων) *Propter simulationem falsorum doctorum.* Nam ψευδόλογος h. l. est falsus doctor. Quia nempe hi fraudatores bonam speciem prae se ferebant, ideo alii iis habebant fidem. *Beza* censet, hoc loco esse ἀντίπτωσιν, pro ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγοις, et sic etiam κεκαυτηριασμένοις etc. Sumit enim ψευδολόγων adiective, et refert ad πνεύμασι πλάνοις, ut τὸ ἐν ὑποκρίσει significet modum ψευδολογίας, quod nempe illa πνεύματα πλάνα per ὑπόκρισιν sanctae vitae et veracitatis doctrinae maxime mentiantur. Sed non opus est κεκαυτηριασμένων (κατὰ) τὴν ἰδίαν συνείδησιν) *Qui habent conscientiam cauterio ustam,* i. e. inustam notis criminum, quorum sibi sunt conscii. Cauterio stigmata inuri solebant servis fugitivis, sacrilegis, aliisve facinorosis. Hinc improprie cauterio in conscientia inusti vocantur, conscientia vulnerati, et graviorum scelerum sibi conscii, talium praesertim criminum, quae quum ab hominibus non puniantur, poenam tamen divinam non effugiunt. Sensu non alieno ψυχαῖς καυτήρια προσάγειν, *animis cauteria admovere,* i. e. illos *vulnerare, excruciare* dicit Diodorus Sic. L. XX, c. 55. Claudianus: *Pectus inusta Deformant maculae vitiisque inolevit imago.*

3. Κωλυόντων — βρωμάτων) *Qui prohibent matrimonium inire, et iubent abstinere a cibis etc.* Ante ἀπέχεσθαι est Ellipsis Participii κελευόντων, *iubentium (abstinere a cibis,)* aut ποιούντων, quod addit Syrus. Similis vere ellipsis 1 Cor. XIV, 34. Haec figura, Synesis dicta in aliis quoque Scriptoribus reperitur. Sic Phaedrus: *Non veto dimitti, verum cruciari fame;* supple: *iubeo.* Oecumenius: οὐκ ἔτι σφάλμα καλλιγραφικόν, τὸ ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ὡς ἐνίοις ἔδοξεν,

 οὐδὲ

5. Ἁγιάζεται — ἐντεύξεως;) *Est enim purum et licitum per doctrinam divinam et preces.* Ἁγιάζεσθαι, purum, licitum esse. Cibi autem liciti sunt *per doctrinam christianam*, quae illud discrimen ciborum tollit, admonetque verum Dei cultum non esse in rebus externis. *Preces* etiam faciunt, ut cibum quemvis, non in se noxium, sine metu sumere possimus.

6. Ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς) *Haec Christianos docens.* ταῦτα referendum esse videtur ad cap. III, 16. ut verba cap. IV, 1—5. uncis includenda sint. Ὑποτίθεσθαι est *docere, monere, instituere, praecipere*, sed amice et leniter, non severe et coacte, ut Iosephi et Philonis loca probant apud Krebsium et Loesnerum. Hesych: ὑποτίθεται, συμβουλεύει, ὑποθήκη, παραίνεσις, διδασκαλία. καλὸς — χριστοῦ) Ἔσῃ; i. e. ostendes, te talem esse. ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως;) *Innutritus doctrinis fidei.* Ita apud Plutarchum in Pyrrhi vita: ἐντρέφεσθαι τοῖς ἔθεσιν, apud Arrianum IV, 14. in Epictetum: τοῖς διαλογισμοῖς ἐντρέφεσθαι. Sic Seneca c. 21. ad Polybium: *liberalibus disciplinis innutritus* et epist. 2. *ingeniis certis immorari et innutriri.* Cf. etiam Loesnerum ad h. l. καλὴ διδασκαλία, *praeclara doctrina.* ᾗ παρηκολούθηκας) *Quam es assecutus* nimirum sensu et intelligentia. Apud Platonem passim ἐπακολουθεῖν sic dicitur.

7. Τοὺς δὲ — παραιτοῦ) *Commenta vero profana et anilia aversare.* Affanias procul habe a te eorum, qui vel ex Paganismo vel Iudaismo ad Christi cultum transierunt. Nonnullis Apostolus respicere videtur ad *profanos* et aniles errores Essenorum; nam in numero fallacium

doctorum, (v. 1—3. cap. I, 3—7.) fuisse existimant etiam, qui Essaicam disciplinam sequerentur, eaque de caussa magnam *pietatis* et *sapientiae* opinionem haberent. Tum sensus esset: Essenorum *profanas et superstitiosas ineptias aspernare.* Μῦθοι interdum etiam doctrinam falsam et spuriam significant, et opponuntur τῇ ἀληθείᾳ. 2 Tim. IV, 4. Cf. *Storrium* ad locum nostrum. Sed de Essenis res est incerta. Fabulas istas, vel inanes doctrinas, de quibus supra c. I, 4. vocat *profanas*, quia nulla Dei revelatione nituntur; deinde *aniles*, i. e. absurdas, non minus quam illas, quas aniculae puerulis recitant. Aniles ineptias dixit Cicero in Tusculanis. Tales apud Gellium XVIII, 7. *res inanes et frivolae*, *tanquam mulierum voces praeficarum*. Παραιτεῖσθαι est ἀποςρέφεσθαι. γύμναζε — εὐσέβειαν) *Exerce te potius ad veram pietatem.* Γυμνάζειν proprie est exerceri in Gymnasiis. Inde coepit transferri ad omnia, quae agendo discimus. *Exercere se ad pietatem* commode dicitur; virtutes enim (i. e. habitus virtutum,) citra iugem et assiduam exercitationem nequaquam acquiruntur. Sic πρὸς ἀρετὰς γυμνάζεσθαι Arrianus III, 22. in Epictetum. Hesychius: γυμνάζεται, ἀσκεῖται. Γυμνασία, ἄσκησις, μελέτη.

8. Ἡ γὰρ σωματικὴ — ὠφέλιμος) *Corporea enim exercitatio ad breve tempus (parum) utilis est.* Per σωματικὴν γυμνασίαν nonnulli abstinentiam a coniugio, vino, cibis melioribus etc. alii vero corporalem exercitationem, qualis athletarum, pugilum etc. intelligunt; non ut Timotheum illi operam navasse, at Paulum ex occasione verbi γυμνάζειν metaphorice positi, de γυμνασίᾳ

μασία propria sumta locutum existiment. Utriusque generis exercitatio intelligi potest. Oppositione e sententia non dissona apud Stobaeum Pythagoraeus ille, Serm. I. ἰσχύειν τῇ ψυχῇ μᾶλλον ἢ τῷ σώματι αἱρῶ. Ὀλίγον pro ὀλίγα accipi potest, ut sensus sit: *Corporalis illa exercitatio ad pauca confert*, puta, futilis certaminis victoriam, paucorum dierum sermones, coronam frondeam, et similia; vel πρὸς ὀλίγον, ut Iac. IV, 14. intellige χρόνον. Ita sensus erit: ad modicum temporis spatium exercitatio corporis vitam et viriculas fovet, quum nempe senectus et mors vel robustissimos obruant. Seneca c. XI. Consolat. ad Marciam: *Quam bene (homo) lacertos exercuit cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima.* Praefero tamen eorum sententiam, qui hoc referunt ad eorum superstitiosos mores, de quibus v. 1—3. et 7. sermo fuerat, ut sensus sit: illorum hominum σωματικὴ *exercitatio parum prodest*, et nomen exercitationis ad pietatem ne meretur quidem, ἡ δὲ εὐσέβεια — ὠφέλιμός ἐστιν) *Sed pietas*, quam unice commendo, abhorrens a profana superstitiosorum hominum ratione, ad omnes res, in omnibus negotiis et vitae casibus utilis est. Facit enim pietas permultum ad laetam atque tranquillam negotiorum administrationem, et reddit nos idoneos felicitati illi aeternum percipiendae. Possis etiam πρὸς πάντα subintelligere χρόνον, *in omne aevum.* ἐπαγγελίαν — μελλούσης) *Cui praemia promissa sunt et huius praesentis et futurae vitae.* Τὴν νῦν ζωὴν exponas animi pacem et tranquillitatem, bona vitae huius etc. Luc. XVIII, 30. Matth. VI, 33. Seneca Epist. 79. Nulli non virtus et vivo et mortuo gratiam retulit, si modo illam bona secutus est fide,

9.

9. Πιστὸς — ἄξιος) Cf supra I, 15. Referunt quidam ad sequentia. Ego ad praecedentia referre malim. Omnino enim omnium Christianorum vel maxime interest scire, virtuti parata esse praemia.

10. Εἰς τῦτο — Θεῷ ζῶντι) Ἐις τῦτο, in hunc finem, ut hanc felicitatem assequar. Κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, *perferimus labores ac contumelias.* Pro ὀνειδιζόμεθα, alii legunt ἀγωνιζόμεθα, *molestias proferimus* Ἠλπίκαμεν, enallage pro ἐλπίζομεν· Ideo libens, inquit Apostolus, laboribus maceror, obloquiis et conviviis laceror, quia in Deo confido, nimirum, vitae huius meae perpessitiae in illa altera rationem ab eo habitum iri. Cicero, ut nil maius tamen, aut optabilius existimans, ad nudam nominis immortalitatem acquirendam labores tolerandos dixit. Tusculan. I. *Nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum : quo quidem demto, quis tum esset amens, qui semper in laboribus et periculis viveret ?* et in Catone maiore: *Quis tantos labores diurnos nocturnosque domi militiaeque susciperet, si iisdem finibus gloriam quibus vitam esset terminaturus?* ὅς ἐςί — πιςῶν) i. e. ὅς ἐςι σωτὴρ πάντων μὲν ἀνθρώπων, μάλιςα δὲ τῶν πιςῶν, *qui quidem omnibus hominibus, praecipue autem Christianis est salutis auctor.* De voce σωτὴρ cf. c. I, 1. Vult quidem Deus omnes homines aeternum felices reddere, sed Christianos certissime felices reddet. Hierocles: μισεῖ μὲν ὀυδένα ἀνθρώπον, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται.

12. Μηδείς σου — ἐν ἁγνείᾳ) Μηδεὶς καταφρονείτω, *effice, ne quis contemnat* vel *contemnere possit* tuam iuventutem; ne praebeas occasionem etc. Ἐν λό-

λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, non in doctrina solum, sed et vita et convictu, Lactant. IV, 23. Homines malunt exempla, quam verba. Seneca Epist. 6. *Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla.* Ἐν ἀναστροφῇ, ἐν βίῳ, ἐν πολιτείᾳ, in *conversatione*, ut bene Vulgatus et Glossarium. *Im Umgang.* Ἐν πνεύματι, deest in multis codicibus et Patribus, et in versionibus antiquis plerisque. Si genuina verba sunt, intelligi videtur *sensus christianus.* Adhortaretur Paulus Timotheum, ut huic sensui christiano accommodate vivat. Πίστις h. l. est *bona fides in omni vivendi ratione;* nam sermo hic est de officiis vitae communis.

13. Ἕως ἔρχομαι — τῇ διδασκαλίᾳ) Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, *incumbe lectioni*, assiduus esto in legendis prophetis, psalmis, aliisque libris. Intellige lectionem privatam et in publicis conventibus. Ἕως ἔρχομαι, tum nempe ego te plenius instruam. Solatur eius laborem.

14. Μὴ ἀμέλει — τοῦ πρεσβυτερίου) Noesselt, Vir Venerandus, (*exercitatt. ad sacrar. scripturar. interpretationem* p. 80.) haec verba ita vertit: *Noli non curare eam, quae tua est, dotem* (τὸ ἐν σοὶ χάρισμα,) *quae data est tibi per vaticinationem* (διὰ προφητείας) *cum impositione manuum Presbyterii.* Χάρισμα h. l. idem est, quod πνεῦμα, quod in tali contextu usurpatur de potestate, cuidam, tanquam Evangelicae doctrinae magistro, conferendi locum, (Cf. Act. XIII, 1 — 3. et ap. Noesselt l. c. p. 78.) et de animi fortitudine, qua opus erat iis, qui locum doctoris recte tueri vellent. Hanc dotem Timotheo datam esse, ait Apostolus διὰ προφητείας,

per

Μέσαις ἦν. Horatius: omnis in hoc sum. ἵνα σῦ — πᾶσιν) *Ut de profectu tuo inter omnes constet.* Προκόπτειν et προκοπὴ de discipulis dicuntur. Hoc loco dicitur de profectibus in munere recte administrando. Ἐν πᾶσι, *inter omnes, apud omnes.* Alii neutraliter accipiunt, *in omnibus rebus.*

16. Ἔπεχε — διδασκαλίᾳ) *Animum attende tibi ipsi,* quomodo vivas, *et doctrinae,* institutioni, quomodo docens. Ἐπέχειν hic ponitur pro προσέχειν, animum intendere. ἐπίμενε αὐτοῖς) *His esto intentus.* Ἐπίμενε, hic est, quod 2 Tim. IV. 2. ἐπίστηθι, quod apud Hesychium ἐπίκεισο. Vulgatus *insta illis,* nempe tibi ipsi et doctrinae tuae. Cf. 2 Tim. III, 14. τοῦτο γὰρ — ἀκούοντάς σε) Tu ipse servaberis, et alios ad salutem aeternam adduces. Emendationem et salutem aliorum tuum lucrum facies. Aristoteles Nicomach. IX, 9. de viro bono: αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει.

CAP. IV.

1. Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς) *Noli provectiorem aetate* (durius) *increpare.* Vox πρεσβυτέρου h. l. non ad dignitatem et ordinem, sed ad aetatem refertur. D. Halicarnass. 2. Πρεσβυτέρους καὶ τοὺς γέροντας ἐδίδαξαν οἱ παλαιοὶ λέγειν. Μὴ ἐπιπλέξῃς, *ne increpa, ne obiurga,* mone eum ea qua decet, reverentia. ἀλλὰ παρακάλει ὡς πατέρα) Sic πρὸς τοὺς γονέας καὶ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους σωφροσύνην Demosthenes contra Aristogit. coniunxit. Plutarchus de Apollonii filio: αἰδούμενος τοὺς πρεσβυ-

βυτέρας — ὡς πατέρας. Cicero Famil. V, 8. de P. Craſſo iuvene: *Me sicut alterum parentem observat.* νεωτέρας ὡς ἀδελφάς) Apte et hoc praecipit Paulus, quia iuvenis Timotheus; nam *frater* benigna appellatio parium inter ſe.

2. Πρεσβυτέρας — ἁγνείᾳ) *Matronas ut matres, virgines ut sorores, summa quidem castitate.* Vult idem diſcrimen aetatum in feminis obſervari, ſed plus eſt cautionis, ne aut amori aut ſuſpicioni qua pateat feneſtra ex blanditiis. Quapropter addit Apoſtolus: ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ, *cum summa castitate.*

3. Χήρας — ὄντας χήρας) Beneficiis adiuva viduas etc. Nam recte τιμᾶν h. l. exponitur *sustentare, beneficiis adiuvare*, ut Matth. XV, 4. 5. quo ſenſu et Latini interdum hoc verbum uſurpant. *Vere viduae*, hic ſunt, non nomine tantum viduae, ſed et congrua virtute conſpicuae. Sic apud Hieroclem in Pythag. carm. ὁ ὄντως πατήρ. Heſychius τὸ ὄντως, τὸ ἀληθῶς. Secundum alios *vere viduae* ſunt aliena ope deſtitutae, quae nec liberos habent, nec cognatos.

4. Εἰ δέ τις — εὐσεβεῖν) *Si qua vidua autem liberos et nepotes habeat, discant prius hi pietatem exercere in suos.* Debent nempe liberi et nepotes alere matrem, nec turbare diaconos, et eleomoſynas expetere. Ἔκγονα, τέκνα τέκνων, *nepotes*. Μανθανέτωσαν nonnulli pro μανθανέτω poſitum exiſtimant, ut ſit tranſitus a ſingulari ad numerum pluralem. Sed rectius de liberis viduarum haec intelliguntur. Nam εὐσεβεῖν τὸν ἴδιον οἶκον proprie eſt venerari, *colere familiam suam*, i. e. sus-

sustentare, ut τιμᾶν v. 3. Οἶκος. *familia*, et omnes qui ad eam pertinent, matres etiam et aviae. Paullo aliter, fed eodem fenfu, Chryfoftomus: μανθανέτωσαν δεῖν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, i. e. εὖ ποιεῖν τὰς προγόνας, fciant, oportere primum omnium propriam cuiusque familiam debere pietatem colere erga maiores fuos. καὶ ἀμοιβὰς — προγόνοις) Ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι, *gratiam referre, beneficia beneficiis rependere.* Sic apud Euripidem in *Oreste* v. 467. Oreftes de avo fuo et avia, qui parvulum fe educaverant, dicit: οἷς ἀπέδωκ' ἀμοιβὰς οὐ καλάς.

5. Ἡ δὲ ὄντως — καὶ ἡμέρας) *Quae autem vere est vidua et plane derelicta, in Deo debet spem reponere, et precibus assidue vacare.* Ὄντως χήρα eft vidua, quae non folum marito, fed etiam prole, quae ei fuccurrere poffit, et omnibus aliis vitae adminiculis orbata eft, ut ftatim explicatur. Nam adiectivum χῆρος, ἀπὸ τοῦ χηροῦσθαι, quod eft *destitui* et *orbari*, derivatur. Μεμονωμένη, *derelicta, ope destituta*, cognatis et liberis carens. Plutarchus de malignit. Herodis: Μακεδαιμονίους μονωθέντας καὶ γενομένους συμμάχων ἐρήμους, *derelictos et a sociis destitutos.* Terentius Andria. *Haec sola 'st mulier*; ubi Donatus: *Sine auxilio, sine defensoribus*, Ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει, i. e. ἐλπίζουσα ἐπὶ τ. Θ. προσμένει etc. Duplex Hebraismus; Praeteritum pro Praefenti et verbum cum copula vice Participii. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας, *assidue.* Cicero Tufcul. 2. *Quae meditare quaeso dies et noctes.*

6. Ἡ δὲ — τέθνηκε) *Lasciva autem, (in deliciis agens,) viva instar mortuae est.* Gloffarium: Σπα-

ταλῶ, delicias ago. Aliud Gloſſarium: ***Delicatus, σπάταλος.*** *Deliciae, σπαταλαι.* Cf. Loesnerum. *Ζῶσα τέθνηκε,* mortua inter vivos vivit, nulla officia ab ea exſpectari poſſunt; de hac deſperandum eſt. Talis autem vidua ab eleemoſynis excludenda, mortuae loco habenda eſt. Seneca Epiſt. 77. de luxurioſa vita: *Ista vita non mors est?* Epiſt. 60. *Hos itaque — animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum.* Et ſtatim: *mortem suam antecesserunt.*

8. *Εἰ δέ τις — ἀπίςυ χείρων)* Graviter accuſat liberos et nepotes divites, qui ſinebant eccleſiae oneri eſſe eos, quos ipſi alere debebant. *Ἴδιοι,* iuncti ſanguine. *Οἰκεῖοι,* qui ad familiam pertinent, ſunt praecipue parentes; cf. v. 4. *consanguinei* Graecis, *οἱ κατὰ γένος προσήκοντες. Οὐ προνοεῖ, non prospicit.* Heſychius: *προνοεῖ, ἐπιμελεῖται. Τὴν πίςιν ἤρνηται, religionem contemnit,* factis nempe eam fidem deſtruens, quam verbis aſſerit. *Καὶ ἔςιν ἀπίςυ χείρων, Ethnico peior,* quia Ethnici ſuas primum domos tutantur, ſuasque neceſſitudines fovendas omnibus modis cenſent. Galgacus apud Tacitum: *Liberos cuique ac propinquos Natura carissimos esse voluit.* Cicero in Epiſt. ad ad Capitonem: Suos quisque debet tueri,

9. *Χήρα — γυνή) Eligatur,* admittatur in numerum earum, quibus ex oblationibus alimenta praebentur. Praeter catalogos omnium Chriſtianorum communes, erant et alii clericorum proprii, et eorum, qui ſumtibus eccleſiae alerentur pauperum, virginum, viduarum. Huius catalogi meminerunt etiam canones ecclaſiaſtici. Nonnullis videntur hac viduae ſimul fuiſſe diaconiſſae, quarum munus in

ec-

ecclesia vetere est notum. Tum χήρα h. l. esset honoris nomen, ut in Epist. Ignatii ad Smyrn. ἀσπάζομαι τὰς παρθένες τὰς λεγομένας χήρας. Quod tamen dubium est. Constat potius ex v. 4. ubi, quae posteros haberent superstites, illas iisdem nutriendas commendari vult Apostolus, haec non de aliis viduis, quam pauperibus intelligenda esse. Ἔλαττον h. l. adverbialiter sumitur: *non minor sexaginta annorum.* Γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή, quae in casto matrimonio vixit. Cf. supra c. III, 2. Intelligitur ergo mulier, quae fidem marito suo servavit. Sic Theodoretus recte explicavit, et addidit: δῆλον, ὡς ἐ τὴν διγαμίαν (successivam) ἐκβάλλει, ἀλλὰ τὸ σωφρόνως ἐν γάμῳ βιῶν νομοθετεῖ.

10. Ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρεμένη) *Quae laudem habet virtutis*, et vitae honestae. Ἔργα καλὰ, *recte facta*, qualia statim commemorantur. εἰ ἐτεκνοτρόφησεν — ἐπηκολέθησε) Τεκνοτροφεῖν, *liberos alere* et *educare.* Gentes liberos ob paupertatem exponere solebant. Sunt vero mulieres, quae liberos educaverunt, patientes laboris. Εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, i. e. *si hospitalis fuit.* Nam *pedes lavare* in illis regionibus fuit pars hospitalitatis. Intelliguntur autem commoditates, quae praebentur peregre venientibus. Εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, *si afflictis opem tulerit* Hesychius ex hoc Apostoli loco: ἐπήρκεσεν, ἐβοήθησεν. Idem ἐπαρκεῖ, χορηγεῖ, βοηθεῖ. Pollux III, 23, Πολύδωρος τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν. Apud Pindarum legitur ἐπαρκεῖν φίλοις. Ἐι παντὶ — ἐπηκολέθησεν, *si quamvis opportunitatem benefaciendi fuerit sectata.* Ἔργα ἀγαθὰ h. l. ut saepe, sunt *beneficia*, *quae conferuntur in pauperes et mi-*

D 2 *seros.*

seros. Ἐπακολουθεῖν hic eſt, occaſiones benefaciendi ſectari, curare ne elabantur.

11. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ) Νεωτέρας h. l. intellige minores ſexagenariis. Παραιτεῖσθαι, recuſare, h. l. eſt non admittere neque referre in numerum earum, quibus ex eccleſiae opibus alimenta praeberentur. Cf. comma 9. ὅταν γὰρ — θέλουσιν) Ὅταν καταστρηνιάσωσι τοῦ χριστοῦ, i. e. ὅταν στρηνιάσωσι κατὰ τοῦ χριστοῦ (ut καταγινώσκειν τινὸς pro γινώσκειν κατά τινος,) *quum enim in vitam diſſolutam prolapſae fuerint contra Chriſti praeceptum.* Στρηνιᾶν, *luxurioſe, in deliciis vivere.* κατὰ χριστοῦ, contra doctrinam Chriſti. Deſignantur mulieres, quae de eleemoſynis vivebant delicate ac ſuaviter, abuſae eccleſiae alimentis ad voluptates. Verbis γαμεῖν θέλουσιν Paulus ſecundas nuptias viduarum non damnat; nam infra v. 14. vult iuniores viduas coniugium inire. Fortaſſis viduae, cooptatae in numerum earum, quibus ex oblationibus alimenta praebebantur, promittere debebant, ſe in viduitate manſuras, et eccleſiae inſervituras.

12. Ἔχουσαι — ἠθέτησαν) *Suſtinentes culpam prioris promiſſi violati.* Κρῖμα h. l. non de aeterna damnatione, ſed latiori ſenſu de culpa ſumitur, ſeu vitio reprehenſioni obnoxio. Per fidem illam datam plerique promiſſionem intelligunt, v. c. ſe eleemoſynis non abuſuras, et vitam honeſtam acturas, eccleſiaeque inſervituras eſſe; quod a veriſimili non abhorret.

13. Ἅμα δὲ — τὰς οἰκίας) *Simul autem consueſcunt otioſae eſſe et ambulatrices.* Ἀργαὶ μανθάνουσι,

νουσι, pro ἀργίαν μανθάνουσι, vel ἀργὰς εἶναι μανθάνουσι. Talis constructio in his *Luciani* verbis; (Charonte) τὰς κεφαλὰς ἀπότεμνε — ὡς εἰδῶσιν ἄνθρωποι ὄντες, pro ἀνθρώπους ἑαυτοὺς εἶναι. Περιέρχεσθαι τὰς οἰκίας, per domos (aliorum) *discurrere*. Talis discursatricis feminae descriptionem habes Prov. VII, 11, sq. οὐ μόνον — μὴ δέοντα) Est Epanorthosis; quasi dicat: parum est quod dixi, eas esse otiosas; fuerat enim id tolerabilius. Satius enim est, otiosam esse, quam male agere. φλύαροι, *garrulae, leves, futiles*. Bene et hoc vitium, ut otiositati, ita et discursationi coniunctum. Euripides Phoenissis: ἡδονὴ δέ τις γυναιξὶν οὐδὲν ὑγιὲς ἀλλήλαις λέγειν Περίεργοι, *curiosae*, i. e. de alienis negotiis sciscitatrices. Seneca de Tranquill. animi, c. 12. *Ex hoc malo* (otiosam per aliorum domos discursationem intelligit,) *dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, publicorum secretorumque inquisitio, et multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur*. Λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα, *proloquentes, quae minime deceat*.

14. Βούλομαι οὖν — οἰκοδεσποτεῖν) *Volo igitur iuniores* (viduas) *coniugium* (novum) *inire, liberos procreare* (et educare,) *rem domesticam curare*. Vetat igitur Apostolus iuniores viduas admitti in numerum earum, quibus ex oblationibus alimenta praebebantur: vult potius ut nubant. Βούλομαι autem comparative sumendum est: *malo*. Vult Apostolus iuniores viduae ut nubant, ne quaesitum aliunde vagentur. Plutarchus de Educat. de matrimonio loquens: Δεσμὸς οὗτος τῆς νεότητος ἀσφαλέστατος. Τεκνογονεῖν. Claudianus: *Nascitur ad fructum mulier, prolemque tuendam*. In L. II. Cod. de in-

dicta viduit. *Mulieres ad hoc Natura progenuit, ut partus ederent.* Verbum οἰκοδεσποτεῖν significat ius illud, quod in recens nuptas transibat, quum primum domos maritorum ingrederentur. Hinc οἰκοδέσποιναι Graecis, et *Dominae* apud Latinos. Apud Apostolum autem τὸ οἰκοδεσποτεῖν non nudam tantum matrumfamilias potestatem, sed et eiusmodi potestati curam adhaerentem designat, *familiam administrare, rem familiarem curare, das Hauswesen besorgen.* μηδεμίαν — χάριν) *Nullum dare praetextum inimicis ad maledicta.* Ἀφορμή, *praetextus, vel occasio rumorum fabularumque.* Apud Senecam Controvers. II, 6. ille: *Uxorem mature duxi — quod ad omnem me tutum fabulam praestitit.* Ὁ ἀντικείμενος hic non est Diabolus, sed et Iudaeis vel Gentibus obtrectator quispiam. In Glossis, ἀντικείμενος, *adversarius, obtrectator.*

15. Ἤδη — Σατανᾶ) i. e. *defecerunt a christiana religione,* quum nempe viderent, vitam istam otiosam et dissolutam Christianis improbari. Ἐκτρέπεσθαι Paulus est declinare a via recta. Ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ, *secutae sunt Satanam,* i. e. ad idololatriam redierunt; nam ὀπίσω, אַחַר vel אַחֲרֵי verbis eundi et similibus additum, significat *sequi.* Σατανᾶς hic consideratur ut ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, 2 Cor. IV, 4.

16. Εἰ δέ τις — ἐπαρκείσθω) Πιστὸς ἢ πιστή, *Christianus aut Christiana.* Ἔχει χήρας nempe in sua affinitate, propinquitate sanguinis ad se pertinentes. Ἐπαρκείτω αὐταῖς, *subveniat illis,* ut v. 10. Καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, *ne oneretur ecclesia,*

nem-

nempe sumtibus. ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ, ut ecclesia habeat, unde subveniat iis, quae ita viduae sunt ut aliena ope indigeant.

17. Οἱ καλῶς — ἀξιούσθωσαν) *Qui munere suo bene funguntur Presbyteri, plus stipendii accipiant.* Ἀξιοῦσθαι τινὸς is dicitur, *qui aliquid consequitur, et aliqua re afficitur.* Προεστῶτες sunt, qui 1 Thess. V, 12. προϊστάμενοι. Τιμὴ h. l. est *praemium.* Sic Sirac. XXXVIII. 1. τίμα τὸν ἰατρὸν, et statim: δόμα λήψεται. Matth XV, 6. Eodem sensu Cicero scribit: (Epist. famil.) curasse se, ut medico *honos* haberetur. Διπλῆ τιμὴ *est plus stipendii, maius stipendium* quam illud, quod accipiebant viduae, quae etiam publicis sumtibus iuvandae erant. Διπλῆ igitur sumitur indeterminate; nam ut numerus determinatus intelligatur, vix patitur vox μάλιστα. Si omnes *duplum* accipere debebant, ii sane, qui doctrinae Evangelii vacabant, nihil retulissent amplius. Διπλοῦς hoc sensu habes Ies. XL, 2. Ierem. XVI, 18. Uxorem deformem διπλοῦν κακόν, *duplex malum,* i. e. multo maius malum vocat Achilles Tatius L. I. μάλιστα — διδασκαλίᾳ) Repetendum in contextu: τιμῆς διπλῆς ἀξιούσθωσαν. Οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, *qui aliis instituendis dant operam,* οἱ τῇ τοῦ λόγου διακονίᾳ προσκαρτεροῦντες, ut Actor. VI, 4. Plures unius coetus tum erant inspectores, quorum nonnulli publicam tantum curam ecclesiae habebant, alii etiam docebant populum.

18. Λέγει — φιμώσεις) Vide notata ad 1 Cor. IX, 9. ἄξιος — αὐτοῦ) Est sententia inter Hebraeos trita. Videtur igitur Paulus haec verba de suo addidisse. Nam

in V. T, non leguntur. Extat quidem locus fimilis Matth. X, 10. An vero Paulus Evangelium Matthaei legerit, valde dubium eft.

19. Κατὰ πρεσβυτέρε — μαρτύρων) *Noli admittere accusationem contra Seniorem prolatam, nisi duo aut tres adfuerint testes.* Πρεσβυτέρε nomine hic alii intelligunt eum qui eft provecta aetate, alii πρεσβύτερον honore, quod praecedentibus verbis eft convenientius. Lege Mofis nemo damnari poterat criminis, nifi cauffa probata per teftes duos. At poterat ad unius teftis dictum vir plebeius capi, aut contra eum inquifitio incipi; non ita autem contra fenatorem, cui aequiparatur presbyter. Ratio eft facilis. Solent nempe, qui aliorum crimina corrigunt, multorum patere odiis, et totius populi pro presbytero, quum electus eft, iudicium, facile uni tefti praeponderat.

20. Τὰς ἁμαρτάνοντας — ἔλεγχε) *Qui vitiis dediti sunt, eos coram omnibus coargue, ut ceteri quoque sibi metuant*, et caveant. Plerique ἁμαρτάνοντας univerfe dictum putant, de omnibus male viventibus, cuiuscunque fint aetatis, fexus, dignitatis. Alii Presbyteros intelligunt, quos coram ceteris Presbyteris omnibus coarguendos iubeat Apoftolus. Si univerfe dictum eft ἁμαρτάνοντας, verba ἐνώπιον πάντων explicanda funt *adstante et audiente plebe.* Seneca de Ira III, 19. *Animadversiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt.* ἵνα καὶ — ἔχωσι) Nam poenarum tres funt fines: ut melior fiat is, qui lapfus eft, et ut honos aliorum laefus refarciatur, et ut alii exemplo abfterreantur.

21.

21. Διαμαρτύρομαι — προκρίματος) *Obtestor te per Deum* etc. i. e. graviſſime te hortor. Ἐκλεκτοί, quos Deus diligit, qui et alibi ἅγιοι. Χωρὶς προκρίματος, *sine praeiudicio*, quod locum habet, ubi inauditum aut indefenſum iudex damnat. μηδὲν — πρόσκλισιν) *Nihil propensione faciens*, i. e. in gratiam vel eius, cuius cauſſa agitur, aut collegae, aut commendantis.

22. Χεῖρας — ἐπιτίθει) *Noli cuiquam manus nimis cito imponere.* Equidem non dubito, ſermonem eſſe de ordinandis eccleſiae miniſtris per manuum impoſitionem, nec probare poſſum doctiſſimi Heinrichsii ſententiam, qui locum explicat de impoſitione manuum ad ſanandos aegrotos etc. Nam, ut alia taceam, vel hoc repugnare videtur, quod additur: *neque in alienorum peccatorum societatem venias*, quod factum eſſet, ſi indignos homines muneri ſacro admoviſſet. Argumenta, quibus ad ſuam ſententiam confirmandam utitur, aliis examinanda relinquimus. σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει) Sc. ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἁμαρτιῶν. Alii ad caſtitatem corporis haec verba referunt, ita ut cum praecedentibus non cohaereant.

23. Μηκέτι — ἀσθενείας) *Non amplius* (mera) *utere aqua, sed etiam vino modico, propter ventriculum et aegritudinem, qua saepe laboras.* Per οἶνον ὀλίγον *vinum* non *vile*, ſed *modicum* intellige. Artemidorus Onirocrit. I, 58. οἶνον πίνειν ὀλίγον ἀγαθόν. Plutarchus de Heliopolitanis Aegypti ſacerdotibus: οἶνον οἱ μὲν ὅλως οὐκ εἰσφέρουσι τὸ παράπαν εἰς τὸ ἱερόν — οἱ δὲ ἄλλοι χρῶνται μὲν, ὀλίγῳ δέ. Διὰ τὸν στόμαχόν σου, *propter imbecillitatem ventriculi tui.* Recreandae eiusmodi debili-

tati vinum propinari solitum. Recte iudicavit *Heinsius* in Exercit. sacr. ad h. l. haec verba videri non esse posita suo loco; nec cum praecedentibus, nec cum sequentibus cohaerent. Contrariam tamen sententiam defendere conatus est Ven. Henke, not. ad *Paleyi* horas Paulinas, p. 436. seqq. Putat nempe, Paulum respexisse ad eiusmodi homines, quales c. IV, 8. et aliis locis describuntur, eosque pungere voluisse.

24. Τινῶν — εἰς κρίσιν) Plerisque interpretibus Apostolus redire videtur ad illud de ordinationibus, quod veri est simile. *Tam manifesta*, inquit, *sunt quorundam hominum peccata, ut ipsa quasi ducant ad iudicium,* (de iis ferendum,) eos nempe non esse ordinandos. *τισὶ δὲ ἐπακολουθοῦσιν) Quosdam autem subsequuntur*, i. e. peccata eorum manifesta fiunt, postquam iam sunt ordinati. De talibus non tenetur ordinator. In verbis *προάγουσαι* (sc. *ἁμαρτίαι*) *εἰς κρίσιν, vox ἁμαρτίαι* est *fama* peccatorum, ut *πίστις* est *fama* fidei, 1 Thess. I, 8. Post *προάγουσαι* pronomen *αὐτοὺς*, ad *τινὰς ἀνθρώπους* referendum, intelligi, iubet disiuncta enunciatio: *τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν.* Non obstat huic interpretationi, quod nomini *ἁμαρτίαι* alia, eaque vulgaris significatio ad verba: *πρόδηλοί εἰσι*, alia et sequentia: *προάγουσαι* et *ἐπακολουθοῦσιν* tribuitur. Simile exemplum in voce *ἐλπίδος* habemus. Hebr. VI, 18. 19. Cf. *Storrium* ad h. l.

25. Ὡσαύτως — πρόδηλά ἐστι) Aliorum hominum virtutes adeo conspicuae sunt, ut omnia bona de iis in praesens praedicare liceat, et in futurum praedicere. *καὶ τὰ — δύναται) Et quae* (virtutes) *non sunt manifestae, latere tamen non diu possunt.*

CAP.

CAP. VI.

1. Ὅσοι — δοῦλοι) *Quicunque sunt sub iugo servili*, i. e. in poteſtate dominorum, Non-chriſtianorum. Nam de iis eſſe ſermonem, docet v. 2. ἵνα μὴ — βλασφημῆται) *Ne honori Dei et religionis detrahatur.* Βλασφημῆται, intellige ἐν τοῖς ἔθνεσι.

2. Ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν) *Sed eo impensius illis serviant.* Leges civiles nihil praecipiebant ſervis, quia domini ſatis cogebant eos facere, quod ex uſu dominorum eſſet. Nunc quum per Evangelium facti eſſent domini multo leniores, praecepta etiam ſervis danda fuere. ὅτι — ἀντιλαμβανόμενοι) *Quia Christiani sunt, et amore digni, qui beneficia iis praestant*, i. e. eos veſtiunt, paſcunt, ab iniuriis defendunt. Ἀντιλαμβάνεσθαι, *operam dare.* Sic ſaepe Graeci dicunt ἀντιλαμβάνεσθαι φιλοσοφίας. Photius Epiſt. 166. haec verba cum praecedentibus connectit, et putat hic traiectionem eſſe ac ſi ordo eſſet: ἀλλὰ μᾶλλον οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, (ſervi nempe) δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσὶ καὶ ἀγαπητοί, ipſorum heri nempe. Εὐεργεσίας, enallage pro εὐεργεσιῶν, victus ſcilicet, veſtibus, et ſimilium commodorum. Poteſt etiam ἀντιλαμβάνεσθαι hic eſſe ἀμοιβὴν λαμβάνειν, beneficia ſ. εὐεργεσίας a Dominis pro ipſorum miniſterio accipere. Sed ἀντιλαμβάνεσθαι etiam apud Graecos ita poſitum reperitur, ut *percipere, frui* notet. Referri itaque poteſt ad ſervos, qui multis beneficiis dominorum fruuntur. Vid. *Schleusner* ad hanc vocem.

3. Ἐἰ τις — διδασκαλίᾳ) De verbo ἑτεροδιδασκαλεῖν vid. supra c. I, 3. Καὶ μὴ προςέρχεται — Χριςῦ, *nec accedit veris doctrinis de Domino nostro Iesu Christo.* Non est cur pro προσέρχεται substituamus προσέχεται cum Bentleio et aliis nonnullis; nam προσέρχεσθαι est *accedere*. Sic Philo de Gig. p. 289. habet προσελθεῖν τινὶ γνώμῃ, et 3. Vit. Mos. pag. 671. E. ἐγγυτέρῳ τις ἀληθείας προσερχόμενος εἴποι, *propius quis ad veritatem accedens dicat.* Latini eodem sensu, dicunt, *accedere sententiae, opinioni.* Ὑγιαίνοντας λόγυς appellat Apostolus, quos supra I. 10. ὑγιαίνυσαν διδασκαλίαν appellaverat. Philo. 2. Allegor. p. 104 B. ὁ διαφθείρων τὸν ὑγιῆ κανόνα τῆς ἀληθείας, *corrumpens rectam veritatis regulam.* Ita *sana ratio* est *recta* ratio. Καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, *doctrinae nempe, quae ad pietatem ducit.* Nam καὶ hic, ut saepe est ἐξηγητικόν.

4. Τετύφωται — λογομαχίας) *Inflatus est, etsi nihil scit, sed laborat rixis et controversiis legalibus.* Τετύφωται, sive vertas *inflatus est*, sive *ignorantia laborat*, nil refert; nam sermo est de eo, qui stolido agitur fastu. Cf. supra III, 6. Μηδὲν ἐπιςάμενος, nihil sciens, nempe earum rerum, quae maximam vim habent ad pietatem. Aptissime *inflationem* vel superbiam Apostolus facit ignorantiam comitari. Hinc in Plutarchi libro de fuga ὁ φρένας ἔχων opponitur τῷ τετυφωμένῳ. Λογομαχίαι videntur esse rixae super legibus Mosaicis; nam λόγοι etiam de legibus dicuntur, ut οἱ δέκα λόγοι, *decem praecepta.* Cf. 2 Tim. II, 14. Tit. III, 9. Rixae de verbis non intelliguntur. Est vero νοσεῖν τι, vel περὶ

τι non infrequens apud Graecos metaphora. Plutarchus in Catonis vita, περὶ πολυτελείας νενοσηκότων. Lucianus in Pseudomante, τὰ περὶ θεὰς πάνυ νοσῶν. Cicero Tuscülan. IV. *Quemadmodum quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi aegrotationesque nascuntur: sic pravarum opinionum couturbatio — sanitate animum spoliat, morbisque perturbat.* ἐξ ὧν — πονηραὶ) *E quibus* (quaestionibus) *gignuntur invidia, contentiones, maledicta, opiniones malae.* Ὑπόνοιαι, opiniones malae in naturalibus et moralibus, praecipue in divinis. Sirac. III, 24. postquam ἑαυτῷ χαλεπώτερα μὴ ζήτειν consilium dederat, addit, πολλὰς γὰρ ἐπλάνησεν ἡ ὑπόληψις αὐτῶν, καὶ ὑπόνοια πονηρὰ ὠλίσθησε διανοίας αὐτων. Veritatem huius et Paullini dicti universa comprobat haereseon historia.

5. Διαπαρατριβαὶ — τὸν νοῦν) *Ineptae disputationes hominum pravorum.* Διαπαρατριβαὶ, pro quo alii legunt παραδιατριβαὶ, omnino vera est lectio, quam exhibent Codices plurimi, et Patres graeci haud pauci. Διατριβὴ, *disputatio*, vox est propria Philosophorum. Παρὰ autem non raro in compositione id significat, quod non est rectum; ergo παραδιατριβαὶ sunt inutiles et vanae disputationes, quales erant Pharisaeorum, qui, teste *Iosepho* (de B. J. II, 8. extr.) existimabantur μετ' ἀκριβείας ἐξηγεῖσθαι τὰ νόμιμα, sibi tribuentes *clavem intelligentiae*, (Luc. XI, 52.) molestissimaque onera auditorum humeris imponentes Matth. XXIII, 4 Universa illa disputatio Christi ita accuratam continet huiusmodi doctorum Iudaicorum descriptionem, ut possit pro commentario in locum nostrum esse. Διαφθαρῆναι τὸν

νοῦν

νῦν h. l. est *intellectu corrumpi et erroribus imbui.* Dionys. Hal. Ant. L. VII. μὴ διαφθαρῆτε τὰς διανοίας ὑπό τε μεγέθους καὶ πλήθους ἀγαθῶν, *ne nimia felicitate animis corrumpamini.* καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας) *Et destitutorum cognitione veritatis evangelicae.* Sic in Phaedone Platonis, τῆς ἀληθείας καὶ ἐπιστήμης στερηθῆναι. Ἀληθείας, *veritatis evangelicae,* quae tenebris Iudaicarum nugarum obducta suum lumen non exserit. νομιζόντων— εὐσέβειαν) *Existimant, religionem suo quaestui servire debere.* Volunt docenda religione aliquid lucrari, et sibi comparare victum. Εὐσέβεια h. l. significare videtur ipsam religionem christianam, quae pietatem non solum commendat, sed etiam promovet. Hanc h. l. consulto τὴν εὐσέβειαν appellare videtur Apostolus, quo magis appareat, quam *impie* faciant, qui ipsam adeo doctrinam de *pietate* quaestui habeant, eamque per avaritiam, *pietate omnium maxime alienam* in affectatorum suorum gratiam depravare non erubescant.

6. Ἔστι δὲ — αὐταρκείας) *Religionis cultus cum animo paucis contento coniunctus maxima commoda nobis praestat.* Glossae: πορισμός, *acquisitio.* Onomasticon vetus: *Quaestus,* πορισμός, κέρδος. Cicero: αὐτάρκεια est, *quae parvo contenta omne quod redundat, respuit.* Idem Paradox. 6. *Contentum suis rebus esse, maximae sunt certissimaeque divitiae.*

7. Οὐδὲν γὰρ — δυνάμεθα) Seneca Epist. XX. *Nemo nascitur dives: quisquis exit in lucem, iussus est lacte et panno esse contentus.* Hesych: δῆλον ὅτι, φανερὸν ὅτι. Vulg. *haud dubium quod* etc. Seneca Epist.

Epist. 102. *Excutit Natura redeuntem sicut intrantem: non licet plus ferre, quam intuleras.*

8. Ἔχοντες — ἀρκεσθησόμεθα) Per διατροφὰς intellige necessarium victum, non lautitias. Σκεπάσματα sunt *tegumenta, domus, tecta*, aeque ac *vestes.* Siracides XXIX, 21. pari argumento ὕδωρ καὶ ἄρτον, ἱμάτια καὶ οἶκον habet. *His contenti simus*; nam omne, extra ista, desiderium, non ex inopia, sed ex vitio nascitur: quicquid illi congesseris, non finis cupiditatis erit, sed gradus.

9. *Οἱ δὲ — παγίδα) Qui ditescere cupiunt, illecebris* (peccatorum) *illaqueantur*, in variam peccandi occasionem incidunt. Εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, pro: εἰς πειρασμȣ̃ παγίδα. Lactantius de Opif. Dei c. I. de Diabolo: *Omnia quae illicere possunt, pro laqueis habet.* καὶ ἐπιθυμίας — βλαβερὰς) Pro ἀνοήτους nonnulli hic legunt ἀνονήτους, forte quod insolentius visum ἀνοήτους dici ἐπιθυμίας. Sed affectus hominum saepius ἀνόητοι dicuntur. Plutarch. discr. adul. et am. θυμὸν ἐντείνων ἀνόητον, *amentem incitans iram.* Sunt autem ἀνόητοι ἐπιθυμίαι cupiditates τῶν ἀνοήτων καὶ ἀφρόνων, *hominum dementium*, qui supervacua desiderant, et pro summo bono habent. Easdem cupiditates βλαβερὰς vocat Apostolus, ut in contrarium res iam vertat; nam illi lucrum quaerunt; sed inveniunt detrimenta. Ὄλεθρον hic intellige, qui 2 Thess. I, 9. αἰώνιος ὄλεθρος. Βυθίζουσι, translatione eleganti. Apuleius in Apologia sua: Ad vivendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior; *sunt enim similiter in ista vi-*

vitae humanae tempestate levia sustentatui, *gravia demersui.* Subinnuit *βυθίζειν*, *submergere*, infinita et ineluctabilia esse mala, in quae praecipites dantur avari. Seneca Epist. 8. de concitato in honores opesque cursu: *In praecipitia nos deducit*; imagine a terrestri naufragio, ut apud Apostolum a marino sumta.

10. Ῥίζα — φιλαργυρία) i. e. Nullum est malum, s. vitium, quod non ex avaritia nasci possit. Rutilius Numatianus: *Auri coecus amor ducit in omne nefas.* Servius ad Aeneid. VI. *ad quod flagitium homines non impellit auri detestanda cupiditas?* ἧς τινες — ἀπὸ τῆς πίστεως) *Cui quidam dediti a religione defecerunt.* Ὀρέγειν proprie quidem dicitur de rebus, (ut de pecuniis,) sed per translationem quandam de ipsis, quae amamus vitiis. Πίστις hic est ipsa religio. καὶ ἑαυτοὺς — πολλαῖς) Περιπείρειν est *transfigere*, *transfodere.* Improprie Philo in *Flaccum* sub init. de Flacco dicit: *Quotquod autem potuit*, *universos*, ἀνηκέστοις περιέπειρε κακοῖς, *insanabilibus transfixit malis.* Sic et hic: *Multis semet transfixerunt doloribus*, vel multis doloribus se implicuere. Primum enim magna est molestia in quaerendis pecuniis, deinde maior in servandis. Accedunt odia aliorum, saepe lites, interdum et poenae.

11. Σὺ δὲ — πρᾳότητα) Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, *serve Dei*, ut 2 Reg. I, 9. IV, 40. vel homo divine, איש האלהים. Sic vocatur, qui Dei mentem voluntatemque vel ex interna revelatione Spiritus, vel ex verbo scripto hominibus patefacit. In priore significatu accipitur Ps. XC, 1. et alibi; hic vero in posteriore. Ταῦτα

φεῦγε,

φεῦγε, alios mores fectare; aliam viam infifte. Δίωκε δικαιοσύνην, *Omni, quo potest fieri studio, exerce iustitiam* erga omnes homines, εὐσέβειαν, *pietatem in Deum;* πίστιν, *fidelitatem, Treue;* ἀγάπην, *benevolentiam in homines alios*, ὑπομονὴν, *patientiam in adversis;* πρᾳότητα, *lenitatem in offensis.*

12. Ἀγωνίζε — πίστεως) *Defende religionis bonam caussam.* Philo de Legat. ad Cai. p. 1040, C. *Libet commemorare hic et illa, quae vidimus, audivimusque* μεταπεμφθέντες ἀγωνίσασθαι τὸν περὶ τῆς πολιτείας ἀγῶνα, *quando ad reipublicae nostrae caussam agendam acciti sumus.* Ἀγῶνα ἀγωνίζεσθαι habet Plato Alcib. I. et in Socratis Apologia, Plutarchus, Arrianus et alii. Καλὸν autem dixit Apoftolus, ut a vanis apud Gentes certaminibus hoc certamen diftingueret. ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς) *Fac, ut obtineas aeternam felicitatem.* Ἐπιλαμβάνεσθαι notat *arripere, consequi, obtinere,* ut rem magni momenti et ftudiofe quaefitam. Plutarchus de fortun. Rom. ἐπιλαβόμενος πολλῆς μεν εἰρήνης, πολλῆς δὲ ἡσυχίας, *quum multam pacem, multam tranquillitatem nactus esset.* καὶ ὡμολόγησας — μαρτύρων) *Quando egregiam professionem* fidei et fpei *edidisti, coram multis testibus.* Poteft hoc intelligi de profeffione in baptismo, et in ordinatione ad munus Presbyteri. Ὁμολογεῖν ὁμολογίαν dixit et Plato in Phaedone.

13. Παραγγέλλω — τὴν καλὴν ὁμολογίαν) Παραγγέλλω, *denuncio, edico, praecipio.* Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, quafi dicat: memento, Deum audire, quae tibi nunc praecipio, cui olim redditurus es rationem. Πάντα hic

intellige omnes homines, vel creaturas. Deus, qui omnibus creaturis dat vitam, et servat, is tibi etiam vitam reddere potest, si pro Evangelio mors perferenda esset. Ἐπὶ, *coram.* Τοῦ μαρτυρήσαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν, quum nempe cum vitae periculo profiteretur, se esse Regem regni coelestis ad hoc missum, ut veritati testimonium perhiberet, Io. VVIII, 37,

14. Τηρῆσαι — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Ut tuearis doctrinam integram et incorruptam usque ad Domini nostri I. Ch. adventum.* Ἐντολὴ h. l. haud dubie est *doctrina*; ut 2 Petr. II, 21. III, 2. *Doctrina* ἄσπιλος, *carens errorum maculis*, ἀνεπίληπτος, *in qua nihil reprehendi potest.* Plerumque haec vocabula de hominibus integrae vitae usurpantur, raro et forte nunquam alias de doctrinis. Loquitur Paulus ad Timotheum, tanquam qui vivere posset ad tempus, quo Christus ad iudicium venturus esset.

15. Ἣν καιροῖς — κυριευόντων) Καιροῖς ἰδίοις, *tempore, quod ipse novit.* Erat itaque tempus adventus Christi ignotum Apostolis. Δείξει, *procurabit.* Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, *qui solus perfectissime est beatus et potens.* Philoni de Victimis Deus est μακαριώτατος, καὶ πάσης εὐδαιμονίας ἀνάπλεως. Servius ad Aen. I. *Felix dicitur, et qui habet felicitatem, et qui facit esse felicem;* horum Deo utrumque proprium. Δυνάστης, *potens.* Vox μόνος additur, quia Dei dominium cum aliorum dominiis comparatum est solum vere dominium. Senec. 58. Epist. *Deus maior et potentior omnibus.* Ὁ βασιλεὺς — κυριευόντων, omnium Regum summus Rex, omniumque Dominorum summus Dominus.

16.

16. Ὁ *μόνος ἔχων ἀθανασίαν*) Nempe *per se*. Solus immortalitatem suo iure habet, a quo ad Angelos (qui et immortales) ut a fonte immortalitas fluit. *Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον*) *Lucem inaccessam inhabitans*. Sensus est: *Cuius maiestatem nemo comprehendere mente potest.* Sicuti eum, qui in incredibili splendore versetur, nemo potest intueri, quia splendor nimius praestrinxit aciem oculorum: ita nos Deum, inaccesso quasi lumine circumfusum, non possumus intueri, i. e. comprehendere mente et animo; nam *videre* Deum est eum *cognoscere*. In 3. Maccabaico: τὸ οἰκητήριον σου ὁ οὐρανὸς — ἀνθρώποις ἀνέφικτος, i. e. ut in Apostoli verbis ἀπρόσιτος. *ὃν εἶδεν — δύναται*) 1 Io. IV, 12. Οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, *nec unquam poterit videre*, i. e. plene cognoscere, et animo comprehendere. *ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον*) i. e. *Qui summo honore est dignus, et cuius imperium est aeternum.* Κράτος עז saepe est *imperium*. Hesychius: κράτος, βασιλεία, ἰσχὺς, δύναμις.

17. *Τοῖς πλουσίοις — μὴ ὑψηλοφρονεῖν*) Οἱ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πλούσιοι sunt, quales τοὺς νῦν πλουσίους vocat Arrianus III, 22. in Epictet. et opponuntur divitiae temporales divitiis aeternis, Matth. VI, 20. XIX, 21. et aliis locis. Παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Aptius nil potuit dicere Apostolus divitibus inculcandum, *divitiae* enim (ut vere Seneca, Epist. 87.) *inflant animos, superbiam pariunt*. Idem epist. 74. de vitae huius commodis, quae *bona*, sed improprie dicta, *Etiamsi apud nos sint, inter subiecta et humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat.* *μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι*) *Nec fiduciam collocent in incertis*

 di-

divitiis. Ἀδηλότητα πλέτε i. e. ἄδηλον πλῦτον Vulgatus vertit *incertum divitiarum*, nec ineleganter nec insolenter. Eſt autem ἄδηλος πλῦτος, *Qui puncto mobilis horae Permutat Dominos, et cedit in altera iura*, ut canit Horatius. Seneca epiſt. 66. *Pecunia, corpus et honores etc. possessiones incertae.* ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ — εἰς ἀπόλαυσιν) Epitheton Dei eſt ὁ ζῶν multis in locis. Nec inaniter hic id poſitum. Divitiae pereunt: ille manet. Divitiae res inanimes: Deus vivus et vitae cauſſa. Παρέχειν vox apta argumento iſti. Heſychius: παρέχει, δίδωσι, χορηγεῖ. Πλεσίως pro *affluenter* vel *abundanter* utitur et in Alexandri vita Plutarchus. Εἰς ἀπόλαυσιν eſt, non ad victum tantum, ſed et ad ſenſum delectationemque hominum, ut Varro I, 23. de R. R. locutus. Servius ad Aeneid. 7. *Fruitur, pascitur; quod de rebus tantum bonis dicitur.* Heſychius: ἀπολάυει, τρυφᾷ.

18. Ἀγαθοεργεῖν — κοινωνικὲς) Ἀγαθοεργεῖν, *beneficia conferre*, (quod facile divitibus,) et quidem in cuiusvis fortunae homines. Πλυτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, abundare *benefactis*, non tantum in caducis opibus, de quibus praeced. commata Luc. XII, 33. Εὐμεταδότες εἶναι, *liberaliter dare, pauperibus* nempe, τοῖς χρείαν ἔχεσι. Reſtringi non male poteſt haec vox ad rem eſcariam. Sic σίτων καὶ ποτῶν μετάδοσις apud Xenophontem: τροφῆς μετάδοσις, Sympoſ. 6, 4. apud Plutarchum. Κοινωνικὲς Theodoretus, Theophylactus et recentiores quidam interpretes intelligunt ὁμιλητικὲς, fortaſſe quia praeceſſit μὴ ὑψηλοφρονεῖν. Oecumenius: κοινωνικὲς, τετέςι πρᾳεῖς, προσηνεῖς, ἀτύφες, συγκαταβατικὲς. Alii ſupplent τῆς τραπέζης, Luc.

Luc. XIV, 13. Apud Pollucem ἀνὴρ κοινωνικὸς opponitur τῷ τὸν πλῦτον θησαυρίζοντι.

19. Ἀποθησαυρίζοντας — μέλλον) *Cumulantes sibi bonum fundamentum in futurum.* Durius paullo! Sensus est: *Cumulantes* sibi ipsis divitias perpetuo duraturas, nec unquam interituras. Θεμέλιον καλὸν, appositione elliptica pro ἀποθησαυρίζοντας θησαυρὸν, θεμέλιον καλόν. Haec autem appositio eam vim habere videtur, (vid. *Storrius* ad h. l.) ut substantivum alterum in *adiectivi* loco numerandum, et sic fere vertendum sit: in posterum, h. e. in illud tempus, quo divitiis praesentibus deficientur, colligentes sibi thesaurum *praeclare fundatum*, *opes fundatas* et *optime constitutas*, bona *stabilia et fixa permanentia*, non incerta et caduca." Simillimus locus est Sirac. I, 15. ubi θεμέλιον αἰῶνος iungitur omisso accusativo νοσσίαν, qui coniugatus est verbi ἐνόσσευσε; *nidificavit* (nidum) *perpetuo fundatum, semper stabile domicilium* collocavit apud homines. ῆα — ζωῆς) Pro τῆς αἰωνίου ζωῆς alii rectius legunt: τῆς ὄντως ζωῆς, *verae vitae*, quae sola hoc nomine est digna. Cf. supra v. 12.

20. Τὴν παρακαταθήκην φύλαξον) *Serva doctrinam acceptam*; persevera in conditione semel accepta. Permulti Codices et Patres graeci legunt παραθήκην, sensu eodem; nam utraque vox denotat depositum. Intelligitur autem h. l. doctrina, quae Timotheo tanquam depositum tradita erat. Φύλαξον hic intellige cum fructu custodiendi, i. e. alios instruendi. ἐκτρεπόμενος — γνώσεως) *ita ut declines profanas istas nugas et altercationes hominum illorum, qui maiorem se tenere cognitionem putant.* Hesychius: κενοφωνίας, ματαιολογίας.

Suidas: *κενοφωνίας*, *ματαιοφωνίας*. Ἀντιθέσεις, *oppositiones*, *altercationes*. Τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Vulgatus: *scientiae falsi nominis*. Eſt igitur falſa, opinata ſcientia, et hoc quidem loco intelliguntur homines, qui talem ſcientiam profitentur. Plurimi hoc exponunt de verboſis Gnoſticorum ad invicem concertationibus, quod tamen dubium eſt. Vide S. Ven. *Caroli Christ. Tittmanni* Veſtigia Gnoſticorum in N. T. fruſtra quaeſita, et cf. eiusdem *opuscula theologica* (Lipſ. 1803.) p. 25.*) Ἡ ψευδώνυμος γνῶσις eſt nempe opinata ſcientia non adverſariorum religionis, non doctorum Iudaicorum, veluti Eſſenorum aut Therapeutarum, ſed doctorum quorundam Chriſtianorum in eccleſia Epheſina, qui olim fuerant magiſtri Iudaici, et nunc in conventibus Chriſtianorum ſacris docere ſolebant ſimili fere more, quo olim uſi erant in Synagogis, et proferre e diſciplina, ex qua profecti erant, de Moſe et lege Moſaica, de Iudaeorum maioribus etc. Cf. notata ad Col. II, 8. 16. ſq.

21. *Ἥν τινες — ἠστόχησαν*) *Quam* (ſcientiam) *quum nonnulli profiterentur, aberrarunt a scopo verae religionis*. Ἐπαγγελλόμενοι, *professi*, ut ſupra II, 10. *Περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν*, *a vera religione defecerunt*; aberrarunt a ſcopo religionis. Vid. ſupra c. I, 5. *ἡ χάρις*) Nempe Dei Patris et Chriſti.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM II. AD TIMOTHEUM.

Paulum Romae fuisse captivum, quum hanc secundam ad Timotheum epistolam scriberet, dubio caret. Vid. c. I, 8. 12. 16. 17. II, 8. 9. Quum autem, ut Veteres tradunt, bis Romae captivus fuerit, quaeritur, utrum hanc epistolam in prima, an secunda captivitate scripserit? Docti dubitant, aliis pro prima, aliis pro secunda captivitate pugnantibus. Argumenta eorum recensuit Ill. Michaelis in der Einleitung in die goettl. Schriften des N B. §. 194. Speciosissimum argumentum pro tempore secundae captivitatis est, quod Paulus c. IV, 6. scribit, se iam libari, ac tempus abitus sui, nempe ex hac vita, iam instare. Unde concluserunt, epistolam hanc scriptam esse, quum secundo sisteretur coram Nerone. Sed ita Paulus scribere potuit, quia iam senectutis annos ingressus, et perpetuis vitae periculis obiectus facile praevidebat, breve sibi tempus huius vitae superesse. Quamvis ego in tanto hominum doctorum dissensu nihil definire ausim, putaverim tamen verisimiliorem esse eorum sententiam, qui hanc secundam epistolam in priori captivitate Paul scriptam

 esse

esse arbitrantur. Apostolus enim Timotheum ad se venire iubet, c. IV, 9. tempus etiam definit, ut det operam, quo ante hyemem veniat, v. 20. et rogat ut penulam, Troade relictam, et libros afferat, v. 13. Hoc vix scribere potuisset, si morti iam fuisset proximus. Ceterum Timotheus tum in Asia minore adhuc fuisse videtur, v. 13. An vero nominatim Ephesi tum fuerit, id incertum esse arbitror. Vid. Michaelis I. c. §. 193. Plura habet HEINRICHS in Prolegomenis ad hanc epistolam.

CAP. I.

1. Ἀπόστολος — τῆς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ) i. e. *Missus a Iesu Christo ex voluntate Dei eum in finem, ut annuntiarem (hominibus) felicitatem per Christum partam.* Κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς, *propter annunciationem felicitatis,* ut edoceam homines de promissa ipsis felicitate. Κατὰ, *propter*, finem indicat, quem consequendum sibi proposuerat ex mandato Dei. Ἐπαγγελία ζωῆς, *annuntiatio felicitatis,* quae hominibus contigit ἐν χρ. I. per Christum Iesum.

3. Χάριν ἔχω — καὶ ἡμέρας) *Gratias ago Deo, quem colo inde a maioribus* (maiorum more) *sincera mente, quod iustam caussam habeam, in precibus meis semper mentionem faciendi tui.* Ἀπὸ προγόνων, *maiorum exemplo.* Eundem Deum colebat Paulus, quem coluerant maiores eius a Beniamine usque. Non enim alius Deus est Iudaeorum, alius Deus Novi Testamenti. Deum verum colebant illi sub Lege, Paulus (insistens vestigiis eorum) sub Evangelio. Ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω

τὴν

τὴν περί σῦ μνέιαν, *quod iustam caussam habeo, semper mentionem faciendi tui*, dum nempe audio te adeo ſtrenue tuo munere fungi. Haud raro ὡς poni pro ὅτι, dubio carere videtur. Deinde verbum quod actionem notat, ſaepe hebraico more de iure debitoque intelligendum eſſe, omnibus notum. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας, *assidue*, i. e. quoties Deum meis precibus interpello.

4. Ἐπιποθῶν — πληρωθῶ) i. e. *Quotiescunque recordor tuarum lacrymarum* (quas nempe me a te discedente, effudiſti,) *videre te cupio, ut* (tecum) *gaudere possim.* Reſpicitur ſine dubio ad Act. XX, 37. 38. ubi multi Presbyteri adfuiſſe, et Paulo cum multis lacrymis valedixiſſe dicuntur.

5. Ὑπόμνησιν — πίσεως) i. e. *Mihimetipsi commemorans fidem sinceram, quam in te vidi atque cognovi.* Ὑπόμνησιν λαμβάνω, *in mentem mihi revoco.* Phraſis inſolentior. ἥτις ἐνῴκησε — καὶ ἐν σοὶ) *Quae, uti olim aviae tuae Loidi et matri Eunicae inhaesit, ita tibi inesse, mihi persuadeo.* Μάμμη, *avia.* Perperam de avia hoc dici, Phrynichus, Thomas Magiſter, aliique aiunt, τίτθης vocabulum afferentes bonis auctoribus. Sed Philo etiam utitur hac voce de Spec. legg. p. 778. C. Ὅτι καὶ ἐν σοὶ, ſc. ἐνοικήσει.

6. Δι' ἣν — χειρῶν μου) *Quapropter adhortor te, ut refocilles dotem Dei, quae tua est per impositionem manuum mearum*, ſ. ex quo tibi manus meas impoſui. χάρισμα, idem quod πνεῦμα, h. l. eſt illa fortitudo animi, (δύναμις v. 7.) quae cernitur παῤῥησίᾳ quadam in *professione* chriſtianae doctrinae, *in tolerandis propter*

muniter cum Evangelio pro fortitudine tibi a Deo concessa. Priora verba verti possunt: Mala perfer mecum propter Evangelium; vel etiam: similem iniuriam, qua Evangelium afficitur, patienter tolera, ut subsit προσωποποιΐα qua sensus tribuitur Evangelio, quomodo alibi legi, morti, peccato. Κατὰ δύναμιν Θεοῦ, pro viribus a Deo concessis.

9. Τοῦ σώσαντος — ἁγίᾳ) *Qui nos felices reddit, et promisit nobis bona maxima per doctrinam suam.* Σώζειν, *liberare,* nempe ab omnibus huius vitae malis, includi etiam felicitatem, quae hanc liberationem consequitur. Καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, *et felicitatem nobis promisit promissione sancta,* i. e. qui nobis obtulit bona sancta. Καλεῖν, *invitare, promittere, offerre felicitatem.* Κλῆσις ἁγία, *promissio bonorum sanctorum.* Bona sancta autem sunt, quae non sunt terrena, et huius vitae, sed quae ad animum et veram felicitatem nostram spectant. οὐ κατὰ — αἰωνίων) *Non propter merita nostra, sed sua sponte et ex favore, quem inde ab antiquissimis temporibus propter Christum Iesum nobis ostendere voluit.* Τὰ ἔργα, h. l. sunt merita. Nemo potest haec bona spiritualia tanquam sibi debita a Deo postulare. De vera virtute hic non est sermo, quasi ea nihili sit, et nihil possit. Κατ' ἰδίαν πρόθεσιν, cf. Eph. III. 11. Διδόναι h. l. est idem quod ἐπαγγέλλεσθαι Tit. I, 2.

10. Φανερωθεῖσαν — Ἰησοῦ χριστοῦ) Φανερωθεῖσαν ad πρόθεσιν καὶ χάριν referri, nemo non videt. Favorem illum Deus nobis ostendere olim decrevit; nunc vero, inquit Apostolus, iam eum ostendit nobis et manifestavit, διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ι. Χ. dum misit et apparere iussit Servatorem nostrum I. C.

C. καταργήσαντος — διὰ τȢ εὐαγγελίȢ) i. e. *Qui a metu mortis aeternaeque miseriae nos liberavit, et per doctrinam suam nos fecit certos de felicitate aeterna*, nobis poſt mortem exſpectanda. Θάνατος h. l. non tam eſt mors naturalis, (opponitur enim felicitati aeternae quam potius miſeria perpetua. Suſtulit tamen Chriſtus etiam mortem naturalem, i. e. metum mortis naturalis dum ſpopondit, ſe nos in vitam revocaturum. Suſtulit metum miſeriae perpetuae, dum nobis promiſit aeterna bona. φωτίζειν, *in lucem producere*. Ita in Epictetum Arrianus I, 4. ἀλήθειαν φωτίζειν, dixit. Ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν, per Hendyadin, pro: ζωὴν ἄφθαρτον, *felicitatem aeternam*. Hanc autem notitiam Chriſtus nobis impertiit per Evangelium. i. e. per doctrinam ſuam.

11. Εἰς ὃ — ἐθνῶν) *Cuius ego praeco ac nuncius, et doctor* (praecipue) *profanarum gentium constitutus sum*. Illud ὅ, totum illud, quod praeceſſit, reſpicit. Par locus 1 Tim. II, 7.

12. Οἶδα γὰρ ᾧ πεπίϛευμαι) *Scio enim, quis is sit, cui confido*, potentiſſimus nempe, et optimus. Locutioni huic ſimilis Ciceronis illa: *Scio quem metuam*, VII, 26. ad Atticum; et Plinii iſta Lib. I. Epiſt. 3. *Scio quem animum, quod horter ingenium*. ὅτι δυνατός ἐϛι — ἡμέραν) *Eum posse doctrinam mihi traditam* (religionem) *conservare ad finem usque mundi*. Παραθήκην Docti varie interpretantur, quum alii intelligant *fideles Paulo commissos*, alii *gratiam*, alii *mercedem*, alii *bonorum operum merita*, *animam*, alii denique *coronam vitae aeternae*. Mihi videtur habere h. l. eandem ſigni-

significationem, quam habuimus supra 1 Tim. VI, 20. cf. statim v. 14. Est igitur *παραθήκη*, vel *παρακαταθήκη Religio*, vel doctrina religionis, quam Deus Paulo commendaverat, tanquam depositum, et quam Paulus ex Christi auctoritate aliis commendare solebat. Nec obstat, quod additur *εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν*, nempe diem iudicii; dicit enim Apostolus: Deus conservare potest, et conservabit religionem, etsi ego sim in vinculis. Si ego non possum docere, alii docebunt, nec unquam deerunt doctores usque ad illum diem Iesu Christi.

13. Ὑποτύπωσιν — ἐν χριστῷ Ἰησοῦ) Ordo videtur esse: *ὑποτύπωσιν τῶν ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἔχε ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ*, *Summam doctrinarum saluberrimarum, quas edoctus es a me, retine cum fide et charitate, quae huic doctrinae Christi conformis est.* Ὑποτύπωσις, *delineatio*, metaphora aut a re pictoria, aut ab architectonica desumta. *Formam* perite ergo Vulgatus vertit. Ἔχειν pro κατέχειν.

14. Τὴν καλὴν — ἐν ἡμῖν) *Conserva* (tuere) *praeclarum depositum per spiritum sanctum in te habitantem.* Supra v. 12. et 1 Tim. VI, 20. Διὰ πνεύματος ἁγίου, i. e. *auxilio Spiritus sancti adiutus.*

15. Οἶδας — ἐν τῇ Ἀσίᾳ) Οἶδας τοῦτο, puto scire te vel audisse, ut Latini loquuntur. Ἀπεστράφησάν με πάντες, *deseruerunt me* Romae captivum *omnes*, sc. doctores illi in Asia minori, in locis circa Ephesum, nempe ob pericula. Ὧν, pro ἐξ ὧν.

16. Δώη — οἴκῳ) *Benefaciat Deus Onesiphori familiae.* Οἶκος, *familia.* Ἔλεος, *beneficium. Onesipho-*

phorum servile nomen fuisse, videmus vel ex L. Titia, ff. d. manumiss. testam. Videtur autem Onesiphorus iste libertus fuisse cuiuspiam e Romanis nobilioribus, et mortuus fuisse, quum Paulus haec scriberet; nam et infra IV, 19. eius familiam salutat, non autem *Onesiphorum*. ὅτι πολλάκις — ἐπῃσχύνθη) Ἀνέψυξέ με, i. e. ut Col. IV, 11. ἐγενήθη μοι παρηγορία, *recreavit me*. Hesychius eo sensu ex hoc Apostoli loco: ἀνέψυξεν, ἀνέπαυσεν. Translatio videtur sumi ab iis, qui siti conficiuntur. Τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη, *vinculorum meorum eum non puduit*, i. e. *non me deseruit, propterea quod essem in carcere*; non erat ex iis, qui discedunt quum catena crepat. Magnifice hoc elogio effert atque ornat constantiam eius. Cicero in Laelio: *quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates! ad quas non est facile inventus qui descendat.*

17. Ἀλλὰ — εὗρε) Γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, *quum venisset Romam*. Ephesini mercatores multa negotia Romae habebant. Σπουδαιότερον — εὗρε, per totam urbem Romam cursitavit, *donec me reperiret*.

18. Δώῃ — ἡμέρᾳ) *Faxit Deus, ut aeternam felicitatem consequatur in illo die*. Παρὰ κυρίου i. e. παρ' αὐτοῦ, pleonastice per notum Hebraismum, qualis repetitio nominis vice pronominis est etiam Io. XI, 22. Susannae com. 55. et alibi locorum. καὶ ὅσα — γινώσκεις) Ὅσα. *In quantis et qualibus negotiis*. Διηκόνησε, mihi nempe, vel ἀδελφοῖς ἁγίοις, ut nonnulli volunt. Βέλτιον σὺ γινώσκεις, *optime nosti*.

CAP.

CAP. II.

1. Ἐνδυναμȣ̃ — Ἰησȣ̃) *Fortis esto in administrando munere, a Christo tibi concredito* Χάρις, ut Rom. XII. 3. videtur h. l. eſſe munus Apoſtolicum. Si ἡ χάρις ſignificat *beneficium*, ſenſus eſt: *impavidus esto fretus beneficio, vel auxilio Christi.*

2. Καὶ ἃ ἤκȣσας — ἀνθρώποις) Διὰ πολλῶν μαρτύρων, *coram multis testibus*; fortaſſis iisdem, qui ei cum Paulo manus impoſuerant. Hanc τῆς διὰ ſignificationem multis probat *Krebsius* ad Actor. VII, 53. "Α ἤκȣσας, quum nempe tibi manum imponerem. Παράθȣ, *commenda*, (ut hic Vulgatus,) nimirum ut ſolemus depoſita, quae fidiſſimis commiſſa volumus. Sic πίςιν παρακατατίθεσθαι Arrianus IV, 13 in Epictetum. Πιςȣ̀ς intelligit ut 1 Tim. I, 12. εἰς διακονίαν πιςȣ̀ς, i. e. quae acceperunt, ἐν πίςει καὶ ἀληθείᾳ docturis, 1 Tim. II, 8. verbum Dei non adulteraturis. οἵτινες — διδάξαι) i. e. δυνάμενοι καὶ ἄλλȣς νȣθετεῖν. E converſo Cyprianus Epiſt. 61. de hiſtrione: *Quod male didicit, ceteris quoque insinuat.*

3. Σὺ ȣ̃ν — χριςȣ̃) Κακοπάθησον, *perfer aerumnas.* Καλὸς ςρατιώτης, *bonus miles.* Talis Polluci I, 11. ςρατιώτης δόκιμος. Eſt et hic κακοπαθεῖν ὡς καλὸς ςρατιώτης quod 1 Tim. I, 18. τὴν καλὴν ςρατείαν ςρατέυειν, et ibidem VI, 12. τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνίζειν. Στρατιώτας κακοπαθȣ̃ντας habemus in vitis Antonii et Gracchorum apud Plutarchum. Opponuntur talibus ςρατιώται ȣ̃τε δίψαν ȣ̃τε ἄλλην κακοπάθειαν φέρειν δυνάμενοι, in Excerptis Diodori Siculi. Suidas

das de Rege Prusia: πρὸς τὰς πολεμικὰς χρείας ἀγενὴς — καὶ πρὸς τὰς κακοπαθείας ἀλλότριος.

4. Οὐδεὶς — πραγματείαις) *Nemo, qui militat, implicat se vitae negotiationibus.* Πραγματεία in genere est *omne negotium,* quod quis tractat; speciatim vero est *negotium mercatorium, mercatura, negotiatio.* Militibus ex legibus militiae non licuisse negotiari, docet *Salmasius* de Usuris, p. 935. Ostendit Apostolus comparatione ducta a seculari militia, quam parum deceat militiam multo meliorem amplexum ab aliis vitae curis et nexibus avocari. ἵνα — ἀρέσῃ) *ut imperatori,* duci *placeat,* quod utique facere non poterit, si aliis curis distrahatur. Τῷ στρατολογήσαντι i. e. τῷ αὐτὸν εἰς το στρατόπεδον καταλέξαντι, imperatori nimirum.

5. Ἐὰν δὲ καὶ — ἀθλήσῃ) *Si quis vero fuerit athleta, non coronari solet, nisi legitime certaverit,* nisi omnes adsint conditiones; quarum prima est, ut ad metam perveniat. Altera similitudo a publicis certaminibus desumta. Habuit enim leges suas ἡ σωματικὴ γυμνασία, habet et suas illa quae est πρὸς εὐσέβειαν, legitima Christi pugilum decertatio. Sic Aristides Orat. II, de Pace ἐν τοῖς στεφανίταις ἀγῶσι τοῦς ἔξω τῶν νομίμων τρόπων μαχομένους dixit. Νομίμως ἀθλεῖν etiam *Arrianus III,* 10. in Epictetum, et νομίμως πολεμεῖν Plutarchus in Alexandri vita dixere.

6. Τὸν κοπιῶντα — μεταλαμβάνειν) Vox πρῶτον ad antecedens κοπιῶντα, non ad verbum μεταλαμβάνειν referenda est. Ordo naturalis verborum videtur talis esse: τὸν γεωργὸν πρῶτον κοπιῶντα (i. e. κεκοπιακότα) δεῖ τῶν

τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν, agricolam de fructibus percipere aequum eſt, at ita demum, ſi prius laboraverit.

7. Νόει — ἐν πᾶσι) Νόει, ὃ λέγω, *attende dictis;* intellige, quod loquor; cogita illa exempla vitae communis. Heſychius: νόει, συλλογίζε. Σύνεσιν hic intellige πνευματικήν. Illud γὰρ hic redundare videtur, ut infra com. 11. et alibi.

8. Μνημόνευε — εὐαγγέλιόν με) Si mihi, vel tibi etiam gravius quid eveniat, memento, Ieſum Chriſtum, morte ignominioſa mortuum, reſuſcitatum fuiſſe a Deo ad vitam glorioſam. Idem et nobis eveniet, ſi adverſis nihil territi, in fide et profeſſione perſtiterimus. Ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ſc. ὄντα, quod e familia Davidis, (homo) fuit; hactenus enim in vitam rediit. Fortaſſis autem (ut *Storrius* ad h. l. monet,) haec verba pertinent ad *regnum*, quod Ieſus Chriſtus, a morte ad vitam revocatus, cepit, cuius commemoratio etiam alias, et ab ipſo Paulo cum mentione reditus Chriſti in vitam coniungitur. Act. II, 30—36. XIII. 32—37. Rom. XIV, 9. Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν με, *ut ego te docui.*

9. Ἐν ᾧ — κακῦργος) Ἐν ᾧ, *cuius caussa.* Κακοπαθῶ, *multa mala fero*, et aequo animo fero. Nam et hoc huic verbo his locis ineſt. Μέχρι δεσμῶν, vincula adeo perfero; exaggeranter dicta; eſt enim et mitior quaedam φυλακὴ, quae ἄδεσμος dicta. Ὡς κακῦργος, patior, quod homines facinoroſi ſolent, quum non tantum immunis deberem eſſe, ſed et laudari. ἀλλ' — δέδεται) *Sed doctrina Dei non constringitur vinculis*; ea ſemper propagabitur, etſi ego ſum in vinculis.

10. Διὰ τῦτο πάντα ὑπομένω) *Propterea omnia sustineo*; quia nempe confido, Christum mihi vincto etiam adfuturum, caussam meam tuiturum, et me, ipsius gratia patientem, honoribus, praemiis atque splendore sic decoraturum esse, ut me perpessionis pudere aut poenitere non possit. Ante verba διὰ τὰς ἐκλεκτὰς per ἀσύνδετον supplendum esse videtur: καὶ, ut 1 Cor. XI, 10. ubi caussae, quam ex superioribus repeti volunt verba διὰ τῦτο haec alia ratio subiicitur: διὰ (pro καὶ διὰ) τὰς ἀγγέλας. Sic igitur hic dicit, se tot mala perferre propter Evangelium eam etiam ob caussam, ut Christiani exemplo eius ad similem constantiam incitarentur. ἵνα καὶ — αἰωνίε) *Ut ipsi quoque salute per Christum parta fruantur* (in hac vita) *et tandem aeternam felicitatem consequantur.* Ἡ σωτηρία ἡ ἐν Χριςῷ Ἰησῦ, *salus per Christum parta*, qua Christiani iam in hac vita fruuntur; e. c. remissio peccatorum, animi tranquillitas, spes vitae aeternae.

11. Πιςὸς — συζήσομεν) Πιςὸς ὁ λόγος, nempe is qui sequitur, *si mortem cum illo* (pariter quam ille) *subierimus, cum eodem vitam* (felicitatem) *consequemur. Cum illo*, sc. *Christo*, pariter ut ille. *Una cum Christo mori* significat miserias atque calamitates, mortis pericula et mortem ipsam subire exemplo Christi, et propter Christum. Καὶ συζήσομεν, liberabimur a vitae periculis, vel potius aeternam felicitatem, qua Christus iam fruitur, adipiscemur.

12. Εἰ ὑπομένομεν — ἀρνήσεται ἡμᾶς) Ὑπομένομεν, sc. τῇ θλίψει, ut plenius Rom. XII, 12. locutus. Συμβασιλεύσομεν, sc. χριςῷ. Gloriae et honoris sum-

summi, quo Christus fruitur, erimus participes? Εἰ ἀρνούμεθα, si negaverimus, eum esse Dominum nostrum, et religionem eius esse veram. Ἀρνήσεται ἡμᾶς pro suis nos non agnoscet, ac proinde ad gloriae suae communionem nos non admittet.

13. Εἰ ἀπιστοῦμεν — μένει.) *Si nos in illum infidi sumus*, fidem et obsequium ei denegamus, scire debemus eum esse veracem. Sermo Pauli hoc loco defectivus est: subaudiendum enim: γινώσκομεν ὅτι ἐκεῖνος etc. Πιστὸν autem in contextu nostro intellige veracem, non minus in poenis infligendis, quam in praemiis distribuendis. Christus manet fidus. Nos perfidia nostra fidei et veracitati eius nihil derogamus. ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται) *Non potest contra naturam suam agere*; quae in eo etiam est, ut sit verax. Negare potest nos, sed non potest negare seipsum; negare non potest se esse Christum, et vera esse quae ipse docuit. Οὐ δύναται, ab eo alienissimum est.

14. Ταῦτα ὑπομίμνησκε — ἀκουόντων) *De his admone* (doctores curae tuae creditos,) *obtestando eos, ne de legibus* (Mosaicis) *rixentur, quod fructu caret, ad perniciem audientium valet.* Ὑπομίμνησκε, sc. αὐτοὺς, ut plenius Tit. III, 1. loquitur. Μὴ λογομαχεῖν, 1. Tim. VI, 4. Post χρήσιμον supple ἀλλὰ, vel μόνον. Ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων; *in detrimentum auditorum.* Dum enim tales verborum pugnas audiunt, nihil certi esse in religione christiana putant ac dicunt; et sic fides eorum subvertitur.

15. Σπούδασον — τῆς ἀληθείας) *Operam da, ut te ipsum praebeas operarium Deo probatum, valde gnavum et strenuum, qui recte tractat doctrinam veram.* Ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον *quem laboris sui non pudeat*, qui ſciat, non eſſe cur laboris, (doctrinae et vitae) pudeat. Is vero ſtrenue et libenter laborabit. Ὀρθοτομεῖν, ſaepe eſt *via recta incedere*, ὀρθῶς ὁδεύειν. Sic Gregorius Nazianzenus *Orat. apol. fugae*, τῷ ὀρθοτομεῖν, *rectum iter tenere*, opponit τὸ κακῶς ὁδεύειν, *prave incedere.* Simili modo καινοτομεῖν eſt *nova via incedere, novas opiniones de religione suscipere et spargere.* Ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας eſt *recte tractare doctrinam divinam*, proponere auditoribus. quod illis aptum eſt, pueris lac, adultis ſolidiorem cibum, moeſtis ſolatium etc.

16. Τὰς δὲ — περιΐστασο) Κενοφωνίας, *profanas* (inutiles) *disputationes* ſupra 1 Tim. VI, 20. Περιΐστασο, i. e. παραιτοῦ, *devita.* Ioſephus de B. I. II, 8, 6. de Eſſenis, τὸ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται, *iusiurandum vitant. Diogenes Laërtius* L. IX, c. I, §. 9. περιΐστασθαι ὑπερηφανίας, *superbos declinare mores.* Illud, quod ſequitur προκόψουσιν, et ὁ λόγος αὐτῶν, poſcit, ut hic intelligamus conſtructionem, quam vocant πρὸς τὸ σημαινόμενον, vel ut τὰς βεβήλους κενοφωνίας metonymice explicemus τοὺς βεβήλους κενοφώνους. ἐπὶ πλεῖον — ἀσεβείας) *Nam ad maiorem in dies progrediuntur impietatem*, illi nempe κενοφωνοί. Προκόπτειν h. l. de incremento *rei malae* ſumitur. Sic Diodor. Sic. ἐπὶ πλεῖον κακίας προβαίνειν dixit, et Leo Imperator Conſtit. 47. πρὸς ἀναίδειαν προκόπτειν.

17.

17. Καὶ ὁ λόγος — ἕξει) Gangraena non idem eſt, quod cancer, ſed vicinum aliquid, *der kalte Brand.* Νομὴν ἕξει Latinus interpres vertit: *serpit*, non voce, ſed ſenſu bene expreſſo. Non aliud videtur νομὴν ἔχειν, quam ſimpliciter νέμειν, quod Act. IV, 17. argumento non diſſimili ἐπὶ πλεῖον διανέμεσθαι, et Hebr. XII, 15, πολλοὺς μιαίνειν, metaphora a re hortenſi deſumta. Simili phraſi Plutarchus (Lib. de diſcrim. adul. et amici) adulatorum fictas laudes γαγγραίνας καὶ καρκινώματα vocavit; quod nempe ſemina quaedam in animo relinquunt, quae eum corrumpunt depaſcuntque.

18. Περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν) *A vera religione aberrarunt.* Sic 1 Tim. IV, 5. τῆς ἀληθείας ἀποστερεῖσθαι. λέγοντες — γεγονέναι) Ac proinde reſurrectionem mortuorum corporum non eſſe expectandam. Qualem reſurrectionem, iam factam, Haeretici illi intellexerint, non ſatis conſtat. Videntur reſurrectionem ſenſu allegorico accepiſſe vel de emendatione morum, vel etiam de propagatione Evangelii inter omnes nationes. Sic enim ſpiritualiter mortui ſpiritualiter reſurgunt. Putabant fortaſſis iſti homines reſurrectionem corporum fieri non poſſe. καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τινῶν πίστιν) i. e. *Faciunt, ut multi de religionis veritate dubitent.* Ἀνατρέπουσι, *subvertunt*, (ut Vulgatus) vel *labefactant.* Gloſſarium: *Labefactat*, ἀνατρέπει, σαλεύει. Similitudo fortaſſe ſumta eſt a machinis bellicis, quae male munitorum fundamenta ἀνατρέπειν dicuntur; unde commate ſequente opponitur στερεὸς θεμέλιος.

19. Ὁ μέν τοι — ἕστηκε) *Fundamentum, quod Deus posuit, firmum stat.* Videtur autem Paulus intel-

 lige-

ligere *religionem*, quae Deum habet auctorem. Hanc evertere volunt quidam doctores, sed fundamentum stat firmum. Aliis *θεμέλιος* h. l. per Synecdochen est *domus*, inprimis *magna domus*. Hoc sensu LXX. hebraicum ארמון *palatium*, saepe per *θεμέλιον* transferunt, ut Ies. XXV, 2. Ierem. VI, 5. et alibi. Olim singulas aedes habuisse inscriptiones, quibus ab aliis distinguerentur, demonstravit WARNEKROS, *Entwurf der hebr. Alterthümer*, p. 16. Ita sensus esset: *Evertunt* quidem doctores mendaces *quorundam* fidem, totam vero *aedificii molem*, totam ecclesiam nunquam destruent, Matth. XVI, 18. Optime respondet haec explicatio verbis *ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ* v. 20. *ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην*) *Habens inscriptionem hanc*. *Σφραγὶς* hic est id, quod lapidi vel aedibus inscribitur, et intelligitur inscriptum aliquod in perpetuam religionis memoriam, quod nobis semper in memoria versari debet, quum de religione cogitamus. *ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ*) *Novit Deus cultores suos*. Οἶδεν ὡς ἐξελέξατο. Io. XIII, 18. Γινώσκει τοὺς εὐλαβουμένους αὐτόν. Nahum I, 17. Moses Num. XVI, 5. *Mane notum faciet Dominus, qui ad se pertinent*. Sunt autem hic *οἱ ὄντες αὐτοῦ*, ad eum pertinentes, qui bene colunt eum. Innuit his verbis Apostolus: *Non omnes, qui religionem externe profiteantur, a Deo ut suos agnosci*. *καὶ ἀποστήτω — τοῦ κυρίου*) *Quisquis Christiani nomen gesserit, abstineat se ab omni vitiositate*. Haec est altera inscriptio. Ἀδικία, omnis *vitiositas* et *impietas*. Ὀνομάζει τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, qui rogatus, cuius sit disciplinae, Christum nominat ut magistrum. Vide 1 Cor. I, 2. *Christianus*. Cf. Matth. VII, 23.

20. Ἐν μεγάλῃ — εἰς ἀτιμίαν) Σκεῦος, ut hebr. כְּלִי est non tantum *vas*, sed et *instrumentum* et *utensile* quodvis. Εἰς τιμήν, εἰς ἀτιμίαν, *honesto*, *minus honesto usui destinata*. Sic Scriptor Sapientiae XIV, 7. τὰ τῶν καθαρῶν ἔργων δῆλα σκεύη, τά τε ἐναντία vocat. Deest similitudinis applicatio. Quemadmodum nempe in magna domo, vel palatio divitis multa et varia est suppellex, variis usibus destinata, ita in illa domo Dei, quae est ecclesia, variae conditionis homines versantur, quorum non omnium est eadem dignitas atque bonitas. Multi enim in ea versantes sese ita gerunt, ut nullo bono usui idonei sint, quae ipsorum est culpa, quum non operam dant, ut puri sint, atque niteant. Videtur autem h. l. sermo esse de doctoribus.

21. Ἐὰν ἐν — ἀπὸ τέτων) *Si quis se seiunxerit ab illis*, falsis nempe doctoribus. Ἐκκαθαίρειν ἑαυτὸν est καθαρὸν ἑαυτὸν τηρεῖν, *mundum intactumque se servare*, ἔσαι σκεῦος — ἡτοιμασμένον) *Is vasis honestioris loco erit*, i. e. doctor sanctus, domino *utilis*, *et ad quaslibet virtutes exercendas praeparatus*. Erit similis *vasi*, *honestis usibus destinato*. — *aptus erit idoneusque egregiis ministeriis in ecclesia in honorem Domini praestandis*: doctor egregius erit.

22. Τὰς δὲ — φεῦγε) *Fuge temerarias cupiditates*. Νεωτερικὰς ἐπιθυμίας nonnulli gloriolas exponunt, quibus qui inserviunt νεανιεύεσθαι Graecis dicuntur, quod aliis, sensu non valde dissimili est *audacem se, strenuumque gerere*. Alii simpliciter intelligunt cupiditates eas, quae iuvenili aetati, in qua constitutus adhuc

 erat

erat Timotheus, incidere ſolent, cuiusmodi *νεωνικὰς ἡδονὰς* Maximus Tyrius Differt. 31. vocat. In his autem ſtudiis ſive cupiditatibus habet locum inanis gloriae ſectatio Alii intelligunt vehementes et effrenes cupiditates, ad quas iuvenilis aetas inprimis proclivis reperitur. Nam *νεωτερικὸς* aeque ac *νεανικός* non ſolum *audacem*, *temerarie agentem*, ſed etiam *omne* ſignificat, quod *magnum est, acre atque vehemens* Vid. Schleusneri Lexicon ad h. vocem. Alii denique *νεωτερικὸν* volunt eſſe *novitium*, ut *cupiditates novitiae* ſint cupiditates rerum novitiarum, noviter repertarum et proditarum, quarum homines, iuvenes praeſertim ſolent eſſe cupidi, quo ceteris videantur eſſe ſapientiores. *δίωκε — καρδίας)* *Δικαιοσύνη*, *innocentia, virtus*. *Πίστις*, *fides in verbis fidelitas* *Εἰρήνη μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον*, *concordia cum Christianis* Poſtrema illa *ἐκ καθαρᾶς καρδίας* referri poſſunt ad *τὸ ἐπικαλουμένον* etc. ut intelligantur *sinceri Christiani*, vel ad illa *δίωκε — ἀγάπην*. Ita 1 Tim. I, 5. *ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας*.

23. *Τὰς δὲ μωρὰς — γεννῶσι μάχας)* Eſt eadem admonitio, quae 1 Tim. I, 4. et VI, 4. *Μωρὰς* vocat illas quaeſtiones, quia ad veram et ſalutarem ſapientiam nihil pertinent. *Ἀπαιδεύτους ζητήσεις* intellige *quaestiones inscitas, Christiano indignas*; Vulgatus *sine disciplina* vertit; huiusmodi enim quaeſtiones nihil ad *παιδείαν* fidei rectae morumve conferunt. *Μάχας*, *rixas, iurgia, lites*. Gellius XIV, 5 de duobus Grammaticis: *Clamantes compugnantesque (μαχομένους) eos reliqui*.

24. *Δοῦλον δὲ — ἀνεξίκακον)* *Δοῦλον κυρίου*, *servum Christi*, adeo patientis ac pacifici. *Μάχεσθαι*, *rixa-*

rixari. Ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, ut Macrobius Saturnal. I, 7. de Praetextata: *erat in omnes placidus ac mitis.* Ἀνεξίκακον, *iniuriarum patientem.* Hierocles de amicis loquens: πρὸς τὴν ἀρίστην αὐτῶν τήρησιν πλεῖστα συμβάλλεται τὸ ἡμέτερον ἀνεξίκακον.

25. Ἐν πρᾳότητι — ἀντιδιατιθεμένους) Vulgatus: *Cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati.* *Corripientem*, i. e. castigantem, nempe verbis. Sunt nempe errantes leniter tractandi, non maledictis exasperandi. Imo doctoribus mansuetudo aeque necessaria ac doctrina ipsa; duci enim, non trahi vult humanae naturae morositas. μήποτε — ἀληθείας) *Experiendo, an det Deus illis resipiscentiam, ut cognoscant veritatem.* In μήποτε, ut in Graeco Gen. III, 22. et Rom. XI, 21 μήπως est Ellipsis. *Num fortasse.* Εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ut perveniant ad agnitionem eius veritatis, quam nunc oppugnant.

26. Καὶ ἀνανήψωσιν — θέλημα) *Et ad se redeuntes expediant se e laqueo Diaboli, a quo capti sunt, ut eius voluntati obediant.* Varie explicatur hoc comma ab Interpretibus, quorum sententias enumerare longum foret. Νήφειν, vulg., *ad sobrietatem redire;* deinde vero, *se recipere, colligere* ex quacunque demum perturbatione; *sich besinnen, zu sich selbst kommen.* Sic *Philo* dicit de Agrippa Rege, postulato Caligulae, ut simulacrum suum tanquam Dei, in templum Hierosolymitanum reciperetur, graviter perculso, tandem vero e deliquio animi se recipiente, Legat. ad Cai. p. 1030. Ε. ὁ δὲ, νήφειν γὰρ ἤρχετο, καθαιρῶν τὸ περὶ ἑκάστῳ συμπαθὲς, *tum*

vero namque resipiscere incipiebat, singulos condolare conspexit. *E laqueo vel potestate diaboli exire*, vel se expedire, de iis dicitur, qui male agendi finem faciunt. Ἐζωγρημένος ὑπὸ τῦ διαβόλυ. *captus a diabolo*, qui perseverat in male sentiendo et agendo. Ζωγρεῖν proprie est: *vivum capere*, et apud Graecos non solum de animalibus vivis, venatione captis, sed et de hominibus usurpatur, qui vivi in bello capiuntur, et ad servitutem abripiuntur, ut adeo ζωγρεῖσθαι metaphorice significet *imperio alicuius subesse.* Ἐις τὸ ἐκείνυ θέλημα, *ut eius voluntatem faciant.* Voluntas autem Satanae haec esse dicitur in sacris litteris, ut impediat bonum, et homines infelices reddat. Ergo *voluntatem eius facere* erit bonum impedire, et homines reddere infelices. Alii verba: ἐις τὸ ἐκείνυ θέλημα de voluntate Dei intelligunt; ut ἀυτῦ ad propinquius διαβόλυ, ἐκείνυ vero ad remotius, i. e. *Dei*, referatur. Tum ordo esset talis: καὶ ἐζωγρημένοι ὑπ' ἀυτῦ, ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τῦ διαβόλυ παγίδος εἰς τὸ ἐκείνυ θέλημα, nempe ποιεῖν, quod subaudiendum. CAMERARIUS: „Bifariam hoc enarratur. Primum ita: Qui fuerant capti ab illo, diabolo scilicet, ad arbitrium ipsius. Quod dictu sane est horribile. Secundo ita: Capti iam, id est, conservati ab ipso, nimirum Deo, ad voluntatem illius, i. e. ut voluntati iam eius obtemperent; atque hoc Chrysostomus secutus est.„

CAP. III.

1. Ὅτι ἐν — χαλεποὶ) *Paulo post haec imminere tempora admodum difficilia.* Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, *Posthac.* Idem ἐν ὑςέροις καιροῖς

1 Tim.

1 Tim. IV, 1. Patet autem ex com. 5. Paulum agere de iis, quae, Timotheo vivente, eventura putabat. Ἐνςήσονται, *aderunt*. Καιροὶ χαλεποὶ. Formidolosa tempora, ait Cicero.

2. Ἔσονται — ἀνόσιοι) Συναθροισμὸς, cui ex magna parte respondet hic Auctoris ad Herennium, Lib. IV. *Cupidus, intemperans, impius in parentes, infestus in cognatos, in superiores contumax, in pares fastidiosus, in inferiores crudelis* etc. Rationem et caussam affert Paulus, cur mox tempora formidolosa ventura esse dixerit. Degeneraturos esse, praedicit, ipsos Christianos, et raram inter eos fore pietatem. Non loquitur Paulus de hominibus extra ecclesiam; horum enim mores iam tum erant corruptissimi, sed de hominibus professione Christianis. Evenisse autem hoc, quod hoc loco praedicitur, non diu post Pauli et aliorum Apostolorum excessum ex vita, ipsa historia docet. Φίλαυτοι, est vox media, si philosophice eam sumamus, sed quae usu tracta est in partem peiorem, ita ut Φίλαυτος intelligatur ὁ αὑτοῦ ἕνεκα πάντα πράττων κατὰ τὸ λυσιτελὲς, ut ait *Aristoteles*, addens alibi ἢ πρὸς τὸ ἡδὺ, Φιλάργυροι, πλοῦτου ὀρεγόμενοι, ἀεὶ τὸ παρόν ἐνδεέστερον τοῦ ἀπόντος ἡγούμενοι, καὶ τὸ κτηθὲν ἔλαττον τοῦ προσδοκωμένου, ut Differt. 20. apud Maximum Tyrium. In Glossario: Φιλάργυρος, *avarus, cupidus*. Ἀλαζόνες, *iactatores, gloriatores* in Glossis. Scholiastes ad Equites Aristophanis: ἀλαζὼν ὁ μείζονα τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας κομπάζων καὶ Φρονῶν. Βλάσφημοι, in Deum nempe. Ἀχάριστοι, *ingrati*. Pollux V, 31. Onomastici: ὁ ἀποστερῶν χάριν, ἀχάριστος. Ἀνόσιοι, *qui foeda patrant*, quibus nihil sanctum et venerandum est.

3.

3. Ἄσοργοι — ἀφιλάγαθοι) Quales sint, qui hic vocantur ἄστοργοι, ἄσπονδοι, vide ad Rom. I, 31. Διάβολοι שׂטן, qui viris bonis se opponunt, praesertim calumniando. In Glossis: διάβολος, *criminator.* Polluci. διαβλητικὸς, non διάβολος probatur. Ἀνήμερος, *immitis, immansuetus.* Suidas: ἄγριον, ἀνήμερον. Ἀφιλάγαθοι, ἔχθροι παντὸς ἀγαθοῦ.

4. Προδόται — φιλόθεοι) Προδόται, qui amicissimos produnt, qualis Iudas. Προπετεῖς, *protervi*, et προπέτεια, *protervitas.* Ab huius vitii trunco multi rami pullulant. Sunt enim προπετεῖς, qui facile irascuntur; sunt, qui πρόγλωσσοι, cito in verborum aut insolentiam, aut amaritudinem erumpentes; sunt et qui Latinis *praecipites*, nempe in rebus aggrediendis. Hinc hominem consiliis *praecipitem* Cicero in Philippicis dixit. Has omnes, et si quae aliae huius vitii species Apostolus voce ista satis laxa complexus videtur. Τετυφωμένοι, vide 1 Tim, VI, 4. Φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, i. e. ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς μᾶλλον ἢ τῷ θεῷ δουλεύοντες, et: οὐ τῷ κυρίῳ ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ δουλεύοντες, et Rom. XVI, 18. Simili modo Philo de Agric. pag. 200. B. Φιλήδονον καὶ φιλοπαθῆ μᾶλλον, ἢ φιλάρετον καὶ φιλόθεον dixit. Contraria laus Dionis in Platonis Epistolis: ἀρετὴν περὶ πλείονος ἡδονῆς ἠγαπηκώς.

5. Ἔχοντες — ἠρνημένοι) *Qui pietatem externe simulant, revera autem aversantur et negligunt.* Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, qui cultu, habitu, vultu, voce, pietatem probitatemque praeferunt. Τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, ut illi Tit. I, 16. θεὸν

ὁμο-

ὁμολογοῦντες εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις αὐτὸν ἀρνούμενοι. Δύναμις τῆς εὐσεβείας, *vis et efficacia pietatis* eſt vera pietas, quae ſe vita et factis exſerit. Ἀρνεῖσθαι, *aversari, negligere, non curare.* Deſcribuntur igitur homines, qui pietatem externe ſimulant, ſed rebus et factis oſtendunt, ſe earum virtutum quas ſimulant, eſſe expertes, qui habent formam caſtitatis ſine caſtitate, formam humilitatis ſine humilitate, etc. καὶ τούτους ἀποτρέπου; *et hos aversare,* abſtine ab eorum conſuetudine et convictu, et hoc tuum exemplum alii etiam Chriſtiani imitentur.

6. Ἐκ τούτων — σεσωρευμένα ἁμαρτίαις) *Ex horum numero sunt, qui variis artibus usi penetrant domos et alliciunt animos mulierculárum, obrutarum vitiis* Ἐνδύνειν et εἰσδύνειν dicitur de anguibus. Homerus Iliad γ. ἔδυ ubi vetus Scholiaſtes, ὑπεισῆλθε, μεταφορικῶς ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς φωλεοὺς καταδυνόντων ἑρπετῶν. Furtivis eiusmodi animalium lapſibus impoſtorum iſtorum artes et fallacias Apoſtolus comparat. Ἐνδύνειν autem εἰς οἰκίαν non Paulus tantum, ſed et Ariſtophanes dixit. Αἰχμαλωτίζειν *capere,* vel *captivas ducere* hic eſt, quod Rom. XVI, 18. διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας τὰς καρδίας ἐξαπατᾶν. Tacitus Annal. 5. de Fuſio Gemino: *Alliciendis feminarum animis aptus:* ubi *allicere* eſt fere quod Paulo αἰχμαλωτεύειν. Σεσωρευμένα, Vulgatus vertit *oneratas.* Heſychius βεβαρημένα expoſuit. Non diſſimile apud Salluſtium: *flagitiis et facinoribus cooperti.* ἀγόμενα — ποικίλαις) Ἄγεσθαι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας dixit et Andronicus Rhodius III, 12. *Cebes* in tabula ſua de vitioſe viventibus: Ἄγονται κεκρατημένοι, ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων, οἱ μὲν ὑπ' ἀκρασίας, οἱ δὲ ὑπ'

ὑπ' ἀλαζονείας, οἱ δὲ ὑπὸ φιλαργυρίας, ἕτεροι δὲ ὑπὸ κενοδοξίας, οἱ δὲ ὑφ' ἑτέρων κακῶν.

7. Πάντοτε — δυνάμενα) *Quae semper discunt, ab istis suis doctoribus, et nunquam ad cognitionem veritatis pervenire possunt*; quia nec doctores habent, qui veritatem doceant, nec animos ad discendam veritatem idoneos. Discere enim volunt, qua ratione explere possint suas cupiditates et libidines citra scelerum poenas Εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, veritatem recte, et ita quidem agnoscere, ut factis id ostendas. Simillime Arrianus II, 6. in Epictetum: ἔξω ζητεῖν ἀεὶ τὴν εὔροιαν, καὶ μηδέποτε εὑρεῖν δυνάμενος.

8. Ὃν τρόπον — Μωϋσεῖ) Fuisse hos inter magos illos Aegyptiacos, qui praestigiis suis in aula Pharaonis restiterint Mosi, in Gemara traditur. Meminit horum magorum et Numenius philosophus Pythagoricus, et Artabanus historicus, qui eos appellat τοὺς ἱερεῖς τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν, nec non Tanchuma. Nomina *Iannes* et *Iambres*, vel ut alii habent, *Mambres*, Paulus non habuit ex Mose; (is enim nomina non expressit,) sed ex traditione, aut veterum scriptis. ἄνθρωποι — τὴν πίστιν) *Homines depravatae mentis, et improbatae fidei.* Cf. ad 1 Tim. VI, 5. dicta. Ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν quorum sententiae de religione minime probandae, ideoque reiiciendae sunt, et repudiandae.

9. Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν — ἐγένετο) Οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον, *non multum proficient*, progressus aliquos facient, sed non diu; non multum efficient. Ἔκδηλος ἔσται, nempe ex operibus ipsorum. Ficta non du-

durant diu. Ἐκείνων, magorum illorum, qui Mosi obstiterunt.

10. Σὺ δὲ — τῇ ὑπομονῇ) *Tu vero exemplum meum sequeris ratione doctrinae* etc. Cicero perfectum Oratorem formans, ut Apostolus noster Christianum doctorem et Episcopum: *Hoc sit primum in praeceptis meis, ut demonstremus quem imitemur, atque ita, ut quae maxime excellant in eo quem imitamur, ea diligentissime persequemur:* ubi et *persequi* plane est, quod hoc Pauli loco παρακολουθεῖν, et *quae maxime in eo excellebant*, erant, Paulo recitante ipso, ἡ αὐτοῦ διδασκαλία, ἡ ἀγωγὴ etc. Ἀγωγὴ saepe apud Graecos est *vivendi ratio, mores, institutum* Apud Iosephum Ant. XII, I, 1. ἡ πάτριος ἀγωγὴ τῶν ἐθῶν est *consuetudo institutorum patriorum.* Hesych. ἀγωγῇ, τρόπος, ἀναστροφὴ etc Unde et 2 Maccab. IV, 16. ὧν τὰς ἀγωγὰς ἐζήλουν. Πρόθεσις, *consilium, intentio, die gute Absicht.* Saepe vero est etiam *vitae genus*, quod sibi aliquis delegit. Glossarium: *Intentione* σκοπῷ, προθέσει. Vulgatus: *propositum*, eo sensu, quo Plinius hac voce utitur Lib. V. Epist. 14. Idem in Panegyrico: *Ita congruens vitae tenor, ita una eademque ratio propositi postulabat.* Πίστις, h. l. videtur esse *sinceritas in rebus agendis.* Ἀγάπη, fraternus affectus in Christianos omnes. Ὑπομονή, *perseverantia*, in adversis nempe. Haec adversa iam explicat.

11. Τοῖς διωγμοῖς — ὁ κύριος) Ante haec verba supplendum esse aliquid, facile patet. Sensus esse videtur: *Lubenti animo subiisti eiusmodi vexationes et calamitates, quales mihi Antiochiae, Iconii, Lystris acci-*

ciderunt. Ἐν Ἀντιοχείᾳ sc. τῆς Πισιδίας. Tangitur historia Act. XIII, 14. 45. 50. Ἐν Ἰκονίῳ, vide Actor XIV. Ἐν Λύστροις, ibidem v. 6. sqq. Καὶ ἐκ πάντων με ἐῤῥύσατο ὁ κύριος, servavit me ex omnibus procellis illis, quarum nonnullae mihi praesentem intentarunt mortem. Servavit me Christus rebus maioribus.

12. Καὶ πάντες — διωχθήσονται) Καὶ πάντες, intellige ex proximè praecedentibus, ac si scripsisset: καὶ ἐ μόνον ἐγὼ, ἀλλὰ καὶ πάντες etc. Ἐυσεβῶς ζῆν ἐν χριστῷ Ἰησῦ, *pie vivere convenienter doctrinae Christi*, ut Christianos decet. Cf. notata ad Actor. XIV, 22.

15. Πονηροὶ — τὸ χεῖρον) *Homines autem improbi et impostores longius progrediuntur impietate*. Γόητες dicuntur omnino fraudulenti et callidi adulatores, deinde inprimis ii, qui arte et ingenio religionis veritati immiscent fabulas, ut nugis his alios decipiant. *Philo* p. 1015. D. *Alexandrini sunt* δυνοὶ τὰς κολακείας καὶ γοητείας καὶ ὑποκρίσεις κ. λ. *excellunt in adulando, callide agendo et simulando*. Hoc loco intelliguntur falsi illi doctores, de quibus hactenus dixerat Apostolus. Sic φιλόσοφοι γόητες Lib. VIII. apud Philostratum, et Orat. 6. apud Iulianum. Pythagoras γόης, dictus apud Iamblichum. Suidas: γόης, κόλαξ, πλάνος, ἀπατεών. Hesychius: καταγοητέυων, ἀπατῶν. Προκόψυσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, Vulgatus: *proficient in peius*; nam et latina vox *proficere*, et graeca προκόπτειν saepe sensu deteriore ponitur. Donatus ad 4. 2. Adelph. *in errore proficere*. Seneca III, 16. de Ira: *proficere in tormentum suum*. Caute vero Apostolus προκόψυσιν posuit;

nemo

nemo enim repente turpiſſimus evadit. Πλανῶντες, plebem nempe et miſeras mulierculas: πλανώμενοι, a Doctoribus, quos ſectantur ipſi. Sic Minucius in Octavio: *Falluntur et fallunt.* Iulianus 55. epiſt. Ἠπατημένος ἐξαπατᾷ. Cicero de Calvo Oratore: *Et ipse errabat, alios etiam errare cogebat.*

14. Σὺ δὲ — ἐπιςώθης) Similis admonitio 1 Tim. IV. 16. Καὶ ἐπιςώθης, pro καὶ ἃ ἐπιςώθης. Conſtructio κατὰ σύλληψιν, *de quibus firmiter persuasus es.* Heſychius: πεισθεὶς, πιςωθεὶς. Idem, ἐπιςώθη, ἐπείσθη, ἐπληροφορήθη. Gloſſae: ἐπιςώθης, μετὰ πληροφορίας ἔμαθες. εἰδὼς — ἔμαθες) *Cogitans et perpendens, quis is sit, a quo didiceris.* Didiciſti nempe a me, qui tibi λογικὸν ἄδολον γάλα, nullis Iudaiſmi, nullis philoſophicae vanitatis nugis corruptum, propinavi.

15. Καὶ ὅτι — οἶδας) *Et (probe teneas) te ab ineunte aetate cognitos habuisse libros sacros.* Poſt καὶ repetendum eſſe videtur e verſu 14. εἰδώς. Probe teneas, memor ſis. Ἱερὰ γράμματα, Sacra Scriptura V. T. ut ſaepe apud Ioſephum et Philonem. Sic e. g. Ioſephus L. I. c. Apion. §. 8. δῆλον δ' ἐςὶν ἔργοις, πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιςεύκαμεν. Ἀπὸ βρέφους, *a puero*, ex more gentis ſuae. Ioſephus L. II. c. Apion. de Hebraeis: ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς (nempe νόμους Μωϋσέως) ἐκμανθάνοντες. Philo de Legatione: Θεόχρηςα λόγια τοὺς νόμους εἶναι ὑπολαμβάνοντες. Καὶ τοῦτο ἐκ πρώτης ἡλικίας τὸ μάθημα παιδευθέντες τὰ δυνάμενα — Ἰησοῦ) *Quae* (ſacra Scripta) *te possunt instituere ad salutem, quae per religionem Christi offer-*

tus. Σοφίζειν. *docere, instituere*, ut Thomas Magister explicat. Vaticinia eorum, et omnis oeconomia Dei in V. T. ad Christum tendunt. Quapropter Iesus et Apostoli saepe nexum huius novae religioni cum V. T. indicant. Io. V, 39. Sic Act. XVII, 2. 3. de Paulo Apostolo: ἀπὸ τῶν γραφῶν διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν χριστὸν ἔδει παθεῖν etc. XVIII, 28. ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν εἶναι τὸν χριστὸν Ἰησοῦν. XXVIII, 33. πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν. Instruunt igitur Scripturae V. T. ad salutem aeternam, praecipue ideo, quia confirmant, Iesum Nazarenum esse verum Messiam. Habent vero et alios usus, ut statim sequitur.

16. Πᾶσα γραφὴ — ἐν δικαιοσύνῃ) Quae de constructione et sensu horum verborum nostris temporibus disputata sint multis explicare, huius loci non est. Plurimi recentiorum interpretum post θεόπνευστος suppleverunt ἐστι, ut sensus sit; *Tota Scriptura V. T est a Deo inspirata.* Sed contexto sermoni convenientior mihi videtur sententia eorum, qui cum *Syro*, *Camerario*, et aliis bonae notae interpretibus ita connectunt verba: *Omnis scriptura, Deo inspirante consignata, est etiam utilis* etc. ut καὶ significet: *etiam*, quod valde frequens. Camerarius: καὶ ὠφέλιμος. ἔλλειψις τοῦ ἐστὶν, et καὶ αὐξητικῶς ponitur: *Scriptura spiritus divini ad hoc etiam utilis est, i. e. prodest, nempe ad doctrinam, ad coarguendum, et cetera quae* ἀσυνδέτως *adduntur.* Haec *Camerarius.* *Erasmus* hunc locum ita παραφράζει: *Imo tota scriptura, quae nobis non humano ingenio, sed divini spiritus afflatu prodita est, magnam ha-*

habet utilitatem etc. Θεόπνευςος, *Deo inspirante litteris consignata.* Syrus: כל כתב דברוחא אתכתב *omnis scriptura quae per Spiritum*, (i. e. Spiritu inspirante) *scripta est.* Vocabulum θεόπνευςος alias inusitatum, ex etymologia haud dubie significat libros scriptos ἐν πνεύματι Θεῷ, ברוח יהוה. Dicuntur autem λαλῆσαι ἐν πνεύματι (Matth. XXII, 43.) Φερόμενοι ὑπὸ πν. ἁγ. (2 Petr. I, 21.) qui non iussu humano, sed divino, non sua hominum sponte, sed Deo monente docuerunt, ut adeo θεοπνευςία haec duo complectàtur: Prophetae iussi sunt, et item, nominatim doctrinam et vaticinia a Deo acceperunt. Sic Prophetae ipsi suam legationem divinam describunt. Deut. XVIII, 18. Ierem. I, 6. sqq. Amos III, 7. Ies. LXI, 1. Erit igitur γραφὴ θεόπνευςος, quae vel iubente, vel operante et argumentum suppèditante Deo consignata est. Tellerus (*Wörterbuch* des N. T. sub voce *Eingeben*) optime hanc vocem illustrari existimat ex Iob. XXXII, 8. ubi LXX, verba hebraica נִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם vertunt: πνοὴ δὲ παντοκράτορός ἐςιν ἡ διδάσκουσα. Omne nimirum bonum ad animum pertinens, Deum habet auctorem, est a Deo quasi inspiratum. Est autem haec scriptura *utilis* πρὸς ἔλεγχον לְתוֹכַחַת, ut in Proverbiis aliquoties, ad monstrandam turpitudinem graviorum criminum; *ad castigationem.* Πρὸς ἐπανόρθωσιν, nempe ἠθῶν, *ad correctionem*; unde et Hesychio ἠθικὴ Φιλοσοφία, ἠθῶν διορθωτική. Glossae: ἐπανόρθωσις, *correctio, emendatio.* Πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, i. e. *ad instituendos homines in virtute*, praecipue eos, qui iam bene coepere.

17. Ἵνα ἄρτιος — ἐξηρτισμένος) i. e. *Ut se perficere* (ex ea Scriptura) *doctor Evangelii possit, et instrui ad munus suum obeundum.* Ἄνθρωποι Θεοῦ in V. T. dicebantur prophetae; in N. T. ita vocantur doctores Evangelii. Πᾶν ἔργον ἀγαθὸν h. l. est, quicquid pertinet ad munus doctoris recte obeundum, ut ipse contextus docet. De Socrate Apuleius: *Vir apprime perfectus — ad omnia sibi congruentia officia promtus.*

CAP. IV.

1. Διαμαρτύρομαι — νεκροὺς) *Obtestor te per* etc. Cf, 1 Tim. V, 21. Hic addit: τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς, ad exprimendam maiestatem Christi. Ζῶντας, *eos, qui tum vivent*; νεκροὺς, omnes tanta feculorum ferie praemortuos, κεκοιμημένους κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν — αὐτοῦ) *In illustri sua apparitione et regno suo*, quando manifeste ostendet, se esse regem et Dominum, ut κατὰ, pro ἐν tempus significet. Ita vero etiam externi scriptores, v. c. *Polybius:* αὐτῷ κατὰ τὴν ἀῤῥωστίαν συμπαρόντος, *quum illi aegrotanti adesset.* Syrus non male hoc explicat per Hendiadin, quasi esset κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Regnat quidem iam Christus, sed regnum eius nunc nondum ita apparet, ut tunc apparebit. Pro κατὰ legunt καὶ Codices nonnulli satis vetusti, cum versionibus nonnullis et Patribus, ut Paulus obtestetur Timotheum etiam per adventum Christi ultimum, et felicitatem aeternam.

2. Κήρυξον τὸν λόγον) *Praedica doctrinam*; nam λόγος h. l. est *doctrina*, τὸ εὐαγγέλιον. Hoc ideo in-

inculcat Paulus, quod videbat, Timotheum posse timidiorem fieri, propter mala, quae ipse Paulus et alii ferebant ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως) *Insta assidue*, *omni tempore, sive opportunum tibi fuerit, sive non opportunum*, i. e. sive molestum sive commodum fuerit. Referendum est hoc ad Timotheum, non ad auditores. Omnino enim doctorem oportet occasione et opportunitate uti, si quid efficere velit. *Instare rei* est, eam assidue tractare. ἔλεγξον — καὶ διδαχῇ) Ἔλεγξον, *coargue*, ostende flagitiosis, quam agant turpia Ἐπιτίμησον, *reprehende*, minus malos verbis castiga. Παρακάλεσον, *hortare* eos, qui bene coeperunt. *Plutarchus* de Liber. educ. de cordatis patribus: διδάσκοντας, ἀπειλοῦντας, δεομένους, συμβουλεύοντας. Gellius V, 1. de Philosopho: *Quum hortatur monet suadet, obiurgat* Seneca I, 14. de Ira: *Corrigendus est qui peccat et admonitione, et vi, et molliter, et aspere* Ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ i. e. ἐν πάσῃ διδαχῇ μακροθύμῳ vel ἐν πάσῃ διδαχῇς μακροθυμίᾳ, docendo eos leniter, cum omni lenitate in instituendo.

3. Ἔσται γὰρ — ἀνέξονται) *Erit enim tempus, quo multi salubris doctrinae impatientes erunt*, quia nempe ostendet iis peccata ipsorum, flagellabitque conscientias. Isocrates ad Demonicum: τοὺς πλείστους εὑρήσομεν, ὥσπερ τῶν σιτίων, τοῖς ἡδίστοις μᾶλλον ἢ τοῖς ὑγιεινοτάτοις χαίροντας. Οὐκ ἀνέξονται, *non sustinebunt* etc. Hesychius: οὐκ ἀνέχονται, οὐ καταδέχονται. ἀλλὰ κατὰ — τὴν ἀκοὴν) *Sed multos quaerens doctores, qui doceant, quae arrideant cupiditatibus suis, quia nonnisi sibi grata audire volunt* Ἑαυτοῖς ἐπισωρεύ-

σουσι διδασκάλους *multos quaerent, et reperient tales doctores*, proprie *cumulabunt*. Κνηθόμενοι τὴν ἀκοὴν, i. e. κατὰ τ. ἀκ. *pruritu aurium laborantes*, h. e. cupientes audire ea tantum, quae voluptatem afferunt et aures pascunt. Hesychius: ζητοῦντές τι ἀκοῦσαι καθ' ἡδονήν. Eleganter autem Apostolus eos *prurire* dicit *auribus*, qui sermones quaerunt, vitia sua titillantes. Ammianus Lib. XVIII. de Auditoribus quibusdam: *aurium delinimenta captantes* Quintilianus Lib. XI. *Sunt quidem, qui secundum alia vitae vitia, etiam hac, ubique audiendi quod aures mulceat voluptate, ducantur.*

4. Καὶ ἀπὸ — ἐκτραπήσονται) *atque aures a doctrina aversas ad nugas convertant.* Ut olim Athenienses, qui Demostheni de communi salute loquenti obturbabant, fabulam de umbra asini inceptantem attente audiebant. Isocrates: δεῖ τοὺς βουλομένους ἢ ποιεῖν ἢ γράφειν τι κεχαρισμένον τοῖς πολλοῖς, μὴ τοὺς ὠφελιμωτάτους τῶν λόγων ζητεῖν, ἀλλὰ τοὺς μυθωδεστάτους. Aptum autem τοῖς μύθοις antitheton ἡ ἀλήθεια, vera Evangelii doctrina. Est μῦθος enim ψευδὴς λόγος τὴν ἀλήθειαν εἰκονίζων, ut docent nos Hesychius, Suidas et alii apud Graecos magistri.

5. Σὺ δὲ — πληροφόρησον) Νῆφε, i. e. *attentus esto.* Ἐν πᾶσιν, in omnibus rebus, Κακοπάθησον, noli absterreri ullis malis. Vide supra II, 3. Ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, fac, quod officium est adiutoris Apostolorum. Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, *omnes partes muneris tui exple.* Est enim πληροφορεῖν si etymologiam specte, *plenum mensuram reddere.*

6.

6. Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι) i. e. sum ἐπιθανάτιος. Mortem dicit instare sibi, et quidem violentam. Τὸ σπένδομαι ritu vini infusi victimis iam mactandis desumtum. Τὸ ἤδη mortem de proximo propinquantem notat. καὶ ὁ καιρὸς — ἐφέστηκε) *Et tempus mortis meae iam instat*, Ἀνάλυσις proprie est *abitus*, *discessus*, e. g. ἀνάλυσις ἐκ συμποσίου, *discessus e convivio*; translate autem mors, *discessus e vita*. Philo in Flacc. p. 991. C. dicit, terram hominibus et terrestribus omnibus, non per vitam solum, verum etiam in morte esse aptissimam, ἵνα ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν, *ut quae nascentes excepit, eadem discedentes e vita recipiat*. Vult autem hoc Paulus: Eo pressius, fili Timothee, te moneo ista, eoque diligentius tu meis monitis incumbe, quia instat tempus, quo auxilium non habebis a me. Non temere autem Paulus ἐφέστηκε non ἐφίσηται dixit. Virgilius X. *Etiam sua Turnum fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.* Ad quem locum Servius: *Ad exprimendum celerem mortis adventum praeterito usus est tempore.*

7. Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι) *Certamen honestum certavi, strenue defendi bonam caussam religionis*. Non docui tantum religionem, sed etiam eius tradendae et propagandae caussa calamitates et multa adversa patienter toleravi. Cf. dicta ad 1 Tim. VI, 12. Hoc loco autem ἀγωνίζεσθαι est ἀγῶνα διαγωνίζεσθαι. Loquitur enim tanquam de certamine confecto, de homine iam e vivis abituro, et cui nihil amplius laboris, at laboris praemium superesset. Lucilius: *Vicimus, o socii, et* mag-

magnam pugnavimus pugnam. τὸν δρόμον τετέλεκα) *Cursum consummavi*, absolvi meos pro Christo eiusque religione labores. Praeteritum pro brevi futuro; nam quod adhuc supererat, pro iam peracto habebat. Ceterum metaphora ducta est ab iis qui cursu contendunt in stadio. Act. XX, 24. τὴν πίστιν τετήρηκα) *Servavi fidem, s. fidelitatem;* virum bonum et integrum me praestiti. Est oppositum τοῦ ἀθετεῖν s. ἀρνεῖσθαι πίστιν, *fidem spernere, mutare,* 1 Tim. V, 8. 12. Sic Diodorus Siculus *excerpt. Vales.* opponit phrases τὴν δοθεῖσαν πίστιν ἀθετεῖν, et τὰς δοθείσας πίστεις τηρεῖν.

8. Λοιπὸν — στέφανος) *Quod superest, paratum est mihi praemium virtutis. Corona* vocatur aeterna illa beatitudo etiam Iac. I, 12. 1 Petr. V, 4. et aliis locis, comparatione desumta a corona, quae dari solita est victoribus in certaminibus. Hesychius: ἀπόκειται, ἡτοίμασται. Proprie ἀποκεῖσθαι dicuntur τὰ ἆθλα, s. *praemia certaminis*, quae publice proponuntur, ut eorum aspectus certaturos alacriores reddat ad certamen ineundum, victoriamque reportandam. Ioseph. VI, 14. 7. τῆς δόξης αὐτοῖς ἀποκειμένης. Δικαιοσύνη, *virtus*, ut saepe. Hic autem abstractum pro concreto positum, et ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, *est praemium virtute praeditis promissum* ὃν ἀποδώσει — κριτής) Ipse qui probatam voluit constantiam meam. Ille iustus, qui coronas, quod solet populus, ad immeritos non defert, nec ut ludicrorum spectaculorum Iudices, aut ambitu aut gratia vincibilis. πᾶσι — ἐπιφάνειαν αὐτοῦ) *Omnibus qui laeti adventum eius exspectant.* Ἀγαπᾷν h. l. ponitur pro חָפֵץ, quod etiam per εὔχεσθαι et per ἐπιθυ-

μεῖν

μεῖν vertitur, *exoptare*. Dixit autem ἠγαπηκόσι, non ἀγαπῶσι; animum referens ad tempus illud iudicii; quasi dicat: qui tunc deprehendentur adventum eius speraffe. Addit hoc Apoftolus, ut alios excitet ad pietatis certamen, fub fpe communis praemii.

9. Σπέδασον — ταχέως) Nempe Romam. Ita et Tit. III, 12.

10. Δημᾶς — αἰῶνα) Supple μᾶλλον ἢ ἐμὲ, vel μᾶλλον ἢ τὴν τῆ χρισῦ διακονίαν. *Demas me deseruit, magis studiosus huius vitae commodorum, quam caussae Evangelii.* Μὲ ἐγκατέλιπεν, laboris nempe et periculorum fugiens. Ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, factus υἱὸς τῆ αἰῶνος τότε, Luc. XVI, 8. ἐμπλεκόμενος ταῖς τῆ βίε πραγματείαις, ut 2 Tim. II, 2. Videtur dediffe operam ex mercatura opibus congerendis, quia Theffalonicam profectus effe, ftatim dicitur. Δημᾶς ut multis videtur, eft curtatum nomen ex Δημήτριος. Κρήσκης — Δαλματίαν) Uterque, ut videtur, propagandi Evangelii cauffa. Κρήσκης, *Crescens*; Graeci enim, qui nulla nomina habent in *ens* definentia, fcribunt: Πέδης, Κλήμης, pro *Pudens*, *Clemens*. Fuit hic Crefcens forfan unus ex Caefaris domo, Phil. IV, 22. forte et is ipfe Neronis libertus, cuius meminit Tacitus Lib. I. Hiftoriarum.

11. Λεκᾶς — εἰς διακονίαν) Lucas poft iter aliud, quod fine Actorum defcripfit, manfit in Italia cum Paulo, Col. IV, 14. Μάρκον nempe Barnabae confanguineum, cuius in Actis fit mentio. Εἰς διακονίαν, nempe Evangelii, forte ob latini fermonis confuetudinem.

12, *Tychicus*, ex Afia videtur fuiffe, ut colligitur ex Actor. XX, 4. Fuit comes Pauli, cuius faepe fit mentio, e. g. Tit. III, 12. Ephef. VI, 21. Col. IV, 7.

13. Τὸν φελόνην — μεμβράνας) Φελόνης, Φαιλόνης, ut ab aliis fcribitur, vel eft *poenula*, φαινόλης, vel *arcula libraria*, ut *Syrus* explicavit. Hefychius: Φαιλόνης, εἰλητάριον, μεμβραΐνον, ἢ γλωσσόκομον, involucrum membranaceum, aut crumena five loculus. Hanc fignificationem fatis prolixe huic loco vindicare ftudet *Moldenhawerus*. Τὰς μεμβράνας, in quibus fcripferat forte, quae in ufum fuum ex Lege, Prophetis et aliis libris excerpferat. Frequens temporibus iis, ut et fecutis, membranarum ufus: unde et *membranas*, res a fe in membranis fcriptas nonnulli vocaverunt. Μεμβράνη e Graeco in Latinum tranfiit. Licentia pari apud Pollucem Plato Comicus τὰς χάρτας dixit.

14. Ἀλέξανδρος — ἐνεδείξατο) Actor. XIX, 33. 1 Tim. I, 20. Vulgatus: *Alexander aerarius*, i. e. faber aerarius. Ἐνεδείξατο *ostendit*, i e. fecit. Δεικνύειν et δείκνυσθαι, five fimpliciter, five per compofitionem enunciatae, funt voces mediae; legimus enim in hymnotrium puerorum et aliis locis κακὰ ἐνδεικνύμενοι, contra autem Pf. VI, 6. ἀγαθὰ δεικνύειν. ἀποδώη — ἔργα αὐτοῦ) Alii legunt ἀποδώσει, quafi non imprecantis fint haec verba, feu praedicentis. Certum eft autem, optimos etiam viros, quum aut Dei cauffa ageretur fola, aut cum infignibus in eorum perfonas iniuriis coniuncta, ab hac et fimilibus formulis non temperaffe. Ita haec Pauli intellexit apud Photium Eulogius Alexandrinus, addens, haec Apoftolum Alexandro imprecatum fuiffe

fuisse διὰ τὸ ἀμεταμέλητον καὶ ἀνεπίστροφον τῆς μοχθηρίας αὐτῦ.

15. Ὃν καὶ — λόγοις) *Cave eum*, ut periculosae consuetudinis hominem. Plutarchus in Pyrrhi vita: σε φυλάττε τὸν ἄνδρα. Addit etiam rationem Apostolus, cur ab Alexandro cavendum sit. Obstitit meae doctrinae, idem tibi facturus, si quam ansam invenerit.

16. Ἐν τῇ πρώτῃ — ἐγκατέλιπον) Πρώτη ἀπολογία h. l. est tempus illud, quo Paulus Romae fuit in carcere, ut coram Nerone caussam suam ageret. Act. XXVIII. De secunda eius defensione tacent quidem libri sacri; sed Eusebius et alii Patres referunt, Paulum secunda vice Romam venisse, atque quum caussam suam egisset, supplicio interemtum esse. Sine dubio in hac secunda defensione epistolam hanc scripsit Paulus. Cap. I, 12. 16. Συμπαραγίνεσθαι hic est, quod Apuleio (caussam itidem capitis, ut ille finxit, agenti,) *assistendi solatium perhibere.* Latine satis autem Vulgatus: *Nemo adfuit mihi.* Donatus ad Terentium: *Adesse dicuntur amici aut advocati in foro periclitantibus.* Paulum ἐγκατέλιπον, quia capitis periclitabatur. Auctor ad Herennium 4. *Ut hirundinei aestivo tempore praesto sunt, frigore pulsae recedunt; ita falsi amici sereno vitae tempore praesto sunt; simulatque hiemem fortunae viderint, devolant omnes.* Ἀπολογεῖσθαι dicitur reus, quum caussam dicit.

17. Ὁ δὲ κύριος — πληροφορηθῇ) *Dominus autem mihi fuit auxilio, et vires mihi largitus est, ut Evangelii veritas per me confirmaretur.* Παρέστη, effecit, ne me ab illis desolatum sentirem. Ὁ κύριος, Christus.

Apte

Apte autem *ἐνεδυνάμωσε* de homine verba publice facturo. Act. I, 18. Amicus ad Ariſtidem Rhetorem a Numine ſuo declamare iuſſum: *ἀγώνισαι πάσῃ προθυμίᾳ, δυνάμεως δὲ μελήσει τῷ θεῷ.* Πληροφορεῖν, *plenam fidem facere*, veritatem alicuius rei confirmare. *καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη) et multi ex gentibus audirent* meam doctrinam; multi ex diverſiſſimis gentibus, quibus in aula negotium erat. *Πάντα*, ut hebr. כל populariter ſumendum; de multis. *καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ ςόματος λέοντος)* Λέοντος, Neronis, cui non ob potentiam ſolam, ſed vel magis ob eximiam feritatem *Leonis* cognomen inditum. De eodem Apollonius apud Philoſtratum: *Λέοντες μὲν κολακευόμενοι ἡμερῦνται, τυτὶ δὲ ὑπὸ των καταψηχόντων ἐπαιρόμενον, ἀγριώτερον ἀυτῦ γίνεται.* Ἐκ ςόματος, vel *ἐκ βρυγμῦ λέοντος ῥύεσθαι*, proverbiale eſt. Quare nonnulli interpretantur: Maximo periculo ereptus ſum. In verbis porro Apoſtoli Pricaeus putat metatheſin latere, et naturalem ordinem eorum huiusmodi eſſe: *καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ ςόματος λέοντος, ἵνα δι' ἐμῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ*, ut ita cauſſam addat, cur Deus illum liberatum voluerit.

18. *Καὶ ῥύσεταί με — πονηρῦ)* Imitatus videtur Davidis 1 Reg. XVII, 57. verba: *κύριος ὃς ἐξείλετό με ἐκ ςόματος λέοντος — ἀυτὸς ἐξελεῖταί με ἐκ χειρὸς τῦ ἀλλοφύλυ τύτυ.* Cf. 2 Cor. I, 10. *Ἀπὸ παντὸς ἔργυ πονηρῦ* multi intelligunt de indigno quovis facinore, quod in ſe Apoſtolus admittere poſſet; alii vero de facinore quovis, quod in eum falſi fratres aut nominis Chriſtiani hoſtes machinari poſſent. Forte etiam omnes huius vitae calamitates poſſent intelligi. *καὶ σώσει — ἐπυράνιον) Et*

sat-

salvum me perducet in coeleste suum regnum. Σώζεσθαι εἰς τόπον τινὰ *salvum perduci*, *evadere* voce passiva, non rarum est scriptoribus. *Polybius* L. III, c. 217. εἰς τὰς πόλεις ἐσώθησαν, et Lib. II, c. 11. εἰς τὴν ῥίζονα διεσώθη. *Euripides* Iphig. in *Tauris* v. 1068. σώσω σ' ἐς Ἑλλάδ', *salvam te perducam in Graeciam.*

19. Ἄσπασαι — οἶκον) *Priscillam* et *Aquilam* Paulus Ephesi reliquerat, Act. XVIII. 19. *Onesiphori familiam.* E vivis enim excesserat Onesiphorus, quum haec Paulus scripsit.

20. Ἔραστος — ἀσθενοῦντα) Erastus urbis Corinthi erat arcarius, Rom. XVI, 28. Fuerat Macedoniam missus a Paulo, Act. XIX, 22. deinde Corinthum redierat, ibique manserat, nec venerat Romam. *Trophimus* erat Ephesius, Act. XX, 4. XXI, 29. Is Paulum comitatus erat Hierosolyma usque.

21. Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν) Nempe Romam, supra cf. v. 9. Hic vero Paulus addit *ante hyemem*, quia periculosa est hyeme navigatio. ἀσπάζεται — πάντες) Πούδης, *Pudens* ut supra v. 10. iam monuimus. Λῖνος, Presbyter Romae. Meminere *Clemens* Constitutionibus Apostol. Irenaeus III, 3. Eusebius III. 1. 4. et alii. Οἱ ἀδελφοὶ πάντες, *omnes Christiani*, qui multi iam erant Romae, ut apparet Rom. I, 8. Phil IV, 22.

22. Ὁ κύριος — πνεύματος σου) *Dominus J. Chr. animo tuo adsit.* Vide ad Gal. VI, 18.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD TITUM.

Titus parentibus ortus ethnicis, Gal. II, 3. comes fuit Pauli in multis itineribus; sed patriam eius ignoramus. Functum eum esse munere episcopi in Creta, ex hac ipsa epistola discimus. Est autem Creta insula, in mari mediterraneo, nominatim in Archipelago sita, quae hodie dicitur *Candia*, olim vocata *Hecatompolis*, i. e. centum oppidis instructa. Quo tempore, et quo loco scripta sit epistola, incertum est. Varias coniecturas recensuit et suas addidit HEINRICHS in Prolegg. ad hanc epistolam. Eodem fere consilio hanc epistolam Paulus Tito scripsit, quo scripserat ad Timotheum. Vide Prolegomena nostra ad priorem epistolam ad Timotheum. Ven. CHRIST. THEOPH. KÜINOELII explicatio huius epistolae, inserta Voluminii I. Commentationum theologicarum, etc. Lips. 1794. p. 292. et Vol. II. p. 473. sq. multas continet observationes utiles.

CAP. I.

1. Κατὰ πίστιν — εὐσέβειαν) *Ad propagandam doctrinam, quam Christiani profitentur, et maiorem cognitio-*

nitionem doctrinae verissimae, quae viam ad pietatem virtutemque monstrat. Ἐκλεκτοὶ Θεοῦ, *a Deo selecti*, sunt Christiani. Πίστις ἐκλεκτῶν Θεοῦ vero mihi videtur esse *fides*, vel *religio*, *quum profitentur Christiani.* Κατὰ h. l. significat finem, ad quem tendebat munus Apostolicum. Ἀλήθεια ἡ κατ' εὐσέβειαν, *veritas*, i. e. *doctrina verissima, quae viam monstrat ad veram virtutem*; nam Κατὰ et hic finem indicat.

2. Ἐπ' ἐλπίδι — αἰωνίων) *Unde spes contigit felicitatis aeternae, quam Deus mendacii expers promisit ab antiquissimis inde temporibus.* Ἐπὶ h. l. perinde ac κατὰ finem indicat. Aliis coniungenda haec videntur cum verbis δοῦλος Θεοῦ ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ χριστοῦ, ut Paulus dicat, se doctoris munere fungi spe aeternae felicitatis. Ἐπ' ἐλπίδι, pro ἐν ἐλπίδι, ut Actor. II, 26. et 1 Cor. IX, 10. Ὁ ἀψευδὴς Θεὸς, *Deus qui non mentitur*, i. e. fallere nescius, ἀπαραλόγιστος. Πρὸ χρόνων αἰωνίων, *ab antiquissimis temporibus*, ante multa secula. Ἐπηγγείλατο videtur hic esse: *obscurius promisit*, in oppositione ad ἐφανέρωσε v. 3. In V. T. quidem vita aeterna non est promissa expressis verbis; promissa sunt vero multa et maxima bona per Messiam expectanda, quorum maximum est certissima spes aeternae felicitatis.

3. Ἐφανέρωσε — ἡμῶν Θεοῦ) *Apertius autem declaravit promissionem suam tempore a se constituto, et quidem per eam doctrinam, cuius praedicatio demandata est mihi etc.* Φανεροῦν h. l. intelligendum mihi videtur de maiore claritate, qua tempore N. T. declaratae sunt promissiones divinae, quae antea sub involucris

quasi

quasi latebant. Κήρυγμα, *doctrina, quae publice proponitur.* Καιροῖς ἰδίοις i. e. καιροῖς ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ἔθετο, Act. I, 7. verbis ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ inest satis notus Graecismus, ut Gal. II, 7. Κατ' ἐπιταγὴν — Θεοῦ, *auctoritate,* iussu, *Dei servatoris nostri.* Cf. Act. IX, 15. coll. v. 5. Rom. XVI, 26.

4. Τίτῳ — πίστιν) Cf. 1 Tim. I, 2. Κατὰ κοινὴν πίστιν, *respectu fidei, quam habemus communem.*

5. Τούτου χάριν — διεταξάμην) *Propterea te reliqui in Creta, ut reliqua pergas ordinare* etc. ea nempe, quae ego ob brevitatem temporis ordinare non potui. Τὸ ἐπὶ in compositione significat interdum: *post alium venire, et in opere eius immutare quid, aut ei supplementum addere.* Τὰ ἐλλείποντα ἐπανορθοῦν dixit in Demosthenis vita Plutarchus. Κατὰ πόλιν, *per civitates,* oppidatim. Titus praepositus fuerat toti Cretae, quae ob urbium frequentiam olim dicta fuit ἑκατόμπολις. Διεταξάμην, praeceperam nempe inde abiens.

8. Εἴ τις — ἀνυπότακτα) Vide 1 Tim. III, 2. Μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, sc. ὄντα, *qui non accusantur vitae dissolutae;* qui non sunt dissoluti. Ἢ ἀνυπότακτα, *aut non subditos,* nempe parentibus. Qui liberos instituit ad fidem, ad obedientiam et temperantiam, ei merito maius regimen credi debet.

7. Δεῖ γὰρ — οἰκονόμον) Θεοῦ cum emphasi pronunciandum. Si in bonorum caducorum administratione fidelitas requiritur, 1 Cor. IV, 2. quanto ea magis requiritur in rerum spiritualium dispensatore! μὴ αὐθάδη —

αἰσ-

αἰσχροκερδῆ) Αὐθάδης, *sibi placens*, αὐτοάδης, in cuius gestu, sermone, vultu quid tumidum et praefractum apparet, quod est indicium animi plus aequo placentis sibi. Ὀργίλος, *iracundus*. Μὴ αἰσχροκερδῆ. Gravissimis de caussis cavit Apostolus, ne talis apud Cretenses ad Episcopatum admoveretur. Polyb. L. VI. Καθόλε ὁ περὶ τὴν πλεονεξίαν τρόπος ὅτως ἐπιχωριάζει παρ' αὐτοῖς, ὥστε παρὰ μόνοις τοῖς Κρησὶ τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων μηδὲν αἰσχρὸν κέρδος νομίζεσθαι. Cf. 1 Tim. III, 3.

8. Δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ) Δίκαιος, iustus erga homines, ὅσιος, sanctus erga Deum. Ita enim apud scriptores Graecos nonnunquam haec vocabula distinguuntur. *Philo* de Abrahamo: ὁσιότης πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη πρὸς ἀνθρώπες. Plutarchus in Demetrio: τῦτε δὲ πρὸς τὲς θεὲς, ὅσιον, δικαιοσύνη πρὸς ἀνθρώπες. Ἐγκρατὴς, non ad libidinis solius, sed et ad generalem affectuum coercitionem refertur, imo ad continentiam etiam a rebus licitis, ubi sit opus. Iure autem hanc virtutem in homine tanto muneri admovendo requirit Apostolus. Cicero pro Muraena: *Nulla re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt ii, qui praesunt, quam abstinentia et continentia.*

9. Ἀντεχόμενον — λόγε) *Firmiter tenentem veram, illam doctrinam, institutioni* (Apostolicae, vel meae), *conformem*. Κατὰ τὴν διδαχὴν, *secundum institutionem*, ab Apostolis nempe, aut Presbyteris in Creta acceptam. *Pricaeus* non male suspicatur ex 2 Tim. I, 13. II, 2. pronomen μὲ etiam hic in contextum recipiendum. Ἀντέχεσθαι autem λόγε, *retinere*, *firmiter tenere*

doctrinam; totum ſe conſecrare verae doctrinae proponendae, eſt ſatis graece dictum. Sic Hierocles in carmen aureum: φιλίας ἀντέχεσθαι. Diodorus Sic. L. II. παιδείας ἀντέχεσθαι, et τῶν ἐλπίδων ἀντέχεσθαι. In eiusdem fragmentis eſt etiam ἀντέχεσθαι σώφρονος βίου. Παρακαλεῖν, *cohortari* ad virtutis ſtudium. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, *per doctrinam salutarem.* Poſſemus etiam cum *Pricaeo* poſt ὑγιαινούσῃ commode ſupplere vocem μένειν, *hortari eos ad perseverantiam in sana doctrina.* Τοὺς ἀντιλέγοντας intellige omnis generis adverſarios, praecipue autem Chriſtianos, qui antea fuerant Iudaei. Ἐλέγχειν, vel *refutare* vel *convincere* διὰ τῶν γραφῶν τὸν χριστὸν Ἰησοῦν εἶναι. Act. XVIII, 28.

10. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ καὶ ἀνυπότακτοι) *Sunt enim multi, iique pertinaces.* Particulae καὶ, quae in pluribus libris deeſt, et quam recte abeſſe putat *Grotius*, haec vis ſubiecta videtur, ut multos, *eosque* pertinaces doctores vanos ſignificet. Gloſſarium: ἀνυπότακτος, *indomitus.* Vulgatus bene: *inobedientes*, nempe rectoribus, vel, τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, de qua proxime. Duae igitur cauſſae erant, quare doctorem chriſtianum oporteret eſſe peritum non modo tradendae, ſed etiam contra adverſarios defendendae verae doctrinae, (v. 9.) quod nimirum doctrinae chriſtianae repugnantes magiſtri et numero multi et *pervicaces quoque* et moroſi eſſent. Vid. Storr ad h. l. Ματαιολόγοι, *vaniloqui, leves, futiles, importuni locutores,* ut Gellius I, 15. locutus. Φρεναπάται, *fraudulenti,* i. e. qui vafre animos irrepunt, κενοῖς λόγοις ἀπατῶντες, Eph. V, 6. τὰς

τῶν

τῶν ἀκάκων καρδίας ἐξαπατῶντες, Rom. XVI, 18. Μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς, maxime inter Christianos e Iudaeis.

11. Ους δεῖ ἐπιστομίζειν) *Quibus fraenum iniiciendum*, vel resistendum; quorum vaniloquii nimius inconsultusque cursus moderatrice Episcopi doctrina atque auctoritate ut fraeno inhibendus. Per metaphoram enim hominum rerumque impetus nimii dicuntur ἐπιστομίζεσθαι. Sic Philo Lib. II. Allegoriar. pag. 89. D. ἐπιστομιεῖ γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐγχαλινώσει τὴν ῥύμην καὶ φορὰν τῆ πάθες, *nam ratio compescet refraenabitque furorem et impetum cupiditatis*. Suidas: ἐπιστομιεῖν, ἐμποδίσαι, κατασχεῖν. οἵτινες ὅλας οἴκες ἀνατρέπεσι, i. e. totarum familiarum fidem evertunt. Est enim quod 2 Tim. II, 18. τὴν πίστιν ἀνατρέπειν. Sic, *totas domos evertere*, apud Iuvenalem; et *universas familias evertere*, apud Ciceronem. *Domos autem evertebant* Φρεναπάται isti, διὰ τῆς χρηστολογίας τὰς τῶν ἀκάκων καρδίας ἐξαπατῶντες. διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ) *docendo quae tradere nefas est*. Λιτότης magnam vim exaggerandi habens. Sic in 3. Maccabaicor μηχανώμενοι τὰ μὴ συμφέροντα, i. e. maxime perniciosa. In Graeco Ies. LXVI, 4. ἃ ἐκ ἐβελόμην, i. e. *quae vel maxime abominabar*. Hoc autem faciunt αἰσχρᾶ κέρδες χάριν, *turpis lucri caussa*, vel ut honorem consequantur, vel ut speeie sanctitatis ad se rapiant bona muliercularum, quarum favorem sibi conciliaverant, ut Pharisaei Matth. XXIII, 14. Cf. 2 Tim. III, 6. 7.

12. Εἶπέ τις — προφήτης) Unus ex eorum Poetis, pro propheta a suis cultus; quare *propheta*, *vates*, hic potius

tius quam *poeta* vocatur. Vulgo intelligunt *Epimenidem* quem vaticantibus per furorem annumerat Cicero de Divinatione. *Clinias* apud *Platonem* vocat eum ἄνδρα θεῖον, et Apuleius *fatidicum*. Liber eius nomen habebat: περὶ χρησμῶν de *Oraculis*, teſtibus *Hieronymo, Socrate, Nicephoro*. Vid. Epiphan. Haer 42. Sed videtur potius intelligi Callimachus, ut Theodoretus tradit; illud dictum fuiſſe initium carminis huius Poëtae, dicens. Nam verſus ex Epimenide, quem CHRYSOSTOMUS hic laudat, huc non pertinere videtur. Vox προφητῶν etiam Graecis in uſu. Sacerdotes *Ammonis* hoc vocabulo appellat Plutarchus, et inter Latinos *Iulius* Tragicus ſic appellavit fanorum antiſtites, teſte *Festo*. De eruditione Pauli Graeca diſſeruit HENKE, in animadverſionibus ad PALEYI *horas Paulinas* p. 449. ſq. co tra *Thalemannum* et *Ernestium*. Κρῆτες – ἀργαί) Verba haec verſum hexametrum efficiunt. Senſus eſt: *Cretenses semper sunt mendaces, ferinis moribus praediti, pigri, voluptatibus tantum dediti*. Ovidius: *Non hos, quae centum continet urbes. Quamvis sit* m e n d a x, *Creta negare potest*. Diogenianus in Paroemiis: Κρητίζειν, ἐπὶ τοῦ ψεύδεσθαι. Χρῆσθαι Κρητισμῷ, pro *fallere*, apud Plutarchum in Aemilii vita. Κακὰ θηρία, *ferinis moribus homines*. Pollux IX: 4. Onomaſtici: θηρίον μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων πόλις, et ibidem de improbo et rapace publicano: θηρίον ἄμικτον. Philoſtratus in Heroicis. de ſycophanta; θηρίον ἀναιδές. Γαστέρες ἀργαί. *pigri, voluptatibus tantum dediti*, fruges conſumere nati. *Ventres* de edacibus ponunt et Graeci et Latini. Euripides Alexandra: κακῶν δούλων γένος, γαστὴρ ἅπαντα. Ἀργὰς hic accipe *otiosas*, quaſi dices ἀέργους, ἰδίειν, ἀλ-

ἀλλ' ἐκ ἐργάζεσθαι θελέσας. Vel ἀργα'ς, *tardas, pigras*, inertes, quales folet ingluvies facere, et pabuli farcina immoderatius ingefti. *Iuvenalis*: *Montani quoque venter adest abdomine tardus.*

13. Ἡ μαρτυρία — ἀληθής) Quafi dicat: *Epimenidis* adduxi verba, non quod fit ipfi multum fidei tribuendum, fed quod id ipfum experientia docuerit me et alios. Poffet etiam μαρτυρία effe παροιμία: credibile enim eft, verficulum illum tranfiiffe in fpeciem proverbii. ἔλεγχε αὐτὰς ἀποτόμως) *Admone eos severe.* Ἀποτόμως, *severe*, nil curans vaniloquorum fermones, aut malignorum fufurrationes. Hefychius: ἀποτόμως, σκληρῶς. ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίςει) *Ut doctrinam servent sanam*, h. e. incorruptam, et falubrem. Metonymice enim *doctrinae* datur nomen fidei.

14 Μὴ προσέχοντες — τὴν ἀλήθειαν) *Iudaicas fabulas* intelligit de Meffia, rege terreno, de refurrectione priore in his terris, de bello Gog et Magog, de Behemoto et Leviathano ac fimilibus. Ἐντολαὶ ἀνθρώπων, leges rituales, quae innumeris praeceptis humanis oneratae fuerunt, e. gr. de cibis licitis et vetitis, lotionibus etc. Ἀποςρεφομένων τὴν ἀλήθειαν, *qui spernunt veritatem*, nam ἀποςρέφεσθαι notat: *aliquid aversari, se avertere, ne aspectu aut odore alicuius rei offendare*, deinde: *spernere.* Matth. V, 24.

15. Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς) *qui puro sunt animo, nullis cibis inquinantur.* Apoftolus locutus de Iudaicis fabulis, profectis a feductoribus, et praeceptis humanis, fpeciatim haec addit, de cibis fub lege interdictis,

Si quis probus fuerit, inquit Apoſtolus, omnibus cibis uti poteſt, nec ob ciborum in lege Moſis vetitorum uſum Deo diſplicet; quia lex illa non amplius ad eum pertinet. Καθαροῖς, ſc. τὸν συνείδησιν, quod patet ex oppoſito in ſequentibus. Gloſſae: καθαρὸς, *ſincerus mundus, purus.* Plato 4. de Legibus: ἀκάθαρτος τὴν ψυχὴν, ὁ κακὸς, καθαρὸς δὲ γ' ὁ ἐναντίος. τοῖς δὲ — καθαρὸν) *Qui vitae sunt impurae, quacunque re seipſos inquinant,* et Deo ſe exoſos reddunt. Si quis impius fuerit, ob ciborum abſtinentiam non placet Deo; non compenſabit impietatem ciborum abſtinentia. Sirac. XXXIX, 32. πυρὸς, καὶ γάλα, αἷμα σταφυλῆς ταῦτα πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς ἀγαθὰ, οὕτως τοῖς ἁμαρτωλοῖς τραπήσεται εἰς κακά. ἀλλὰ μεμίανται — συνείδησις) *Nam et impuras cogitationes animo fovent, et impurae vitae ſibi conſcii ſunt.* Huiusmodi homines rebus omnibus, optimis etiam, ad libidines ſuas explendas abutuntur.

16. Θεὸν — ἀρνοῦνται) *Praedicant quidem, ſe agnoſcere verum Deum, ſed abnegant vita et moribus.* Deſtruunt re, quod ore profitentur. Ἔργοις, malis dogmatibus, et vitae impuritate. Caeſar ad ſeditioſos milites ſuos apud Dionem Caſſium: Ὄνομα Ῥωμαίων ἔχοντας ἔργα δὲ Κελτῶν δρῶντας. βδελυκτοὶ — ἀδόκιμοι) Βδελυκτοὶ ὄντες *digni, quos omnes exſecrentur;* exoſi Deo et hominibus. Ἀδόκιμοι, inutiles ſicut nummi, qui reiiciuntur. Tales ſunt profani omnes, etiam ſi quid faciant, quod oportet, non faciunt, ut oportet.

CAP.

CAP. II.

1. Σὺ δὲ — διδασκαλίᾳ) *Tu vero doceto, quae conveniunt cum sana illa disciplina*, de qua cap. I. 9. λαλεῖν, *docere*, ut Luc. IX, 11. et passim in Epistolis.

2. Πρεσβύτας — τῇ πίστει) Πρεσβύτας, *Senes*, aetate, non dignitate, quod patet ex com. 3. sq. Νηφαλίες, *sobrios*. Seneca Controvers. II, 6. *Luxuriosus adolescens peccat, senex insanit.* Ad reliqua cf. 1 Tim. III, 8. Ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, cf. supra I, 13.

3. Πρεσβύτιδας — καλοδιδασκάλες) Πρεσβύτιδας et hic intellige aetate provectas. Has oportet esse ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, *conversatione ea, quae Christianas decet.* Vox κατάστημα latius hic sumitur; nec amictum tantum, sed et gestum, incessum, vultum etc. complectitur. Porphyrius de abstin. L. IV. τὸ δὲ σεμνὸν αὐτῶν καὶ ἐκ τῆ καταστήματος ἑωρᾶτο. Hinc βλέμματι καὶ κινήματι καταστηματικὸς, Plutarchus in Gracchorum vita. Ἱεροπρεπεῖς Vulgatus vertit: *in habitu sancto*, i. e. in habitu, qualis decet Christianos. Μὴ διαβόλες, *non criminatrices*, ut bene Vulgatus. Μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδελωμένας, i. e. ἑαυτὰς δέλας ποιέσας. Δεδελωμένον οἴνῳ etiam Philostratus II, 14. dixit; et *vino corpus mancipare*, Apuleius. Non temere autem praecipiendum hoc ait aetatis provectioris feminis. Scholiastes vetus Homeri, Iliad. ζ, de anubus loquens: χαίρει τῷ οἴνῳ ἡ ἡλικία αὕτη. Καλοδιδασκάλες, *recta docentes*, magistrae honestatis et virtutis, quae reddant iuniores prudentes, ut sint amantes maritorum, liberorum etc. ut statim dicitur.

4. Ἵνα σωφρονίζωσι — φιλοτέκνους) Elliptice, pro: ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, διδάσκουσαι αὐτὰς φιλάνδρους εἶναι. Priora verba Vulgata sic exprimit: *ut prudentiam doceant adolescentulas.* Σωφρονίζειν, *facere ut quis sapiat, hortari, docere.* Φιλάνδρους εἶναι, *ut sint maritorum amantes*, ut Bruti Porcia, quam Φίλανδρον Plutarchus vocat. Φιλοτέκνους, *liberorum amantes,*

5. Σώφρονας — ἀγαθὰς) In glossis: σώφρων γυνὴ *pudica, casta.* Οἰκουρούς, custodes domi, i. e. *domi se continentes.* Quem in sensum L. 31. Cod. de procurat. *Mulieres vagare non possunt sine contumelia, aut laesione et nota matrimonialis pudoris.* Artemidorus I, 52. ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἰκουροῦσιν αἱ γυναῖκες. Ἀγαθάς, *benignas.* Si οἰκουροὺς ἀγαθὰς sine interpunctione iungas, vertere potes: *Bonas custodes domus*, i. e. *diligentes.* ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν) Passivum pro Reciproco. Sic in Plutarchi Coniugal. praeceptis: ἑαυτὰς — τοῖς ἀνδράσιν ὑποτάττουσαι Artemidor II, 33. γυναῖκα — τῷ ἀνδρὶ πειθομένην. ἵνα — βλασφημῆται) *Ne diffamari possit doctrina divina;* quod facile fieri potuisset, si qua mulier christiana vixisset licentius. Cf. 1 Tim. VI, 1.

6. Τοὺς νεωτέρους — σωφρονεῖν) Νεωτέρους hic est νέους, ut Io. XXI, 18. Σωφρονεῖν, *caste et sobrie vivere.* A Senioribus ad iuniores moribus formandos transit. Cicero in Catone maiore: *Officia non eadem disparibus aetatibus tribuuntur; alia sunt iuvenum, alia constantis aetatis.*

7. Περὶ — ἔργων) *Exhibe te exemplum universae virtutis.* Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν) Nil habere vi-

videntur, quo regantur hic et sequentes Accusativi. Unde nonnulli supplendum esse putant: ἐνδεικνύμενος. Ven. Storrius hunc et sequentes Accusativos refert ad participium παρεχόμενος, cuius varii significatus ita usurpantur, ut alius ad alia ex diversis, quo spectat, nominibus aptior sit; cum voce τύπον coniunctum sonat *exhibere*, *praebere* se exemplar; cum nomine ἀδιαφθορίαν coniunctum significat *demonstrare; exhibere*, ut sensus sit: *Exhibe in doctrina sinceritatem*, i. e. veram et incorruptam doctrinam propone, ita ut nihil admisceas falsi. Pro ἀδιαφθορίαν alii Codices legunt ἀφθορίαν, quasi dicas: illibatam sinceritatem. λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον) Iterum supplendum est ex praecedentibus: παρεχόμενος, quod hic verti potest: *proferens* doctrinam veram et irreprehensam. Quanquam, quum in verbo παρέχειν insit quoque vis *efficiendi*, (ut Sapient. XVII, 3.) etiam sic vertere licet: doctrinam *efficiens* veram et irreprehensam, i. e. *faciens*, curans, ut doctrina sit vera ac irreprehensa, in qua non modo nil sit noxium, sed nec quod male accipi possit; quae non possit vituperari. Σεμνότητα, *animum gravem ac dignitatis studiosum, Würde*. Ceterum ἀδιαφθορία et σεμνότης ad *doctoris animum*, τὸ ὑγιὲς, quod idem valet ac ἀδιάφθορον, et τὸ ἀκατάγνωστον ad *doctrinam ipsam* pertinent. Huius sententia non debebat falsis opinionibus ac erroribus vitiata esse, sed argumentum incorruptum et verum. ὑγιὲς, sic quoque tractandum et pronunciandum erat, ut dignitas in oratione desiderari non posset, ut ὁ λόγος *esset* ἀκατάγνωστος.

8. "Ινα — φαῦλον) Ὁ ἐξ ἐναντίας est hic, qui 1 Tim. V, 14. ὁ ἀντικείμενος, et intelliguntur Iudaei atque

Gen-

Gentiles; nam fingularis cum articulo hic ponitur pro plurali numero. Τὸ ἐντραπῇ Hieronymus et Ambrofius vertunt *revereatur*, non male; qui enim non habet, quod alteri obiiciat, reveretur eum. Alii vertunt: *erubescat*, *pudefiat*. Pro περὶ ὑμῶν, legendum videtur περὶ ἡμῶν, ut habent codices plurimi, Verfiones etiam et Patres diverfarum recenfionum.

9. Δούλους — μὴ ἀντιλέγοντας) Ante δούλους repete ex com. 6. παρακάλει. Verba haec iam olim non uno modo interpungi folita nos docet Hieronymus: alii enim ἐν πᾶσιν ad fequens εὐαρέστους retulerunt, alii ad praecedens illud ὑποτάσσεσθαι. In fenfu quidem nullum eft difcrimen; prior tamen interpungendi modus praeferendus effe videtur, ut 1 Cor. X, 33. πάντα πᾶσιν ἀρέσκειν. Ἐν πᾶσιν et hic et alibi apud Apoftolum. etfi fono univerfale, debet accipi reftricte, ut nempe excipiantur ea, in quibus honor Dei, Reipublicae falus, nec non alia multa, honori et voluntati herorum repugnarent. Μὴ ἀντιλέγοντας, non refponfatores, ut Plautus loquitur.

10. Μὴ νοσφιζομένους — ἀγαθὴν) *Non intervertentes*, nihil furripientes, *sed omnem fidem* (erga Dominos) *demonstrantes*; in omnibus rebus bona fide agant. Hefychius: νοσφιζόμενος, ἀφαιρούμενος, κλεπτόμενος etc. Philo 2 Alleg. p. 66. E. ὁ ἑαυτῷ τι προσνέμων, τὰ ἑτέρου νοσφίζεται, *qui sibi aliquid tribuit, aliena avertit*. Ἀγαθὴν πίστιν, ex Latino: bonam fidem. ἵνα — ἐν πᾶσιν) *Ut religionem christianam commendent*, (nempe bonis moribus fuis,) *apud omnes*. Nam

ἡ διδασκαλία τȣ̃ σωτῆρος ἡμῶν Θεȣ̃ h. l. eſt *religio christiana*, et ita vocatur, quia haec doctrina Paulo a Deo erat mandata.

11. Ἐπεφάνη — ἀνθρώποις) Verus verborum ordo eſt huiusmodi: ἡ γὰρ χάρις Θεȣ̃ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπεφάνη, *bonitas enim summa Dei, salutaris omnibus hominibus, illuxit*, i. e. ſe manifeſtavit. Χάρις h. l. haud dubie eſt ipſa doctrina chriſtiana, et vocatur ἡ χάρις τȣ̃ Θεȣ̃, *beneficium Dei*, quia auctorem habet Deum, qui filium ſuum miſit. Ἐπιφάινειν de Numinibus dicitur; hinc τὴν τȣ̃ Θεȣ̃ ἐπιφάνειαν Plutarchus dixit in Themiſtocle. Comparat Apoſtolus ſummam bonitatem Dei, per adventum Meſſiae conſpicuam, aſtro alicui, quod ſubito illucet. Ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, quae ſalutaris eſt omnibus hominibus, i. e. omnis generis hominibus, Iudaeis et caeteris gentibus, nempe eam acceptantibus.

12. Παιδέυȣσα — ἐπιθυμίας) Παιδέυȣσα ἡμᾶς, *adducens nos, eo nos perducens*. Παιδέυειν non eſt ſimpliciter *inſtituere*, ſed ſimul etiam adducere homines ad aliquid, argumenta inſtitutioni addere, et modum oſtendere, quo aliquid fieri debeat. Ἀρνησάμενοι, *Abdicantes, repudiantes*. Ἀσέβεια, *impietas*, ſolet idololatriam ſequi, uti apparet ex Ciceronis diſputationibus *de natura Deorum*. Κοσμικαὶ ἐπιθυμίαι dicuntur eae cupiditates, quas maior pars hominum ſequitur. Ea enim pars maior ſaepe in his libris κόσμȣ vocatur nomine. Vel κοσμικὰς ἐπιθυμίας intellige, τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς σαρκὸς, καὶ τὴν τȣ̃ βίȣ ἀλαζονέιαν, quae

quae sunt τὸ πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ, ut commode ex 1 Io. II, 16. Apostolus explicari potest. σωφρόνως — αἰῶνι) Tribus verbis omnis officii nostri partes conclusit, σωφρόνως, *sobrie, continenter* erga nos ipsos, δικαίως, *iuste*, erga alios homines. εὐσεβῶς *pie*, quod attinet officia immediata erga Deum. Sic Dionysius Halicarnass. εὐσεβεστέρως, δικαιοτέρως, σωφρονεστέρως, et apud Porphyr. de abstin. IV, σώφρων, ὅσιος, δίκαιος. His tamen generibus officiorum multa alia continentur. Possumus igitur dicere, Paulum hoc tantum voluisse: Studere debemus officiis omnis generis.

13. Προσδεχόμενοι — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Expectantes praemium felicitatis aeternae, et tempus id, quo maiestatem suam summam manifestabit magnus Deus et Servator noster Iesus Christus.* Ἐλπίδα προσδέχεσθαι h. l. metonymice est, expectare id quo spes tendit, nempe praemium vitae aeternae. Sic Iobi II, 9. προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου. Μακάριον. h. l. videtur esse id, quod felicem reddit. Ἐπιφάνεια et δόξα sunt voces de mundanis Potestatibus et honoribus usurpari solitae. Hinc αὐτοκρατορικαὶ ἐπιφάνειαι apud Philonem in Legatione; unde et ex Antiochis unus Ἐπιφανής dictus. In vetere Onomastico et Glossis: ἐπιφανής, *illustris, nobilis*, Δόξαν καὶ ἐπιφάνειαν Arrianus III, 22. in Epictetum coniunxit, et τὰ ἐπιφανῆ καὶ πρὸς δόξαν Plutarchus de amore fratr. Ab Apostolo autem eminentiore iure hae voces de Rege Regum enunciantur. Eadem ratione addit τοῦ μεγάλου, quia et hic titulus summis terrae potestatibus solebat tribui. Agrippa ad Caium Caesarem iam citato Philonis libro: ὑμεῖς

οἱ

οἱ μεγάλοι etc. Δόξα, *gloria, maiestas*. Videtur autem indicari tempus, quo Deus in adventu Christi maiestatem suam manifestabit. Dicitur haec Dei et Christi maiestas, quia Deus maiestatem illam Christo tribuit. Alii utrumque praedicatum ad idem subiectum, Christum nempe, referunt; contra quam sententiam vide quae *Moldenhawerus* recte monuit, in annotationibus ad hunc locum.

14. Ὃς ἔδωκεν — ἔργων) Ἔδωκεν ἑαυτὸν, *mortis se devovit* Ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, *ut liberaret*, abstraheret *nos ab omnibus vitiis et sceleribus*. Cf. 2 Cor. V, 15. Καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, i. e. *et purgatos a vitiis nos faceret populum sibi carissimum*· Λαὸς περιούσιος. עַם סְגֻלָּה populus Israeliticus saepe vocatur, e. g. Exod. XIX, 5. Deut. VII, 6. XIV, 2. XXVI, 18. ubi LXX. λαὸς περιούσιος, (a περίειμι, *superior sum, antecello*,) *populus eximius, praestans*, quem Deus peculiari complectitur favore. In huius locum successit populus christianus. Ζηλωτὴν, קַנָּא, i. e. vehementer studiosum. Plutarchus in Phocione: ἐπιτηδευμάτων ἀρίστων ζηλωτής. Ἀρετῆς πάσης ζηλωτής, est et in Diodori Siculi fragmentis.

15. Ταῦτα λάλει — περιφρονείτω) λάλει sumitur ut v. 1. *doce*. In Codice Alexandrino hic legitur δίδασκε. Ἔλεγχε, *iniunge*, ut supra I, 13. Μετὰ πάσης ἐπιταγῆς, nempe imperans Dei nomine, ut a peccatis abstineant. Μηδείς σε περιφρονείτω, i. e. ita te gere, ut a nemine contemni possis. Similis admonitio 1 Tim. IV, 12. Περιφρονεῖν, *contemnere*, raro occurrit; qua-

quare nonnulli codices h. l. habent, *καταφρονείτω*. Dixit tamen Eunapius in vita Maximi, de Iuliano: *εἰς ἡλικίαν περιφρονηθεὶς*, ubi *περιφρονεῖσθαι* positum, ut in contextu nostro.

CAP. III.

1. Ὑπομίμνησκε — εἶναι) *In mentem iis* (Cretensibus) *revoca, oportere ipsos principibus et magistratibus obtemperare.* Vide 2 Tim. II, 14. Ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, *et summis et secundis Potestatibus se submittere.* 1 Petr. II. 14. Cf. notata ad Rom. XIII, 1. Per ἀρχὰς et ἐξουσίας, i. e. ἄρχοντας et ἐξουσιάζοντας, intelligendos esse imperatores Romanos eorumque Procuratores, notum est. Simplicius in cap. 38. Epicteti: Πρέπει τοῖς ὄντως ἄρχουσι πάντα πείθεσθαι τοὺς ἀρχομένους, καὶ ὑπακούειν προθύμως. Haec admonitio praecipue Cretensibus valde fuit necessaria. Anonymus apud Suidam, verbo Ἀνέσειον. Οἱ δὲ Κρῆτες — ἀνέσειον τὰ πλήθη, παρακαλοῦντες ἐξ αἰῶνος παραδεδομένην ἐλευθερίαν φυλάττειν. Πειθαρχεῖν, *obtemperare, obsequi.* Πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, quasi dicat: non ad impia eorum iussa exsequenda. Sic *Pricaeus*, referens haec verba ad antecedentia. Sed videtur Paulus potius nunc ad alia praecepta Cretensibus christianis danda progredi. Vid. Cel. CHRISTIANI THEOPH. KUINOELII Explicationem huius cap. in Progr. supra laudato. Sensus igitur est: In memoriam iis revoca *diligentem cuiuscunque virtutis exercitationem.* Nunc v. 2. varia virtutum genera a Christianis exercenda recenset.

2.

2. Μηδένα — ἐπιεικεῖς) *Conviciis neminem insectari, non iurgiosos, sed mites esse.* Suidas: ἐπιεικής, πρᾶος, μέτριος. Phil. IV. 5. πᾶσαν — ἀνθρώπους) Πραότητα ἐνδείκνυσθαι hic nonnullis videtur esse, obstinatos et veritati fidei obstrepentes, mansuete et patienter instruere, quod 2 Tim. II, 25. ἐν πραότητι τοὺς ἀντιδιατιθεμένους παιδεύειν. Quum tamen h. l. non sit sermo de doctoribus, possunt etiam haec verba universe accipi de lenitate erga quosvis homines.

3. Ἦμεν γὰρ — μισοῦντες ἀλλήλους) Hoc pertinet ad commendandam lenitatem et mansuetudinem erga improbos et malos homines. Eramus enim et nos quales nunc illi. Cf. Gal. IV, 3. Eph. II, 3. 11. 12. 1 Cor. VI, 11. Plinius, amicum iuniorem monens, ne filium suum nimis rigide tractaret: *Cogita illum puerum esse, et te fuisse.* Ἡμεῖς dixit Paulus, per κοίνωσιν satis ipsi familiarem, intelligens eos, qui gentiles antea fuerant. Ἀπειθεῖς, nempe τῷ Θεῷ, vel veritati, i. e. Evangelio. Πλανώμενοι, *errabundi*: videtur enim non tam actus quam status errationis denotari, inprimis cultus idolorum. Deut. XXX, 17. Δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, i. e. ἐπιθυμίαις ἡδονῶν. Δουλεύοντες, *addicti, mancipati.* In Epistola Pythagorae ad Hieronem: ἡδοναὶ δουλοῦνται ψυχὰς ἀσθενῶν ἀνθρώπων. Hinc *servum vitiis pectus*, apud Ovidium, Remed. amor. I. Ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, sc. τὸν βίον, Sic ἐν πότοις καὶ κύβοις διάγειν dixit Plutarchus in Demetrio, et ἐν οἴνῳ διάγειν, idem in Catone. Στυγητοί, *digni odio.* Glossarium: *detestabilis*, στυγητός. Μισοῦντες ἀλλήλους, ut Maximus Tyrius Dissert. 36. μισοῦντες καὶ μισούμενοι.

4.

4. "Ὅτε δὲ — Θεοῦ) *Φιλανθρωπία, amor in humanum genus.* Χρηστότητα et Φιλανθρωπίαν coniungere solent etiam Profani Scriptores, e. g. Plutarchus in Ciceronis vita, Philo de Vita Mos. I. p. 633. C. Legat. ad Cai. p. 1002. C. Τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι θέλει.

5. Οὐκ ἐξ ἔργων — πνεύματος ἁγίου) *Salutis fecit nos participes, non propter merita bonorum operum, quae perpetravissemus, sed ex mera gratia et benignitate, et quidem per baptismum, quo obligamur ad mentis mutationem et emendationem illam, quam Spiritus sanctus* (per doctrinam Christi) *in nobis efficit.* Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ. sc. ὄντων vel γενομένων, *non propter bene et recte facta*; nam antea fueramus inscii et improbi, v. 3. Ἐκ, *propter.* Ἔσωσεν ἡμᾶς, *ad salutem nos adduxit.* Salutis nomine autem comprehenditur quicquid bonorum per religionem Christianam accipiunt Christiani, veluti melior cognitio, fugata inscientia; melior animi conformatio, victa vitiositate; certior spes, exuto metu, et denique ipsa sempiterna felicitas. Hoc loco sensus verborum ὁ Θεὸς ἔσωσεν ἡμᾶς, est: Deus nos, olim flagitiosos (v. 3) abduxit ab ignoratione veri et flagitiis, atque traduxit ad meliorem sentiendi vivendique rationem. Sempiternae felicitatis demum v. 7. fit mentio. Huius autem σωτηρίας (melioris cognitionis et vivendi rationis) Deus nos participes reddidit κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον, *per suam misericordiam,* nihil tale meritos. Hoc etiam pertinet ad commendandam lenitatem erga alios, v. 2. Haec omnia autem Deus in nobis efficit per aditum ad christianam religionem in baptismo. Λουτρὸν nihil

nihil aliud esse nisi *baptismum*, facile intelligitur. Vocatur autem λετρὸν παλιγγενεσίας, quia illi, qui suscipiunt baptismum, profitentur se velle nunc esse et manere Christianos, et e vitiosis meliores fieri." Notandum est, Paulum loqui de baptismo adultorum hominum, qui paene soli tum baptizabantur. Hos admonet Apostolus, ut cogitent, se baptizatos, et hoc solemni ritu publice professos esse, se velle novos et meliores homines esse. Praeterea quoque baptismus vocatur Λέτρον τῆς ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίε, *lavacrum, quo obligamur ad mentis renovationem* vel emendationem, *cuius auctor est spiritus sanctus*, hanc emendationem per doctrinam Christi in nobis efficiens. Παλιγγενεσία h. l. est totius hominis qua mentem et vitam universa mutatio, et quidem in melius. Nunc de Spiritu pergit Apostolus:

6. Οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλεσίως) *Cuius dona largissima accepimus.* Ἐκχέω saepe est *largiter impertior*, Sirac. XVIII, 11. ἐξέχεεν ἀυτὴν (σοφίαν) ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα ἀυτε. Sic *effuse donare* Cicero in Orat. pro Coelio, et pro Roscio Amerino. Πνεῦμα ἅγιον autem hic, ut saepius denotat dona Spiritus divini, meliorem cognitionem, sensus pios etc. Διὰ Ἰησε χριςε, *propter I. Christum*, i. e. per religionem Christianam, dum nos ad eam accedimus.

7. Ἵνα δικαιωθέντες — ζωῆς αἰωνίε) *Ut beneficio eius probi redditi participes fiamus aeternae felicitatis, quam speramus.* Δικαιωθέντες, *tales facti, quales esse debemus*, i. e. sancti et probi. De remissione peccatorum h. l. non videtur esse sermo; nam omnia

 nia

nia quae praecedunt et sequuntur, referenda sunt ad vitae sanctitatem, et morum puritatem. Eodem sensu verbum διϰαιοῦσθαι sumitur 1 Cor. VI, 11. Κατ' ἐλπίδα, *prouti speramus*. Verba ζωῆς αἰωνίου construenda sunt cum κληρονόμοι.

8. Πιστὸς ὁ λόγος) *Verissimum est, quod hic dico*; nempe de illo beneficio divino erga nos, et obligatione nostra erga alios inde nata, ut nempe alios etiam, qui nunc sunt improbi, nostro studio adducamus ad sanctitatem. ϰαὶ περὶ — τῷ θεῷ) *Et hoc volo confirmes, operam dandam esse Christianis, ut verae virtutis studium quovis modo promoveant.* Διαβεβαιοῦσθαι, *asseverate loqui*, ut de re summe necessaria, id vero est *confirmare.* Φροντίζειν, *curare.* Καλῶν ἔργων προΐστασθαι *bona opera exercere*, et facere ut alii exerceant, *exemplo esse aliis in bene agendo.* Sic Plutarchus in Bruto habet: ὁσίων ϰαὶ ϰαλῶν ἔργων ἡγεμόνας εἶναι. Iulianus in Epistolis: μὴ τέχνης τινὸς ϰαὶ ἐργασίας αἰσχρᾶς ϰαὶ ἐπονειδίστου προΐστασθαι. Contrarium in Plutarchi Pericle: ἐργασίας οὐ ϰοσμίου προΐστασθαι. ταῦτά ἐστι — ἀνθρώποις) *Haec per se honesta sunt, et hominibus utilitatem afferunt.* Καλὰ ϰαὶ ὠφέλιμα dixit et Plutarchus initio vitae Periclis. Idem de Liber. educ. ταῦτα μὲν ϰαλὰ ϰαὶ ὠφέλιμα.

9. Μωρὰς δὲ — περιΐστασο) Περιΐστασθαι proprie est: *circumstare*, deinde: obsidere, obsistere. Igitur sensus est: obsiste, ne latius illud malum serpat; fac ut illud vitent. Cf. 1 Tim. I, 4. 2 Tim. II, 14. 23. Μάχας νομιϰάς, contentiones ex varia partium legis interpretatione enascen-

centes. ἀνωφελεῖς) Λιτότης. Non enim ſolum inutiles erant, ſed et noxiae. Sirac. XXX. 23. de triſtitia: οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ ὠφέλεια. Seneca Epiſt. 48. *Disputationes istae utinam tantum non prodessent, nocent.*

10. *Αἱρετικὸν — παραιτοῦ*) *Αἱρετικὸς ἄνθρωπος* eſt qui opiniones eligit atque defendit, religioni chriſtianae contrarias. Tales haeretici erant illa aetate inter legis Moſaicae defenſores, qui ſummam religionis vitiabant, et Iudaismum pro Chriſtianismo ſubſtituebant. Αἱρέσεως vox per ſe media eſt. Ubi in malam partem ſumitur, ſignificat idem quod σχίσμα, ſed reſtringitur ad ea diſſidia, quae fiunt ex opinionum diverſitate. *Μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν*, quum iterum iterumque fruſtra eum admonueris. Non enim praeciſe ad ſemel repetitam admonitionem reſtringitur haec Phraſis. *Παραιτοῦ*, i. e. abrumpe cum eo familiariorem conſuetudinem.

11. Εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται — αὐτοκατάκριτος) *Intelliges enim, talem totum se immutasse, et peccare ita, ut se ipse condemnet.* Ἐκστρέφεσθαι, *everti*, totum ſe immutare. *Αὐτοκατάκριτος*, *qui se ipse per factum suum condemnat.* Hoc faciebant illi haeretici. Quum enim contraria religioni chriſtianae docerent, ſe ipſos condemnabant, profitentes, ſe non eſſe amplius Chriſtianos.

12. Ἀρτεμᾶς quis fuerit ignotum eſt; nam nuſpiam nomen eius niſi hoc loco in N. T. legimus. *Tychicum* ex Aſia oriundum fuiſſe, diſcimus ex Act. XX, 4. *Nicopolis* erat urbs in Epiro ſita, quam Auguſtus in memoriam victoriae de Antonio reportatae condiderat.

13. Ζηνᾶν τὸν νομικὸν — λείπῃ) Νομικὸς h. l. est vel is, qui antea fuit legis peritus, quales erant Pharisaei, vel ὁ νόμȣς εἰδὼς, *iurisperitus*. Ius Romanum etiam Graeci didicere, ut *Callistratus*, *Menander*, *Arcadius*. Προπέμπειν hic non est, quod nonnunquam, *comitari* vel *deducere*, sed ad iter *instruere*, curando nempe, ne quid viae conficiendae necessarium desit. Σπȣδαίως, *sedulo*, *enixe*. Ante ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ supplendum est βλέπων, προνοῶν, aut quid simile. Curans, ne quid ipsis desit, nempe quod ad iter sit necessarium.

13. Μανθανέτωσαν — ἄκαρποι) Ἡμέτεροι, hic sunt, qui Gal. VI, 10. οἰκεῖοι τῆς πίστεως. Sic ἡμετέρȣς de Stoicis loquens, Arrianus II, 12. in Epictetum dixit, ut Seneca de iisdem, *Nostros*. Epist. 5. de Ira II, 19. et alibi. Καλῶν ἔργων προΐστασθαι, nunc est: *honesto otio aut opificio fungi*, non malis artibus victum quaerere; sequitur enim: Εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, *ad necessaria vitae praesidia paranda*, vel potius ad sublevandam aliorum inopiam. Ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι, *ne inutiles reperiantur*, ne fides eorum careat bonorum operum fructibus.

15. Τȣς φιλȣντας ἡμᾶς ἐν πίστει) Qui nos amant ob communem fidem, vel religionem. Nam id valet ἐν h. l. more Hebraeo.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD PHILEMONEM

P*hilemon* videtur habitaſſe Coloſſis, functus ibi munere *Diaconi*, v. 22. vel ut alii volunt Epiſcopi. *Oneſimus* certe, ſervus Philemonis, fuit Coloſſenſis, ut patet ex Col. IV, 9. Hic Oneſimus a Domino ſuo Philemone, profugus, Romam venerat, ubi Paulus eum ad fidem Evangelii perduxit, remiſitque Hero ſuo, cum hac Epiſtola, quae eodem tempore, quo Epiſtolae ad Coloſſenſes et Epheſios, ſcripta eſſe videtur. Col. IV, 9. Vid. Michaelis Introduct. §. 180. 181. Ceterum *familiaris* eſt haec epiſtola, nec argumentum eius cum religione eiusque doctrina eſt coniunctum, utilis tamen, et lectu digniſſima, ex qua diſcimus mitiſſimo ingenio fuiſſe Paulum. Illuſtravit hanc epiſtolam Clar. M. *Lebrecht Chriſtian Gottlob Schmidius*, et ut exemplum humanitatis Paulinae propoſuit in libello 1786. 8. edito. *Interpretationem hiſtorico-grammaticam* huius Epiſtoli exhibet etiam Programma Haleſe, quo Solemnitas in memoriam Natalis Ieſu Chriſti celebranda a. 1802. indicta eſt.

1. Δέσμιος χριςȣ Ἰησȣ) *Vinctus ob Chriſtum Ieſum*,, eiusque doctrinam. Genitivus hic cauſſam ſignificat:

 ut

ut infra v. 9. et aliis multis locis. καὶ συνεργῷ ἡμῶν) Adiutori nobis in religionis negotiis. Sic nominari potuit Philemon, si fuit Diaconus, et hoc eo magis, quia in domo eius conventus agere solebant Christiani, com. 2.

2. Καὶ Ἀπφίᾳ — ἐκκλησίᾳ) *Appia* nomen est Romanum. Fuit haec Appia sine dubio Philemonis uxor, ut Chrysostomus et Theodoretus volunt, Archippus autem eiusdem filius. Ex collatione Epistolae ad Colossenses c. IV, 17. constat, hunc Archippum officio quodam ecclesiastico functum esse; dubitatur utrum *Colossis*, an *Laodiceae*, cuius doctoribus annumeratur in Constitutionibus Apostolicis. (Lib. VII, 46.) Videtur certe (ut auctor Programmatis supra laudati suspicatur,) per aliquod tempus posteriori ecclesiae suam dicasse operam; nam quae Coloss. IV. inde a v. 15. subiiciuntur mandata, Laodicenses spectant Christianos. Τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, Socio et adiutori nostro in religione promovenda. A militia seculari Apostolus hanc locutionem sumsit. Ita Marcus Imperator apud Herodianum, filium Commodum συστρατιώτην vocat. Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ, *coetui, qui in aedibus tuis convenire solet.* Quum enim Christiani nondum haberent templa, in aedibus privatis ad cultum divinum convenire solebant.

4. Εὐχαριστῶ — προσευχῶν μου) Est hic traiectio, pro: πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ἀκούων etc. *Quotiescunque tui recordor in precibus meis, gratias ago Deo, quoniam audio* etc.

5.

5. Ἀκέων — ἁγίες) *Audiens, quam sincerus sit amor tuus erga omnes Christianos, et quam firma fides tua in Dominum Iesum.* Πρὸς τὸν κύριον Ἰησῦν refertur ad τὴν πίστιν, fidem, ficut, εἰς πάντας τὲς ἁγίες ad dilectionem, benevolentiam erga alios, τὴν ἀγάπην, quae duo perfectum Chriftianum efficiunt. Similia Synchyfeos exempla paffim occurrunt, e. g. Matth. XX, 21. Act. XX, 21.

6. Ὅπως — χριςὸν Ἰησῦν) Ante ὅπως videtur προσευχόμενος aut quid fimile intelligendum. *Optans, ut fides quam nobiscum habes communem, magis magisque se manifestet (per opera bona,) tuque cognoscas magnitudinem beneficiorum, quae debemus Christ.* Ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σε, *fides, quam nobiscum habes communem*, ut fit pro ἡ πίστις κοινωνίας et κοινωνία pro adiectivo. Ἐνεργὴς γένηται hic dicitur eodem fenfu, quo πίστις δι ἀγάπην ἐνεργεμένη, Gal. V, 6. Ἐν ἐπιγνώσει, una *cum cognitione*, ficut ב hebr. faepe denotat *cum*. Pro ἐν ὑμῖν legendum eft ἐν ἡμῖν, ut habent plurimi et optimi codices, Verfiones nonnullae, Chryfoft. Theodoret. Oecum. Ambrofiaft. Pelagius. Πᾶν ἀγαθὸν τὸ ἐν ἡμῖν *omne bonum nostrum, omnis felicitas nostra*, qua nunc Christiani fruimur, et olim fruemur. Εἰς χριςὸν, videtur hic pofitum pro ἐν χριςῷ, vel ut alii volunt, *ad honorem Christi.* Auctor Programmatis fupra laudati hoc comma cum antecedentibus iungit, ut ὅπως fit, *quo fit*, ut ἐνεργὴς γένηται, *exserat se, efficax sit* κοινωνία τῆς πίστεως religionis, in cuius focietatem venifti, ftudium εἰς χριςὸν, i. e. in Iefu Chrifti cultores (ut Philip. IV, 10.)

quo mirifice et ornabatur et promovebatur Chrifti doctrina. Iam ifta ftudia prodibant in *Philemone* ex ἐπιγνώσει παντὸς τȣ̃ ἀγαθȣ̃ ἐν ἡμῖν, i. e. εἰς ἡμᾶς περισσεύοντος. Nam quo magis intelligebat et agnofcebat, quanta in feipfum ex chriftiana religione redundaverint bona, tanto promtior erat ad referendam Chrifti difcipulis gratiam. Senfum ita exprimit auctor: *So dafs dein Christenthum, je mehr du selbst die Menge des Guten erkennen lernst, das wir Iesu verdanken, sich auch immer thätiger gegen seine Bekenner zeigt.*

7. Χαρὰν γὰρ — διὰ σȣ̃) *Gaudium enim percipio magnum et solatium, quoniam scilicet pectora Christianorum* (pauperum et miferorum) *per te, carissime, recreata sunt.* χαρὰν pro eo quod alii habent, χάριν effe legendum, confenfus optimorum Codicum, verfionum ac Patrum docet. Τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σȣ̃, *multorum pauperum Christianorum animos recreasti*, dum ex opibus tuis eorum neceffitatibus tempeftive fubvenires. Σπλάγχνα hic pro *animo*. Διὰ σȣ̃, per tuam liberalitatem, vel etiam διὰ τὴν σὴν φιλοξενίαν.

8. Διὸ πολλὴν — ἀνῆκον) *Quapropter, quum tanquam Apostolus potestatem haberem praecipiendi tibi, quid tui sit officii.* Ἐν χριςῷ, tanquam Chrifti Apoftolus. Παῤῥησία hic eft, quam in aliis locis ἐξȣσίαν vocat. Τὸ ἀνῆκον, quod convenit, decet Chriftianum.

9. Διὰ — παρακαλῶ) *Tamen magis hortor amoris caussa*, per argumenta ab amore ducta. Non auctoritate tecum, fed precibus fraternis ago. τοιȣ̃τος — χριςȣ̃) *Quum talis sim*, ut tibi imperare poffim, magis tamen hor-

hortor; *tanquam senex*, inquam, *imo etiam vinctus propter Christi religionem*; certus nimirum, preces meas apud te non fore irritas. Πρεςβύτης, iam et provecta aetate, cui multa concedunt etiam ignoti. Νῦν δὲ δέσμιος τȣ̃ χριςȣ̃, v. 1. Magnum Apostoli precibus pondus isto nomine accedit. Nunc vero com. seq. rem ipsam a Philemone petendam declarat.

10. *Παρακαλῶ — δεσμοῖς μȣ*) Παρακαλῶ σε, *Rogo abs te.* Servi si quid deliquissent, precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. *Filium suum* nominat Onesimum, quia eum Romae fecerat Christianum, idque more Iudaicorum doctorum, qui discipulos suos appellare solebant *filios*. Cf. 1 Cor. IV, 15. 2 Tim. I, 2. Alibi solet addere *ἐν πίςει*, 1 Tim. I, 2. Masculinum *ὅν* post *τέκνον* non tam ad vocem antecedentem, quam ad sensum refertur. Similia exempla apud Scriptores bene graecos reperiuntur. In nomine Onesimi casus quartus respicit *ὃν ἐγέννησα*. *Ich lege eine Fürbitte ein für meinen Sohn — das ward er mir in jenen Banden — für Onesimus.*

11. Τόν *ποτε — εὔχρηςον*) Ἄχρηςον, i. e. *noxium.* Onesimus enim non inutilis modo Philemoni fuerat, sed et damnum dederat. Criminis natura non claris verbis indicatur; sed in sequentibus, praesertim v. 18. significatio quaedam furti commissi latere videtur. Heinrichsii sententia, Onesimum a Philemone ad Paulum Romae captivum missum ad negotia quaedam ecclesiastica curanda, a Paulo vero iusto longius detentum, denique domini vel inclementiam vel acerbitatem timentem, li-

teris ab Apostolo commendatitiis instructum esse, a reliquo argumento plane aliena est. Sic enim Paulus, ut alia taceam, culpam a servo remotam in se transferre debuisset. Ἔυχρηστον *perutilem*. Quia Paulo utilis erat, erat et Philemoni. Amicorum enim omnia communia.

12. Ὃν ἀνέπεμψα — προσλαβοῦ) Ἀνέπεμψα, nempe cum hac Epistola. Τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, i. e. tanquam mihi carum in primis, s. tanquam me ipsum. Sic Esther. VII, 3. ad Ahasverum: *Dona mihi animam meam*, i. e. populares meos, quos ut animam diligo. Προσλαβοῦ, benigne in domum recipe.

13. Ὃν ἐγὼ — τοῦ εὐαγγελίου) Indicativus ἐβουλόμην hic est pro Subiunctivo, more Graeco. *Voluissem eum mecum retinere*, nempe nisi obstitissent rationes aliae, quas statim affert. Ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι, ut mihi praestaret, quae tu, si hic esses, omnia mihi esses praestiturus. Ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου, *in his vinculis, in qua propter religionem coniectus sum.*

14. Χωρὶς — ποιῆσαι) Nolui eum, etsi Evangelii caussa, captivo mihi ministraturum detinere, sine consensu tuo. Γνώμη h. l. est βουλή, *voluntas*, igitur χωρὶς τῆς σῆς γνώμης, *contra voluntatem tuam, te invito.* ἵνα μὴ — ἑκούσιον) *Ne extortum esset tuum beneficium, sed voluntarium.* Si Paulus eum retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Τὸ ἀγαθόν σου, sc. ἔργον, *beneficium tuum.*

15. Τάχα γὰρ — ἀπέχῃς) *Fortasse enim propterea separatus est a te ad breve tempus, ut ille tecum sit*

sit olim in aeternum, i. e. ut tecum felicitate in aeternum fruatur. Quafi dicat: Forte id Dei confilium fuit, quum eum fugere permifit. Ἐχωρίσθη, i e. fugit. Lenitate verbi mitigat id, quod in re eft afperum. Πρὸς ὥραν, ad modicum temporis. Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς, ut a me correctus *tuus sit in aeternum*. Αἰώνιον poffumus etiam vertere: *semper*, perpetuo: ut fenfus fit: *ut eum retineas perpetuo*, fervum bonum, tibique utilem; quae fententia praeferenda effe videtur.

16. Οὐκ ἔτι — ἐν κυρίῳ) Οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον, fupple: *tantum*, quod fequentia oftendunt. Ὑπὲρ δοῦλον, qui tibi fit multo carior fervo. Ἀδελφὸν — μάλλόν σοι, *qui cari fratris loco habeatur*, (nempe a Chriftianis omnibus,) *maxime a me, et magis adhuc a te*. Καὶ ἐν σαρκὶ, καὶ ἐν κυρίῳ, *quam propter externam conditionem, tum religionis caussa*. Qui fervum amat, quia in fua domo eft, is eum amat ἐν σαρκὶ, nam σάρξ omnes res externas, ftatum externum indicat. Ἐν κυρίῳ, *propter dominum*, quia eundem nobiscum dominum colit, quippe Chriftianus factus.

17. Εἰ οὖν — ὡς ἐμέ) Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, *si me habes pro amico*, ac proinde rerum tuarum participe. Παραλαβοῦ αὐτὸν, non modo poenam, quam tuo iure exigere poteras, ei condona, fed et benigne eum excipe. *In domum, in animum recepisti*, dixit in re plane fimili Plinius Epift. IX, 24. Ὡς ἐμὲ, nam amicus Paulo quum effet Onefimus, quod ipfi praeftabatur, Paulo ipfi praeftari videbatur.

18. Εἰ δὲ — ἐλλόγει) Quae Paulus huc usque fcripferat plena erant *humanitatis*; reliqua pleniffima funt *urbani-*

banitatis. Εἰ τι ἠδίκησέ σε, *si quid fugiens abstulit*, quod solent servi fugitivi. Ἢ ὀφείλει, aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie. Τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει, *id meis rationibus imputa; mihi expensum feras*, Cicero XV, 20. ad Atticum dixit. Haec non ad vivum resecanda, eleganter potius et facere dicta esse, quum mutua inter Paulum et Philemonem officia, tum sequentia satis declarant.

19. Ἐγὼ — ἀποτίσω) Ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί, ut certus sis, habes hic manum meam. Poteris me, ubi voles, convenire ex chirographo. Ἐγὼ ἀποτίσω, formula in se debitum recipientis. In Glossario: ἀποτίω, *pendo, resarcio*. Dubitari potest, scripserit ne Apostolus totam hanc epistolam manu propria, an hanc tantum eius particulam, literis forte, ut HIERONYMUS coniiciebat, maiusculis, quod omnino augeret facetam orationis urbanitatem, quam nemo non agnoscat in eleganti, quae sequitur *praeteritione:* ἵνα μὴ — προσοφείλεις) *Ne tibi dicam, quod te ipsum mihi debeas*. Salutem tuam mihi debes. Ita dicit Paulus, quia Philemonem in religione instituerat. Simplicius in cap. 37. Epicteti, de salutarium rerum praeceptoribus: Τροφεῖς οὗτοι καὶ ἐπιμεληταὶ οὐ τοῦ σώματος ἡμῶν, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν εἰσι.

20. Ναὶ — ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ) *Sane, carissime, fac, ut hunc fructum percipiam ex te, ut homine christiano*. Ὀναίμην, contracte pro ὀνησαίμην, ab ὄνημι, *prosum*, unde ὄνημαι τινός, *fructum capio ex aliquo*. Usurpatur inprimis de parentibus, fructum disciplinae e liberis percipientibus, quod Kypkius et Wetstenius exemplis ad h. l. probarunt. Voce ὀναίμην Paulus

lus fortaffis alludere voluit ad *Onesimi* nomen; nam paronomafiae ufus non abhorret a ftilo Paulino. ἀνάπαυσον — ἐν χριςῷ) i. e. Propter Chriftum fac me tranquillum hac de re, vel: *benigne et amanter Onesimum filium meum suscipe, et mentem meam, metuentem, ne quid acerbius in eum consulas, tranquillam redde;* proprie *ad quietem redige viscera mea.* 1 Cor. XVI, 18. et 2 Cor. VII, 13. τὸ πνεῦμα ἀναπαύειν.

21. Πεποιθὼς — ἔγραψά σοι) *Fretus tua obedientia haec tibi scripsi.* Fiduciam mihi fecit cognita illa tua, quam Evangelio praeftas, obedientia. εἰδὼς — ποιήσεις) Pro certo habeo, plura te facturum, quam ego audeam pofcere. Haec verba ad libertatem fervo reduci concedendam alludere non abfimile eft vero.

22. Ξενίαν) *Hospitium.* Suidas ξενία, καταγώγιον, κατάλυμα, ἐλπίζω — ὑμῖν) Spero, fore, ut ad preces veftras Deus me, (i. e. adventum ad vos meum) vobis concedat. Spero, me liberatum iri ex vinculis meis.

23. 24. Iftae *salutationes* perfimiles funt iis, quas in extrema ad *Colossenses* epiftola legimus. Conferri poffunt, quae Storrius ad illuftrandam epiftolam ad Coloffenfes collegit.

25. Ἀμὴν) Eft vox, quam ecclefia refpondebat, lectis Epiftolis; ideo omnibus Pauli epiftolis adfcribi coepit.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

De auctore huius Epiſtolae et Veteres et Recentiores diſputarunt. *Clemens Alexandrinus* Pauli Apoſtoli eſſe dixit, ſed ſcriptam Hebraeis hebraice, et a *Luca* graece verſam, ut docet nos *Eusebius* Hiſt. Eccleſ. L. VI, c. 14. *Tertullianus* eam adſcripſit Barnabae, de Pudicit. c. 20. *Origines* res quidem et ſententias, non autem dictionem et compoſitionem Pauli eſſe exiſtimavit. Verba eius legimus apud Euſebium Hiſt. Eccleſ. L. VI, cap. 25. *ὅτι ὁ χαρακτηρ της λεξεως της προς Ἑβραιȣς ἐπιγεγραμμενης ἐπιϛολης, ȣ̓κ ἐχει το ἐν λογῳ ἰδιωτικον τȣ ἀποϛολȣ, ὁμολογησαντος ἑαυτον ἰδιωτην ἐιναι τῳ λογῳ, τȣτεϛι τῃ Φρασει, ἀλλ' ἐϛιν ἡ ἐπιϛολη συνθεσει της λεξεως Ἑλληνικωτέρα* etc. Deinde paucis interiectis: *ἐγω δε ἀποφαινομενος εἰποιμ' ἄν*, (verba ſunt *Origenis*,) *ὅτι τα μεν νοηματα τȣ ἀποϛολȣ ἐϛιν, ἡ δε Φρασις καὶ ἡ συνθεσις ἀπομνημονευσαντος τινος τα ἀποϛολικα, καὶ ὥσπερ σχολιογραφησαντος τα εἰρημενα ὑπο τȣ διδασκαλȣ. εἰ τις ȣ̓ν ἐκκλησια ἐχει ταυτην την ἐπιϛολην ὡς Παυλȣ, ἀυτη ἐυδοκιμειτω καὶ ἐπι τȣτω. ȣ̓ γαρ εἰκη οἱ ἀρχαιοι ἀνδρες ὡς Παυλȣ ἀυτην παραδεδωκασι.*

σι. τις δε ὁ γραψας την ἐπιςολην, το μεν ἀληθες θεος οιδεν. ἡ δε εἰς ἡμας φθασασα ἱςορια, ὑπο τινων μεν λεγοντων, ὁτι Κλημης ὁ γενομενος ἐπισκοπος Ῥωμαίων ἐγραψε την ἐπιςολην. ὑπο τινων δε, ὁτι Λυκας ὁ γραψας το ἐυαγγελιον καὶ τας πραξεις. Videtur igitur *Origenes* magis ob ſtili diverſitatem, quam propter hiſtorica argumenta dubitaſſe. Ipſe *Eusebius* Hiſt. Eccl. III, 3. Pauli eſſe hanc Epiſtolam, non dubitare videtur, ſed aliter ſentire Romanam Eccleſiam addit. Τȣ δε Παυλȣ, inquit, προδηλοι και σαφεις, αἱ δεκατεσσαρες. ὁτι γε μην τινες ἠθετηκασι την προς Ἑβραιȣς, προς της Ρωμαιων ἐκκλησιας ὡς μη Παυλȣ ȣσαν ἀυτην ἀντιλεγεσθαι φησαντες, ȣ̓ δικαιον ἀγνοειν. Ex eodem diſcimus, ſaltim Graecam verſionem huius Epiſtolae ex Hebraico factam a Clemente Romano, olim haud paucos exiſtimaſſe, dictionis ſimilitudine inductos, Lib. III, c. 38. *Philastrius* de Haereſibus c. 89. commemoratis variis de Auctore huius Epiſtolae ſententiis, addit: „ Et quia addiderunt in ea quaedam non bene ſentientes, inde non legitur in Eccleſia, etſi legitur a quibusdam, non tamen in Eccleſia legitur populo, niſi tredecim Epiſtolae ipſius, et ad Hebraeos interdum. Et in ea, quia rhetorice ſcripſit, ſermone plauſibili, inde non putant eſſe eiusdem Apoſtoli. Et quia et factum Chriſtum dicit in ea, inde non legitur. De poenitentia autem propter Novatianos aeque etc. „ Patet ex his, ob loca quaedam perperam intellecta abiudicatam eſſe Paulo hanc Epiſtolam a nonnullis Veterum. Urgent alii cum *Origine* diſcrepantiam ſtili, quod nempe huius epiſtolae ſtilus ſit multo cultior et elaboratior eo, quem in Pauli epiſtolis deprehendimus. Sed haec ratio non valida eſſe videtur.

Po-

Potuit enim Paulus fucceffu temporis, poft multa itinera, et confuetudinem cum varii generis hominibus, fenex aliter fcribere, quam iuvenis. Sic epiftolae ad Timotheum multo faciliores funt aliis epiftolis; et tamen nemo negat; eas ab Apoftolo Paulo effe fcriptas. Ex *Lutheri* fententia, probata *Clerico, Heumanno*, aliisque, *Apollos* fcripfit Epiftolam, quae infcribitur ad Hebraeos. Paulo Apoftolo vindicarunt eam *Frid. Spanhemius, Lardner, Sykes, Michaelis, Zachariae*, Storrius in libro mox laudando, et permulti alii. Contra horum fententiam, inprimis contra argumenta *Storrii* multa difputavit Wernerus Carolus Ludovicus Ziegler in libro, cui titulum fecit: *Vollständige Einleitung in den Brief an die Hebräer, worin alte und neue Meinungen über Echtheit, Kanonicität und Grundsprache desselben aufs neue kritisch geprüft sind, und der Werth des ganzen Briefs näher bestimmt wird.* Goetting. 1791. 8.

Quinam fuerint *Hebraei*, ad quos fcripta fit epiftola, de eo variae funt doctorum hominum fententiae. Nonnulli intelligunt Chriftianos ex Iudaeis in Afia minori; alii Chriftianos in Hifpania, alii Romanos, alii Palaeftinenfes, praecipue Hierofolymitanos, alii Chriftianos et in Palaeftina et in Afia minori degentes. Chriftianis Iudaicis *in Macedonia* inprimisque *Thessalonicensibus*, hanc epiftolam fcriptam, eamque omnium epiftolarum Paulinarum primam effe evincere ftudet S. Ven. *Io. Aug. Noesseltus* in Differt. *De tempore, quo scripta fuerit epistola Pauli ad Ebraeos, deque Ebraeis quibus scripserit etc.* Vid. eius opufc. fafcic. I. p. 269. edit. 2. Qui volunt, Iudaeo-chriftianos *in Palaestina* intelligendos effe, ii in-

inprimis urgent inscriptionem: *ad Hebraeos.* Nam *Hebraei*, inquiunt, ab *Hellenistis* semper distingui solent, ita quidem, ut *Hellenistae* sint Iudaei, qui graeca lingua utebantur, in graecis civitatibus vivebant, mores etiam graecos et instituta sequebantur; *Hebraei* autem sint Iudaei hebraice loquentes, in Palaestina viventes, non utentes moribus et institutis graecis. Quoniam igitur ii, quibus haec epist. scripta est, *Hebraei* vocantur, ergo Iudaeos in Palaestina viventes intelligendos esse censent. Sed hoc argumentum non est satis firmum. Constat enim inter omnes, inscriptiones epistolarum non ab ipsis earum auctoribus additas esse. An vero ii, qui addiderunt inscriptionem vim nominis Hebraeorum assecuti fuerint, valde dubium est. Deinde etiam *Hebraei* magis *a religione* dicti sunt, quam a gente, ut docuit Carpzovius in *Prolegomenis* quae praefixa sunt eius *sacris exercitationibus in S. Pauli epistolam ad Hebraeos ex Philone Alexandrino.* Helmst. 1750. p. IV, sq. Ex D. Gottl. Christiani Storrii sententia Hebraei, ad quos haec epistola scripta est, sunt Christiani Ex-Iudaei in *Galatia.* Putat nempe, Paulum uno eodemque tempore epistolam ad Galatas, et eam, quae ad Hebraeos dicitur, scripsisse; illam destinatam Christianis ex Paganis, hanc autem Christianis ex Iudaeis. Vid. *Pauli Brief an die Hebraeer erläutert von D. Gottlob Christian Storr.* Tüb. 1789. 8. Einleitung, §. 9, Argumenta, quibus sententiam suam confirmare studuit, examinavit et refutavit Ziegler, l. c. p. 117. sq. Verosimilior est eorum sententia, qui epistolam *omnibus Iudaeis, christianae civitati adscriptis, per omnes regiones dispersis* destinatam fuisse existimant, ita tamen, ut certae cuidam ecclesiae, unde in ceteras mitte-

retur regiones, et quidem *Palaestinensi* tradita fuerit. Vid. Io. Henrici Heinrichs editionem huius epiſtolae *perpetua annotatione illustratam.* Goetting. 1792. 8. in Prolegom, p. 12, ſ. Sed quaeſtio non eſt magni momenti, modo illud teneatur, fuiſſe hanc epiſtolam deſtinatam Chriſtianis, et quidem Chriſtianis, qui antea fuerint Iudaei. Fuerunt nonnulli in ea opinione, ſcriptam eſſe ad Iudaeos, a Chriſti doctrina adhuc alienos. Falſum hoc eſſe, facile patebit cuivis legenti c. III, 1. 12. 6. 14. V, 12. — VI, 2. 16. X, 32. 33. 34. Ex *Iudaeis* autem, non ex Paganis fuiſſe hos Chriſtianos, ex univerſa ratione, qua Auctor in tractando argumento propoſito utitur, facile intelligi poteſt. Nemo enim hanc epiſtolam intelligere poterit, niſi omnem Iudaicam religionem, nominatim legem ritualem accurate perſpectam habeat. Haec ſcientia ab Iudaeis exſpectari poterat, non item a Paganis.

Quo tempore ſcripta ſit haec epiſtola, dubium eſſe videtur. Ex ipſo tamen argumento epiſtolae, vel, ſi mavis, libelli, ſatis apparet, ſtante adhuc templo ſcriptam eſſe; nam de ſacrificiis et ſacerdotibus Iudaicis ita perſpicue et copioſe loquitur auctor, quisquis ille fuerit, ut ii, quibus talia ſcripſit, non potuerint haec de Iudaico cultu tantum e ſcriptis aut narrationibus aliorum tenuiſſe, ſed tanquam praeſentia ſaepius vidiſſe. Incidit igitur tempus in Apoſtolorum aetatem.

Hebraice, vel *Syriace*, primum ſcriptam eſſe Epiſtolam, praeter nonnullos Veterum exiſtimarunt *Iustinianus, Caietanus, Faber Stapulensis*, et alii, quam ſententiam multis exornare ſtuduit *Jo. Dav. Michaelis* in Prolego-

legomenis Paraphrafi fuae praemiffis, refutatus a *Semlero* in differt. Philologico-theologica, *quod Paulus graece Epistolam ad Hebraeos exaraverit, probante.* Hal. 1761. Cf. etiam Storrius l. c. §. 12. f.

Occafio fcribendi ad Hebraeos ex ipfa hac Epiftola facile cognofci poteft. Iudaei nempe omnibus modis id agebant, ut populares fuos ad Chriftum converfos averterent a Chriftiana religione. Perfecutionibus et minis addebant etiam argumenta, a praeftantia religionis Iudaicae defumta: legem Mofis mediantibus Angelis datam effe; Mofen maiorem effe Iefu Nazareno, ignominiofo fupplicii genere interemto; cultum publicum a Mofe, iubente Deo conftitutum, effe fplendidum, Deoque dignum; Chriftianis contra nullum effe Sacerdotium, templum nullum, nullas aras et victimas etc. Contra hos igitur Paulus oftendit, Iefum Nazarenum longe fuperiorem effe angelis, Mofe, Pontifice Maximo V. T. omnibusque reliquis facerdotibus; ex eius morte et cruciatibus pro nobis perpeffis, multo maiora et diuturniora bona ad nos redundare, quam ad Iudaeos ex cultu Levitico etc. Ex his aliisque argumentis probat, Chriftianam religionem effe multo praeftantiorem, perfectioremque illa vetere Iudaica, et adhortatur Chriftianos ad conftantiam in religione, et omnium virtutum indefeffum ftudium. In toto hoc argumento tractando auctor fe accommodat ingenio eorum, qui a Iudaica ad Chriftianam religionem tranfierant, eosque a primis elementis religionis ad altiora ducit. Diftinguenda funt igitur argumenta, quibus auctor huius epiftolae utitur ab ipfis veritatibus, quas proponit. Bene *Clericus* ad *Hammond*, ad Hebr. IX, 16. de auctore huius epiftolae:

„ Capita omnia doctrinae christianae, quae persequitur, verissima sunt, et possunt ἀποδεικτικῶς ex reliqua scriptura probari, sed ratio, qua illa illustrat, plane est similis consuetudini illorum temporum, ut ex Philone intelligere licet, in quo sunt passim eiusmodi accommodationes locorum S. S. ratiocinationesque inde deductae, in quibus nulla Grammaticae ratio habetur, nec aliud spectatur, nisi ut res ipsa, quae iis illustratur, sit vera. Is mos erat illius aetatis, quem non magis mirari debemus, quam nostras ipsorum consuetudines hodiernas." Cf. etiam b. *D. Sam. Fr. Nathan. Mori* praefationem editioni secundae et tertiae versionis Germanicae huius epistolae praemissam.

CAP. I.

Christus, auctor religionis nostrae, maior est omnibus Prophetis, maior etiam angelis; ergo doctrinae eius atque praeceptis attendere debemus. cap. I. — II, 1 — 4.

1 Πολυμερῶς — προφήταις) *Quum Deus olim variis modis instituisset maiores nostros per Prophetas.* Πολυμερῶς, in Glossario: *plurifariam*; proprie: *per partes multas.* Πολυτρόπως, per *multos modos*, est Synonymum, idem exprimens quod πολυμερῶς, nec est argutandum in his vocabulis, quasi πολυμερῶς ad multas partes vaticiniorum, vel varia tempora, quibus Deus voluntatem suam revelaverit, πολυτρόπως autem ad diversum modum revelandi, e. g. per visa diurna aut nocturna etc. sit referendum. Nec tamen negari potest, Deum *variis temporibus*, e. g. per Abrahamum, Mosen, Davi-

dem

dem et *Prophetas*, i. e. doctores extraordinarios alios edocuisse Israeliticam gentem. Fuerunt etiam *varii* revelationis divinae *modi*, quorum quinque nonnulli numerant, nempe in *visione*, in somnio, in *aenigmate*, quum aliud apparet, aliud innuitur, in *figura*, quum rerum imagines apparent, ac denique *allocutione divina*. Λαλεῖν דִּבֵּר, *docere instituere*, ut saepe iam habuimus. Οἱ πατέρες h. l. sunt *maiores* Hebraeorum. Ἐν τ. προφ. *per Prophetas*, i. e. doctores singularibus dotibus a Deo instructos et exornatos.

2. Ἐπ' ἐσχάτε — ἐν τῷ υἱῷ) *Tandem nunc instituit nos per Filium.* Pro ἐπ' ἐσχάτων omnino legendum est ἐπ' ἐσχάτε, sc. μέρες. Hebraice בְּאַחֲרִית הַיָּמִים quod LXX. plerumque vertunt ἐπ' ἐσχάτε τ. ἡμ. e. g. Ierem. XXIII, 20. *posthac, posterioribus temporibus.* Iudaei per tempora posteriora κατ' ἐξοχὴν intelligunt tempora Messiae. Ἐλάλησεν ἡμῖν (ὁ Θεὸς) ἐν υἱῷ, *edocuit nos Deus per filium.* Verba ἐν υἱῷ uno tenore legenda sunt cum sequentibus: ὃν ἔθηκε κληρονόμον etc. Non per quemvis filium, v. g. angelum vel hominem Deo inprimis carum, sed per eum, quem constituit Dominum etc. qui proinde est filius Dei sensu eminentissimo. Hic ergo est audiendus; huic praestanda est fides et obedientia. Haec totius epistolae est summa. ὃν ἔθηκε — ἐποίησεν) *Quem constituit Dominum omnium rerum, per quem etiam mundum creaverat.* Κληρονόμος, h. l. est *Dominus*, *possessor.* Dicitur autem Christus possessor vel dominus omnium rerum, inprimis generis humani dominus, quia conservat et gubernat mun-

 dum

dum. Pſ. LXXXII, 8. Τιϑέναι, שׂוּם, ποιεῖν, *facere, constituere.* Sic etiam Profani. Aelianus H. V, 13.8, ὁ οἶνος τὰς γυναῖκας τεκνοποιοὺς τίϑησιν, *vinum mulieres ad pariendum foecundas reddit.* Δι' οὗ, *per quem.* Grotius, δι' οὗ idem eſſe ait ac δι' ὃν, *propter quem,* et auctorem epiſtolae putat reſpexiſſe ad dictum vetus Hebraeorum: propter Meſſiam conditum eſſe mundum, Αἰών, primo *longum tempus,* poſtea *aeternitatem,* apud Scriptores N. T. vero κόσμον, *mundum,* ſignificat, ex Hebraismo, ubi עוֹלָם et עוֹלָמִים de mundo accipitur, quia mundus poſt tot generationes hominum perpetuo durat. Alii per τοὺς αἰῶνας intelligunt temporum periodos, ut ſenſus ſit: Deum eo, quod Ieſum conſtituit Dominum, periodos Oeconomiae Moſaicae a Periodo Meſſiae ſeparaſſe, i. e. ipſum filium veluti terminum conſtituiſſe inſignem temporum computationis. Vid. Ven. Stolzii *Erläuterungen zum N. T. Sechstes Heft.* Sed optime locus noſter illuſtrari poſſe videtur e loco plane ſimili Io. I, 3. ubi per τὸν λόγον omnia facta eſſe dicitur. Cf. ad iſtum locum a nobis notata, cum ſimilibus *Philonis* locis ibi citatis.

3. Ὃς ὢν τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ) *Qui quum imaginem eius,* (ſc. Dei) *omnibus numeris absolutam referat.* Ἀπαύγασμα proprie eſt ἡλίου φέγγος. Gloſſarium ἀκτῖνα exponit. Interdum vero eſt *exemplar plane expressum, viva et absoluta imago.* Philo de plant. Noë p. 221. C. τὸ δὲ ἁγίασμα οἷον ἁγίων ἀπαύγασμα, μίμημα ἀρχετύπου, *Sanctuarium, quasi coelorum exemplar, et character Archetypi;* nam τὰ ἅγια hic de coelo intelliguntur. Δόξα, כָּבוֹד, *maiestas divina,* quae eſt in excellentiſſimis attributis eius. Dicitur ergo Chri-

Christus *exemplar et imago divinae maiestatis.* Quod statim additur Χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, sensu non differt. Nam χαρακτὴρ est ὁμοίωσις, ut Hesychius et Glossarium interpretantur, quaelibet imago aut effigies. Eunapius in Iamblicho βίου χαρακτῆρα vocat *veram totius vitae delineationem.* Sic hebraicum צִיר *imago, forma* Ps. XLIX, 15. *Aquila* reddit χαρακτῆρα. Ὑπόστασις hic non sumitur, quomodo illud vocabulum Platonici, et, post Origenem, Christiani Platonici accepere, pro *essentia, substantia, persona,* sed ὑπόστασις Θεοῦ est *Deus ipse.* Filius imago Patris omnibus numeris absoluta dicitur, quia ei est similis potentia, sapientia, bonitate etc. quia per filium intelligimus, qualis sit Pater. Φέρων τε — τῆς δυνάμεως αὐτοῦ) *Cuncta gubernans potentissima voluntate,* i. e. *vi sua,* sive per *ipsum.* Φέρειν נָשָׂא, διοικεῖν, *gubernare,* Num. XI, 14. Inde נָשִׂיא *princeps. Philo* in lib. de nom. mut. p. 1084. C. εἰ, πάντα φέρων σπουδαῖα ὁ Θεὸς, ἤνεγκε καὶ τοῦτο γένος, *si, quum omnia bona conservet Deus hoc etiam genus sustentat.* Ῥῆμα, דָּבָר, *voluntas, mandatum,* Ps. XXXIII, Hebr. XI, 3. Δυνάμεως pro adiectivo: *potentissima voluntate,* i. e. *vi sua* δι' ἑαυτοῦ — τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν) *Quum ipse* (in propria sua persona) *peccata nostra expiasset.* Δι' ἑαυτοῦ, *ipse, per se ipsum,* non per sanguinem hircorum et vitulorum, ut Sacerdotes V. T. Ποιεῖν καθαρισμὸν, *purificare,* ut ποιεῖν λύτρωσιν, *redimere,* Luc. I, 68. ἐκάθισεν — ἐν ὑψηλοῖς) *Regnat cum Deo in coelo supremo.* Ἐκάθισεν, sc. ἑαυτὸν, *sedere se fecit,* i. e. *ipse se collocavit, consedit.*

dit. Μεγαλωσύνη, גְּדוּלָה, proprie eſt *magnificentia*, ut 2 Sam. VII, 23. Eſth. VI, 3. *maieſtas*, et abſtracto poſito pro concreto, *qui eſt maieſtate praeditus, Deus maximus, omnique venerationis cultu dignisſimus.* Ἐν ὑψηλοῖς ſc. μέρεσι, *in coelo ſupremo. Sedere ad dextram* noſtris moribus eſt, *ſuperiorem locum occupare*; ex orientis moribus, *unus e proceribus regni eſſe.* Nam Rex medium in throno locum occupans, quem ſibi honore ſecundum vellet, ad dextram collocavit, tertium locum aſſignavit ad ſiniſtram. 1 Reg. II, 19. Matth. XX, 21. Quum igitur Chriſtus Deo dexter ſedere dicitur, ſenſus eſt, eum cum Deo regnare. Pſ. CX, 1. 1 Cor. XV, 25.

4. Τοσούτῳ — ὄνομα) *Eo melior* (praeſtantior) *angelis, quo excellentiorem dignitatem prae iis accepit.* Κρείττων, i. e. πλείων, *dignior, potior.* Γενόμενος pro ὤν, ut Rom. III, 4. Ὄνομα, שֵׁם h. l. ut alibi, non eſt nomen, ſed *dignitas.* Paulus enim in ſequentibus non ex nomine *Filii*, quod Chriſto tribuitur, in ſe eius dignitatem comprobare vult, (quae argumentatio nulla eſſet, quia et angeli et homines ſaepe Filii Dei in Sacris Litteris nominantur;) ſed ex *dignitate* Chriſti comprobat, eum infinitis modis maiorem eſſe Angelis. Iudaei nempe legi Moſaicae praecipuam aliquam vim auctoritatemque tribuebant, ob eam quoque cauſſam, quod Deus in promulgatione eius miniſterio angelorum ſit uſus, cuius opinionis veſtigia reperiuntur c. II, 2. huius epiſtolae, Act. VII, 53. et Gal. III, 19. Cf. notata ad iſta loca. Atque hanc ob cauſſam Apoſtolus inſtituit comparationem Chriſti cum angelis. Oſtendit nempe, Chriſtum eſſe *Regem,*

gem, ***Dominum*** atque *creatorem* omnium rerum, (quae eſt *dignitas* eius,) Angelos autem eſſe *miniſtros* Dei. Conferri meretur S. V. Caroli Christiani Tittmanni diſſ. *de comparatione Chriſti cum angelis in epiſt. ad Hebr. c. I.* in opuſculis theologicis. Lipſ. 1803. pag. 231. ſq. Διαφορώτερον, κρείττον, ὑψηλότερον, ut in Gloſſario explicatur. Eunapius διαφερόντως habet pro *excellentiſſime, longe maxime.* Κεκληρονόμηκε, *accepit, ſortitus eſt*, vel etiam *habet*, poſſidet; nam κληρονομεῖν ſaepe eſt *poſſidere*.

5. Τίνι γὰρ — γεγέννηκά σε) *Cuinam enim dixit: Tu meus es filius, nunc declaro me esse tuum patrem? Cuinam dixit?* i. e. nemini hoc dixit, niſi filio. De hoc loco Pſ. II. 7. vide quae annotavimus ad Act. XIII, 33. Schol. ***Doederlini*** et filii mei *Ern. Fridr. Caroli*, et alios interpretes ad locum Pſalmi. De vaticiniis eorumque impletione dignus eſt, qui legatur doctiſſimus ***Io. Tobler*** in libello, qui inſcribitur; *Gedanken und Antworten zur Ehre Jesu Christi und seines Reichs* p. 183. ſqq. Ven. Tittmannus i. e. totum Pſalmum de Meſſia intelligendum atque explicandum eſſe cenſet. Fac autem Pſalmum II. et alia loca non Meſſiam ſolum, ſed et Davidem et alios homines magnos V. T. deſcribere; nihil dignitati et veritati vaticiniorum detrahitur. Omnes enim Hebrai fatebantur, quicquid praeclarum et magnum de piis hominibus et Regibus Iſraelitarum dictum eſſet Libris V. T. id ſenſu multo eminentiore pertinere ad Meſſiam, a Prophetis varie praefiguratum. Sic omnes Hebraei fatebantur, Pſalmum ſecundum, quanquam in Davide aliquo modo impletum, ſenſu tamen arcano et ſublimiore ad ipſum Meſſiam pertinere, qui ſupra omnes Filius Dei di-

cendus fit, a Deo genitus, i. e. ad imperium evectus, non in homines tantum, fed et in angelos, ut agnofcit *Arbanel.* Hoc femel monuiffe fufficiat; nam varias doctorum hominum fententias de modo argumentandi, quo Paulus hic et alibi utitur, repetere, huius loci non eft. καὶ πάλιν — εἰς υἱὸν) Πάλιν, i. e. *alio loco*, ut Matth. IV, 7. Rom. XV, 10, *Ego illi ero vere pater, et ille erit mihi vere filius.* Nam particula ל in hoc loco non fimilitudinem notat; fed rei veritatem, quemadmodum: *fuit ei in uxorem*, i. e. uxor revera. Verba noftra defumta funt ex 2 Sam. VII, 14. ubi non tantum de Salomone, fed et de aliis regibus ex ftirpe Davidica, quorum maximus eft Meffias, agitur. Promittitur nempe Davidi regnum aeternum. Salomonis autem regnum non duravit in aeternum; quapropter ipfi Iudaei hunc locum de Meffia interpretati funt. Igitur non eft mirum, Apoftolos in difputationibus cum Iudaeis eorum confuetudinem et morem effe fecutos. Ceterum vocantur quidem alii etiam *filii Dei*, (e. c. 2 Cor. VI, 18.) fed non eo fenfu, quo Chriftus. Is enim eo fenfu et effectu dicitur filius Dei, quod fit Rex et dominus univerfi generis humani. (vid. Pf. LXXXIX, 28. et cf. Ven. *Knappii* verf. teuton. Pfalmor. ad Pf. II, 7. not. i.) *Angeli* autem et *homines* dicuntur filii Dei, quia funt creaturae Dei nobiliores, et ab eo prae aliis diliguntur.

6. Ὅταν δὲ πάλιν — τὴν οἰκουμένην) *Et alio loco, ubi filium suum optimum maximumque orbis incolis commendat*, vel: adventum eius nunciat. Eft hic transpofitio; recta enim conftructio effet: πάλιν δὲ, ὅταν εἰσαγάγῃ etc. Poteft tamen πάλιν h. l. fignificare *can-*

contra, e contrario. Ita legitur apud *Theophr.* Char. I, 4. ubi vid. *Casuabonus.* Cf. *Schleusneri* Lex. fub voce πάλιν, nr. 4. Ἐισάγειν *introducere, sistere,* interdum, ut h. l. eft, *commendandi caussa ostendere, commendare, Philo* de Agricult. p. 193. C ὁ νομοθέτης τὰς σοφὰς — ἄρχοντας — ὡς ἂν ποίμνης εἰσάγει τῶν ἀνθρώπων ἁπάντων, *Legislator sapientes, praefectos tanquam gregis inducit omnium hominum.* Πρωτότοκος h. l. eft *Messias*, filius Dei maximus, Deoque omnium dilectiffimus, Rom. VIII, 29. Ita autem nominatur ob locum Pf. LXXXIX, 28. ubi *primogenitus Dei* eft celfiffimus inter reges terrae. Οἰκουμένη, fc. γῆ, תֵּבֵל, *orbis habitatus,* et per meton. *orbis incolae.* καὶ προσκυνησάτωσαν — ἄγγελοι Θεοῦ) Sunt, qui exiftiment, a Paulo intendi locum Deuteron. XXXII, 43. ubi LXX. póft verba εὐφράνθητε οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ, aut ex fuo ingenio, aut ex Pfalmo mox citando, adiecerant καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ π. ἄ. Θ. Sed haud dubie verba, quae Paulus hic adducit, ex Pf. XCVII, 7. graecae tamen translationis defumta funt, quae habent: προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ. Nec male; nam angeli etiam dicuntur אלהים, propter praeftantiam. Ceterum Pfalmus XCVII. poteft quidem intelligi de Deo Patre; quum autem Deus filio fuo tradiderit imperium orbis terrarum, recte de filio rege dicuntur, quae Deo Patri tribuuntur, idque hoc loco eo magis, quia Pfalmus hic totus de idolorum abolitione, fimulque veri cultus divini introductione et propagatione inter omnes gentes, agit. Huius vero melioris religionis Auctorem effe Chriftum, nemo dubitat. Pfalmos omnes a XCIII. ad CI. in

fe

ſe continere myſterium Meſſiae, dixit *David Kimchi.* Ceterum recte argumentatur Apoſtolus: Si angeli Regem illum maximum adorare debent; ergo ſunt illo inferiores.

7. Καὶ πρὸς — λέγει) *Praeterea, quod quidem ad angelos attinet, de iis dicit* ſc. *ſcriptura*, Pſ. CIV, 4. Sic πρὸς μὲν τὰς ῥήτορας, πρὸς μὲν τὰς φιλοσόφας. Poteſt etiam πρὸς verti *de*, ut infra IV, 13. πρὸς ὃν ὑμῖν ὁ λόγος. Λέγει, ſc. ἡ γραφὴ more Iudaicorum Doctorum, qui ſaepe, citantes Scripturam, utuntur verbo אָמַר כְּאָמַר. ὁ ποιῶν — πυρὸς φλόγα) *Ventis utitur tanquam nunciis, et fulmine tanquam miniſtris* Πνεύματα h. l. ſunt venti, πυρὸς φλὸξ eſt *fulmen.* Verba ſunt Pſalmi CIV, 4. Nihil magnum, inquit Paulus, eſt in nomine angelorum et miniſtrorum, quum ea nomina ſcriptura det etiam vento et flammae. Nam omnes creaturae, quibus Deus extra ordinem utitur, eo nomine veniunt. Alii vertunt: *Angelis ſuis utitur quemadmodum ventis, miniſtris ſuis ſicut fulguribus*, (ut bis ὡς omiſſum ſit;) h. e. ſicut ventis et fulguribus tanquam inſtrumentis ſui imperii, ita quoque angelis utitur. Sed in Pſalmis de angelis non eſt ſermo.

8. Πρὸς δὲ τὸν υἱὸν) Sc. λέγει ἡ γραφὴ, ſ. λέγεται ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, nempe Pſ. XLV, 7. 8. quem locum de Meſſia interpretatur Paraphraſtes Chaldaeus, et Rabbini multi. Coniunctio δὲ hic ἀλλὰ notat, *enim vero, contra.* ὁ θρόνος — τοῦ αἰῶνος) *Thronus tuus, o Deus, eſt aeternus*, ſemper manebit, ut ὁ Θεὸς ſit pro Vocativo. Alii poſt ὁ Θεὸς ſupplent ἐστι, et conſtruunt: ὁ Θεὸς ἐστιν ὁ θρόνος σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, *Deus eſt*

est thronus tuus, i. e. *Deus thronum tuum* (*imperium tuum*) *firmabit in perpetuum*. *Thronus* nempe per metonymiam saepe ponitur pro imperio, et per novam metonymiam *Deus* dicitur *thronus*, quod sit huius imperii auctor et stator. Sic divinus vates saepe Deum appellat *petram, munimentum, gaudium suum*, i. e. auctorem suae securitatis et laetitiae. ῥάβδος — τῆς βασιλείας σου) Hic iterum ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου est subiectum. *Regimen tuum est iustum, rectum.* Ῥάβδος, שֵׁבֶט, est Symbolum regiminis. Ἐυθύτης, *rectitudo*, pro adiectivo εὐθεῖα.

9. Ἠγάπησας — ἀνομίαν) *Amas caussam bonam*, i. e. eum qui caussam bonam habet, *et abhorres a caussa mala*, ab eo, qui malam habet caussam. Ἠγάπησας, hebr. אָהַבְתָּ pro Praesenti. Δικαιοσύνη, *caussa bona*, et ἀνομία *caussa mala*, quemadmodum צַדִּיק et רָשָׁע de eo, qui caussam bonam vel malam habet, Exod. II, 13. XIII, 7. Num. XXXV, 31. διὰ τοῦτο — μετόχους σου) *Hinc Deus*, *Deus* inquam *tuus*, *oleo laetitiae te largius perfudit quam socios tuos*, i. e. *te, Regem maiore felicitate ac maiestate affecit, quam socios tuos, reges alios terrestres et dignitate longe inferiores*. Ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, *oleum laetificum vel exhilarans*. Hebraei in conviviis et festis diebus unxerunt se oleo, ad significandam laetitiam. Solebat etiam inauguratio Regum fieri unctione. Sensus igitur huius loci esse videtur: Deus te inauguravit Regem multo feliciorem aliis Regibus. Christus nempe est rex regum, dominus dominorum. Accusativus ἔλαιον more Graeco positus est eo sensu, quo La-

Latini Ablativum ufurpant. *Οἱ μέτοχοι*, Socii, h. l. videntur effe Reges coaevi et terreftres, Meffia longe inferiores. Varias interpretum fententias de confilio et occafione, qua ifte Pfalmus fit compofitus recenfuit filius meus *Ern. Frid. Carolus*, in Scholiis.

10. *Καὶ — οἱ ὀυρανοὶ)* Ex Pf. CII, 26 — 28. Totum hunc locum fumfit auctor ex verfione interpretum Alexandrinorum. Comparationem cum textu hebraico vid. ap. Ven. Tittmannum, l. c. p. 243. f. Hunc Pfalmum in fe non agere de Meffia, quilibet facile perfpicere poteft. Nec Paulus hoc dicit. Quia autem Filius Dei, de quo hic fermo, mundum creavit, ut fupra v. 2. dixerat Apoftolus, ideo omnino etiam de eo valet, quod loco cit. de Deo, creatore dicitur. *Tu olim, Iehova, orbem fabricasti, et coeli sunt opus potentiae tuae.* *Κατ᾽ ἀρχὰς*, לְפָנִים. בְּרֵאשִׁית Gen. I, 1. *Θεμελιοῦν*, *fundare*, *aedificare, parare,* fimilitudine fumta ab aedificiis. *Manus* Dei effe eius potentiam, fapientiam ac bonitatem, omnibus notum.

11. *Ἀυτοὶ — παλαιωθήσονται)* *Ἀπολοῦνται*, יֹאבֵדוּ *peribunt*. *Διαμένεις*, Vulg. *permanebis*, *διαμενεῖς*, quam lectionem nonnulli praeferunt. *Ἀυτοὶ* et *πάντες* non tantum ad *ὀυρανοὺς*, fed etiam ad *τὴν γῆν*, et *τὰ ἔργα τῶν χειρῶν* referuntur. Comparatio mundi cum vefte *Philoni* non eft inufitata. In Lib. de profug. p. 466. C. Deum ait *vestibus* amictum effe, quae fint terra, aër, ignis, aqua, et univerfus mundus. *Παλαιωθήσονται*, *veterascent*, tanquam veftes diuturno ufu attritae. *Coelorum* nomine hic intelligi debet, non fu-

prema

prema illa regio, ſedes divinae maieſtatis et angelorum, ſed aër et aether quae terram velut veſtiunt. Veſtes, ante quam pereant, veteraſcunt. Sic et aëris et aetheris vires minuentur. Mundum hunc interiturum eſſe, crediderunt priſci Hebraei, ut patet ex Ieſ. LI, 6. Iob. XIV, 12. et vetus haec eſt opinio, inter plures antiquitatis populos recepta. Vid. Grotius *de verit. relig. christ* L. I. §. XXII, p. 115. ſq, ed. Lr. 172c. et eiusd. annotatt. ad 2 Petr. III, 7.

12. Καὶ ὡσεὶ — ἀλλαγήσονται) *Tanquam amictum complicabis eos, et permutabuntur,* (novis,) antiquis coelis novi ſubſtituentur. Περιβόλαιον, לְבוּשׁ, *amictus, pallium, vestis exterior.* Ἑιλίσσειν, ſeu ἑλίσσειν, *volvere, complicare.* Veſtes, ubi uſui amplius non ſunt, ſolent complicari et abiici. Sic et aër et aether auferentur. Alii praeferunt lectionem ἀλλάξεις, quam duo Codices et verſiones nonnullae exhibent; ſed ſine idoneis rationibus. Καὶ ἀλλαγήσονται, *permutabuntur,* aliis nempe, novis coelis, hebr. וְיַחֲלֹפוּ. Antiquis coelis novi ſubſtituentur, 2 Petr. III, 15. σὺ δὲ — ἐκλείψουσι) *Tu autem semper idem es, nec unquam esse desines.* Σὺ ὁ αὐτὸς εἶ, *semper es ille ipse,* nunquam aliam formam ac veſtitum induis. Sic Deut. XXXII, 39. *Videte, quod ego sim* הוּא *ille ipse.* Philo de *Sole* eum nunquam ἀλλάσσειν ſed permanere αὐτὸν, ait in lib. de profug. p. 458. E. More humano Deo tribuuntur *anni*, ſed omnis imperfectio removetur, dum additur, annos eius non deſituros, i. e. eum in aeternum duraturum.

13.

(Evangelio nobis tradito,) *ne pereamus.* Διὰ τῦτο, quum, ut iam oftendimus, maior fit etiam angelis ille noftrae doctrinae auctor. Περισσοτέρως, *eo magis*, *eo curiosius*, defto forgfaeltiger. Eo fenfu haec vox in Pofitivo occurrit apud *Philonem.* De Abrahamo p. 373. A Καὶ ὅσα ἄλλα πέριττος νᾶς Φρονήσει συμβιῶν εἴωθε διερευνᾶσθαι, *et quicquid alind curiosa mens cogitando solet quaerere.* Προσέχειν abfolute dictum eft pro προσέχειν τὸν νᾶν, f. διάνοιαν. Τοῖς ἀκεσθεῖσι, fc. ῥήμασι, *doctrinis* (nempe chriftianae religionis,) *quas percepimus.* Μὴ παραῤῥυῶμεν, proprie: *ut dilabamur*, q. d. ne dilabatur nobis et effluat illa falus. Gloffarium habet: μὴ ἐξωλισθήσωμεν, ἐκπέσωμεν. *Ne cadamus*, i. e. *ne pereamus* vertunt Syrus et Arabs: nec aliter hic fumferunt Chryfoftomus et Graeci alii. Alii vertunt: *ne obliviscamur;* ne haec doctrina negligenter elabatur animis noftris. *Praeterfluere doctrinam*, effet negligere doctrinam. Vid. *Io. Bened. Carpzovium* fuper h. l. Noftram interpretationem confirmant fequentia.

2. Εἰ γὰρ — βέβαιος) *Quum enim lex Mosis. Angelorum ministerio promulgata, firmitatem et valorem acceperit*, ut nemini eam violare impune licuerit. Ὁ λόγος hic eft lex Mofaica, ut ipfa feries orationis oftendit. Quod attinet verba δι' ἀγγέλων λαληθεὶς, vide quae ad Act. VII, 53. et Gal. III, 19, annotavimus. Βέβαιος ἐγένετο, *valorem accepit*, ita ut nemo impune eam transgredi poffet. καὶ πᾶσα — μισθαποδοσίαν) *Ita ut quaelibet transgressio voluntaria iustam poenam acceperit.* Παράβασις, פֶּשַׁע, et παρακοή, מְרִי, dicuntur de illis peccatis, quae apertuem lgis contemtum

 fecum

secum ferunt, quorum ultorem se Deus profitetur, Deut. XXXII, 35. et Μισθὸς et μισθαποδοσία saepius *virtutis mercedem*, hoc loco autem *poenam neglecti obsequii* significant, quo sensu etiam apud Herodotum et Thucydidem occurrere, ostendit *Blackwall* Crit. N. T.

3. Πῶς ἡμεῖς — σωτηρίας;) *Quomodo nos evademus poenam, si negligamus tam salutarem doctrinam, (institutionem, quae nobis viam ad tantam felicitatem ostendit?)* Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, sc. τὴν ἔνδικον μισθαποδοσίαν. Τηλικαύτης σωτηρίας, i. e. λόγου σωτηρίας τηλικαύτης. Nam λόγου subaudiendum esse, ex sequentibus satis patet. Nempe doctrina Evangelii monstrat nobis viam ad aeternam salutem, quum lex tantum salutem brevem et terrenam obtulerit. ἥτις ἀρχὴν — ἐβεβαιώθη) *Quae initio a Domino ipso promulgata, ab iis, qui audiverant, ad nos pervenit.* Ἀρχὴν λαβεῖν, Polybio frequens, sed nec Philoni inusitatum. Sic Lib. I. de vit. Mosis p. 614. E. dicitur: ἀρχὴν λαβὸν τοῦ γενέσθαι ἐν Αἰγύπτῳ. Λαλεῖσθαι, pro τοῦ λαλεῖσθαι. Εἰς ἡμᾶς, i. e. ἡμῖν, ut εἰς ὑμᾶς 1 Petr. I, 25. Βεβαιῶσαι saepe quidem est *confirmare*; sed h. l. saltem videtur esse *pervenire*, quia de confirmatione huius doctrinae demum commate sequenti exponitur. Βεβαιόω, forsitan a βαίνειν, quod est *ire, venire*, vim *confirmandi* accipit, quia *eundo* fama crescit, et ita confirmatur. Paulus si est huius epistolae auctor, hic, ut solet, communicative loquitur, quum dicit: *nos* accepimus doctrinam ab iis, qui eam a Domino audiverunt. Intelligit Hebraeos, ad quos scribit. Hi enim iam ab aliis Apostolis et LXX. discipulis, qui αὐτόπται et ἀκούσαντες testes erant,

do-

doctrinam acceperant; quorum in numero Paulus non fuit, post ascensionem Iesu Christi vocatus. Sic omnis tollitur difficultas, quam alii in hoc loco vident, quo Paulum Epistolae huius Auctorem negari arbitrantur.

4. Συνεπιμαρτυροῦντος — θέλησιν) *Cuius praeterea veritatem Deus confirmavit variis miraculorum generibus, et distributis donis Spiritus S. pro suo favore.* Vocabulum συνεπιμαρτυρεῖν Philo etiam habet, de vit. Mos. p. 671. E. ubi de allegorica significatione sacrarum vestium Pontificis Maximi loquitur: συνεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ χρόα, *confirmat et color.* Aristoteles quoque de mundo: συνεπιμαρτυρεῖ ὁ βίος ἅπας, *confirmat et omnis vita.* Σημεῖα καὶ τέρατα καὶ δυνάμεις coniunguntur, ut indicetur magnitudo et varietas miraculorum, ut Act. II, 22. Μερίζειν, *distribuere*, de donis spiritualibus dicitur Rom XII, 3. 1 Cor. VII, 17. quia non omnibus omnia dabat Deus, sed quae, et quantum, et quibus vellet, Eph. IV, 7. Θέλησις, חֵפֶץ, *benignus Dei favor.* Κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, *prout ipsi visum est.* Argumentatio v. 2. 3. 4. talis est: Si lex Mosaica neglecta poenas attulit, etiam Christi doctrina neglecta poenas afferet.

5. Οὐ γὰρ — λαλοῦμεν) *Noluit autem Deus angelis tradere imperium in nova hac constitutione.* Redit Apostolus ad materiam, quam antea tractaverat, et cohaeret hoc comma cum c. I, 14. Affert caussas cur Angelis non fuerit concessum imperium in humanum genus. Est nempe in se iam hominis dignitas non multo inferior Angelorum conditione. Τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν

 in-

intellige tempora N. T. novam constitutionem in regno Messiae. Nam Hebraeis עוֹלָם הַבָּא, *futurus mundus*, ἡ οἰκουμένη ἡ μέλλουσα, est tempus Messiae, regnum Messiae. Re um omnium universitatem intelligit Storrius ad h. l. not. c.) et d.) ne angelis quidem exceptis. not. m.) Sed hanc significationem h. l. nec verba Psalmi v. 6. ct ata, nec consilium Apostoli admittere videntur. Davides enim describit imperium hominis *in hunc orbem terrarum*; Paulus autem Psalmi locum transfert ad Iesum, quatenus is est *Messias*, cuius regnum continetur administratione salutis humanae per doctrinam et effectiones fructuosas cum usu huius doctrinae coniunctas, non autem in totius universi regimine. Christus enim superior est quidem angelis omnibusque creaturis dignitate; sed hoc non pertinet ad administrationem regni sui, quod totum est morale, et salutem hominum, non angelorum respicit. Infra v. 16.

6. Διεμαρτύρατο — λέγων) *Testatur potius ille ipse divinus vates*, qui praedixit ea, quae legimus Ps. XLVII. Haec allegandi sacrum Codicem et alios scriptores formula saepe occurrit apud *Philonem*. De plant. Noë, p. 226. E εἶπε γάρ τις. In aliis locis p. 4. E. εἶπε γάρ τίς, sc. Plato in Timaeo. Pag. 719. D. ὥς ἔφη τις, sc. *Heraclitus*. Neque vero Philo, licet vage dicat τὶς, ignorasse auctores censendus est, qui ne recentiorum quidem industriae effugerunt. Sed ita solent Iudaici scriptores, Sacram inprimis Scripturam citare: de qua illorum allegandi formula *Oecumenius*, ad hunc ipsum locum epistolae, ὡς εἰδότας, ait, τὰς γραφὰς, διαλεγόμενος οὐ τίθησιν τῶν λεγόντων τὰ ὀνόματα. Desumta esse sequentia verba

ba ex Pf. VIII, 5. 6. 7. omnibus notum. Defcribitur autem in eo carmine dignitas hominis, quem Deus terrarum orbis Dominum conftituit. τί ἐστιν — ἐπισκέπτῃ αὐτὸν) *Quid est homo, quod eius recordaris? quid est homine natus,* (mortalis) *quod eius curam peculiarem geris?* Quid eft homo, nempe cum Deo comparatus. Verba זָכַר et פָּקַד fignificant: *peculiarem alicuius curam gerere.* Υἱὸς ἀνθρώπου, בֶּן־אָדָם, *mortalis.* Non ftatim apparet, quomodo hoc, et quod fequitur, cum praecedentibus cohaereat. Videtur autem Scriptor occurrere obiectioni eorum, qui dicere poterant, angelos tamen longe fuperiores effe hominibus; Chriftum autem hominem fuiffe, ergo inferiorem angelis. His refpondetur, hominem in fe non multo inferiorem effe angelis; Chriftum vero omnes reliquos homines dignitate fuperare longiffime, nec aerumnas, quas paffus eft ei effe dedecori, fed potius honori. Homo hic non defcribitur ut humilis, fed ut excellens, quoniam ei imperium totius orbis conceffum eft, ut contextus Pfalmi docet.

7. Ἠλάττωσας — ἀγγέλους) *Inferiore quidem angelis loco constituisti eum per breve tempus,* vel *non multum inferiore loco angelis eum constituisti.* Utrumque enim fenfum verba admittunt. Si per βραχύ τι temporis indicatur deminutio, διάστημα vel χρόνος elliptice fubintelligitur, ut expreffe in L. III, leg. Allegor. p. 37. E. πρὸς βραχὺν χρόνον. De vita contempl. p. 894. D. βραχύ τι μέρος τῆς νυκτός. Sed βραχύ τι opponitur etiam τῷ πολλῷ et μεγάλῳ ut βραχύτατα ζῶα τοῖς μεγίστοις, p. 502. B. Chaldaeus βραχύ τι exprimit

 per

per קליל, *paullulum.* Haec explicatio praeferenda videtur. Olim enim erimus *ἰσάγγελοι, angelis aequales.* Παρ' ἀγγέλους, hebr. מֵאֱלֹהִים. Sed vocabulum אֱלֹהִים interdum etiam *Angelos* notat, quemadmodum interpretes graeci, hic et in aliis locis fumferunt. *δόξῃ — αὐτόν*) *Maiestate et honore ornasti eum.* Δόξα, כָּבוֹד, maieftas. Τιμὴ הָדָר, *honor, dignitas.* Στεφανόειν, proprie *palmam alicui tribuere*, aut *victorem declarare;* deinde *ornare* fignificat, five id corona fiat in ludis, five aliis quibuscunque rebus.

8. Πάντα — ποδῶν αὐτοῦ) *Omnia ipsius potestati subiecisti,* atque arbitrio reliquisti, rebus utendi. Πάντα, nempe omnes creaturas in orbe terrarum, e. g. πρόβατα καὶ βόας, ut in Pfalmo legimus. Illuftrat Gen. I, 26. 27. Ex dominio in res creatas patefcit hominis dignitas. *ἐν γὰρ — ἀνυπότακτον*) *Nihil excepit*, nempe rerum creatarum, in his terris. Non de Deo, fed de auctore Pfalmi dicitur, eum nihil excepiffe. De poëtis faepe dicitur, eos feciffe, quod de aliis praedicant. Sic *Horatius* Satyr. I. *Poëta iugulat Memnonem*, i. e. canit, eum iugulatum effe. Philo in Lib. de opif. mund. p. 19. B. de beneficiis locutus, quibus homo a Deo mactus eft, omnia omnino addit ei fubiecta effe, exceptis coeleftibus, quae diviniorem fortita partem effent. *νῦν δὲ — ὑποτεταγμένα*) Senfus eft, illa verba Pfalmi in nullo hominum plenum effectum habuiffe. Nam utimur quidem rebus creatis, fed non omnia nobis fubiecta funt. Utimur e. c. pecoribus, verum faepe etiam a pecoribus violamur. Nunc autem oftendit Paulus v. 9. fqq. id, quod de nullo homine

ne ſtricte dici poſſit, id de Chriſto ſolo dici ſtrictiſſimo ſenſu poſſe. Ergo locus Pſalmi, qui litteraliter de homine agit, nunc ad Ieſum transfertur. Summa rei eſt: Deus non angelum quendam, ſed hominem facere voluit Dominum. Sed non niſi unus homo eſt, qui veriſſime et ſtrictiſſime dominus *omnium* dici poſſit.

9. Τὸν δὲ — θανάτε) Conſtructio videtur eſſe talis: Ἰησῦν δὲ βλέπομεν διὰ τὸ πάθημα τῦ θανάτε δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, τὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλυς ἠλαττώμενον, ὅπως χάριτι etc. *Iesum autem videmus*, (*ſcimus*) *propter perpeſſionem ſupplicii maieſtate et honore eſſe ornatum*, Ieſum inquam, *qui per breve tempus inferior factus eſt Angelis, ut ex benigno Dei decreto, mortem pro omnibus guſtaret*. Βλέπομεν, i. e. *certo cognoſcimus*, Ieſum eſſe dominum omnium rerum, nempe ex regni effectibus, quos ipſe Chriſtus praedixerat, miſſione Spiritus ſancti, vocatione gentium, rebusque aliis. Maieſtate et honore ornatus eſt Ieſus longe maiore, quam qui in alios homines cadit; nam ſuperior eſt creaturis omnibus, et coeleſtibus et terreſtribus. Διὰ τὸ non conſecutionem ſolam ſignificat, ſed plus aliquid, i. e. dignum fuiſſe Ieſum, qui in tantum eveheretur, eo quod ſe deprimi paſſus eſſet ad mortem usque ignominioſam. Cf. Philipp. II, 8. 9. χάριτι θεῦ, *beneficio*, i. e. ex benigno Dei conſilio. Lectio χωρὶς minus probanda videtur; nec ineſt ei ſenſus. Omnes ſane explicationes duriſſimae ſunt, et multo ſtudio quaeſitae. Praefero igitur cum aliis lectionem χάριτι θεῦ, *beneficio Dei*. Ceterum utraque lectio eſt antiqua. Vide *Grieſbachium* ad h. l. in primis D. Henr. Phil. Conr. Henke: *codicis Uf-*

 ſen-

fenbachiani, *qui epistolae ad Hebraeos fragmentă continet, recensus*, etc. Progr. repetitum in Sylloge commentatt. theologicar. edita a *Pott et Ruperti* Vol. II. 1801. Γένεσθαι θανάτε, *gustare mortem*, i. e. *mori*, fine emphafi, Matth. XVI, 28. Marc. IX, 1. hebr. טעם המות. Ὑπὲρ παντὸς pro ὑπὲρ πάντων, fc. ἀνθρώπων. Oftendit Apoftolus contra Iudaeos, mortis fupplicium, quod Chriftus fuftinuit, dignitati eius adeo nihil detrahere, ut potius maximo ipfi fit honori. Varias difficillimi huius loci interpretationes recenfuit Rev. Gottl. Imman. Dindorf. in additamentis ad Io. Aug. Ernesti *Lectiones Academicas in epist. ad Hebr.* etc. 1795. 8. omnino hic conferendus. Non repugno, fi quis eum aliis malit vertere: *Sed eum, qui, dum mortem pateretur, paullulum infra angelos* (olim) *esset depressus, Iesum, videmus gloria ac dignitate ornatum, eo consilio,* (f. effectu) ut omnibus pateret, eum mortem fubiiffe e *benigno Dei consilio.*

16. *Etenim par erat, ut is, per quem et in cuius gloriam omnia sunt,* (Deus) *eum, qui multos filios* (homines) *ad felicitatem perducere debuit, auctorem salutis eorum, vexationibus probatum ad summam dignitatis fastigium eveheret.* Ratio redditur, cur Iefus per fupplicium mortis ad breve tempus (paullulum) tenuior fuerit angelis, quia hoc maxime confentaneum fuiffet confilio Dei, quod per Chriftum affequi voluiffet, h. e. homines beare. Ἔπρεπε αὐτῷ, f. θεῷ, dignum erat Deo; congruebat cum attributis *divinis*, *ut Christum vexationibus probatum praemio ornaret.* Δι᾽ ὃν τὰ πάντα, καὶ δι᾽ ὃ τὰ πάντα, *ad cuius gloriam, et per*

per quem omnia existunt. Eſt deſcriptio ſummi Dei. Cf. Rom. XI, 36. Participium ἀγαγόντα refer ad ἀρχηγὸν i. e. multos filios ad gloriam *ducturum.* Ad ἔπρεπε τῷ Θεῷ non poteſt referri; nam ſic dici deberet ἀγαγόντι. Idem eſt autem ἀγαγόντα, quod ἡγεμόνα ſeu ἀγωγέα, qua voce utitur Philo, *de duce exercitus*, et de Moſe *principe*, qui proprie dici βασιλεύς non poterat. Δόξα, *felicitas.* Πολλοὺς υἱοὺς, i. e. *multos homines.* Hi vocantur h. l. filii Dei, quia per eum facti ſunt. Ἀρχηγὸς, *auctor.* Sic Dionyſ. Halic. Antiqq. L. III. habet ἀρχηγοὺς τῆς ἐπιβουλῆς, *auctores insidiarum*, et L. IV. τῶν νόμων πονηρῶν ἀρχηγὸν, *malarum legum auctorem.* Τελειωθῆναι h. l. idem eſt ac ἀχθῆναι εἰς δόξαν, ad felicitatis metam perductum, dominum ſummum conſtitutum eſſe. Nam ex uſu loquendi τελειωθῆναι eſt, *ad finem, metam pervenisse, consummati laboris praemio frui.* Infra XII, 23. Phil. III, 12. Praemium autem, quod Chriſtus eſt conſecutus, erat ſummum dominium. Quum nempe Chriſtus omnia perpeſſus eſſet, in vitam revocatus, et totius generis humani dominus conſtitutus eſt. Aliis τελειῶσαι eſt *consecrare, muneri consecrare*, ut Num. III, 3. XXI, 10.

11. Ὅ, τε γὰρ — πάντες) *Nempe expians et expiandi omnes eandem naturam habere debebant.* Ἁγιάζειν, כִּפֶּר, *expiare*, Exod. XXIX, 33—36. Expiat autem, qui efficit, ut aliis, a favore Dei propter peccata excluſis, aditus pateat ad favorem et gratiam Dei. Ἐξ ἑνὸς; ſc. αἵματος, vel σπέρματος, vel γένους, ſc. εἰσι. *Omnes eandem habent*, vel habere debebant *naturam*; quam interpretationem ſequentia confirmant. Cf. c. V, 1.

Conveniens erat, auctorem salutis humanae non esse angelum, sed humana natura praeditum. Alii ἐξ ἑνὸς referunt ad Deum. Omnes unum habent Patrem, Deum, omnium rerum creatorem, v. 10. cuius filii, ad summam felicitatem perducendi, sunt omnes homines. v. 10. 6. 7. δι' ἣν — καλεῖν) Bene obseruavit Chrysostomus, phrasin οὐκ ἐπαισχύνεται de eo dici, qui maior quum sit, minoribus tamen sese sociare haud dedignatur.

12. Ἀπαγγελῶ — ὑμνήσω σε) *Praedicabo virtutes tuas fratribus meis: in concione te celebrabo.* Ostenditur ex locis quibusdam V. T. quod Messias non erubescat, homines appellare suos fratres. Verba haec sunt ex Ps. XXII, 23. Nervus omnis et probatio latet unice in vocabulo τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ἐν μέσῳ, בְּתוֹךְ, Ἐκκλησία, קָהָל, conventus populi Israëlitici in templo. Ceterum ipsi Iudaei hunc Psalmum de Messia exponebant. Disputat igitur ex concessis. Hoc ipsum etiam de sequentibus locis valet.

13. Καὶ πάλιν — ἐπ' αὐτῷ) *Et alio loco: Ego ei confidam.* Πάλιν, *alio loco*, ut supra I, 5. Sumtus est locus ex Ies. VIII, 17. Probatur autem hoc testimonio, Messiam eiusdem naturae cum reliquis hominibus esse, quia, non aliter ac ceteri mortalium, spes suas in Deo Patre haberet sitas, Ps. XXII, 10. 11. καὶ πάλιν — ὁ θεός) *Et deinde: Ecce me et liberos, quos mihi Deus dedit.* Πάλιν hic est *deinde*. Similiter et Philo inter duo, quae se in S. Codice excipiunt, commata, καὶ πάλιν interiicit, idque alibi interpretatur per καὶ εὐθὺς λέγει, aut εἶτα ἐπιλέγει, aut εἶτ' ἐπιφέρει, et deinde

inde addit, five, *quae quum dixisset, ita pergit.* Exempla affert *Carpzovius*. Eadem ratione, quem hic Apostolus adducit, locus integer ex Iefaia fumtus eft, non obftante eo, quod inter comma 17 et 18 interiicit καὶ πάλιν. Τὰ παιδία, iterum funt homines, nominatim vero ii, quos Deus difciplinae Meffiae tradiderat. Deus filios fuos Chrifto dat educandos, Io. XVII, 12.

14. Ἐπεὶ οὖν — μετέσχε τῶν αὐτῶν) *Quoniam igitur filii* (de quibus v. 13.) *corpus mortale habent, ipse similiter tale nactus est.* Σάρξ καὶ αἷμα, hebr. בָּשָׂר וָדָם, *totus homo,* inprimis *corpus hominis mortale, fragile,* 2 Cor. IV, 11. Τὰ παιδία h. l. non vertendum eft *infantes*, fed *liberi*, nempe Dei. Refpicitur ad locum Iefaiae modo citatum, v. 13. et intelligendum eft totum genus humanum. Παραπλησίως Gloffarium apprime interpretatur ὁμοίως, i. e. *plane, ac per omnia similiter.* Cf. infra v. 17. Μετέχειν, *participem esse,* et per meton. confequentis *nancisci.* ἵνα διὰ — τὸν διάβολον) *Ut morte sua privaret vi et potestate eum, qui habebat imperium in mortem, nempe Diabolum,* i. e ut ipfe poffet mori, et morte fua efficere, ut mors, Diaboli fraude tyrannidem quafi in homines exercens, nobis non amplius fit metuenda. Τὸ κράτος ἔχειν τινὸς, *imperium habere alicuius rei.* Gloffarium: τὸ κράτος ἐξουσία, βασιλεία. Imperium habet in mortem, qui poteft interficere, qui ius necis habet. Quum autem diabolus h. l. dicitur ius necis habere, id proprie intelligi non poteft, fed quodam modo, aut certo refpectu; nam proprie Deus habet imperium mortis et vitae. Refpicitur fortaffis ad opinionem, cui Hebraei a pueritia erant

in-

innutriti, esse aliquem malum angelum, qui supra mortem dominaretur; eum מַלְאַךְ מָוֶת dicebant, ex Proverb. XVI, 14. non recte quidem, deducentes, atque miranda de ipso fabulantes plurima. Nomina etiam varia ei tribuebant, ut אשמדי. (Tob. III, 8. 20.) Ἀσμοδαῖον, *Asmothi*; porro סמאל, *Samael*, quem penes Maimonidem, More Nev. 2. 20. narrant ex Pirke Eliefer, serpenti antiquo inequitasse, atque Evam seduxisse. Hunc praeterea κατ' ἐξοχὴν ראש כל השטנים *caput omnium malorum Angelorum* appellabant, Angelum דומה *Dumah*, item יצר הרע *Angelum malum*, et *mortis*, eumque die secundo creatum esse afferebant. Fortassis etiam respicitur ad historiam lapsus, ut Io. VIII, 44. ubi diabolus dicitur homicida esse ab initio. Diabolus nempe fuit auctor et caussa peccati, et per hoc etiam auctor mortis, quia per peccatum mors introducta est. Καταργεῖν, *destruere, vim alicuius rei debilitare et tollere.* Fractam autem esse, dicit Apostolus, vim mortis per mortem Christi. Is enim morte sua obsignavit promissionem vitae post mortem corporis aeternae et beatissimae; rediit etiam in vitam, et nos etiam in vitam revocabit. Sic liberavit nos a metu mortis.

15. Καὶ ἀπαλλάξῃ — δουλείας) *Et liberaret metu eos, qui mortem serviliter metuebant per omnem vitam suam.* Ἀπαλλάττειν et ἀπαλλάττεσθαι de manumissionibus et de liberatione a servitute proprie adhibetur; hic vero supplendum est τοῦ φόβου, quod ex sequentibus intelligitur. Ἔνοχον εἶναι δουλείας, *obnoxium esse servituti*, et quidem per metum, i. e. metu servili constrictum esse, animo ita affectum esse, quomodo

servi

servi solent, qui dominos metuunt, vitae atque necis auctores. Διὰ παντὸς τῦ ζῆν, pro διὰ πάσης ζωῆς, ut etiam Philo et alii utuntur.

16. Ὀυ γὰρ — ἐπιλαμβάνεται) Profecto enim non *Angelis auxilium fert, sed Abrahami posteris.* Ἐπιλαμβάνεσθαί τινος, non potest indicare; *assumere alicuius naturam*, sed proprie est *prehendere aliquem*, deinde etiam saepe *prehendere aliquem opis ferendae caussa*; *opem ferre.* Σπέρμα Ἀβραάμ, *posteri Abrahami.* Paulus, Hebraeis scribens, satis habet de illis loqui; de gentibus alibi loquendi locus. Saltim posteri Abrahami h. l. non sunt spectandi ut natio aliqua, sed opponuntur angelis.

17. Ὅθεν ὤφειλε — τῦ λαῦ) *Unde debuit plane similis fieri fratribus suis, ut nostri possit misereri, tanquam Pontifex Maximus cui tuto fidere possimus, quod attinet munus, quo apud Deum pro nobis fungitur in expiandis peccatis populi.* Ὅθεν, *proinde*, quia illorum opitulator et auxiliator est. Κατὰ πάντα, in omnibus iis, quae ad naturam nostram necessario pertinent; ergo etiam in perferendis miseriis, rebus adversis et calamitatibus, χωρὶς tamen ἁμαρτίας, c. IV, 15, ἵνα ἐλεήμων γένηται, *ut fiat misericors.* Qui enim ipse sensit mala et mortem, is scit, quid hoc sit, malis affligi; ergo misericordia erga alios tangitur. Πιςὸς h. l. est, qui munere suo bene fungitur, cui fidere, nosque et caussam nostram tuto concredere possumus. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, i. e. κατὰ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν πράγματα, s. ἀνήκοντα. Ἱλάσκεσθαι, כפר, *peccatorum poenas auferre*,

Le-

Levit. V, 6. Frequentior eſt phraſis: *ἱλάσκεσθαι θεὸν περὶ ἁμαρτιῶν, καθαρίζειν, ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας.*

18. Ἐν ᾧ — βοηθῆσαι) *Quia enim ipse calamitates pertulit, hoc magis potest moveri ad opem ferendam iis, qui mala experiuntur.* Ἐν ᾧ, בַּאֲשֶׁר, *quia.* Πειράζεσθαι, *explorari*, quod fit calamitatibus. Δύναται, i. e. poteſt moveri ad auxiliandum. Nihil enim maiorem ad miſerandum vim habet, quam malorum ſimilium, quae nobis evenere, memoria.

CAP. III.

1. Ὅθεν — Ἰησοῦν) *Quae quum ita sint, fratres christiani, quibus, sicut et nobis, bona coelestia offeruntur, considerate, quantus sit legatus ille divinus et Pontifex Maximus, quem* (noſtrum) *profitemur, Iesus.* Iam oſtendit Apoſtolus, Chriſtum maiorem eſſe Moſe, atque diligentius propterea audiendum. Ὅθεν, quum ita ſe habeant, quae diximus hactenus. Ἅγιοι, *Christiani*, Rom. I, 7. 1 Cor. I, 2. Κλῆσις ἐπουράνιος, *oblatio coelestium bonorum.* Offeruntur vero hominibus bona coeleſtia et ſpiritualia per inſtitutionem in religione chriſtiana. Ergo particeps vocationis coeleſtis eſt is, qui religionem chriſtianam didicit. Quoad ſenſum non differt eorum interpretatio, quibus *κλῆσις ἐπουράνιος* eſt invitatio ad religionem chriſtianam, coniunctamque cum illa felicitatem, ut *ἐπουράνιος* idem ſit ac *οὐρανόθεν*, *e coelo*, i. e. a Deo, ut ἡ ἄνω κλῆσις Philipp. III, 14. Κατανοήσατε, bene attendite, quis et quantus ſit. Ἀπόστολος, *legatus*, nempe divinus, maior Moſe, et omnibus reliquis legatis divi-

divinis. Ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας, Pontifex Maximus, quem nos profitemur, cuius munere nititur ſpes noſtra, ἀρχιερεὺς, ὃν ὁμολογοῦμεν. Vocabulum ſacerdotis non eſt metiendum ſacerdotum Leviticorum ratione, ſed conſuetudine veterrima Hebraeorum, apud quos prima et propria eius ſignificatio erat haec, ut denotaret *miniſtrum,* veluti principis, aut Dei ipſius, ut 2 Sam. VIII, 18. cf. 1 Chron. XVIII, 17. 2 Sam. XX, 26. Igitur vocabulum ſacerdotis Chriſto tributum pertinet ad ea nomina, quae opus eius ſalutare in genere exprimunt; et ſi ineſt notio ſacrificandi, ea acceſſit extrinſecus, nimirum ex diſputatione Apoſtoli, atque ex ea demum intelligenda et explicanda eſt. Sic h. l. ἀρχιερεὺς in univerſum eſt ſalutis miniſter et princeps; comparatur enim cum Moſe, qui partes miniſtri divini et ſervatoris populi ſuſtinuit hactenus, quatenus eum primo e ſervitute in libertatem vindicavit, rempublicam eius et cultum legibus conſtituit, ac denique eum tanquam rex in deſerto aluit, et ad felicitatem promiſſam duxit. Vid. C. Chr. Tittmanni Progr. *de notione Sacerdotis in epistola ad Hebraeos,* in Opuſculis theol. p. 211. ſqq. Χριστὸν, deeſt in optimis codicibus, verſionibus nonnullis et Patribus.

2. Πιστὸν ὄντα — οἴκῳ αὐτοῦ) *Qui concredito sibi a Deo munere fidelissime functus est, sicuti Moses toti populo Dei fideliter praefuit.* Comparatio inſtituitur cum Moſe, qui Num. XII, 7. dicitur πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ Θεοῦ. Τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, *qui eum constituerat,* nempe Pontificem Maximum, i. e. redemtorem humani generis. Ποιεῖν, עָשָׂה, *constituere,* 1 Sam. XII, 6. Moſes fidelis erat erga Deum, tum in ducendo et regendo populo,

nem gerit, *familiae christianae*, moderante tamen Deo, qui fummus eft Paterfamilias, v. 4. *Morus* in verfione teutonica not. f. ita connectit verba: τιμὴν τῶ οἴκȣ ἔχειν, *in domo habere honorem et dignitatem.* Ergo πλείονα τιμὴν τῶ οἴκȣ ἔχει, *qui maximus est in familia.* Sic ordo effet: *Deus*, tanquam mittens maior Iefu, (Io. XIV, 28. 1 Cor. XI, 3.) *Christus*, a Patre miffus; *Moses.* Totum hoc comma ita vertit Morus: *Doch hat iener einen grossen Vorzug vor dem Moses; aber in so ferne, dass der Stifter des Hauses immer noch der Vornehmere darinnen ist.*

4. Πᾶς γὰρ — ὑπό τινος) i. e. *Omnis familia habet suum caput*, Dominum, qui ipfi profpicit. Cf. v. 3. ὁ δὲ — θεὸς) i. e. *Deus est summus quasi Paterfamilias*, cui populus Veteris et N. T. originem fuam debet, qui et Chriftum et Mofen mifit. Τὰ πάντα, pro ταῦτα πάντα, ut Rom. XI, 29.

5. Καὶ Μωσῆς — θεράπων) Vox θεράπων non eft plane eadem quae δȣ̃λος; nam δȣ̃λος, opponitur τῷ ἐλευθέρῳ, fed θεράπων τοῖς τέκνοις, vel ut hoc loco τῷ υἱῷ. *Ammonius*: Θεράποντες καὶ οἰκέται διαφέρουσι. Θεράποντες μὲν γὰρ οἱ ὑποτεταγμένοι φίλοι ἐφ' ὧν θεραπεύονται οἱ προσήκοντες, Οἰκέται τῶν δεσποτῶν. Verti igitur poteft θεράπων, *minister*, vel ut vetus Gloffarium, *famulus*. Promifcue tamen haec ufurpantur, ut patet ex Luc. XII, 42. Apocal. XV, 3. εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων) *Ut referret ad populum* nomine Dei *promulganda.* Μαρτυρεῖν non tantum eft *testari*, fed etiam *mandata referre*, ficut μαρτύριον eft *doctri-*

na, 1 Cor. I, 6. II, 1. Mofes ne caftra quidem movebat; nifi Dei iuffu.

6. Χριςὸς — οἶκον αὐτοῦ) Vel potius αὐτοῦ. *Christus vero tanquam filius familiae praefuit.* Mofes erat ἐν τῷ οἴκῳ, et pertinebat ad familiam; Chriftus vero ἐπὶ τὸν οἶκον, fupra familiam, ut eius praefectus et dominus. Ille eft in *aliena* domo, ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, fc. *Dei*; hic *propriam suam* habet, ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ. Si retineatur αὐτοῦ, et ad Deum refertur, fenfus eft, Chriftum praefectum effe familiae Dei, non tantum ut miniftrum, fed etiam ut *dominum*. οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς) *Cuius familia sumus nos*, Chriftiani. *Et erimus* fcilicet; nam praefens hic futurum comprehendit. ἐάν περ — κατάσχωμεν) Eft traiectio. Ἐὰν βεβαίαν κατάσχωμεν μέχρι τέλους τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος. *Si firmiter retinuerimus usque ad finem, fiduciam et laetam spem.* Παῤῥησία, fiducia. Καύχημα faepe idem valet quod ἀγαλλίαμα. Καύχημα τῆς ἐλπίδος eft igitur *laetitia spei*, fpes illa laeta, nempe vitae aeternae, fub iis legibus, fub quibus a Chrifto promiffa eft.

7. Διὸ — ἅγιον) *Quapropter admoniti a Spiritu sancto sic*: Hoc folent interpretes coniungere cum eo, quod poft longum Scripturae teftimonium fequitur: βλέπετε ἀδελφοί v. 12. Poffet vero elliptice intelligi: Putate, vobis etiam dicta effe, quae Deo infpirante dixit divinus vates, nempe Pf. XCV, 7—11. vel ita, ut cohaereat διὸ v. 7, cum v. 8. μὴ σκληρύνετε, *proinde ne sitis contumaces.* Pergit vero Apoftolus in cohortatione ad conftantiam in tenenda fpe et fiducia usque ad finem,

finem, et maiorem a Chriftianis obedientiam praeftandam effe novae religioni oftendit, quam veteri a Mofe promulgatae. Univerfam hanc cohortationem et differtationem v. 7 — cap. IV, 11. auctor epiftolae ceu fundamento fuperftruit Pfalmo 95, quem praeeuntibus LXX. interpretibus Davidi attribuit (cap. IV, 7.) diffentientibus recentioribus commentatoribus nonnullis, qui exilii demum temporibus vatem carmen iftud ceciniffe non fine omni veri fpecie arbitrantur. Alii Grotium fecuti, hunc Pfalmum in celebritate feftivitatis τῆς Σκηνοπηγίας feu tabernaculorum confcriptum effe exiftimant, atque τὸ σήμερον ad illum diem referunt. Quicquid fit, Pfaltes, poftquam commate 7. Ifraelitas cohortatus erat, ut tandem nunc, (היום, σήμερον) voci Dei obtemperarent, inde a comm. 8. Deum ipfum inducit loquentem, et graviter Ifraelitas commonefacientem, ne imitentur perverfos mores maiorum fuorum, qui ex Aegypto educti in deferto propter inobedientiam fuam perierant, nec pervenire potuerant in terram Cananaeam. Hanc enim terram, Abrahamo huiusque pofteris promiffam, intelligendam effe, abunde patet ex Num. XIV, 21. 22. 23. 28. 30. et XXXII, 10. 11. 12. quo illa Pfalmi verba manifefte refpiciunt. Igitur *vox Dei*, quam Iudaei audiverant, erat promiffio de occupanda Palaeftina. Et tamen dubitarunt, fe effe ingreffuros in Palaeftinam, ideoque rebellarunt. Sic in Pfalmo. Paulus vero illam hiftoriam accommodat ad chriftianam religionem, et per vocem Dei intelligit falutem promiffam per Chriftum, vel evangelicam doctrinam, τὴν κλῆσιν ἐπουράνιον, fupra v. 1.

 8.

8. Μὴ σκληρύνητε — ἐν τῇ ἐρήμῳ) *Ne animum exhibeatis intractabilem, sicut olim in loco nominato rebellio factum est, tempore tentationis in deserto.* Μὴ σκληρύνητε τ. καρδ. ὑ, אַל־תַּקְשׁוּ. Habemus idem verbum Exod. VII, 3. XIII, 15. Deut. II, 30. tribuique folet, ut verbum כָּבֵד et fimilia, tum Deo, tum hominibus, fed fenfu non nihil diverfo. Ἐν τῷ παραπικρασμῷ, in loco nominato מְרִיבָה, Exod. XVII, 7. Num. XX, 13. 24. Eft autem παραπικρασμὸς, *exacerbatio*, rebellio, et fic LXX, verterunt hebraeam vocem מְרִיבָה. Πειρασμὸς, pro מַסָּה eft itidem nomen loci in deferto, ex hiftoria fic dicti. Haud inufitatum eft Graecis interpretibus nomina Hebraea propria in Graecismum appellative transferre, ut, pro *Meribah* et *Massa* dicere παραπικρασμὸν et πειρασμὸν. Ita etiam Philo infinitis in locis fcripfit, quando e. g. Iacobum Ἀσκητὴν, Labanum Λευκασμὸν, Saram Ἀρχὴν, Cainum Κτῆσιν vocat, quae, ut ubique, fic inprimis in libro de nominum mutatione legere potes. Sic Targumiftas quoque nomina propria transferre appellative, non obfcurum eft. *Dies Massae* eft tempus illud, quo circa Maffam egit populus; ficut dies *Madian* Ief. IX, 4. Verba: ὡς ἐν — ἐρήμῳ, *Storrius* non male vertit: *Am Orte der Widersetzlichkeit, zur Zeit der Herausforderung.*

9. Οὗ ἐπείρασαν — τεσσαράκοντα ἔτη) *Ubi tentarunt me maiores vestri. Dubitarunt de potentia mea, quamquam per XL. annos opera mea perspiciebant.* Particula οὗ eadem eft quae ὅπου, quomodo etiam Codices duo legunt, et refertur ad loca, quae praeceffere *Meribah*

et

et *Massa*, ſive, ad παραπικρασμὸν καὶ πειρασμὸν, qui uterque erat locus ἐν τῇ ἐρήμῳ. In Hebraico occurrunt verba נִסּוּנִי et בְּחָנוּנִי. Utrumque denotat, dubitare de auxilio Dei, an poſſit et velit opem ferre, eique importune praeſcribere. Καὶ, hebraicum גַּם, *etsi*; qua ſignificatione particula ſumitur Io. XVIII, 25. *Quanquam viderant opera mea*; coturnices, mannam acceperant etc. Verba τεσσαράκοντα ἔτη, leguntur et in Pſalmo, et in quibusdam Graecis Codd. ad verſum demum *sequentem*; quod eſt accuratius; nam tum, quum ad Meribam rebellarunt Iudaei, nondum effluxerant quadraginta anni, ſed hoc factum eſt in medio itinere. Theodoretus tamen, Oecumenius et alii ad *nonum* comma referunt. Eraſmus plane reiicit. Hanc populi impietatem, et contra deum rebellionem in cauſſa fuiſſe Philo ait, Lib. I. de vita Moſis p. 639. C. quod, quum *secundo* mox *anno*, poſtquam Aegypto demigraverant, agros dividere Syriae potuiſſent, per invia errantes, vix tandem *anno quadragesimo* ſedes fixas fuere nacti.

10. Διὸ προσώχθισα — τὰς ὁδούς μου) *Qua propter pertaesus illius nationis dixi: Semper prave sentiunt; ipsi adversantur meis consiliis.* Προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ Caſtellio optime vertit: *itaque pertaesus illius nationis.* Hebr. אָקוּט. Eſt vero קָטַט ſive קוּט *fastidire, abominari.* Sirac. I, 25. ἐν δυσὶν ἔθνεσιν προσώχθισεν ἡ ψυχή μου, *a duabus gentibus anima se mea avertit,* ſ. *duas potissimum gentes abominor.* Suidas ex hoc Epiſtolae loco: προσώχθισα ait, ἐβδελυξάμην, δυσηρεστήθην. Idem ſenſus enaſcitur, ſi vertas:

 of-

offensus sui, ex etymologia; nam compositum est hoc verbum ex πρὸς et ὀχθίζω, quod est ab ὄχθη, *ripa*, et proprie significat *offendere*, metaphorice *indignari*. Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. i. e. *semper* prave *sentiunt*; semper falsas de me habent opiniones. Putant, me non esse veracem, non potentem. Καρδία, *animus*, hic praecipue ad iudicandi facultatem refertur. Ὁδοί Θεοῦ esse possunt, quae in commate antecedente dicuntur τὰ ἔργα.

11. Ὡς ὤμοσα — κατάπαυσίν μου) Ὡς *itaque*, ut Hebraeum אֲשֶׁר. Divinum iusiurandum habetur Num. XIV, 21. 28. et Deuter. XXIX, 20. 21. *Iram* Dei figurate seu κατ' ἄνθρωπον dici, nec debere, quomodo penes homines, per affectum turbulentum explicari, satis notum. Εἰ, אִם, in iuramentis absolute positum, idem valet, quod οὐκ. Secundum alios rcetius aliquid subintelligitur; *ne pro Deo habear*, aut, ut Ezech. XVII, 19. *ne vivam ego*. Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, *non pervenient in locum quietis* (et felicitatis,) *quem iis destinaveram*. Κατάπαυσις, *locus quietis*, in historia populi Israelitici est Canaan, regio illa, ubi populus a longis iactationibus quievit, ut Deut. XII, 9. Addit Deus voculam μου, quia eius boni Auctor erat, et quia arca, ubi Deus praesens esse credebatur, tunc vagari desiit, Ps. CXXXII, 8. 14. Sed Paulus illam historiam accommodat ad Christianos. Nunc igitur κατάπαυσις a Deo promissa allegorice est *possessio quaedam quieta*, *requies*, *similis ei*, *qua Deus ipse fruitur*. Est igitur Dilogia in phrasi κατάπαυσις Θεοῦ, cui occasionem dedit ambiguitas vocabuli κατάπαυσις, quod non solum hebraeo

raeo מְנוּחָה respondet, verum etiam pro שַׁבָּת vel שַׁבָּתוֹן ponitur, v. c. Exod. XXXI, 15. 2 Macc. XV, 1. Sic etiam verbum καταπαύειν adhibetur, mox de hominibus sabbatum celebrantibus', e. g. Ex. XXXIV, 21. mox de Deo, ut Gen. II, 2. Ex. XXXI, 17.

12. Βλέπετε — Θεοῦ ζῶντος) *Cavete, fratres, ne quis vestrum defectione a vero Deo ostendat animum malum et incredulum.* Καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, est καρδία πονηρὰ καὶ ἄπιστος, *animus malus et incredulus*; nam Genitivus est pro adiectivo. Animum malum vero is etiam ostendit, qui promissionibus et minis Dei fidem non habet. *Defectio a vero Deo* h. l. est defectio a christiana religione. Valde autem efficaciter dictum ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος, nam qui vivit, i. e. semper vivit, semper etiam poenas sumere potest. Ἐν τῷ pro εἰς τὸ, quae particularum mutatio frequens his et aliis libris. Nolit redire ad Iudaismum, sicut illi in Aegyptum, unde eos Deus eduxerat. Qui a Christo deficit, simul deficit a Deo.

13. Ἀλλὰ παρακαλεῖτε — ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας) *Sed urgete alter alterum quotidie, quoad hodiernum diem appellare quis poterit, ne quis vestrum obduratus, ab his etiam seducatur, qui iam defecere..* Παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς, i. e. ἀλλήλους, *instate, atque urgete alter alterum*, sc. institutione et doctrina, admonitione, precibus, consolatione, reprehensione, castigatione, prout nempe opus est. Nam haec omnia in hoc verbo latere, bene ostendit *Carpzovius*. Ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται, i. e. *per totam vitam vestram*, quam diu vo-

vobis dici *potest* illud Psalmi: *hodie.* Ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν, *ne quis vestrum occalescat*, contumax fiat, contra Deum rebellet. Verba ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας vel proprie sumi possunt, *fraude peccati*, i. e. deceptus sua incredulitate; nam ἁμαρτία h. l. est ἀπιστία, vel ἁμαρτία pro ἁμαρτωλοῖς potest esse appositum, ut sensus sit: *ne quis vestrum obduratus seducatur ab Apostatis.* Nam multi omnino ex Hebraeis videbantur, metu vexationum, persecutionis, et calamitatum seducti, ab Evangelica professione illo tempore deficere velle; multi etiam omnino defecerant.

14. Μέτοχοι — κατάσχωμεν). *Participes enim sumus beneficiorum Christi*, (hac conditione sumus veri Christiani,) *si, quem coepimus professioni christianae dare, assensum, ad finem firmum tenemus.* Μέτοχοι τοῦ χριστοῦ, *participes Christi*, i. e. beneficiorum Christi, *veri nominis Christiani.* Ὑπόστασις hic est, quae supra v. 6. ἐλπὶς dicitur, spes firma, fiducia. Cf. infra XI, 11. Ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως per Hypallagen nostris his libris non infrequentem, pro ὑπόστασις ἡ ἐξ ἀρχῆς, vel ἣν ἤρξασθε ἔχειν, *spes illa quam ab initio habuimus, fides incepta.*

15. Ἐν τῷ λέγεσθαι — παραπικρασμῷ) *Quum autem dicitur: hodie etc.* Supple *quaero*, scire velim. Connectendus nempe est hic versus cum sequenti. Iterum ad animum revocat Paulus historiam contumacium Israëlitarum, verbis utens Davidis in hoc commate, partim ex persona *divini vatis*, partim ex *sua.* Alii vertunt: *Dum* (inquam) *illud* (vobis) *acclamatur: hodie, quum vo*-

cem

cem *Dei audieritis*, (cavete) *ne animi vestri occalescant*, uti factum etc. ut post ἀκέσητε subintelligenda sit formula: *etc.* et repetendum sit e v. 12. βλέπετε. Alii aliter.

16. Τίνες γὰρ — διὰ Μωσέως.) Accedo Chrysostomo, Theodoreto et aliis, qui haec verba interrogative sumunt. Apostolus enim Hebraeis suis proponit exemplum Israëlitarum veterum, eo fine, ut ostendat, non satis esse audire et tenere mandata Dei, sed obediendum etiam, et fidem adhibendam promissionibus divinis. Cf. v. 19. Ergo non est legendum τινὲς, sed τίνες. Γὰρ, non est particula rationem reddens, sed interrogatio. Sic igitur cohaerent v. 15. 16. *Quum autem dicitur: hodie, quando auditis* etc. quaero: *Quinam fuerunt illi, qui audientes* Dei vocem, *rebellarunt?* Παρεπίκραναν, *rebellarunt*, ad iram provocarunt. Ἀλλ' οὐ; *annon?* Dicit Auctor, omnes illos Israelitas punitos esse propter hanc rebellionem. Omnes rebellarunt; omnes perierunt. Israëlitae, qui Deum ad iram provocaverunt, eo gravius peccarunt, quod maximis beneficiis erant ornati, ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως. Hebraei, ad quos Auctor scribit, qui per christianam religionem longe maiora beneficia acceperant, facile poterant hoc applicare.

17. Τίσι δὲ — ἐν τῇ ἐρήμῳ;) Ἁμαρτάνειν hic sumitur in sensu illo graviore, quo respondet Hebraico רָשַׁע, *deficere a Deo.* Πίπτειν ἐν τῇ ἐρήμῳ, Philoni est λοιμώδει νόσῳ διαφθείρεσθαι ἐν ταῖς ἀβάτοις ἐρημίαις. Πίπτειν, *mori*, et quidem morte violenta, vel morbo graviori. Τὰ κῶλα, hebr. פְּגָרִים, *cadavera*, corpora, vel potius *artus corporis*, ut pes truncatus,

 ma-

manus fciffa, aut digitus, brachium etc. De ruinis idolorum, quae Deus vaftaverat, habetur Levit. XXVI, 30. Cf. Num. XIV, 29. 31—36.

18. *Τίσι δὲ ὤμοσε — ἀπειθήσασι;*) Cf. fupra v. 11. Poenarum autem hic duo genera funt: *perire in deserto*, et: *possessione Syriae et Palaestinae carere.* Nullum eft difcrimen hoc loco inter *ἁμάρτημα*, *ἀπείθειαν*, et *ἀπιστίαν*, ut quidam Interpretes volunt; nam *ἀπείθεια* fequenti verfu eft *ἀπιστία*, eadem illa quae *ἁμάρτημα* in verfu antecedente dicebatur; at ipfa *ἁμαρτία* dicitur *ἀπιστία* Io. XVI, 9.

19. *Καὶ βλέπομεν — δι' ἀπιστίαν*) *Βλέπομεν*, i. e. *οἴδαμεν*, ex hiftoria cognofcimus. *Δι' ἀπιστίαν*, *propter diffidentiam.*

CAP. IV.

1. *Φοβηθῶμεν — ὑστερηκέναι*) *Sollicite igitur caveamus, ne, quum* (*et nobis*) *promissio sit reliqua perveniendi in locum quendam tranquillitatis* (et felicitatis) *aliquis vestrum sero veniat*, i. e. *excludatur.* Poft *μήποτε*, et *τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ*, comma videtur effe ponendum, ut *καταλειπομένης ἐπαγγελίας* fint Genitivi confequentiae. Nunc allegorice tractat Apoftolus hanc hiftoriam, applicans ad Chriftianos, quod hactenus dixerat. Nos etiam habemus promiffionem divinam, fimilem illi, quam veteres Ifraëlitae acceperant, multo tamen maiorem, melioremque. *Καταλείπεσθαι*, non folum eft *relinqui*, *negligi*, fed et *reliquum*, vel *residuum esse.* Sic *ἐλπὶς καταλειπομένη* dicitur *spes* ad-

adhuc residua, quod patet ex locis apud Wetſtenium. Ὑστερεῖ, *posteriorem esse cursu, remanere, tardius venire.* Polyb. Hiſt. IX. c. 13. ποτὲ μὲν ὑστερεῖν, ποτὲ δὲ προτερεῖν ἀνάγκη, *modo tardius, modo maturius venire necesse est.* Verba δοκεῖν et φαίνεσθαι, ut latinum *videri*, ſaepe redundant, aut ponuntur, ſi res iam abſoluta et certa eſt. Sic Cicero in fine periodorum ponit *esse videatur*, pro *sit*. Demoſthenes pro corona, 26. φαίνομαι τετυχηκώς, pro τετύχηκα. Φοβηθῶμεν, ſollicite caveamus. Quaenam autem ſit illa promiſſio, Chriſtianis data, et κατάπαυσις illis parata, in ſequentibus explicatur.

2. Καὶ γὰρ — κᾀκεῖνοι) *Nam et nos promissionem egregiam accepimus, sicut et illi.* Εὐαγγελίζειν h. l. ſimpliciter eſt: *boni aliquid promittere.* Senſus eſt: Nobis promiſſum eſt bonum, ut et illis. Illis promiſſa erat Palaeſtina; nobis alia, coeleſtis nempe felicitas promiſſa eſt. ἀλλ' οὐκ — τοῖς ἀκούσασιν) *Sed promissio audita illis non profuit, non accepta firmissima fide ab audientibus.* Ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς, קֹל שְׁמוּעָה, דבר שמע, *promissio audita*, λόγος ἀκουόμενος, vel *perceptio promissionis*, ἡ ἀκοὴ τοῦ λόγου. Nam ὁ λόγος, ſicut hebr. דבר ſaepe eſt *promissio*, et Paulus h. l. intelligit ἐπαγγελίαν de ingrediendá terra Canaanitica, preſſis miſere Iſraelitis ſuaviſſimam. Συγκεκραμένος τῇ πίστει elegans eſt locutio, qua ad digeſtionem ciborum in ſuccum reſpicitur. De aquae mixtura et vini adhibetur 2 Maccab. ult. οἶνος ὕδατι συγκεκρασθεὶς ἡδύς. Senſus igitur loci noſtri eſt: *Non commixta ab audientibus in succum et sanguinem*, i. e. quia audientes non perpendebant eam animis, nec fide firma et fiducia accipiebant. Alii legunt συγκεκερασμένους,

νες, alii συγκεκραμένες, respiciendo ad ἐκείνες. Sed recepta lectio, quae extat in Syr. Erp. Vulg. Cyr. et codicibus nonnullis, recte praefertur.

3. Εισερχόμεθα — οἱ πιστεύσαντες) *Fruemur itaque quiete et felicitate, qui credimus*, exclusis nempe aliis omnibus, qui non habent fidem divinis promissionibus. Praesens εἰσερχόμεθα hic ponitur pro omni tempore. Ostendit nunc Apostolus, Christianis paratam esse felicitatem et quidem multo meliorem ea, quae Israelitis erat promissa, analogam divinae quietis. Κατάπαυσις h. l. non historice sed allegorice intelligitur. Est nempe *requies* imago felicitatis. Ergo κατάπαυσις θεῦ est felicitas, similis ei beatitudini, qua Deus fruitur. Eam pariter, qui fidem Deo habent, adepturos esse, Philo dicit, lib. de Cherub. pag. 122. C. et seq. Verba quippe instituit de diebus festis, in quibus munera Deo offerebant. Maxima, ait, munera, virtutes esse, per quas *fidem* intelligit; cuius ope ad veram Dei festivitatem, (illam *Sabbatum* sc. *Quietem* interpretatur,) perveniremus. Deinde pergit: Solus Deus vere festum agit, solus enim gaudet, laetatur, hilaritate paceque fruitur. — Καὶ διὰ τῦτο, καὶ τὸ Σάββατον, ἑρμηνένεται δ' ἀνάπαυσις θεῦ, φησὶν εἶναι Μωϋσῆς πολλαχῦ τῆς νομοθεσίας, ἐχὶ ἀνθρώπων, ἀπτόμενος φυσιολογίας ἀναγκαίας. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἔσιν ἀναπαυόμενον, εἰ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἕν ἐστιν, ὁ θεός. *Et ideo* **Sabbatum**, *i. e. quies, Dei esse, non hominum, Moses multis in locis dicit, loquens ex physiologia necessaria. Quod enim in rebus quiescit, nihil praeter Deum est.* Addit, οἰκειότατον εἶναι μόνῳ θεῷ τὸ ἀναπάυεσθαι, *soli Deo pro-*

prium

prium esse, quiescere. καθῶς εἴρηκεν — κατάπαυσίν μου) Supplendum hic aliquid videtur, nempe δι᾽ ἀπιστίαν (c. III, 19.) vel simile quid. Sola incredulitas excludit. Recte monet HEINRICHS argumentationem esse hanc: Si Deus iuravit *incredulis*, eos non ingressuros εἰς τ. καταπ. sequitur, *non nisi* τοὺς πιστεύοντας (emphatice) ingredi. Parenthesi includuntur haec verba. Saltem, quae statim sequuntur; καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων, optime connectuntur cum prioribus huius commatis verbis. *Requiem intelligo, ab omnibus operibus, a mundo condito (inter homines) peractis*, i. e. felicitatem et summam laetitiam illam, qua homines fruentur, peractis iis negotiis, quae in hac vita ab hominibus peragenda erant. Καί τοι, *et quidem*. Sic apud Plutarchum in Caes. καί τοι καὶ λόγον τινὰ κατέσπειραν εἰς τὸν δῆμον: *et quidem sermonem quendam disseminarunt in vulgus*. Eadem significatione saepius apud Philonem occurrit. Intelligitur hic, ut Primasius ad hanc epistolam p. 507. recte monet, *regnum coeleste*, sive felicitas aeterna, ad quam quos pervenire contigerit, planissime requiescent a laboribus et aerumnis eius seculi, non tantum a molestiis longi itineris, ut olim Israelitae. Ergo illa felicitas, quae credentibus promissa est, non est similis ei qua Israelitae fruebantur, sed similis ei, qua Deus ipse fruitur, maxima et perfectissima. Ven. tamen *Griesbachius* in Progr. 1792. scripto, (*Quid Ebr. III, 7 — IV, 11.* καταπαύσεως θεοῦ *imagine adumbretur, disquiritur,*) eorum sententiam probat, qui ἀναπαύσεως nomine indicari volunt cessationem ab operibus Mosaicae legis; quietem ac liberationem a iugo cervicibus Iudaeorum imposito, quod neque patres eorum nec ipsi ferre poterant, Act. XV, 10. quod vero

vero excutiunt qui aures suas dant Christo blande compellanti: ad me venite omnes οἱ κοπιῶντες, ego vos ἀναπαύσω etc. Matth. XI, 28—30. Receptiori interpretationi καταπαύσεως de aeterna felicitate inprimis hoc opponit, quod huius vitae acerbitates et aerumnae, a quibus quiescent probi Christiani nullo modo comparari possint cum operibus, a quibus Deus septimâ illa die quievisse seu cessasse narratur. — Verum hoc quidem est; sed eadem difficultas premere videtur eorum sententiam, qui cessationem ab operibus legis Mosaicae intelligi volunt; etenim nec haec comparari possunt cum operibus, a quibus Deus septima die quievit. Varias variorum interpretum sententias attulit et diiudicavit Dindorfius in additamentis ad Ernesti Lectiones academicas in hanc epistolam, p. 289. sqq. dignus, qui hic conferatur. Caeterum durae huiusmodi comparationes et allegoriae non offendebant lectores, qui iis inde a pueritia assueti erant. Vid. notanda ad v. 10.

4. Εἴρηκε — τῶν ἔργων αὐτοῦ) *Dicit enim (scriptura) de die septimo ita: et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.* Monet Apostolus his verbis, mentionem fieri in sacris litteris *quietis Dei,* καταπαύσεως θεοῦ. Hominibus etiam promissam esse quietem, mox (v. 5.) deducet ex alio, supra iam memorato loco. Εἴρηκε, sc. ἡ γραφή. Ποῦ, i. e. ἐν τινὶ τόπῳ, nempe Gen. II, 2. Philo Lib. de conf. ling. pag. 327. E. καὶ ἐν ὕμνοις πη λέλεκται. Non solebant Iudaei loci librum et caput nominare, quia a prima aetate ita libris istis assueverant, ut quisque, auditis verbis, locum nosset. Locum Geneseos *Philo* interpretatur Lib. I. leg. Alleg. p. 43.

43. A. Κατέπαυσεν, ait, ὁ θεὸς τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτȣ̃, ὧν ἐποίησε. Τȣ̃το δ᾽ ἐςὶ τοιȣ̃τον. Τά θνητὰ γενη παύεται πλάττων ὁ θεὸς ἄρχηται ποιεῖν τά θεῖα, καὶ ἑβδομάδος οἰκεῖα, *desinit Deus genera mortalia creare tum, quum incipit facere divina, et naturae Sabbati convenientia.* Explicat igitur Alexandrinus τὸ καταπάυεσθαι, *mortales res non amplius creare, sed in divinioribus occupari,* quod ſine dubio ſignificat, *desinere rebus fortuitis producendis, et felicitate suae essentiae necessaria perfrui.* Similem in modum loquitur eodem libro, p. 41. D. πρωτον ȣ̃ν ἑβδόμῃ ἡμέρα καταπάυσας τὴν τῶν θνητῶν σύςασιν, ἄρχεται ἑτέρων θειοτέρων διατυπώσεων. πάυεται γὰρ ȣ̉δεποτε ποιῶν ὁ Θεὸς etc. *Primum igitur septimo die, requiescens ab operibus mortalibus, alias diviniores formationes incipit. Nunquam enim Deus desinit operari* etc. Videtur etiam Paulo haec Dei requies eſſe imago ſummae laetitiae et felicitatis.

5. *Καὶ ἐν — κατάπαυσίν μȣ*) Ex hoc loco intelligimus (ex mente Apoſtoli,) *hominibus* etiam promiſſam eſſe requiem, et quidem Dei requiem. Nam in iſto Pſalmi loco mentio fit hominum, qui in illam quietem ingrediuntur, vel non ingredientur. Nervus eſt in verbo εἰσελέυσονται; hoc enim ad homines pertinet.

6. *Ἐπεὶ ȣ̃ν — εἰς ἀυτὴν) Quia igitur inde sequitur, quosdam intrare debere in illum locum requiei,* i. e: omnibus patere aditum ad eum; nam excluduntur tantum ii, qui non credunt. Sic intellexit Syrus. Is enim vertit: מטל הכיל דאית הוא אתרא דאנש אנש נעול לה

quo-

quoniam igitur est locus, in quem unusquisque ingredi potest. Ἀπολείπεται, *cogitur, sequitur, efficitur.* καὶ οἱ πρότερον — δι' ἀπείθειαν) Οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες sunt illi, qui ex Aegypto exierant, quibusque promissa erat requies, sed sub conditione fidei et obsequii, supra v. 2. 3.

7. Πάλιν — σήμερον) *Aliud tempus constituit, aliud hodie*, quo sc. possit perveniri ad eam, de qua saepius dictum, requiem, f. felicitatem. Post σήμερον recte ponitur colon. ἐν Δαβὶδ — εἴρηται) *Per Davidem dicens post tantum tempus*, (annis quadringentis, vel quingentis post illam historiam, quae est in Numeris,) *quemadmodum brevi ante diximus.* Davides multo post promissionem, Iudaeis in deserto factam, vixit, et tamen *quietis* alicuius, adhuc exspectandae, mentionem facit. Ergo non potest obiici, post illam Israelitis promissam requiem, aliam non esse exspectandam. Recte potius colligitur, praeter illam κατάπαυσιν, ad quam Iosua populum perduxerat, aliam dari, cuius participes fieri Davidis aetate omnes poterant, qui divinis mandatis obtemperarent. Verba καθὼς εἴρηται, notant: *quemadmodum brevi ante memoratum est*, sc. cap. III, 7. 8.

8. Εἰ γὰρ — ἡμέρας) *Si enim Iosua eos ad quietem* sc. veram et stabilem, *perduxisset, non locutus esset* (Deus per Davidem) *de alio postmodum tempore*, quo nempe cavendum sit, ne excludamur e requie. Aoristus Indicativi κατέπαυσε, pro plusquamperfecto Subiunctivi positus, sumitur μεταβατικῶς, ut hebr. הֵשְׁבִּית in Hiphil. i. e. *quiescere fecit.* Perduxit Iosua quidem Israelitas

litas ad requiem, ſed non ad perfectam et ſtabilem. Haec igitur adhuc exſpectanda eſt, nempe quies *vera*, *perfecta*, ac *stabilis*. Cf. Hebr. XIII, 14. Qui *ἐν τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ τοὺς εὐαγγελισθέντας ἀναπαύει*, eſt Ieſus, Dei filius, Matth. XI, 28. 29.

9. *Ἄρα ἀπολείπεται — τοῦ Θεοῦ*) *Ergo relinquitur perfectissima requies*, maxima felicitas, *populo Dei.* Qui ad populum Dei pertinent, veri Chriſtiani, nec non ii, qui relicto Iudaismo religionem chriſtianam ſuſcipiunt, ii omnes adipiſci poſſunt eam felicitatem, quam Chriſtus promiſit Ὁ Σαββατισμὸς, שַׁבָּתוֹן proprie eſt *cultus Dei* Sabbato peragendus, hic vero eſt gaudium coeleſte, verum ac perpetuum. Philo *τὸ Σάββατον*, Allegorice ut dicit, *verissimam quietem* interpretatur, quando mens a curis ac mortalibus negotiis liberata, *βίον εὔδιον καὶ γαλήνιον*, *vitam serenam et quietam* adepta eſt. Atque haec ſerena et quieta vita, nulla alia quam coeleſtis eſt, ubi omnium *ἱερωσύνη* ac *σαββατισμὸς*, quemadmodum Levitarum olim ſacerdotium, *οὐκ ἐπίγειον* erit, *ἀλλ' ὀλύμπιον κτῆμα.*

10. Ὁ *γὰρ — ἰδίων ὁ Θεὸς*) *Qui enim ad eius* (Dei) *requiem pervenit, is et ipse a suis operibus requiescit, siculi Deus a suis*, i. e. qui felicitatem illam, divinae ſimilem adipiſcetur, is puriſſima et perfectiſſima voluptate fruetur. *Quies Dei* eſt ſumma illa voluptas, quam ex ſuis ſummis perfectionibus et operibus capit. *Quies hominum* autem quandam ſimilitudinem cum Dei quiete habebit in eo, quod in coeleſti vita a negotiis moleſtis omnibus, curis, adverſitatibus, peccatis liberati, vo-

luptatem summam obtinebunt, ex amore Dei et admiratione operum divinorum ortam. Philo in Lib. de sacrif. Abelis et Cain. pag. 149. C. Ἑορτὴ γὰρ ψυχῆς ἡ ἐν ἀρεταῖς εὐφροσύνη τελεία, *quies enim animae, est perfecta in virtutibus voluptas.* Totum hunc locum esse allegoricum, facile intelligitur; nam historia transfertur ad rem similem, diversam quidem in multis, sed in quibusdam tamen apte respondentem rei, cum qua comparatur. Sensus, allegorice expressus, hic erit: Deus quiescit; populo eius promissa est quies; Israelitae non pervenerunt ad quietem ob incredulitatem; credentes autem fruentur ista quiete. Huius allegoriae sensus propriis verbis expressus erit: Deus est beatissimus; etiam homines Deus beatos reddere vult; Israelitae propter incredulitatem non facti sunt participes felicitatis; credentes autem certissime fruentur ista felicitate. Ceterum non est, cur offendamur hac allegoria. Accommodata est enim haec ratio illustrandi doctrinas ingenio Iudaeorum, qui omnia allegoriis demonstrare conabantur, ut dilucide apparet e libris Rabbinicis, maxime vero e Philone. Quae igitur argumenta nobis videntur parum idonea esse, eadem ad persuadendos Iudaeos vim haud exiguam habere poterant.

11. Σπουδάσωμεν — κατάπαυσιν) Demus operam, ut ad summam illam futuri seculi tranquillitatem perveniamus. Rebus aliis omissis, hoc agamus. ἵνα μὴ — ἀπειθείας) *Ne quis misere pereat propter similem infidelitatis modum.* Ὑπόδειγμα, pro quo frequentius adhibetur παράδειγμα, est *exemplum.* Ἐν pro διά. Verbum πέσῃ non refertur ad phrasin πίπτειν ἐν ὑποδείγματι τῆς ἀπειθείας, *incidere in exemplum dissidentiae*, sed absolute

solute penitur ἵνα μή τις πέσῃ, ut c. III, 17. et notat *ne quis misere et ipse cadat pereatque.*

12. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργής) *Quidquid enim Deus effatur, id vim habet et efficaciam.* Verum est, quod Deus minatur et promittit. Non est vana et sine viribus ira. Ὁ λόγος, דבר saepe notat, quicquid Deus promittit, aut minatur. Hic *minas* intelligendas esse, quales Ps. XCV. continentur, ipse contextus docet. Ζῶν, quicquid agit, et vim suam exserit. Ἐνεργής, *efficax,* idem significat. Καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, *acutius quocunque ense utrinque acuto.* Hac allegoria exprimitur acerbitas doloris, qui oritur e neglectis minis divinis, quasi e vulnere graviter inflicto. Μάχαιρα non est culter, sed *ensis* ξίφος. Τομώτερος in Glossario explicatur τμητικώτερος. Στόμα μαχαίρας, *acies gladii;* ῥομφαία autem seu μάχαιρα δίστομος, Hebraei חֶרֶב פִּיפִיּוֹת, *ferrum utrinque acutum.* Καὶ διϊκνούμενος — μυελῶν, *penetrans adeo, ut vitam et animum, compages et medullam separet.* ψυχή, נֶפֶשׁ, *vita.* Πνεῦμα רוח, vel *halitus,* vel *animus*, *Spiritus hominis;* Abreschius simplicissimum esse ait, rationem coniungendi ψυχὴν et πνεῦμα ex populari loquendi ratione deducere, qua totus homo, omnia eius cogitata, sensa, consilia, studia ita appellata in universum fuerint. Sensus est: minae Dei gravissime animum vulnerant, et tristissimos habent effectus. *Verbis* tribuere et alii Scriptores solent, *ora, acumen, penetrationem,* ut Eunapius in Iamblicho *Alypio* dat ἐν τοῖς λόγοις ὀξύτητα καὶ τομήν. Comminationes Dei perterrefacere debent homines; ubi vero homines non

 emen-

emendantur his comminationibus, infligitur poena, quam Deus minatus fuerat. Καὶ κριτικὸς καρδίας, *et diiudicat etiam cogitationes et consilia animi.* Minis Dei tribuitur, quod proprie Dei est. Ἐνθυμήσεις et ἔννοιαι sunt *sensa et cogitata,* ut in vita communi: *Gesinnungen und Gedanken, Gedanken und Empfindungen.* Sensus: Comminationes Dei etiam ad cogitata nostra pertinent. Si vel animo cogitamus, falsa vel dubia esse, quae Deus minatur, poena digni sumus.

13. Καὶ οὐκ — ἐνώπιον αὐτοῦ) *Neque ulla res creata eam latet.* Sc. Θεοῦ, de quo hic sermo; quocum nobis est negotium. πρὸς ὃν ὑμῖν ὁ λόγος. Κτίσις hic non est praecise *opus et actio humana,* sed *creatura,* et inprimis *homo.* Ἀφανὴς, *absconditus, ab aspectu et visu remotus,* qui latet, adeoque ignoratur. Deus novit omnes homines accuratissime, non tantum externa eorum opera, sed et cogitationes. πάντα δὲ — ὁ λόγος) *Omnia potius sunt manifesta et patent oculis eius, de quo nobis est sermo.* Γυμνὰ dicuntur manifesta, quae oculis tam plane patent, ut nihil omnino absconditum sit. Τετραχηλισμένα sunt *aperta, patefacta,* uti apparet e serie orationis. A nomine τράχηλος, *collum,* τραχηλίζειν est *retorquere, reflectere alicuius collum.* Hic facies sursum vertitur; fit igitur conspicua, magis venit in conspectum. Perizonius ad Aeliani V. H. XII, c. 58. ex retectis delatorum noxiorumque faciebus et collis, omniumque conspectui pro poena expositis vim verbi τραχηλίζεσθαι declarari posse arbitratur, et eam ob caussam provocat ad Plinii Panegyricum c. 34. et ad Sueton. Vitell. c. 17. πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος) *Quocum nobis est negotium:* nam

nam λόγος saepe eſt res, negotium. Πρὸς haud raro notat *cum*.

14. Ἔχοντες οὖν — τοῦ θεοῦ) *Quum igitur Iesus, filius Dei, in coelum exaltatus, sit noster Pontifex Maximus.* Poſt longiorem digreſſionem de Iudaeis in deſerto, redit tandem Apoſtolus ad Pontificem, cuius mentionem c. III, 1. facere inceperat, et oſtendit, Ieſum maiorem eſſe Pontifice Maximo V. T. De notione vocabuli ἀρχιερεὺς cf. quae ibi notata ſunt. Ex hoc et aliis huius epiſtolae locis patet, uno eodemque vocabulo ſacerdotis ad utramque conditionem Ieſu Chriſti, et humilitatis et gloriae reſpici, ut in vocabulo σωτῆρος et ſimilibus, continerique notionem ſalutis et acquirendae et conferendae, adeoque indicari ſalutis felicitatisque humanae et *inſtauratorem* et *datorem*; nam ſtatim additur, nos habere ἀρχιερέα μέγαν, qui coelum aſcenderit, quamvis idem quoque omnis generis calamitates, ſimiliter ut nos, perpeſſus ſit. Διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, qui per aërem aetheremque pervenit in ſummum coelum, ſedem divinae maieſtatis. Philo de Pontifice Maximo Iudaeorum refert, Lib. II. de monarch. p. 821. D. illum quotannis in ſanctiſſimo templo per τέσσαρας στοὰς εἰς μεσαίτατον τὸν νεὼν, παντὸς λόγου κρείττονα, *per quatuor Porticus, in medium Sanctum Sanctorum, nulla eloquentia exprimendum*, ingredi ſolitum fuiſſe. Has quatuor *Porticus* ſ. *Atria*, Hebr. חֲצֵרִים, Sacerdotum, Virorum, Foeminarum, Peregrinorum, Ioſephus nominat; easque tot quaſi οὐρανοὺς repraeſentaſſe, dicunt Iudaeorum alii. Initio citati libri dicit *Philo*, *coelum* uniee dici verum *ſacrarium Dei* et *templum* digniſſimum oportere; nam alterum il-

 lud

lud, manu factum, propter solam hominum pietatem dedicatum esse. Cf. infra c. VIII, 2. et IX, 11. 12. Christus autem, postquam morti se obtulerat ob peccati veniam, in coelum ascendit, et ad Deum abiit, ut hoc eius abitu in coelum ad summam dignitatem, declararetur expiationem consummatam esse, iamque paratam potestatem appropinquandi Deo, eumque cogitandi et invocandi ut propitium. Τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ non famulum, sed filium Dei, ut supra III, 6. *κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας) Retineamus professionem*, i. e. firmi in ea persistamus; faciamus id, quod promisimus; maneamus in christiana religione.

15. Οὐ γὰρ ἔχομεν — χωρὶς ἁμαρτίας) *Non enim habemus Pontificem Maximum, qui non afficiatur adversitatibus nostris, sed eiusmodi, qui perinde ac nos omnia afflictionum humanarum genera pertulit, excepto peccato.* Δύνασθαι hic referendum est ad effectum, ut supra II, 18. Ἀσθενείαι hic sunt adversa, quibus subiacent Christiani, ut Rom. VIII, 26. 1 Cor. II, 3. etc. inprimis vero calamitates ob religionem perferendae. Πεπειρασμένος, *exercitatus* variis afflictionum generibus. Δὲ, *sed.* Καθ' ὁμοιότητα, *perinde ut nos.*

16. Προσερχώμεθα — βοήθειαν) *Accedamus igitur bono animo ad thronum Dei propitii, ut favorem eius consequamur, nobisque contigat beneficium auxilii maxime opportuni.* Οὖν, quum tantum habeamus commendatorem. *Accedamus* sc. precibus nostris, *ad thronum gratiae,* i. e. ad Deum summum, nobis propitium. Deus comparatur cum Rege, qui throno insidet. Hebraei dicunt, Deum, ubi videt totum mundum esse damnabi-

nabilem, surgere a solio iudicii, מֵעַל בִּסֵּא הַדִּין, ut sedeat in solio misericordiae; בְּכִסֵּא רַחֲמִים, quod maxime post Christum apparuit. Μετὰ παῤῥησίας, cum bona spe, s. fiducia. Ἔλεος h. l. est חֶסֶד, *auxilium.* Εὕρωμεν, נִמְצָא, consequamur. Εὔκαιρον, quale convenit tempori.

CAP. V.

1. Πᾶς γὰρ — ὑπὲρ ἁμαρτιῶν) *Quilibet enim Pontifex ex hominibus delectus, hominum caussa constituitur, ut cultum Dei administret*, i. e. *ut offerat sacrificia varia pro peccatis.* Cohaerent haec cum superioribus, neque divelli debuerant. Ostendere enim vult Apostolus, Christum omnia habere, quae in summo Sacerdote requiruntur, et quidem modo excellentissimo. Λαμβάνειν hic, ut לָקַח Num. XXV, 4. est *segregare.* Ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, *constituitur ad rem divinam peragendam pro hominibus.* Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, i. e. κατὰ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν πράγματα. Δῶρά τε καὶ θυσίας hebr. קָרְבָּנִים ומנחות vocabula satis generalia sunt, quibus *sacrificia* exprimuntur. Interdum δῶρα קָרְבָּנִים in specie dicitur de holocaustis, Levit. IV, 3. Quum igitur quivis Pontifex, non sui ipsius, sed aliorum hominum caussa constituatur, hoc idem valet etiam de Christo.

2. Μετριοπαθεῖν — πλανωμένοις) Μετριοπαθεῖν, *moderate se gerere, moderatione uti, misericordia alicuius tangi*, iram continere, adeoque non immodica

 seve-

omni facrificabant Pontifices Maximi, in anniverfario diei Expiationis facro, Levit. XVI, 6. 11. 17. 24. De facrificiis Pontificum *pro peccatis*, quae ex *oblivione* aut *inconsiderantia* ipfi commiferant, lege Levit. IV, 3 — 12. Similitudinem Chrifti et Pontificis humani non ultra tertium comparationis extendendam effe, fponte apparet. Similitudo nempe haec eft: Humanus Pontifex ipfe peccat; ergo lenis eft erga peccantes. Chriftus afflictus eft; ergo libenter opem fert afflictis. Quare addit Apoftolus c. IV, 15. χωρὶς ἁμαρτίας.

4. Καὶ οὐχ ἑαυτῷ — Ἀαρών) *Praeterea non arrogat sibi aliquis honorem*, (munus publicum) *sed qui vocatus a Deo, ut et Aaron vocatus est.* Hic novum argumentum tractatur. Oftenditur nempe, Chriftum iure meritoque haberi pro Pontifice, quamvis non ortus fit e tribu Levi. Τιμή, munus publicum, ad quod quis rite vocatus eft, nominatim in hoc loco ἱερωσύνη. Erat nempe facerdotium τιμή, κατ' ἐξοχήν, et a Iudaeis regiae dignitati ac fplendori praeferebatur, ut ex Agrippae litteris ad Caium patet, quas Philo legationi ad iftum inferuit. Vid. p. 1031. C. Ita commate fequente, quod hic τιμή dicitur, δόξα eft.

5. Οὕτω καὶ — γεγέννηκά σε) Οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε, *non ipse sibi honorem tribuit.* Qui fuperbia ducebantur, vel aliis affectibus, eum ad fe rapere honorem tendebant, ut, qui cum Core confpiraverant; ut Alcimus et Maccabaei, quum tamen iure hereditario Aaronis gens a Deo privilegium accepiffet, ut maior natu per totam vitam fummus Sacerdos permaneret. Chriftum au-

tem Pontificem conſtituit Deus. Locum Pſ. II, 7. iam ſupra I, 5. adductum, iam repetit, ut oſtendat, Chriſtum ab eodem vocatum eſſe, ad Pontificatum, a quo eſſet pro filio, vel ſummo Rege declaratus, i. e. a Patre, ac proinde longe auguſtiori ſenſu ſacerdotem eſſe, quam fuerint ſacerdotes Aaronitici.

6. Καθὼς — Μελχισεδὲκ) Ἐν ἑτέρῳ, ſc. *τύπῳ.* Locus autem habetur Pſ. CX, 4. Ἱερεὺς et Ἀρχιερεὺς promiſcue uſurpantur. Κατὰ τὴν τάξιν in hebraico textu: עַל־דִּבְרָתִי, i. e. *καθάπερ, κατὰ τὸν ὁμοιότητα, instar*, ut 2 Maccab. IX, 18. litterae Antiochi ad Iudaeos dicuntur *ἐπιστολὴ ἱκετηρίας τάξιν ἔχουσα*, i. e. *plane litterarum supplicatoriarum instar scriptae.* Chriſtus eſt Sacerdos ſimilis Melchiſedeco; ergo non opus erat, ut ex tribu Levi naſceretur. Hoc Scriptor infra c. VI, 20. et c. VII, ulterius perſequitur. Nunc explicat, quid nobis proſit noſter Pontifex, Ieſus Chriſtus. Obrutus merſusque calamitatibus, expertusque ſcit, quid ſit, miſeriis adfligi, adeoque hominibus eas perferentibus libenter auxilium fert, ſollicitis nominatim de piamine et ſalute piamen et ſalutem exhibet, v. *7. 8. 9.*

7. Ὃς ἐν ταῖς — προσενέγκας) *Qui inter homines adhuc degens, preces et supplicationes ad eum, qui eum morti poterat eripere, cum querelis et lacrymis effundens.* Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, *illo tempore, quo inter mortales homo agebat.* Ἡμέρα enim, ſive in numero plurali ἡμέραι, dicuntur pro *χρόνος, καιρὸς*, ut בימים *in diebus.* Σάρξ, hebr. בשׂר, *tota hominis natura.* Aut, ſi mavis, σάρξ h. l. *status in-*

infirmus ac multis malis obnoxius, ut Ief. XXXI, 3. ut ad tempus paffionis Chrifti refpiciatur. Δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας, *preces et supplicationes*, 2 Maccab. IX, 18. X, 16. Μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων, nonnulli referunt ad hiftoriam Iefu in horto Gethfemane, ubi ἐκτενέστερον προσηύχετο, Luc. XXII, 44. alii vero ad clamorem in cruce. Ad utrumque recte referri poteft. καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας) *Et ex sollicitudine ereptus.* Εὐλάβεια, דְּאָגָה, *timor*, *anxietas*, Iof. XXII, 24. דָּאַג Ief. LVII, 11. et aliis locis. Hefychius εὐλαβεῖσθαι, φοβεῖσθαι. Εἰσακούεται autem ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, qui ex follicitudine, et qua premitur, anxietate cordis, *eripitur* atque *liberatur.* Ita fumitur εἰσακούειν pro σώζειν 2 Paralip. XVIII, 31. et Pf. XXII, 24. Ἀπὸ pro ἐκ.

8. Καίπερ ὢν — τὴν ὑπακοὴν) *Quamvis esset filius, tamen patiendo discere debuit obedientiam*, vel patiendo documentum fui in Patrem obfequii edere debuit. Obedientia Chrifti in eo erat, quod negotium fibi a Deo demandatum perfecit; ad hoc negotium pertinebat etiam, ut moreretur. Hoc Chriftus praeftitit, eoque declaravit, fe velle obedire. Dum autem Iefus inter lacrimas et fupplices preces tempus extremarum miferiarum transegit, mortique fe obtulit, expertus miferias ipfe novit, quid fit obedire, quam durum, moleftum, grave fit, alterius voluntati fe accommodare, duriffimis quibusque altero poftulante fe exponere. Phrafis: *discere obedientiam* h. l. humano more fumta, commode de Chrifto eft explicanda. Alludit Scriptor ad proverbium graecum: παθήματα, μαθήματα, quales fententiae, et cum fimili Paronomafia

sia sunt ferme in linguis omnibus. Ita apud Herodotum Croesus dicit sibi γεγονέναι μαθήματα τὰ παθήματα, i. e. rebus adversis se redditum esse doctiorem. Ἀφ' ὧν ἔπαθε, i. e. ἀπ' ἐκείνων, ὧν vel ἃ ἔπαθε. Καίπερ ὢν υἱός. Vulgo pater tractat filium leniter, nec cogit illum, patiendo obedire. Deus vero duriter tractavit Christum, filium sibi carissimum.

9. Καὶ τελειωθεὶς — σωτηρίας αἰωνίε) *Et constitutus Dominus etiamnum est caussa et dator salutis aeternae omnibus ei obsequentibus.* Vid. notata ad c. II, 10. Ἄιτιος *auctor, qui est in caussa.* Ita Philo in fine libri de Cherub. Deum nominat αἴτιον τῦ σώζεσθαι, *quo auctore salutem adipiscimur.* Τοῖς ὑπακέεσιν αὐτῷ, *obedientibus ipsi*, i. e. religionem eius suscipientibus, eique convenienter se gerentibus Christianis veris. Respicitur simul ad ὑπακοὴν Christi v. 8. Christus obedivit Patri suo, et factus est Dominus omnium. Sic et nos, si Christo obedimus, accipiemus aeternam salutem.

10. Προσαγορευθεὶς — Μελχισεδέκ) Προσαγορευθεὶς, נִקְרָא, *vocatus, constitutus.* Redit Apostolus ad rem susceptam v. 6. sed mox iterum digreditur usque ad c. VII, 1.

11. Περὶ ἕ — ταῖς ἀκοαῖς) *De qua re prolixius nobis est dicendum; nam difficilis est res explicatu, quia segnes estis auribus*, (ad discendum,) i. e. propter segnitiem vix ac ne vix quidem potestis capere. Digressio, quae continet increpationem, adhortationem, ac solatium ad finem usque capitis sequentis. Δυσερμήνευτος, *diffi-*

difficilis explicatu. ARTEMIDORUS 3. Onirocrit. 67. τῦτον ἕκ τὸν τρόπον καὶ οἱ ὄνειροι μεμιγμένοι εἰκότως εἰσὶ ποικίλοι καὶ πολλοῖς δυσερμήνευτοι. Νωθροὶ Graecis proprie ſunt *tardi ad ambulandum.* Ex ſegnitie autem oritur imbecillitas ingenii, et plane ſtupor, ſiquidem etiam νωθρὸς pro homine *stupido* ſumitur, quomodo Laertius *Hipponicum* νωθρὸν καὶ χασμώδη nominat.

12. Καὶ γὰρ — τῶν λογίων τῦ Θεῦ) Ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι, *qui iam deberetis esse idonei ad docendos alios.* Διὰ τὸν χρόνον, pro ratione temporis, ex quo percepiſtis Evangelii doctrinam. Πάλιν h. l. eſt *iterum.* Olim enim a Chriſto, deinde ab Apoſtolis ſatis iam inſtructi erant doctrinis religionis. χρείαν — τῦ Θεῦ) *opus est vobis aliquem vos docere prima rudimenta oraculorum divinorum.* Τινὰ, *aliquem.* Alii malunt τίνα, *quaenam sint prima elementa,* et ſupplent μὲ poſt χρείαν ἔχετε. *Opus habetis, me docere vos.* Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς, *prima rudimenta* nam illud ἀρχῆς eſt ἐξηγητικόν. Omnium artium principia vocantur elementa. Τὰ λόγια τῦ Θεῦ, *oracula Dei,* praecepta et inſtituta divina, et h. l. doctrina chriſtiana, in qua ſunt maxima et ſumme neceſſaria Dei oracula, quae et ſic dicuntur 1 Petr. IV, 11. καὶ γεγόνατε — τροφῆς) Doctrinam cibo comparari, apud multos ſcriptores obvium. Arrianus in Epict. II, 16. ὁ θέλεις ἤδη ὡς τὰ παιδία ἀπογαλακτισθῆναι, καὶ ἅπτεσθαι στερεᾶς τροφῆς. Plura exempla vide apud *Carpzovium.*

13. 14. Πᾶς γὰρ — καλῦ τε καὶ κακῦ) *Quisquis enim lacte* (tantùm) *nutriendus est, non capit instiutio-*

tutionem iustam (perfectiorem,) *infans enim est. Peritiorum vero est solidus cibus, quorum sensus per habitum ita sunt exercitati, ut utile et noxium discernere possint.* Ὁ μετέχων γάλακτος, supple: tantum. Νήπιοι, *infantes*, et τέλειοι, *adulti* sibi opponuntur. Philo in lib. de agricult. pag. 188. E. ἐπεὶ δὲ νηπίοις μὲν ἐστὶ γάλα τροφὴ, τελείοις δὲ τὰ ἐκ πυρῶν πέμματα, καὶ ψυχῆς γαλακτώδεις μὲν ἂν εἶεν τροφαὶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν — τελείαι δὲ καὶ ἀνδράσιν εὐπρεπεῖς — αἱ ὑφηγήσεις. *Quoniam autem infantibus lac nutrimentum est; adultis vero, quae e frumento coquuntur: animae quoque suum lac debetur in aetate tenera, sicut viros perfectum alimentum decet.* Λόγος δικαιοσύνης, *institutio iusta*, veri nominis institutio, est illa στερεὰ τροφὴ, quae mox nominatur τελειότης, et Genitivus est pro Adiectivo. Sic iusti nominis statura dicitur, quae ad summum pervenit. Et אֱמֶת, *veritas*, saepe vertitur δικαιοσύνη. Στερεὰ τροφὴ, *solidus et validus cibus.* Ἕξις, *habitus.* Mosi ἕξιν νομοθετικὴν tribuit Philo, L. II. de vita eius, p. 1154. E. Τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ, i. e. αἴσθησιν γεγυμνασμένην ἐχόντων etc. Τὰ αἰσθητήρια, proprie: ὄργανα τῆς αἰσθήσεως, hoc loco ipsam τὴν αἴσθησιν significant. Quanquam et *organa sensoria* recte intelligere potes. Sicut enim in homine externo lingua, palatum, nares indicant, quae res bonae, quae malae sint, sic et homo interior sua habet αἰσθητήρια, per quae facile iudicat, quid verum, quid falsum. Καλὸν, *utile*; κακὸν *noxium*. Ceterum notandum est, *lac infantibus praebendum* v. 12. primas quidem esse doctrinas Christi, sed *solidiorem cibum* esse

sub-

esse subtiliorem modum doctrinas christianas ducendi ex umbris Veteris Testamenti, non autem excellentiorem Christi cognitionem. Cf. c. VI, 1.

CAP. VI.

1. **Διὸ** — φερώμεθα) *Quapropter, missis nunc primis initiis doctrinae Christianae, ad doctrinam paullo difficiliorem progrediamur.* Διὸ, ne semper tales maneatis, quales iam esse, vos dixi, spectans maximam vestri partem. Ἀφεῖναι λόγον, *omittere sermonem*, nihil de aliqua re *dicere*. Arrianus Diss. Epict. L. IV, c. 1. τὸν μὲν Καίσαρα πρὸς τὸ παρὸν ἀφῶμεν, *de Caesare in praesentia loqui desinemus.* Ὁ τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγος, per enallagen ἡ ἀρχὴ τοῦ περὶ χριστοῦ λόγου, prima christianae doctrinae initia. Φέρεσθαι, *festinare, se convertere* ad aliquid proponendum. Per τὴν τελειότητα Apostolus non intelligit excellentiorem religionis christianae cognitionem, quae primis initiis sit opposita; huius enim cognitionis, quam exquisitiorem dicunt, nihil posthaec Apostolus commemorat, sed Iudaeorum proprium sacrae scripturae interpretandae modum. Nam c. VII. sqq. copiose persequitur rationem more Iudaico e Scripturis eruendi excellentiam Christi doctrinaeque christianae; et supra c. V, 11. Hebraeos νηπίους dixerat ac νωθροὺς ταῖς ἀκοαῖς propterea, quod comparatio Christi cum Melchisedeco esset difficilis ad interpretandum, i. e. eruendum e scripturis. μὴ πάλιν — νεκρῶν ἔργων) i. e. *non iterum repetentes prima fundamenta, de resipiscentia a peccatis.* Philo de septenar. p. 1187. B. ἀρχὴν βαλλόμενος ὥσπερ θεμέλιον. Νεκρὰ ἔργα *facta mor-*

mortua, i. e. mortem efficientia. Mors autem saepe ponitur pro quacunque miseria. Erga *νεκρὰ ἔργα* erunt *opera, quae miseriam afferunt, peccata*, Philo in fine Lib. I. leg. Allegor. p. 60. Ὁ δὲ ψυχῆς θάνατος, ἀρετῆς μὲν φθορά ἐστι, κακίας δὲ ἀνάληψις, *animae mors est corruptio virtutis et assumtio vitii.* Sic ἀποθνήσκειν, *mortis reum esse*, Rom. VII, 10. et verba מוֹת תָּמוּת Gen. II, 17. Symmachus interpretatur θνητὸς ἔσῃ. Locum de *peccato*, ac *resipiscentia ab illo* Ioannes baptista iam inculcaverat, Matth. III, 2. 8. καὶ πίστεως ἐπὶ θεόν) *De fide et fiducia in Deum*, praecipue qualem doctrina Christi requirit. Fides in Christum simul est fides in Deum.

2. Βαπτισμῶν διδαχῆς) De baptismis in multitudinis numero loquitur Apostolus, quia Iudaeis multae erant rituales lotiones, lege mandatae, non modo ad sordium purgationem, sed ad peccatorum etiam abstersionem, et sequiori aetate Baptismus, qui ad regenerationem *proselytarum* pertinebat. Accessit denique baptismus christianus. Nosse autem Hebraei discrimen debebant inter hunc et illos; nam haec doctrina erat θεμέλιον πρῶτον religionis christianae. Ex *Storrii* sententia, quam Cl. *Heinrichs* probat, βαπτισμοὶ est baptismus qui *in plures homines* confertur. Nam pluralis saepe impersonaliter adhibetur, sive de uno, sive de pluribus sermo sit. Vid. Marc. V, 35. coll. Luc. VIII, 49. ἐπιθέσεώς τε χειρῶν) *De impositione manuum*, quae Symbolum erat donorum Spiritus Sancti, quae promissa atque data sunt Christianis in baptismo. Quid de hac manuum impositione et donis Spiritus S. statuendum sit, diximus ad 1 Tim. IV, 14. ἀναστάσεως — αἰωνίου) *De resurrectione mortuorum et poenis*

nis aeternis. Κρῖμα αἰώνιον, *poenae aeternae*, cf. Matth. XXIII, 14. Luc. XXIII, 40. Rom. XIII, 12. Videtur igitur ἀνάστασις νεκρῶν hic esse resurrectio piorum ad beatam et aeternam vitam.

3. Καὶ τοῦτο — ὁ θεός) i. e. *Iam agite igitur, Deo auxiliante.* Verba καὶ τοῦτο ποιήσομεν, cum Oecumenio, Theophylacto, Theodoreto recte referuntur ad comma 1. ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, *ad rem paullo difficiliorem progrediamur*, nempe ad explicationem V. T. et accommodationem eius ad Christum; ad comparationem historiae et oeconomiae V. T. cum nova hac et christiana oeconomia etç. Ἐάν περ ἐπιτρέπῃ ὁ Θεός, permittente, et vires largiente Deo. Al i τοῦτο referunt ad initia doctrinae christianae, ut sensus sit: Sed et hoc suo tempore faciam; denuo inculcabo vobis prima religionis christianae elementa.

4. 5. 6. Ἀδύνατον — παραδειγματίζοντας) (4) *Difficillimum enim est, eos, qui semel recte edocti sunt, et penitus perceperunt doctrinam coelestem, et participes facti sunt Spiritus sancti*, (5) *et gustarunt egregiam* (laetam) *Dei promissionem, et vires* (bona) *novae huius constitutionis*, (6) *sed defecerunt, ad meliorem mentem revocare, quum illi filium Dei* (Messiam) *denuo quasi in crucem agant, et omnium contumeliae exponant.* Commata 4. 5. 6. inter se connexa sunt; et bene cohaerent cum antecedentibus. Dicit nempe Apostolus, rem sibi non esse cum Apostatis, quales tum erant inter Hebraeos, c. X, 26. nec se istorum in gratiam prima elementa religionis repetere velle, frustraneum

hoc arbitratus: ſiquidem fieri non poſſe, ut eiusmodi homines corrigantur; ſimiles enim eos eſſe terrae improbae, in quam, quod ſemen conieceris, periret omne, v. 7. 8. Ἀδύνατον, conſtruendum eſſe cum πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, nemo non videt. Hic locus maxime in cauſſa fuit, cur diu Romana eccleſia cunctata ſit, hunc librum in canonem recipere, ut liquet ex Tertulliano de pudicitia. Nam in illa controverſia, an lapſi in perſecutionibus in gremium eccleſiae recipi poſſent, illi qui ſeveriores erant in lapſos, hunc locum urgebant. Quia autem Romana eccleſia in diſciplina erga lapſos mitior erat ceteris eccleſiis, hunc autem locum ſuae conſuetudini contrarium eſſe putabat, igitur hanc epiſtolam Pauli eſſe negabat. Sed ἀδύνατον h. l. non eſt metaphyſice impoſſibile, ſed potius res ita difficilis, ut propemodum ſit impoſſibilis, ut centies in vita communi dicere ſolemus. Φωτισθέντας ſunt *edocti*; nam φῶς *lumen*, ſaepe eſt *institutio*, quo ſenſu φωτίζειν occurrit 2 Cor. IV, 4. 6. Exod. IV, 12. et multis aliis locis. Alii intelligunt baptiſmum. Et φωτισμὸς dicitur quidem *baptismus* a Patribus Apoſtolicis, Clemente Romano, Iuſtino Martyre, aliisque Eccleſiae doctoribus; ſed hic et in loco parallelo c. X, 26. φωτίζεσθαι eſt λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Γεύσασθαι τῆς δωρεᾶς ἐπουρανίου, *penitus percepisse et intellexisse, fide etiam apprehendisse doctrinam Evangelii*, vel beneficia religionis chriſtianae. *Gustare* eodem ſenſu uſurpatur a *Philone* Lib. I. de monarch. p. 816. A. μάρτυρες δ' οἱ μὴ χείλεσιν ἄκροις γευσάμενοι φιλοσοφίας ἀλλὰ τῶν λόγων καὶ δογμάτων αὐτῆς ἐπιπλέον ἑστιαθέντες. *Sicut testantur, quicunque non extremis solum labris philosophiam de-*

degustarunt, sed plene delectati sunt dogmatum eius epulis. Lib. de som. p. 590. A. ψυχαὶ δ', ὅσαι θείων ἐγεύσασθε, *at vos, o animae, quotquot percepistis amorem Dei.* Ἡ δωρεὰ ἡ ἐπουράνιος, varie explicatur; mihi autem videtur esse ipsum beneficium religionis, quod recte vocatur *donum coeleste, vel divinum*, Eph. I, 3. Μετόχους πνεύματος ἁγίου, *participes Spiritus sancti*, i. e. donorum, et beneficiorum religionis christianae, qualia sunt, rectior Dei cognitio; adiumenta virtutis, solatium in afflictionibus, spes felicitatis aeternae firmissima.

5. Καλὸν θεοῦ ῥῆμα, *egregia illa promissa*, hebr. דָּבָר טוֹב, Ier. XXIX, 10. XXXIII, 14. Intelligitur h. l. Evangelium, ut recte viderunt Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, Ambrosius, et opponitur legi V. T. quae erat ζυγὸς καὶ φορτίον ἀβάστακτον, Act. XV, 10. Γεύεσθαι hic construitur cum Accusativo, non cum Genitivo; ut commate antecedente. Sed Plato etiam habet: νέους αὐτῶν γεύεσθαι, et λόγον γεύεσθαι. Δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος secundum nonnullos sunt *dona miraculosa tempore N. T.* Nam δυνάμεις saepe sunt *miracula*, dona miraculosa, et μέλλων αἰὼν, עולם הבא *tempora Messiae.* Sed δυνάμεις rectius h. l. esse possunt *vires. Gustare* vel *experiri* vires regni Messiae, esset: experiri quid religio christiana efficere possit? Potest autem nos reddere felices. Possumus etiam intelligere *vitam aeternam*, quae interdum vocatur *mundus futurus.* Δύναμις, חַיִל, *opes, bona.* Ita γεύεσθαι δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος esset: *habere praegustum vitae aeternae.*

6. *Παραπεσόντας* hic dici eos, qui a religione christiana deficiunt, iam ad comma 4. monuimus. Hebraei etiam נָפַל sic usurpant, et verbum מָעַל, *παραπίπτειν* vertitur Ezech. XIV, 13. XV, 8. XVIII, 24. *Πάλιν ἀνακαινίζειν*, non est pleonasmus; nam *ἀνὰ* in compositione non semper significat *πάλιν*. In phrasi *πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν* aut subintelligendum est *ἑαυτὸς*, aut integer sensus est: *πάλιν ἑαυτοῖς ἀνακαινίζειν ὁδὸν εἰς μετάνοιαν*, aut denique, si mavis, *ἀνακαινίζειν* est חִדֵּשׁ, quod saepe significat *in priorem statum restituere*, ut Ps. CIII, 5. Lament. V, 21. ut sensus sit: nemo tantus est magister, qui id facere possit. *ἀνασταυρῦντας — παραδειγματίζοντας)* i. e. Publice ostendunt, credere se, Christum dignum fuisse cruce, omnique ignominia. *Ἀνασταυρῦν* idem est quod *σταυρῦν*, nec significat *rursus crucifigere*. Sic apud Sextum Empir. Pyrrh. Hyp. III, 24. *Πέρσας δὲ φάσιν ἀνασκολοπίζειν τὰς ἀποθανόντας*. Ubi *ἀνασκολοπίζειν* simpliciter est *suspendere*. *Ἑαυτοῖς*, *apud se*. Et egregia figura dicuntur, facere id, quod approbant factum. *Παραδειγματίζειν* est *ὑβρίζειν*, *aliquem infamare*. Ad Christianos scelese viventes hoc dictum referri nequit. Nam sermo est de Christianis, qui redeunt ad religionem Iudaicam.

7. *Γῆ γαρ — ἀπὸ τῦ Θεῦ)* *Nam ager, qui crebrum imbrem combibit, et gignit fruges, utiles colentibus eum, copiosa messe ornatur*, (vel fertilior redditur.) *Bibere* etiam Graecis terra dicitur, quum irrigatur; veluti Anacreon carmen *εἰς τὸ δεῖν πίνειν* incipit: *ἡ γῆ μέλαινα πίνει.*

πίνει. Philo comparat terram cum ſpongia, aquam ſuper ſeſe venientem imbibente. Βοτάνη h. l. idem valet, quod hebr. דֶּשֶׁא, et ſignificat omne id, quod ex terra naſcitur, etiam *fruges*. Εὔθετον ἐκείνοις, δι' ὃς καὶ γεωργεῖται, *utiles illis per quos*, (vel propter quos) *colitur*, i. e. fundi Dominis. Μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, i. e. *larga et copioſa meſſe a Deo ornatur.* Similis phraſis 2 Cor. IX, 6. Applicatio facilis. Tellus, quae pluvias accepit, eſt Chriſtianus, qui bona religionis accepit; is fert fruges, i. e. bene utitur ſua religione; Deus ei benedicit, i. e. praemiis eum ornat, et in hac et in futura vita.

8. Ἐκφέρουσα — εἰς καῦσιν) Ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγύς, *inutilis eſt, et domino ſuo maxime diſplicet*, ita ut eam exſecretur, adeóque ab eo negligitur, non amplius colitur. Heſychius: ἀδόκιμον, πονηρὸν, ἀπόβλητον, ἄχρηστον. Ἐγγὺς rem brevi futuram ſignificat. Brevi futurum eſt, ſi talis manet, ut dominus terram talem exſecretur. Ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν, *cuius exitus erit combuſtio.* Hebraismum ſapit, in quo הָיָה cum praepoſitione ל conſtruitur, quae commode redditur per εἰς. Metaphora ab agricolis ſumta, qui agros exuruntſteriles. Virgilius, Georg. I, 84. *Saepe etiam ſteriles incendere profuit agros.* Et eſt Metonymia. Nam de terra dicitur, quod proprie iis rebus convenit, quae terrae ſuperſtant. Hic erit exitus, ut tandem dominus pertaeſus ſumtuum, villam et arbores, et ſenticeta exurat, habeatque derelictui. In applicatione ſentibus et tribulis reſpondet contemtus chriſtianae religionis; maledicto herili, damnatio; incendio poena gehennae.

9. Πεπέισμεθα — σωτηρίας) *Attamen de vobis meliora, et salutem vestram speramus.* Particula δὲ hic eſt adverſativa, *attamen.* Πέπεισμαι, hic non eſt *certus sum;* nam de Hebraeorum νωθρότητι ſupra v. 2. erat queſtus, ſed *spero, mihi persuadeo.* Τὰ κρέιττονα, ſc. τέτων, meliora, quam ut et vos a religione deficiatis. Ἐχόμενα σωτηρίας, *quae cohaerent cum salute; quae efficiunt et augent salutem,* vel *ipsa salus.* Nam ἔχομαι, ſequente genitivo, *adhaereo alicui, vicinus, proximus sum,* in univerſum de iis dicitur, *quae quocunque modo cum altero sunt coniuncta.* Interdum ἐχόμενα redundat. Sic apud Philonem de Agric. p. 202. C. τὰ καρτερίας καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐχόμενα ſunt *fortitudo, temperantia, reliquaeque virtutes.*

10. Ὀυ γὰρ — καὶ τῆς ἀγάπης) Sic enim legendum, non vero τῦ κόπυ τῆς ἀγάπης. Τὸ ἔργον, per enallagen ſunt *bona opera* Chriſtianorum. Ἀγάπη, *liberalitas.* Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεός. Iuſtitiae eſt implere promiſſa, quare Deus iniuſtus aliquo modo dici poſſet, ſi non ſtaret promiſſis. Obliviſcitur autem, qui non remuneratur. Ἧς ἐνεδείξασθε ἐις τὸ ὄνομα ἀυτῦ, *quam declarastis eius caussa,* erga eum. τὸ ὄνομα θεῦ, ipſe Deus. Senſus: ex obſequio erga Deum. διακονήσαντες — διακονῦντες) Διακονεῖν per Synecd. eſt *victum et vitae necessaria procurare et suppeditare, beneficia exhibere.* Intelliguntur hic officia humanitatis et pietatis, quae ob Chriſti nomen vinctis et afflictis exhibuerant Hebraei, conſolando fratres, cohortando, et varias pro iis moleſtias ſuſtinendo.

11.

11. Ἐπιθυμοῦμεν — ἄχρι τέλους) Τὴν αὐτὴν σπουδὴν, *par studium.* Πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους, *quod attinet spem et fiduciam firmissimam, ad finem usque retinendam.* Πληροφορία τῆς ἐλπίδος, *spes plena.* Haec Hebraeis adhuc defuerat. Vel; *unde spes salutis* (ipsis) certo confirmatur.

12. Ἵνα μὴ — τὰς ἐπαγγελίας) *Ne remissiores fiatis,* (nempe in fiducia et spe,) *sed imitemini eos qui fide et constantia consecuti sunt bona ipsis promissa.* Νωθρὸς, *tardus ad sperandum;* qui non facile sperat, sed semper dubitat. Μακροθυμία hic non est longanimitas, sed *patientia, constantia in adversis.* Κληρονομούντων positum pro κληρονομησάντων, Praesens pro Praeterito, et κληρονομεῖν est *adipisci, consequi.* Ἐπαγγελίαι, per meton. *bona promissa.*

13. Τῷ γὰρ — καθ' ἑαυτοῦ) *Quum enim Deus Abrahamo promitteret aliquid, iuravit per seipsum, quia per superiorem se non poterat iurare.* Ἐπαγγελίαν intelligit, quae statim v. 14. adducitur. Sumit Apostolus a promissione Abrahamo facta occasionem dicendi de firmitate voluntatis divinae, quam ex iureiurando illustrat. Deum nonnisi *per seipsum* iurare Philo etiam dixit, respiciens ad verba Gen. XXII, 16. 17. L. III. Alleg. p. 98. E. Ὁρᾷς γὰρ, ὅτι οὐ καθ' ἑτέρου ὀμνύει Θεός· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κρεῖττον, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ, ὅς ἐστι πάντων ἄριστος. Idem Scriptor L. de plantat. Noë p. 225. E. ὅρκον describit: τὸ πίστεως βεβαιότατον σύμβολον, μαρτυρίαν Θεοῦ περιεχούσης, *fidei signum longe firmissimum, coniunctum cum Dei testimonio.*

14. Λέγων — πληθυνῶ σε) *Profecto, valde fortunabo te, et insigniter multiplicabo te*, posteros tuos. Eadem verba in LXX. loco Gen. XXII, 17. nisi quod pro πληθυνῶ σε, ibi est πληθυνῶ τὸ σπέρμα σε. Ἦ μὴν, *certe, profecto*, est iurandi formula, quam adhibent optimi scriptores, Herodotus, Xenophon, Demosthenes, aliique. Εὐλογῶν εὐλογήσω σε hebr. כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ, *valde, omnino te fortunabo.* Quamvis enim non semper sit emphasis in eiusmodi loquendi formula, in nonnullis tamen locis repetitio verbi eiusdem amplificare omnino significationem videtur; quemadmodum μέθην μεθύειν, non modo nude *inebriari*, sed subinde *vehementer inebriari*, significat. Πληθυνῶ σε. In Hebraeo est: *semen tuum*, posteros tuos.

15. Καὶ οὕτω — ἐπαγγελίας) *Et quum constans in fide permansisset, consecutus est tandem promissam felicitatem*, non tantum numerosam posteritatem post mortem sed etiam aeterna bona; nam haec omnino exspectavit, Hebr. XI, 10. sqq.

16. Ἄνθρωποι — ὀμνύουσι) *Apud maiorem se*, nimirum apud Deum summum, omnibus rebus praestantiorem. καὶ πάσης — ὁ ὅρκος) Constr: καὶ ὁ ὅρκος εἰς βεβαίωσιν (sc. προσθετος s. προστιθέμενος) ἐστιν αὐτοῖς πέρας πάσης ἀντιλογίας, *ut iusiurandum ad confirmationem additum, finiat omnes controversias*, vel omnia diffidia. Καὶ, ו ut. Ἀντιλογία, quasi *cogitatio in contrarium*, tanquam id, quod dicitur, verum non esset: adhibetur de disceptantibus in iudiciis, ac controvertentibus. Nisi potius ἀντιλογία h. l.

h. l. sit *dubitatio*, quod contextus requirere videtur, ut infra c. VII, 7.

17. Ἐν ᾧ περισσότερον — ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ) *Quam ob caussam, quum Deus excellentissimo modo confirmare vellet iis, ad quos promissio pertinet, consilium eius esse immutabile, interposuit iusiurandum.* Ἐν ᾧ, sc. πράγματι, i. e. διὸ, διὰ τοῦτο. Περισσότερον, pro Superlativo, *modo excellentissimo, gravissimoque.* Οἱ κληρονόμοι τῆς ἐπαγγελίας, *ad quas illa promissio, Abrahamo facta*, εὐλογῶν εὐλογήσω σε, quasi haereditatis iure *pertinet*, quibus Deus aeque ac Abrahamo promisit, se eos fortunare velle, si fide imitentur Abrahamum. Potest vero per enallagen intelligi ipse Abrahamus. Μεσιτεύειν, *intervenire*, et speciatim *intervenire iureiurando, interponere iusiurandum.*

18. Ἵνα διὰ — ἐλπίδος) *Ut per duas res immutabiles, in quibus Deus fidem fallere non potest, certum solatium habeamus, nos, qui eo confugimus, ut teneamus propositam nobis spem.* Διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, *per duas res, quarum Deum non poenitet*, nempe promissum et iuramentum. ψεύδεσθαι improprie dicitur, cuius verbis aliquis fallitur, ideo quod ea non intelligat. Παράκλησις hic non *adhortationem* significat, sed *consolationem*. καταφυγόντες κρατῆσαι, i. e. πρός τό seu εἰς τὸ κρατῆσαι τῆς προκ. ἐλπ. nisi potius velis πρὸς καταφεύγειν καὶ κρατῆσαι, *qui eo confugimus, ut firmiter teneamus spem nobis propositam*, nempe in Evangelio, et promissione illa, de qua antea erat sermo. Metaphora a

navigation defumta; nam haec fpes ftatim cum ancora comparatur. Dicere videtur Apoftolus, nobis Chriftianis *iureiurando* aliquid a Deo promiffum effe. Sed ubi extat illud iusiurandum? Refpondeo: In exemplo Abrahami, quod nobis proponitur, ut ex eo aliquid difcamus. Difcimus vero ex illo, Deum, fi aliquid velit, ferio illud velle; fi aliquid promittat, ferio illud promittere. Iam Deus nobis Chriftianis aliquid promifit. Ergo fpes noftra tam certa eft, ac fic Deus promiffionem iureiurando confirmaffet. Fortaffis etiam refpicitur ad cap. VII, 20. f. Dum enim Deus Chrifto promifit iureiurando facerdotium, nobis promifit falutem aeternam per hunc noftrum facerdotem aeternum adipifcendam.

19. *Ἣν ὡς ἄγκυραν — καταπετάσματος*) Ἣν (fc. ἐλπίδα, non παράκλησιν, ut nonnulli volunt) *ἔχομεν ὡς ἄγκυραν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν*, *cui spei innitimur, tanquam tutae et firmae animi ancorae*. Profani etiam *spem* cum *ancora* comparare folent. Demophilus in *similitud. opusc. myth. Galei*: *τὸ αὐτό ἐστιν ἐξ ἀσθενοῦς ἀγκυρίου σκάφος ὁρμίζειν, καὶ ἐκ φαύλης γνώμης ἐλπίδα*, *idem est navem infirmae ancorae et spem animo perverso inniti*. Εἰσερχομένην iterum ad ἐλπίδα refertur. *Haec spes penetrat veluti velum interius, extendit se ad coelum*. Τὸ καταπέτασμα, פָּרֹכֶת, *interius velum*, Sancto Sanctorum oppanfum, quo difcernebatur a Sancto. Hoc loco intelligitur *coelum*, ficut c. VIII, 2. IX, 11.

20. *Ὅπου πρόδρομος — αἰῶνα*) Πρόδρομος, *praecursor* eft quafi *primipilus* et auctor, infra c. XI, 10. XII,

2.

2 qui nobis aperuit introitum in coelum. Poſt digreſſionem ſatis longam redit Apoſtolus ad propoſitum, et explicat locum Pſ. CX, 4. quem adduxerat ſupra c. V, 6. 10.

CAP. VII.

1. Οὗτος γὰρ — ὑψίςυ) *Hic enim Melchisedecus* fuit *rex Salemi* etc. Rectius tamen, ut *Wolfius* monuit (in curis ad h. l.) haec verba referuntur ad phraſin v. 3. ultimam: μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Scriptor enim c. VI, 20. dixerat, Chriſtum factum eſſe Pontificem in aeternum, et quidem ad exemplum Melchiſedeci. Itaque probandum erat, Melchiſedecum talem fuiſſe; quod in ſequentibus perficitur. Hiſtoria Melchiſedeci et Abrahami legitur Gen. XIV, 18. Eſt autem *Melchisedech* nomen proprium in Phoenice, ſive Cananea, pari forma qua Adoniſedek, Ioſ. X, 10. Nam interponere Iod nominibus compoſitis, mos eſt illarum gentium. *Salem* videtur fuiſſe tota regio a Iebuſaeis, Chittaeorum affinibus occupata, vel etiam huius regionis ſedes regia, haud procul a planitie, quae antea Siddimorum vallis, deinde mare Salſum dicebatur, ubi Sodoma ac Gomorrha, Adama et Zeboim erant ſitae; quae urbs ſequenti forte tempore deleta, defiit eſſe, aut aliud adepta eſt nomen. Niſi plane Salimorum terra, a Saulo, aſinam quaerente, peragrata, 1 Sam. IX. 4. et a Graecis dicta Σαλλίμ, intelligatur. Ἱερεὺς τῦ Θεῦ ὑψίςυ: Geſſit nempe Melchiſedecus rex ſimul munus Sacerdotis, quod priſtinis gentibus erat uſitatum. ὁ συναντήσας — εὐλογήσας αὐτὸν) Gen. XIV, 17. *Obviam profectus Abrahamo, reverso a caede regum, eique bona precatus est.* Εὐλογεῖν eſt verbum ſatis late patens. Noſtro

ro loco reddi debet: *bene precari, gratulari.* Non benedictio sacerdotalis, sed bona vota, et amicae gratulationes intelliguntur.

2. Ὦ καὶ δεκάτην — Ἀβραάμ) Δεκάτην, sc. μοῖραν vel μοιρίαν. Ἀπὸ πάντων sc. τῶν ἀκροθινίων, v. 4. Persolvit autem Abrahamus decimas in honorem Dei summi, quem et Melchisedecus et Abrahamus colebant, Gen. XIV, 40. Vetustissimus mos fuit omnium gentium de praeda decimam Deo dare. πρῶτον μὲν — εἰρήνης) Βασιλεὺς δικαιοσύνης, i. e. βασιλεὺς δίκαιος, *rex iustus.* Βασιλεὺς εἰρήνης, *rex pacificus,* vel potius *salutem, incolumitatem afferens.*

3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος) Syrus hic non male: *cuius nec pater, nec mater scripti sunt in genealogiis.* Genus eius a Mose non recensetur, ac ne pater quidem aut mater; unde videas, quantum hic distet a Leviticis sacerdotibus, qui patre debebant esse Aaronide, matre autem Israëlitide, Levit. XVIII, 1. XXI, 14. Sic Seneca Epist. CVIII. quum dixisset duos Romanos Reges esse, *quorum alter patrem non habeat, alter matrem,* idipsum explicans dicit, de *Servii* matre dubitari; *Anci* patrem nullum dici. μήτε ἀρχὴν — ἔχων) Nempe in Mosis historia, qui alioqui de viris magnis agens addere solet, quando nati, quando mortui sint. *Carpzovius. Qui primus est atque ultimus in sui generis sacerdotio.* Ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ) *Similis autem Messiae,* nempe ex mente vatis in Ps. CX. Μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές, i. e. λέγεται μένειν, Psalmus ait, *eum manere sacerdotem in perpetuum.* Sic autem dicitur, quia munus eius in suo genere unicum est, primum pariter et ultimum.

4.

4. Θεωρεῖτε — ὁ πατριάρχης) *Animo vero perpendite, quantae dignitatis sit ille, cui Abrahamus adeo, caput gentis nostrae, persolvit decimas manubiarum.* Ἀκροθίνια, *manubiae.* Apud Latinos, Ciceronis certe ac Livii aetate vocabulum hoc ſignificabat eam praedae partem, quae Imperatori cedebat, ut illam ad ſacra vel publica opera, templa inprimis erigenda et ornanda, impenderet. Καὶ Ἀβραὰμ, *ipse adeo Abrahamus.* Ὁ πατριάρχης, ראשׁ אָבוֹת *caput gentis Iudaicae ac patrum.* Πατριὰ apud LXX. et *tribum* et *familiam* notat.

5. Καὶ οἱ μὲν — ἀδελφὰς αὐτῶν) *Ex posteris Levi sacerdotium accipientes*, i. e. Sacerdotes ex Levi et Aaronis poſteritate oriundi. Ἐντολὴν ἔχουσιν, *ius hoc habent*, מִשְׁפָּט. Ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν, *a popularibus suis decimas exigendi.* Κατὰ τὸν νόμον *secundum normam a Deo praescriptam.* καίπερ — Ἀβραάμ) *Quanquam ex eodem Abrahamo erant procreati.* Competebat quidem Sacerdotibus ius decimandi, ſed tantum in fratres, non ſe ſuperiores, vel dignitate praeſtantes. Ex lumbis exire dicuntur Hebraeis, qui ex alicuius ſemine naſcuntur, Gen. XXXV, 11. Exod. I, 5. etc.

6. Ὁ δὲ — εὐλόγηκε) Cuius genus neque a Levi, neque ab Abrahamo deducitur, i. e. Melchiſedecus, is decimas exegit ab *Abrahamo*, et bona apprecatus eſt ei, qui promiſſiones acceperat, (Abrahamo nempe) Quantus igitur debet haberi Melchiſedecus, qui bona poterat apprecari ei, cui Deus ipſe ea promiſerat!

7. Χωρὶς — εὐλογεῖται) *Sine dubio autem minor* (dignitate) *a maiori bonis votis impertiri solet.* χωρὶς πα-

πάσης ἀντιλογίας, *sine omni dubio; per se intelligitur*; *αὐτόδηλον* eſt. *Τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος*, Graecismus neutrius generis, pro: *οἱ ἐλάττονες ὑπὸ τῶν κρειττόνων*. Verbum *εὐλογεῖν* hoc loco eſt, *efficaciter, nomine et auctoritate Dei fausta atque felicia apprecari*. Sic Summus Sacerdos Iudaico populo *nomine Dei* bona apprecatus eſt, ſolenni illa formula Num. VI, 22. ſqq. Alias inferiores dignitate ſuperioribus bona apprecari poſſunt; ſed hoc non faciunt vi muneris ſibi demandati, ut Pontifices apud Iudaeos facere ſolebant.

8. Καὶ ὧδε — ὅτι ζῇ) *Et hic quidem*, in lege Levitica, *decimas sumunt, qui moriuntur*, ac plures habent in ſuo munere ſucceſſores; *illic autem*, in loco Geneſeos, *is decimat, cuius vitae tantum fit mentio*, ſacerdotii ſui primus et ultimus. *Ὧδε μὲν hic quidem*, opponitur *τῷ ἐκεῖ δὲ*, *illic autem*, ne repetendum eſſet ex v. 5. *οἱ ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες*, et ex v. 6. *ὁ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν*.

9. Καὶ ὡς ἔπος — δεδεκάτωται) *Et, ut ita dicam, in persona Abrahami ipse Levi, cuius posteri decimas accipiunt, dedit decimas*. Audacior videbatur locutio; ideo Apoſtolus adiicit aliquod *μείλιγμα*. *ὡς ἔπος εἰπεῖν*, Uſitata optimis ſcriptoribus dictio.

10. Ἔτι γὰρ — ὁ Μελχισεδέκ) Phraſis *ἐν τῇ ὀσφύϊ εἶναι*, ſignificat, Levin, et univerſam adeo tribum Leviticam ſacerdotalem non *ἐνεργείᾳ*, ſed *δυνάμει* fuiſſe in Abrahami et patrum ſuorum lumbis.

11. Εἰ μὲν οὖν — Ἀαρὼν λέγεσθαι;) *Iam si perfecti aliquid fuisset in sacerdotio Levitico, (nam respublica*

ca

ca Israelitica ei tanquam fundamento nitebatur.) *quid opus erat, alium Sacerdotem excitare, qui Melchisedeco, non autem Aaroni similis esse diceretur?* Τελείωσις fit per Sacerdotium i. e. Sacerdotium efficit id, quod efficere debet, vere expiat, vere tranquillat, vere fanctos, pios *et felices* reddit homines. Hoc autem Sacerdotium Leviticum efficere non poterat. Ὁ λαὸς — νενομοθέτητο, *populus legem habebat de sacerdotio Levitico*, i. e. vi legis fubiectus erat facerdotio, tota civitas Iudaica eo (Sacerdotio) nitebatur, nec fine eo exiftere poterat. Νομοθετεῖν, *legem ferre*, et in Paffivo *legem latam accipere, per leges regi et administrari.* Ἐπ' αὐτῇ, fc. ἱερωσύνῃ, ea conditione, ut populus illi Sacerdotio effet fubiectus. Ἐπὶ h. l. exprimit *conditionem*. In fequentibus: τίς ἔτι etc. urget fcriptor verba Pfalmi: κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδὲκ, ut evincat promitti facerdotem non Leviticum. Ἀνίστασθαι dicitur, qui munus aliquod publicum orditur, ut Exod. I, 8. Λέγεσθαι, nempe in Pfalmo. Cur ille venturus Sacerdos ibi dicitur fore inftar Melchifedeci, et non inftar Aaronis?

12. Μετατιθεμένης — γίνεται) *Translato enim sacerdotio* in aliquem non Aaronidem, quod futurum praedicit Pfalmus, *necessario etiam lex* de Sacerdotio *auctoritatem suam amittit.* Νόμου fc. ἱερατικοῦ, de quo fupra egerat. Iudaei volunt, legem nulla in parte mutatum iri. At ex Pfalmo apparet, mutatum iri, et quidem in eximia eius parte, nempe de facerdotio; neque enim ftante lege, facerdos aliquis effe potuit, non Aaronides. Haec mutatio Sacerdoti erat in eo, quod Meffias factus fit Sacerdos, non Leviticus, fed plane alius. Μετάθεσις, *transmutatio*, *abolitio*.

13.

13. Ἐφ' ὃν — τῷ θυσιαστηρίῳ) *Iam vero is, de quo illa* (in Pfalmo) *dicuntur, alia de stirpe natus est* etc. Illud γὰρ eo pertinet, ut, praeftructis, quae oportebat iam oftendat, fenfum Pfalmi illius omnibus partibus in Iefum Nazarenum competere. Ἐφ' ὃν, *de quo*, in quem ifta dicta competunt. Μετέχειν φυλῆς, *esse de tribu*. Cf. c. II, 14. Ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ, *ex qua nemo operam dedit altari*, Προσέχειν *animum attendere*; hinc per meton. *curare*, *operam dare*. Sic προσέχειν πολέμῳ, πράξει, ἔργοις, frequentia apud Graecos. Quidam Codices προσέσχε habent; alii προσέστηκε τῷ θυσιαστηρίῳ, *appropinquavit altari*, fed eodem utrinque fenfu.

14. Πρόδηλον — ἐλάλησε) Ἀνατέταλκεν, *ortus est*. Refpicitur ad locos V. T. ubi Meffias צֶמַח, *germen*, (quod LXX. reddiderunt ἀνατολὴν,) vocatur. Vide Zachar. III, 8. VI, 12. et Ief. LX, 1. Εἰς ἣν, *de qua* ut modo ἐφ' ὃν, com. 13. Mofes nihil dixerat, facerdotem effe eligendum e tribu Iuda. Sequitur ergo ex Pfalmo, aliam legem legi Mofis fubftitutum iri. Λαλεῖν interdum etiam eft *promittere*.

15. 16. Καὶ περισσότερον — ζωῆς ἀκαταλύτου) *Et hoc ipsum* (quod dixi de legis mutatione,) *amplius etiam inde liquet, quod talis promittitur Sacerdos alius, Melchisedeco similis, qui non sit constitutus, vi legis, quae ad homines mortales, sed quae ad immortalem pertineat*. Nunc etiam illa verba Pfalmi urget Apoftolus, in quibus ille promiffus facerdos dicitur εἰς τὸν αἰῶνα fore facerdos. Cf. v. 17. Περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν. Rabbini dicerent ויותר ברור. Εἰ, *quia*,

quia, quod ut hebr. כִּי, אִם. Οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς, vel ut alii legunt σαρκινῆς, *non vi legis, hominibus mortalibus datae.* Κατὰ, *per, vi.* Ἐντολὴ σαρκικὴ, *praeceptum, institutum caducum, debile, quod hominibus mortalibus convenit,* quod tantum ad tempus durat. Nam σάρξ faepe dicitur quicquid eſt *caducum.* Hoc praefcriptum temporaneum erat, quod lex Mofis conftituit, aliquem facerdotem ad dies vitae. Νόμος ἐντολῆς eſt ipſa ἐντολὴ, lex, quae conftat praefcripto. Κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου, *propter vim vitae immortalis,* quia ſit immortalis is, qui conftituitur Sacerdos. Senfus igitur eſt: Promittitur in Pfalmo facerdos, qui non effet ex lege, quae conftat ex praefcripto ad dies vitae durante, fed qui haberet vim vivendi in aeternum. Is eſt Chriftus, qui habet hanc vim, ut in aeternum vivere poffit.

17. Μαρτυρεῖ — Μελχισεδὲκ) Μαρτυρεῖ γὰρ, *docet enim,* David nempe, vel Spiritus S. per Davidem. Nervus probandi latet in verbis εἰς τὸν αἰῶνα: nam demonftrandum erat, Iefum effe ἱερέα κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου, i. e. ἱερέα αἰώνιον. Premit illam vocem לְעוֹלָם, quae alibi quidem longum tempus fignificat, at hic aeternitatem: "Ὅτι hic eſt recitantis.

18. 19. Ἀθέτησις — ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ) *Itaque* (vi horum verborum) *lex illa prior aboletur,* i. e. haec verba declarant, priorem illam legem abrogatum iri, *quia erat imperfecta et inutilis; (nam observatione rituum illorum legalium nemo vere expiari potuit,) contra vero promittitur melioris spei vel felicitatis au-*

ctor, quo mediante accedere ad Deum possumus. Ἀθέτησις γίνεται, *aboletur, abrogatur.* Ἀθέτησις opponitur τῇ ἐπεισαγωγῇ v. 19. verbis οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος parentheſi incluſis; nam ἡ τινὸς ἀφαίρεσις, προσθέσις ἐστι ἑτέρου, ait Philo princip. libri de ſacrif. Abel. et Caini. Τελειοῦν *expiare, sanctos reddere homines, tranquillare.* In nullo horum lex Moſaica praeſtitit, quod debuit praeſtare. Προαγοῦσα ἐντολή, *prior lex, lex cerimonialis,* ac Sacerdotium Leviticum, quod antehac valuerat. Ἀσθενὲς, *imperfectum.* Hoc ut et ſequens neutrum, ἀνωφελὲς, ſubſtantive ſumitur. Οὐδὲν dici genere Neutro pro οὐδένα ἄνθρωπον, Theophylactus ad h. l. monet. Ἐπεισαγωγὴ, ſc. γίνεται, inducitur praeterea, nempe verbis Pſalmi, i. e. *promittitur*, ut c. I, 6. ὅταν εἰσαγάγῃ etc. Ἐλπὶς h. l. eſt *auctor spei*, vel felicitatis ut 1 Tim. I, 1. Col. I, 27. Ἐγγίζειν τῷ Θεῷ, *accedere ad Deum* eſt, eum pie colere, eiusque favore benevolentiaque frui. Eſt vox proprie ſacerdotalis.

20. 21. 22. Καὶ καθ' ὅσον — ἔγγυος Ἰησοῦς) *Atque uti hic non sine iuramento* conſtitutis eſt ſacerdos: (*nam illi quidem, Levitae, sine iureiurando facti sunt sacerdotes, hic vero,* Ieſus, *cum iuramento factus est, per eum, qui dixit ei: iurat dominus* etc.) *ita etiam est mediator praestantioris foederis.* Καθ' ὅσον h. l. valet *ut, uti;* et κατὰ τοσοῦτον, *ita*, vel illud *quatenus* et hoc *eatenus.* Οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας, ſc. γέγονε ἱερεύς. Ὁρκωμόσια in Neutro plurali dixit Plato; quae vox explicatur per θύματα, ἐφ' ὧν οἱ ὅρκοι γίνονται, unde Heſychius in Lexicon verba transtulit. Gloſſatores autem τὸ ὁρκωμόσιον et τὴν ὁρκωμοσίαν

σίαν promiſcue pro *iureiurando* adhiberi, dicunt. Descendit ab *ὅρκος* et *ὀμόσαι*. *Οἱ μὲν*, nempe Sacerdotes Levitici. *Εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες*, pro *γεγόνασι*, eodem modo, quo *τετυπότες εἰσὶ*, *ἀπολελοιπότες εἰσὶ*, *πεπτωκότες εἰσὶ*, atque alia. *Ὁ δὲ*, nempe Christus, in Pſalmo praedictus, ſacerdos conſtitutus eſt. *Κρείττονος διαθήκης ἔγγυος*, *melioris religionis sponsor.* De voce *διαθήκης* lege quae annotavimus ad titulum horum librorum: *ἡ καινὴ διαθήκη*. Eſt nempe *foedus Dei* cum hominibus proprie promiſſio bonorum cum conditione. Facit igitur Deus *foedus nouum*, quando promittit alia bona, cum alia conditione, aliis hominibus. Hoc autem novum foedus, de quo hic ſermo, eſt melius illo vetere. Nam olim Deus promiſerat nationi Iudaicae bona huic nationi propria, cum conditione ut Moſaicam legem obſervarent. Nunc autem promittit omnibus nationibus veniam peccatorum et felicitatem aeternam cum conditione ut credant. Huius novi foederis *ἔγγυος*, *mediator* eſt Chriſtus, quatenus mortem cruentam pertulit, ſeu ſanguinem fudit, ſanguine inauguravit foedus. Vid. infra cap. IX, 18. ſqq. *Ἔγγυος*, *sponsor, promissor.* Vetus Gloſſarium: *ἐγγυῶ*, *spondeo*, *ἐγγύη*, *vadimonium, fideiussio*; *ἔγγυος*, *ἐγγυητής*, *sponsor, fideiussor.*

23. *Καὶ οἱ — παραμένειν*) *Ἱερεῖς*, i. e. *ἀρχιερεῖς*, *Pontifices Maximi*, quorum ſupra ſeptuaginta fuerunt ab Aarone ad tempus excidii. Non poterant permanere in Sacerdotio, morte id prohibente.

24. *Ὁ δὲ — τὴν ἱερωσύνην*) *Non transmittit Sacerdotium.* Leviticorum ſacerdotum munus *παρέβαινε*, *trans-*

transibat a decessore ad successorem; hic vero Sacerdos manet in perpetuum, nec finire olim vitam potest. Sacerdotium eius primum est in suo genere, et item ultimum. Hactenus autem aeternus sacerdos dicitur Christus, quatenus nunc, postquam in coelum abiit, nobis salutifer est. Hoc statim v. 25. aliis verbis repetitur.

25. *Ὅθεν — ὑπὲρ αὐτῶν*) *Unde et perpetuam salutem afferre potest iis, qui per eum favorem Dei consequi cupiunt, quia semper vivit, et pro iis intercedit.* Ex eo, quod Christus, in aeternum vivens, aeternus est sacerdos, concludit Apostolus, eum in aeternum posse salutiferum esse et evergetam iis, qui Deum per ipsum adeant. Repetit hoc sic: nam ideo vivit in perpetuum, ut horum hominum caussa medium se interponat, *εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν.* Per indolem vero et usum linguae is dicitur *ἐντυγχάνειν τινὶ*, qui praesens, absens, ulla de caussa cum altero agit et tractat aliquid; et quot de caussis, quot item modis cum altero agit, tot significationibus variatur vis huius verbi, adeoque de deprecante, commendante, se alterius caussa interponente, accusante, defendente, paciscente dicitur. Iam autem, quum Apostolus hic et Rom. VIII, 34. hanc Christi *ἔντευξιν* referat ad illud tempus, quo is Deo dexter sedet; non ad illud, quo his in terris humilis vixit, facile intelligitur, hoc describi: Christum regnantem adhuc esse et manere caussam salutis nostrae et datorem, et qui salutem quaerant, hos propter hunc et per hunc eam certo accipere. Vid. *D. Sam. Fr. Nath. Mori dissertatt. theolog. et philolog.* p. 298. seq. *Εἰς τὸ παντελὲς*, omnino, *prorsus*; vel idem est, quod comm. 3. *εἰς τὸ διηνεκές.*

Chry-

Chryfoftomus et Theophylactus: *in praesenti et futura vita.* Προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ, *accedere ad Deum*, i. e. quaerere eius favorem et benevolentiam.

26. Τοιοῦτος γὰρ — οὐρανῶν γενόμενος) Ἔπρεπεν, i. e. conveniebat, talem nobis pontificem dari; *necessarius nobis erat talis Pontifex M.* Ὅσιος, *pius.* Ἄκακος, *remotus ab omni re mala.* Ἀμίαντος, qui non tantum pollutus non fuerit iftis contaminationibus externis, de quibus agitur Levit. XXII. fed nec ullo vitio. Κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, *separatus, ergo diversus a peccatoribus*, *omnis peccati expers.* Ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος, fupra aërem et aethercam regionem pofitus, ergo apud Deum, *qui in coelos translatus sit*, celfiffimus, omnibus creaturis fuperior. Defcribitur maieftas fumma et imperium Chrifti. Cf. infra c. VIII, 1. et Eph. IV, 10. *De Christo coelis altiore* docta extat commentatio S. V. Io. Guil. Ravii, Theologi Erlangenfis, qui etiam examinat novas interpretationes S. V. Guil. Abrah. Telleri, verbum οὐρανὸν de re f. *ecclesia Iudaica* explicantis, et Blaschii, qui eidem vocabulo vim prope oppofitam tribuit, eoque N. T. *oeconomiam f. omnia, quae Deus ad reconciliandos sibi homines per Christum constituit*, defignari autumat.

27. Ὃς οὐκ ἔχει — τοῦ λαοῦ) Καθ' ἡμέραν hic videtur effe *saepissime*, quoties res fert. Neque enim tantum in facro anniverfario, fed et quoties aut fummus facerdos confcius fibi effet fubreptionis alicuius, aut alius quivis, offerebantur vicimae περὶ ἁμαρτίας. Sic et *Philo* lib. de fpecial. leg. p. 797. E. ait: Ἀρχιερεὺς κατὰ τοὺς

 νόμους

νόμους ἐυχὰς δὲ καὶ θυσίας τελῶν καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν. Et in lib. de victim. p. 836. et seq. multa fatur de sacrificiis καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν. Facit autem ad nostram tranquillitatem, quod Pontifex noster non debuit pro se sacrificium offerre; nam ex eo discimus, eum omnia nostri caussa et commodo nostro fecisse atque tulisse. τοῦτο γὰρ — ἀνενέγκας) Ἑαυτὸν ἀνενέγκας, *quum se ipsum morti obtulit*, nempe pro peccatis humani generis; pro se ipso enim offerre opus non habuit, quia peccati plane erat expers, v. 26. 27.

28. Ὁ νόμος γὰρ — τετελειωμένον) *Lex enim* cerimonialis *Pontifices maximos sistit homines, qui et ipsi peccant*, et aliorum, peccata expiare non possunt; *sed promissio iureiurando confirmata, post legem data, Pontificem Maximum constituit Filium, qui est perfectus* (Dominus constitutus) in aeternum. Ἔχοντες ἀσθένειαν, qui infirmi sunt, vitiosi. Ὁ λόγος τῆς ὁρκωμοσίας, declaratio iureiurando firmata. Intelligitur declaratio Ps. CX. de sacerdote Messia. Dicitur autem haec declaratio facta esse μετὰ τὸν νόμον. Declaravit nempe Deus hoc tempore Davidis, qui diu post legem vixit. Itaque hoc iusiurandum abrogat legem Mosis. In voce τετελειωμένος respicitur ad Ἱερεῖον τελειώσεως, *victimam perfectionis et consecrationis*, ut Philo eam nominat LIII. de vita Mosis p. 676. A. In antecedentibus, de sacrificiis Pontificum pro se ipsis locutus, offerre eos arietem dixerat, εἰς τὴν τῶν ἱερωμένων διὰ καθάρσεως ἁγνευτικῆς παντέλειαν, ὃν ἐτύμως τελειώσεως ἐκάλεσεν, *ad absolutam omnis integritatis consummationem, quam apte Perfectionis appellavit Moses.* Possumus etiam

etiam τετελειωμένον interpretari simpliciter *perfectum*, i. e. sanctum et peccati expertem. Vid. supra II, 10.

CAP. VIII.

1. Κεφάλαιον — ἐν τοῖς ἐρανοῖς) *Sed praeter iam dicta caput rei est, nos talem habere Pontificem Maximum, qui considet ad dextram throni divini in summo coelo.* Κεφάλαιον, saepe est *id, quod in aliqua re excellit.* Chrysostomus: Κεφάλαιον ἀεὶ τὸ μέγιστον λέγεται, *caput semper dicitur, id quod est maximum.* Hoc loco significatur praecipua pars in tota hac tractatione de Christo, aeterno sacerdote. Haec autem est, quod sit excelsior et perfectior omnibus Sacerdotibus summis V. T. Dominus, qui iam cum Deo regnat. Θρόνος τῆς μεγαλωσύνης, כִּסֵּא כָבוֹד, significat *ipsam Dei maiestatem.* Vid. supra c. I, 3.

2. Τῶν ἁγίων — ἄνθρωπος) *Qui sacerdotis munere fungitur in Sancto Sanctorum atque tabernaculo vero, quod fecit Deus, non homo,* i. e. *in coelo.* Λειτουργὸς est *publicus minister*; ac magistratuum officia, sacra et privata, λειτουργίαι vocantur. Inprimis ἡ προσφορὰ s. *sacrificium* dicebatur vulgo ἱερουργία et λειτουργία. Λειτουργὸς itaque h. l. est *Sacerdos.* "Αγια, *Sanctum Sanctorum.* Et quidem ἅγια ἁγίων ἀληθινά, s. οὐράνια opponuntur τοῖς ἁγίοις κοσμικοῖς, sicut statim σκηνὴ ἀληθινὴ tacite opponitur τῇ σκηνῇ πρώτῃ, c. IX, 1. Dicitur autem coelum, in quod Christus ingressus est, *tentorium verum*, quia non est tantummodo imitatio et adumbratio, sicuti illud

Moſaicum. Hoc verum tentorium, coelum, Deus ipſe fecit; illud Moſaicum fabricatum eſt ab hominibus, opificibus. Πήγνυσθαι proprie de tentoriis dicitur, quae clavis attinebantur, ſed per translationem etiam de univerſo uſurpatur, Chriſtus munere Pontificis fungitur in coelo, i. e. auctor felicitatis noſtrae eſt in aeternum. Cap. VII, 28. Reſpicit autem auctor noſter ad opiniones Iudaeorum, qui exiſtimabant partem felicitatis in coelo expectandae, fore etiam cultum Dei externum, eundemque admodum magnificum et ſplendidum, longe ſplendidiorem, quam ille eſſe Hieroſolymitanus in his terris. Cultum hunc divinum peractum iri putabant in templo, cuius imaginem Moſes in monte Sinaitico vidiſſet. Cf. infra v. 5. Huic opinioni accommodat ſe auctor, additque Chriſtum in ſancto ſanctorum vero, i. e. in coelo Pontificis Maximi munere fungi. Vid. *Kuinoelium* et *Heinrichsium* ad h. l.

3. Πᾶς — προσενέγκῃ) Oſtendit, cur dixerit λειτουργός, quia talis eſt omnis ſacerdos ſummus. Neceſſe eſt igitur, Chriſtus, quem Pſalmus ſacerdotem vocat, et quidem eximium ſupra Aaronidas, aliud offerat. Id quid ſit, dicet infra c. IX, 12. Procurat nempe Chriſtus etiam nunc, in coelo, ſalutem noſtram. Fructibus mortis eius ſemper fruimur.

4. 5. Εἰ μὲν γὰρ — τῶν ἐπουρανίων) Dixerat Apoſtolus comm. 2. ἔχομεν ἀρχιερέα ſeu λειτουργὸν οὐράνιον. Utramque inde notionem Apoſtolus evolvit. Nam comm. 3. illuſtrat vocabulum λειτουργός, eiusque ait eſſe munus τὸ προσφέρειν. Commate 4. alterum, οὐράνιος, explicat, quidem ab indirecto. Poſt verba

δι

ει μὲν γὰρ ἦν fupple *ἱερεὺς*, et per *ἱερέα* intellige *ἀρχιερέα μέγαν*. Senfus: *Quodsi enim* (Chriftus) *esset* (Pontifex M.) *in his terris, plane non esset Sacerdos maximus*, nempe non effet eiusmodi Sacerdos, qualis in Pfalmo defcribitur, *quum ii tantum* (in terra) *habeantur Sacerdotes, qui ex praescripto legis sacrificia offerunt, qui inserviunt figurae et umbrae coeli.* In his terris, in templo Hierofolymitano, non poteft Iefus effe facerdos; alii enim ex lege conftituti funt. Eo tempore, quo haec epiftola eft fcripta, omnis cultus Leviticus adhuc floruit. *Τὰ ἐπουράνια* h. l. eft ipfum *coelum*, ut Eph. I, 20. *Ὑπόδειγμα καὶ σκιὰ τῶν ἐπουρανίων, effigies et umbra*, i. e. *effigies adumbrata coeli.* Miniftrant, *λατρεύουσι umbrae*, i. e. miniftri funt in effigie adumbrata coeli, nempe in templo Hierofolymitano, quod eft effigies adumbrata coeli. *Ὑπόδειγμα* explicatur per vocabulum fequens *σκιά*. Philo: *παράδειγμα, μίμημα, τύπος*. Hebr. תַּבְנִית. Theophylactus: *ὑποδείγματα, τουτέστι ἀμυδρὰ δείγματα, obscurae delineationes*, ut *ἀμυδρὰ γράμματα, litterae vetustate exoletae et subobscurae. καθὼς — ἐν τῷ ὄρει) Sicut Moses, tabernaculum sacrum fixurus, iussus est a Deo id figere ad exemplum monstratum sibi in monte, χρηματίζεσθαι, divinitus admoneri.* Ita etiam apud Plutarchum de def. Oracul. et in N. T. faepius. Locus eft Exod. XXV, 40. ubi dicitur, Mofi exemplar monftratum effe a Deo. Hoc non ita intelligendum eft, ac fi Mofi exemplar ob oculos pofitum fuiffet; fed *monstrare*, eft *verbis monstrare*. Iudaei autem putabant, Mofen omnia fabricaffe ad exemplar ob oculos pofitum, ita ut totum tabernaculum fuerit effigies adumbrata coeli. *R. Bechai* dixit,

7. Εἰ γὰρ — τόπος) Ἡ πρώτη, i. e. προτέρα ἐκείνη, sc. διαθήκη, *Religio.* Ἄμεμπτος, *perfecta.* Chrysostomus: εἰ οὐδὲν εἶχεν ἐλλιπὲς, εἰ ἀμέμπτως ἐποίει. Sensus est: Si vetus illa constitutio Mosaica homines vere emendare, eorumque animos tranquillare potuisset, non opus fuisset novo foedere, nova religione.

8. Μεμφόμενος — διαθήκην καινὴν) Nam *reprehendens* (illud foedus) *dixit illis,* (Israelitis) *veniet tempus,* quo etc. Ostendit nunc auctor veterem illam oeconomiam non fuisse perfectam, non ἄμεμπτον, v. 7. Αὐτοῖς refertur ad λέγει, non ad μεμφόμενος. Αὐτοῖς sc. τοῖς ὑπὸ τῆς πρώτης διαθήκης οὖσιν. Nam auctor loquitur de priori foedere, tanquam de imperfectiore. Alii referunt Participium μεμφόμενος ad Israelitas et vertunt: *Dum* (Deus) *de illis conqueritur.* Verba Ieremiae c. XXXI, 31 — 34. Apostolus, memoria partim adiutus, partim Alexandrina de interpretatione adducit, nonnullis tamen vocabulis mutatis, usque ad comma 12. Ἔρχονται, בָּאִי, sono est praesens, sensu saepe futurum. Καὶ συντελέσω, i. e. *quum efficiam,* locutione frequenti Hebraeis. Ἐπὶ, אֶת־ *cum,* vel erga. *Pangam novum foedus cum gente Israelitica et gente Iudaica*; nova ratione efficiam, ut mihi obsequium praestant, meque pie colant Israelitae. Sensus quidem apertior huius et aliorum similium locorum respicit tempus illud, quo Iudaei prope omnes, et ex decem tribubus, qui vellent, restituti in patrias sedes, cultum Dei restituerant, qui nulla postea idololatria corruptus fuit, quod ante saepe evenerat. Sed verba in Christi tempora quadrant exactius;

per

quae nec ab auctoritate Mosis sacerdotumque humana pendeat, nec legem Dei solis in tabulis scriptam illigatamque manibus complectatur, e qua praeter externam obedientiam nihil exiſtat, ſed cuius conſequendae omnes ipſi facultatem habeant, teneantque animis, imisque quaſi medullis infixam. καὶ ἔσομαι — λαὸν) *Et ero ipsis Deus*, beneficiis eos ornabo; *et ipsi mihi erunt populus*, pie me colent.

11. Καὶ οὐ μὴ — γνῶθι τὸν κύριον) Οὐ μὴ διδάξωσιν, in potentiali; i. e. *non opus erit, ut doceant*. Pro τὸν πλησίον alii rectius legunt τὸν πολίτην. Non amplius opus erit; ut unus alterum ſubinde moneat, Iovam ſolum eſſe verum Deum, nec alios Deos colendos. ὅτι πάντες — μεγάλου αὐτῶν) i. e. *omnes, sine exceptione. Magni et parvi* nempe ſunt pueri et ſenes, in omnibus fere linguis. Tritum praeterea ſermone proverbium eſt penes ſcriptores, μικρὰ καὶ μεγάλα, quando τὰ πάντα innuunt.

12. Ὅτι ἵλεως — μνησθῶ ἔτι) Ἀδικία ἁμάρτημα, ἀνομία, cuiuscunque generis peccata notat. Ἵλεως εἶναι *poenas exigere nolle criminum.* Sic etiam *non meminisse peccatorum* eſt, ea *condonare*. Hoc eſt *alterum*, in quo praeſtantia novi foederis cernitur, quod eſt certiſſima ſpes, fore, ut non, quemadmodum ſub lege Moſaica repetitis ſacrificiis memoria delictorum ſemper fuerat repetita, ita nunc quoque hominibus ſemper nova ſupplicia metuenda, ſed ut Deus iis ſemper propitius ſit, nec peccatorum delictorumque unquam meminerit. Utrumque Ieſus Chriſtus ſua morte paravit, qua et hominum pec-

peccata prorsus expiavit, eosque Deo planissime reddidit gratiosos, et ita voluntatem divinam in Evangelio propositam sanxit, ut nec hominibus praeter Evangelium opus sit nova institutione, nec novo alio sacrificio, quo eorum peccata deleantur.

17. Ἐν τῷ λέγειν — ἀφανισμοῦ) Παλαιοῦσθαι est *veterascere*, deinde *antiquare*, inutile reddere, ut sunt senes decrepiti, a quibus haec metaphora est ducta. Hic vero rectius vertitur: *de eo tanquam antiquato loqui.* Ἀφανισμός, notat *discessum*, saepe *interitum* ac *internecionem*. Sensus igitur est: *Dum* (Propheta) *novum foedus promittit, primum illud pro antiquato declarat; quicquid enim senescit, id fini et interitui propinquum est.*

CAP. IX.

1 Εἶχε — κοσμικόν) *Habuit igitur primum etiam foedus leges de cultu divino, et sanctum terrestre.* Instituit Apostolus comparationem inter munus Aaronis et Iesu Christi, ad tollendum praeiudicium eorum, quibus splendidus apparatus Aaronicae λειτουργίας oculos praestringebat, ut illam aegerrime dimitterent. Vox σκηνή recte omittitur; deest enim in Codicibus, Versionibus et Patribus diversarum recensionum, et post ἡ πρώτη potius supplendum est διαθήκη ex antecedentibus. Δικαιώματα λατρείας, constitutiones *ad cultum Dei publicum pertinentes.* Τὰ δικαιώματα, quicquid ἐδικαίωσεν ὁ Θεός, *rectum Deus esse voluit, leges, praecepta, constitutiones Dei,* cuiuscunque generis. Ita LXX. hebraicas voces מִצְוֹת, מִשְׁפָּטִים et חֻקִּים verterunt.

runt. Ἅγιον κοσμικὸν, *sanctuarium mundanum*, oppositum sanctuario coelesti, vel coelo, quod est sancta sedes Dei. De tabernaculo loquitur Mosaico, priore illo, quod Philo p. 665. nominat ἱερὸν φορητὸν, LXX. σκηνὴν τῦ μαρτυρίυ; in thesauris templi postea asservato.

2. Σκηνὴ — ἅγια) *Non structum erat tabernaculum anterius, in quo erat candelabrum, et mensa, et panes spectando propositi, quod* (tabernaculum) *dicitur sanctum.* Σκηνὴ, i. e. מִשְׁכָּן, saepe vocatur totum illud tabernaculum, sive *tentorium* potius, cuius erant duae potissimae partes, sed quae et ipsae recte σκηναὶ dicuntur, quia habebant quaeque suum velut tectum. Igitur σκηνὴ πρώτη h. l. est προτέρα, seu anterior pars, cui in templo respondet locus, quem Philo πρόναον nominat, חֵיכָל. Δευτέραν autem vocat eam, quae ob maiorem sanctimoniam vocabatur ἅγια ἁγίων, cui in templo respondebat דְּבִיר, locus oraculi. ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία) מְנוֹרָה *candelabrum.* Exod. XXV, 31—39. XXXIII, 17—24. καὶ ἡ τράπεζα — ἄρτων) *Mensa* שֻׁלְחָן, et panes duodecim in ea positi. Ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, pro οἱ προτεθέντες ἄρτοι, lucutione frequente et Hebraeis et Graecis, sunt לֶחֶם פָּנִים Exod. XXV, 30. ita dicti, quia in conspectu erant semper sacerdotibus. ἥτις λέγεται ἅγια) Ἥτις, sc. σκηνὴ. ἡ πρώτη. Deinde non ἁγία scribendum, sed ἅγια, ut ex sequentibus apparet.

3. Μετὰ — ἅγια ἁγίων) Καταπέτασμα, פָּרֹכֶת proprie vocabatur velum Sanctissimo oppansum; κάλυμμα,

μα, מָסָךְ autem, obverſum Sancto, quibus alii tertium, τῆς αὐλῆς adiiciunt. Philo L. III. de vita Moſ. p. 669. B. τὸ μὲν ἔνδον καλεῖται Καταπέτασμα, τὸ δ' ἐκτὸς προσαγορεύεται Κάλυμμα. Sed invaluit, ut utrumque aulaeum καταπέτασμα diceretur. Ἅγια ἁγίων, קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים, Exod. XXVI, 33. *Locus sanctissimus.* Nam comparativos aut ſuperlativos Hebraei per Genitivos additos ſaepe exprimunt.

4. Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον) Θυμιατήριον poteſt ſignificare vel aram ſuffitus, vel thuribulum. *Altare ſuffitus* hic intelligi non poteſt; hoc enim fuiſſe ἐν τῇ σκηνῇ τῇ ἐξωτέρᾳ ſatis conſtat ex Moſe, Exod. XXX, 1. ſqq. Philone, Ioſepho, Rabbinis. Itaque alii intelligunt *thuribulum*, et locum noſtrum ita capiendum eſſe exiſtimant, ut ſacerdos ſummus quotannis intulerit illud thuribulum ſancto ſanctorum, die expiationis. Levit. XVI, 12. Sed hoc eſt durum; dicitur enim ἔχουσα etc. Quamobrem alii putant ſcriptum fuiſſe ἱλαστήριον, quod omnino reſponderet hiſtoriae. καὶ τὴν κιβωτὸν — χρυσίῳ) Πάντοθεν, i. e. ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν, Philo L. III. de vit. Moſis p. 668. C: ἡ δὲ κιβωτὸς ἐν ἀδύτῳ καὶ ἀβάτῳ τῶν καταπετασμάτων ἔσω, κεχρυσωμένη πολυτελῶς ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν, *arca autem in Sanctiſſimo intra aulaea, intus et extra undique auro obducta eſt.* Exod. XXV, 10—16. XXXVII, 1—5. ἐν ᾗ στάμνος — μάννα) Ἐν ᾗ, ſc. κιβωτῷ non σκηνῇ, hanc enim intelligi, contextus non patitur. Στάμνος, *urceus, urna.* Gloſſar. Heſychii: στάμνος, ὑδρία, κάλπη, hebr. צִנְצֶנֶת Exod. XVI, 33. Ceterum, quod hic exponi-

ponitur, id Mofes factum aperte tradit, Exod. XVI, 32—34. ubi etiam dicitur, praeter tabulas legis *Virga Aaronis* repofita in arca fuiffe. Neque is pugnat locus cum 1 Reg. VIII, 9. et 2 Chron. V, 10. ubi folae infuiffe Legis tabulae perhibentur. Nam diftinguenda funt tempora. Mofis aetate, de qua hic Paulus loquitur, tria haec omnino ibi repofita erant; fed tempore Salomonis et exftructi templi, folae legis tabulae. Ad reliqua huius commatis cf. Num. XVII, 23. Exod. XXV, 16. XL, 20.

5. Ὑπεράνω — ἱλαστήριον) χερουβὶμ τῆς δόξης. i. e. *Cherubi splendentes*: erant enim aurei. Exod. XXV, 22. Levit. XVI. 2. Τὸ ἱλαστήριον, *operculum arcae*, Cf. notata ad Rom. III, 25. Κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον additur, quia Cherubinorum alae fic erant expanfae fuper illud arcae tegmen, ficut aves pullis incubant; unde proverbiale *umbra alarum*, Pf. LVII, 2. περὶ ὧν — μέρος) Περὶ ὧν, fc. πραγμάτων, five δικαιωμάτων λατρείας, v. 1. Κατὰ μέρος, *singulatim*.

6. Τούτων δ' οὕτω κατεσκευασμένων) i. e. quum ita fe habeat tentorii exterioris et interioris ftructura. εἰς μὲν — ἐπιτελοῦντες) Non femel intrant, fed quotidie, et ibi cultum peragunt, i. e. fuffitum faciunt, panes proponunt, lucernam accendunt. Διαπαντός, refpondet Hebraeo תָּמִיד. Ἡ πρώτη σκηνὴ fumitur ut fupra com. 2. Ἐπιτελεῖν, ut et συντελεῖν folet poni pro עָשָׂה, vel פָּעַל quod eft *facere*, *abire*.

7. Εἰς δὲ — οὐ χωρὶς αἵματος) Εἰς δὲ τὴν δευτέραν, quas et ἐσωτέρα i. e. in aditum. Ἅπαξ τοῦ

ἐνιαυτοῦ, בְּשָׁנָה, Exod. XXX, 10. Levit. XVI, 34. Is dies erat decimus mensis Tisri. Ὀυ χωρὶς αἵματος, nempe vituli et hirci, Levit. XVI, 14. 15. Eo sanguine adspergebatur tegmen illud, sive ἱλαστήριον. Quum dicitur Summus Sacerdos semel intrasse, id intelligendum, quod uno tantum die intraverit. Hoc vero die aliquoties exivit, et rursus intravit. Primum enim intrare eum oportuit batilli inferendi caussa; deinde suffitus; deinde sanguinis vitulini primum, deinde et hircini. Itaque quater illo die eum intrasse ait *Moses Kotzi*. ὃ προσφέρει — ἀγνοημάτων) Προσφέρει, i. e. fert intra adytum; pro se vitulinum sanguinem, hircinum pro populo. Ἀγνοήματα proprie dicuntur peccata, *quae per ignorantiam, involuntarie committuntur*, deinde vero per χαριεντισμὸν *quaevis delicta et peccata* hoc nomine indicantur, ut Iudith V, 20. ubi ἀγνόημα, ἁμαρτάνειν et σκάνδαλον coniunguntur. Cf. Tob. III, 3. 1 Macc. XIII, 39. Haec significatio nostro loco obtinet; nam illo die expiabantur omnia peccata, quibus in lege non erat adiecta mortis poena.

8. Τοῦτο δηλοῦντος — στάσιν) *Quo ipso nos docet Spiritus Sanctus, nondum patefactam fuisse viam ad Sancta Sanctorum, stante adhuc illo tabernaculo.* Δηλοῦν, *docere, ostendere*. Τὸ πνεῦμα ἅγιον, *Spiritus Sanctus*, nempe per Mosen. Μήποτε πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, *nondum clare revelatam fuisse viam in coeleste illud Sanctuarium.* Τῶν ἁγίων, i. e. εἰς τὰ ἅγια sc. ἁγίων, et quidem ἀληθινά, coelum. Ἡ πρώτη σκηνὴ *primum illud tabernaculum*, in quo cultus Leviticus peragebatur. Quam-

Quamdiu igitur illud primum tabernaculum ftetit, i. e. quam diu valuit cultus Leviticus, tam diu nondum patefacta erat via in coelum, verum illud et perenne Sanctum Sanctorum; nondum perfpicue patuit, omnibus fine diferimine nationum et locorum hominibus patere viam ad gratiam Dei, et veram, aeternamque felicitatem; nam cultus ille Leviticus uni tantum populo erat adftrictus.

9. Ἥτις, fc. σκηνὴ πρώτη, παραβολὴ (intellige ἐστιν) εἰς τὸν καιρὸν ἐνεστηκότα, *quod tabernaculum usque ad hoc praesens tempus umbra tantum et imago est.* Παραβολὴν Theophylactus h. l. bene interpretatur τύπον καὶ σκιαγραφίαν. In vocibus καιρὸς ἐνεστηκὼς, Participium praeteriti fumitur praefenti tempore, notatque tempus, quo epiftolam hanc fcribebat Paulus. Templum enim, cultusque Iudaicus usque ad Titum Vefpafianum durabat, quo et illud, et omnis respublica deleta funt funditus. Καθ' ὃν — λατρεύοντα). *Quo sacrificia varii generis offeruntur, quae non possunt mentem offerentis tranquillam reddere.* Καθ' ὃν, fc. καιρόν. Τὸν λατρεύοντα, non intellige facerdotem, munere fuo fungentem, fed quemlibet Iudaeum, qui fuo nomine offerri voluit illa facrificia. Κατὰ συνείδησιν, *quoad mentem*, atque confcientiam, ita ut nulla plane fufpicio reftet in animo, peccatum quoddam non expiatum fore. Hebraei ipfi probe intelligebant, cerimoniis Leviticis labes animi expiari non poffe; intelligebant, Deum non gaudere muneribus ac donis, fed cafta mente. Cf. Philo Lib. quod deter. pot. infid. pag. 159. B.

10. Μόνον — ἐπικείμενα) *Quae omnia una cum legibus ad cibos, potus et varii generis lotiones*, i. e. *ad corpus vitamque praesentem pertinentibus*, *tantum usque ad tempus correctionis*, (melioris religionis introducendae,) *constituta erant*. Ἐπικείμενα, refertur ad δῶρα, v. 9. (Quae omnia) *imposita*, constituta sunt. Ἐπὶ h. l. est *praeter*, f. *super*, *una cum*. Βρώματα non dicit propter leges de cibis vetitis; nam adduntur πόματα, *potus*, quorum usus Israelitis non erat vetitus, nisi excipias Naziraeos, quibus lege Mosis praescriptum erat, ut durante tempore voti abstinerent vino, omnique potu inebriante. *Cibi* igitur h. l. sunt panes propositi, panes pentecostales ex tritico oblati, manipulus, sacrificiorum quaedam partes, et ferta a sacerdotibus comedenda. Caeteris Israelitis comedendi erant panes infermentati, et agnus paschalis. Πόματα, intellige libamina ex vino, simpulis altaris infundenda, quae erant pars muneris sacerdotum. Reliquorum autem Israelitarum erant pocula paschalia. *Varias lotiones* nominat, quia lotio alia erat Sacerdotum, alia Levitarum, alia Israelitarum post impuritatem aliquam contractam. Δικαιώματα σαρκὸς, *praecepta ad corpus pertinentia*, quorum observatio hominem aut a poena liberabat, aut admittebat ad consortium aliorum hominum etc. Quae omnia pertinebant ad vitam praesentem. Καιρὸς διορθώσεως, tempus correctionis, i. e. melioris religionis, qua vetera illa instituta sunt correcta et emendata.

11. Χριστὸς δὲ — ἀγαθῶν) *Quum autem Christus advenisset, summus Sacerdos bonorum futurorum* (coelestium.) Iam ostenditur per Christum, auctorem perfectio-

fectioris religionis praestita esse omnia quae a Sacerdotibus summis V. T. et per cultum Leviticum praestari et effici nullo modo poterant; per eum patefactam esse nobis viam ad veram animi emendationem, tranquillitatem et felicitatem aeternam. **Μέλλοντα ἀγαθὰ**, i. e. *coelestia bona*. Pontifex τῶν μελλόντων ἀγαθῶν vero Christus vocatur, quia coelestia et aeterna bona nobis acquisivit, veniam peccatorum perpetuam, v. 12. internam puritatem, sanctitatemque, v. 14. aeternam salutem, v. 15. διὰ τῆς μείζονος — κτίσεως) *Per maius et perfectius tabernaculum, non arte humana factum, hoc est, non huius structurae*, sc. εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἅγια, v. 12. Continuat Apostolus coeptam similitudinem. Pontifex M. in V. T. per σκηνὴν προτέραν pervenit in Adytum: ita Iesus Christus post mortem et resurrectionem transiit per coelum aëreum et aethereum, in summum coelum, et consedit ad dextram Dei. **Τὰ χειροποίητα** sunt *opera, arte humana facta*, e. g. tabernaculum manu Bezeleelis fabricatum; et opponuntur quum his, quae sua sponte fiunt, tum coelestibus et divinis. **Σκηνὴ ὀ χειροποίητος** itaque h. l. est *mundus*, f. coelum aëreum aethereumque. Sic et Philo Lib. II. *de monarchia* statim ab initio dicit, *Dei templum summum verumque esse hunc mundum universum, et eius Sanctissimum esse coelum.* **Κτίσις** h. l. est *structura*, sicut verbum κτίζειν saepe est *condere*, e. g. κτίζειν πόλιν, *urbem exstruere.* Idem his verbis dicitur, quod c. VIII, 2.

12. Οὐδὲ δι' αἵματος — εὑράμενος) *Neque cum victimarum sanguine, sed cum suo sanguine intravit semel Sanctissima* (sedem illam Dei,) *postquam com-*

 para-

paraverat nobis morte sua redemtionem aeternam. Praepofitio διὰ conditionem indicat neceffariam, qua Iefus Pontifex M. per Sanctum tranfiit tandem ad Adytum. Dicitur enim *per* aliquid fieri id, quod fine eo non fit. Sic Summus Sacerdos Iudaeorum non intrabat in adytum, nempe poftremo introitu, nifi fecum ferens fanguinem hircinum pro populo, vitulinum pro fe. Διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος verte: *suo sanguine fuso.* Bengelius in *Gnomone* ad Hebr. VII, 24. ftatuit, et multis argumentis confirmare conatus eft, hoc ad literam effe capiendum, et Iefum revera fanguinem effufum intuliffe ad coelum, ibique Deo exhibuiffe. Quum autem totus hic locus de Sacerdotio Chrifti *tropice* fit intelligendus, recte colligitur non hoc unum proprie capiendum, fed ut reliqua ad tropicum et allegoricum fenfum referendum effe. Quum igitur Chriftus dicitur cum fuo fanguine ingreffus effe in coelum, fenfus eft, per effufum fanguinem, i. e. per mortem eius confummatam effe expiationem hominum, ficut poft introitum poftremum Pontificis maximi in adytum cum fanguine ad finem perductus eft folemnis expiationis actus. Εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, *ingressus est semel in coelum.* Ergo Chriftus poft mortem eft in coelo, ubi perpetuo fructum mortis fuae nos reddit participes. Αἰωνίαν λύτρωσις, expiatio eft, cuius valor eft aeternus, neque iterari debet. Vetus Gloffarium: ἀπολύτρωσις, *liberatio, expiatio.* Εὑρίσκειν, ut hebr. מָצָא, h. l. eft *acquirere, mereri, impetrare.*

13. Εἰ γὰρ — καθαρότητα) Ταύρον dixit; pro μόσχων, v. 12. nam μόσχος eft ταῦρος νεώτερος. Quare etiam hae voces promifcue apud LXX. Philonem, et Io-

Iofephum ufurpantur. Philo L. III. de vita Mof. p. 675. C. ταῦρον et μόσχον ait, πρὸς ἄφεσιν ἁμαρτημάτων offerri. Deinde τράγον dicit, fymbolum perfectorum effe, σύμβολον τελείων, ὃ καθαίρει καὶ κενοῖ ψυχὴν ἁμαρτημάτων etc. Σποδὸς δαμάλεως, ῥαντίζουσα τὰς κεκοινωμένους, *cinis vaccae rufae, quo adsperguntur, qui sibi impuritatem contraxerunt*. Vide Num. XIX. Δάμαλις, *vitula, iuvenca*. Ex hoc cinere fiebat aqua, cuius adfperfio purgabat, i. e. ad hominum confortium et ad atrium templi admittebat eos, qua attigiffent cadaver hominis aut fepulcrum. Κεκοινωμένοι, טְמֵאִים, apud LXX, et Philonem p. 185. ἀκάθαρτοι καὶ μεμιασμένοι, proprie *qui usus sunt communis*, fubinde dicuntur κοινοὶ, Latinis *profani*, er opponuntur τοῖς ἁγίοις. Ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, *purgat sic, ut sequatur puritas corporis*, et omnino puritas externa, quae erat in eo, ut ii, qui fibi impuritatem aliquam contraxerant, rurfus templum intrare, victimas offerre, inter amicos verfari, preces facere in templo poffent.

14. Πόσῳ μᾶλλον — Θεῷ ζῶντι) *Quanto magis sanguis Christi, qui vita praeditus aeterna, se obtulit Deo perfectum victimam, purgabit mentes vestras ab improbe factis, ut colatis Deum verum?* Quaerunt interpretes, quid h. l. fit πνεῦμα αἰώνιον; Plerique intelligunt Chrifti naturam divinam, vel aeternam durationem et vitam. Anonymus in Repertorio für biblifche und morgenl. Litt. T. II. p. 19. conditionem Chrifti excelfiorem, quam ftatum exaltationis vocare folent. In hac fua conditione fupra modum excelfa *obtulit se Deo perfe-*

ctam victimam, i. e. peracto facrificio fuo in his terris, ad fummam dignitatem, qua aeterne fruitur, evectus, praefentavit fe quafi Deo, qua re in facto pofita, (abitu in coelum) declaratum eft, expiationem confummatam effe, facrificium Chrifti aeternum habere valorem, nec opus effe, ut repetatur ab ipfo facrificium. Cf. fupra v. 7. 12. Paullo aliter Noesseltus (opufc. fafcicul. I. pag. 331. f. ed. 2.) *Christus ita se innocentem Deo obtulit, ut victimam praeberet perfectam, eamque sempiternam*, h. e. praeftituram falubres effectus fine fine futuros. Πνεῦμα αἰώνιον effet facrificium aeternum, fic vocatum a Paulo *ob excellentiam*. Διὰ explicaret modum, quo Chriftus, fe offerendo Patri, nos ei placaverit, ut fupra v. 12. et aliis locis. Equidem accedo eorum fententiae, qui πνεῦμα h. l. fynonymum vocabuli ζωὴ effe cenfent. Nam hae duae voces promifcue ufurpantur pro hebr. רוּחַ, Gen. II, 7. Synonyma interdum effe πνεῦμα et ζωὴ, evidenter docent loci 2 Macc. VII, 22. οὐδὲ ἐγὼ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν ὑμῖν ἐχαρισάμην, et.v. 23. καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν ὑμῖν πάλιν ἀποδίδωσι. Cf. fupra c. VII, 25. ubi auctor nofter dixerat, Chriftum propterea poffe *perpetuam* falutem afferre, *quod perpetuo vivat*; cui loco hic nofter plane refpondet. Nam θυσία Chrifti propterea omnibus victimis praeftat, quia is, poftquam eam obtulerat, non moritur, fed vivit εἰς τὸν αἰῶνα. Lectio πνεύματος αἰωνίου praeferenda eft alteri, quae habet πνεύματος ἁγίου. Συνείδησις per fynecdochen totum *animum* fignificat. Theophylactus: τὴν συνείδησιν καθαριεῖ. τουτέστι τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον. Oecumenius: τί ἐστι τὴν συνείδησιν, τουτέστι, καὶ τὴν ψυχὴν ὑμῶν καθαίρει, ὡς μηδὲ συνειδέναι τι ἑαυτοῖς

τοῦ

τȣ̃ λοιπȣ̃ παράπτωμα. Νεκρὰ ἔργα *peccata* esse, dictum ad c. VI, 1. Ab his purgat nos sanguis, vel mors Christi; hanc habet vim, ut iam certi esse possumus, Deum nobis velle condonare, et revera condonare Ἐις τὸ λατρέυειν Θεῷ ζῶντι, *ut nunc liceat vobis colere Deum aeternum*, vel omnipotentem. Nunc, per mortem Christi facta plena expiatione, licet nobis cum plena fiducia accedere ad Deum, eumque ut Patrem nobis faventissimum colere. Infra c. X, 22. Ergo beneficium hic describitur, non officium.

15. Καὶ διὰ — μεσίτης ἐςὶν) *Et propterea novi foederis mediator est*, foederis, quod testamenti rationem habet. Μεσίτης, per quem foedus sancitur. Διαθήκη hic iterum est *religionis forma*. Ea, quam instituit Christus, hoc habet novi, quod *testamento* similis est, non autem nudo pacto, sicut vetus illa religionis forma Mosaica. Inest lusus ingenii; nam auctor argumentatur ex ambiguitate vocabuli διαθήκη, quod etiam *testamentum* significat, ut multis proborum Scriptorum locis probavit Io. ALBERTI in obss. Philolog. in N. T. ad Luc. XXII, 29. *Chrysostomus* recte hic monet, Paulum hoc dicere propter infirmiores, qui propterea etiam, quod mortuus esset Christus, de religionis christianae veritate dubitarent. Ostendit nempe Apostolus, propter hoc ipsum nos posse bono esse animo, quod non viventibus sed mortuis iis, qui sunt testati, firma et valida sunt testamenta, et robur accipiunt. ὅπως θανάτȣ — κληρονομίας) *Ut morte sua expiaret etiam peccata, quae durante vetere religionis forma commissa erant, et omnes ii, quos Deus adoptavit, promissam aeternam haereditatem acciperent.* Θανάτȣ γενομένȣ, ipsius Christi, non victimarum. Πα-

ραβάσεων, i. e. *ἀπὸ παραβάσεων*, quomodo apud Ciceronem liberatio culpae, pro *a culpa*. Ἐπὶ, i. e. *ἐν τῇ πρώτῃ διαθήκῃ*, *prioris religionis tempore*. Expiata esse morte Christi ea etiam peccata, quae commissa essent *ἐν τῇ πρώτῃ διαθήκῃ*, Paulus dicit propter Iudaeos, qui dubitare poterant, an veniam sperare possent eorum etiam peccatorum, quae ab ipsis primae aetatis annis admissa essent. Κεκλημένοι, intellige cum effectu; quos Deus vocavit, et pro liberis suis declaravit. Ἡ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου κληρονομίας, *promissa aeterna hereditas*, felicitas.

16. Ὅπου — διαθεμένου) *Ubi enim testamentum est, necesse est constare de morte testatoris.* Διαθήκη h. l. est *testamentnm*. Quia enim Apostolus in superioribus hereditatem commemoraverat, delabitur ad notionem testamenti. Glossae veteres: Διαθήκη ἐστὶ δικαία βέλησις, ὧν τις ἐθέλει μετὰ θάνατον αὐτοῦ γενέσθαι. Itaque sufficit, usum vocabuli διαθήκης *mortem testatoris* necessario involvere. Ἀνάγκη, pro ἀναγκαῖόν ἐστι. Verbum φέρεσθαι, simpliciter hic positum est pro ἕπεσθαι, *insequi*, aut γενέσθαι, ut ante: θανάτου γενομένου. Διαθέμενος, i. e. ὁ διέθετο διαθήκην, quae vox per ellipsin intelligenda. Vide Actor. III, 25. et saepissime apud LXX, Isocratem, et Platonem.

17. Διαθήκη — ὁ διαθέμενος) Διαθήκη βεβαία sc. ἐστὶ, vel γίνεται. Hoc est, quod dicunt Romani Iurisconsulti: *Testamentum morte confirmatur.* Ἐπὶ νεκροῖς, *ubi mortui sunt, qui testamentum fecere.* Nam ἐπὶ hic notat *post*, ut ἐπὶ νυνὶ, *postea, quam* ex-

exortum est sidus caniculae. Ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, sc. διαθήκη, *quia alias nequaquam valet*, i. e. nullum interim producit effectum. Eſt enim teſtamentum, *Mo*destino definiente, voluntatis iuſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit. Unde et voluntas *defuncti* a Quintiliano definitur.

18. Ὅθεν — ἐγκεκαίνισται) *Unde ne illa prior quidem religionis forma sine sanguine sancita est.* Ἐγκαινίζειν, *initiare*, *dedicare*, et h. l. *ratum facere*, *confirmare.* Perſequitur Scriptor id, quod modo v. 15. dixerat: morte alicuius effectum eſſe, ut peccata, etiam ante mortem Chriſti admiſſa, remitterentur. Ὅθεν, διὰ τοῦτο, (refer ad v. 15.) ut ſimilitudo aliqua eſſet inter veterem illam et hanc novam religionis formam. Quanquam in illius legis ſanctione teſtator nondum eſt mortuus, ſanguis tamen fuſus eſt. Ἐγκεκαίνισται, Chryſoſtomus: βεβαία γέγονεν, ἐκυρώθη. Reſpicitur his Apoſtoli verbis ad Exod. XXIV, 1—8.

19. Λαληθείσης — τῷ λαῷ) *Recitata enim omni lege ex iussu divino a Mose coram universo populo.* Πάσης ἐντολῆς, omnia praecepta illa, quae ſunt Exod. XXI. XXII. XXIII. Et λαλεῖν hic eſt de libro recitare. Κατὰ νόμον, ex Dei iuſſu. Λαβὼν — ἐρράντισε) *Sumto vitulorum et hircorum sanguine una cum aqua et lana coccinea atque hyssopo ipsum librum et omnem populum conspersit.* Μετὰ ὕδατος. Exod. XXIV, 6. tantum dicitur ſanguine victimarum reſperſum fuiſſe populum. Sed ſanguini ſolitam miſceri aquam, diſcimus ex Levit. XIV, 49—51. ubi etiam lanae coccineae et hyſ-

hyssopi fit mentio. Τὸ αἷμα, totum pro parte; nam hebr. textus, LXX. ac Philo habent חֲצִי, τὸ ἥμισυ τοῦ αἵματος. Sine aqua et fasciculo hyssopi aspersio fieri non potuisset. Τὸ βιβλίον refer ad λαβών. Τὸ βιβλίον, סֵפֶר הַבְּרִית pars est Pentateuchi, leges complectens a Deo in monte acceptas. Difficultas in eo est, quod Moses hic et *librum* et populum resperfisse dicatur, sed Exod. XXIV. tantummodo populum. Itaque quidam illud καὶ, quod sequitur, delere volunt. Sed in uno tantum codice, quem *Bengelius* laudat, illud καὶ deest. Adspersio libri ita fieri poterat, ut altari impositus una cum illo conspergeretur. Fortassis Noster haec ex aliorum Orientis populorum ritibus, vel ex Iudaeorum traditionibus supplevit. Adspersit πάντα τὸν λαὸν, intellige eos, qui de populo proxime adstabant, et in hac re populi totius gerebant vices.

20. Λέγων — ὁ Θεός) *Dicens: hic sanguis est, quo foedus sancire me Deus iussit.* Exod. XXIV, 8. Locutio διαθήκην ἐντέλλεσθαι, eadem est cum superioribus, διαθήκην συντελεῖν, ποιεῖν, ἐγκαινίζειν. Hebraicus contextus habet: אֲשֶׁר כָּרַת, proprie: *quam scidit*, quia in pangendis foederibus pecudes mactabant, et per partes earum transibant. Ἧς, per Atticismum pro ἥν. Πρὸς ὑμᾶς, pro ὑμῖν.

21. Καὶ τὴν σκηνὴν — ἐῤῥάντισε) In descriptione huius dedicationis apud Mosen non legitur, tabernaculum una cum omnibus eius vasis sanguine consperfum fuisse. Videtur itaque Noster hanc περίστασιν a Mose praetermissam addidisse. Idem fere addit *Iosephus* Antiq. Lib. III, c. VIII, §. 6. *Philo* etiam, postquam L. III, de vita Mo-

fis expofuerat, Mofen in monte omnia legis, templi, facerdotii, vaforum, et rituum placita, a Deo didicifle, atque illa deinde cum populo communicaffe, addit p. 675. vafa quaevis, tabernaculum, facerdotes, et omnia, primum unguento fuiffe inuncta, mox vero fanguine vitulorum ac arietum afperfa, eaque cuncta peracta effe ἡμέρᾳ τελετῆς, p. 676. C. i. e. ut Nofter ait v. 18. ἐπεὶ ἡ πρώτη διαθήκη ἐγκεκαίνισται.

22. Καὶ σχεδὸν — καθαρίζεται) Σχεδὸν, ferme, prudenter dicit; erant enim quaedam quae *aqua*, alia quae *igne* mundabantur. καὶ χωρὶς — ἄφεσις) Sub lege nonnifi fanguinis effufione peracta eft expiatio. Eft Iudaeorum regula apud Maimonidem de Pafch. 1, 6. *fundamentum sacrificii in aspersione consistit*; et tritum axioma Benazielis, apud Thalmudicos Cod. Ioma, cap. 1. fol. 5. 1. אין כפרה אלא בדם *non est expiatio, nisi per sanguinem*. In facrificiis, ubi omnia fanguine purgabantur, ἄφεσιν ἁμαρτημάτων acquiri, clara Philonis verba funt p. 840. lin. ult. τῷ τοῦ Θεοῦ βωμῷ, ἐφ' οὗ πάντων ἁμαρτημάτων καὶ παρανομημάτων ἀπολύσεις γίνονται, καὶ παντελεῖς ἀφέσεις, *ad altare Dei, ubi solet impetrari omnium peccatorum et iniquitatum remissio*. Cauffa vero, cur fine fanguinis effufione non fit facta expiatio, non in eo quaerenda eft, quod Deus expiando demum movendus et adducendus fuiffet ad condonandi voluntatem, fed in arbitrio Dei legislatoris, qui hanc conditionem veniae tulit, et quidem fapientiffimis ex cauffis, quarum una haud dubie eft, ut adfpectabili modo declararetur, peccantem morte miferiaque dignum effe, utque praefens animis haec fententia maneret, nocivum effe

esse peccatum, peccantem egere venia, hanc veniam tribui cum conditione, et, ubi νομικῶς agitur, cum conditione mortis intervenientis. Erat igitur in illis ritibus Mosaicis arbitrariis adminiculum inculcandi has sententias, donec meliora sequerentur. Sed ritibus sublatis, quos Christi mors supervacaneos reddere debuit, ipsae sententiae hae simpliciter, et veluti sine involucro proponuntur. Vid. Ven. MORI Progr. *de religionis notitia, cum rebus experientiae obviis, et in facto positis, copulata*, P. IV. p. 12. not. 19.

23. Ἀνάγκη — παρὰ ταύτας) Ducitur conclusio: *Necesse igitur erat, umbram rerum coelestium*, (tabernaculum) *his purgari; sed ipsum coelum melioribus sacrificiis, quam ista sunt, purgari*; i. e. necesse erat aditum ad coelum per melius sacrificium dari. De voce ὑπόδειγμα vide supra VIII, 5. Omnia, tabernaculo atque antiquae legis sacerdotio peracta, erant nonnisi umbra coelestium; igitur satis erant ea sacris usibus consecrari τούτοις, nempe sanguine vitulorum et hircorum. Haec autem, nempe *coelestia*, dedicanda erant κρείττοσι θυσίαις, i. e. unico Christi sacrificio. Pluralis enim hic positus est pro singulari, ut Matth. XXI, 7. Hanc enallagen et Profanis usitatam esse, multis exemplis probat *Carpzovius* ad h. l. Illud autem καθαρίζεσθαι est Metonymia, qualem saepe usurpari necesse est, ubi inter se comparantur res partim similes, partim dissimiles. Nam quia per legalem καθαρισμὸν aditus dabatur in sanctuarium, ideo effectum sumendo pro caussa, καθαρίζεσθαι *dixit coelum summum*, pro eo, quod est *aditum per ista in illud coelum dari*. Κρείττον construitur h. l. cum praepositione παρὰ, quum dici potuisset κρείττοσι τούτων.

24. Ού γὰρ — τὸν οὐρανὸν) Χειροποίητα intellige, quae facta sunt arte hominum, ac proinde non vi divina. Ἀντίτυπον eandem notionem habet cum vocabulis ὑπόδειγμα, παραβολή, σύμβολον, quae a Philone promi cue usurpantur. Christus non intravit in sanctum sanctorum manu factum, quod erat imago, repraesentans verum sanctum sanctorum, h. e. coelum, sed in ipsum coelum. νῦν ἐμφανισθῆναι — ἡμῶν) Plenior locutio erat: ὥστε, sive εἰς τὸ ἐμφανισθῆναι, et ἐμφανίζεσθαι est *apparere*, *conspiciendum se dare*. Perstat Apostolus in similitudine. Nam et summus Sacerdos dicitur apud Deum apparere, ubi stat apud arcam. Huic actioni et ritui hoc adiunctum erat: declarabatur, iam factam esse expiationem solemnem. Sic Christus intravit in coelum, et est ad dextram patris. Nunc ergo declaratum est, factam esse omnem expiationem, paratam esse hominibus veniam per mortem Christi. VII, 25.

25. Οὐδ᾽ ἵνα — ἀλλοτρίῳ) *Neque saepius offerre voluit seipsum, sicut summus Sacerdos quotannis sanguinem victimarum infert in Sanctissimum* Particula οὐδὲ non pendet a commate antecedente 24. sed 23. atque duae diversae partes sunt, sibi eadem negatione contra subordinatae, οὐ γὰρ v. 24. et hoc οὐδὲ, *non enim, neque*. Προσφέρειν h. l. est ἑαυτὸν θυσίαν φέρειν, *pati, mori*. Christi oblatio nempe longe melior est oblatione Sacerdotis summi in V. T. quippe non iterata, sed unica. Neque enim Iesus ex coelo redibit, ut se denuo sacrificet, sicut antequam in coelum ingressus fuerat; si enim secunda vice redibit, id fiet ob κρίσιν et εἰς σωτηρίαν. Ἐν αἵματι est σὺν αἵματι, *cum* sanguine. Vocabulum

bulum autem ἀλλότριος opponitur τῷ ἰδίῳ, idemque est quod ἄλλος.

26. Ἐπεὶ ἔδει — κόσμου) *Alioquin oportuisset eum saepius cruciatus subire a condito mundo.* Si aliqua maior efficacia fuisset in oblatione repetita, expedivisset, Christum non tam diu promitti, sed mitti illico post mundum conditum, ut posset singulis seculis, aut certe Iubilaeis pati et offerre. Sed non opus erat repetita oblatione, quia unica oblatio (mors Christi) habet vim omnium hominum peccata expiandi. Ἔδει saepe non praecisam significat necessitatem, sed id, quod melius aut utilius est. νῦν δὲ — πεφανέρωται) *Sed semel tantum, hoc mundo ad finem decurrente ad expianda peccata sacrificio suo, apparuit.* Νῦν hic non est temporis, sed oppositionis. Non esse verum id, quod quis imaginari possit, oblationem saepius repetitam plus valere, inde apparet, quod Christus nec saepe passus est, nec saepe se ostendit in sanctuario coelesti, sed semel; idque ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, *mundo ad finem decurrente*, cf. Matth. XIII, 39. 40. 49. XXIV, 3. Φανερῶσθαι h. l. est verbum sacrificantis in terra, et idem quod ἐγγίζειν τῷ Θεῷ, καὶ ἑαυτὸν θυσίαν προσφέρειν. Dicuntur autem sacrificantes ἐγγίζειν et φανεροῦσθαι τῷ Θεῷ penes Philonem L. II. leg. Allegor. p. 1097. C. Potest tamen etiam explicari de apparitione in sanctuario coelesti, *post peractum sacrificium suum*, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ.

27. Καὶ καθ' ὅσον — κρίσις) *Et quemadmodum singulis hominibus moriendum, ac deinde coram iudicio divino comparendum est.* Καθ' ὅσον, pro καθὼς. Nam sexcenties fit apud Graecos, ut particulae sibi non tam

exacte

exacte refpondeant. Verbum ἀπόκειται ad divinum refpicit decretum. Paulus *unitatem* facrificii Iefu Chrifti tanquam exemplo illuftrat. Opponuntur fibi hominum *mors* et κρίσις: Iefu *mors* et κρίσις: Κρίσις Iefu, ut *iudicis*, hominis ut *iudicandi.*

28 Οὕτως καὶ — εἰς σωτηρίαν) *Ita Christus, semel pro multorum peccatis immolatus, iterum apparebit, non ut a delictis liberet, sed ut eos, qui eum exspectant, felices reddat.* Προσενεχθεὶς, fc. εἰς θυσίαν, Πολλοὶ pro πάντες, quomodo viciffim Graeci πάντες fcribunt pro πολλοί. Χωρὶς ἁμαρτίας, fine peccati noftri onere, quod fibi ferendum impofuit; non redibit ideo ut expiet peccata. Ὀφθήσεται Syrus cum εἰς σωτηρίαν conftruit: ideo apparebit; ut illis falutem afferat aeternam, qui ipfum expectarunt per fidem.

CAP. X.

1. Σκιὰν — πραγμάτων) *Lex enim umbram tantum exhibens coelestium bonorum, non ipsam rerum veritatem.* Σκιὰ, vox a pictoribus translata, repraefentantibus hominem, illius umbra lineis circumducta. Philo Lib. de plant. Nōe pag. 218. A. de Bezeleele dicit: Ἐκεῖνος γὰρ τὰς σκιὰς πλάττει, καθάπερ οἱ ζωγραφοῦντες, οἷς οὐ θέμις οὐδὲν ἔμψυχον δημιουργῆσαι, *hic* (in exftruendo tabernaculo) *umbras fingit, sicut pictores, qui vivam efformare imaginem non possunt.* Εἰκὼν, *res ac veritas, ipsa rerum substantia.* Ita vox εἶδος ufurpatur 2 Cor. V, 7. item *effigies*, a Plinio maiori, de re quae plene fpectatur. Τὰ πράγματα funt μέλλοντα ἀγα-

ἀγαθὰ, cf. IX, 11. In apparatu illo rituali sacrificiorum, quae peccati caussa fiebant, coepit fieri quoddam indicium futurorum perfectiorumque bonorum, h. e. inchoata est quaedam notitia veniae, praeferendae ex omni parte huic, quam tum norant Israelitae, ut in universum in omni apparatu rituali, eo etiam qui non constabat sacrificiis, inchoari debuit notitia melioris religionis. Sed veniam peccatorum plenam et alia religionis christianae bona lex Mosis praestare non poterat. *κατ' ἐνιαυτὸν — τελειῶσαι*) Constructio est talis: *ὐδέποτε δύναται τελειῶσαι τὺς προσερχομένυς κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις, ἃς προσφέρουσιν* (sc. *ἱερεῖς*) *εἰς διηνεκὲς*, *non potest perfecte expiare eos, qui Deum colunt quotannis iisdem sacrificiis, quae a Sacerdotibus Summis sine intermissione offeruntur.* Προσερχομένυς vocat eos, qui his sacrificiis Deum colunt, quos iamiam dicet *λατρεύοντας*, עֹבְדִים. Nam summus sacerdos in illo sacro personam referebat populi ipsius. Expiavit ille quidem populum, sed non perfecte; non paravit plenam absolutam peccatorum veniam. Scelera enim a civibus adversus cives aut adversus Deum patrata, ut adulterium, caedes, blasphemia, sabbati profanatio certa re, certis verbis praescripta lui non poterant, sed capitali supplicio poenaque civili plecti debebant. Ergo sacerdos summus non poterat perfecte expiare populum. Si summus sacerdos hoc non potuit, et in tam solenni sacro; quanto minus alii sacerdotes?

2. Ἐπεὶ ἂν — ἅπαξ κεκαθαρμένυς) *Alioqui* (si homines istis sacrificiis perfecte expiari potuissent:) *cessatura fuisset eorum oblatio, quia offerentes ea, semel purgati, sibi non amplius conscii fuissent peccatorum,*

rum, (et promeritaè poenae.) Alii legunt ἐπεὶ οὐκ ἄν, et pronunciant cum interrogationis nota, eodem ſenſu. Ἐπαύσαντο πρόσφερόμεναι, poſitum eſt ex Graeciſmo pro ἐπαύσαντο προφερόμεναι εἶναι, ſeu προσφέρεσθαι. Si ſemel expiati fuiſſent, non ultra conſcii ſibi eſſent novorum quotannis peccatorum, quae expiatione egerent; liberati eſſent conſcientia peccati, metuque ac ſollicitudine, neceſſario inde fluente.

3. Ἀλλ' ἐν αὐταῖς — ἐνιαυτόν) Ἐν αὐταῖς, ſc. θυσίαις. Mentio fit in precibus ſummi ſacerdotis novorum criminum, illo anno commiſſorum, adſtipulante populo.

4. Ἀδύνατον — ἁμαρτίας) Ἀφαιρεῖν, *poenas peccatorum auferre.* Taurorum et hircorum ſanguis ad corporis unice puritatem luſtrabat; ſolus Chriſti ſanguis nos ab omnibus peccatis purgat.

5. Διὸ εἰσερχόμενος — ἠθέλησας) *Propterea, ubi* (Meſſias) *in terras obveniens*, et opus ſuum inchoans *describitur; dicit: Sacrificia non desideras* Εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, i. e. *tanquam in orbem venturus*, ſubintellecto ὡς ante εἰσερχόμενος, vel ſimpliciter *Messias.* Λέγει, nempe Pſ. XL, 6. ſqq. Θυσίαν καὶ προσφορὰ ſunt cuiuscunque generis et nominis ſacrificia. Οὐκ ἠθέλησας, *non magni facis*; obedientiam illis praefers. σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι) Ita etiam habent LXX. Pſ. XL, 7. Alexandrinus verbum כָּרָה *praeparandi* ſignificatione, qua Deut. II, 6. 2 Reg. VI, 23. et Hoſ. III, 2. reperitur; אָזְנַיִם autem, *aures*, per ſynec-

dochen pro toto corpore pofitas exiftimavit. Alias coniecturas de verfionis graecae ratione recenfere nil attinet. Hebraici textus verba funt אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי, fenfu eodem. Nam *aures fodisti mihi* vel aperuifti, eft: *me tibi obedientem fecisti.* Sic Ief. L, 5. Iehova פָּתַח לִי אֹזֶן *aperuit mihi aurem.* Simili fenfu adhibetur verbum גָּלָה, *revelavit aurem*, i. e. audientem aliquem fecit ut 1 Sam. XX, 2. XXII, 18. *Aurem aperire* Deus dicitur, quum facit; ut audiant homines; deinde ut admonitionibus atque mandatis morem gerant. Phrafis σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι intelligenda eft de *corporis in sacrificium aptatione et oblatione.* Senfus eft: Creafti mihi corpus, ut eo uterer ad obediendum, ut facerem id, quod tu fieri vis, idque traderem morti. Hoc vult Apoftolus: Quum facrificia lege Mofis praecepta non poffent tollere peccata, ipfe Chriftus fe offerre, et hoc facrificio nos expiare et tranquillare voluit.

6. Ὁλοκαυτώματα — εὐδόκησας) *Nec holocausta, nec sacrificia pro peccatis tibi placent.* Τὰ ὁλοκαυτώματα funt hoftiae, quae integrae comburebantur. Περὶ ἁμαρτίας, fc. θυσίαν, hebr. חֲטָאָה, *sacrificium pro peccato.* Pro hebr. לֹא שָׁאָלְתָּ, et illo τῶν LXX. οὐκ ᾔτησας, Paulus οὐκ εὐδόκησας pofuit, ut vim faftidii oftenderet.

7. Τότε εἶπον — θέλημά σου) Senfus eft: Quia cognoveram, Deum non delectari facrificiis, dicebam: en adfum, ut tibi obediam; paratus fum ad obediendum tibi, h. e. ad exfequendum munus a te mihi demandatum. Pro voce

voce κεφαλίς. Symmachus et Aquila apud Chryfoftomum εἴλημα fcripferunt, et huc refpexit Suidas, κεφαλὶς βιβλίε aiens, ὅπερ τινὲς εἴλημα φασίν. Sermone helleniftico ἡ κεφαλὶς idem quod מְגִלָּה, volumen notat, ut Ezech. III, 1. et aliis locis. Nonnulli deducunt ab Hebr. כפל vel Syro כְּפַל, quod *διπλέμενον, complicatum*, *convolutum* indicat, terminatione graeca addita. Intelligitur autem per eum librum aut *universa Scriptura S.* de Meffia praecipiens, aut fpeciatim *Pentateuchus*, de lege exponens Leviticia ac facrificiis, Meffiam praefigurantibus.

8. 9. Ἀνώτερον — τότε εἴρηκεν) *Quum superius dixisset — deinde dicit*, vel addit. Non funt haec hymni verba, fed epiftolae fcriptoris. Neque inufitatum eft fcriptoribus, vel ipfi Philoni, fumtis alterius verbis, hinc membratim inferre et argumenta ex inftituto deducere. Λέγων, pro λέξας. Traditur autem v. 5—9. univerfa haec fententia: obedientiam externis ritibus facris praeftantiorem effe; hanc autem obedientiam Chriftum praeftitiffe, dum lubens, promtus, non recufans id, cuius cauffa venerat, mortem fufcepit, eo confilio, ut homines puri redderentur, peccatorum veniam nancifcerentur, v. 10. ἀναιρεῖ — στήσῃ) *Tollit primum*, *ut alterum stabiliat.* Sicut folet fieri in Syllogismis disiunctivis. Τὸ πρῶτον, *sacrificia Levitarum*: τὸ δεύτερον, i. e. τὸ ποιεῖν τὸ θέλημα τῦ θεῦ. Ἀθετεῖν, καταργεῖν, *irrita facere*, pro irritis declarare. Ἱστάναι, הֶעֱמִיד, *statuere*, *figere*, *firmare*. Declarat, illa de facrificiis praecepta nunc ceffatura effe, et alterum illud habiturum effe locum, quod Meffias de obedientia fua Patri praeftanda promiferat. Alii

volunt, τὸ πρῶτον et τὸ δεύτερον significare διαθήκην πρώτην et καινὴν, com. 16, 18. c. VIII, 13. IX, 15.

10. Ἐν ᾧ — ἐφάπαξ) *Qua voluntate puri redditi sumus per oblationem corporis Iesu Christi in perpetuum.* Ἐν ᾧ θελήματι, quia Deus hoc a Iesu fieri voluit, et Iesus id quod voluerat Deus, fecit. Verbum ἁγιάζειν idem significat quod καθαίρειν, et refertur ad sacram κάθαρσιν, piaculis ac varii generis lotionibus impetrandam. *Puri redditi sumus per oblationem corporis Christi*, veniam peccatorum paratam habemus per mortem Christi, qui sacrificium factus est pro peccatis nostris. Haec autem peccatorum venia nobis parata est ἐφάπαξ, *in perpetuum.* Uno tantum facto, non repetendo, nititur persuasio de venia certe et semper valitura atque profutura; quod secus erat in illo vetere sacrificiorum apparatu, v. 1, 2. c. IX, 9.

11. Καὶ τὰς — προσφέρων θυσίας) Iam pergit Apostolus ostendere, quanto praestantior sit Christus Pontificibus V. T. Ex eo nempe haec praestantia elucet, quod illi Pontifices erant tantum ministri, Christus autem est Dominus. Ἱερεὺς, pro ἀρχιερεὺς, ut nonnulli Codices et Versiones habent. In accendendo candelabro, in suffitu faciendo, primae erant partes Summi Sacerdotis. Ceteri erant ei adiutores. Τὸ ἕστηκε opponitur τῷ ἐκάθισεν com. 12. Chrysostomus: ἄρα τὸ ἑστάναι τοῦ λειτουργεῖν ἐστι σημεῖον. οὐκοῦν τὸ καθῆσθαι, τοῦ λειτουργεῖσθαι. Est autem vis verborum collocata non tantum in ἕστηκε, ἐκάθισε, sed et in πολλάκις, et ἐφάπαξ προσφέρειν.

12.

12. Αὐτὸς δὲ — τῦ Θεῦ) Verbo ἐκάθισεν significatur maieſtas et dignitas Chriſti. Plena igitur comparatio eſt: Sacerdotes Levitici ſunt miniſtri; Chriſtus vero eſt Dominus. Illi. ſacrificia ſaepius repetere debebant, (quotannis, die expiationis;) nec tamen plenam peccatorum veniam efficere poterant; Chriſtus autem obtulit unum ſacrificium perfectiſſimum, perpetuo valiturum.

13. Τὸ λοιπὸν — ποδῶν αὐτῦ) Vide annotata ad c. I, 13. Οἱ ἐχθροὶ αὐτῦ, ſunt, quicquid impedit ſalutem, quam Chriſtus ſuis impetrare voluit, ſcelera, ſuperſtitio, idololatria, et mors ipſa, ut explicat Paulus, 1 Cor. XV, 26.

14. Μιᾷ — τὰς ἁγιαζομένυς) *Uno enim sacrificio omnes redimendos in perpetuum expiavit.* Τελειῦν hic idem eſſe ac ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ποιεῖν, apparet ex v. 17. 18. Εἰς τὸ διηνεκὲς non pertinet ad nomen προσφορὰν, ut nonnulli volunt, ſed verbum τετελέιωκε. Ἁγιαζόμενοι, ſunt omnes homines, quibus redemtio acquirenda erat.

15. 16. 17. Μαρτυρεῖ δὲ — ὀ μὴ μνησθῶ ἔτι) *Confirmat insuper nobis etiam Spiritus Sanctus. Nam post illud dictum: Hoc est foedus, quod instituam cum illis post illos dies, dicit Dominus, legis meae praecepta animis eorum insculpam, et mentibus eorum infigam; (*ſubiunxit:*) et scelerum ab iis commissorum et iniquitatum non amplius recordabor.* Δὲ poſt μαρτυρεῖ ſignificat *insuper, praeterea. Insuper vero Spiritus sanctus nobis testatur,* nempe nos eſſe vere tranquillatos et expiatos. Verba μετὰ γὰρ τὸ προειρη-

ῥηκέναι nectuntur cum v. 16. et sub initium commatis 17 subintelligitur εἶτ' ἐπιλέγει. Nervus enim probandi commati 17. inest; (*peccatorum ab ipsis commissorum non amplius recordabor*; remittam ea; non puniam;) quod partim ex illatione commatis 18. partim inde patet, quod post verba versus 16. multa omissa sunt, cap. VIII, 8. sqq. adducta, quem locum confer.

18. Ὅπου δὲ — ἁμαρτίας) Auctor ex eo, quod omnes Iudaei concedebant, colligit. In sacrificio περὶ ἁμαρτίας, dicebant, *quaeri* παρὰ τῆς ἵλεω τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀμνηστίαν ἀδικημάτων, *a misericordia Dei remissionem peccatorum*; tauros enim atque vitulos mactari περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων. Vid. Philo de victim. p. 843. C. de vit. Mos. L. III. p. 675. C. Apostolus itaque docuit in antecedenti, amnestiam et plenariam peccatorum liberationem una Iesu Christi oblatione effectam; inde colligens, omnem adeo περὶ ἁμαρτίας προσφορὰν iam inutilem esse.

19. Ἔχοντες οὖν — Ἰησοῦ) *Quum igitur iam liberum ius adepti simus, fratres, ingrediendi in Sanctissimum,* (coelum) *virtute ac vi sanguinis* (i. e. mortis) *Iesu Christi.* Respicitur ad ritum V. T. dum nemini εἴσοδος τῶν ἁγίων, nisi Pontifici M. patebat, reliquos arcebat διάστημα. Fideles autem, sanguinis Iesu Christi virtute, ut sacerdotes ipsi, sistuntur, VII, 19. IV, 16. Intrabunt cum sanguine Christi, i. e. pervenient ad gaudia coeli ob sanguinem Christi, quod credunt in eius mortem, Παῤῥησία, *fiducia, libertas, ius*, III, 6. IV, 16. Verbis ἔχοντες οὖν, ἀδελφοί, Paulus ad explicata huc usque,

que, tanquam certiffima, refpicit, ad alia inde deducenda refpiciens. Incipit igitur nova Epiftolae fectio. Huc enim usque διδασκαλία promanavit, qua et fufficientiam facerdotii Iefu Chrifti Melchifedeciani, et τὸ ἀσθενὲς Aaronici, Apoftolus expofuerat. Iam ad genus νουθετικὸν, atque λόγον τῆς παρακλήσεως progreditur, quod Hebraeos ad fidem, et in religione chriftiana perfeverantiam adhortatur, ad finem usque Epiftolae. Quoniam *possumus* fperare, (inquit,) *volumus* etiam fperare.

20. Ἣν ἐνεκαίνισεν — σαρκὸς αὐτοῦ) *Ad quod,* (Sanctiffimum, coelum nempe,) *paravit nobis viam novam et iucundam, remoto velo, i. e. corpore suo mortali.* Ἐνεκαίνισεν, *paravit, inauguravit.* Chryfoftomus: τουτέστιν, ἣν κατεσκεύασε, καὶ ἧς ἤρξατο. Ἐγκαινισμὸς γὰρ λέγεται ἀρχὴ χρήσεως λοιπῶν. Ἣν κατεσκεύασε φησί, καὶ δι ἧς αὐτὸς ἐβάδισεν. Ergo *viam inaugurare* eft primum ire hac via; eundi initium facere. Πρόσφατον, hebr. חָדָשׁ, deducitur ἀπὸ τοῦ φατόν, proprie *recens dictum;* deinde generatim notat *recens*, qui opponitur παλαίφατον. Vetus Gloffar: πρόσφατον, *recens*, προσφάτως, *nuper.* Cicero πρόσφατον δόξαν *recentem opinionem* vertit, ex Stoicis. Hefychius: πρόσφατον, τὸ ἀρτίως γινόμενον, νέον, νεαρόν. Ὁδὸς ζῶσα, i. e. *amoena, iucunda,* quae fidelibus amoenitatem fummam affert; ut regio amoena dicitur *vitam* nobis reddere, ubi plaga et tractus reliquus fuave ridet. Διὰ τοῦ καταπ. τουτ. τ. σ. α. *per velum, nempe velum sui corporis.* Quemadmodum Pontifex M. non nifi remoto velo in Adytum tranfibat, ita nos, nonnifi carne Chrifti mortem perpeffa,

(remoto itidem et hoc quasi velo,) *coelum* ascendimus Διὰ medium indicat, per quod *coelum* ingredimur.

21. Καὶ ἱερέα — Θεοῦ) *Et magnum Sacerdotem in templo Dei* (coelo) *versantem*, nempe ἔχοντες. *Domus Dei* autem h. l. videtur esse *coelum*, ubi nunc Christus munere suo fungitur, dum res nostras Deo commendat, vel etiam *coetus christianus*, cui Christus est praefectus, Vid. c. III, 6.

22. Προσερχώμεθα — πονηρᾶς) Προσερχώμεθα, *colamus Deum*. Vox passim obvia in Philone, cultum Deo a sacerdotibus praestandum, indicat. Hinc προσερχόμενοι Paulo et Philoni sunt λατρεύοντες, pii, sacrificiorum caussa templum accedentes. Μετ' ἀληθινῆς καρδίας, *pietate non ficta*; nam τὸ ἀληθινὸν, *verum*, saepe opponitur *ficto*. Ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, *plena fide et fiducia*. Hesychius: πληροφορία, βεβαιότης. Ἐῤῥαντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, *quum animi nostri tanquam aspersione puri fuerint redditi a conscientia mala*; i. e. *ita purgati a peccatis, ut nihil mali nobis simus conscii*. His et sequentibus verbis alluditur ad ritum sacrificantium, a quibus lex postulabat, ut *animo* et *corpore* essent puri. Per conscientiam malam, sive mali, intelliguntur ipsa peccata, vocabulo effecti sumto pro caussa. καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ) *Et qua corpora loci aqua pura*, i. e. liberi a flagitiis, Τὸ σῶμα, *quoad corpus*. Describitur itaque *externa* sanctitas, quae coniuncta esse solet cum *interna* sanctitate, cuius modo facta erat mentio. Tempore V. T. sacerdotes quotidie corpus ab-

abluebant. Exod. XXIX, 4. Levit. XVI, 4. ad quem morem verba haec Apoſtoli reſpiciunt. Alii hoc referunt ad baptismum.

23. Κατέχωμεν — ἀκλινῆ) *Firmiter retineamus professionem spei*, (*religionem christianam*, quae nobis aeternam felicitatem promittit.) Ὁμολογία, cf. c. III, 1. Ἐλπίς, *religio christiana*, 1 Petr. III, 15. quia illa profeſſio ſpem vitae aeternae habet comitem. Ἀκλινῆ, nihil inclinatam, nihil nutantem.

24. Καὶ κατανοῶμεν — ἔργων) *Et studeamus alius alium excitare ad amorem mutuum et liberalitatem.* Obſervemus alii aliorum actus, ut, ſi qui langueſcant, eos excitemus ad dilectionem et pia facta. Κατανοεῖν *observare*. Παροξύνειν, vox eſt media, quae ex adiectis his in bonam partem ſumitur. Gloſſae: παροξισμός, *concitatio*. Plutarchus in Themiſtocle: παροξύνει ἐπὶ μάχην.

25. Μὴ ἐγκαταλείποντες — παρακαλοῦντες) Ἐπισυναγωγή, i. e. συναγωγῆ, hebr. עֵדָה, קָהָל, quod LXX. vertunt ἐκκλησία et συναγωγή. Hoc loco intelliguntur conventus ſacri Chriſtianorum, quos nonnulli fugiebant, ne Iudaei animadverterent, eos eſſe chriſtianos. Hoc autem erat initium defectionis. Καθὼς ἔθος τισίν, eſt λιτότης, ſive, μείωσις, pro πολλοῖς. Παρακαλοῦντες, ſc. ἑαυτούς, εἰς τὸ ἐπισυνάγεσθαι. Etiam in hoc alii alios hortamini, ne conventus deſerantur. Aliis ἐπισυναγωγή h. l. non eſt conventus Chriſtianorum ſolennis, ſed *coetus*, *societas Christianorum*, *die Gesellschaft*

schaft der Christen, quatenus unam eandemque religionem profitentur, ut deferere τὴν ἐπισυναγωγὴν ſit: *deficere a religione christiana*. Sic exponendum eſſe locum putant inprimis eam ob cauſſam, quod in ſequentibus (v. 26 27.) ſermo ſit *de defectu a religione*, nec inter ſe cohaereant haec: nolite abeſſe a conventibus noſtris ſacris, nam imminet iudicium, i. e. excidium Hieroſolymorum. Sed verba καθὼς ἔθος τισὶν hanc interpretationem vix admittere videntur. Omnia autem optime cohaerent, ſi cogites, hanc negligentiam in frequentandis coetibus chriſtianis fuiſſe *initium* defectionis ab ipſa religione. Poterat igitur addere auctor epiſtolae: Iudaei, perſecutores veſtri mox poenas dabunt. καὶ τοσούτῳ — ἡμέραν) Per τὴν ἡμέραν intelligitur tempus iudicii ſuper Iudaeos, ſive reipublicae Iudaicae ruina. Inſtare autem excidium Hieroſolymorum, inde diſcere poterant Chriſtiani, quia tum evenire coeperant, quae Chriſtus Matth. XXIV. praedixerat. Nolite deſicere a religione chriſtiana, inquit Apoſtolus; non enim proderit vobis defectio ad Iudaismum; ſiquidem reipublicae Iudaicae ruina iam inſtat.

26. Ἑκουσίως — ἀπολείπεται θυσία) Ἁμαρτάνειν h. l. eſt *deficere a religione christiana*, reiicere Chriſtianismum, et reverti ad Iudaismum. Cf. ſupra VI, 4. 5. 6. Additum autem ἑκουσίως, quia tales ignorantiam culpae ſuae obtendere nequeunt. Philo in lib. de profug. p. 461 D. ἑκουσίως ἁμαρτάνοντι opponit ἀκουσίως ἁμαρτάνοντα. Λαβεῖν ἐπίγνωσιν ἀληθείας eſt idem quod Φωτισθῆναι ſupra VI, 4. *imbui vera doctrina*. Ii autem, qui ſic a Chriſtianismo deficiunt, per nullas victimas alias ad bonam frugem revocabuntur, ut veniam conſequi poſſint.

27.

27. Φοβερὰ — ὑπεναντίους) *Φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως*, *horribilis expectatio poenae. Expectatio* non bonarum faltem rerum, fed, ut h. l. *malarum* etiam eft. Philo de nom. mut. p. 1070. B. ἡ προσδοκία κακοῦ, ait, φόβον ἐγέννησεν. Πυρὸς ζῆλος, *ignis fervor*, i. e. *vindicta gravissima. Dei ira* faepe cum *igne* comparatur, Deut. XXXII, 22. Pf. II, 13. Zeph. III, 8. Eleganter autem igni adiicitur τὸ ἐσθίειν, hebr. אָכַל ut Num. XVI, 36. Levit. X, 2. et aliis multis locis. Ὑπεναντίος, Hefychio eft ἐχθρός. Intelliguntur hoftes et adverfarii religionis chriftianae, qui Chriftum pro impoftore habebant, et ad Iudaismum redibant.

28. Ἀθετήσας — ἀποθνήσκει) *Qui Mosis legem violat* (contemnit,) *propter duorum aut trium testium consensum, sine ulla remissione interficitur.* Oftenditur (v. 28. fq.) eos qui a religione chriftiana deficiunt, multo graviores poenas fubituros effe, quam illi, qui contra legem Mofaicam peccaverant. Ἀθετήσας, fc. ἑκουσίως. Ἀθετεῖν Hefychius interpretatur ὑβρίζειν, καταφρονεῖν, ἀτιμάζειν. Per *legem Mosis* intellige *Leviticam* et *cerimonialem.* Neque exemtos fuiffe a fupplicio, contra *caerimonias* fi feciffent facerdos, pontifex, fenator, Synedrii princeps, e libris Rabbinicis confirmat *Braunius.* Χωρὶς οἰκτιρμῶν. Ἀπαραίτητος ἡ κόλασις dicit Iofeph. L. II. c. Apion. Philo, de prolug. pag. 562. D. οὐδενὶ συγγνώμης μεταδοτέον, *nemini ulla conceditur venia.* Nullus enim rex, facerdos nullus remittere poenam poterat. Ἀποθνήσκει, gladio, lapidatione, ftrangulatione aut igne.

29.

29. Πόσῳ — ἐνυβρίσας) *Quanto putatis atrociori poena dignum fore eum, qui filium Dei contemnat, et sanguinem foederis, quo expiatus est, profanum iudicet, et spiritus sancti gratiosa dona parvi pendat?* Sicut ἄξιον, ita et verbum ἀξιοῦν vox eſt media, et tam ad poenas, quam ad praemia refertur. Et eleganter interiicitur illud δοκεῖτε. Quid ipſi putatis ea de re? Καταπατεῖν, *conculcare*, i. e. *contemnere*, *pro re vilissima habere.* Euſtathius ad Homer. Jl. Δ. πολλῆν, ait, δηλοῖ καταφρόνησιν τὸ πατῆσαι. Significat: *rem pedibus, tanquam vilissimam conculcare.* Καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, *sanguinem illum, quo sancita est religio, habens pro sanguine profano*, infamans mortem Chriſti, quaſi is mortuus eſſet ut latro vel impoſtor. Ἐν ᾧ ἡγιάσθη, *quo remissio peccatorum ipsi parata est.* Ἐνυβρίζειν, *contumelia afficere.* Τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος, *dona spiritus, quorum particeps factus erat.* Haec dona reſpuit, quisquis Chriſtianismum abiicit.

30. Οἴδαμεν — κύριος) *Cogitemus, quis et quantus etc.* Verba deſumta ſunt ex Deut. XXXII, 35. לִי נָקָם וְשִׁלֵּם, *mihi vindicta et retributio.* LXX. habent: ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω. Apoſtolus tantum ſenſum expreſſit, ut Rom. XII, 19. καὶ πάλιν — λαὸν αὐτοῦ) Grotius cum aliis haec verba putat ex Pſ. CXXXV, 14. deſumta eſſe. Rectius Pſaltes atque Apoſtolus dicuntur ſpectaſſe Deut. XXXII, 36. Paulus autem καὶ πάλιν adiicit, partim quia ex contextu hebr. nonnulla omiſerat; partim ob interiectum de ſuo λέγει κύριος. Κρίνειν

ibi

ibi est *vindicare.* Sic etiam ultionem sumet de iis, qui ecclesiam contemsere.

31. Φοβερὸν — ζῶντος) *Horrendum autem est, in manus Dei aeterni incidere.* Ἡ χεὶρ significat ἐξουσίαν et in utramque partem accipitur, pro *mitiori iudicio*, ut 2 Sam. XXIV, 4. pro *graviori ultione.* Polybius 15. πεσεῖσθαι δὲ ὑπὸ τὰς τῶν Καρχηδονίων χεῖρας. Θεοῦ ζῶντος, qui in aeternum vivens, in aeternum etiam potest punire.

32. Ἀναμιμνήσκεσθε — παθημάτων) *Recordamini temporis prioris, quo vobis ad religionem christianam adductis, grave certamen cum calamitatibus erat ineundum*, i. e. quo graves calamitates sustinuistis et superastis. Novo argumento excitat illos Christianos, ut constantes esse in religione pergant, hoc nempe: eos hactenus iam varii generis calamitates sustinuisse; stolide igitur agere eos, qui post tantas calamitates fortiter superatas, nunc demum deficiant. Αἱ πρότερον ἡμέραι pro προτέραι ἡμέραι, ut Philo c. Flacc. p. 972. ult. αἱ ὕστερον ἡμέραι. Ἐν αἷς φωτισθέντες, accepta primum Evangelii luce. Ἄθλησις παθημάτων, i. e. ἀθλητικὴ κακοπάθεια. Paulus in aliis etiam locis vitam cum stadio et palaestra, calamitates et παθήματα cum antagonistis, quibuscum luctandum athletis est, comparat. Eidem metaphorae inhaeret c. XII, 1.

33. Τοῦτο μὲν — θεατριζόμενοι) *Quum partim contumeliis et miseriis palam afficeremini.* Τοῦτο μὲν, *partim.* Nam sic Demosthenes et Graeci alii per τοῦτο μὲν et τοῦτο δὲ exprimunt, quod Latini per geminum par-

partim. Ὀνειδισμοῖς, *per convicia.* Nam hoc ipsum, esse aliquem Christianum, illo tempore significabat, esse pessimum nebulonem. Θεατρίζεσθαι h. l. tropice in partem deteriorem dicitur, et significat risui omninoque contumeliae exponi. Veteres supplicia spectaculi vice populo exhibebant, ut si hominem εἰς ἄθλησιν παθημάτων cum leone vel urso committebant. Tacitus Annal. 15, *Pereuntibus addita ludibria* etc. τοῦτο δὲ — γενηθέντες) *Partim participes essetis*, in societatem veniretis, *illorum, qui ita premebantur*, condolendo, adiuvando, liberalitate, solatio. Ἀναστρέφεσθαι, *vitam agere.*

34. Καὶ γὰρ τοῖς δεσμίοις συνεπαθήσατε) *Nam vinctorum miserti estis.* Pro eo, quod alii habent τοῖς δεσμοῖς μου, omnino legendum est τοῖς δεσμίοις cum codicibus nonnullis, multis Patribus et Versionibus. Δεσμίοι habentur etiam c. XIII, 3. Qui τοῖς δεσμοῖς μου, legunt, ii sermonem esse putant de vinculis Pauli Hierosolymitanis, Act. XXI, 22. sqq. Sed efficta esse videtur haec lectio a librariis, qui hoc etiam argumento confirmare voluerunt, Pauli esse hanc epistolam. καὶ τὴν ἁρπαγὴν — προσεδέξασθε) *Rapinam bonorum vestrorum*, nempe per plebis seditiones, quae saepe ex odio religionis oriri solent, *haud inviti*, potius *cum gaudio pertulistis.* Προσδέχεσθαι Alexandrini interdum pro hebr. רָצָה ponunt; ut Iob. XXXIII, 20. Μετὰ χαρᾶς, quod summum honorem existimarent, ob Christum pati, Act. V, 41. Matth. V, 12. Iac. I, 2. γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοῖς — μένουσαν) *Persuasi meliora, eademque aeterna bona vobis in coelo reposita esse.* Ἐν ante ἑαυτοῖς omittunt

runt Codices multi cum Versionibus et Patribus diversarum recensionum. In Glossario: ὕπαρξις, *substantia opes*. Intelligit bona vitae aeternae. *Habere* autem saepe dicuntur rem, qui ius ad eam habent, loquendi genere etiam iurisconsultis usitato.

35. Μὴ ἀποβάλητε — μεγάλην) *Ne igitur, quaeso, fiduciam istam abiicite, cui tam insigne praemium propositum est.* Ἀποβάλλειν *iacturam facere*; metaphora a militibus vel athletis sumta, qui, ut ne clypeum abiiciant, ἆθλον consequuntur. Ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην, ius *habet ad magna praemia.*

36. Ὑπομονῆς — τὴν ἐπαγγελίαν) Ὑπομονή, *constantia*, patientia. Ποιήσαντες, nempe ad finem usque, et patientes etiam malorum, quae, Deo permittente, vobis imminent. Ἐπαγγελία, *res promissa*, nempe μισθαποδοσία, v. 35.

37. 38. Ἔτι γὰρ — ἐν αὐτῷ) Ex Habac. II, 3. 4. Paulus nec textum hebraicum, nec LXX. exacte expressit; hos magis tamen, quamvis verborum ordinem invertendo, quia commate ultimo ex verbo ὑποστείληται quaedam infert. Non probandi caussa Paulus haec verba affert, sed utitur Prophetae verbis ad suos animi sensus exprimendos. Μικρὸν ὅσον ὅσον notat τὸ ἐλάχιστον, *perquam exiguum tempus.* τὸ ὅσον non tantum adiicitur in vocabulis *magnitudinis*, sed et *paritatis*, ut Ies. XXVI, 20. Heliodorus, L. V. ὀλίγον ὅσον. Aristoph. in Vesp. ὅσον ὅσον στίλην. Ὁ ἐρχόμενος ἥξει, *veniet is, qui venire vult*, qui promisit, se venturum esse, Christus nempe, qui promisit suis liberationem a vexationibus. Liberati sunt autem Christiani a vexationibus Iudaeorum,

quum everteretur Iudaica civitas. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. *Iustus enim propter fidem* et fiduciam *suam salutem consequetur.* Καὶ ὑποστείληται — ἐν αὐτῷ) *Si quis autem timidus est, is non placet mihi.* Verbum ὑποστέλλεσθαι in verſione Alexandrina Deut. I, 17. reſpondet hebraico verbo גּוּר, *timere, metuere.* Cf. Sapient. VI, 7. Heſychius: ὑποστέλλεται. φοβεῖται. Si quis expectando defatigetur, et propterea expectare bona illa promiſſa deſinat, is mihi ſummopere diſplicebit.

39. Ἡμεῖς — ψυχῆς) *Nos autem non sumus timidi ad perniciem nostram, sed fiducia pleni ad salutem nostram.* Non deficimus a religione metu calamitatum commoti, ſed religionem conſtanter profitemur. Ὑποστολῆς, πίστεως, ſc. υἱοὶ ſ. τέκνα, *timidi*, *fiducia pleni* ex Hebraismo. Περιποίησις ψυχῆς, *possessio vitae, felicitas, salus;* nam vitam poſſidere ſaepe indicat felicitate frui. 1 Theſſ. V, 9.

CAP. XI.

1. Ἔστι δὲ — οὐ βλεπομένων) *Est autem fides rerum sperandarum firma quaedam expectatio, convictio indubitata de existentia rerum, quae sub adspectum non cadunt.* Ἐλπιζομένων ὑπόστασις, proprie: *illud quod facit, ut iam extent, quae sperantur.* Hinc ὑπόστασις eſt *firma quaedam expectatio*, ſupra III, 14. Alexandrini hebr. תִּקְוָה, et ἐλπὶς et ὑπόστασις vertunt. Πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, *id quod demonstrat res, quae non cernuntur*, i. e. convictio indubitata de exiſtentia rerum, quae ſub adſpectum non cadunt. Ἔλεγχος Gloſſaria, et Graeci ſcripto-

res

res de *convictione indubitata* usurpant. Aristoteles de *demonstratione mathematica*, Rhet. ad Alex. c. 14. Ἔλεγχος δὲ ἐστιν ὃ μὲν μὴ δυνατὸς ἄλλως ἔχειν, ἀλλ' ὅτως ὡς ἡμεῖς λέγομεν. τὰ ἐλπιζόμενα sunt *ea, quae nondum evenerunt, sed futura sunt.* Τὰ οὐ βλεπόμενα, *quae non cernuntur.* Intelligendum hoc de rebus praeteritis et futuris, ut ex sequentibus patet. Eleganter Chrysostomus ad h. l. Ἡ πίστις τοίνυν ἐστὶν ὄψις τῶν ἀδήλων, φησὶ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν τοῖς ὁρωμένοις φέρει πληροφορίαν τὰ μὴ ὁρώμενα. — Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν ἐλπίδι ἀνυπόστατα εἶναι δοκεῖ, ἡ πίστις ὑπόστασιν αὐτοῖς χαρίζεται. μᾶλλον δὲ, οὐ χαρίζεται, ἀλλ' αὐτό ἐστιν οὐσία αὐτῶν. οἷον, ἡ ἀνάστασις οὐ παραγέγονεν, οὐδὲ ἐστιν ἐν ὑποστάσει, ἀλλ' ἡ ἐλπὶς ὑφίστησιν αὐτὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ. Est itaque ἐλπιζομένων ὑπόστασις, *quum ea quae futura speramus, quasi praesentia nobis mente et cogitatione repraesentamus.* Fides autem intelligitur ea, qua Dei dictis creditur et fiditur. Neque enim Apostolus, quum veterum temporum exempla profert, de fide in Christum agit, sed de fide in Deum, cuius species excellentissima est fides illa evangelica, quae ita est fides in Christum, ut simul sit fides in Deum, quia quae Christus dixit, ea dixit Dei nomine.

2. Ἐν ταύτῃ — πρεσβύτεροι) *Propter hanc enim, maiores nostri laudem consecuti sunt.* Πρεσβύτεροι hic sunt, qui c. I, 1. πατέρες vocantur, הקדמני. *Veteres*, Israëlitae, Patriarchae, Prophetae, quorum nonnulli nominatim laudantur in sequentibus. Μαρτυρεῖν, h. l. per synecdochen est testimonio ornare, *laudare, atque aliis commendare.*

3. Πίστει νοοῦμεν — γεγονέναι) *Fide convincimur mundum creatum esse voluntate Dei efficacissima, ita ut, quae nunc conspiciuntur, facta sint, quum antea nihil extitisset.* Νοεῖν, *intelligere, certissime cognoscere.* Per αἰῶνας hic, ut supra, intelligit *totum hoc universum.* Καταρτίζειν, *condere, sapienter construere.* Τὰ μὴ φαινόμενα et τὰ βλεπόμενα, res non aspectabiles et spectabiles, eodem sensu intellige quo Rom. IV, 14. de Deo dicitur: ῥήματι καλεῖ τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα. In verbis εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων, εἰς τὸ positum est pro ὥστε, et adverbium μὴ ad φαινομένων recte refertur, qua transpositione nihil esse usitatius Hellenistis, ostendit *Heinsius* ad h. l. ex 2 Maccab. VII, 28. Mundum hunc aspectabilem sola voluntate Dei creatum esse, discimus fide; nam illa creatio non est res ante oculos versans, sed dudum praeteriit. Nos nunc videmus, arbores ex arboribus gigni, animantia ex animantibus, homines ex hominibus. At primae illae arbores, prima animantia, primi homines, non habuere ortum ex talibus, qualia nunc existunt atque conspiciuntur. Hoc ideo dicit, ut eo facilius credamus, Deum exhibere posse, quae non conspicimus.

4. Πίστει — προσήνεγκε Θεῷ) *Fiducia iuvante Abel sacrificium praestantius* (acceptius) *obtulit Deo.* Θυσία hic dicitur, tam de frugibus, quam de pecudibus. Πλείονα, *acceptius,* quomodo ea Hebraei sumunt יותר, et παρὰ Κάϊν, intelligendum παρὰ τῆς τοῦ Κάϊν, quomodo hic accepit Syrus. Ideo autem acceptiorem dicit fuisse oblationem Abelis, quia fidem habuit. Credidit Deum repensare bona et mala facta, quod et diserte ad historiam addidit Paraphrastes Hierosolymitanus. δι'

ἧς —

ῆς — αὐτῦ Θεῦ) *Propter quod laudem probitatis adeptus est; Deo significante, sacrificium eius sibi probari.* Similiter Philo Abelem vocat δίκαιον, de facrif. Abelis, quia primitias Deo dedicavit. Ita etiam vocatur Matth. XXIII, 35. In reliquis alludit ad Gen. IV, 4. fqq. Quodnam indicium fuerit, facrificium Abelis gratum et acceptum fuiffe Deo, incertum eft. Plerique exiftimant, id contigiffe per ignem coeleftem, qui carnes immolatas accenderet, vel per flammam ad coelum furgentem. Alii gregem, cuius primitias Abel Deo confecraverat, largiffimo foetu a Deo fuiffe multiplicatum. Verbum μαρτυρεῖσθαι eodem fenfu, quo v. 2. fumitur. καὶ δι' αὐτῆς — λαλεῖται) Vel, ut alii rectius habent, λαλεῖ, fc. τὴν ἑαυτῦ πίςιν, δικαιοσύνην, ἀρετὰς etc. *mortuus, fidem suam atque iustitiam adhuc loquitur*; mortuus docet nos fuo exemplo, ut ipfum imitemur. Cf. infra XII, 24. Mortuo loquelam Paulus tribuit eadem fenfu, quo apud Virgilium Phlegyas poena *magna testatur voce per umbras: discite iustitiam moniti.* Sic Latini rebus inanimatis loquelam tribuentes, *rem ipsam loqui* dicunt.

5. Πίςει ἐνὼχ — ὁ θεός) *Fide aliorsum translatus est Enoch ne moreretur.* In loco Mofis non dicitur, eum non effe mortuum, fed illud dicitur: vitam agebat fanctam, ergo non amplius erat; nam abftulerat eum Deus; quod etiam de morte naturali intelligi poterat. Καὶ οὐχ εὑρίσκετο, hebr. וְאֵינֶנּוּ, Gen. V, 24. XLII, 36. De fubita et improvifa morte explicant locum haud pauci, et addunt corpus eius poft mortem non effe repertum. Iudaei vero hunc locum ita interpretati funt, ut dicerent, ablatum effe Enochum a Deo, ne moreretur. Huic Iu-

 daeo-

daeorum opinioni se accommodat Paulus. De *morte peccatorum* explicat *Drusius* in Praeteritis. Heinsius Henochum ita putat dici ἀθάνατον, ac si eius mors in sacris litteris saltem non reperiatur, et legendum esse: ὅτι οὐχ εὑρίσκεται. Iosephus Antiq. L. I. c. 3. ἀνεχώρησε πρὸς τὸ θεῖον Cf. Gen. V, 24. Possis etiam verbum μετετέθη simpliciter vertere: *oculis humanis ereptus est.* Hoc saltim certum est, ex mente Pauli Enochum per translationem non factum esse miserum, sed beatum. πρὸ γὰρ — τῷ θεῷ) Legimus nempe apud Mosen, pie eum vixisse; ergo placuit Deo. Si autem Deo placuit, certe non translatus est aliorsum ut miser fieret; liberavit eum Deus potius ab huius vitae incommodis, et ornavit eum beneficiis.

6. Χωρὶς δὲ — γίνεται) *Non potest autem fieri ut quis sine fide colat Deum eique placeat; credere enim oportet eum, qui Deum colit, eum existere, et cultoribus suis fore remuneratorem.* Ἐυαρεστεῖν τινὶ est *facere id quod placet alteri*, eique gratum est; hinc ἐυαρεστεῖν τῷ Θεῷ idem est ac *colere Deum* cum studio ei placendi. Idem significant phrases προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ *accedere ad Deum*, et ἐκζητεῖν τὸν Θεὸν, *adire Deum*, puta ut comperias quid abs te fieri velit; quo sensu habemus בִּקֵּשׁ aut דָּרַשׁ. Deut. IV, 29. Ier. XXIX, 13. et aliis locis. Fides Enochi in eo erat, quod credebat, Deum esse, eumque esse remuneratorem hominum proborum. Hoc nisi credidisset, non potuisset eum colere. Nemo enim colit eum, quem ne existere quidem putat.

7. Πίστει χρηματισθεὶς — τοῦ οἴκου αὐτοῦ) χρηματισθεὶς, *oraculo monitus*, ut Matth. II, 12. 22. Περὶ

τῶν

τῶν μηδέπω βλεπομένων, de iis quae nondum aderant, de imminente diluvio. Illud πίστει refertur ad εὐλαβηθεὶς κατεσκεύασε, fide pie morem gerens, ſtruxit arcam, i. e. quia oraculo pie fidem habebat. Εὐλαβηθεὶς, pie ac religiose oraculum Dei colens. Κιβωτὸν, λάρνακα, תֵּבָה, navem constratam, quales ſunt arcae δι' ἧς — κληρονόμος) Cuius (navis arcae) exstructione poena dignum esse demonstravit reliquum genus humanum, et accepit praemium fidei destinatum. Δι' ἧς, per quam ſc. navem: eius exſtructione. Κατέκρινε τὸν κόσμον, i. e. totum, extra familiam ſuam genus humanum. Condemnare dicitur aliquis etiam, qui ſuo facto oſtendit, quid alii facere debuerint, atque inde eos non idem facientes, culpae convincit, ut Matth. XII, 41. 42. Δικαιοσύνη autem hic eſt praemium recte facti, ſicut peccatum apud Hebraeos eſt poena peccati. Iam, quum Deus ſibi credi velit, omnino facit quod Deus vult is, qui ei credit. Praemium autem fidei ſuae accepit Noe, dum ſalvus evaſit diluvium.

8. Πίστει καλούμενος — ποῦ ἔρχεται) Fide Abraamus vocatus ita auscultavit ut abiret ad locum, quem possessurus erat; et abiit, quamvis nesciret, qualis esset terra in quam venturus esset. Priora verba conſtrue: Ἀβραὰμ καλούμενος πίστει ὑπήκουσε. Ἐξελθεῖν, ex Chaldaica terra et Meſopotamia. Εἰς τὸν τόπον, ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, in Cananaeam, quam ipſe, i. e. poſteri ipſius erant poſſeſſuri. Μὴ ἐπιστάμενος, ποῦ ἔρχεται, i. e. neſciebat, quae et qualis erat illa terra. Gen. XII, 1. 7.

9. Πίστει παρῴκησεν — τῆς αὐτῆς) Εἰς τὴν γῆν, pro ἐν τῇ γῇ. Τῆς ἐπαγγελίας, i. e. ἐπηγγελμένῃ. Ὁ πάροικος, unde verbum παροικεῖν, Hebraeis est נָכְרִי, ξένος, ἀλλογενής, advena, peregrinus, et non συμπολίτης, οἰκεῖος, domesticus ac civis. Abrahamus vitam agebat Nomadicam. Ergo in terra, quae ipsi promissa erat, ut eam possideret, ita versatus est, quasi non esset eius possessor. Μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, paritatem et modum indicat; nam et ipsi erant Scenitae, sicut Abrahamus. Τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς, quibus eadem promissio contigerat.

10. Ἐξεδέχετο — ὁ Θεὸς) Τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν non esse Hierosolyma terrestria, sed patriam coelestem, patet ex commate 16. coll. cap. XIII, 14. Θεμελίους pro θεμέλιον, Hebraeorum more, qui שְׁתוֹת potius quam שָׁתָה scribunt, et fundamenta ponuntur hic pro perpetuis fundamentis, vel etiam pro firmis et stabilibus domiciliis, quae hic opponuntur ταῖς σκηναῖς, v. 9. Expectatione urbis illius stabilis, i. e. felicitatis aeternae excitatus, molestias peregrinationis patienter tulit. Deus, universi totius τεχνίτης καὶ δημιουργὸς, praecipue urbis coelestis architectus et faber dicitur, quia, Chrysostomo et Theophylacto auctoribus, in coelo potissimum elucet quum sapientiae divinae, tum potentiae illius magnitudo.

11. Πίστει — ἔλαβε) Propter fidem ipsa quoque Sara robur accepit ad concipiendam prolem in utero etc. Δύναμιν ἔλαβε, robur uteri accepit; vis iuvenilis ei restituta est. Εἰς καταβολὴν σπέρματος, i. e.

i. e. *εἰς τὸ δέχεσθαι σπέρμα καταβεβλημένον ad recipiendum semen iniectum*, ut nempe fieret gravida. Non male Michaelis, quem Storrius sequitur, pro αὐτὴ Σάῤῥα legit αὐτῇ Σάῤῥᾳ, ut sensus sit: *Fide Abraam accepit robur, ut ipsam Saram gravidam reddere posset, et illa pareret, quum iam opportunum tempus aetatis elapsum esset.* καὶ παρὰ — ἔτεκεν) Alii rectius omittunt τὸ ἔτεκεν, ut verba παρὰ καιρὸν ἡλικίας cohaereant cum illo ἔλαβε.

12. Διὸ καὶ — ἀναρίθμητος) Διὸ refer ad fidem et Abrahami et Sarae. Ἀφ' ἑνὸς, sc. ἀνδρὸς, Abrahamo, vel ut alii malunt σπέρματος, αἵματος. Καὶ ταῦτα, graeca locutio, quam Latine recte exprimas: *et quidem.* Νενεκρωμένος, *emortuus* dicitur Abrahamus respectu geniturae, quia per longam aetatem eae vires in eo erant emortuae. Cf. Rom. IV, 19. *Stellarum* aut *arenarum* nomen usurpamus, quum innumera iudicamus.

13. Κατὰ πίστιν — ἀσπασάμενοι) Quod editiones multae post ἰδόντες habent: καὶ πεισθέντες, deest in plurimis codicibus, versionibus ac Patribus. Οὗτοι πάντες, f. κληρονόμοι τῆς ἐπαγγελίας, Abrahamus, Isaacus et Iacobus, de quibus com. 9. Ἀποθνήσκειν κατὰ πίστιν, *fide usque ad vitae finem permanere.* Μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, *quum nondum accepissent beneficia promissa*, possessionem terrae Canaan, numerosam posteritatem etc. vel etiam stabilem veramque felicitatem. Ἀλλὰ πόῤῥωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι, *sed eminus quasi vidissent; et iis delectati fuissent.* Firmiter crediderunt nempe, Deum

impleturum esse quod promiserat, etiam post mortem ipsorum, et gavisi sunt de prosperitate posterorum. Ἀσπάζειν saepe est *amplecti, delectari.* Aelian. Var. Hist. XIII, 18. de Dionysio, Siciliae tyranno: τραγῳδίαν ἠσπάζετο, *tragoediam amabat.* ὁμολογήσαντες — γῆς) Peregrinos sese atque viatores in hoc mundo sunt fassi, vitam ut peregrinationem, mundum ut hospitium considerantes. Gen. XXIII, 4. XLVII, 9. Παρεπίδημος, qui ad tempus breve alicubi degit.

14. 15. Οἱ γὰρ τοιαῦτα — ἀνακάμψαι) Ἐμφανίζουσι, *significant.* Ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι, quod desiderant, habere patriam. Nam qui in Patria est, non est aut hospes aut viator. *Patria* autem non est tantum, ubi nati sumus, sed et ubi ius civitatis habemus. Μνημονεύειν desiderium et amorem indicat, quo alicuius rei meminimus. Si ideo se peregrinos vocabant, quod in Cananaea peregrini essent, et Chaldaeam haberent pro patria, licebat illuc redire. Intra annos plus ducentos, qui intercesserunt inter Abrahami exitum e Chaldaea, et Iacobi mortem, satis temporis fuit Abrahamo, Isaaco et Iacobo redeundi in Chaldaeam, si illam amassent ut patriam suam.

16. Νυνὶ δὲ — ἐπουρανίου) Ita *Anaxagoras* apud Diog. Laërt. 2 segm. 7. quaerenti: οὐδὲν σοὶ μέλει τῆς πατρίδος; respondebat: εὐφήμει. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος. δείξας τὸν οὐρανόν. διὸ οὐκ — πόλιν) *Quapropter Deus eos habuit dignos, quorum Deus* (patronus) *vocetur; nam praeparavit iis urbem.* Διό, propterea, quod crediderunt Deo, eiusque promissionibus fidem habue-

buerunt. *Ουκ ἐπαισχύνεται αὐτὰς*, eſt *λιτότης*, pro *ἠξίωσε*. *Deus eorum*, i. e. eorum patronus ſummus, et *ἐυεργέτης*. Nam ſpecialiter dicitur Deus *Abrahami*, *Isaaci* et *Iacobi*. Ita ſe nominavit, non tantum quum adhuc viverent, ſed etiam poſt mortem eorum. Eo ipſo intelligitur eorum eſſe fautor ſummus, et *ἐυεργέτης*. *Ἑτοιμάζειν*, *destinare*. *Πόλιν* *coelum* eſſe hoc loco, e contextu clarum. Verbis *ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν* explicatur phraſis *Θεὸς αὐτῶν*, quod nempe ſedem ſtabilem iis concedat, eos tueatur et remuneretur, quod ipſi eum colere pergant etc. v. 6. Luc. XX, 38. Ἑτοιμάζειν h. l. eſt *destinare*, ut Matth. XXV, 34. Cf. Tob. VI, 18. Gen. XXIV, 14. ubi pro hebr. הוֹכִיחַ Alexandrinus interpres utitur verbo *ἑτοιμάζειν*.

17. Πίστει προσενήνοχεν — ἀναδεξάμενος) *Προσενήνοχε*, ſc. *ἐπὶ τὸν βωμὸν*, Iac. II, 21. Partem oblationis *re ipsa* impleverat Abrahamus, filio *ἐπὶ τὸν βωμὸν καὶ θυσιαστήριον* impoſito; partem perfecerat *animo*, quod certiſſime eum mactaſſet, ſi Deus permiſiſſet. Itaque illud ſacrificium pro integro atque conſummato, non in ſacris modo litteris, ſed communi omnium in ore haberi, Philo fatur p. 374. D. *Πειραζόμενος*, Deo explorante ipſius fidem, idque poſtremum; nam poſt id ultra exploratus non eſt. *Τὸν μονογενῆ*, *unicum*, nempe ex iuſta matrefamilias. *Ἀναδέχεσθαι* plus eſt, quam *δέχεσθαι*. Itaque *suscipere* non male vertit Latinus. In animum admiſerat promiſſa a Deo ſibi facta, nempe in Iſaaci poſteritate implenda, quod iam addet.

18. Πρὸς ὃν — σπέρμα) *Cui promissum erat: ex Isaaco habebis posteritatem.* Gen. XXI, 12. *Κληθῆ-*

ναι,

ναι, *esse*; verba enim nominalia faepe funt realia. Notum eft autem, Ifaacum, quum morti deftinaretur, fuiffe improlem.

19. Λογισάμενος — ὁ θεὸς) Λογισάμενος referendum eft ad remotius προσενήνοχε. *Reputans secum*. Credebat, ex Ifaaco fe habiturum pofteros. Credebat, eundem interficiendum. Haec conciliari non poterant, nifi per admirandam Dei potentiam, ad id efficiendum, quod eo tempore exemplo carebat. ὅθεν — ἐκομίσατο) *Unde eum etiam per imaginem quandam resuscitationis ex mortuis recepit*. Ἐν παραβολῇ, בְּמָשָׁל, fupple ἐκ νεκρῶν, quafi fcriptum effet: ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐκ νεκρῶν ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. Illud καὶ huic interpretationi non obftat, fi vertas: *etiam*; quod faepe fieri folet. Aliis παραβολὴ h. l. eft *discrimen, praesentissimum vitae periculum*, a παραβάλλεσθαι, quod interdum eft *periculo se exponere*. Vid. *Schleusner* ad hanc vocem, ut fenfus fit: *in ipso praesentissimo vitae periculo*, praeter fpem et exfpectationem *recuperavit*.

20. Πίστει περὶ — τὸν Ἡσαῦ) Περὶ μελλόντων, fc. προφητειῶν, vel potius cohaerent haec verba cum πίστει; *fide de rebus futuris*, i. e. quia crediderat Deo, res magnas pofteris fuis eventuras, Gen. XXVI, 24.

21. Πίστει Ἰακὼβ — ῥάβδου αὐτοῦ) Ἀποθνήσκων, *moriturus*, praefens pro proxime futuro. Ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ habent etiam LXX, Gen. XLVII, 31. Vox hebraea tam *baculum* poteft fignificare, quam *lectum*; nam puncta vocalia, quae fignificationem variant, olim adfcripta non fuere. Sive *lectum* intelligas, five *ba-*

baculum non multum intereſt; nam praecipuum in hac re eſt, Iacobum Deo honorem exhibuiſſe.

22. Πίστει Ἰωσὴφ — ἐνετείλατο) Mandata dedit de oſſibus ſuis in terram promiſſam deportandis, quod ſignum erat, eum de poſſeſſione promiſſa nihil dubitare.

23. Πίστει Μωσῆς — τοῦ βασιλέως) Πατέρας hic vocat *parentes*, maſculum pro communi uſurpans. Ἀστεῖος, *venustus* Moſes hic dicitur, ut penes LXX, et Act. VII, 20. Vox autem ad corporis atque vultus refertur ſpeciem, Heſychius: ἀστεῖος, καλὸς, ἐπίχαρις. Τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως, edictum, quo iubebantur parentes Iudaei exhibere infantes mares, ut interficerentur. Nam et hoc comprehenſum fuit in edicto, quod breviter refertur Exod. I. 22.

24. Πίστει Μωσῆς — Φαραώ) Sprevit honorem, quem habebat, dici filium adoptivum *Thermuditis*, filiae tanti regis, Exod. II, 9. Μέγας γενόμενος, de *aetate* intelligendum eſt: *quum aetatem virilem attigisset.*

25. Μᾶλλον ἑλόμενος — ἀπόλαυσιν) *Maluit una cum populo Dei mala perpeti temporariis defectionis* a Deo, quem Iſraelitae colebant *commodis frui.* Ἁμαρτία, *defectio*, a Dei veri cultu. Vid. ſupra III, 17. Alii intelligunt per πρόσκαιρον ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν aulicae vitae licentiam, et occaſionem ad omne genus peccati.

26. Μείζονα — μισθαποδοσίαν) *Maiores divitias esse ratus Christi contumeliam, quam Aegypti divitias, quia praemium respiciebat.* Ὀνειδισμὸς τοῦ χριστοῦ hic

hic funt contumeliae illae, quas tum Ifraelitae patiebantur, fimiles illis, quas perpeffurus erat Chriftus, ut 2 Cor. I, 5. παθήματα τῦ χρισῦ. Ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, *respiciebat enim praemium*; *rationem habebat remunerationis*. Hoc fenfu ἀποβλέπειν occurrit apud Philonem de opif. p. 4. B. ἀποβλέπων εἰς τὸ παράδειγμα, *respiciens exemplum*.

27. Πίστει κατέλιπεν — ἐκαρτέρησε) Κατέλιπεν Αἴγυπτον, migratione illa folenni, cui ductor et caput praefuit. In verbis: *non extimescens iram regis*, refpicitur hiftoria, quae eft Exod. X, 28. 29. Τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. *Nam tanquam eum, qui cerni non potest, videret, ita constans fuit*. Καρτερεῖν, *forti animo esse, perdurare*, patienter ferre mala ac moleftias.

28. Πίστει πεποίηκε — θίγῃ αὐτῶν) Τὴν πρόσχυσιν τῦ αἵματος, *sparsionem sanguinis*, factam ad poftes. Ὁ ὀλοθρέυων τὰ πρωτότοκα, *qui perdebat primogenita*. Pro ὀλοθρέυων, 1 Cor. X, 10. legitur ὀλοθρευτὴς, *angelis mortis*; i. e. *pestis*. Cf. I, c. Τὰ πρωτότοκα, fc. γεννήματα, Tam enim de pecudibus, quam de hominibus agitur Exod. XII, 15. *Tangere*, hic eft *ferire*, נָגַע. Fides autem Mofis in ea re erat, quod certo fperabat, fe fequente die, iuvante Deo, cum populo exiturum Aegypto.

29. Πίστει διέβησαν — κατεπόθησαν) Τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, ita dictum non a *rubore*, ut alii tradunt, fed ab *Erythra* rege, i. e. ab Efavo feu Edomo, qui *rufus* erat. Hoc mare a Mofe Exod. XV, 22. vocatur

tur ים סוף; *mare algosum*; et ob hanc algam, *viridem* Idumaeo mari colorem tribuunt Dior. Sic. III. Theophraft. Hift. Plant. IV, 9. et Plinius Hift. Nat. XIII, 25. Διὰ ξηρᾶς, fc. γῆς. Ἧς fc. διαβάσεως πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι, *cuius transitus periculum facientes Aegyptii*, tracti exemplo, et putantes, fibi tutum fore, quod Ifraelitis tuto cedere videbant. Κατεπόθησαν, *absorpti sunt*, nempe fluctibus. Καταπίνω, non differt a καταποντίζω, quo in hac hiftoria Philo utitur p. 630. B. Exod. XV, 4.

30. Πίστει τὰ τείχη — ἡμέρας) Κυκλόειν non tantum eft *obsidione capere*, fed et *circumire*. Moenia Hierichuntis ceciderunt, *quum ea per septem dies circuissent*, vel obfidione cinxiffent, quia in Iudaeis erat fides, i. e. certa oppidi expugnandi expectatio, poftquam per feptem dies obfidione cinxerant. Iof. VI.

31. Πίστει Ῥαὰβ — μετ' εἰρήνης) Voce πόρνη indicari dicunt, partim *cauponam* et *hospitam*, quae cibum et potum praebet peregrinis, partim *meretricem*, quae fe ipfam vendit, victumque ex fe voluptati praebet; hebr. זונה. Rahab vocatur πόρνη, non quod talis manferit, fed quod talis ante fuiffet, Matth. XXI, 31. Ideo excepit et falvos fecit exploratores, ab Iofua miffos, quod crederet, unum Deum effe verum, qui in Aegypto, et in Arabiae defertis locis res tam miras patraffet, cuius cultores erant Ifraëlitae. Μετ' εἰρήνης, i. e. μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, multa cum follicitudine et humanitate, item, ut fecuri fuerint.

32.

32. Καὶ τί — ὁ χρόνος) Has oratoribus formulas in usu esse, non pauci ostenderunt. Τί ἔτι λέγω; *quid opus est, hac de re ut loquar amplius?* Plena est talium exemplorum tota scriptura.

33. Οἱ διὰ — λεοντων) Attributa haec fidei, non ad *omnes* v. 32. laudatos, sed ad *singulos* spectant; licet cuncti ferme vicerunt reges, et populos subiugarunt. Ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην, *virtutem exercere*, nisi hic potius de iustitia in diiudicandis litibus sit sermo, quo sensu iustitiam exercuerunt Iudices, Samuel, alii. Ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, *consecuti sunt promissa.* Φράσσειν στόματα λεόντων ad historiam Danielis VI, 22. respicit. Simson etiam et Davides cum leonibus dimicarunt tanquam victores. Dicuntur autem fecisse, quod a Deo obtinuere, ut fieret.

34. Ἔσβεσαν — ἀλλοτρίων) Ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς obtinuere ut ignis vim suam admitteret, quasi extinctus esset. Ἔφυγον στόματα μαχαίρας, effugere enses acutos. Id enim פִּי חֶרֶב. Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, *Validi facti sunt ex imbecillis*, ut Simson, Iudic. XVI, 19. sqq. coll. v. 29. s. fretus auxilio divino. Alii: *revaluere a morbis*, ut Iob, Ezechias. Παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων) *Copias hostium profligarunt.* Παρεμβολή, apud interpretes V. T. non tantum *castra*, sed et *exercitus* significat. Cf. Sirac. XLVIII, 24. 1 Macc. V, 45. Et κλίνειν est Latinorum *inclinare*, apud Livium et alios de *acie*, usurpatum. Ἀλλότριοι, gentiles et idololatrae. Philo opponit Iudaeis.

35.

35. Ἔλαβον — νεκρὺς αὐτῶν) *Mulieres receperunt mortuos suos vivos.* Ἐξ ἀναστάσεως, i. e. ἀναστάντας Exemplum legitur 2 Reg. IV, 21. sqq. Ἐτυμπανίσθησαν, *tormentis distenti perierunt.* Ἀποτυμπανίζεσθαι dicuntur, qui ad mortem usque torquentur. Τύμπανον, quod et τροχὸς, tormenti est genus, quo malefici in equuleo, tanquam pelles in tympano, distendebantur, quale supplicium Eleazarus expertus est, 2 Macc. VI, 18. sqq. VII, 3. sqq. Suidas: τυμπανίζεται, ξύλῳ πλήσσεται, ἐκδέρεται καὶ κρεμᾶται. Vide Grotium et Carpzovium ad h. l. ὁ προσδεξάμενοι — τύχωσιν) *Neque liberationem* (ex istis malis) *acceperunt, ut ad meliorem olim vitam revocarentur.* Ἀπολύτρωσιν ὁ προσδέχεσθαι, liberationem a poena nullam accipere, sub conditione idololatriae faciendae. 2 Maccab. VI. VII. *Melior resurrectio* autem est resurrectio ad meliorem vitam.

36. Ἕτεροι δὲ — φυλακῆς) Πεῖραν λαμβάνειν, *sentire, experiri.* Ἐμπαιγμοὶ, *ludibria.* 2 Macc. VII, 7. Ἔτι δὲ, *insuper vero.*

37. Ἐπειράσθησαν) Τὸ πειράζεσθαι inter mortium genera non videtur locum habere, ideoque hanc vocem multi omittunt, Alii suspicantur, aliter legendum esse, ἐπυρώθησαν, ἐπυράσθησαν, ἐπρήσθησαν, ἐπάρθησαν, ἐπέρθησαν, ἐπράθησαν, ἐσπειράθησαν, ἐσφαιράθησαν, ἐπηρεάσθησαν. Vide Bowyeri coniect. ad h. l. *Carpzovius* vero id πειράζεσθαι non adeo leve existimat, sed, quod adiuncta postulant, idem esse ac *sollicitari ad scelus, admotis tormentis, tympanis, rotis, flagellis, catenis*; et vertit: *novis suppliciis tentati sunt; es*

sind ganz neue Arten der Todesstrafen an ihnen probiret worden. περιῆλθον — δέρμασιν) Vilis his verbis indicatur egenorum habitus, quo exules et extorres errabant hinc illinc pii homines, tyrannorum metu. Philo in libro de victimis obfervat. p. 836. A. ex *ovinis* olim et *caprinis pellibus* paratas fuiffe penulas viatorias, et alia tegmina, quibus ufi fuiffent, qui extra urbes fub dio agere coacti erant. Cf. Carpzov. ad h. l.

38. Ὧν οὐκ — ὀπαῖς τῆς γῆς) Efficaciter dictum: Illi, quorum confuetudine quotidiana homines ceteri non erant digni, ex urbibus vicisque exacti, receptum nullum nifi in locis inviis et afperis, fpecubusque et cavernis invenire potuerunt. 1 Macc. I, 53. II, 28. fqq. 2 Macc. V, 27. Iofephi antiqq. L. XII, c. VI.

39. Καὶ οὗτοι — τὴν ἐπαγγελίαν) De verbo μαρτυρεῖσθαι cf. fupra v. 2. Οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, *non reportarunt praemium promissum*, promiffam felicitatem. Hoc non poffe fimpliciter accipi, quafi nullum unquam a Deo promiffum bonum acceperint, facile intelligitur. Erit igitur fermo de certo aliquo bono, vel de impletione promiffionis de venturo Meffia, vel, quod magis placet, de perfecta ex omni parte felicitate. Cf. fupra v. 13. 33.

40. Τοῦ Θεοῦ — τελειωθῶσι) *Quoniam Deus nobis melius prospicere voluit, ut scilicet illi ad perfectam felicitatem pervenirent sine nobis.* Προβλέπεσθαι, *prospicere*, confulere alterius commodis. Ἵνα μὴ τελειωθῶσι, *ne perfecti redderentur*, ne plena felicitate fruerentur (c. II, 10.) χωρὶς ἡμῶν, *sine nobis.* Noluit

luit Deus, ut illi perfecta felicitate in hac vita fruerentur, ne nos in dubitationes coniiciamur, an perfecta felicitas *post hanc vitam* ſit expectanda. Alii ſic explicant: Bona promiſſa (tempore Meſſiae demum percipienda) non conſecuti ſunt, Deo melius nobis proſpiciente, ita ut illi minime poſſent ſine nobis (ſine beneficio doctrinae chriſtianae in nos collato) felicitate conſummata ornari.

CAP. XII.

1. Τοιγαροῦν — ἀποθέμενοι πάντα) *Quapropter nos quoque, tanta testium* veluti *nube circumfusi*, *abiiciamus quodvis onus, et propensionem ad peccatum* (ad religionem deferendam) *facillime nos circumvenientem, constanter curamus in stadio nobis assignato.* Τοσοῦτον περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, *tantum agmen testium, quo quasi cingimur.* Νέφος, *nubes*, metaphorice ſaepe uſurpatur de *magna copia.* Sic *Virgilius*, quod dixerat: *facta nube premunt*, mox explicat: *densis catervis.* Teſtes autem ſunt ipſi illi c. XI. commemorati homines pii, qui teſtes noſtrae vitae deſpiciunt veluti e coelo in terram, et vitam noſtram intuentur. Poſſunt etiam verba τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων ſimpliciter exponi: *Quum extent tot documenta*, quanti Deus faciat fidem, et quantopere eam remuneretur. Ὄγκος, *pondus*, *onus.* A ſtadio ſumta ſimilitudo. Ibi, qui curſuri ſunt, omnia quae oneri eſſe poſſunt, deponunt. Sic et nos deponere debemus amorem huius ſeculi, et curas negotiorum huius mundi, qui nos impediunt, quo minus officia noſtra recte praeſtare poſſimus. Ἁμαρτία hic videtur eſſe *propensio ad peccatum*, no-

minatim ad defectionem a religione chriſtiana, propenſio ad ἀπιςίαν, ἀπείθειαν, ut contextus ſuadet. Cf. v. 4. Εὐπερίςατος, *circumstans, cingens* et ex adiuncto: *circumveniens, decipiens*, metaphora deſumta a venatoribus, belluam circumvenientibus, vel hoſtibus, hoſtem circumdantibus. Ἡ εὐπερίςατος ἁμαρτία itaque erit propenſio ad peccatum, vel ad defectionem a religione, quae nos facile pellicit et impellit. Alii aliter. Vid. *Schleusnerum* ad h. v. δι' ὑπομονῆς — ἀγῶνα, *Constanter curramus in stadio nobis assignato*, i. e. ſummopere ſtudeamus officiis noſtris ſatisfacere. Propoſito enim nobis curſu intelliguntur officia nobis iniuncta. Metaphora a ludis et curſu veterum deſumta, nec Paulo infrequens, nec Philoni ignota. Sic Philo de agric. pag. 203. E. τὸν προτεθέντα ἀγῶνα τῶν θείων καὶ ὀλυμπίων ἀρετῶν, *propositum certamen divinarum virtutum* commemorans, luctam, curſum olympiacum, et palaeſtram, ad animum applicat.

2. Ἀφορῶντες — Ἰησοῦν) *Intueamur in antesignanum et remuneratorem fidei, (*fiduciae noſtrae*) Iesum.* Ἀρχηγὸς, *dux et antesignanus.* Chriſtus nempe fiduciam ſuam in Deum collocavit, Hebr. II, 13. Nos vero eius exemplum imitari debemus. Τελειωτὴς, de ludorum agonotheta poteſt accipi, nempe de eo, qui praemia diſtribuit. ὃς ἀντὶ — ἐκάθισεν) Vel, ut alii legunt, κεκάθικεν. *Qui propter gaudium* (praemium) *instans subiit supplicium crucis, contemnens ignominiam, ad maiestatem divinam evectus est.* Ἀντὶ, plurimi interpretantur *pro*, quaſi Ieſu Chriſto relicta fuerit electio, an vellet gaudiis frui, vel crucem perpeti. Sed contextui convenientior videtur explicatio *Theodoreti*, quem Gro-

tius

tius sequitur, praepositionem ἀντὶ, reddentis *propter*, sc. *propter gaudium instans*, summam potestatem, quae mortem crucis consecuta est. Phil. II, 9. Ἀντὶ, etiam Eph. V, 31. significat *propter*. Προκειμένη χαρὰ dicitur, ut c. VI, 18. ἐλπὶς προκειμένη. Αἰσχύνη, h. l. est ignominia supplicio crucis coniuncta. Καταφρονήσας hic comparate sumendum: non tanti faciens eam ignominiam, ut ei se vellet subducere. De sessione ad textram Dei vide c. I, 3. 13.

3. Ἀναλογίσασθε — ἀντιλογίαν) *Considerate igitur eum, qui ab hominibus improbis tot adversa expertus est.* Ἀναλογίζεσθαι etiam Xenophonti est *expendere animo*. Idem quod λογίζεσθαι supra XI. 19. Ἀντιλογία hic denotat omnes Christo illatas iniurias, ipsumque etiam mortis supplicium; nam ἀντιλέγειν est etiam *male cuiquam facere*. Luc II, 34. ἵνα μὴ — ἐκλυόμενοι) *Ne animis vestris deficiatis et succumbatis.* Κάμνειν est *taedio laboris affici*; ἐκλύεσθαι, *lassari*. Haec duo verba e palaestra et ab athletis recepta sunt, qui dicuntur κάμνειν, ἐκλύεσθαι, ἀναπίπτειν, ἀπειπεῖν, quum vel animi, vel corporis robore ac viribus destituti, victas dant adversario manus, palmamque concedunt. Vide *Loesnerum* ad h. l.

4. Οὔπω μέχρις — ἀνταγωνιζόμενοι) *Nondum usque ad sanguinis profusionem resistendo adversus defectionem certavistis.* Μέχρις αἵματος, i. e. αἱματεκχυσίας, *ad sanguinis usque profusionem.* Pudeat vos defatigari levioribus malis. Illi prophetae, deinde et alii Maccabaicorum temporum, quorum supra meminimus,

partim ad capitalia supplicia, partim ad tormenta rapti fuere. Christus ipse mortem, et quidem crucis perpessus est. Vos libertatis tantum et facultatum damna aut pericula incurristis. ἁμαρτίαν hic intellige κατ' ἐξοχὴν defectionem a religione christiana.

5. Καὶ ἐκλέλησθε — ἐλεγχόμενος) *Et tamen obliti estis admonitionis, quae vobis tanquam filiis dicit: Mi fili, ne contemnito castigationem Domini, nec taedio afficitor ab ipso obiurgatus.* Καὶ, *et tamen.* Παράκλησις de *consolatione* et *exhortatione* simul intelligi potest. Locus, quem Apostolus adducit, est Prov. III, 11. 12. Παιδία, institutio, quae factis fit, puta vinculis, legibus, poenis. Ἐλέγχειν, *obiurgare,* non tantum verbis, sed et factis, severius et durius aliquem tractare.

6. Ὃν γὰρ — παραδέχεται) *Quemcunque enim Dominus amat, eundem severa disciplina cohibet; severius tractat quemvis filium, quem diligit.* Sic est in graeca versione Proverbiorum, nisi quod pro παιδεύει in quibusdam codicibus est ἐλέγχει. Apparet, interpretes pro כְּאָב *ut pater,* legisse כָּאַב *dolore affecit,* quod transtulerunt μαστιγοῖ. Hoc verbum μαστιγοῦν, cuius propria significatio est *verberare,* h. l. est *castigare, severius tractare.* Cf. Tob. XIII, 2. Sapient. XII, 22. XVI, 16. Ὃν παραδέχεται, *quem amat, diligit* ut Luc. XV, 2.

4. Εἰ παιδίαν — ὁ Θεός) Εἰ παιδίαν ὑπομένετε, *si adversa vobis eveniunt.* Nam ὑπομένειν interdum nihil aliud est, quum *perpeti,* ut Iac. I, 12. Ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός, *agit vobiscum Deus*

Deus tanquam cum liberis, Hoc fenfu verbum *προσφέρεσθαι* faepe obvium eft apud bonos auctores, praecipue Demofthenem, Philonem etiam de Temul. p. 249. C. in Flacc. 966. A. *Agit vobiscum tanquam cum liberis,* oftendit fe veftri habere curam, faluti veftrae profpicere, ut folent patres, qui liberos bene educare ftudent.

8. Εἰ δὲ χωρὶς — οὐχ υἱοί) *Si autem expertes estis castigationis, quae tamen omnibus contingit, spurii vos estis, non filii.* Πάντες, nempe illi, de quibus actum capite praecedenti. Νόθους autem non intellige ex matre impare natos, fed eos, quos mater ex adulterio genuit, et marito vult obtrudere, ille autem reiicit. *Vobiscum ageretur. ut cum nothis solent homines, non, ut cum filiis.* Videri poffet Deus curam veftri negligere, non profpicere veftrae faluti.

9. Εἶτα — καὶ ζήσομεν;) *Itane quum corporum nostrorum patres* (patres naturales) *habuerimus castigatores, et reveriti eos simus, non multo magis nos subiiciemus Patri spirituum, ut felicitatem consequamur?* Vel: *Itane quum corporum nostrorum patres, qui nos castigarunt, reveriti simus* etc. Εἶτα, i. e. *τοίνυν, ἐπεὶ ἦν, atqui, iam vero.* Πατέρας τῆς σαρκός, i. e. qui mortales ipfi ad mortalem vitam nos generaverant. Εἴχομεν καὶ ἐνετρεπόμεθα, idem eft ac ἔχοντες ἐνετρεπόμεθα, adeoque τὸ ἔχοντες non exprimitur in verfione. Ὑποταγησόμεθα, Niphal pro Hitphael, i. e. *subiiciemus nos ipsos*, nimirum ad ferenda adverfa, ipfo ita volente. Τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, *cui nos omnes corpus et animam debemus*, ut Num, XVI, 22. ubi Deus

vocatur Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸν, vel potius *patri spirituali*, patri qui eſt ſpiritus, perfectiſſimus, qui nunquam pro lubitu, ſine idoneis rationibus caſtigat, vel errores in caſtigando admittit, ut patres humani ſolent; v. 10. nam deſcribitur Deus ut parens, non ut ctrator. Καὶ ζήσομεν, *ut vivamus*, nempe in *perpetuum* et feliciter.

16. Οἱ μὲν γὰρ — ἁγιότητος αὐτῦ) *Illi quidem ad hanc vitam brevem pro arbitratu suo nos in disciplina continuerunt; hic autem commodi nostri caussa, ut ipsius sanctitatem imitari possimus.* Πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, *ad hanc vitam brevem*, vel ad vitae huius felicitatem. Κατὰ τὸ δοκῦν αὐτοῖς, pro arbitratu, ſaepe ex errore, interdum etiam ſua vitia pro virtutibus inſtillantes. Parentes ſaepe ſic volunt, ſic iubent ſuos liberos; ſtat iis pro ratione voluntas. Ἐπὶ τὸ συμφέρον, *ad nostros usus*; nam nec errat, nec pravis affectibus abripitur. Ἁγιότης Θεῦ, *sanctitas Dei*, niſi malles de *Dei gloria, maiestate*, et *beatitudine aeterna interpretari.*

11. Πᾶσα δὲ — ἀλλὰ λύπης) πρὸς τὸ παρὸν, *quamdiu sentitur.* Οὐ δοκεῖ χαρᾶς ſc. πρᾶγμα, εἶναι, ἀλλὰ λύπης, *non gaudium sed tristitiam parit*, ſi nempe ſenſus externos conſulimus. Radices amarae, ſed fructus dulces. ὕστερον δὲ — δικαιοσύνης) *Posthac vero reddit fructum saluberrimum virtutis et probitatis, iis qui per eum exercitati sunt.* Καρπὸς εἰρηνικὸς, *fructus salubris, utilis*, ex hebraica ſignificatione vocis שָׁלוֹם, quae etiam omne *bonum* denotat. Alii vertunt: *iucundus, gratus* quia τῇ λύπῃ opponitur. Δικαιοσύνη hic latius ſumitur, et omnes officii noſtri partes complectitur.

12

12. Διὸ — ἀνορθώσατε) *Quapropter remissas manus et genua languescentia erigite*, i. e. sumite animum, et maiori studio agite et perferte, quod Christianos agere et perferre decet. Ex Ies. XXXV, 3. Phrasin denuo ab athletis atque palaestra desumtam esse multi existimant. Sed vix credibile est, Iesaiam respexisse ad Graecorum ludos. Metaphora potius videtur ab *aegrotis* vel longo itinere *defatigatis* esse desumta. Hesychius: παρειμένως, *remisse*, *languide*. Sane persecutionum metu languere poterant Hebraei, remittere manus, ac pedibus defatigari. Comparatur nempe Christiani vita cum labore et cursu.

13. Καὶ τροχιὰς — ποσὶν ὑμῶν) Ex Proverb. IV, 26. Ἡ τροχιὰ, *semita*, *via*. Τοῖς ποσὶν hic est Dativus. Sensus igitur: *Facile complanari vobis vias, per quas ituri estis*, i. e. auferte omnia pietatis impedimenta ἵνα μὴ μᾶλλον) *Ne membrum debile luxetur, sed sanetur potius*. Colligite vires, ne quis in novum periculum incidat, si remiserit vires. Τὸ χωλὸν hic est membrum corporis, ubi nervi aliquid de vigore suo perdidere. Talia membra, si iter fiat per loca inaequalia, facile loco suo excidunt, sive luxantur, quod hic est ἐκτρέπεσθαι. Sanantur autem interdum talia membra ambulatione commoda, per quam calor nervis redit. Sic removere debebant Hebraei omnia, quibus alii ad defectionem a religione induci potuissent.

14. Εἰρήνην — κύριον) Εἰρήνη, *concordia*, animus erga omnes benevolens. Concordia multum valet ad constantiam in adversis. Ubi enim, qui in eodem coetu sunt, in-

incipiunt difcordes effe, ad alium coetum facile tranfeunt. Ἁγιασμὸς, *vitae integritas*, complexus omnium virtutum. *Videre Deum* notat falutem confequi, et vitam aeternam, Matth. V, 8. Vel κύριος eft *Christus*. Chriftum autem videre, praefupponit, eo venire, ubi Chriftus eft, nempe in coelum fummum, 1 Io. III, 2.

15. Ἐπισκοποῦντες — τοῦ Θεοῦ) Supple ἦ. *Attendite, ne quis amittat beneficium divinum.* Beneficium autem eft Chriftianismus. Ergo fenfus eft: Spectetis, ne quis a religione chriftiana deficiat. Ἐπισκοπεῖν, i. e. ἐπισκέπτεσθαι, *attendere, diligenter visere*, ut medici aegrotos folent. Ὑστερεῖν proprie eft a *tergo relinqui*, *tardius venire*, deinde vero etiam *destitui, privari aliqua re.* Μή τις — πολλοί, *ne amara* (venenata) *radix* (planta) *propullulans obturbet, et per eam inficiantur multi*, i. e. *ne homo malignus insurgens, malo suo exemplo alios corrumpat, et multi per eum inficiantur.* E Deut. XXIX, 18. fed fenfu potius expreffo, quam fervatis verbis. Ῥίζα πικρίας, *radix*, planta *mala*, hic eft *homo malus*, ut 1 Macc. I, 10. *Antiochus Epiphanes* vocatur ῥίζα ἁμαρτωλός. Mos eft Hebraeis, omne venenum vocare *amarum*. Pro ἐν χολῇ, quod eft cit. Deut. loco, hic legitur ἐνοχλῇ, quod commodum fenfum habet; nam ἐνοχλεῖν eft *obturbare, molestia afficere. Hippocrati* illa medicamenta ἐνοχλέοντα audiunt, quae fumta, *turbas intro excitant*, et ventrem folvunt. Μιαίνειν, *inficere.*

16. Μή τις — πρωτοτόκια αὐτοῦ). Notanda eft disiunctiva ἤ, ne quis putet Efavum vocari πόρνον. Nam quod

quod nonnulli arbitrantur, Paulum de impudicitia ac πορνείᾳ Esaui, vel ex quodam auctore sacro, vel apocrypho, aut certe per traditionem accepisse, omni fundamento caret. Βέβηλος, qui nihili facit *promissiones divinas.* Nam primogeniturae, quam Esavus vendidit, magna erant iura, quibus amissis, privatus est magna dignitate ac spe, fore, ut numerosae posteritatis, Deo sacrae fieret pater.

17. Ἴστε γὰρ — ἐκζητήσας αὐτὴν) *Scitis enim quod etiam postea, quum vellet obtinere benedictionem, repulsam accepit; quippe non potuit efficere* (apud patrem suum) *sententiae mutationem, quamvis eam cum lacrymis quaereret.* Κληρονομῆσαι, *obtinere,* Εὐλογία, benedictio paterna, apprecationes bonorum praesertim terrae Cananaeae, nominatim eorum bonorum, quae cum iure primogeniturae erant coniuncta. Esavus accepit quidem benedictionem, sed non eam, quae primogenito competebat. Gen. XXVII, 32—40. Μετανοίας τόπον οὐχ εὗρε, *non potuit persuadere* patri *ut mutaret sententiam.* Non enim de Esavi, sed de Patris Isaaci μετανοίᾳ est sermo. Μετάνοια, *retractatio,* mutatio sententiae atque apprecationum Isaaci cui Esavus persuadere voluit, ut revocaret benedictionem Iacobo datam. Ἀποδοκιμάζεσθαι est, *non obtinere quod volumus.* Αὐτὴν, sive ad μετάνοιαν, sive ad εὐλογίαν referas, perinde est.

18. Οὐ γὰρ — θυέλλῃ) Adhortatur Paulus Hebraeos ad sanctimoniam, arcessens argumentum a figura legis veteris, quae, ut olim dabatur, populum requirebat *purum* et *castum.* Multo magis nos sub Evangelio oportet esse sanctos. Quanto enim doctrina evangelica cum suis

pro-

promiſſis praeſtat legi Moſis, tanto damnabilior eſt eius contemtus. Quod ut oſtendat, modum primo enarrat datae ac promulgatae Legis; poſtea, ut affectus fuit quum populus, tum Moſes. Poteſt etiam locus hic cum praecedenti connecti ſic: Cavete vobis ne deficiatis a chriſtiana religione, qui enim deficiunt, ii amittunt bona multo praeſtantiora iis, quae amiſit Eſavus cum poſteris, excluſus e populo Dei. Nobis Chriſtianis patet aditus ad Deum et coelum; veteri illi populo Dei non licebat propius accedere ad Deum. Lex Moſis eſt ſevera, terrorem incutiens; religio chriſtiana eſt mitis, animum tranquillans. Hanc rem illuſtrat Paulus ex hiſtoria Exod. XIX. XX. et cum conditione veteris illius populi comparat feliciorem conditionem Chriſtianorum. Vid. Storrii not. ad h. l. Ὀυ γὰρ προσεληλύθατε — πυρὶ, *non enim accessistis ad montem igne tactum et adustum.* Sic ſaepe Latini dicunt: *fulmine tactum.* Non enim ψηλαφᾷν de rebus tantum dicitur, quae *manibus palpantur*, ſed et de iis, quae quocunque modo *attinguntur.* Quod mons Sinai inter fulmina et tonitrua igne tactus, ardensque fuerit, vid. Exod. XIX, 16. 18. Deut. IV, 11. 15. Καὶ γνόφῳ — θυέλλῃ, *et ad nubem densam, et caliginem et procellam:* Γνόφος eſt *caligo* coelo nubibus obvoluto exorta, et *nubes ipsa.* Hinc LXX. vocem עָנָן per γνόφον transferunt. Deut. IV, 11. Ad augendam autem ſpiſſae nubis denſitatem additur καὶ σκότος, pro σκοτεινὸς γνόφος, ſeu σκότος γνοφῶδες. Θυέλλα, *turba, procella.* Cf. Exod. XIX. XX.

19. Καὶ σάλπιγγος — ῥημάτων) *Et ad tonitrua, eamque vocem, quam qui audierant* (ſemel) *ne amplius*

plius audirent, deprecabantur. Σάλπιγξ, *tuba*, metaphorice est *tonitru*; ob sonum vehementem, quem edit, et qui similis est sono tubae. Exod. XIX, 16. φωνὴ ῥημάτων, *tonitru, quo praecepta promulgata fuerunt.* Ῥήματα, *praecepta decem*. φωνή, קול saepe est *tonitru*. ἧς — λόγον) Ἧς, sc. φωνῆς. Orabant, ne Deus ultra verbum adderet, i. e ne posthac eos tam terribili sono alloqueretur. Exod. XX, 19. Deut. V, 25. 26. 27. Verbum παραιτεῖσθαι Attice interdum notat αἰτεῖσθαι, παρακαλεῖν, *precari* Sensus horum commatum est: *non accessistis ad religionem terrore plenam.*

20. Ουκ ἔφερον γὰρ τὸ διαςελλόμενον) *non enim ferebant interdictum.* Verba ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται recte omittuntur; desunt enim in optimis Codicibus, Versionibus et Patribus. *Non poterant ferre illud verum edictum* de non tangendo monte, quod continetur Exod. XIX, 12. 13. Ingens sane metus caussa ex tanta severitate, quae nec bestiis parceret.

21. Καὶ — ἔντρομος) *Et tam terribilis erat illa species* (terribile illud spectaculum,) *ut ipse adeo Moses toto se diceret corpore contremiscere*. Καὶ, pro ἀλλὰ καὶ, *ipse adeo* Moses, quamvis quotidie cum Deo versabatur, et identidem videbat eius gloriam ac maiestatem, tremebat tamen hac vice, atque extimescebat. Verba οὕτω φοβερὸς ἦν τὸ φανταζόμενον, parenthesi sunt includenda. Τὸ φανταζόμενον, *visum, Species*, sc. ignis, tonitrua, caligo, de quibus in praecedentibus erat sermo. Τὸ εἶπε sumitur, vel ut Hebraeis אמר, de animi cogitationibus, vel de ipsa actione, *tremebat totus et horrebat.*

bat. Alii exiftimant Paulum haec verba petiiffe ex Deut. IX, 19. alii ex Exod. XIX, 19.

22. Ἀλλὰ — ἀγγέλων) *Sed accessistis ad Sionem montem, et ad urbem Dei immortalis, Hierosolymam coelestem, itemque ad angelorum myriadas.* Defcribitur civitas illa fupercoeleftis, domicilium angelorum et beatorum hominum, fedes maieftatis divinae, imagine defumta ab Hierofolymis terreftribus. In monte Sione David Rex fedem regiam habebat; in civitate illa coelefti Iefus Chriftus. Hierofolyma vocata funt ἱερόπολις, coelum potiori iure vocatur πόλις Θεοῦ ζῶντος. Καὶ μυριάσιν ἀγγέλων. Sic enim recte interpungitur, et πανηγύρει iungitur cum vocibus καὶ ἐκκλησίᾳ, ut bene *Carpzovius* monet. Confentit S. V. Noesselt, (*Exercitatt. ad sacrarum Scripturar. interpretationem* pag. 184.) Nam verbum πανηγύρει non poteft coniungi cum antecedentibus μυριάσιν ἀγγέλων, nifi velis cum Origine legere μυριάδΩΝ ἀγγέλων πανηγύρει, quod nullam habet veterum codicum aut verfionum auctoritatem. Atque etiamfi τὸ καὶ, ceteris omnibus fententiis praepofitum, ante πανηγύρει defiderari non debere videatur, recte tamen illud omiffum fuerit, fi verba πανηγύρει et quae fequuntur, in appofitione pofita fint, atque ifta πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων declarandi cauffa five defcriptionis inftar adiecta.

23. Πανηγύρει — ἀπογεγραμμένων) *Celebrationem* (et coetum) *primorum in coelis conscriptorum.* Πανήγυρις faepe eft conventus populi Ifraëlitici ad Deum laudandum, Hos. II, 11. מוֹעֵד, feftum; h. l. autem in

uni-

universum *conventus*. Hesychius: πανήγυρις, ἑορτή. Ἐκκλησία, קָהָל, *conventus*. Πρωτοτόκοι, *electi*, celsissimae dignitatis homines; regni coelestis cives; Deo cari; nam primogeniti parentibus suis prae aliis cari esse solent. Ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένοι, scripti in albo coelesti: nam ἀπογράφεσθαι est vox censualis, ut videmus Luc. II, 1. καὶ κριτῇ — τετελειωμένων) *Et ad iudicem omnium Deum, et ad proborum, qui iam ad metam pertigere, animas.* Quum auctor Deum κριτὴν πάντων nuncupat, perspicuum est, *iudicem* mitiori et quasi fausto sensu dictum esse, fere ut c. X, 30. et 2 Tim. IV, 8. ut non ille ut iratus sive severus iudex vel legislator cogitari debeat, cuius conspectu in Sina monte vel Moses contremuisset, v. 21. Τελειοῦσθαι proprium est eorum, qui pervenerunt ad metam, propositumque consecuti sunt praemium, ut Phil. III, 12. Significat igitur statum optimum, ad quem animae a corpore separatae pervenire possunt.

24. Καὶ διαθήκης — τὸν Ἄβελ) *Ad Iesum* denique *qui novum foedus sanxit piaculo sanguinis sui, magis fausta postulantis, quam Abelis sanguis* efflagitasset. In verbis διαθήκης νέας μεσίτης κ. αἷμα ῥαντ. est ἓν διὰ δυοῖν. Αἷμα ῥαντισμοῦ, *sanguis lustralis*, qui corda quasi aspergit, et a peccatis liberat. Sensus est: Participes facti estis beneficiorum, quae ex morte Christi ad vos redundant. Κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ, *qui meliora loquitur* s. postulat, *quam profusus Abelis sanguis*. Olim Abelis caede Deus provocatus est ad ulciscendum; sed propter Christi mortem nobis condonat peccata. Pro κρείττονα multi Codices et Patres habent κρεῖττον,

τον, et pro *παρὰ τὸν* Ἄβελ legunt *παρὰ τὸ* Ἄβελ, sc αἷμα τοῦ Ἄβελ, sensu quidem eodem. Κρείττονα, *meliora, acceptiora*; Sanguis enim Abel λαλεῖ, *loquitur* vindictam, at ille Iesu Christi, remissionem peccatorum. Cf. supra c. XI, 4. Locutio: Τὸ αἷμα λαλεῖ, desumta est e Gen. IV, 10. Similis locus est 2 Macc. VIII, 3. Christus intercedit pro nobis, i. e. servat nos in perpetuum.

25. Βλέπετε — λαλοῦντα) *Cavete, ne repudietis loquentem (eum, qui nobis voluntatem suam revelavit)* Παραιτεῖν est *aversari, repudiare, recusare, obsequium denegare*. λαλοῦντα, pro λαλήσαντα, frequenti locutione. Per τὸν λαλοῦντα alii intelligunt Deum, alii Iesum, de quo v. 24. sermo fuerat. Posterior sententia praeferenda esse videtur. Εἰ γὰρ — ἀποστρεφόμενοι, *si enim illi non effugerunt* (poenam), *qui in terra ipsos alloquentem repudiaverant, quanto minus nos, si de coelo alloquentem spreverimus?* Οἱ ἐκεῖνοι παραιτησάμενοι sunt Israëlitae, tum ad Horebum congregati, tum generatim, quorum σκληροκαρδία et ἀπιστία in Pentateucho describitur. Τὸν ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζοντα, intellige *Mosen*. χρηματίζειν h. l. est *oracula divina promulgare*, quod fecit Moses, qui in monte Sina, ἐπὶ τῆς γῆς, legem promulgabat. Deus in promulgata lege non potest dici in terra locutus esse, qui potius ex coelo verba legis pronunciasse dicitur, ut Exod. XX, 22. Deuter. IV, 36. Πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, sc. οὐκ ἐκφευξόμεθα. Τὸν ἀπ' οὐρανοῦ, nempe χρηματίζοντα, pro χρηματίσαντα. Dicitur autem Christus de coelo loqui, quoniam in coelo — ad dextram Dei sedens in omni terrarum orbe propagat per doctores suum Evangelium. Ἀποστρέφομαι, *aversor, fastidio, abominor*.

26.

26. Οὐ ἡ φωνὴ — τότε) *Cuius (Messiae) vox tum (in legislatione) concussit terram.* Intelligitur φωνὴ ῥημάτων de monte Sinai, qua montem terramque circum sitam quassatam fuisse et commotam, patet ex Exod. XIX, 18. ὃ, sc. eius, qui nunc de coelo loquitur. Dicta enim de Deo saepissime in N. T. de Messia explicantur. νῦν δὲ — οὐρανὸν) *Nunc autem promissum habemus, quo dixit: Semel adhuc non modo terram, verum etiam coelum ipsum concutiam.* Illud νῦν absolute sumendum, quod attinet ad praesentia tempora. Ἐπήγγελται, λέγων, promisit de nostris temporibus, apud Haggaeum c. II, 6 Magnas, inquit, antehac feci mutationes; sed restat longe maior. Illa verba: commovebo coelum, terram, maria, omnesque nationes, indicant: efficiam maximam orbis terrarum conversionem et revolutionem, sic ut omnes nationes ad Messiam veniant. Haec orbis terrarum conversio et revolutio effecta est per religionem christianam, eiusque in toto orbe propagationem. Storrius hunc locum refert ad interitum huius mundi, et novum mundum, nostram hanc in terris commorationem secuturum, 2 Petr. III, 7. sqq. Verba huius commatis non ex Haggaeo desumta, sed ipsius Christi ἄγραφα esse putat. Sic Paulus Act. XX, 35. etiam dictum Christi ἄγραφος citavit.

27. Τὸ δὲ — μὴ σαλευόμενα) *Illud autem: adhuc semel indicat mutationem eorum quae commota sunt, quippe quae sic facta sunt, ut maneant quae concutiuntur.* Ἔτι ἅπαξ dicere solemus, quum magnum aliquid et antehac inauditum molimur. Δηλοῖ τῶν λευομένων τὴν μετάθεσιν, *indicat mutationem eorum quae commota sunt.* Τὰ σαλευόμενα vel est oe-

conomia Mosaica quae concussa et penitus abrogata est per Christum, vel, ut alii volunt, hic orbis terrarum et coelum. Contra vero τὰ μὴ σαλευόμενα sunt vel nova oeconomia, quae successit oeconomiae Iudaicae, et manebit ad finem mundi, vel novus ille status post rerum omnium humanarum finem. Illa σαλευόμενα, *fluctuantia*, sive veterem oeconomiam, sive eam quae nunc est rerum omnium conditionem, sic facta erant, ut mutari aliquando et aboleri poterant et debebant. Successit igitur aliquid perpetuo duraturum, interitui non amplius obnoxium.

28. Διὸ βασιλείαν — εὐλαβείας) *Quum igitur nos regni, nunquam in posterum tollendi cives simus, gratum* (Deo) *animum praestemus, cuius ope Deum ita colamus ut ei probemus, cum cautione summa et reverentia.* Παραλαμβάνοντες pro futur. παραληψόμενοι. Phrasin παραλαμβάνειν βασιλείαν profani etiam scriptores de iis adhibent, qui reges fiunt; hic vero de aeterna Christianorum felicitate intelligitur, vel etiam de regno Messiae, quod durabit ad finem mundi. Χάριν ἔχειν, *gratias agere*, ut Luc. XVII, 9. 1 Tim. I, 12. Δι' ἧς, sc. Χάριτος. Αἰδὼς hic reverentiam Dei significat; sic enim αἰδεῖσθαι sumunt Graeci. Ἐυλάβεια vero insuper denotat poenae metum, ut ostendunt sequentia.

29. Καὶ γὰρ — καταναλίσκον) *Deus enim etiam noster est quasi ignis consumens.* Ex Deut. IV, 24. Sensus est: Deum non minus graviter Christianis peccantibus irasci, quam olim Israëlitis iratus fuit peccantibus, facillimumque ei esse, non minus, quam igni flagrantissimo, eos, quos arripuit, pessime perdere.

CAP.

CAP. XIII.

1. Ἡ φιλαδελφία μενέτω) *Nolite desinere vos mutuo amare.* Rom. XII, 10. φιλαδελφία, amor ergo Christianos, qui *fratres* et *sorores* se invicem nominabant.

2. Τῆς φιλοξενίας — ἀγγέλες) Respiciuntur historiae Gen. XVIII. et XIX. et refertur hoc, ut appareat, quanta sint apud Deum praemia τῆς φιλοξενίας. Locutio ἔλαθον ξενίσαντες, sc. ἑαυτὲς, bene graeca est, et apud optimos Scriptores reperitur. *Exceperunt inscii.* Hoc vult auctor: Saepe fit, ut digniores excipiamus hospites, quam primo intuitu putaveramus.

3. Μιμνήσκεσθε — σώματι) *Memores estote vinctorum, tanquam una cum illis vincti, calamitatibus pressorum, ut ipsi homines,* et calamitatibus obnoxii. Ὡς συνδεδεμένοι, quasi ipsi eadem mala sentiretis. Εἶναι ἐν σώματι, in corpore sc. caduco esse, pro ἄνθρωπον εἶναι ac ζῆν. Porphyr. de abst. 38. τί δεινὸν ἦν, ἐν σώματι εἶναι;

4. Τίμιος — ὁ Θεὸς) Ὁ γάμος, *nuptiae, coniugium.* Τίμιος, sc. ἔστω. Ab omnibus coniugio suus servetur honos; nam ne Deo quidem thorus displicet. Ἡ κοίτη, lectus coniugalis, θάλαμος. Sapient. III, 13. Ἀμίαντον, *intemeratum,* quod inquinari scortatione et adulterio non debet. Κρινεῖ, *puniet.* Non adulteros tantum, qui si deprehendantur, etiam humanis legibus puniri solent, puniet Deus, sed et πόρνες, i. e. venere utentes extra coniugium. Recte Dei iudicio reservat illa flagitia, quae solent aliis hominibus esse abscondita.

5. 'Αφιλάργυρος — παρȣ̃σιν) *Sint mores ab avaritia alieni; contenti estote rebus vestris.* 'Ο τρόπος pro quo οἱ τρόποι frequens Philoni eſt, *mores.* Platoni inprimis uſitatum τρόπος δίκαιος, τρόπος χρηςὸς. *Studia, cogitationes vestrae absint a pecuniae cupiditate.* 'Αρκȣ́μενοι τοῖς παρȣ̃σιν, ſc. ἦτε. Τὰ παρόντα, facultates, quae ad vitae uſum, utut parvae, praeſto ſunt. Natura paucis contenta. αὐτὸς γὰρ — ἐγκαταλίπω) Αὐτὸς, *Deus* nempe. Verba deſumta ſunt ex Ioſ. I, 6. Simìlia leguntur Deut. XXXI, 6. 1 Paralip. XXVIII, 20. *Ego certissime te non desero. Ego certissime te non relinquo*

6. "Ωςε — ἄνθρωπος) Θαῤῥȣ̃ντας, בָּטְחִים, *cum fiducia in Deum.* Verba ſequentia e Pſalmo CXVIII, 6. deſumta. "Ανθρωπος, i. e. ἀνθρώπων τις. Bene autem aptat hoc Apoſtolus Hebraeis illis Chriſtianis, qui ob religionem ſaepe ab improbis exuebantur ſuis facultatibus.

7. Μνημονεύετε τῶν ἡγȣμένων ὑμῶν) 'Ηγȣ́μενοι generatim ſunt, qui aliis praeeunt, inprimis reges ac duces. Sic Philo ἡγεμόνα opponit τοῖς ὑπηκόοις, de Legat. ad Caium p. 1052. D. charit. p. 699. A. Poſtea ita nominantur *Doctores, Sacerdotes, Diaconi.* Luc. XXII, 26. Act. XV, 22. ὧν ἀναθεωρȣ̃ντες — τὴν πίςιν) *Considerate exitum quem habuit eorum vivendi consuetudo, et imitamini fidem eorum.* 'Η ἀναςροφὴ non eſt *vita,* ſed vivendi ratio ac modus, et ſumitur ſenſu morali. Ergo ἡ ἔκβασις τῆς ἀναςροφῆς non eſt finis vitae ſ. mors, ſed exitus quem habuit probitas, fides et conſtantia doctorum. Liberati ſunt ab omnibus adverſis vitae, et fruuntur beatitate in altera vita. *Fidem eorum imitari,* eſt

eft fiduciam eorum imitari, quam usque ad finem vitae in Deo pofuerunt.

8. Ἰησοῦς — αἰῶνας) *Iesus Christus est semper idem, omnisque mutationis expers*, i. e. femper eadem eft et effe debet religio chriftiana, eft immutabilis. Ἰησοῦς χριστός, *religio christiana*, ut faepiffime in his libris. Formula χθὲς καὶ σήμερον refpondet hebraicae phrafi גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם Exod. V. 14. *uti olim, ita et nunc*. Cf. Gen. XXXI, 2. Sirac. XXXVIII, 24. Hanc fententiam praemittit fcriptor exhortationi ad conftantiam in nova religione chriftiana v. 9. Periculum enim erat, ne Chriftiani ex Iudaeis avitam religionem commifcerent cum nova, et multas cerimonias rituales transferrent in chriftianam religionem.

9. Διδαχαῖς — περιφέρεσθε) *Doctrinis variis et peregrinis ne agitemini.* Pro περιφέρεσθε alii legunt παραφέρεσθε, quam lectionem Millius, Bengelius, Wetftenius aliique probant. Παραφέρεσθαι eft *a recta via abduci*; περιφέρεσθαι, *circumagi*, et h. l. fermo eft de iis qui *instabiles* funt in doctrina. Doctrinae *peregrinae* funt falfae, quae non funt partes religionis chriftianae, opiniones humanae, quales tum erant Iudaeorum, eam defendentes neceffitatem obfervandarum Iudaicarum confuetudinum, ut fpem falutis aeternae negarent omnibus, qui ad ecclefiam Chrifti, non initiati Iudaico more, acceffiffent. καλὸν — περιπατήσαντες) *Melius enim est, doctrina Evangelica recreare animum, quam cibis*, (epulis facris,) *quibus nihil profecerunt huic cultui dediti.* Βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, סְעָד לֵב, *cor fulcire*, i. e. fe recreare,

 Gen.

Gen. XVIII, 5. Χάρις, *beneficium*, h. l. nominatim *doctrina evangelica*. Βρώματα, hic refertur ad epulas facras cum facrificiis euchariſticis coniunctas. Περιπατεῖν, הִתְהַלֵּךְ, hic de *Sacris peragendis* intelligendum. Beneficia religionis chriſtianae potiora eſſe inquit, cibis illis et epulis Iudaicis, ex quibus nulla ad animum emendandum, tranquillandum et beandum utilitas redundabat. Poteſt etiam locus explicari fic: *Nolite ergo vos per varias doctrinas et peregrinas abduci a vero: (praeclarum enim est mentem firmare beneficio divino,) non per ciborum discrimina; qui enim his rebus vitam impenderunt, nullum inde ceperunt fructum.* Ambulare in cibis eſt, vitam fic inſtituere, ut diſcrimen cibi et potus ex lege Levitica obſerves. Ponitur autem ſpecies pro genere, ut ſenſus ſit: nolite per obſervationem legis ritualis abduci a vero.

10. Ἔχομεν — λατρεύοντες) *Nos quidem aram (victimam) habemus, ex qua nemini sacerdotum Leviticorum vesci licet.* Θυσιαστήριον, *altare*, metonymice interpretantur nonnulli de *Christo*, alii *de mensa Eucharistiae sacrae*, alii *de doctrina Evangelica*, de *cultu divino* alii. Videtur per metonymiam intelligi *victima*, quae eſt Chriſtus. Is enim factus eſt victima pro peccatis noſtris. Sacerdotes et Levitae ſalarii partem habebant hanc, ut carnes victimae reſiduas comederent. Sed habent viciſſim Chriſtiani ſuam victimam, ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν, οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες, *Iudaeorum ritibus adhaerentes.* Ii enim non fruuntur beneficiis Chriſti; non pertinent ad eos fructus mortis Chriſti, qui factus eſt facrificium pro peccatis noſtris. Τῇ σκηνῇ

λα·

λατρέυειν, cultui Iudaeorum, qui in tabernaculo peragebatur, addictum esse, vel potius ministrare ad altare.

11. 12. *Ὧν γὰρ — ἔπαθε*) *Nam corpora animalium, quorum sanguis a Pontifice Maximo propter peccata in Sancta infertur, comburuntur extra castra. Quapropter etiam Iesus, ut expiaret populum per suum sanguinem extra portam* (urbis Hierosolymorum) *passus est.* His verbis rationem reddere videtur Paulus, cur illis, qui Iudaicis ritibus addicti sunt, non liceat frui illa victima, quam Christiani habent. Caussa nempe est, quod eum contemnunt et ignominia afficiunt, ut hominem iure e societate populi Dei exclusum et ignominioso supplicio affectum. Addit vero Paulus, hoc ignominioso supplicio, quod Christus sustinuit, non offendi debere Christianos. Hoc enim sic fieri debuisse, ut victima nostra hac etiam ratione similis esset victimis in V. T. a Sacerdotibus summis oblatis. Est autem totus locus Allegoricus. Singula sibi verba opponuntur his versibus: *αἷμα ζώων*, et *αἷμα ἴδιον χριςῦ*. Ἀρχιερεὺς *V. T.* et *Iesus*, *ἀρχιερεὺς μέγας τῆς ὁμολογίας*. Κατακάιειν et *πάσχειν*. *ἔξω τῆς παρεμβολῆς*, et *ἔξω τῆς πύλης*. Ut in sacrificiis *περὶ ἁμαρτίας* comburebantur victimae *ἔξω τῆς παρεμβολῆς*, sic Christus affixus est cruci *ἔξω τῆς πύλης*, more consueto. Vid. Levit. XVI, 2. 13. sqq. IV, 16—18. 5—7. De combustione victimarum, quarum sanguis in Sanctum vel Sanctum Sanctorum illatus erat, vid. Levit. XVI, 27. IV, 21. 11. s. VI, 23. iam Christus in eo quidem similis factus est illis victimis, quod extra portas Hierosolymorum supplicio affectus est. Sed sanguine suo vere

 ex-

expiavit populum. Chriftiani hac victima, i. e. beneficiis Chrifti pro peccatis mortui, fruuntur Iudaeis contra, reiicientibus Iesum et eius facrificium, non licet his frui beneficiis.

13. Τοίνυν — Φέροντες) *Quapropter et nos ad eam (veluti) extra castra egrediamur, ut contumelias propter ipsum ferendas, suscipiamus*, i. e. Patienter toleremus, fi Iudaei ob Chrifti religionem nos eiiciunt, et variis modis vexant; libenter ferentes has contumelias, quas ad ipfius exemplum ferimus. Extra caftra ad Chriftum ire, eft mentet et cogitatione fe conferre in eum locum, ubi interemtus eft, et perpendere quae ibi facta funt. Ὀνειδισμὸς χριςȣ̃ indicat calamitates Chrifti religionisque eius cauffa fufcipiendas.

14. Ὀυ γὰρ — ἐπιζητȣ̃μεν) Moriendum eft omnibus. Tendamus ergo ad Iesum. Alludit ad Abrahami exemplum, c. XI, 8—16. patria exeuntis, et expectantis *πόλιν μέλλȣσαν*, i. e. *coelestem.*

15. Δἰ αὐτȣ̃ — ὀνόματι αὐτȣ̃) *Δἰ αὐτȣ̃, per eum*, fc. Chriftum, vel *propter eum*, cui haec omnia debemus. *Ουσία αἰνέσεως* hebr. זֶבַח תּוֹדָה, Levit. VII, 12. Philo de victimis p. 842. D. feq. diserte declarat, quid fit *θυσία αἰνέσεως*, addens, nomen *αἰνέσεως* indicare ὕμνȣς, εὐδαιμονισμȣ̀ς, θυσίας καὶ ἄλλας εὐχαριςίας πρὸς τὸν τὰ ἀγαθὰ δωρȣ́μενον. Καρπὸν χειλέων, ex Graeco Hos. XIV, 2. ubi Interpretes פָּרִים fumfere a פְּרִי non a פַּר, *iuvencus. Fructus laborum* eft, quicquid ore labiisque profertur. Ὁμολο-

γειν

γεῖν idem eſt ac *αἰνεῖν, laudare* ac *celebrare*, nam hebr. הודות transfertur per *ἐξομολογεῖν*, et per *αἰνεῖν* idem תּוֹדָה per *ἐξομολόγησιν*, et *αἴνεσιν*. Ob tot tantaque beneficia, quae Chriſto, ſummo noſtro Sacerdoti debemus, colamus Deum, non ſicut Iudaei cibis et epulis ſacrificalibus, v. 9. ſed laudibus et internis animi ſenſibus. Non corpus, ſed animum recreemus.

16. Τῆς δὲ — ὁ Θεός) Ἐυποιΐα, *beneficentia.* Κοινωνία proprie *communio*, et per metonymiam cauſſae efficientis pro effectu *eleemosyna*, liberalitas. *Τοιαύταις γὰρ θυσίαις ἐυαρεστεῖται Θεός, eiusmodi enim victimis delectatur Deus.* Graecorum enim mos eſt, paſſiva formare et cum Nominativo conſtruere, non minus ab Activis Dativum, quam Accuſativum regentibus.

17. Πείθεσθε — ἀποδώσοντες) *Obedientiam praestate doctoribus vestris et honorem iis exhibete.* Verba *πείθεσθαι καὶ ὑπείκειν τινὶ* ut *Theophylactus* et *Oecumenius* volunt, ſignificant *parere* et *concedere* ſc. honorem alicui. Verba *αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν — ἀποδώσοντες* per parentheſin ſunt legenda; nam quae ſequuntur, directe cum antecedentibus cohaerent. *Nocte dieque solliciti sunt vestri caussa, ut qui Deo rationem reddere debeant, si quid vos per ipsorum negligentiam peccetis,* Ἀποδιδόναι λόγον ſignificat aut *praemium* referre, aut *poenam*, prout quis ſe geſſerit. Ἵνα τοῦτο ποιῶσι, *ut munere sat gravi fungantur.* Μετὰ χαρᾶς, i. e. *cum alacritate*, quae ex gaudio oritur. Per ſimilem metonymiam *στενάζειν* ſignificat do-

U 5 lo-

lorem, qui per gemitum indicari solet. Ἀλυσιτελὲς per λιτότητα dicitur *noxium*. (Cicero de off. III, 21, *nihil inutilius ei, qui id iniuste consecutus sit, invenio*, i. e. nihil magis noxium.) Neque enim tam bene obeunt munus suum, qui moesto, ut qui laeto sunt animo. Et si illi rationem suae negligentiae debent Deo, etiam vos ingrati in ipsos animi.

18. Πεποίθαμεν — ἀναστρέφεσθαι) *Persuasus enim sum, me habere bonam conscientiam, et sequi optima consilia in omnibus rebus.* Hoc dicit adversus Iudaicos doctores, qui eum calumniati fuerant, et Christianos, inprimis Galatas turbaverant. Gal. I, ff. IV, 11—20. V, 7—11. Ἐν πᾶσι, nempe πράγμασι, quomodo interpretatur Syrus. Merentur aliorum precibus adiuvari, qui nihil non faciunt, ut aliis prosint.

19. Περισσοτέρως — ὑμῖν) Περισσοτέρως, *praecipue, inprimis.* Sperat, si ocius eis restitueretur, fore, ut infirmiores coram edoceri possit, reliqui autem disertius erudiri et confirmari. Ceterum ex his verbis neutiquam sequitur, in vinculis haec scripta esse. Liberatus potius e carcere, saltem Timotheum expectat itineris comitem, v. 23.

20. Ὁ δὲ Θεὸς — Ἰησοῦν) *Deus autem, salutis auctor, qui ex mortuis eduxit eum, qui supremus omnium Christianorum dominus constitutus est, propterea quod sanguine fuso foedus aeternum sanxit, Dominum nostrum Iesum Christum.* Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, *Deus, omnis felicitatis auctor.* Τὸν ποιμένα

μένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν, i. e. *supremum omnium Christianorum dominum.* Homerus *reges*, nominatim Agamemnonem vocat ποιμένα λαῶν, et in Sacris litteris ipse Deus vocatur *pastor*, Ps. XXIII, 1. Ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, refer ad τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν, qui praefectus est ecclesiae tanquam caput, *propterea quod sanguine fuso religionem perpetuo duraturam sancivit.*

21. Καταρτίσαι — ἐνώπιον αὐτοῦ) *Vos bene compositos ad omne opus bonum reddat*, vel, absolutos reddat in omni opere bono, *ut faciatis voluntatem eius. Efficiat in animis vestris quod sibi bene placet.* Καταρτίζειν, proprie ἄρτιον ποιεῖν, *perficere*, ad maiorem perfectionem adducere. Ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, *ad omnia opera bona*; ἐν pro ad, quomodo ל Hebraeum sumitur. Ποιῶν construitur cum καταρτίσαι. Operatur autem Deus in nobis, tum notitiam nobis dando promissionum suarum, tum spiritu nos excitando et roborando.

22. Ἀνέχεσθε — παρακλήσεως) Boni consulite monita, quae huic epistolae adieci. Λόγον τῆς παρακλήσεως totam hanc epistolam nominat. Ἀνέχειν h. l. est *boni consulere.* καὶ γὰρ — ὑμῖν) Διὰ βραχέων, sc. ῥημάτων. Larga se dabat materia; sed ego, quo minus gravis vobis essem, quae multis dici poterant, in pauca contraxi. Ἐπιστέλλειν interdum est *scribere* simpliciter.

23.

23. Γινώσκετε — ἀπολελυμένον) *Scitote fratrem Timotheum esse dimissum.* Ἀπολελυμένον, e vinculis in libertatem prodiisse. Aliis ἀπολύεσθαι h. l. videtur significare *proficisci.* Hi igitur vertunt: *Scitis, Timotheum esse profectum.* Vid. Noesselt. Opusc. Fascic. I, pag. 28. sqq.

24. Οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας) *Italici.* Sic apud Philonem legat. ad Caium οἱ ἀπό Ῥώμης sunt *Romani*; οἱ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, *Alexandrini.* Erant non Romae tantum, sed et per omnem Italiam multi iam Christiani.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM IACOBI.

Omnes Apoſtolorum epiſtolae, *Iacobi* nimirum, *Petri*, *Ioannis* et *Iudae*, exceptis Paulinis, appellantur *catholicae*. Unde acceperint hoc nomen, diſputarunt docti, et diſputant. Non improbabilis eſt S. Ven. *Noesselti* ſententia, (in coniecturis ad hiſtoriam catholicae Iacobi epiſtolae,) principio hoc nomen proprium fuiſſe primae Petri et Ioannis epiſtolae, quo diſtinguerentur a ceteris eorumdem ſcriptorum epiſtolis, quae incertae fidei eſſent; poſt vero, quum *Iacobi* etiam et *Iudae* epiſtolae in plurimis eccleſiis publica lectione fuiſſent probatae, translatum eſſe nomen ad univerſas, quas diſcernere a Pauli epiſtolis vellent Scriptores veteres. Ita epiſtola *catholica* eſſet *legitima, omniumque consensu probata*. Vulgaris ſententia eſt, *catholicas* appellari has epiſtolas, quia non eſſent ſcriptae ad ſingulas eccleſias, quemadmodum Paulinae epiſtolae, ſed ad Chriſtianos omnes, inprimis vero ad Chriſtianos ex Iudaeis per orbem terrarum diſperſos. *Leontius* de ſectis: *καθολικαὶ δὲ ἐκλήθησαν, ἐπειδὰν ὀ πρὸς ἓν ἔθνος ἐγράφησαν, ὡς αἱ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καθόλου πρὸς* πχυ-

πάντα. Ad obiectionem, quod ſecunda et tertia Ioannis epiſtola ſingulis perſonis inſcriptae ſint, reſpondent, eos, qui Epiſtolis illis Apoſtolicis nomen *catholicarum* primi impoſuerunt, ſecundam et tertiam Ioannis non recepiſſe. Huiusmodi epiſtolae, ad Chriſtianos in variis regionibus degentes ſcriptae vocabantur olim ἐγκύκλιοι, *encyclicae*, quia traditae civitati cuipiam ab ea exſcribebantur et ad alias mittebantur, intra certum κύκλον, *circulum* Cf. b. *Zachariae* Introd. in Paraphr. epiſtolar. cathol. et S. V. *Semleri* Prolegom. in Paraphr. Epiſtolae Iacobi. *De catholicarum epistolarum occasione et consilio* docte ſcripta commentatio extat Ven. D. Gottlob Christiani Størr, Tub. 1789. 8. Suſpicatur vir doctiſſimus (inprimis Petri loco 2 epiſt. III, 15. f. ſed aliis etiam argumentis ductus,) *Petrum* et *Iacobum* ſcripſiſſe ad Chriſtianos *exiudaeos minoris Asiae*, eo conſilio ut obviam irent abuſui doctrinae Paulinae de fide et legis Moſaicae abrogatione, declararentque ſuum cum Paulo conſenſum, nec non ut firmarent animos Chriſtianorum in Aſia minore adverſus falſos doctores in iis regionibus graſſantes. *Iudam*, arbitratur vir eruditus, commotum pravorum doctorum ſollicitationibus, aliquanto poſt editionem alterius epiſtolae Petri, ſive poſt mortem Apoſtoli etiamnum durantibus, Chriſtianos *minoris Asiae* ad conſtantiam in vera doctrina tuenda deruo excitandos putaſſe: *Ioannem* denique occurrere voluiſſe Cerinthi errori, per quem vetus pugna contra pietatis ſtudium inter Aſiae minoris Chriſtianos recruduerit. *Iacobi* Epiſtolam ſcriptam eſſe ad naſcentem modo *Antiocheham ecclesiam*, coniectura eſt S. V. Noesselti. Vid. infra ad c. I, 1. annotanda.

Quae-

Quaeritur, quisnam huius epiſtolae, quae *Iacobo* tribuitur, auctor ſit habendus? Duo in N. T. commemorantur huius nominis *Apostoli*, unus, *Zebedaei* filius, Ioannis frater, (Matth. X, 2.) qui circa decimum poſt Chriſti aſcenſionem annum interemtus eſt, Act. XII, 2. *alter*, Iacobus *minor*, Alphaei et Mariae filius, (Matth. X, 3.) Fit etiam mentio Iacobi cuiusdam, qui vocatur *frater Iesu Christi*, (Matth. XXIII, 55.) omnino diverſus ab Alphaei filio. Obſtant enim profecto graves rationes, quo minus fratres Domini, Matth. XIII, 55. Marc. VI, 3. enumeratos, in Apoſtolis habeamus; ab his enim non uno loco, maxime Act. I, 13. ſeq. Io. VII, 5. diſcernuntur. Vide S. V. Herderi *Briefe zweener Brüder Iesu in unserm Kanon*, pag. 3—6. *Alphaei* filium idem Vir doctiſſimus contendit ex Alphaeo Maria, matris Ieſu ſorore, eum vero, qui frater Domini appellatur, a Ioſepho et Maria, parentibus Ieſu ipſis genitum eſſe.

Quinam vero ex his tribus Iacobis pro auctore huius epiſtolae ſit habendus, difficilis eſt quaeſtio. *Zebedaei* filium, Ioannis fratrem non eſſe auctorem, in eo plurimi homines docti hodie conſentiunt. Is enim circa a. 43. vel 54. Herode Agrippa regnante, religionis chriſtianae cauſſa interemtus eſt, Act. XII, 2. quo tempore religio chriſtiana Palaeſtinae fines nondum exceſſerat. Epiſtolam noſtram autem ſcriptam eſſe Chriſtianis extra Palaeſtinam viventibus, ex c. I, 1. luculenter apparet. Alii et veteres et recentiores *Iacobum*, *Alphaei* filium epiſtolae noſtrae auctorem eſſe exiſtimant, quem Domino ab alio latere cognatum, eamque ob cauſſam ἀδελφὸν τȣ̃ κυρίȣ appellatum eſſe cenſent. Hic Iacobus, ſi veterum narrationi apud

Eu-

Eusebium (Hiſt. eccleſ. I, II, c. 23.) credimus, ob ſingularem virtutem *Δίκαιος* dictus, per triginta annorum ſeriem eccleſiae Hieroſolymitanae praefuit, Pauli etiam conſuetudine uſus, (Act. XXI, 18.) non multo ante bellum Iudaicum occiſus eſt. *Herdero* vero, cui adſtipulatur Ven. DAV. IULIUS POTT (in Prolegom. in epiſtolas catholicas) germanus Ieſu frater, diverſus ab Alphaei filio epiſtolam hanc ſcripſiſſe videtur. Argumenta pro ſingulis his ſententiis examinare non eſt huius loci. Vid. Illuſtr. *Michaelis* Introduct. in Libros N. F. §. 199. 200.

Ad quos haec epiſtola ſcripta fuerit, patet ex c. I, 1. Ad tempus, quod attinet, nihil explorati proferri poteſt, niſi ſcriptam eam oportere fuiſſe, (ut ex l. c. patet,) poſtquam religio iam extra Palaeſtinam in aliis regionibus propagata fuerat. Perſpicuum eſt Scriptoris conſilium, quod eo ſpectat, ut Chriſtiani munirentur in fide, et confirmarentur in religione adverſus perſecutiones, quas patiebantur graviſſimas. Adhortatur enim Chriſtianos ad conſtantiam, patientiam, puritatem, caritatem, ceteraſque omnes virtutes.

De auctoritate canonica huius Epiſtolae multi dubitarunt. *Eusebius* H. E. Lib. II, 23. in fine: *Ἰϛέον δὲ, ὡς νοθεύεται μὲν,* (nempe Iacobi Epiſtola.) *ὀ πολλοὶ γȣν τῶν παλαιῶν ἀυτῆς ἐμνημόνευσαν.* Idem Lib. III, c. 25. inter Scripta N. T. *ἀντιλεγόμενα* refert hanc Epiſtolam, inquiens: *τῶν δ᾽ ἀντιλεγομένων, γνωρίμων δ᾽ ȣν ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβȣ Φέρεται. Lutherus* hanc Iacobi epiſtolam vere ſtramineam eſſe, neque arguere indolem evangelicam, dicere auſus eſt. Eum plane ſecu-

fecuti funt *A. Althamerus*, et *Centuriatores Megdeburgenses. Lutherus* inter alia: Meam fententiam nemini obtrudam; tantum dicam, me Epiftolam Iacobi non exiftimare effe Scriptum Apoftolicum, ob hanc rationem, primo quia directe contra Paulum et omnem Scripturam operibus iuftificationem tribuit; denique Iacobus ifte ita confundit omnia ac permifcet, ut mihi vir bonus aliquis ac fimplex fuiffe videatur, qui arreptis quibusdam dictis Difcipulorum Apoftolicorum ea in chartam coniecerit etc. Haec verba funt *Lutheri*, non *Wettstenii*, ut falfo exiftimat Cl. *Pott* in Prolegom. modo laudatis. Is enim (Wetftenius) hoc Lutheri aliorumque de hac epiftola iudicium iniuftum falfumque effe, recte pronunciat. Si enim (inquit) Iacobus Paulo contradiceret, utique non Iacobus, qui id aperte docet, quod lex naturae, quod Scriptura ubique, quod Paulus alibi inculcat, fed illae Pauli epiftolae, in quibus dogma a reliquis diffidens contineretur, fuiffent abiiciendae. At, fi rem recte confideremus, nulla inter Iacobum et Paulum eft pugna; quum Iacobus loquatur de lege naturae et de lege Chrifti, Paulus vero de lege et Oeconomia Mofis. Haec *Wetstenius*. Ab *Eusebio* ἀντιλεγομένοις annumeratam effe hanc epiftolam modo diximus. Quum autem a Clemente Al. Origene, aliisque Veterum citetur tanquam Epiftola Apoftolica, et Syrus interpres eam transtulerit, de eius auctoritate non dubitandum effe videtur. Cf. Ill. *Michaelis*, et b. *Zachariae* l. c.

CAP. I.

1. Θεῦ καὶ — χάιρειν) Θεῦ καὶ κυρίυ Ι. Χ. δῦλος, eſt qui Deo et Domino Ieſu Chriſto inſervit, puta in praedicando Evangelio. Ergo omnes religionis chriſtianae doctores vocari poſſunt *miniſtri Dei et Ieſu Chriſti*, non ſolummodo Apoſtoli; ut adeo ex his verbis firmiter concludi non poſſit, Iacobum, epiſtolae huius auctorem ex numero duodecim Apoſtolorum fuiſſe. Viciſſim ex eo, quod Iacobus ſe δῦλον, nec item ἀπόϛολον Ι. Χ. vocat non poteſt colligi, eum omnino non fuiſſe Apoſtolum Ταῖς δώδεκα φυλαῖς ſic dicitur, quomodo τὸ δωδεκάφυλον, Actor. XXVI, 7. et intelliguntur gente Iſraëlitae. *Chriſtianos* ex Iudaeis ſignificari, ex c. II, 1. perſpicuum eſt. Sunt igitur *duodecim tribus in diſperſione viventes* Iſraelitae, h. e. Chriſtiani ex Iudaeis extra Palaeſtinam in variis regionibus habitantes, vel per vim é Palaeſtina eiecti. Quum autem *exgentiles* etiam Chriſtiani ad populum Dei verum, vel Iſraelitas pertineant, (Act. XV, 13. 14. 17.) epiſtola haec ad illarum regionum chriſtianos univerſe ſcripta eſſe poſſet. Vid. Ven. ***D. Gottlob Chriſtiani Storr***, Theologi Tubingenſis *diſs. exegetica in epiſtolam Iacobi* ſolide ſcripta. Ἐν τῇ διασπορᾷ ſc. ὖσι, *diſperſis*. Vide annotata ad Io. VII, 35. Cf. 1 Petr. I, 1. Haud improbabilis eſt Noesselti coniectura, Iacobum hanc epiſtolam ſcripſiſſe ad naſcentem modo Antiochenam eccleſiam, ex iis quae extra Palaeſtinam ortae ſunt, primam. Si hoc ſumitur, *primum* cauſſa perſpicitur, cur Iacobus eam *diſperſis* Iudaeis inſcripſerit: erant enim, qui conſtituiſſent novam eccleſiam, inde a Stephani morte diſperſi, Act. VIII, 1. ſqq. et XI, 19. ſqq.

in

in Iudaeam et Samariam; deinceps per Phoenicen et Cyprum pervenerunt Antiochiam, ubi tum *Hellenistas* docuerunt. Tenemus *porro* caussam, cur dissensionum et controversiarum inter Christianos e Iudaeis et ceteros nihil in hac epistola commemoretur. Neque enim tum temporis erant ortae, nec extitere prius, quam eo alii e Iudaea venissent, qui Antiochenos salutem negarent consequi sine circumcisione posse. *Denique* et illud per hanc coniecturam aperiretur, cur Iacobus non tam initia doctrinae christianae, aut eius potiora capita, sed huiusmodi res tractet, quae ad singularem lectorum conditionem necessitatemque referri videantur. Vid. NOESSELTI *Coniecturae ad historiam catholicae Iacobi epistolae.* Opusc. Fascic. II, p. 299. sqq. χαίρειν, sc. λέγει, *Salutem dicit.* Mos salutandi, Act. XV, 23. XXIII, 26. 2 Ioan. com. 11.

2. Πᾶσαν χαρὰν — ποικίλοις) Πᾶσαν χαρὰν, *summum gaudium*, i. e. rem vel materiam summi gaudii. Nam et caussa pro effectu nominari solet, et πᾶσα dici pro eo, quod summum est, ut 1 Tim. I, 15. Phil. II, 29. Luc. II, 10. Cicero XII, 13. ad Atticum, de Bruti litteris quibusdam: *Multas mihi lacrymas attulerunt*, i. e. multarum lacrymarum materiam. ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις,) *Ubi in varias incideritis calamitates*, Πειρασμοὶ, *tentationes*, dicuntur calamitates religionis caussa praeferendae, quibus constantia Christianorum exploratur. Videtur Iacobus inprimis respicere adversa ea, quae a paupertate venirent, qua premebantur Christiani qui tanquam exules venissent Antiochiam. Nam a loco de adversis Iacobus statim delabitur ad alterum *de pauperum contemtu et opulentorum arrogantia*, v. 9. sqq. II, 1.

ſqq. IV, 1. ſqq. V, 1. ſqq. Sed et alias credibile eſt, Chriſtianos hos, tanquam Iudaeos, Antiochiae magno in reliquorum odio vixiſſe. Vid. Noeſſelt, I. c. p. 317. Vox περιπίπτειν apud Graecos diſcrimina et difficultates notat, ut συμφοραῖς περιπίπτειν apud Iſocratem et Plutarchum; περιπεσεῖν πόνοις, πονηροῖς ἀνθρώποις, apud Artemidorum.

3. Γινώσκοντες — ὑπομονὴν) *memores, fidem vetram calamitatibus exploratam effici constantiorem.* Coniunge: τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, *explorata fides vestra*, i. e. quando fides veſtra exploratur, nempe calamitatibus. Sicuti auri exprimentum (δοκίμιον) ignis eſt, ita chriſtianam fidem explorat, quicquid ei materiam praebet ad experimenta ſui danda; quo pertinent calamitates. Fides autem ſic explorata efficit *constantiam*, ὑπομονήν. Si enim periculum proſpere cedat, vires ad bonum ipſo uſu augentur et confirmantur. Vitio tamen hominum ſaepe accidit, ut res adverſae exitum habeant perniciofum. Vide infra v. 15.

4. Ἡ δὲ ὑπομονὴ — ἐχέτω) *Constantia autem factum perfectum contineat*, ſ. *factis se planissime*, aut in omnibus, *probet. Facta* enim ubique commendat Iacobus, et τέλειν, ut recte Noeſſeltus monet, ipſe explicat per ea quae ſequuntur, *ut perfecti* (τέλειοι) *et integri sitis, quibus nihil omnino desit.* Alii vertunt: *Perduret autem constantia ad finem usque.* Tum ἔργον τέλειν eſſet *opus perfectum*, ἀποτέλεσμα, et alludere videretur Iacobus ad curſores in ſtadio, qui, ut vincerent, conficere curſum, et brabei conſequendi deſiderio om-

omnem certaminis laborem laeti et alacres perferre debebant. Ita etiam Christiani opus suum consummare, et ad finem perseverare debent in fide 2 Tim. IV, 7. ἵνα ἦτε — λειπόμενοι) Construe: ἵνα ἐν μηδενὶ λειπόμενοι, ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, *Ut in nulla re inferiores* (aliis, vel nulla laude carentes) *sitis perfecti et integri* (omnibus numeris absoluti,) i. e. *ut perfecte tales sitis, quales Christiani esse debent.* Tales autem fiunt, quorum constantia se planissime factis probat. Qui alteram expositionem praeferunt, ii vocabulum λείπεσθαι e veterum certaminibus ductum esse putant. Vid. Krebsius ad h. l. Tum τέλειοι sunt, qui superiores e certamine discedunt, et huic verbo ὁλόκληροι additur, quo perfectior victoria significetur. Christiani igitur debent opus suum ita consummare, ut praemium propositum unice intueantur, et eius cupiditate incensi ipsa etiam virtutis tentamina pro laetabilibus putent. Sed prior interpretatio mihi facilior esse videtur. Ἐν μηδενὶ, sc. πράγματι, s. χαρίσματι. Vox una שָׁלֵם modo per τέλειον, modo per ὁλόκληρον vertitur. Possunt alioqui haec duo distingui, ut τέλειον sit, quod labe caret, et ὁλόκληρον, quod omnes suas partes habet. Transferuntur hae voces a corpore ad animum.

5. Εἰ δὲ — σοφίας) *Quodsi cui vestrum desit sapientia.* Si sentiat, se non satis habere prudentiae ad diiudicandum, quid in singulis circumstantiis agendum sit. Hanc enim σοφίαν Iacobus h. l. intelligere videtur; quod nexus cum antecedentibus suadet. Alii σοφίαν sumunt sensu latiori de sapientia in universum, alii sapientiam christianam, eamque factis conspicuam (πίστιν) intelligunt.

 Alii

Alii denique haec ad doctores religionis christianae pertinere putant, et σοφίαν ad eam inprimis sapientiam restringunt, qua in defendenda religione christiana coram iudiciis indigebant doctores. Matth. X, 19. 20. αἰτείτω — ἁπλῶς) *Expetat eam a Deo, omnibus* abunde *largiente.* Post διδόντος non male ex praecedentibus σοφίαν suppleas. Poteris et eam vocem absolute capere, ut Luc. XV, 16. ἐδίδε. Πᾶσιν, sc. κατὰ τὴν αὐτῦ δόσιν, dat cuique quantum et opus est accipere, Sirac. I, 10. Ἁπλῶς, Vulgatus: *affluenter*, vel potius *simpliciter*, i. e. non ambitiose, iactanter, aut (quod plerumque inter homines fit) in obliquum finem, sed mero studio benefaciendi. Cf. Rom. XII, 8. ἐν ἁπλότητι μεταδιδόναι. Hoc sensu et Marcus Antoninus Lib. XI, dixit, ἁπλῶς προσφέρεσθαί τινι, et Plutarchus de Alex. fort. ἁπλῶς ἐπιςολὴν (alterius nempe) ἀναγινώσκειν, i. e. ἀδόλως, sine consiliis, sine calliditate. καὶ μὴ ὀνειδίζοντος) *Neque exprobrante.* Nempe, ut solent homines, benefacta sua intempestivis iteratisque praedicationibus iniucunda et onerosa efficientes. Plutarchus de amici et adulat. discrim. ὀνειδιζομένη χάρις ἐπαχθὴς καὶ ἄχαρις. Sirac. XX, 14. sqq. δόσις ἄφρονος ὀ λυσιτελήσει σοι — ὀλίγα δώσει καὶ πολλὰ ὀνειδίσει, *beneficium hominis stulti non magnopere te iuvabit — parce dabit, et beneficia exprobrabit.* Iacobus igitur hoc vult: Deum esse omnium bonorum largitorem benignissimum. Alii ὀνειδίζειν accipiunt pro καταισχύνειν, quod est *expectationem fallere*, Ps. XIX, 116. *precanti repulsam dare.* v. 18. καὶ δοθήσεται αὐτῷ) Nimirum si, (quod praecessit,) petierit eam. Rom. X, 12. Matth. VII, 7.

6.

6. *Αἰτείτω — διακρινόμενος*) Ἐν πίστει, cum fiducia impetrandi. Μηδὲν διακρινόμενος, nihil addubitans aut de potentia Dei, aut de voluntate. Sermo est de precibus pro impetrandis bonis ad animi salutem pertinentibus. ὁ γὰρ διακρινόμενος — ῥιπιζομένῳ) *Dubitans enim* (utrum obtenturus sit, quod petit, nec ne,) *similis est fluctui maris, qui ventis iactatur et eorum flamine agitatur.* Sicut marina unda a ventis impellitur, et nunc huc nunc illuc iactatur; ita ipsius animus modo sperat, modo spem abiicit; nulla tranquillitate et salute gaudet. Ies. LVII, 20. In Glossario: κλύδων, *aestus, gurges, unda.* Ibidem ἀνεμίζω, *ventilo,* ῥιπίζω, *flabello.*

7. 8. Μὴ γὰρ οἰέσθω — ὁδοῖς αὐτοῦ) Hi duo versus uno spiritu sunt legendi sublato puncto post κυρίου, et substituto commate. Sensus est: *Talis homo, animo duplex, fluctuans in omnibus actionibus suis, non existimet, se aliquid accepturum esse a Domino.* Λαμβάνειν h. l. est *obtinere.* Δίψυχος *qui nec velle nec nolle quicquam diu potest, quemque modo consilii poenitet, modo poenitentiae ipsius,* ut Q. Curtius loquitur. Ὁδοὶ, *actus,* vitae actiones. Qui fide vacillat, is necesse est actiones edat varias, atque inter se multum discrepantes.

9. Καυχάσθω — ὕψει αὐτοῦ) *Laetetur humilis (contemtus* et pauper) *Christianus ob multo maiorem honorem,* quo apud Deum fruitur; vel ob divitias meliores opibus caducis. Ὁ ταπεινὸς, hic, ut alibi, est *humilis,* i. e. abiectae conditionis, ideoque iniuriis expositus, et hoc quidem loco, qui fortunarum conversionem expertus est religionis caussa, pauper. Nam opponitur v. 10. ὁ πλού-

 σιος,

σιος, dives et honoratus. Is animum non despondeat; laetetur potius. Ἐν τῷ ὕψει αὐτῦ, vel pro ἐν τῇ ὑψώσει αὐτῦ, nempe μέλλοντι ἔσεσθαι, *in meditatione illius temporis, quo aut in hac, aut in altera vita a Deo exaltabitur*; vel *in sublimitate* christianae vocationis suae; ob honorem in eo positum, quod Dei filius censetur. Ceterum haec admonitio aptissima erat iis, ad quos hanc epistolam scriptam esse cum Noesselto (vid. v. 1.) sumsimus. Credibile est enim, exules Hierosolymis Antiochiam venientes, pauperes fuisse, in his forte aliquos, qui nimia liberalitate in egentes Hierosolymis bona sua perdidissent, ut Barnabas, Act. IV, 37. c. XI, 22. Commune autem hoc magnarum et divitiis affluentium urbium vitium esse constat, pauperes ibi pressos, divites gloriosos et contumeliosos esse. Vid. Noesselt l. c. p. 317. sq.

10. Ὁ δὲ πλέσιος — αὐτῦ) *Homo dives autem*, (si ita velit) *glorietur de vili statu suo*, i. e. de suis divitiis, quae sunt instabiles et caducae. Repete ex versu praecedente καυχάσθω. Ironice haec dicta esse videntur. Ὁ πλέσιος, quilibet dives, qui suis opibus sibi placet. Glorietur de suis divitiis, et honore, quo apud homines fruitur. Non habet caussam gloriandi, quia in his rebus, si absit vera pietas, potius ταπέινωσις est, quam ὕψος. Caussa statim additur: ὅτι ὡς — παρελεύσεται) *Sicut enim flos perit*. Commate 11. sequitur ὕτω καὶ etc. Verba ἀνέτειλε — ἀπώλετο eodem comm. 11. parenthesi includenda sunt: Παρελεύσεται. Futurum pro Praesenti, more hebraico. Χόρτος Hebraeis est omnis herba. עֵשֶׂב. Semlerus ita hoc comma circumscribit: ***Sic et ille, cui suppetunt adhuc divitiae,***

tiae, sibi ipse gratulari debet, quod sit hac mente. ut divitiarum iacturam, si forte religionis caussa facienda sit, ferre et pati possit. Ea est enim sors divitiarum, ut non sint stabiles et diuturnae etc.

11. Ἀνέτειλε — ἀπώλετο) *Nam sol, ubi ortus est una cum Euro; arefacit herbam, ita ut flos eius decidat, et decor formae eius pereat.* Sunt Aoristi pro praesenti, aut quovis tempore. Praeterea est etiam Hebraismus. Sol oritur et arefacit, pro: *Sol, ubi ortus est, arefacit* etc. Σὺν τῷ καύσωνι Vulgatus *cum ardore*, vertit. *Rectius* autem intelligitur *ventus urens*, solis ortum comitari solitus, Ionae IV, 8. et Gen. XLI, 27. quem *Samum* vocant Orientales. Hieronymus in Epistola ad Laetam: *Cito flores pereunt, cito violas et crocum pestilens aura corrumpit*; ubi *pestilens aura* est, quae hic ὁ καύσων. Is autem quandoque Eurus, saepius tamen Auster, vel Notus. Est igitur καύσωνος proprium ξηραίνειν, *arefacere*, Ezech. XVII, 10. et Hos. XIII, 15. Vid. de vento *Sam* itinerariorum scriptores, *Shaw* et *Niebuhr*. Ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ, *decor, pulcritudo eius*, more Hebraeorum, qui cuiusvis rei, quod in adspectum venit, vocant פָּנִים. Hesychius: εὐπρέπεια, εὐμορφία. οὕτω καὶ — μαρανθήσεται) *Sic etiam dives cum consiliis suis tabe quasi consumetur*, i. e. ipse facile e vita tollitur, et omnia eius consilia fiunt irrita. In verbo μαρανθήσεται est Enallage futuri pro potentiali. Pro πορείαις Erasmi πορίαις legentis coniectura merito reiicitur. Πορείας Iacobus vocat consilia, in quibus, tanquam in via, dives ambulat. In his, dum dives placet sibi, et nescio, quae ingentia molitur, improviso ut floris de-

cor marcefcit, i. e. vel paupertate deprimi poterit, vel morte penitus e medio auferri, paucis, forte et nullis eorum, quae in animo habuerat, ad exitum perductis. Μαραίνεσθαι proprie *flores* dicuntur; quod verbum Iacobus, ut coeptam fimilitudinem continuaret, ad opulentos hic transtulit.

12. Μακάριος ἀνὴρ — τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν) Μακάριος ἀνὴρ, אַשְׁרֵי הָאִישׁ Pf. I, 1. *Felix ille.* Ὃς ὑπομένει πειρασμὸν, *cui adversa eveniunt*; qui calamitates perpetitur; nam πειρασμός faepe denotat omnis generis calamitates, quia iis explorantur homines, quales fint. Cf. Matth. V, 10. 11. et ὑπομενέιν eft *perpeti*, fuftinere. Hebr. XII, 7. Non pro miferis habendos effe (dicit Iacobus) eos, quibus adverfa eveniant, fed pro beatis, quia calamitates fint occafio et incitamentum exercendae virtutis. Rom. V, 3. Δόκιμος γενόμενος, i. e. δοκιμασθεὶς, *quum apparuerit probus*, five conftans. Τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, *praemium vitae f. felicitatis aeternae*; nam στέφανος, *corona*, faepe ponitur pro quolibet praemio, et ζωὴ eft vita f. felicitas aeterna. Homini conftanti praemium felicitatis aeternae propofitum eft. Licet ei ipfam etiam mortem, fi religionis cauffa obeunda fit, laetabilem habere, quum immatura vitae amiffio praematura et beata refurrectione farciatur. Τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, i. e. *cultoribus suis.*

13. Μηδεὶς — πειράζομαι) *Nemo qui ad peccatum sollicitatur, putet se sollicitari a Deo.* Πειράζεσθαι fupra quidem v. 2. 12. valebat *explorari;* hoc autem loco in malam partem accipitur, ut is πειράζεσθαι dicatur,

catur, qui ad peccatum (κακὰ) incitatur. Multi, ut videtur, tum erant, qui peccata sua, inprimis defectionem a religione christiana, excusabant magnis periculis, fidei caussa ingruentibus, et ad necessitatem, quasi ad asylum confugiebant. Contra hos monet Iacobus, non ideo adversa nobis immitti a Deo, ut nos peiores faciat, sed ut meliores. ὁ γὰρ — ὐδένα) *Deus enim nec ipse in mala impelli potest, nec in male facta, vel etiam pravas cogitationes alios impellit.* Qualis ipse est, tales ut sint homines, optat. Ἀπείραστος, *passivam* significationem habet, eamque pro varia τῦ πειρασμῦ notione variam. Nostro loco *non tentatus* est is, qui non sollicitatur peccatis. Deus igitur, qui ipse peccatis non sollicitatur, is nec ullum hominem sollicitat ad peccata. Vid. Sirae. XV, 11. seqq.

14. Ἕκαστος — δελεαζόμενος) *Quilibet in peccatum impellitur, sua ipsius cupiditate abreptus et allectus.* Ἐπιθυμία, *prava concupiscentia, cupiditas rerum* quae appeti non debent, vel appetuntur sic, ut appeti non debent. Quando igitur ad peccata perpetranda seducimur, non Deus in caussa est, sed quod bona huius vitae, vitamque hanc ipsam plus amamus, quam fieri oportet. Cicero in Pisonem: *Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus — de sanitate ac mente deturbat.* Ἐξέλκυσθαι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας elegantiae graecae est locutio. Polybius: ὑπὸ τῆς συνήθυς, κακεξίας ἑλκόμενος. Arrianus in Epictetum: ὑπὸ τῆς φαντασίας ἕλκεσθαι. Notissimum est ex Latino Poëta: *Trahit sua quemque voluptas.* Δελεάζειν, *inescare*, metaph. *allicere.* Simile desumtum a meretrice.

15. Εἶτα — ἁμαρτίαν) *Concipit cupiditas mala*, quum eam in animis nostris fovemus, eaque delectamur. Tum enim sequitur peccatum et ipsum scelus, quemadmodum conceptionem partus sequitur. Philo de Sacrif. Abel. et Caini p. 147. E. Ὥσπερ ταῖς γυναιξὶ πρὸς ζώων γένεσιν οἰκειότατον μέρος ἡ φύσις ἔδωκε μήτραν, οὕτω πρὸς γένεσιν πραγμάτων ὥρισεν ἐν ψυχῇ δύναμιν, δι' ἧς κυοφορεῖ, καὶ ὠδίνει, καὶ ἀποτίκτει πολλὰ ἡ διάνοια. Ἁμαρτία, h. l. non est tantum defectio a religione christiana, sed in universum cuiusque generis peccatum. ἡ δὲ ἁμαρτία — θάνατον) i. e. *Peccatum, quum commissum est, sequitur poena, miseria.* Ἀποκύει θάνατον, parit ea, ὧν τὸ τέλος θάνατος, Rom. VI, 21. vel, ut ibidem eom. 23. ὧν θάνατος τὰ ὀψώνια.

16. Μὴ πλανᾶσθε) 1 Cor. VI, 9. XV, 33. etc. Ne putate, Deum esse auctorem malorum, vel homines ab eo impelli in peccatum.

17. Πᾶσι δόσις — ἄνωθέν ἐστι) *Mera bona cuiusvis generis* (non inutilia aut noxia, aut sollicitationes ad peccata) *a Deo proficiscuntur.* Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, *merum donum bonum.* Sic πᾶς saepe accipi, docuit RAPHELIUS in annotationibus ex Polyb. ad h. l. Δόσις ἀγαθὴ et δώρημα τέλειον sunt Synonyma, quibus utitur Scriptor, ut significet, cuiusvis generis bona proficisci a Deo. Ἄνωθεν, *coelitus, de coelo*, i. e. a Deo, ut Io. III, 31. Πᾶσα δόσις — τέλειον, est Hexameter fortuito effusus, ut scimus accidisse multis Scriptoribus. καταβαῖνον — φώτων) Καταβαῖνον alii cum superioribus coniungunt: ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον, sensu eodem. Πατὴρ φώτων, *auctor*

auctor luminum, ſiderum tam ſplendidorum et utilium. Πατέρα ſaepiſſime poni pro *auctore*, notiſſimum eſt. Τὰ φῶτα nonnulli interpretantur *spiritus*, *et dona spiritualia*; alii proſperitatem et laetitiam; alii aliter. Nos cum aliis intelligimus ſidera, quae ſaepius tanquam divinae maieſtatis argumentum proponuntur, e. c. Ieſ. XL, 26. Pſ. CXLVII, 4. ſ. Sir. XLII, 16 — XLIII, 12. ὁ πατὴρ τῶν φώτων eſt *huius universi creator*. Sed Iacobus ſiderum tantummodo menſionem fecit, quoniam paullo ante dixerat ἄνωθεν, i. e. οὐρανόθεν. Ab auctore tam ſplendidorum et utilium ſiderum, optimo, maximo, nonniſi bona et perfecta munera expectari poſſunt. Is igitur nunquam in peccata et exitium nos coniiciet. παρ' ᾧ — ἀποσκίασμα) *In quo mutatio nulla ne minima quidem est*, ut in Sole, qui etſi πατὴρ φώτων dicatur, eſt tamen ipſe pro exaltationis ſive declinationis poſitu, et facie et operatione varius. παραλλαγὴ, τροπὴ, et ἀποσκίασμα ſunt voces Aſtronomicae, ut ab Eruditis animadverſum. Nam παραλλαγὴ Aſtronomis eſt *conversio solis a septentrione dd meridiem et vice versa*; τροπὴ, *solstitium*, vel ea ſolis converſio, quae ab ortu ad occaſum fieri videtur, et ἀποσκιασμα *ea umbra, quam terra proiicit sole sub ea condito*. Sed haec nimis artificioſe excogitata eſſe videntur. Eſt potius παραλλαγὴ *quaevis per vices mutatio*, τροπὴ *mutatio* eſt merum Synonymum, τροπῆς ἀποσκίασμα, *mutationis umbra, vel species*. Τροπὴν Heſychius explicat per ἀλλοίωσιν. Suidas: τροπῆς ἀποσκίασμα. ἀντὶ τῦ ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς ἴχνος καὶ ὁμοίωμα φαντασίας. Senſus eſt, *in Deo nullam, ne quidem minimam mutationem*; Deum ſemper eſſe bonum, et ſemper mera bona tribuere.

18.

18. Βυληθεὶς — ἀληθείας) *Volens* (sponte, benignitate motus) *Christianos nos fecit per doctrinam veram.* Βυληθεὶς, *quum ita vellet, decrevisset, quum hoc consilium eius esset,* *κατὰ τὴν εὐδοκίαν θελήματος αὐτῦ*, Eph. I, 5. Βύλεσθαι, saepe est *delectari aliquo*, (1 Sam. XVIII, 25.) *eique cupere.* (XX, 11.) Apud Lysiam: *θέλοντες ἀποδέχεσθε*, *lubenter et cum voluntate admittitis.* Ἀποκύειν, proprie de feminis et partu naturali dicitur. At hic, quia de partu morali est sermo, vox ea Deo, tanquam homini aptatur. Hinc et commode Vulgatus Interpres *nos genuit* vertit. Ἀποκύειν igitur h. l. idem valet quod ἀναγεννᾷν, *a Iudaismo et Paganismo ad Christianismum perducere*, et ἀναγέννησις h. l. idem est, quod interdum ἐπιςροφὴ, transitus a Iudaismo et paganismo ad christianam religionem, ut Act. XIV, 15. XV, 3. XXVI, 18. Possis etiam *ἀποκύειν* hoc quidem loco vertere: *creare*, Hebraeorum more. Ps. XC, 2. Deut. XXXII, 18. Ier. II, 27. Creator siderum etiam in nobis ipsis talem se exhibuit, qui in istam suspicionem (v. 13.) vocari nullo modo possit. *Λόγος ἀληθείας, doctrina vera*, i. e. Evangelium, 1 Petr. I, 23. Εἰς τὸ εἶναι — κτισμάτων) *Ut simus primi ac praecipui omnium mortalium.* *Ἀπαρχὴ* *primitiae*, deinde etiam in qualibet re praecipuum et optimum Scholiastes vetus ad hunc locum in Medic. bibliotheca: *Ἀπαρχὴν, τυτέςι πρώτυς καὶ τιμιωτέρυς, κτισματα δὲ τὴν τῶν ὁρωμένων κτίσιν φησίν.* Convenit etiam haec significatio hebraicae loquendi consuetudini. Nam primitiae tanquam medulla fructuum Deo ex lege Mosaica consecrabantur, (Num. XVIII, 12.) et primogenitus quoque *praecipuum* in familia locum obtinebat. Deut. XXI, 17. Gen. XLIX, 3. Se-

Secundum alios ἀπαρχὴ dicuntur, qui ante alios vocati sunt, Christiani ex Iudaeis, et κτίσματα intelligenda sunt καινά, ut ἀπαρχὴ κτισμάτων sint ii, qui primi omnium facti sunt Christiani. Noesseltus hunc locum ad Antiochenum Christianorum coetum refert, qui primus extra Palaestinam extitit, primus certe qui assumsit novum nomen Christianorum, ut Epaenetus Rom. XV, 5. est ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς χριστὸν, *primus qui in Achaia Christum secutus sit.* Tum ἡ ἀπάρχὴ τῶν κτισμάτων τῦ Θεῦ essent *Christiani primi* tempore. Dubito autem an τὰ κτίσματα sint Christiani,

19. Ὥστε — βραδὺς εἰς ὀργὴν) *Quapropter fratres carissimi, promtus esto quisque ad discendum, tardus ad docendum, tardus ad iram.* Ὥστε, quae quum *ita sint*; quum per doctrinam veram tales efficiamur, qui sint in praestantissimis creaturis Dei, (v. 18.) hanc tam salutarem doctrinam lubenter et alacriter discere, et quidem ita discere debemus, ut emendemur, et meliores reddamur. Atque hoc ipsum, quod evangelium non tantum disci, sed et observari debeat, copiosa deinceps oratione persequitur Apostolus, inde ab hoc nostro versiculo ad cap. II. finem, ut bene observat Ven. Storr, omnino hic consulendus. Ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὰ ἀκῦσαι, *quilibet vestrum libenter audiat*, nempe doctrinam salutarem. Ita Sirac. V, 11. γίνυ ταχὺς ἐν ἀκροάσει. Ἀκῦσαι sc. τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, est *religionem christianam discere*; λαλῆσαι autem *tradere, docere*, ut saepius. Βραδὺς εἰς ὀργὴν, tardus ad iram, vel etiam fervorem immoderatum in docendo. Videntur nempe inter Christianos fuisse, qui immoderato studio

contraxerant huius epiſtolae lectores. ἐν πρᾳΰτητι — τὰς ψυχὰς ὑμῶν) Ἐν πρᾳΰτητι, *animo docili*, ab omni contumacia et repugnandi cupiditate alieni. Τὸν ἔμφυτον λόγον, *doctrinam illam*, *quae* Apoſtolorum vel aliorum doctorum opera *animis veſtris inſeritur*, vobis proponitur. Doctrina Chriſti ſemini comparatur. Luc. VIII, 4. ſqq. Matth. XIII, 3. ſqq. Haec doctrina poteſt animos veſtros σῶσαι, liberare a vitioſitate, prava peccandi conſuetudine et miſeria inde orta; perducere ad veram mentis morumque emendationem, et cum ea coniunctam animi tranquillitatem omnemque huius et futurae vitae felicitatem. Τὰς ψυχὰς ὑμῶν, *vos ipſos*. Rom. I, 16. Maluit autem dicere τὰς ψυχὰς ὑμῶν, quia felicitas, de qua h. l. ſermo eſt, ad animum ſpectat.

22. Γίνεσθε — ἑαυτοὺς) *Exprimite autem doctrinam factis, neque auribus tantum percipite, vos ipſi decipientes*. In hanc periocham a verſu 22. usque ad cap. II, 26. docta extat Commentatio ven. KNAPPII in *Scriptis varii argumenti* etc. pag. 517. ſqq. Ποιητὴς λόγου, *doctrinae morem gerens*, eſt nova loquendi ratio; claſſicis enim ſcriptoribus ποιητὴς νόμου *auctor* vel *lator* legis eſt. Obſervantibus religionis praecepta opponuntur μόνον ἀκροαταὶ, ſc. τοῦ λόγου, qui chriſtianae religionis praecepta auribus tantum percipere ſolent, nec iis convenienter vivunt. Non ſatis eſt diſcere et ſcire veritatem, ſed obſequium etiam accedere debet. Qui enim tantum audiendo verbum Dei, et profitendo ſe Chriſtianos eſſe, ſine factis piis ſervari ſe poſſe ſperant, ii παραλογίζονται ἑαυτοὺς, *ſemet fallunt*. Videntur ſibi religioſi, nec vero ſunt ex Dei ſententia, v. 26. 27. ſalutem fruſtra ſibi

promittunt, c. II, 14. Videtur Iacobus in animo habuiſſe ſermonem Domini, Matth. VII, 24. ſqq.

23. Ἔοικεν — ἐσόπτρῳ) Ἀνδρὶ, i. e. ἀνθρώπῳ τινὶ, hebr. אִישׁ; nec ad ſolos *viros* eſt reſtringendum. Κατανοεῖν hic eſt *conspicere;* forte a ſpeculo in tranſitu oblatam imaginem conſpicari. Τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως, i. e. γνήσιον *innata, naturalis facies.* Facies naturalis opponitur faciei morali.

24. Κατενόησε — ὁποῖος ἦν) Pro: Κατανοήσας γὰρ ἑαυτὸν, καὶ ἀπελθὼν, εὐθέως ἐπιλανθάνεται ὁποῖος ἦν. Qui in tranſitu oblatam a ſpeculo imaginem forte conſpexit, is deformitates in facie non animadvertit, adeoque eas purgare omittit.

25. Ὁ δὲ — παραμείνας) *Qui autem assidue considerat doctrinam religionis perfectam, verae libertatis magistram.* Παρακύπτειν, proprie ſignificat: *incurvare se, inflexo collo et corpore introspicere*, ut Io. XX, 5. metaphorice, *diligenter et accurate considerare.* Παρακύπτειν εἰς νόμον, *diligenter legem inspicere*, tanquam ſpeculum, quod animi morbos plene ob oculos ponit intuentibus. Lucianus Reviviſcent. Ἐπειδὴ παρέκυψα εἰς τὰ ὑμέτερα, *postquam ista dogmata vestra accuratius inspexi.* Νόμος h. l. eſt *doctrina*, תּוֹרָה, λόγος, v. 18. 21. Νόμος τῆς ἐλευθερίας eſt ea doctrina, quae nos ab imperio vitiorum et libidinum liberat, eodem prorſus ſenſu quo Io. VIII, 31. 32. Harum enim libidinum pravitatem fugiendam iubet Iacobus per univerſam epiſtolam, e. c. ſtatim v. 26. II, 1. 15. ſqq. III. IV.

IV. Alii ἐλευθερίαν hanc ad libertatem a legibus cerimoniarum, alii ad liberationem a culpa et poena peccatorum referunt. Sed intelligi libertatem ab imperio vitiorum et libidinum, inde patet, quod omnis, qui sequitur locus in commendandis bene factis versatur. Τέλειον, *perfectam*, universam, non tantum particulas aliquas. Fortassis etiam ideo vocatur *perfecta* doctrina christiana, quod accuratam contineat voluntatis divinae institutionem non mancam et imperfectam, qualem lex Mosaica tradidit. Παραμένειν, *perseverare*, nempe in meditanda et considerenda doctrina Evangelica, sicut feminae faciunt, quae ad singulos capillos bene ponendos de speculo consilium sumunt. ὗτος — αὐτῦ ἔςαι) *Is, quum non obliviosus auditor, sed rei effector sit, beatus erit facto suo.* Dum facit, quae praescribit religio, obtinebit ἐλευθερίαν, quam promittit evangelium, seu μακάριος ἔςαι. Ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς, i. e. ἐπιλήσμων, *obliviosus* Ποιητὴς ἔργυ, *effector eorum operum, quae evangelica lex exigit.* Singulare pro plurali. In pronomine ὗτος pulcra est ἀναφορα.

26. Εἴ τις — καρδίαν αὐτῦ) *Si quis religiosus sibi videtur, quanquam v. c. linguam non refrenet, sed decipiat se, eius religio vana est.* Δοκεῖ, nempe ἑαυτῷ, ut optime intellexit Vulgatus, qui vertit: *si quis putat se religiosum*, verum Dei cultorem *esse*. Θρῆσκος hic est θρησκευτὴς, *religiosus*. Μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν αὐτῦ, sc. ἀπὸ καταλαλιᾶς, vel ἀπὸ τῦ κακῦ, 1 Petr. III, 10. Fortassis tamen Iacobus respexit ad nimiam docendi licentiam et linguae intemperantiam, de qua v. 19—21. scripserat. Non esse verum Dei cultorem,

inquit, eum, qui pruritu docendi abreptus, fecus docentes calumnietur. Frequens in hac re comparatio a fraeno desumta. Ceterum exemplo singulari, primis lectoribus cum maxime accommodato utitur Apostolus, pro universo genere christianarum virtutum; quasi dixisset: si quis sibi religiosus esse videtur, nec tamen verae virtuti studet. *Sed decipiat se*, fit *μόνον ἀκροατὴς λόγου. τούτου μάταιος ἡ θρησκεία*) Nihil illi proderit talis imaginaria religio. Μάταιον, quod effectu caret, non genuinum et sincerum.

27. *θρησκεία — πατρὶ*) *Religio vera et non adulterina, quae Deo, qui et Pater noster est, placet.* Similitudo sumta a gemmis, in quibus requiritur, ut et sincerae sint, et non ulceratae. Ἀμίαντος, *labe carens.* Παρὰ τῷ Θεῷ, iudice Deo. *ἐπισκέπτεσθαι — θλίψει αὐτῶν*) *Orphanorum et viduarum, quum affligantur, curam habere.* Ἐπισκέπτεσθαι, Vulgato *visitare*, id vero est *curare*, vel *providere*. Hesychius: *ἐπισκέπτει, προνοεῖ.* Sirac. IV, 10. Γίνου ὀρφανοῖς ὡς πατὴρ, καὶ ἀντὶ ἀνδρὸς τῇ μητρὶ αὐτῶν, i. e. τῇ χήρᾳ. Species ponitur pro genere. Nam religio vera fidem quidem et omnis generis virtutes requirit, sed perficitur duabus maxime rebus, beneficentia et vitae puritate. *ἄσπιλον — κόσμου*) *Purum sese servare a vitiis hominum profanorum.* Alii per τὸν κόσμον h. l. intelligunt *terram, resque terrenas*, bona huius vitae et divitias, vel potius rerum terrenarum illecebras et nimium divitiarum amorem. Equidem retinendam esse putaverim vulgarem τοῦ κόσμου in N. T. significationem, qua *profani homines*, Iudaei et Pagani κόσμος vocantur. Ab his autem purum se servare non est omnem cum iis consuetudinem fugere, sed ab-

abſtinere a vitiis, quibus dediti ſunt, non imitari pravos eorum mores. Cf. 1 Cor. V, 9. ſqq. Ergo ex mente Iacobi probatiſſima θρησκεία eſt eius, qui aliorum commodis, quantum poteſt, inſervit, et a pravis moribus profanorum hominum abſtinet. Is enim factis oſtendit ſenſus animi rectae Dei cognitioni convenientes, conſiliis Dei ſe accommodat, eumque imitatur, i. e. colit Deum; eſt in eo religio.

CAP. II.

1. Μὴ ἐν — τῆς δόξης) *Potestisne, fratres, si partium studio ducamini, pro veris cultoribus splendidissimi Domini nostri Iesu Christi haberi?* Voculae μὴ cum Ven. *Storrio* interrogandi vim tribuendam, ἔχετε vero pro ἔχειν δύνασθε, accipiendum eſſe puto. Ἔχειν τὴν πίστιν I. Χρ. eſt *habere religionem Iesu Christi*, cultorem eſſe Ieſu Chriſti. Τῆς δόξης ponitur pro τοῦ ἐνδόξου, ut 2 Cor. III, 9. Προσωποληψία, *personae prospectus*, illud vitium dicitur, dum in diiudicandis aliis non reſpicimus ea, quae laude digna ſunt, ſed res externas, formae pulcritudinem, veſtium ſplendorem, divitias, etc. Vid. not. ad Rom. II, 11. Negat Iacobus eos, qui Domini Ieſu Chriſti, maieſtatis pleni amicos, ſub ſordido pallio latentes, deſpicatui habeant, veros eſſe tanti Domini cultores. Qui particulam μὴ vertunt *non*, ii varie locum explicant, Ven. *Pott* totam formulam ſic reſolvit: μὴ ἔχετε (i. e. μὴ κατέχετε) τὴν προσωποληψίαν ἐν (i. e. ἅμα σὺν) πίστει, nolite nunc, quum Chriſtiani facti eſtis retinere partium illud ſtudium, cui olim dediti fuiſtis. Poteſt etiam ἐν προσωποληψίᾳ poſitum eſſe pro σὺν προσωποληψίᾳ. Illud facile perſpicitur, Iacobum nunc dehortari

Chriſtianos a turpi illo partium ſtudio, quo divites pauperibus praecipue in ſynagogis praeferri ſolebant.

2. Ἐὰν γὰρ — ἐσθῆτι) Γὰρ, *exempli gratia.* Συναγωγὴ, עֵדָה, קָהָל, alias *coetus Iudaeorum*, h. l. ad *coetum Chriſtianorum, et ad locum, in quem hic coetus cogebatur, transfertur*; quod ex eo patet, quod honoratiora et viliora ſubſellia commemorantur. Non tantum domos privatas, ſed et interdum ſynagogas Iudaeorum chriſtianis conventibus eſſe dedicatas, valde probabile eſt. *Vitringa* de ſynag. Vet. I, 3. 2. Ἀνὴρ, אִישׁ, *aliquis*, ſive Chriſtianus, ſive Iudaeus vel Ethnicus, ut patet ex v. 6. 7. Licuiſſe enim etiam aliis ingredi in conventum publicum Chriſtianorum, diſcimus etiam ex 1 Cor. XIV, 25. Χρυσοδακτύλιος vertit Vulgatus *aureum annulum habens*: mallem cum Pricaeo *aureos annulos.* Arrianus in Epict. I, 22. ἥξει ἀνὴρ πολιὸς, χρυσοῦς δακτυλίους ἔχων πολλούς. Seneca Natur. quaeſt. VII, 31. *Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Voluit dicere ſumus χρυσοδακτύλιοι. Recte autem, et ex conſuetudine ditiorum, annulis lauta veſtis iungitur, ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, *veſte ſplendida.* Sic λαμπρὰν χλαμύδα ἐκσύρων eſt apud Poſidonium. Πτωχὸς, homo pauper, ſed Chriſtianus, v. 5. vel etiam nondum Chriſtianus, ſed vir bonus, eo conſilio ingreſſus in ſynagogam Chriſtianorum, ut diſceret, qualis eſſet cultus Chriſtianorum, v. 3. Ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, veſte nec nitida, nec elegante.

3. Καὶ ἐπιβλέψητε — ὑποπόδιόν μου) Ἐπιβλέψητε, *cum reverentia quadam oculos atque animum ad-*

advertitis. Theophraftus in charact. morum ex adulatoris perfona: ἐνθυμῇ ὡς ἀποβλέπουσιν εἰς σε οἱ ἄνθρωποι; Hoc lautae veftes cultusque fplendidus efficiunt, praefertim apud imperitiores. Κάθου ὧδε καλῶς, Vulgatus: *Sede hic bene*, i. e. commode; vel καλῶς, *in conspicuo loco isto*, unde apud Aelian. Var. Hift. II, 13. ἐν καλῷ τοῦ θεάτρου καθῆσθαι. *Tertullianus* Apologetico: *Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti.* Fuiffe videntur in urbibus quibusdam homines, medii quafi inter Iudaeos et Chriftianos, dubitantes et fluctuantes, an confultius effet Iudaismum deferere, et ad chriftianam religionem accedere, nec ne? Credibile eft, miniftros ecclefiarum fedulis ftudiis profecutos fuiffe omnes divites, et fplendide veftitos, fi venirent in confeffum publicum, ut eo facilius eos in focietatem fuam pertraherent, pauperes vero neglexiffe, nec de eorum falute follicitos fuiffe. Ven. *Pott* o venientes in coetum funt fratres advenae. Diaconos aliosve in ecclefiis adfuiffe exiftimat, qui his fratribus loca affignarent, et quidem priora, eaque honeftiora divitibus, inferiora vero pauperibus. Ven. *Storr* cum Hammondo et celeb. Herdero Chriftianos intelligit, inter quos lites factae fuerant, ecclefiae arbitrio dirimendae. Matth. XVIII, 17. 1 Cor. VI, 1. fqq. Sed haec omnia funt incerta. Poffunt etiam intelligi eidem adfcripti ecclefiae, qui, quum fedilia ab aliis, qui ante venerant, iam effent occupata, locum ubi federent, non ftatim invenerunt.

4. Καὶ οὐ διεκρίθητε — πονηρῶν.) *Tum non diiudicavistis* (rem illam) *tum pravos iudices vos praebuistis.* Nonnulli volunt interrogative haec legenda, quomodo

do legit Syrus, ficut hebr. לא et וְלא ponitur pro הֲלא. Verbum διακρίνεσθαι h. l. varie reddunt interpretes. Videtur praeferenda effe eorum fententia, qui active reddunt per *discernere*, fed *discrimine iniusto et illegitimo*, alterum alteri praeferre. Ἐν ἑαυτοῖς, i. e. ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, Marc. XI, 23. Senfus eft: *Pro arbitrio vestro alterum alteri posthabetis.* Κριταὶ hic dicuntur ii, *qui discernunt vel aestimant.* Genitivus διαλογισμῶν πονηρῶν hic non eft obiecti, fed attributi. Iudicatis fecundum malas cogitationes; eftis iudices male ratiocinantes; ex veftitu nimirum ad animum. Nam διαλογισμοὶ πονηροὶ funt mala principia, vel pravae cogitationes et ratiocinia falfa eorum, qui dignitatem vel vilitatem aliorum externo cultu, veftitu aliisque rebus externis metiuntur. Ven. *Storr* ita vertit: *Nonne vero ipsi vobis sententiam dixistis, iudices vos esse, male ratiocinantes?* Alterum καὶ, quemadmodum *Vau* in וַיַּשׁ (Gen. XLVII, 5.) reddit *quod.* Διεκρίθητε vero in eandem fere partem accipit, atque codex Corbeienfis, qui habet: *diiudicati estis.* Denique ἐν ἑαυτοῖς interpretatur a *vobis ipsis.* Si, quod multi faciunt, omittitur καὶ ὀ, tunc fenfus eft: *Hac ratione inter vos Schisma ortum est; et facti estis iudices duarum partium; alii aliis exprobrant prava consilia*, ut fignificetur *divisiones* fic ortas effe his in urbibus. Equidem non dubito, nunc eorum accedere fententiae, qui hoc comma fine interrogatione legi volunt. Et horum quidem expeditiffima ratio ea eft, quam Carpzovius iniit, (in Progr., quo epiftola Iacobi illuftratur Helmft. 1782.) cenfens, geminatum καὶ h. l. ita fibi refpondere, ut Latinorum *et — et*, *tum — tum*, hoc fen-

ſenſu: *tum non diiudicaviſtis* ſ. *reputaſtis* rem illam (ſupplendum enim eſt τῦτο, vel τάυτα) *tum pravos iudices vos praebuiſtis.* Nec obſtat paſſiva verbi forma, (διακρίθητε) *diiudicati eſtis*, quippe quae et in hoc verbo et in aliis, activam ſaepe ſignificationem habet, ut Rom. IV, 20. 2 Petr. I, 3. 4. Hebr. XII, 26. Huic ſententiae Knappius etiam acceſſit l. c. pag. 553. ſ.

5. Ἀκέσατε — ἀγαπῶσιν ἀυτὸν) *Heus vero, cariſsimi fratres, annon Deus probat rerum mundanarum egenos, abundantes fide, et participes felicitatis, quam cultoribus suis promiſit?* Ἀκέσατε, i. e. animum attendite. Ἐκλέξαθαι eſt *diligere, probare*, hebr. בָּחַר. Πτωχὲς τῦ κόσμυ, *qui mundo videntur pauperes* dixit, ut melius inferret ἀντίθετον quod ſequitur; vel etiam *pauperes, quod attinet ad res terrenas.* Hos Deus probat et prae ceteris diligit, ſi ſint πλέσιοι πίςει, abundantes fide. Alienus ab omni partium ſtudio pauperes et humilis conditionis homines probat et beneficiis ornat. Primum igitur argumentum, quo confirmatur, perperam illos iudicare, qui divites praeferant propter ſolas divitias, petitum eſt ex divinae rationis diſſimilitudine; Deum nempe pauperes adeo non indignos habere ſuo ſavore ut potius eos prae aliis diligat et probet, atque participes felicitatis aeternae faciat. Maximam partem Chriſtianorum pauperes fuiſſe ſatis conſtat.

6. Ὑμεῖς δὲ — πτωχὸν) Aoriſtus pro quovis tempore, ut et ſupra v. 4. Ἠτιμάσατε *deſpicatui habuiſtis*, ut Syrus habet. ὀυχὶ οἱ πλέσιοι — κριτήρια) Alterum argumentum, quo ſtudium illud partium reprehen-

 den-

dendum esse docet Iacobus: Si quid huc praeiudicati afferendum esset, iudicio ex solemnibus divitum moribus facto, divitem potius in antecessum fuisse postponendum. Καταδυναστεύειν, *opprimere, inique alicui imperare*, Divitum mos est imperiose agere adversum pauperes; operam eorum parvi ducere. Καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια, *ad tribunalia*. Videtur de Iudaeis incredulis esse sermo; hi enim, praesertim ditiores, opprimebant pauperes Christianos, et accusabant eos apud magistratus, ut ex Apostolorum Actis notum est.

7. Οὐκ αὐτοὶ — ἐφ' ὑμᾶς;) *Nonne isti conviciis proscindunt honorandam illam personam, ex qua accepistis nomen?* Ὄνομα pro *persona* saepius iam habuimus; et Christum intelligendum esse, facile apparet. 1 Petr. IV, 16. Καλὸν, *honorandum*. Τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς i. e. ἐξ οὗ ἐπικαλεῖσθε, vel ἐπίκλησιν ἔχετε. Christum tanquam impostorem reiiciunt, maledictisque lacessunt divites Iudaei et Pagani. Possunt etiam haec verba ita exponi: *Nonne isti conviciantur praeclarum nomen quo vos appellamini?* Intelligitur nomen Christianorum, quod primi susceperunt Antiocheni. Act. XI, 26. Τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς, *quo appellamini*, more Hebraeorum, qui nomen eius, a quo denominamur, *super nos vocari* dicunt. Vid. Gen. XLVIII, 16. 1 Reg. VIII, 16. Ies. IV, 1. Invisum fuisse nomen Christianorum profanis, satis constat. Sed probabilior est prior explicatio: *a quo vos denominati et appellati estis*. Ita enim verba τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς ex usu loquendi Hebraeorum reddenda sunt. Vid. Gen. XLVIII, 16. Ies. IV, 1. Ier. XXV, 29. et alia loca a KNAPPIO laudata, l. c. p. 564. s.

Ce-

Ceterum nemo non videt, quae hic *universe* de divitibus et pauperibus enuntiantur, ea de magna eorum parte intelligenda esse.

8. Εἰ μέντοι — βασιλικὸν) Iudaei, Christianis ubique infensi, praecipue zelum legis Mosaicae prae se ferebant. His igitur *Iacobus* similiter summam et arcem universae legis opponit, sicut Christus Matth. XXII, 34. sqq. et Paulus Gal. V, 14. Rom, XIII, 9. *Lex regia* sine dubio vocatur praeceptum de amore proximi ideo, quia maximi est momenti, et utilissima. Nam βασιλικὸν saepe est praestantissimum, et Deo auctore dignissimum. Philo, *quod omnis probus liber* p. 888. Βασιλικώτερον οὐδὲν ἀρετῆς, *nihil aeque regium ac virtus*, Plato in *Minoe* citante Stobaeo ferm. 42. τὸ μὲν ὀρθὸν, νόμος ἐςὶ βασιλικός. Maximus Tyrius Diss. 10. sub. init. κάλλος βασιλικός, *pulcritudo regia*, Κατὰ τὴν γραφὴν, Levit. XIX, 18. quae sententia potissima esse debebat iis, qui ex Iudaeis facti erant Christiani.

9. Εἰ δὲ — παραβάται) *At si partium studio ducamini, peccatum admittitis, et notamini ab illa lege tanquam violatores.* Legem intelligi nonnulli putant eam, quae extat Levit. XIX, 15. sumendam ita, ut non solum ad iudicia pertineat, sed et ad honorum signa in coetu ecclesiae. Sed respicere etiam Apostolus potest ad legem de amore proximi, quam modo comm. 8. vocaverat νόμον βασιλικὸν, quae respectu personarum, vel partium studio omnino violatur.

10.

10. Ὅστις γὰρ — ἔνοχος) *Qui enim totam legem servaverit, obsequium vero denegaverit uni praecepto, negligentiae omnium reus est.* Per ὅλον τὸν νόμον hic intelligit Iacobus legem Mosis, et idem de lege evangelica valere innuit, quod de illa lege omnes fatebantur. Si quis omnia alia praecepta servaverit, πταίσει δὲ ἐν ἑνὶ, *violaverit autem unum*, nempe eorum, quibus poena capitalis constituta est, γέγονε πάντων ἔνοχος, i. e. ὡς πάντων ἔνοχος. Non minus morte punitur quam si omnia praecepta violasset. Sic Rabbini dicunt: *Qui transgreditur unum praeceptum, est ac si transgrederetur omnia.* Quod de lege Mosis valet, hoc etiam de lege Christi dicendum est. Παραβάτης legis Christi is habetur, qui unum aliquod praeceptum ab eo profectum, e. c. illud, quo προσωποληψίας crimine alios laedere vetamur, scienter et pertinaciter violat, quamvis alia officia non negligat. Πταίειν, *impingere, offendere*, et ex adiuncto: *vacillare, labi*, metaphorice *peccare, aberrare a virtutis tramite.* Πταίειν ἐν ἑνὶ, sc. λόγῳ, h. l. est *unum mandatum prorsus negligere.* Non enim *singulares actus*, cuicunque praecepto repugnantes damnat Apostolus, sed eos carpit, qui certum officiorum genus omnino negligebant. Ven. *Semlerus* putat ἑνὶ forsan hebraico more positum esse pro πρώτῳ, *primo* praecepto in decalogo, vel eo praecepto, quod novo iure christiano est primum, ut Christus Matth. XXII, 37. 38. dixit πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολήν. Durior haec interpretatio esse videtur, quam ut admitti possit. Ratio autem, cur is, qui unum praeceptum negligit, reliquorum etiam reus sit, est in promtu. Qui nempe unum aliquod praeceptum scienter et pertinaciter violat, is eo ipso ostendit, se legislatoris reveren-

verentem non esse, sed in iis etiam actibus, qui legi consentire videantur, aliis citius rationibus duci, quam pietate in Dominum.

11. Ὁ γὰρ — παραβάτης νόμου) Scite *Salvianus:* „ Si enim pro arbitrio suo servi dominis obtemperarent ne in iis quidem, in quibus obtemperaverint, obsequuntur. Quando enim servus ex Domini sui iussis ea facit tantummodo, quae vult facere, iam non dominicam voluntatem implet, sed suam," Ceterum recte monet Ven. **Pott**, haec, quae dicta sunt, v. 10. et 11. non revocanda esse ad metaphysicam subtilitatem, quasi Iacobus omnia peccata paria esse, et eum, qui unam migraverit legem, eandem poenam, ac si omnes violasset, daturum esse, contendat, sed id unum innuere voluisse: ne unius quidem legis migrationem esse vilipendendam, qui Deum habeat auctorem, cuius auctoritas etiam vel uno praecepto laeso admodum violetur.

12. Οὕτω λαλεῖτε — κρίνεσθαι) *Eo modo loquamini* (doceatis) *et agatis, qui decet homines olim secundum legem, quae libertatis est magistra, diiudicandos,* i. e. *Cogitate semper, dicta et facta vestra iudicanda esse,* illo die, *secundum legem eam, quae est libertatis magistra,* i. e. secundum religionis christianae praecepta, quibus observandis ab imperio vitiorum et pravarum libidinum liberandi sumus, inprimis secundum τὸν νόμον βασιλικόν: *amabis proximum tuum ut te ipsum,* v. 8. Severam igitur iudicis Dei sententiam experietur, quisquis hanc legem neglexerit, v. 13. Μέλλοντες κρίνεσθαι, sc. die extremi iudicii. Διὰ νόμου, i. e. κατὰ νόμον. De lege libertatis vid. supra c. I. 25.

25. Ergo fermonibus et actibus, *amore plenis πιστις νόμου ἐλευθερίας* comprobanda eft.

13. Ἡ γὰρ — ἔλεος) i. e. *Poena gravissima affligetur is, qui non exercuit benignitatem*, qui neglexit illam legem libertatis, legem primariam religionis chriftianae, quae mutuum erga omnes amorem praecipit, v. 12. cf. v. 8. Κρίσις interdum etiam eft *poena*. *Poena ἀνίλεως* eft, quae ita exercetur, ut gratiae et condonationi non amplius fit locus. Ἔλεος, refpondens Hebraeo חֶסֶד, omne genus beneficentiae fignificat; mutuum erga omnes homines amorem. Vide dicta ad Matth. IX, 13. Lex Evangelii eft, ut beneficiamus omnibus; qui id non facit, dure tractabitur, Matth. VII, 1. XXV, 42. κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως) *Beneficentia de damnatione triumphat*; eam non metuit. Ἔλεος, abftractum pro concreto, *homo benignus, alios amans*, et amorem dictis et factis oftendens. Mifericors, benignus gloriari poteft de iudicio extremo; quia nullius culpae fibi confcius, fupplicia non timet, fed praemia expectat. Non poteft Deus damnare fuae bonitatis imitatores. Non excluduntur aliae virtutes, fed beneficentiae vis declaratur. Cf. Rom. XIII, 8—10.

14. Τί τὸ ὄφελος — σῶσαι αὐτόν;) *Quid prodest si quis glorietur, se fidem habere, neque vero factis ostendat? Potestne talis fides eum felicem reddere?* Cf. infra v. 24. Πίστις h. l. non tantum eft *religionis notitia seu professio*, ἀκρόασις τοῦ λόγου, de qua c. I, 22. fqq. fed etiam fiducia, quae inde exiftit. Vid. GE. CHRISTIANI KNAPPII Scripta varii argumenti, (Hal. 1805.) p. 470. Λέγειν, vel *cogitare*, vel *palam profiteri*. Ἔργα

γα, sc. fidei consentanea. Hic locus doctrinae Pauli de peccatorum remissione sine meritis operum, propter Christum solum adipiscenda, minime repugnat, quod facile perspicere potuissent Interpretes, si utrumque et Pauli et Iacobi locum diligentius considerassent. *Paulus* nempe docet Rom. III. *peccata pristina nobis remitti*; *nosque a Deo recipi in gratiam*, (hoc enim apud Paulum est δικαιοῦσθαι) ex mera gratia antequam operum meritis favorem eius nobis conciliavissemus. *Iacobus* autem ostendit, fidem, sensu latiori, non esse genuinam, aut vere talem, nisi bona opera consequantur. Ergo Paulus et Iacobus non *eiusdem generis homines* obiurgant aut edocent. Paulo enim ὁ νόμος est universa lex Iudaica, et ii, contra quos disputat sunt Iudaei, qui se solos, exclusis paganis, ἐξ ἔργων νόμου, propter observationem legis Mosaicae δικαιοῦσθαι censent. Distinguenda sunt igitur in tota hac disputatione ἔργα νόμου et ἔργα ἀγαθά. Nam apud Iacobum ἔργα sunt dicta et facta religioni christianae consentanea, v. 8. et ii, adversus quos scribebat, erant Christiani, qui fidem a factis divellebant, et nudam fidem sufficere putabant. Agendam autem esse vitam doctrinae convenientem, si quis frui velit felicitate, id Paulus etiam docet Rom. II, 13. VI. et in omnibus Epistolis. Illustrari possunt *Iacobi* verba ex artibus et artificiis in vitae communis usu obtinentibus, quorum *mortua*, i. e. inutilis theoria est, nisi in actus producatur. *Philo* Lib. de congr. quaerendae erudit. gratia p. 430. D. Τίς ὄνησις εὐφώνου ἡσυχάζοντος, ἢ μὴ αὐλοῦντος αὐλητοῦ, ἢ κιθαριστοῦ μὴ κιθαρίζοντος, ἢ συνόλως τεχνίτου τοῦ κατὰ τὴν τέχνην μὴ ἐνεργοῦντος; ἡ γὰρ ἄνευ πράξεως θεωρία ψιλὴ οὐδὲν ὄφελος τοῖς ἐπιστήμοσιν. Ubi nota τὸ ὄφελος, quo Iacobus

bus usus. Falsa opinio, fidem solam prodesse ad salutem, olim valde fuit frequens apud Iudaeos, qui existimabant, omnem Israëlitam, qui modo professionem Iudaismi non abiecisset, partem tandem habiturum in altero seculo, i. e. in vita aeterna. Quum eadem sententia apud multos Christianos invaluisset, *Iacobus* eam refutavit. Interrogatio, *μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτὸν;* efficacissime negat. Non potest sola religionis notitia, vel etiam fiducia in Christum collocata, vitae, morumque probitate destituta eum felicem reddere.

15. 16. *Ἐὰν δὲ ἀδελφὸς — τὸ ὄφελος;*) Rem propositam Iacobus similibus illustrat. Propositum autem habet sibi hoc haec comparatio: Sicut bona dicta non prosunt egenti, cui dicuntur, etiam si adsit forte animus optans egenti bona: ita nec fides destituta operibus prodest credenti. In hoc autem simili inest et aequitatis demonstratio. Noluit ille prodesse alteri: aequum est, ut nec sibi prosit. *Γυμνοὶ, male vestiti*, ut Matth. XXV, 36. 38. 43. 44. aliisque multis locis. *Λειπόμενοι τῆς ἐφημέρου τροφῆς*, qui non modo destituuntur rerum mediocri copia, sed nec habent, unde in diem vivant. Quod hic *τροφὴ ἐφήμερος*, id *τροφὴ καθ' ἡμέραν* *Alexidi* et *Aristophani.* Qui nihil habent amplius *καθημερόβιοι* Graecis. *Ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, bene vobis sit.* Est enim bene precantis. *Θερμαίνεσθε, calefacite vos* sc. vestitu; metonymia; pro *estote vestiti.* Iob. XXXI, 20. *Καὶ χορτάζεσθε, bene pasciminor*; sit vobis unde saturemini. *τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, quae corpori expediunt.* Nam adiectivum istud apud Graecos modo Genitivum, modo Dativum regit. *Μὴ δῶτε δὲ αὐ-*

τοῖς,

τοῖς, nempe quum id facere vobis in proclivi sit. Τί τὸ ὄφελος; Bona vota non sunt spernenda, sed nullius pretii, si ab eo profiscantur, qui quod optat, effectum dare potest, et non vult. Posset etiam referri ad nomen christianum, seu religionis professionem. Cur te *Christianum* nominas? ecquid ad te ipsum utilitatis inde redibit?

17. Οὕτω καὶ — καθ' ἑαυτήν) Sicut vestra illa vota, effectu destituta, proximis vestris non prosunt, ita nec vobis proderit fides vestra, destituta operibus. Deus vestro vos modulo metietur. *Mortuum* esse dicitur, quicquid effectum suum non consequitur. Πίστις καθ' ἑαυτὴν, *fides per se*, si sola cernitur, ab operibus vel recte factis seiuncta. Versio syriaca: Si est sola et separatim. Ut nempe corpus exanime nihil efficere potest, ita et fides, operibus destituta, nihil prodest, vel efficit; i. e. homini vera virtute destituto, nullam utilitatem affert.

18, Ἀλλ' ἐρεῖ — ἔχω) *Dicere potius quis posset*: *Tu fidem habes, atque ego facta habeo.* Varie explicatur hoc comma. Mihi nunc placet sententia Knappii (l. c. p. 590. sqq.) loquentem induci alium quempiam, probum et sapientem (c. III, 13.) qui priorem illum τινὰ (v. 14. cf. v. 16.) de imaginaria fide sua temere praedicantem refellat. Is igitur illum iam sic affatur: *Tu fidem habes*, pro: *Tu dicis te fidem habere*, v. 14. Id enim agit, ut *fidem* illi prorsus abiudicet. Deinde haec subiungit: *Atque ego facto habeo*, (quibus tu non studes, teque impune carere posse putas;) ut indicet, se talem requirere fidem, quae cum factis coniuncta sit. Id ipsum declarant verba: δεῖξόν μοι — τὴν πίστιν μου) *Ostend-*

de mihi fidem tuam sine factis (tuis) ; atque ego ostendam tibi e factis meis meam fidem. De constituenda lectione vid. KNAPPIUM l. c. nam alii legunt ἐκ τῶν, alii χωρὶς τῶν ἔργων. Vera lectio videtur esse χωρὶς ut ironice intelligenda sint haec verba. *Ostende mihi vero tuae fidei praestantiam sine factis,* si potes. Aliter tibi non credam, fidem quam tu iactas hoc nomine dignam esse, nisi id mihi re ipsa, et factis tuis ostendas. Alias huius loci explicationes vid. apud Storrium et Pottum.

19. Σὺ πιστεύεις — φρίσσουσι) Affertur exemplum, ad confirmandam illustrandamque sententiam ante v. 17. (cf. v. 14.) propositam, quae fidem *solam,* h. e. eam, cui facta desint, *salutarem* esse negaverat. Sumitur id, quod inter credenda primum est, Deum esse, et esse unum, unde etiam pendet tota in Christum fides. Καλῶς ποιεῖς, *bene hoc se habet,* sed non sufficit ad salutem. Καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύει, nempe esse Deum, et esse unum. Δαιμόνια, *mali spiritus.* Καὶ φρίσσουσι, *et contremiscunt;* non modo salutem nullam sperandam habent, sed et pro sua pravitate graviora tormenta cum metu exspectant. Verbum φρίσσειν per metonymiam ingentem metum significat, vertiturque in Glossario: *horreo, horresco.* Iam porro vir ille sapiens, quem Iacobus inde a comm. 18. loquentem inducit, *germanae fidei* indolem, Abrahami exemplo magis declarat v. 20—23.

20. Θέλεις δὲ — νεκρά ἐστιν;) Θέλεις δὲ γνῶναι; Vin' tibi exemplis, e sacro codice, cui credere te ais, depromtis, ostendi, verum esse quod dixi? Ἄνθρωπε κενὲ, ריקא, Matth. V, 22. Non igitur omnino uni-

ver-

verſim ſumendum, quod Chriſtus vetat tali vocabulo quempiam appellari, ſed ubi id ex odio et impotenti ira fit, non ubi fraterno corrigendi animo; praeſertim ſi, qui ita loquitur, imperium aliquod in alterum aut inſpectionem habeat. Sic μωροὺς, *stultos*, dixit Chriſtus Matth. XXIII, 17, 19. et ἀνοήτους tum Chriſtus, Luc XXIV, 25. tum eius exemplo Paulus Gal. III, 1. 3. Sed ſimul notandum, et hic et illis Chriſti Apoſtolique verbis non certum aliquem hominem, ſed hominum genus, et quidem prava aliqua qualitate aut perſuaſione tinctum ita compellari.

21. Ἀβραὰμ — θυσιαστήριον;) *Abraham, parens noster, nonne propter recte facta Deo probatus est, quum filium suum, Isaacum, arae imponeret?* Viſus eſt Iacobus nonnullis contradixiſſe Paulo, expreſſis verbis docenti, (Rom. III, 28.) πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. Nec veriſimilitudine caret, vanos homines Paullina illa doctrina abuſos fuiſſe. Sed fac, fuiſſe inter Chriſtianos, ad quos Iacobus ſcripſit, qui *abuterentur* dictis Pauli de δικαιώσει, tum Iacobus non ipſi Pauli doctrinae, ſed falſae cuidam explicationi Paullinae doctrinae contradixiſſe dicendus erit. *Paulus* nempe adverſus *Iudaizantes*, qui putabant, obſervatione legis, inprimis Moſaicae ex debito quaſi ſe expectare poſſe praemia et felicitatem aeternam, diſputans, dixerat: *quemque hominem, sive natione sit Iudaeus sive Paganus, sola Christi fiducia, nullo suo merito beari*, (Rom. III, 25. ſ.) Ii vero *Christiani*, adverſus quos *Iacobus* diſputat, in ea erant perſuaſione, (ut ex eiusdem Apoſtoli reſponſione patet,) poſſe aliquem beari πίστει χωρὶς ἔρ-

ἔργων (ἀγαθῶν,) i. e. fide destituta factis; salutem propter Christum obtingere non tantum nullo nostrorum factorum merito, sed etiam ita, ut emendata mente, et piis factis ne quidem sit opus. Hoc autem Paulo nunquam in mentem venerat. Is enim perspicue docet, (Rom. VI. VIII.) religionis christianae hanc esse vim, ut nobis praestet, quod lex Mosis praestare non poterat, ut nos ab infausto pravarum cupiditatum imperio liberet, et in animis nostris desiderium rerum coelestium, sensus bonos, et verae virtutis studium excitet et alat. Ergo Paulus et Iacobus amice conspirant.

Paulus docet: Christianis non amplius opus esse lege Mosaica, ut consequantur favorem Dei, et meliores reddantur; solam religionem Christianam nobis praestare omnia ad salutem necessaria; hancque felicitatem nobis obtingere nullo nostro merito, ex mera gratia divina.

Iacobus docet: Fidem, (sive religionis professionem in universum, sive Christi fiduciam nominatim intelligas,) πίστιν igitur, quae careat bonis sensibus et recte factis, non esse veri nominis fidem, sed imaginariam et fictam.

Uterque, et Paulus et Iacobus thesin suam exemplo Abrahami illustrat, uterque accommodate ad rem, quam tractat; et quod Iacobum attinet, non ille negat, Abrahamum πίστει consecutum esse favorem divinum, sed hoc negat, πίστιν eius destitutam fuisse factis. Ostendit potius Abrahamus πίστιν suam et fiduciam eo, quod Filium de Sara

Sara unicum, vinctum impofuit arae, ut fieri mos victimis, paratus etiam eum mactare, fi Deus in iuffo perftitiffet. Cf. Hebr. IX, 17. Significanter addit Iacobus, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, *super altare*, ex Gen. XXII, 9. quafi diceret, ad certam, ut ipfe arbitrabatur, mortem, quae victimas ita altari impofitas, et in id ligatas folebat fequi.

22. Βλέπεις — ἔργοις αὐτοῦ) *Vides, fidem eius inserviisse operibus eius*, i. e. produxiffe bona opera. Fides eius *adiuvabat* facta, ut facilius et certius fierent. Συνεργεῖν, *inservire, conducere.* Philo Lib. de mundo p. 1165. D. αὐγὴ τὸ ἀποσελλόμενον ἐκ Φλογὸς συνεργὸν ὀφθαλμοῖς, εἰς τὴν τῶν ὁρατῶν ἀντίληψιν, *splendor est, qui a flamma emittitur,* *oculis inserviens ad res spectabiles apprehendendas.* In eodem Lib. p. 1171. D. Οὐδὲν εἰς τὸ Φθείρεσθαι τὸν κόσμον ἡ πλασθεῖσα τῷ λόγῳ μείωσις τῆς θαλάσσης συνεργεῖ, *ad mundi interitum asserendum commentitia maris imminutio nihil confert.* Sic plane Syrus intellexit verbum συνεργεῖν, habet enim הימנותה סיעת לעבדוהי *fides eius auxilio fuit operibus eius.* καὶ ἐκ — ἐτελειώθη) *Et ex operibus cognitam fuisse fidei perfectionem*, et magnitudinem. Verbum τελειοῦσθαι hic ut alibi eft pro perfecto agnofci, ut 2 Cor. XII, 9. ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, *potentia mea in illis, qui malis obnoxii sunt, perfectius agnoscitur.* Senfus igitur eft, Abrahamum operibus, praecipue vero oblatione filii fui demonftraffe fidei fuae veritatem et integritatem.

23. Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα) *Sic confirmata est scriptura; apparuit, verum esse, quod di-*

cit Scriptura. Πληρῶσθαι hic eſt, *verum deprehendi*; nam innuitur effatum, quod extat Gen. XV, 6. Veram fuiſſe πίστιν illam, quae l. c. parenti noſtro tribuitur, ex factis eius intellectum eſt, quum v. c. filium arae imponere non dubitaret. Hoc igitur eventu *confirmatum* eſt praeconium fidei eius. Ἡ γραφὴ, per Meton. contin. pro contento, *locus*, ſ. *dictum scripturae*, ut Marc. XII, 10. Io. XIX, 24. καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.) *Et favore divino dignus habitus est*, i. e. Deus hoc ita in bonam partem accepit, ut Abrahamum praemiis afficiendum exiſtimarit. Cf. notata ad Rom. IV, 3. καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη) *Et amicus Dei appellatus est*, i. e. fuit, factus eſt, locutione hebraea, qua vocari aliquis dicitur nomine, qua nunquam appellatus eſt, ſed quod ipſius ſtatum pulcre exprimit, ut 1 Io. III, 1. et in V. T. ſaepe. Pertinet hoc ad ea, quae habemus Gen. XXII, 16. ſeqq. ubi Deus, quod ante non fecerat, iuratum foedus cum Abrahamo iniit, ſicut reges cum amicis ſolent, additurque cauſſa: quia feciſti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me. Quo et illud ſpectat, quod eſt Ieſ. XLI, 8. et 2 Paralip. XX, 7. Cf. Gen. XVIII, 17. Philo de verbis: reliquit Noë p. 281. E. φίλον γὰρ τὸ σοφὸν Θεῷ μᾶλλον ἢ δοῦλον, παρὸ ὃ καὶ σαφῶς ἐπὶ Ἀβραὰμ φάσκει, μὴ ἐπικαλύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ φίλου μου; pro quo in Alexandrina verſione loci cit. Geneſeos: τοῦ παιδός μου. At Hebraicum עֶבֶד, quamquam Alexandrini fere ſemper per παῖδα reddunt, tamen Eſth. II, 18. pro עֲבָדָיו vertunt pulcre φίλοι. Sunt igitur παῖδες idem qui φίλοι, *amici familiaresque regum et principum*, qui παῖδες quoque dicuntur Matth. XIV,

2.

2. *Arabes* etiam Abrahamum vocant *Alchalilo*, ut notat D. I. H. Michaelis in annot. uber. ad 2 Paralip. XX, 7. Hactenus Iacobus per *sapientis Christiani* perſonam cum vano *fidei* iactatore coram lectoribus diſputavit. Iam rurſus *lectores* (v. 14.) compellat, et ſummam ante dictorum colligit.

24. Ὁρᾶτε — μόνον) *Videtis igitur, ex factis aliquem argui Deo probatum, non ex fide sola.* Cf. dicta ad v. 21. Hoc ergo dicit Apoſtolus: Ut, qui iam credidit, Deum habeat amicum et fautorem, non ſufficere fidem ſolam, ſed, ſi tempus detur et occaſio requiri et bona opera, qualia praeſtitit Abrahamus.

25. Ὁμοίως — ἐκβαλοῦσα;) De hac *Rahabe*, et de voce πόρνης vide notata ad Hebr. XI, 31. Quia multi etiam alienigenae in eandem cum Iudaeis credentibus eccleſiam coaluerant, alterum Iacobus exemplum addit, valde ad eorum rem appoſitum, feminae et extraneae a ſanguine Abrahami, et vitae antea mendoſae, quales et plerique ex gentibus fuerant. Οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη; Interrogative. Nonne operibus id conſecuta eſt, ut fidei praemium a Deo referret, ſola Dei iuſſu ſervata, quum omnes eius populares interficerentur, deinde dignata coniugio viri, eminentis inter ſuos, Boozi. Fides praeceſſerat, qua Deum agnoverat unum coeli terraeque Dominum, Ios. II, 1. Hebr. XI, 31. quod quantum fuerit illis corruptiſſimis temporibus, ex frequentibus Hebraeorum circa id ipſum lapſibus ſatis intelligitur. Sed fidei huic addenda cenſuit opera. Ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, *quam excepisset exploratores*, Hi enim recte

etiam *nuntii* dicuntur, quia in id mittuntur, ut ſpectata renuntient. Hoſpitio eos excepit, texitque, reverentia unius Dei, quem ab Hebraeis coli, quemque huius belli auctorem eſſe Hebraeis intellexerat. *Καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα et alia via dimittens;* nam *ἐκβάλλειν* non ſemper eſt *vi eiicere*, ſed interdum etiam *dimittere*, ut Matth. IX, 25. *Alia via*, quam qua ituri putabantur. Nam et per murum eos demiſit, et devia itinera monſtravit, ne ab Hierichuntinis deprehenderentur. Haec omnia non factura, ſi ſalutem ex nuda fide ſperaſſet.

26. *Ὥσπερ — νεκρά ἐστι) Corpus sine anima est mortuum*, i. e. functiones hominis convenientes non edit. *Πνεῦμα, Spiritus hominis, animus.* Is ubi abiit, relinquitur corpus *νεκρὸν*, non edit ex ſe eos actus, qui humano corpori conveniunt. Sic etiam fides ſine operibus mortua eſt, non producit id, quod producere debebat, continuationem ſcilicet divini favoris, et conſequenter vitam aeternam. Eſt ſicut corpus ſine anima.

CAP. III.

1. *Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε) Ne quivis ambiat munus doctoris*, i. e. Epiſcopi eminenter ſic dicti. Videntur fuiſſe inter Chriſtianos, qui more Iudaeis conſueto, ſe ingererent muneri docendi, et obtrectarent aliis doctoribus, de qua re Paulus ſaepe in Epiſtolis queritur. Si epiſtola haec ad Chriſtianos Antiochenos ſcripta eſt, facile cauſſa huius admonitionis perſpicitur. Cf. ſupra c. I, 19. *εἰδότες — ληψόμεθα) Cogitantes, nos* (olim) *poenam graviorem esse experturos* (gravori iudicio fore obnoxios,)

xios,) i. e. cogitantes, Deum requirere plura a nobis, qui doctores aliorum fumus, quam ab aliis. In prima perfona loquitur Apoftolus *per communicationem*. Ipfe enim a *suo* docendi munere nullas poenas, fed praemia expectabat. Κρίμα, *poena*, ut Matth. XXIII, 14. Graviores poenas dabunt doctores, quam alii homines, fi munere fuo male fungantur.

2. Πολλὰ — ἅπαντες) *Omnes enim saepissime peccamus*. Igitur multo maius eft errandi periculum, fi quis doctoris gerat provinciam. Πολλά, *saepissime*, pro κατὰ τὰ πολλὰ μέρη τοῦ χρόνου. Proverbii inftar haec apud varios Scriptores occurrunt, ut *Wetstenius* oftendit. Πταίειν, *impingere, offendere, peccare*, et dictis et factis. εἴ τις — τέλειος ἀνὴρ) *Si quis ne verbo quidem peccaret, is perfectus esset vir*. Eiusmodi vero homines non dari, iam dixerat praecedentibus verbis. Quomodo rectus ufus linguae fit coniunctus cum totius vitae innocentia, declarant verba ftatim fequentia: δυνατὸς — τὸ σῶμα) *Qui omne etiam corpus potest refraenare*, i. e. omnes ad peccandum illecebras reprimere. *Grotius*, quem fequitur *Moldenhawer*, per τὸ σῶμα intelligit *corpus ecclesiae*, ut fit fenfus: Is demum aptus eft ad regendum totum corpus ecclefiae; plerumque enim fit, ut doctoris linguam fequatur plebs. Τὸ σῶμα interdum effe *corpus ecclesiae*, negari nequit. Hoc loco autem non accipi poffe hac fignificatione, patet ex comm. 6. Nec Iacobus in fequentibus de doctoribus folis loquitur, fed univerfum de recto ufu linguae, progrediens a fpeciali ad generale. Cohaeret nempe, ut mihi quidem videtur fermo Apoftoli hoc modo: Nemo fe temere ingerat

 mu-

muneri docendi; non enim omnes sunt pares. Doctor ecclesiae cavere debet, ne dicat, quod non compertum habeat. Observet etiam tempora, quibus quidque aut dicendum, aut silendum sit. Sed hoc difficile est, quia omnes saepe labimur, praesertim dictis. Quid igitur h. l. est τὸ σῶμα; *Pricaeus*: Forte *corporis* voce intelligendi hic affectus proprii, (quos, quia in plurimis eorum mens corporis ministerio utitur, metonymice σῶμα vocaveris, quomodo per metaphoram τὰ πάθη χαλιναγωγεῖν Lucianus dixit:) vel, missa eiusmodi figura, reliqua omnia sui corporis membra, (oculos nempe, ne illicitum quodvis inhianter inspiciant; manus, ne quid inconcessum tangant; pedes ne extra orbitas iustitiae se moveant, ceterasque quae supersunt partes,) in officio continebit. Ratio autem videtur esse, quod quum linguae adeo plerumque volubiles improvisique sint impetus, ut vel ipsum mentis, (qua nil velocius,) motum praevertant, reliquorum autem ministeria membrorum saltem locum aliquem arbitrio ac rationi concedant; illius rapidos modus qui cohibere noverit, potestates actusque ceterorum sub imperio haud difficulter habiturus est.

3. Ἰδὲ, τῶν ἵππων — μετάγομεν) *Ecce, equorum ori frena immittimus, ut nobis obsequantur, et* (sic) *totum eorum corpus circumagimus.* Apposita similitudine ostendit, saepe exigua esse, quae res magnas moveant. Videntur nempe v. 3. et 4. referri ad v. 5. *Carpzovius* vero comma hoc cum praecedentibus ita iungit: Qui os et linguam suam compescit, is totum corpus gubernare potest, aeque ut, qui saltem os equi frenat, totum corpus equi circumagit. Χαλινὸν ἵππῳ ἐμβάλλειν habet

habet Aelian. Var. Hiſtor. IX, 16. Πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτὰς ἡμῖν, Vulgatus: *ut consentiant nobis. Ire viam quam monstrat eques* — ut plane in eadem re Horatius locutus. Philo de Mund. Opif. p. 19. E, τό γε θυμικώτατον ζῶν ἵππος, ῥαδίως ἄγεται χαλινωθεὶς, ἵνα μὴ σκιρτῶν ἀφηνιάζῃ.

4. Ἰδὲ, καὶ τὰ πλοῖα — βέληται) Τηλικαῦτα apte dicitur, ad exprimendam navium magnitudinem. Ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων, *a ventis validis.* Pollux I. 9. §. 17. ἄνεμος βίαιος, σκληρός. Difficultatem regimini et hoc addit, quod et fluctibus huc illuc agitantur. Ὅπε ἂν ἡ ὁρμὴ τᾶ εὐθύνοντος βέληται, *quocumque gubernator voluerit.* Ὁρμὴ hic non eſt *impetus*, ſed *voluntas*, *consilium*, quo modo Herodianus Lib IV. uſus eſt, et alii Hiſtorici. Εὐθύνοντος, i. e κυβερνήτε. Heſychius: εὐθύνει κυβερνᾷ, et εὔθυνος, κυβερνήτης.

5. Οὕτω καὶ — μεγαλαυχεῖ) *Sic etiam lingua parvum quiddam est membrum, sed magna praestare potest* Parvum eſt membrum lingua, ratione habita corporis humani Μεγαλαυχεῖν, *magna iactare*, hic autem *magna praestare*, vel bona, vel mala, pro recto vel malo uſu linguae. Eraſmus: puſillum eſt membrum, ſed turgidum et iactabundum, lateque miſcens exitium, et ingentes excitans tumultus, ni freno animi cohibeatur: haec totos populos, tota regna committit. ἰδὲ, ὀλίγον — ἀνάπτει) Vox ὕλης, pro lignis, ſtrue, omninoque omnibus, quibus ignis nutritur, commode accipi poteſt. Maior tamen, ſi de *silva* accipias, ſententia eſt. In Gloſſis; ὕλη ἐν τοῖς ὄρεσι, ſilva, nemus.

6.

6. Καὶ ἡ γλῶσσα — ἀδικίας) sc. ἐστι. *Etiam lingua est ignis, cumulus impietatis*, i. e. similis est igni, caussa innumerorum malorum. Syrus aliter legisse videtur; vertit enim: *Et lingua ignis est, et mundus peccati veluti silva est.* Optime quidem, si spectetur totus contextus. Forsan scripsit Iacobus: Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας ὕλη, nam propter sequens οὕτως facile ὕλη potuit omitti, sicuti contra οὕτως praeter Syrum omittunt Cod. Alex. et 27. ap. Wetst. Vulg. corb. Antioch. Damasc. Isidor. Pelus. Sensus itaque esset: *Lingua similis est igni, malus mundus similis est silvae*, ut mali homines ponerentur vice materiae, quam ignis facile accendit. Ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας *cumulus malorum*, caussa innumerorum malorum. Sic mihi intelligenda esse haec verba videntur. Temerarii nempe improvisique sermones, vel mendacia etiam et convicia suscitant incendia odiorum, diffidiorum, seditionum, bellorum etc. Sic Latini dicere solent: *oceanus malorum. Semlerus* τὸν κόσμον explicat *ornatum*, ut 1 Petr. III, 3. Sirac. VI, 30. ut sit sensus: κοσμεῖ τὴν ἀδικίαν, *res male gestas aut pessimas studiosissime defendit atque exornat.* Alii aliter. οὕτως ἡ γλῶσσα — μέλεσιν ἡμῶν) *Sic inter membra nostra lingua se habet.* Haud raro idem est in membris nostris, quod ignis in silvam immissus. Καθίσταται, *etc.* Lingua in membris nostris illud est, quod igni multa vastanti rectissime comparatur. Particulam οὕτως a nonnullis omitti, modo notatum. Mihi vero omnino retinenda videtur, praesertim si forte vox ὕλη in praecedenti membro sit omissa, vel repetenda. Vulgo haec verba vertunt: *Lingua constituta est inter membra nostra.* Sed quid opus erat monere lectores de re pueris nota? Be[illegible]nius,

nius: *illud in nostris membris muneris habet lingua, quod ignis in materiam immissus.* Semlerus: *similiter* ἡ γλῶσσα, ὡς πῦρ, καθίσταται- *scilicet isto hominum vitio: non constituta est, sed tamquam ignis in membris nostris grassatur.* ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα) *Quae inficit totum corpus*, ſicut ignis totam ſilvam accendit, v. 5. Σπιλοῦν non tantum eſt *maculare*, ſed interdum etiam *inficere*. Quemadmodum qui ἐν λόγῳ οὐ πταίει, poteſt χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, v. 2. ſic contra, qui abutitur lingua, non poteſt refrenare reliquum corpus, vel corporis membra, quo minus in maiora peccata incidat. Sic e. c. lingua maledica iniurioſum hominem iurgiis implicat, in quibus, ſi non ad verbera et vibices venitur, ita certe totius corporis faciem dehoneſtat, interdum etiam morbis deformantibus afficit. Sic recte Ven. Storr. καὶ φλογίζουσα τὸν τρόχον τῆς γενέσεως) *Et inflammat totum vitae decursum*, ſuscitando nimirum odiorum, diſſidiorum, ſeditionum incendia, i. e. vitam noſtram miſerrimam reddit. Τρόχον pronuntiandum eſſe, non τροχὸν, multi iam obſervarunt. Γένεσις eſt *natura*, ut ſupra c. I, 23. *Cursus naturae*, autem eſt περίφρασις vitae. Sic Iudith XII, 18. Sap. VII, 5. Haud raro fieri ſolet, ut homo maledicus, vel effraenis lingua totam ſecuturam vitam ſuam reddat triſtem et infelicem. Impurae Veneris, quae ſine Cerere et Baccho friget, conſuetudinem et exitium intelligit *Ven. Semlerus*. Lingua talium doctorum, qui promittunt voluptatum omnium libertatem, inflammat omnem curſum γενέσεως, *naturae, quae inest humano corpori*, ut nullum amplius modum obſervet, ſed praeceps in omnes voluptates ruat. Sic dixit apud Wetſtenium Plutarchus τῆς γενέσεως ποταμον

μὸν generationem ex avis, patribus etc. καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης) Grotius: Praefens pro futuro, nisi fcribendum φλογισομένη, quomodo legiffe videtur Syrus. Sicut ipfa incendit; ita et ipfa, nempe cum corpore incendium feret gehennae. Lingua, quae tôt iras accendit, et corpus hominis vitamque depafta eft, poft haec omnia denuo ardebit, inflammata et difcruciata a gehenna. Senfus idem qui Matth. V, 22. Vide et Matth. XVIII, 9. Marc. IX, 47. Iacobus fine dubio refpexit ad vulgarem Iudaeorum opinionem, eam corporis partem, qua homo in hac vita inprimis peccaffet, in inferno inprimis puniri, five igne cruciari. Sapient. VI, 17. δι' ὧν τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων κολάζεται. Imagine demta, fenfus eft: linguae abufus hominem in altera etiam vita infelicem reddit. Pro ὑπὸ τῆς γεέννης Syrus habet, בנורא, Arabs באלראל, i. e. ab igne. Alii per gehennam intelligunt pravas cupiditates et concupifcentias, quibus accenditur quafi lingua. Varias variorum interpretationes breviter enarrat atque diiudicat Ven. *Pott*, Excurf. III.

7. Πᾶσα γὰρ φύσις — ἀνθρωπίνῃ) *Omnia animalia, volatilia, reptilia et marina domari possunt, et domita sunt ope humana.* φύσις θηρίων idem eft ac θηρία, *animalia.* Sic Plato de Leg. IX. παρέξει νόμος οὐδεὶς κτεῖναι τὸν πατέρα ἢ μητέρα τοὺς εἰς φῦς τὴν ἐκείνου φύσιν (eum) ἀγαγόντας. Vide Io. Conr. Schwarzii Commentar. Linguae Gr. voce φύσις, ubi plura invenies exempla. Sic etiam ἡ φύσις ἀνθρωπίνη eft, *homo.* Iamblichus vit. Pythag. c. 3. καὶ μεῖζόν τι ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνιδόντες τῇ τοῦ παιδὸς εὐκοσμίᾳ. Dicit autem Iacobus δαμάζεται καὶ δεδάμασται, ut often-

oftendat, perpetuum hoc effe, et ut nunc fit, ita factum femper. Hefychius: δαμάζεται, ὑποτάσσεται, *subigitur, domatur*, ita ut non poffit nocere. Latiore fignificatu fumtum verbum δαμάζειν porrigitur ad omnia animalia noxia, quae cornu, dentibus, calcibus, aut veneno nocent; fignificatque omnes artes, quibus homines utuntur, ad vitanda et coërcenda haec animalia; dum capiuntur, armisque fuis fpoliantur, aut vulnera ab iis accepta, vel venenati morfus arte humana curantur.

8. Τὴν δὲ γλῶσσαν — δαμάσαι) i. e. Difficilius eft linguam fuam, quam animalia fera et venenata domare. Loquitur de hominibus fibi relictis. Grotius intelligit *linguam alienam*. Hanc nemo domare poteft, ficut animalia fera manfuefaciamus. Forte ad utrumque refpicitur. ἀκατάσχετον — θανατηφόρου) Sc. ἐστί. Lingua eft *malum, quod coerceri nequit, plena est veneno lethifero. Aerger als ein unbändiges Ungeheuer, schädlicher als tödliches Gift*. Bengelius: Tum maxime eft malum cohiberi nefcium, *quum* turget veneno lethali. Θανατηφόρου, i. e. adeo mortiferi, ut omnia remedia fuperet. De fufurratrice lingua praecipue loquitur. Videtur Apoftolus refpicere inprimis ad doctores, v. 1. qui invectivis in alios Chriftianos, quos fuae partis non effe, fed aliis magiftris operam dare viderent, funeftiffima diffidia concitabant.

9. Ἐν αὐτῇ — γεγονότας) Ἐν, *per*. Εὐλογεῖν, *celebrare, laudare*. Per communicationem Iacobus loquitur in prima perfona; intelligit autem multos, inprimis doctores impios. Ifti impietatis magiftri volebant videri doctores Chriftiani, ideoque Deum omnino fermonibus

fuis

suis celebrabant; sed imprecationibus aliorum satis ostendebant, se non esse Dei amantes. Quomodo enim Deum ex animo veneretur is, qui hominibus omnium in his terris creaturarum praestantissimis imprecatur? Καὶ πατέρα, ut supra I, 27. Καταρᾶσθαι, ארר, proprie est *diris devovere*, deinde etiam quolibet modo *maledicere*. Pulcre haec conveniunt cum Aesopi dicto: *Linguam et optimam esse et pessimam*. Et Hebraei dicunt: *Vita et mors in manu linguae*. Γεγονότας, i. e. πεποιημένους, Gen. I, 26. 27.

10. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ — γίνεσθαι) Οὐ χρή, Hesych: οὐ δεῖ *non convenit, non oportet ita fieri*. Miseratione dignum, omnium nobilissimam creaturam sibi ita esse contrariam, ut in tota rerum natura nihil simile reperire liceat.

11. Μήτι — τὸ πικρόν;) Eodem nempe tempore, et ex eodem cavo. Nam ex vicinis cavis fit interdum, ut hinc dulcis fluat aqua, inde amara aut salsa, ut Physici notant. Βρύει, *emittit*. In Glossario: βρύω, *scaturio*.

12. Μὴ δύναται — σῦκα;) Similis sententia Matth. VII, 16. οὕτως οὐδεμία — ὕδωρ) Alii rectius legunt: οὔτε οὐδὲ ἁλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, sc. δύναται, *sic nec fons salis potest proferre aquam dulcem*. Ἁλυκὸν pro πηγὴ ἁλυκή. *Vulgata*, quacum consentiunt Codices nonnulli, Copt. corb. Cyr. *Sic neque salsa dulcem potest facere aquam*. Mare non edit de se aqua dulces.

13. Τίς σοφὸς — ὑμῖν;) Alii legunt: εἴ τις σοφὸς etc. sensu eodem. *Si quis sibi videtur esse sapiens et docen-*

docendo aptus. Videtur enim σοφὸς dici, qui multa novit; ἐπιστήμον, qui etiam alios instituere potest. Pertinet sermo ad eos, qui doctorum, ministrorumque provinciam ultro arripuerant, atque in plures quasi societates seiunxerant christianae religionis cultores. δειξάτω — σοφίας) *is recta vita se sapientem demonstret esse, idque per conditam lenitate sapientiam,* i. e. *in convictu et conversatione producat opera, quae mitem sapientiam testentur.* Ἀναστροφή, *conversatio.* Ἐν πραΰτητι σοφίας, i. e. ἐν σοφίᾳ πραέια, ut hic recte explicat Syrus. Ἐν autem valet σύν. Mansuetudo cum sapientia coniuncta esse debet.

14. Εἰ δὲ — καρδίᾳ ὑμῶν) *Si autem ad invidiam amarulentam et contentionem estis proni.* Ζῆλος, *invidia, livor, odium.* Hesychius: πικρὸν, χαλεπὸν, ἀργαλέον, μὴ κατακαυχᾶσθε — ἀληθείας;) *Nonne falso gloriamini, contra veritatem vobis arrogando sapientis titulum?* Μὴ, interrogative. Est autem pleonasmus in illo μὴ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. Similis locutio Rom. IX, 1.

15. Οὐκ ἔστιν — κατερχομένη) *Non haec est illa vera sapientia, quae a Deo sit data;* non qualis a Deo per doctrinam religionis christianae animis instillatur. Ἄνωθεν, *coelitus*, i. e. a Deo. ἀλλ' ἐπίγειος — δαιμονιώδης) *sed terrena, animalis, diabolica.* Ἐπίγειος, non quaerens coelestia, sed terrena, conveniens curvis in terras animis. ψυχικὴ, *ex malis cupiditatibus et concupiscentiis profecta.* Cf. de hac voce 1 Cor. II, 14. Δαιμονιώδης, *malis daemonibus propria,* qua utuntur Dia-

 boli,

boli, quae abusive vocatur sapientia, re autem vera est malus dolus, qualem adhibuit Diabolus, quum Protoplastos ad peccandum induceret.

16. "Ὅπȣ γὰρ — πρᾶγμα) *Nam ubi invidia est et rixandi studium, ibi dissensiones et mala quaevis enascuntur.* Ἀκαταστασία, tumultus, sive seditiones, ut Luc. XXI, 9. 2 Cor. VI, 5. XII, 20. Πᾶν φαῦλον πρᾶγμα, hyperbole. Vult enim dicere, ex invidia, et quae eam sequitur acerba contentione, plurima nasci mala.

17. Ἡ δὲ ἄνωθεν — ἀνυπόκριτος) *Coelestis autem sapientia primum est pura, deinde pacis studiosa, modesta, docilis, beneficentia* et bene factis *plena, nullius discrimen habens, non simulata.* Abstracta posita sunt pro concretis; quasi scriptum esset: οἱ ἄνωθεν σοφοὶ εἰσὶ ἁγνοὶ κ. τ. λ. et describitur indoles doctorum, qui vere sunt sapientes. Horum igitur sapientia est ἁγνὴ, *pura*, nempe a terrestribus illis studiis, *frey von bösen Absichten.* 1 Jo. III, 3. Ἐιρηνικὴ, *pacis studiosa*, non contentiosa, ut illa, de qua v. 15. 16. Ἐπιεικὴς, *aequa, lenis*, omnia, quantum fieri potest, in meliorem partem interpretans. Ἐυπειθὴς, *obsequiosa*, docilis, aliorum voluntati facile se accommodans pacis caussa, ubi id fieri recte possit. Μεςὴ ἐλέȣς, *plena beneficentiae*; sic enim sumi ἔλεος, saepe iam diximus. Καρποὶ autem h. l. sunt *bona opera*, Matth. III, 8. Doctor igitur vere sapiens nonnisi amoris et benevolentiae documenta aliis exhibet. Ἀδιάκριτος, *nullius*, sive Iudaei sive alieni *discrimen habens.* Ἀνυπόκριτος, *haud simulata*, non ut mos est ambitionis, aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua habens, ut est apud *Sallustium.*

18.

18. Καρπὸς δὲ — εἰρήνην) *Fructus autem probitatis salûberrimus ab iis seritur, qui pacem colunt*, i. e. ex pacis ſtudio quod colunt, multae aliae virtutes, tanquam fructus proveniunt. Ut nempe omne vitiorum et malorum genus ex invidia et contentione naſcitur, ſic contra ex pacis ſtudio multae aliae virtutes naſcuntur, et multa commoda. Δικαιοσύνη hic generaliter ſumitur, ita ut omnia comprehendat, quae noſtri ſunt officii, ut ſaepe. Ἐν εἰρήνῃ, *pacis studio*, *Grotius* hic putat eſſe ἀντανάκλασιν, ut εἰρήνης vox ſumatur primum pro *rebus prosperis*, (ἐν εἰρήνῃ pro εἰς εἰρήνην,) deinde pro *concordia*. Comparatio *sationis* in hac re frequens, ut 2 Cor. IX, 6. Gal. VI, 7. 8. Sic Latini dicunt: *Uti seres, ita metes*. Deinde ποιεῖν εἰρήνην eſt *dare operam paci*, quomodo ποιεῖν δικαιοσύνην, 1 Io. II, 29. III, 7.

CAP. IV.

1. Πόθεν — ἐν ὑμῖν) *Unde lites et iurgia inter vos?* Errant, qui rebellionis adverſus Romanos tirocinia quaedam hic inveniunt; motus enim Iudaeorum adverſus Romanos poſt ſcriptam hanc epiſtolam exorti ſunt. Deſignantur potius lites et diſſidia familiarum, ſectarum, aut partium in eadem civitate, ſine externo armorum ſtrepitu. Ven. Noeſſelt haec refert ad eos, qui ſe tanquam doctores inſinuaſſent; talia enim quaeſiviſſe et lucrum captaſſe hos homines Iudaici ingenii, ſaepenumero Paulus conqueritur, ut Gal. VI, 12. Phil. II, 18. 19. 1 Tim. VI, 3—10. Vid. etiam *Pott* ad h. l. οὐκ ἐντεῦθεν — μέλεσιν ὑμῶν;) *Nonne hinc, quod malae cupiditates illae animos vestros vexant?* Plenior formula eſſet: οὐχὶ ἐντεῦθεν, ὅτι στρατεύονται

τεύουσι αἱ ἡδοναὶ ὑμῶν ἐν τ. μ. ὑμ. Post ἐκ ἐντεῦθεν nonnulli ponunt signum interrogationis, et volunt intelligi *ex hoc terrarum orbe*. Refertur autem rectius ad sequentia. *Voluptates*, metonymice appellat cupiditates rerum terrenarum. Velut perversi illi doctores (c. III, 1.) quaerebant magnam existimationem et auctoritatem, dona praesertim et munera divitum, quorum etiam sceleftae vitae ipsa doctrina conformatione patrocinari haud erubescebant. Sed et ii, qui pravos magistros sequebantur, *voluptatibus* ducebantur. Ἐκ τῶν ἡδονῶν — μέλεσιν ὑμῶν, *ex cupiditatibus illis malis, quos animos vestros vexant, et turbent.* Cf. 1 Petr. II, 11. Rom. VI. 12. 13. VII, 23. *Maximus Tyrius* diss. 36. bellum illud internum in homine vocat πόλεμον ȣ̓ δημόσιον, ἀλλ᾽ ἰδιωτικὸν. ȣ̓ σιδηροφορȣ̃ντα, ȣ̓δὲ πυρφορȣ̃ντα — ἀλλὰ γυμνὸν ὅπλων ἀσίδηρον, ἄπυρον, λυμαινόμενον τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτὴν πολιορκȣ̃ντα, *Cicero* de finibus I. *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur.* Egregie dicit Iacobus ςρατευομένων, quia bella illa externa non essent, nisi prius fuisset internum, cupiditatum scilicet istarum cum recta sanaque ratione.

2. Ἐπιθυμεῖτε, καὶ ȣ̓κ ἔχετε) *Concupiscitis, nec obtinetis*, sc. doctoris munus, existimationem, et id genus alia. *Semlerus* et hic et in praecedentibus locis Iudaizantium studia designari existimat. Conferre iubet Epist. Iudae v. 4. et 2 Petr. II, 19. ubi Petrus loquitur de hominibus, qui promittunt *libertatem* a iugo et dominio gentium. Iam *Whitbyus* designabat, hos expetiisse continuis votis immunitatem a tributis; et imperium in alias gentes.

tes. Ingeniofa fane funt haec, et quae Vir fummus de Iudaizantium ftudiis, ipfum communis religionis confilium evertentibus, ad illuftrandam Iacobi epiftolam affert. Posfunt tamen plurima huius Epiftolae loca etiam fine hac hypothefi intelligi. Et eiusmodi homines quales hic defcribuntur, ubivis terrarum reperias. *Φονεύετε — ἐπιτυχεῖν*) Quum conftantiffime omnes codices, etiam veterum translationum retineant *Φονεύετε*, fine iufta ratione *Erasmus, Beza* et alii eius in locum fufficiunt *Φθονεῖτε*. Verbum *Φονεύειν* h. l. vel *proprie* eft *occidere*, fi quis e. g. opum cupiditate alium occidit, aut veneno e medio tollit, vel de *animo ad caedes parato* poteft intelligi. *Ζηλοῦτε*, *invidetis*, Καὶ οὐ *δύνασθε ἐπιτυχεῖν*, nempe id quod optatis, et ftudiofe quaeritis. *Semlerus:* „Haec fententia; *non potestis adipisci*, eius videtur effe magnitudinis, ut res mediocres aut exiles vix cogitare poffimus. Coniunxerim igitur iftud propofitum; abiiciendae poteftatis romanae; quia et *Petrus*, qui fimillimas multas fententias repetit, graviter admonuit de fubiectione et obedientia civili magiftratui praeftanda, 1 Epift. II, 13. feqq. *μάχεσθε — αἰτεῖσθαι ὑμᾶς*) Μάχεσθαι et *πολεμεῖν* etiam de privatis litibus et turbis occurrit apud *Homerum*, aliosque Scriptores. *Οὐκ ἔχετε δὲ*, fc. illud, quod tam vehementer optatis. *Διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς*, quod non petitis vera bona a Deo; quod rerum humanarum dominum quafi contemnitis. Itaque iubet Apoftolus v. 7. Deo ut fe et res fuas omnino fubiiciant, et variam fpem et fuperbiam fugiant. Cf. Matth. VI, 24. fqq. Fons igitur votorum vanorum erat negligentia Dei, et diffolutio animi, in varia defideria ruentis.

3. Αἰτεῖτε — δαπανήσητε) *Neque, etiamsi precemini, aliquid impetratis, quum id malo agatis consilio, ut voluptatibus vestris* (bona expetita) *impendere possitis.* Ad alios oratio convertitur, qui non erant adeo profani et impii, ac isti alii. Precabantur quidem, sed pravo animo, et improbo proposito, non ut habentes necessaria Deum colerent, sed ut haberent, quae in voluptates impenderent.

4. Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες) Haec verba nonnulli olim adiunxerunt versui praecedenti, quum sit novi sermonis initium. Voce *adulteri* et *adulterae* hic sunt sumendae in sensu figurato, de iis qui Deo uni non adhaerent, nec ei per omnia parere cupiunt, sed partim Deo, partim mundo se accommodant; hi enim similes sunt iis coniugibus, qui suo, vel sua coniuge non contenti, externos amores admiscent. Designantur haud dubie homines, qui nec Christiani iam nec Iudaei erant, propter quorum infamiam christiana religio in infamiam adducebatur, 2 Petr II. 1. 2. Nec tamen est dubitandum, praecipites voluptates hic simul tangi. οὐκ οἴδατε — τοῦ Θεοῦ ἐστιν;) *Annon scitis studium pravarum rerum inimicum esse Deo?* Ὁ κόσμος h. l. non significat res creatas, sed perversitatem, malum morale. Huius amor et studium ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν, adversatur Deo, eiusque consiliis, institutis et praescriptis. Ὃς ἂν οὖν βουληθῇ — καθίσταται) *Qui igitur libidini perversae studet, is contrarius est Deo*, agit plane contraria consiliio, institutis et praescriptis Dei.

5. Ἢ δοκεῖτε — κατῴκησεν ἐν ἡμῖν;) Difficillimus sane locus, quem Doctissimus *Semlerus* παραφράζει ita: „Nec

„Nec enim eo vos iam delapsos putarim, ut haec non ignoretis quidem, sed exiſtimetis, inanem eſſe iſtam ſcripturae admonitionem, quae de invidia dixit, ſpiritum quaſi aliquem invidiae, qui in vobis domicilium ſibi fecerit, ſuſcitare iſta terreſtria deſideria.„ Κενῶς, *sine ratione.* Quaenam vero ſit ἡ γραφή, ad quam Iacobus hic reſpicit, hoc quidem difficile eſt dictu. Loca citantur varia ab interpretibus, ad quorum unum Iacobum putant reſpexiſſe, e. g. Gen. VI, 3. 5. VIII, 21. Ezech. XXIII, 25. Num XI, 29. Proverb. XXI, 10. Cantic. VIII, 6. Eccleſ. IV, 4. Alii Iacobi hanc ſententiam a librariis iam o'im falſo deſcriptam et depravatam fuiſſe exiſtimant. *B. Zachariae: in libris sacris haec doctrina occurrit, dona divina (πνεῦμα,) pugnare adversus invidiam* etc. ut Gal. V, 17. ſimilis ſententia extat; quam explicationem iam *Cocceius* attulerat. *Wetstenius* putat ad Sap. VI, 11. 23. et alia loca reſpici, vultque πνεῦμα idem eſſe ac σοφίαν, deſiderandum eſſe hunc ſpiritum ſapientiae. Sed phraſis ἡ γραφὴ λέγει vix poteſt componi cum tam difficili allegatione. *Semlerus* ſtatuit, Iacobum reſpicere ad librum *apocryphum*, his lectoribus, Iudaeis graecis, ſatis notum, quod eo minus mirum, quod et *Petrus* in ſecunda Epiſtola, et *Iudas* affert locum ex libro *Henochi*, de angelis. Verba igitur πρὸς φθόνον iungit Vir doctiſſimus cum illis: *ἡ γραφὴ λέγει, scriptura dicit de invidia*, deſcribenda teterrimae invidiae cauſſa. Iam ſequitur illud, quod illa ſcriptura de *invidia* dicit: *ille spiritus* (invidiae) qui in vobis habitat, impetu perpetuo fertur. Reſpici putat ad teſtamentum *Simeonis* num. 3. *ὁ φθόνος κυριεύει πάσης διανοίας τῦ ἀνθρώπυ*, nec ſinit eum edere, bibere, aut facere aliquid bo-

num; ſemper ὑποβάλλει, (ſuggerit) *occidere* iſtum, cui invidetur — cognovi, ὅτι ἡ λύσις τȢ φθόνȢ διὰ φόβȢ θεȢ̃ γίνεται. Si quis ad Dominum confugiat, ἀποτρέχει τὸ πονηρὸν πνεῦμα (ſc. τȢ̃ φθόνȢ) ἀπ' αὐτȢ̃. Ergo in homine invido *habitavit* hic ſpiritus. Taceo alia loca ſimilia. Secundum hanc interpretationem pro ἐν ἡμῖν legendum eſſet ἐν ὑμῖν, ut non ſolum legit Vulgata, ſed et aethiopica. Chriſtiani plerique librarii ſcripſerunt ἐν ἡμῖν, *in nobis*, quia intelligebant de *spiritu sancto*, qui in Pauli Epiſtolis dicitur *habitare* in Chriſtianis, talibus autem hominibus, ac hic Iacobus deſcribit, *adulteris* etc. putabant non convenire *spiritum sanctum*, tribuerunt ergo Apoſtolis et ſociis. Hactenus *Semlerus*. Ingenioſa omnino eſt haec interpretatio; ſed nec cum praecedentibus, nec cum ſequentibus bene cohaeret. Non contemnenda videtur *Dan. Heinsii* ſententia, quam miror recentioribus ne mentione quidem dignam viſam fuiſſe. Eſt nempe φθόνος, ſi illum audimus, idem ad Hebraeorum קִנְאָה, et quidem קִנְאַת יְהוָה, φθόνος ΚυρίȢ, ſive παροργισμὸς ΚυρίȢ, ut Pſ. CVI, 16. ubi pro יְקַנְאוּ, quod eſt πρὸς φθόνον ἤγαγον, in Hebraeo. Ἐπιποθεῖν, pro ἐπιθυμεῖν. Senſus igitur eſſet: *an ergo ignoratis, passim a Scriptura dici*: ὅτι τὸ πνεῦμα ὃ ἐν ἀνθρώποις κατῴκησε, πρὸς φθόνον ΚυρίȢ ἐπιθυμεῖ; *spiritum hominis, (aut qui habitat in homine,) adversus Deum, et cum indignatione eius, cupiditates suas exercere?* Ven. **Pott** verba μείζονα δὲ δίδωσι χάριν cum hoc v. 5. coniungit, totumque comma ita vertit: *invidiae repugnat spiritus divinus nobis concessus; ita ut potius gratiam*

tiam atque humanitatem erga alios nobis commendet. Effatum Prov. III, 34. hoc commate memoriter, v. 6. autem disertis scripturae sacrae verbis ab Apostolo expressum esse putat. Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ, i. e. ἐπιθυμεῖ πρὸς φθόνον, *contra invidiam pugnat* τὸ πνεῦμα, *Spiritus sanctus.* Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, i. e. πολὺ μᾶλλον δὲ δίδωσι (ἡμῖν,) χάριν, *gratiam in agendo et dicendo, humanitatem.* Quanquam vero verba: μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, recte, ut mihi quidem videtur, ad v. 5. referuntur, vix tamen χάρις de humanitate et in agendo gratia h. l. intelligi potest. Repugnat enim totius loci contextus et consilium, inprimis vero comma 6. ubi verba: Deus δίδωσι χάριν longe alium sensum habent. Praefero igitur *Storrii* expositionem: *Maiora vero Deus beneficia dat,* maiora quam quae ὁ κόσμος vobis dat beneficia Deus vobis exhibebit, si eius amici (v. 4.) esse malueritis. Similis locus est in Testamento *Simeonis* num. 4. ubi dicitur: Φυλάξατε ἒν ἀπὸ παντὸς ζήλου καὶ φθόνου, καὶ πορεύεσθε ἐν ἁπλότητι ψυχῆς, καὶ ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, ἵνα δώῃ καὶ ὑμῖν ὁ Θεὸς χάριν, καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν Similiter num. 5. καὶ ἔσεσθε εὑρίσκοντες χάριν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Addo, Syrum etiam habere: *Gratiam autem ampliorem dedit nobis Dominus noster.* Aliorum interpretum rationes recenset atque diludicat Pott, Excurs. IV. in epist. Iacobi.

6. Διὸ λέγει — δίδωσι χάριν) *Propterea dicit* Scriptura: *Deus elatis renititur, submittentibus autem se beneficus est.* Διὸ λέγει, sc. ἡ γραφή. Locus extat Prov. III, 34. *Superbos* intelligo in universum eos, quos supra com. 4. Iacobus vocaverat φίλους τοῦ κόσμου, et ἐχθροὺς

6. Καὶ ἡ γλῶσσα — ἀδικίας) sc. ἐστι. *Etiam lingua est ignis, cumulus impietatis*, i. e. similis est igni, caussa innumerorum malorum. Syrus aliter legisse videtur; vertit enim: *Et lingua ignis est, et mundus peccati veluti silva est.* Optime quidem, si spectetur totus contextus. Forsan scripsit Iacobus: Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας ὕλη, nam propter sequens οὕτως facile ὕλη potuit omitti, sicuti contra οὕτως praeter Syrum omittunt Cod. Alex. et 27. ap. Wetst. Vulg. corb. Antioch. Damasc. Isidor. Pelus. Sensus itaque esset: *Lingua similis est igni, malus mundus similis est silvae*, ut mali homines ponerentur vice materiae, quam ignis facile accendit. Ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας *cumulus malorum*, caussa innumerorum malorum. Sic mihi intelligenda esse haec verba videntur. Temerarii nempe improvisique sermones, vel mendacia etiam et convicia suscitant incendia odiorum, dissidiorum, seditionum, bellorum etc. Sic Latini dicere solent: *oceanus malorum*. *Semlerus* τὸν κόσμον explicat *ornatum*, ut 1 Petr. III, 3. Sirac. VI, 30. ut sit sensus: κοσμεῖ τὴν ἀδικίαν, *res male gestas aut pessimas studiosissime defendit atque exornat.* Alii aliter. οὕτως ἡ γλῶσσα — μέλεσιν ἡμῶν) *Sic inter membra nostra lingua se habet.* Haud raro idem est in membris nostris, quod ignis in silvam immissus. Καθίσταται, *etc.* Lingua in membris nostris illud est, quod igni multa vastanti rectissime comparatur. Particulam οὕτως a nonnullis omitti, modo notatum. Mihi vero omnino retinenda videtur, praesertim si forte vox ὕλη in praecedenti membro sit omissa, vel repetenda. Vulgo haec verba vertunt: *Lingua constituta est inter membra nostra.* Sed quid opus erat, monere lectores de re pueris nota? Be[illegible]o-

nius,

nius: *illud in nostris membris muneris habet lingua, quod ignis in materiam immissus.* **Semlerus**: *similiter ἡ γλῶσσα, ὡς πῦρ, καθίσαται· scilicet isto hominum vitio: non constituta est, sed tamquam ignis in membris nostris grassatur.* ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα) *Quae inficit totum corpus*, ſicut ignis totam ſilvam accendit, v. 5. Σπιλοῦν non tantum eſt *maculare*, ſed interdum etiam *inficere*. Quemadmodum qui ἐν λόγῳ οὐ πταίει, poteſt χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, v. 2. ſic contra, qui abutitur lingua, non poteſt refrenare reliquum corpus, vel corporis membra, quo minus in maiora peccata incidat. Sic e. c. lingua maledica iniurioſum hominem iurgiis implicat, in quibus, ſi non ad verbera et vibices venitur, ita certe totius corporis faciem dehoneſtat, interdum etiam morbis deformantibus afficit. Sic recte Ven. *Storr.* καὶ φλογίζουσα τὸν τρόχον τῆς γενέσεως) *Et inflammat totum vitae decursum*, ſuscitando nimirum odiorum, diſſidiorum, ſeditionum incendia, i. e. vitam noſtram miſerrimam reddit. Τρόχον pronuntiandum eſſe, non τροχὸν, multi iam obſervarunt. Γένεσις eſt *natura*, ut ſupra c. I, 23. *Cursus naturae*, autem eſt περίφρασις vitae. Sic Iudith XII, 18. Sap. VII, 5. Haud raro fieri ſolet, ut homo maledicus, vel effraenis lingua totam ſecuturam vitam ſuam reddat triſtem et infelicem. Impurae Veneris, quae ſine Cerere et Baccho friget, conſuetudinem et exitium intelligit *Ven. Semlerus.* Lingua talium doctorum, qui promittunt voluptatum omnium libertatem, inflammat omnem curſum γενέσεως, *naturae, quae inest humano corpori*, ut nullum amplius modum obſervet, ſed praeceps in omnes voluptates ruat. Sic dixit apud Wetſtenium Plutarchus τῆς γενέσεως ποτα-

μον

μὸν generationem ex avis, patribus etc. καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης) Grotius: Praefens pro futuro, nisi fcribendum φλογισομένη, quomodo legiffe videtur Syrus. Sicut ipfa incendit; ita et ipfa, nempe cum corpore incendium feret gehennae. Lingua, quae tot iras accendit, et corpus hominis vitamque depafta eft, poft haec omnia denuo ardebit, inflammata et difcruciata a gehenna. Senfus idem qui Matth. V, 22. Vide et Matth. XVIII, 9. Marc. IX, 47. Iacobus fine dubio refpexit ad vulgarem Iudaeorum opinionem, eam corporis partem, qua homo in hac vita inprimis peccaffet, in inferno inprimis puniri, five igne cruciari. Sapient. VI, 17. δι' ὧν τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων κολάζεται. Imagine demta, fenfus eft: linguae abufus hominem in altera etiam vita infelicem reddit. Pro ὑπὸ τῆς γεέννης Syrus habet, בנורא, Arabs באלראל, i. e. ab igne. Alii per gehennam intelligunt pravas cupiditates et concupifcentias, quibus accenditur quafi lingua. Varias variorum interpretationes breviter enarrat atque diiudicat Ven. *Pott*, Excurf. III.

7. Πᾶσα γὰρ φύσις — ἀνθρωπίνῃ) *Omnia animalia, volatilia, reptilia et marina domari possunt, et domita sunt ope humana.* φύσις θηρίων idem eft ac θηρία, *animalia.* Sic Plato de Leg. IX. παρέξει νόμος οὐδεὶς κτεῖναι τὸν πατέρα ἢ μητέρα τοὺς εἰς φῶς τὴν ἐκείνου φύσιν (eum) ἀγαγόντας. Vide Io. Conr. Schwarzii Commentar. Linguae Gr. voce φύσις, ubi plura invenies exempla. Sic etiam ἡ φύσις ἀνθρωπίνη eft, *homo.* Iamblichus vit. Pythag. c. 3. καὶ μεῖζόν τι ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνιδόντες τῇ τοῦ παιδὸς εὐκοσμίᾳ. Dicit autem Iacobus δαμάζεται καὶ δεδάμασται, ut often-

oftendat, perpetuum hoc effe, et ut nunc fit, ita factum femper. Hefychius: δαμάζεται, ὑποτάσσεται, subigitur, domatur, ita ut non poffit nocere. Latiore fignificatu fumtum verbum δαμάζειν porrigitur ad omnia animalia noxia, quae cornu, dentibus, calcibus, aut veneno nocent; fignificatque omnes artes, quibus homines utuntur, ad vitanda et coërcenda haec animalia; dum capiuntur, armisque fuis fpoliantur, aut vulnera ab iis accepta, vel venenati morfus arte humana curantur.

8. Τὴν δὲ γλῶσσαν — δαμάσαι) i. e. Difficilius eft linguam fuam, quam animalia fera et venenata domare. Loquitur de hominibus fibi relictis. Grotius intelligit *linguam alienam*. Hanc nemo domare poteft, ficut animalia fera manfuefaciamus. Forte ad utrumque refpicitur. ἀκατάσχετον — θανατηφόρε) Sc. ἐςὶ. Lingua eft *malum, quod coerceri nequit, plena est veneno lethifero. Aerger als ein unbändiges Ungeheuer, schädlicher als tödliches Gift*. Bengelius: Tum maxime eft malum cohiberi nefcium, *quum* turget veneno lethali. Θανατηφόρε, i. e. adeo mortiferi, ut omnia remedia fuperet. De fufurratrice lingua praecipue loquitur. Videtur Apoftolus refpicere inprimis ad doctores, v. 1. qui invectivis in alios Chriftianos, quos fuae partis non effe, fed aliis magiftris operam dare viderent, funeftiffima diffidia concitabant.

9. Ἐν αὐτῇ — γεγονότας) Ἐν, *per*. Εὐλογεῖν, *celebrare, laudare*. Per communicationem Iacobus loquitur in prima perfona; intelligit autem multos, inprimis doctores impios. Ifti impietatis magiftri volebant videri doctores Chriftiani, ideoque Deum omnino fermonibus

fuis

fuis celebrabant; fed imprecationibus aliorum fatis oftendebant, fe non effe Dei amantes. Quomodo enim Deum ex animo veneretur is, qui hominibus omnium in his terris creaturarum praeftantiffimis imprecatur? Καὶ πατέρα, ut fupra I, 27. Καταρᾶσθαι, ארר, proprie eft *diris devovere*, deinde etiam quolibet modo *maledicere*. Pulcre haec conveniunt cum Aefopi dicto: *Linguam et optimam esse et pessimam*. Et Hebraei dicunt: *Vita et mors in manu linguae*. Γεγονότας, i. e. πεποιημένους, Gen. I, 26. 27.

10. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ — γίνεσθαι) Οὐ χρή, Hefych: οὐ δεῖ *non convenit, non oportet ita fieri*. Miferatione dignum, omnium nobiliffimam creaturam fibi ita effe contrariam, ut in tota rerum natura nihil fimile reperire liceat.

11. Μήτι — τὸ πικρόν;) Eodem nempe tempore, et ex eodem cavo. Nam ex vicinis cavis fit interdum, ut hinc dulcis fluat aqua, inde amara aut falfa, ut Phyfici notant. Βρύει, *emittit*. In Gloffario: *βρύω, scaturio*.

12. Μὴ δύναται — σῦκα;) Similis fententia Matth. VII, 16. οὕτως οὐδεμία — ὕδωρ) Alii rectius legunt: οὕτως οὐδὲ ἁλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, fc. δύναται, *sic nec fons salis potest proferre aquam dulcem*. Ἁλυκὸν pro πηγὴ ἁλυκή. *Vulgata*, quacum confentiunt Codices nonnulli, Copt. corb. Cyr. *Sic neque salsa dulcem potest facere aquam*. Mare non edit de fe aqua dulces.

13. Τίς σοφὸς — ὑμῖν;) Alii legunt: εἴ τις σοφὸς etc. fenfu eodem. *Si quis sibi videtur esse sapiens et docen-*

docendo optus. Videtur enim σοφὸς dici, qui multa novit; ἐπιστήμων, qui etiam alios instituere potest. Pertinet sermo ad eos, qui doctorum, ministrorumque provinciam ultro arripuerant, atque in plures quasi societates seiunxerant christianae religionis cultores. δειξάτω — σοφίας) *is recta vita se sapientem demonstret esse, idque per conditam lenitate sapientiam,* i. e. *in convictu et conversatione producat opera, quae mitem sapientiam testentur.* Ἀναστροφή, *conversatio.* Ἐν πραΰτητι σοφίας, i. e. ἐν σοφίᾳ πραείᾳ, ut hic recte explicat Syrus. Ἐν autem valet σύν. Mansuetudo cum sapientia coniuncta esse debet.

14. Εἰ δὲ — καρδίᾳ ὑμῶν) *Si autem ad invidiam amarulentam et contentionem estis proni.* Ζῆλος, *invidia, livor, odium.* Hesychius: πικρὸν, χαλεπὸν, ἀργαλέον, μὴ κατακαυχᾶσθε — ἀληθείας;) *Nonne falso gloriamini, contra veritatem vobis arrogando sapientis titulum?* Μὴ, interrogative. Est autem pleonasmus in illo μὴ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. Similis locutio Rom. IX, 1.

15. Οὐκ ἔστιν — κατερχομένη) *Non haec est illa vera sapientia, quae a Deo sit data;* non qualis a Deo per doctrinam religionis christianae animis instillatur. Ἄνωθεν, *coelitus,* i. e. a Deo. ἀλλ' ἐπίγειος — δαιμονιώδης) *sed terrena, animalis, diabolica.* Ἐπίγειος, non quaerens coelestia, sed terrena, conveniens curvis in terras animis. ψυχική, *ex malis cupiditatibus et concupiscentiis profecta.* Cf. de hac voce 1 Cor. II, 14. Δαιμονιώδης, *malis daemonibus propria,* qua utuntur Dia-

 boli,

boli, quae abusive vocatur sapientia, re autem vera est malus dolus, qualem adhibuit Diabolus, quum Protoplastos ad peccandum induceret.

16. "Οπȣ γὰρ — πρᾶγμα) *Nam ubi invidia est et rixandi studium, ibi dissensiones et mala quaevis enascuntur.* Ἀκαταστασία, tumultus, sive seditiones, ut Luc. XXI, 9. 2 Cor. VI, 5. XII, 20. Πᾶν φαῦλον πρᾶγμα, hyperbole. Vult enim dicere, ex invidia, et quae eam sequitur acerba contentione, plurima nasci mala.

17. Ἡ δὲ ἄνωθεν — ἀνυπόκριτος) *Coelestis autem sapientia primum est pura, deinde pacis studiosa, modesta, docilis, beneficentia* et bene factis *plena, nullius discrimen habens, non simulata.* Abstracta posita sunt pro concretis; quasi scriptum esset: οἱ ἄνωθεν σοφοὶ εἰσὶ ἁγνοὶ κ. τ. λ. et describitur indoles doctorum, qui vere sunt sapientes. Horum igitur sapientia est ἁγνὴ, *pura*, nempe a terrestribus illis studiis, *frey von bösen Absichten.* 1 Io. III, 3. Εἰρηνικὴ, *pacis studiosa*, non contentiosa, ut illa, de qua v. 15. 16. Ἐπιεικὴς, *aequa, lenis*, omnia, quantum fieri potest, in meliorem partem interpretans. Εὐπειθὴς, *obsequiosa*, docilis, aliorum voluntati facile se accommodans pacis caussa, ubi id fieri recte possit. Μεϛὴ ἐλέȣς, *plena beneficentiae*; sic enim sumi ἔλεος, saepe iam diximus. Καρποὶ autem h. l. sunt *bona opera*, Matth. III, 8. Doctor igitur vere sapiens nonnisi amoris et benevolentiae documenta aliis exhibet. Ἀδιάκριτος, *nullius*, sive Iudaei sive alieni *discrimen habens.* Ἀνυπόκριτος, *haud simulata*, non ut mos est ambitionis, aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua habens, ut est apud *Sallustium.*

18.

18. Καρπὸς δὲ — εἰρήνην) *Fructus autem probitatis salūberrimus ab iis seritur, qui pacem colunt*, i. e. ex pacis ſtudio quod colunt, multae aliae virtutes, tanquam fructus proveniunt. Ut nempe omne vitiorum et malorum genus ex invidia et contentione naſcitur, ſic contra ex pacis ſtudio multae aliae virtutes naſcuntur, et multa commoda. Δικαιοσύνη hic generaliter ſumitur, ita ut omnia comprehendat, quae noſtri ſunt officii, ut ſaepe. Ἐν εἰρήνῃ, *pacis studio*, *Grotius* hic putat eſſe ἀντανάκλασιν, ut εἰρήνης vox ſumatur primum pro *rebus prosperis*, (ἐν εἰρήνῃ pro εἰς εἰρήνην,) deinde pro *concordia*. Comparatio *sationis* in hac re frequens, ut 2 Cor. IX, 6. Gal. VI, 7. 8. Sic Latini dicunt: *Uti seres, ita metes.* Deinde ποιεῖν εἰρήνην eſt *dare operam paci*, quomodo ποιεῖν δικαιοσύνην, 1 Io. II, 29. III, 7.

CAP. IV.

1. Πόθεν — ἐν ὑμῖν) *Unde lites et iurgia inter vos?* Errant, qui rebellionis adverſus Romanos tirocinia quaedam hic inveniunt; motus enim Iudaeorum adverſus Romanos poſt ſcriptam hanc epiſtolam exorti ſunt. Deſignantur potius lites et diſſidia familiarum, ſectarum, aut partium in eadem civitate, ſine externo armorum ſtrepitu. Ven. Noeſſelt haec refert ad eos, qui ſe tanquam doctores inſinuaſſent; talia enim quaeſiviſſe et lucrum captaſſe hos homines Iudaici ingenii, ſaepenumero Paulus conqueritur, ut Gal. VI, 12. Phil. II, 18. 19. 1 Tim. VI, 3—10. Vid. etiam *Pott* ad h. l. οὐκ ἐντεῦθεν — μέλεσιν ὑμῶν;) *Nonne hinc, quod malae cupiditates illae animos vestros vexant?* Plenior formula eſſet: οὐχὶ ἐντεῦθεν, ὅτι στρα-

τεύουσι αἱ ἡδοναὶ ὑμῶν ἐν τ. μ. ὑμ. Poſt ἐκ ἐντεῦθεν nonnulli ponunt ſignum interrogationis, et volunt intelligi *ex hoc terrarum orbe*. Refertur autem rectius ad ſequentia. *Voluptates*, metonymice appellat cupiditates rerum terrenarum. Velut perverſi illi doctores (c. III, 1.) quaerebant magnam exiſtimationem et auctoritatem, dona praeſertim et munera divitum, quorum etiam ſceleſtae vitae ipſa doctrina conformatione patrocinari haud erubeſcebant. Sed et ii, qui pravos magiſtros ſequebantur, *voluptatibus* ducebantur. Ἐκ τῶν ἡδονῶν — μέλεσιν ὑμῶν, *ex cupiditatibus illis malis, quos animos veſtros vexant, et turbent*. Cf. 1 Petr. II, 11. Rom. VI. 12. 13. VII, 23. *Maximus Tyrius* diſſ. 36. bellum illud internum in homine vocat πόλεμον ὁ δημόσιον, ἀλλ' ἰδιωτικόν. ὁ σιδηροφοροῦντα, οὐδὲ πυρφοροῦντα — ἀλλὰ γυμνὸν ὅπλων ἀσίδηρον, ἄπυρον, λυμαινόμενον τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτὴν πολιορκοῦντα, *Cicero* de finibus I. *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, ſeditiones, bella naſcuntur.* Egregie dicit Iacobus ϛρατευομένων, quia bella illa externa non eſſent, niſi prius fuiſſet internum, cupiditatum ſcilicet iſtarum cum recta ſanaque ratione.

2. Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε) *Concupiſcitis, nec obtinetis*, ſc. doctoris munus, exiſtimationem, et id genus alia. *Semlerus* et hic et in praecedentibus locis Iudaizantium ſtudia deſignari exiſtimat. Conferre iubet Epiſt. Iudae v. 4. et 2 Petr. II, 19. ubi Petrus loquitur de hominibus, qui promittunt *libertatem* a iugo et dominio gentium. Iam *Whitbyus* deſignabat, hos expetiiſſe continuis votis immunitatem a tributis; et imperium in alias gentes.

tes. Ingeniosa sane sunt haec, et quae Vir summus de Iudaizantium studiis, ipsum communis religionis consilium evertentibus, ad illustrandam Iacobi epistolam affert. Possunt tamen plurima huius Epistolae loca etiam sine hac hypothesi intelligi. Et eiusmodi homines quales hic describuntur, ubivis terrarum reperias. *φονεύετε — ἐπιτυχεῖν*) Quum constantissime omnes codices, etiam veterum translationum retineant *φονεύετε*, sine iusta ratione *Erasmus*, *Beza* et alii eius in locum sufficiunt *φθονεῖτε*. Verbum *φονεύειν* h. l. vel *proprie* est *occidere*, si quis e. g. opum cupiditate alium occidit, aut veneno e medio tollit, vel de *animo ad caedes parato* potest intelligi. *Ζηλοῦτε*, *invidetis*, Καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν, nempe id quod optatis, et studiose quaeritis. *Semlerus:* „Haec sententia; *non potestis adipisci*, eius videtur esse magnitudinis, ut res mediocres aut exiles vix cogitare possimus. Coniunxerim igitur istud propositum, abiiciendae potestatis romanae; quia et *Petrus*, qui simillimas multas sententias repetit, graviter admonuit de subiectione et obedientia civili magistratui praestanda, 1 Epist. II, 13. seqq. *μάχεσθε — αἰτεῖσθαι ὑμᾶς*) Μάχεσθαι et πολεμεῖν etiam de privatis litibus et turbis occurrit apud *Homerum*, aliosque Scriptores. Οὐκ ἔχετε δὲ, sc. illud, quod tam vehementer optatis. Διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, quod non petitis vera bona a Deo; quod rerum humanarum dominum quasi contemnitis. Itaque iubet Apostolus v. 7. Deo ut se et res suas omnino subiiciant, et variam spem et superbiam fugiant. Cf. Matth. VI, 24. sqq. Fons igitur votorum vanorum erat negligentia Dei, et dissolutio animi, in varia desideria ruentis.

3. *Αἰτεῖτε — διαπανήσητε) Neque, etiamsi precemini, aliquid impetratis, quum id malo agatis consilio, ut voluptatibus vestris* (bona expetita) *impendere possitis.* Ad alios oratio convertitur, qui non erant adeo profani et impii, ac isti alii. Precabantur quidem, sed pravo animo, et improbo proposito, non ut habentes necessaria Deum colerent, sed ut haberent, quae in voluptates impenderent.

4. Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες) Haec verba nonnulli olim adiunxerunt versui praecedenti, quum sit novi sermonis initium. Voce *adulteri* et *adulterae* hic sunt sumendae in sensu figurato, de iis qui Deo uni non adhaerent, nec ei per omnia parere cupiunt, sed partim Deo, partim mundo se accommodant; hi enim similes sunt iis coniugibus, qui suo, vel sua coniuge non contenti, externos amores admiscent. Designantur haud dubie homines, qui nec Christiani iam nec Iudaei erant, propter quorum infamiam christiana religio in infamiam adducebatur, 2 Petr II. 1, 2. Nec tamen est dubitandum, praecipites voluptates hic simul tangi. *οὐκ οἴδατε — τοῦ Θεοῦ ἐστιν;) Annon scitis studium pravarum rerum inimicum esse Deo?* Ὁ κόσμος h. l. non significat res creatas, sed perversitatem, malum morale. Huius amor et studium ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν, adversatur Deo, eiusque consiliis, institutis et praescriptis. Ὃς ἂν οὖν βουληθῇ — καθίσταται) *Qui igitur libidini perversae studet, is contrarius est Deo*, agit plane contraria consiliio, institutis et praescriptis Dei.

5. Ἢ δοκεῖτε — κατῴκησεν ἐν ἡμῖν;) Difficillimus sane locus, quem Doctissimus *Semlerus* παραφράζει ita: „Nec

„Nec enim eo vos iam delapsos putarim, ut haec non ignoretis quidem, sed existimetis, inanem esse istam scripturae admonitionem, quae de invidia dixit, spiritum quasi aliquem invidiae, qui in vobis domicilium sibi fecerit, suscitare ista terrestria desideria.„ Κενῶς, *sine ratione.* Quaenam vero sit ἡ γραφή, ad quam Iacobus hic respicit, hoc quidem difficile est dictu. Loca citantur varia ab interpretibus, ad quorum unum Iacobum putant respexisse, e. g. Gen. VI, 3. 5. VIII, 21. Ezech. XXIII, 25. Num XI, 29. Proverb. XXI, 10. Cantic. VIII, 6. Eccles. IV, 4. Alii Iacobi hanc sententiam a librariis iam olim falso descriptam et depravatam fuisse existimant. *B. Zachariae: in libris sacris haec doctrina occurrit, dona divina* (πνεῦμα,) *pugnare adversus invidiam* etc. ut Gal. V, 17. similis sententia extat; quam explicationem iam *Cocceius* attulerat. *Wetstenius* putat ad Sap. VI, 11. 23. et alia loca respici, vultque πνεῦμα idem esse ac σοφίαν, desiderandum esse hunc spiritum sapientiae. Sed phrasis ἡ γραφὴ λέγει vix potest componi cum tam difficili allegatione. *Semlerus* statuit, Iacobum respicere ad librum *apocryphum*, his lectoribus, Iudaeis graecis, satis notum, quod eo minus mirum, quod et *Petrus* in secunda Epistola, et *Iudas* affert locum ex libro *Henochi*, de angelis. Verba igitur πρὸς φθόνον iungit Vir doctissimus cum illis: ἡ γραφὴ λέγει, *scriptura dicit de invidia*, describenda teterrimae invidiae caussa. Iam sequitur illud, quod illa scriptura de *invidia* dicit: *ille spiritus* (invidiae) qui in vobis habitat, impetu perpetuo fertur. Respici putat ad testamentum *Simeonis* num. 3. ὁ φθόνος κυριεύει πάσης διανοίας τῦ ἀνθρώπε, nec sinit eum edere, bibere, aut facere aliquid bonum;

num; femper ὑποβάλλει, (függerit) *occidere* iftum, cui invidetur — cognovi, ὅτι ἡ λύσις τῦ Φθόνυ διὰ Φόβυ Θεῦ γίνεται. Si quis ad Dominum confugiat, ἀποτρέχει τὸ πονηρὸν πνεῦμα (fc. τῦ Φθόνυ) ἀπ᾽ αὐτῦ. Ergo in homine invido *habitavit* hic fpiritus. Taceo alia loca fimilia. Secundum hanc interpretationem pro ἐν ἡμῖν legendum effet ἐν ὑμῖν, ut non folum legit Vulgata, fed et aethiopica. Chriftiani plerique librarii fcripferunt ἐν ἡμῖν, *in nobis*, quia intelligebant de *spiritu sancto*, qui in Pauli Epiftolis dicitur *habitare* in Chriftianis, talibus autem hominibus, ac hic Iacobus defcribit, *adulteris* etc. putabant non convenire *spiritum sanctum*, tribuerunt ergo Apoftolis et fociis. Hactenus *Semlerus.* Ingeniofa omnino eft haec interpretatio; fed nec cum praecedentibus, nec cum fequentibus bene cohaeret. Non contemnenda videtur *Dan. Heinsii* fententia, quam miror recentioribus ne mentione quidem dignam vifam fuiffe. Eft nempe Φθόνος, fi illum audimus, idem ad Hebraeorum קִנְאָה, et quidem קִנְאַת יְהוָה, Φθόνος Κυρίυ, five παροργισμὸς Κυρίυ, ut Pf. CVI, 16. ubi pro יְקַנְאוּ, quod eft πρὸς Φθόνον ἤγαγον, in Hebraeo. Ἐπιποθεῖν, pro ἐπιθυμεῖν. Senfus igitur effet: *an ergo ignoratis, passim a Scriptura dici:* ὅτι τὸ πνεῦμα ὃ ἐν ἀνθρώποις κατῴκησε, πρὸς Φθόνον Κυρίυ ἐπιθυμεῖ; *spiritum hominis, (aut qui habitat in homine,) adversus Deum, et cum indignatione eius, cupiditates suas exercere?* Ven. **Pott** verba μείζονα δὲ δίδωσι χάριν cum hoc v. 5. coniungit, totumque comma ita vertit: *invidiae repugnat spiritus divinus nobis concessus, ita ut potius gra-*

tiam

tiam atque humanitatem erga alios nobis commendet. Effatum Prov. III, 34. hoc commate memoriter, v. 6. autem difertis fcripturae facrae verbis ab Apoftolo expreffum effe putat. Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ, i. e. ἐπιθυμεῖ πρὸς φθόνον, *contra invidiam pugnat* τὸ πνεῦμα, *Spiritus sanctus.* Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, i. e. πολὺ μᾶλλον δὲ δίδωσι (ἡμῖν,) χάριν, *gratiam in agendo et dicendo, humanitatem.* Quanquam vero verba: μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, recte, ut mihi quidem videtur, ad v. 5. referuntur, vix tamen χάρις de humanitate et in agendo gratia h. l. intelligi poteft. Repugnat enim totius loci contextus et confilium, inprimis vero comma 6. ubi verba: Deus δίδωσι χάριν longe alium fenfum habent. Praefero igitur *Storrii* expofitionem: *Maiora vero Deus beneficia dat*, maiora quam quae ὁ κόσμος vobis dat beneficia Deus vobis exhibebit, fi eius amici (v. 4.) effe malueritis. Similis locus eft in Teftamento *Simeonis* num. 4. ubi dicitur: Φυλάξατε ἐν ἀπὸ παντὸς ζήλε καὶ φθόνε, καὶ πορέυεσθε ἐν ἁπλότητι ψυχῆς, καὶ ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, ἵνα δώῃ καὶ ὑμῖν ὁ Θεὸς χάριν, καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν Similiter num. 5. καὶ ἔσεσθε εὑρίσκοντες χάριν ἐνώπιον θεῦ καὶ ἀνθρώπων. Addo, Syrum etiam habere: *Gratiam autem ampliorem dedit nobis Dominus noster.* Aliorum interpretum rationes recenfet atque diludicat Pott, Excurf. IV. in epift. Iacobi.

6. Διὸ λέγει — δίδωσι χάριν) *Propterea dicit* Scriptura: *Deus elatis renititur, submittentibus autem se beneficus est.* Διὸ λέγει, fc. ἡ γραφή. Locus extat Prov. III, 34. *Superbos* intelligo in univerfum eos, quos fupra com. 4. Iacobus vocaverat φίλες τῦ κόσμε, et ἐχθρὲς

τῷ Θεῷ, qui voluntati Dei adversantur, *qui se efferunt*, magis suae opinionis libidinisque impetum sequentes, quam vocem et legem Dei in appetitione examinanda respicientes, nullam legem sibi latam ratos, *non obtemperantes*. His Deus resistit, eorumque conatus et consilia adeo non prosperat, ut potius irrita reddat, iisque talem se praebeat, quales ipsi se adversus eum gesserant, resistentibus sibi vicissim resistat. Ταπεινοὶ autem sunt, qui Deo se submittunt, qui a Deo datam sibi normam norunt, eamque non spernunt, sed appetitionis suae impetum et subiiciunt, ad eius decreta coercent, *obedientes*. His igitur *benignus et beneficus est Deus*.

7. Ὑποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ) Passivum pro reciproco, i. e, *subiicite vos ipsos Deo*, nempe pio obsequio, ut non amplius praeferatis favori Dei τὴν φιλίαν τοῦ κόσμου. Bene Morus (in Progr. *de homine submittente se Deo* pag. 14.) per ambages circumlocutionis locum sic exprimit: Subdite Deo vestram de appetendo, et de modis appetita consequendi opinationem, ipsamque cupiditatem; nihil quaerite, quod ille quaeri non vult, nihil eo modo quo ille non vult, nihil ad eam usque mensuram, ad quam usque non provehi non vult. Haec expositio contextui videtur esse convenientior ea, quam *Semlerus* pro indubie vera et aptissima habet. Intelligit nempe Iudaeos et Iudaizantes, qui solebant aversari imperium Romanorum, quos admoneri a Iacobo, Paulo, Petro, Iuda, existimat, opus esse, ut Romanis, et *sic Deo*, se subiiciant, abiiciantque ista consilia rebellionum continuarum. ἀντίστητε — ἀφ' ὑμῶν) *Resistite Diabolo*, Dei adversario pessimo, a vera pietate et in Deum obsequio avertere vos

ten-

tentanti; *et aufugiet a vobis*, nihil nocere vobis poterit. *Resistere diabolo* hic videtur simpliciter significare, *resistere malo*; nam ὁ διάβολος, quid hoc loco est aliud, nisi ἡ φιλία τοῦ κόσμου; v. 4. Nec est alius modus resistendi diabolo, quam qui est resistendi vitiis et hominibus pravis per preces, doctrinam christianam, attentionem.

8. Ἐγγίσατε — ὑμῖν) *Propius ad Deum accedite, tum ille vobis erit propior*, i. e. *Deum pio obsequio colite, et propitius erit vobis.* Ἐγγίζειν Θεῷ, קָרַב, est *Deum colere, adorare*, phrasi desumta a cultu templi. Deus contra dicitur *ad nos venire*, quum nos adiuvat, et beneficiis efficit. καθαρίσατε χεῖρας ἁμαρτωλοί) i. e. *a sceleribus et vitiis abstinete.* Dicuntur illi *polluere manus*, (per Hebraismum,) qui dediti sunt impuris, indignis, improbis factis, studiis, operibus. *Purgant manus*, qui ab his abstinent. καὶ ἁγνίσατε καρδίας, δίψυχοι) *Mentis puritati date operam, qui adhuc duplici fuistis animo*, inter Iudaeos et Christianos quasi medii. Δίψυχοι vel sunt ii, qui iam nec Iudaei, nec veri Christiani erant, vel in universum ii, qui supra v. 4. audiebant μοιχοί, qui quamvis religiosi videri vellent, (I, 26.) Dei tamen amicitiae non sincere se devoverant, sed cupiditatum illecebris unice capiebantur.

9. Ταλαιπωρήσατε — κλαύσατε) *Miseros vos agnoscite, lugete et plorate*, Pluribus phrasibus utitur Iacobus, ad poenitentiam et tristitiam de peccatis eo studiosius commendandam. Haec enim *animi affectio* spectatur ut caput rei. Luctus et ploratus tanquam adiuncta resipiscentiae sunt consideranda, nec tam haec externa, quam po-

potius interni ſenſus urgentur. Ταλαιπωρήσατε, *agnoscite vestram miseriam.* Cogitate, quam vana et caduca ſit illa felicitas, qua adhuc gaviſi eſtis, atque veſtram in mediis fortunis humilitatem et miſeriam cum profundo doloris ſenſu agnoſcite. ὁ γέλως — κατήφειαν) *Risus vester in luctum vertatur, et gaudium in moerorem.* Poeniteat et pudeat vos pravorum ſtudiorum et flagitiorum, quibus hactenus delectati eſtis. Quantum antea riſiſtis, et gaviſi eſtis, ubi ultionem vobis de inimicis ſumere, res eorum rapere, et cupiditatibus veſtris indulgere licuit, tantum nunc ſuſcipite dolorem ac moeſtitiam. Κατήφεια talis eſt triſtitia ac moeſtitia, quae vultu demiſſo ſe prodit.

10. Ταπεινώθητε — ὑψώσει ὑμᾶς) Agnoſcite tenuitatem veſtram coram Domino, et Deus ſui favoris vos reddet participes. Cf. ſupra v. 7. *Humiliari coram Deo* eſt agnoſcere, te inferiorem eſſe Deo, te totum a Deo pendere, obſtrictum eſſe eius obſequio, et propter denegatum obſequium reum eſſe poenae. Haec agnitio coniuncta eſſe debet cum animi propoſito, vitam et ſtudia emendandi. Hos tales Deus *exaltat*, eos ſuo favore dignos habet, et felices reddit.

11. Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων) *Ne rodite vos invicem, fratres* Καταλαλεῖν, *criminari; obtrectare, scelerum aliquem reum postulare.* Doctores illi impii, de quibus ſupra c. III, 9. ſ. dictum eſt, cum aſſeclis, ſine dubio lacerabant meliores Chriſtianos. Fortaſſis etiam Iudaizantes aliis Chriſtianis, legum Moſaicarum auctoritatem non amplius agnoſcentibus detrahebant, eosque crimina-

nabantur. ὁ καταλαλῶν — κρίνει νόμον) *Qui alterum obtrectat et damnat,* nempe ob eas res, quas Christus in Evangelio non damnat, qualia sunt obfervationes dierum, ciborum et fimilia, *ille vituperat et damnat ipsam legem nobis Christianis proprium*, religionem Christianam, quam ut imperfectam fpernit. Καταλαλεῖ νόμȣ, fc. ἡμῶν, aut τȣ̃ Χριςȣ̃. Eft enim intelligendus νόμος τέλειος τῆς ἐλευθερίας, c. I, 25. Κρίνειν τὸν νόμον Christi eft doctrinam Christi pro imperfecta declarare, Iudaismum porro neceffarium iudicare, atque ideo contradicere aliis doctoribus. Sed poteft etiam per νόμον h. l. intelligi lex illa principalis, de qua c. II, 8. In hac enim lege continetur etiam interdictum obtrectationum, 1 Petr. II, 1. 2 Cor. XII, 20. Damnat vero illam legem, quisquis impune fibi licere putat, ut in alterum maledicta conferat. εἰ δὲ νόμον — κριτής) *Sin autem doctrinam Christi damnas ut imperfectam*, *iudicium tibi sumis in legem, cui obsequi debueras. Es iudex legis,* i. e. *conaris, affectas esse* iudex legis, de fancitate et neceffitate eius tuo arbitratu ftatuens.

12. Εἷς ἐςιν — ἀπολέσαι) Poft νομοθέτης addunt καὶ κριτὴς Cod. Al. et plerique iuniores codices, Syr. utr. Erp. Copt. Aeth. Vulg. corb. floriac. Cyr. Antioch. Euthal. Caffiodor. Senfus eft: Nos enim Christiani unum tantum auctorem legis noftrae agnofcimus, Deum; huius unius tanta eft auctoritas, ut pronuntiandi poteftatem habeat de hominum falute atque interitu. Εἷς ἐςιν ὁ νομοθέτης, *Deus*, vel *Christus;* nam ad rem et fenfum nihil intereft. Δυνάμενος hic *ius potestatemque* fignificat, ut Act. IV, 20. 2 Cor. XIII, 8. Christus iudex omnium

omnium a Deo datus, ius poteſtatemque habet et ſervandi nos et perdendi. Illi igitur integrum relinquendum eſt iudicium de rebus dubiis. ,σὺ τίς εἶ — ἕτερον;) Quem te facis: nonne homo es? neque legis auctor, nempe iudex animorum a Deo conſtitutus? Rom. XIV, 4.

13. Ἄγε νῦν — κερδήσομεν) Codices quidam exhibent πορευσώμεθα — ποιήσωμεν — ἐμπορευσώμεθα, καὶ κερδήσωμεν, quum alii tantum *indicative* legant. Senſus fere eſt idem; Indicativus tamen videtur praeferendus. Tranſit Iacobus ad aliud argumentum, quod variis parentheſibus interruptum, pertexitur tandem c. V, 1. ſqq. Reprehendit nempe ſtudium immodicum rebus humanis gerendis impenſum, quo mercatores et negotiorum geſtores feruntur, tanquam ſatis certi de vitae ſuae longo adhuc itinere, nec ſe et omnia ſua a Deo pendere cogitant; nam tales etiam in claſſem eorum referendi ſunt, qui Deo ſe non ſubmittunt, v. 6. 7. Ἄγε νῦν, particula adhortandi, referenda eſt ad c. V, 1. ſqq. ubi eadem repetitur. Verbis, *qui dicitis, hodie aut cras proficiſcamur* etc. Ineſt ſevera reprehenſio, et amara quaſi irriſio, qua Iacobus vanos iactatores dehortatur, ne gloriari et contra Deum ſe efferre (v. 6.) pergant. Inter Iudaeos converſos, ad quos Iacobus ſcripſit, in emporiis celebrioribus diſſipatos, erant negotiatores opulenti, praeſumtuoſi et faſtuoſi, qui Tyrum, Alexandriam, Epheſum, Romam mercabantur. *Semlero* Apoſtolus videtur reprehendere contemtum quaſi publicum chriſtianae doctrinae, quae ſenſim hac illa in urbe ſolebat propagari. Hi, quos Iacobus iam alloquitur Chriſtiani, ex Viri docti ſententia nec Iudaizantibus, nec probioribus doctoribus dabant ope-

ram,

ram, sed tempus et otium in alias operas consumebant. Excusabant se, dicentes: Iam iter suscipimus *Romam*, *Alexandriam*, *Tyrum*, *Antiochiam*, *Ephesum* etc. Sed duriorem esse hanc explicationem nemo non videt. Ἐνιαυτὸν ἕνα, *annum unum* nominat, loco temporis incerti, longioris.

14. Οἵτινες — αὔριον) Qui tamen minime nostis, quid crastino die sit eventurum; quid paritūrus sit dies crastinus, ut loquitur *Salomon* Proverb. XXVII, 1. Seneca: *Nemo tam divos habuit faventes, Crastinum ut possit sibi polliceri.* ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν) *Quam caduca res est vita haec vestra!* Quasi diceret, quum viae tantillum emetiendum supersit, cur tantum viatici concupiscitis? Seneca Epist. 101. *Navigationes longas, et pererratis littoribus alienis seros in patriam reditus proponimus — quum interim ad latus mors est.* ἀτμὶς — ἀφανιζομένη) *Vapor profecto est, exiguum adparens, tum autem evanescens.* Γὰρ h. l. valet *profecto*. Cf. Kypke ad Act. XVI, 37. Ἀτμὶς pro ὥσπερ ἀτμίς. Vapor, aut fumus pauxillum ad tempus videtur, deinde disparet. Sic et *umbrae* vitam humanam conferunt Hebraei, Ps. CII, 12. Iob. VIII, 9. 1 Paral. XXIX, 15. Plin. Lib. III, Epist. 7. *Quid tam circumcisum, tam breve, quam hominis vita longissima?* Ergo ipsa experientia testatur nos homines totos pendere a Deo, et stultos esse vanos iactatores, qui suis viribus confidunt, et se sine Deo felices fieri posse putant. Reprehendit autem Iacobus nominatim mercatores illos fastuosos, v. 13. qui non tam optabant, quam potius decernebant confidenter.

15.

15. Ἀντὶ τοῦ — ἐκεῖνο) *Quum dicere deberetis: Si Deus dederit, ut vivamus, faciemus hoc et hoc;* nam καὶ saepe est ἐξηγητικόν. *Lucianus* in Contemplantibus: ἐπὶ δεῖπνον κληθεὶς ὑπό τινος τῶν φίλων, μάλιστα ἥξω, ἔφη, καὶ μεταξὺ λέγοντος, ἀπὸ τοῦ τέγους κεραμίς ἐμπεσοῦσα αὐτὸν ἀπέκτεινεν. Minucius in Octavio: *Deus magnus est, et, Deus verus est:* et, *si Deus dederit, vulgi iste naturalis sermo est.* Quo minus Christianos, qui iustum pretium rebus omnibus statuere debent, decet ista levitas, securitas, arrogantia.

16. Νῦν δὲ — ἀλαζονείαις ὑμῶν) *Ita vero gloriamini potius insolentes.* Αἱ ἀλαζονεῖαι sunt hoc loco consilia et ausa, quae cum ostentatione et iactantia, mercatoribus propria, coniuncta sunt. Καυχᾶσθαι hic est, imagine spei concepta titillari, rei, quam certo sibi eventuram quis credit, voluptatem antecapere, et ex eiusmodi laetitia in sermonis iactantias erumpere. Luc. XII, 19. Gloriose implent magnis cogitationibus pectus suum, spes inchoant longas, et quae non habent, iactitant quasi haberent.

17. Εἰδότι — αὐτῷ ἐστιν) *Igitur qui scit melius agere, nec agit, peccato tenetur.* Hoc vult Iacobus: Moniti estis a me; ignorantiam non potestis obtendere; si quid posthac tale dixeritis, gravior erit culpa.

CAP. V.

1. Ἄγε νῦν — ἐπερχομέναις) *Vos igitur porro, divites, dolete et eiulate propter miserias quae vobis imminent.* Videtur cum his verbis incipere Apodosis, cuius

Pro-

Protasis extendebatur a c. IV, 13. usque ad 17. Intelligit vero Apostolus eosdem iactatores, quos reprehenderat statim, et repetit *ἄγε νῦν*. Putant nonnulli, Apostolum per apostrophen sermonem dirigere ad Iudaeos, permixtos Christianis. Fuisse inter Iudaeos, extra Palaestinam, multos satis divites, luxuriae deditissimos, et Iudaicae religionis parum castos amatores, vel ex *Philonis* multis locis constat, qui gravissime reprehendit commessationes et vitae depravationem publicam. Nihil tamen obstat, quo minus intelligamus divites *Christianos*, c. II. notatos. **Κλαύσατε**, Imperativus pro futuro, stilo prophetico, ut rem certissimam demonstret. *Flebitis;* instat hoc ferale tempus. **Ἐπὶ ταῖς τ. ὑ. τ. ἐπ.** *propter eventuras vobis calamitates.* **Ἐπὶ** hic est *propter*, ut alibi saepe. Praesignificat Apostolus, ut nonnulli putant, post excisa Hierosolyma eventuras Iudaeis calamitates; prope enim adventabat tempus a Christo praedictum. Post gentem dispersam, pessime etiam aliis in locis extra Palaestinam tractari coeperunt Iudaei, quorum tunc sub nomine latebant et Christiani. Quum autem omnibus divitibus improbis immineat miseria, qualis hic describitur, non opus esse hac interpretatione videtur.

2. **Ὁ πλοῦτος — γέγονεν)** ***Divitiae vestrae pereunt (putredine quasi corrumpuntur,) et vestimenta vestra a tineis corroduntur.*** Describitur nunc miseria divitum, fastuosorum nempe et impiorum, de quibus hactenus fuerat sermo. Qui etymologiae verbi *σήπω* inhaerent, intelligunt per *τὸν πλοῦτον* eas divitias, quae *putredini* obnoxia corrumpuntur, omnia frumenti genera, oleum, vinum, poma, carnes, pisces etc. quibus antiqua per tem-

pora *divitiae* maxime folebant defcribi. Sed recte monet Ven. *Io. Bened. Carpzovius* ad h. l. non unice ad etymologiam et *putredinem* refpiciendum effe, fed Iacobum loqui univerfim de opibus caducis. Nam σήπειν fignificat *obsoletum fieri*, *perire*, non unice *putredine* perire, fed ut ftatim legitur, etiam *situ*, *aerugine*, *carie*, a *tineis* et *blattis*, et ab aliis rebus φθαρτικοῖς. Οἱ πλούσιοι quos alloquitur Apoftolus, folebant, ut videtur, *vestes*, *pretiosa*, *annonam* etc. emere, et poftea carius atque iniquius vendere; mentio enim fit veftimentorum, auri, argenti, quae poffidebant, idem mefforum quos defraudaverant. Ceterum tempus praeteritum σέσηπε ponitur pro Praefenti et continua actione, ficut ftatim γέγονε σιτόβρωτα, et κατίωται.

3. Ὁ χρυσὸς — κατίωται) *Aurum vestrum et argentum aerugine vitiatur.* Auro, licet proprie aerugine non ipfum poffit corrumpi, viridis tamen interdum adhaeret color, fi diu defoffum, aut acri humori longa in quiete expofitum iacet. Ceterum ut Latini pro *pecunia* aurum vel argentum vel aes fynedochice appellant: ita etiam ἀργύριον, aut χρυσὸς καὶ ἄργυρος pro nummis univerfe dicitur. Hoc tamen loco etiam quaevis pretiofa intelligi poffunt. Cf. v. 2. καὶ ὁ ἰὸς — ἔσται) *Atque eadem aerugo testimonium quasi perhibebit apud Deum adversus vos*; reos vos peraget, nempe iniuftitiae erga operarios aliosque oppreffos. Μαρτύριον eft idem h. l. quod ἔλεγχος, *reprehensio*, *poena*. Cf. Matth. VIII, 4. X, 18. etc. καὶ φάγεται — ἡμέραις) Varia eft huius loci interpunctio. Syra translatio non habet ὡς, atque iungit πῦρ cum ἐθησαυρίσατε. Sequentibus iungunt πῦρ etiam

Cod.

Cod. Al. et alii, verfiones Arabicae et Aethiopica. Plurimi interpungunt poft ὡς πῦρ, et recte quidem; nam ignem vorare humanas carnes, iam Homerus dixit Iliad. ψ. v. 177. feqq. Senfus eft: *et quasi ignis exedet vestras carnes*, vel bona veftra, vel corpora veftra. *Continuus moeror*, (fed et fames, penuria ciborum, quos alieno in loco collegiftis) *depascet istud obesum corpus.* Ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, pro εἰς ἐσχάτας ἡμέρας, *congeritis vobis poenas post vitae exitum.* Θησαυρίζειν h. l. fumitur in malam partem, *poenam sibi congerere*, ut Rom. II, 5.

4. Ὁ μισθὸς — κράζει) *Clamare ad Coelum*, (i. e. ad Deum) quaedam fcelera et flagitia dicuntur, quia et graviora funt aliis, et iuftus iudex inter homines iis deeffe folet. Gen. IV, 10. XVIII, 20. Exod. II, 23. 24. Οἱ ἐργάται οἱ ἀμήσαντες τὰς χώρας, *operarii, qui demessuerunt agros*, ponuntur a Iacobo pro mercenariis omnis generis, qui dominis et divitibus operam commodarunt in rebus rufticis, et coluerunt agros, vineas, hortos quocunque modo usque ad θερισμόν. Nam verbum ἀμᾶν et in Medio ἀμᾶσθαι latius patet et intelligitur de omnibus iis, quae coloni in re agraria operantur. Hos homines iufta mercede privare inter graviffima peccata habetur propter ea, quod mercedem fuam nonnifi graviffimo labore acquirunt, ob incommoda aeftus, Solisque intemperiem. Accedit, quod quum haec natio hominum plerumque καθημερόβιος fit, qui pane eos hodierno maligne fraudat, fudori craftino exhauriendo iis vires fubtrahit. καὶ αἱ βοαὶ — εἰσεληλύθασιν) Κύριος Σαβαώθ eft hebr. יְהוָה צְבָאוֹת Deus, qui eft Dominus fiderum,

 an-

angelorum, hominum, omniumque creaturarum, ac proinde *potentissimus*. Vide dicta ad Rom. IX, 29. *In aures intrarunt*, i. e. exauditae sunt.

5. Ἐτρυφήσατε — ἐσπαταλήσατε) *Luxuriatis in terra et lascivitis*, vivitis in omni deliciarum et lasciviae genere in hoc mundo. De verbo σπαταλᾷν cf. 1 Tim. V, 6. Ἐπὶ τῆς γῆς, *in hoc mundo*. ἐθρέψατε — σφαγῆς) *Ventri indulgetis quasi propediem mactandi*, i. e. indulgetis *genio et corpori*; abundantissime vino et cibo vos impletis, *pecudibus mactandis similes*. Τὰς καρδίας ὑμῶν, i. e. *vosmet ipsos*. Ἐν pro εἰς. Similis locus est apud Philonem in Flacc. p. 990. C. ubi *Flaccus* de salute sua desperans, queritur: σιτία μοὶ καὶ ποτὰ καθάπερ τοῖς θρέμμασιν ἐπὶ σφαγὴν δίδοται. *Cibus potusque mihi praebetur, sicut mactandis pecudibus*. Inde cavit igitur Apostolus elegantissima hac locutione, quae mala a divino numine imminerent, dum in otio et luxu diffluerent. *Oecumenius* explicat de laniena Iudaeorum, à Romanis occidendorum.

6. Κατεδικάσατε — ἀντιτάσσεται ὑμῖν) *Condemnatis et interficitis probos homines, nec ipsi resistere possunt vobis. Condemnatis probos*, i. e. efficitis vestris opibus, ut ab aliis, sive arbitris christianis, sive magistratibus infidelibus damnentur. In vocabulo τὸν δίκαιον Enallagen esse Singularis pro Plurali nemo non videt. *Interficitis* nos, dum litibus intendendis et mercede retinenda victu eos spoliatis. *Resistere vobis non possunt*; quia opibus sunt inferiores vobis.

7.

7. Μακροθυμήσατε — τῦ κυρίυ) *Expectate igitur patienter, fratres, donec veniat Dominus.* Μακροθυμεῖν, h. l. eſt *expectare.* Cf. v. 8. Vertitur nunc ſermo ad oppreſſos. Παρυσία κυρίυ h. l. nonnullis eſt iudicium Chriſti in gentem Iudaicam; nam diſcebat iam tum Iudaeorum rebellio, cuius fatalis et triſtis eventus, veteri ſcripturae phraſi, *adventus Domini* dicitur. Ut nempe Deus quaſi longius abeſſe dicitur, ſi maleficia hominum per aliquod tempus impune perpetrari, et boni a malis opprimi videntur: Sic *advenire* dicitur Deus, quando malis iuſta poena infertur. Poteſt tamen ſimul etiam ſignificari iudicium Chriſti ultimum in genus humanum univerſum; nam de tempore nihil certi didicerant veteres Chriſtiani, et ſemper iuſſi erant intenti eſſe in ultimum illum diem, qui bonos ab omni malorum vexatione erat liberaturus. Cf. v. 8. ὁ γεωργὸς — τῆς γῆς) *Agricola sperat largum proventum terrae. Spes alis agricolas.* Ὁ γεωργὸς, i. e. quivis agricola. Egregie dixit τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς, frugem, qua maxime alimur; eius enim frugis magnus ſemper honos et apud Iudaeos et apud Chriſtianos. μακροθυμῶν — ὄψιμον) Abeſt ὑετὸν ab Itala, Vulg. Copta, et cod. 9. Wetſtenii, ſeu Stephani 13. Sic pertinerent adiectiva πρώϊμον καὶ ὄψιμον, ad praecedens καρπὸν, ſunt enim terrae fructus alii tempore priores, alii ὄψιμοι. Senſus itaque eſſet: *Patienter expectat, dum accipiat pro temporis opportunitate fructuum unum genus post alterum.* Si genuina eſt lectio ὑετον, intelliguntur imbres, de quibus Hebraei utuntur nominibus מַלְקוֹשׁ vel גֶּשֶׁם מַלְקוֹשׁ et גֶּשֶׁם מוֹרֶה quae coniunctim nominantur Deut. XI, 14. Ioel. II, 23. et alibi. Haec eſt pluvia illa, quae decidit, quum ſimul

 ſunt

funt femina terrae commiffa; i. e. pluvia *matutina autumnalis*, illa vero, quae fruges, quum iam adoleverint, efficit ut proveniant latius et uberius, hoc eft *serotina vernalis*.

8. Μακροθυμήσατε — ἤγγικε) *Patienter expectate et vos*, fub fpe frugis multo maioris. Στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, i. e. *animos vestros spei magnitudine confirmate*. Translata eft phrafis ab iis, qui cibo et potu reficiuntur, et vires corporis colligunt, Iudic. XIX, 5. 8. *Quotidie magis appropinquat adventus Domini*, quo nempe dura veftra conditio feliciter mutabitur. Praecipue autem admonet, ut fpe futurae felicitatis pascantur. Nam in hac vita nunquam plane liberati funt Chriftiani a vexatione malorum.

9. Μὴ στενάζετε — κριθῆτε) *Nolite fremere alius in alium, fratres, ne puniamini*. Alii legunt κατακριθῆτε, fenfu eodem; nam utrumque verbum interdum fignificat *punire*. *Ne Deus vos puniat*. Voce στενάζειν *Beza* intelligit quandam internam querimoniam; quae impatientiam declaret, quamvis non prorfus erumpat. Grotius: *ne alii invidete aliis*. *Pricaeus* indicari hic arbitratur talem pectoris motum vel ab invidia ortum, vel etiam ab excandefcentia; ab *invidentia*, quum alienis bonis quis carpitur et maceratur; ab *ira*, quum ad opinionem alicuius iniuriae perpeffae indignatio oritur. *Carpzovio* στενάζειν h. l. effe videtur, *fremere, vociferari* ob indignationem propter perpeffam iniuriam. Nam proprie hoc verbum fumitur de fremitu leonis et urfi, ut Iob. IV, 10. Ief. LIX, 11. Pauperes Chriftiani, fi a divitibus iniurias patiuntur, non modo non refiftere (v. 6.) fed ne fre-

fremere quidem et ingemiscere debent, vel cupiditatem ulciscendi exprimere verbis gravibus, et vindictam divinam imprecari. Ὁ κριτὴς, nempe illius qui succenset, et cui succensetur. Πρὸ τῶν θυρῶν, locutio est notans summam proximitatem.

10. Ὑπόδειγμα — κυρίε) Ὑπόδειγμα, exemplum, ad quod nos ipsos fingere debemus, ut Io. XIII, 15. Κακοπάθεια *malorum perpessio*. De his malis, quae Prophetae pertulerunt, vide Hebr. XI, 33. sqq. Μακροθυμία, constans in adversis patientia. Ἐν ὀνόματι κυρίε, *Dei mandato*,

11. Μακαρίζομεν τὰς ὑπομένοντας) Ὑπομείναντας legunt cod. Alex. et iuniores nonnulli, Syr. Vulg. corb. Euthal. Nec male, quia illa exempla omnia fuerunt temporis praeteriti. Laudamus adhuc constantiam eorum, qui talia mala pertulerunt, beatosque eos hoc nomine praedicamus. Ergo et imitandi a nobis sunt. τὴν ὑπομονὴν Ἰὼβ ἠκέσατε) *Iobi patientiam cognovistis.* Amissis liberis ac bonis, torto per gravissimos dolores corpore, amicis eum calumniantibus. Videtur multis vera esse haec historia, sed tractata poëtice, καὶ τὸ τέλος κυρίε ἴδετε) *Et praeclarum exitum*, quem Deus curaverit, *intellexistis.* Τὸ τέλος κυρίε ex Hebraismo est *finis quem Deus fecit*, et κυρίε hic est Genetivus caussae. Vidistis, inquit, id est, legendo cognovistis, quem exitum ei Deus dederit: bonam ac firmam valetudinem, plurimos ac florentes liberos, famam et honores et divitias. Multi cum *Augustino* hoc traxerunt ad Christum.

12. Πρὸ πάντων — ὅρκον) *Ante omnia autem, fratres mei, non iurate per coelum, nec per terram, nec aliud huiusmodi iuramentum.* Locutio cum Accusativo est elliptica, pro ὀμνύειν εἰς τὸν οὐρανὸν etc. Sequens vero Accusativus μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον non regitur a Praepositione cum ὀμνύειν iungenda, sed alia enunciatione adhibetur quam in antecedentibus. Quia Iudaei valde proni erant ad iuramenta, nec facile evelli ea consuetudo potuit, ideo Christianos monet serio Iacobus, ut meminerint eius praecepti, quod Christus dedit. *Semlerus* ad coniurationem et sodalitia quasi Iudaizantium refert, quae iureiurando firmarentur adversus Romanos. Cf. dicta ad Matth. V, 33. sqq. Iudaei superstitiosiores ad vulgaria iuramenta non diserte Dei nomen usurpabant, sed res alias, ut coelum et terram. Sed his quoque abstineri vult Christus. Nec illam Christi reprehensionem, nec hoc Iacobi dictum pertinere ad politicum et legitimum iusiurandum, nexus orationis, et res ipsa docet. ἤτω — οὔ, οὔ) *Esto autem vestra affirmatio mera affirmatio, et negatio mera negatio.* Debent Christiani affirmare, quod affirmandum est, negare quod negandum est sine omni iureiurando, vel ulla alia asseveratione accedente. ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε) *Ne in poenam incidatis.* Plurimae editiones typis expressae habent εἰς ὑπόκρισιν, quomodo habent codices iuniores, Arab. polygl. Armen. Antioch. Oecumen. Theoph. Sed ὑπὸ κρίσιν habet cod. Alex. Syr. Erp. Copt. Aeth. Vulg. corb. et nonnulli codices iuniores. Haec lectio praeferenda videtur. *Ne in reprehensionem et damnationem iustam incidatis.* Ἐμπίπτεις εἰς κρίσεις occurrit Sirac XXIX, 19. Κρίσις intelligi potest *Dei; poena a Deo infligenda;* potest etiam acci-

accipi de iudicio humano. Nam iuramento ſe obſtringere temere pro aliis, affert utique periculum κρίσεως, quia multi ſponſorem facile deſerunt.

13. Κακοπαθεῖ — προσευχέσθω) *Si quis vestrum moerore afficitur*, vel res adverſas patitur, *preces ad Deum fundat.* Κακοπαθεῖν vel eſt *malis affligi*, vel *animi tristitia laborare.* Iudaei quaedam morborum atrociorum genera tribuerunt daemoniis, illisque eiiciendis adſciverunt varias formulas verborum et caerimonias triſtes. Talem morborum curationem prohibere videtur Iacobus. Si quis moerore, animi triſtitia, melancholia laborat; προσευχέσθω, ſc. more chriſtiano: non iam cogitet de poenis aliorum, non imponat aliis orandi provinciam, more Iudaeorum, nec differat in conventum publicum ſacrum. εὐθυμεῖ τις, ψαλλέτω) *Si quis laetatur*, (ob accepta a Deo bona,) *Deo gratias agat*, etiam cum cantu. Col. III, 16.

14. Ἀσθενεῖ — ὀνόματι τοῦ κυρίου) *Aegrotat quis inter vos, vocet Presbyteros, qui illius caussa Deum precentur et ungant eum oleo, auxilio divino freti.* Per τοὺς πρεσβυτέρους *Carpzovius* intelligit viros peritos, pios, cordatos, viros profecta iam aetate, in quibus maior rerum uſus et conſilia ſolidiora ſunt quam plerumque in iunioribus. Nam olim conſilia dabant qui aetate conſpicui erant, et propter gravitatem *Patres*, propter aetatem *Presbyteri* vocabantur. Huic ſententiae obſtare videtur, (vid. Noeſſelt, Faſc. II, p. 328.) quod Presbyterorum *ecclesiae* nomen in N. T. libris ſemper de viris in eccleſia primariis, iisque vel magiſtris vel praeſidibus uſurpetur. Ii igi-

tur, inquit Iacobus, *precentur aegroti caussa*, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι κυρίȣ, *ungentes eum oleo cum imploratione divini nominis*. Verba ἐν τῷ ὀνόματι κυρίȣ possunt etiam construi cum προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ut sensus sit: *auctoritate Domini* (Christi) convenienter doctrinae Christi, nempe adiecta conditione, si Deus voluerit, ut aegrotus convalescat. Ceterum *oleum* positum esse videtur pro mediis aliis etiam salutaribus et necessariis. Nam in regionibus orientalibus et ad meridiem olea erant valde generosa, et usus oleorum permultus medendis variis morbis obtinebat. Unde etiam peregrinantes secum gestabant ampullam oleariam; et Samaritanus ille vulneratum a latronibus curabat oleo. Discipuli etiam Christi superaddebant dono sanationis miraculoso a Domino ipsis dato, *oleum*, Marc. VI, 13. Nulla necessitas postulare videtur, ut extraordinariam et miraculosam sanandi facultatem intelligamus. Cf. v. 15. Sacrum ritum *unctionis extremae*, quae morituris iam impenditur, minime ex hoc loco posse demonstrari, facile patet; commemoratur enim adiumentum sanitatis, non praesidium et adiumentum pacatius moriendi. Ceterum sanandi vis tribuitur non tantum oleo, sed etiam πίστει et *precibus*. Fuit nempe haec commotio animi sanctior, non semper quidem, saepe tamen, coniuncta cum restitutione valetudinis, praecipue, si languor corporis ex animi moerore et tristitia ortus et auctus esset.

15. Καὶ ἡ εὐχὴ — ὁ κύριος) Ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως, preces ad Deum, ex fide in Christum profectae, et cum pia fiducia coniunctae, et quidem preces tam presbyterorum, quam ipsius aegrotantis. Πίστις hoc etiam loco,

co, ut plerumque, communis esse potest, non extraordinaria vel miraculosa. Non obstat, quod sequitur; *σώσει τὸν κάμνοντα*, preces *iuvabunt aegrotantem.* Notum enim est in N. T. ut in vita communi saepe universe enuntiari, quod cum restrictione intelligendum est. Iuvabunt preces aegrotantem, si ei expediat ad salutem aeternam. Omnes aegrotantes Presbyterorum ope et precibus valetudinem recuperasse, ex his verbis non sequitur. Ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ κύριος, Christus, vel Deus, non Presbyter eum ex mortuis eriget; *convalescere iubebit.* Locutio inde, quia qui graviter aegrotant, solent cubare. Hinc et Latine surgere dicunt eos, qui sanitatem recuperant. *κἂν ἀφεθήσεται αὐτῷ*) Ἁμαρτίας, sc. graviora peccata, quae saepe sunt morborum caussae. Antiquissimus est hic religionis sensus, Gen. XX, Deut, XXVIII, 15. 21. 22. Ps. XXXVII, 9. Morbo curato, etiam peccatum ipsum condonatum esse dicebatur, 1 Chronic. VII, 13. 14. Ies. XXXIII, 24.

16. *Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα*) Παραπτώματα hic sunt *peccata graviora.* Sermo est de eiusmodi aegroto, qui ipse sciat, aut cogitet, hunc morbum huius vel illius peccati caussa, tanquam poenam ipsi accidisse. Hunc ne pudeat, peccatum hoc in conspectu presbyterorum fateri; nam efficacius orat ecclesia pro peccatis sibi cognitis, adhibens simul idonea remedia malo, ne in id recidatur. *καὶ εὔχεσθε — ἰαθῆτε*) ***Et orate alius pro alio, ut sanemini.*** Recte, ut mihi quidem videtur ea, quae hoc commate dicuntur, trahuntur ab interpretibus ad *aegrotum* et ad ***Presbyteros***, quorum mentio v. 14. facta est. Carpzovius tamen metaphorice vertit;

tit: *ut ad mentem saniorem redeatis, et vobis condonet Deus peccata*, et hoc verſu novam putat incipi adhortationem, non connexam cum ſuperiori. *Sanari* ſaepe hoc ſignificatu occurrere, (ut Hebr. XII, 13. Ieſ. VI, 10. aliisque locis) non poteſt negari. Sed huius loci contextus ſuadet, ut uſitatiorem et propriam ſignificationem retineamus. Ceterum *preces* intelligendae ſunt *publicae*, pro iis, qui maleſaciendo morbos ſibi contraxerunt. *πολὺ ἐνεργουμένη*) *Precatio pii multum valet efficere.* *Δέησις πολὺ ἰσχύει ἐνεργουμένη* ex Graecitate accipiendum videtur, pro: *πολὺ ἰσχύει ἐνεργεῖν.* *Inspiratas* intelligere preces cum multis interpretibus, (ob exemplum v. 17. adductum) non opus eſt.

17. *Ἡλίας — ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν*) *Nobis omnino similis, et morti et vitae malis obnoxius, non minus quam nos.* Act. XIV, 15. *καὶ προσευχῇ — μῆνας ἕξ*) *Προσευχῇ προσηύξατο*, *intente oravit.* Notiſſimus Hebraismus, qui rem auget. *Τοῦ μὴ*, i. e. *ἕνεκα τοῦ μὴ βρέξαι.* *Ἐπὶ τῆς γῆς*, *in terra decem tribuum. Per tres annos, et sex menses*, ut Luc. IV, 25. ubi dicta vide. Exemplum Eliae affert Iacobus, ut doceat, ſaepiſſime Deum precibus proborum hominum annuere, non definit an naturali an miraculoſo modo votis eorum ſatisfaciat. Igitur nec hoc ad miraculoſam ſanationem trahendum eſſe videtur.

19. *Ἐάν τις — τις αὐτὸν*) *Si quis inter vos aberraverit a vera doctrina*, (et pietate) *eum vero aliquis in rectam viam revocaverit.* *Ἀλήθεια*, vera doctrina Chriſti, et vitae ratio, quam praeſcribit Evangelium.

20.

20. Γινωσκέτω — πλῆθος ἁμαρτιῶν) *Tenete, eum, qui revocaturus sit peccatorem a perversa ratione, animum a pernicie vindicaturum, et multa peccata obliteraturum esse.* Γινωσκέτω, ſc. ὁ γινώσκων, *sciatur.* Πλάνη ὁδȣ͂, complectitur non tantum opiniones, ſed et mores peccatoris ab evangelio abhorrentes. Ψυχὴν, non modo *corpus*, ſed et *animum.* Θάνατος, *status infelicitatis.* Καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν, efficiet, ut illa iam converſi peccata priora Deus diſſimulet, et quaſi extra conſpectum ſuum ponat. Καλύπτειν, כִּפֶּר eſt *condonare*, Pſ. XXXII, 1.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM PETRI PRIOREM.

P*etrum Apostolum* esse huius Epistolae Auctorem, ex multis Veterum testimoniis luculenter patet, unde *Eusebius* eam inter Scripta N. T. ὁμολογούμενα refert, Hist. Eccles. L. III, c. 25. Cf. c. 39 *Irenaeus* c. haeres. L. IV, cap. 9. Quinam isti fuerint, ad quos Petrus scripsit, discimus ex c. I, 1. ad quem locum plura annotabimus. De *loco*, ubi scripta sit Epistola, legenda sunt curiosis, quae disputavit de hac re Ill. Michaelis, Introduct. in Libr. N. T. §. 209. Adde Ven. *Dav. Iul. Pott* Prolegomena huic Epistolae praemissa. p. 12. sq. De consilio non tantum huius, sed reliquarum etiam epistolarum catholicarum relege quae a nobis praemissa sunt Scholiis in Epistolam Iacobi. Scita est observatio Ven. *Semleri*, (in Prolegom. in Epist. Iacobi §. 12.) quam hic repetere iuvat. "Facillime, (inquit) lectores, qui hos libros sacros quotidie versant, magnam convenientiam Epistolarum *Petri* cum ista *Iacobi* observabunt; nec deest in altera Petri c. 3. istud clarum indicium, lectas fuisse plures Pauli Epistolas ab auctore; easque iam apud alios Christianos ex Iu-

Iudaeis, in honore fuisse; itaque auctoritatis quasi caussa, etiam ablegat istos lectores suos ad has Epistolas. Iudae autem Epistola satis luculenter occupat istam Petri secundam; similiter convenientiam *νοήματων*, quae occurrunt in Pauli Epistolis, etiam in istis Petri non obscuram esse, facile intelligitur. *Epistolarum* igitur scribendarum exemplum quasi praeivit Paulus, quod imitati sunt postea alii Apostoli, ut istas societates Christianorum ex Iudaeis adversus errores hominum partim fanaticorum, partim improborum munirent, qui non minus has societates turbabant, quam istas Pauli variis opinionibus quasi infecerant."

CAP. I.

1. Ἐκλεκτοῖς — Βιθυνίας) *Christianis extra patriam* (Palaestinam) *dispersis per Pontum, Galatiam etc.* Hoc et sequenti commate continetur salutatio; exordium vero totius epistolae progreditur usque ad finem commatis 12. Ἐκλεκτοῖς, *Christianis*, ut Rom. VIII, 33. Col. III, 12. et aliis locis. Est titulus sumtus ex veteri Testamento, in quo Israelitae vocantur בְּחוּרִים, ἐκλεκτοί, Ies. LXV, 9. et alibi. Παρεπιδήμοις, תּוֹשָׁבִים, *peregre habitantes*, Iudaei extra patriam, (Palaestinam nempe) viventes. Nostro loco multi intelligunt *Proselytos*, גֵּרִים, et quidem *Proselytos Portae*, i. e. non circumcisos, sed unum verum Deum colentes, propter locum huius epist. cap. IV, 3. qui innuere videtur, eos, ad quos scripsit Petrus, non omnes fuisse Iudaeos natione. Sed vide annotanda ad illum locum. *Christiani peregre habitantes* διασπορᾶς Πόντου sunt dispersi per Pontum.

Δια-

Διασπορὰ, *dispersio*, Iudaei per orbem terrarum dispersi, Cf. Ioan. VII, 35. Dispersi erant autem Iudaei in diversas regiones, diversis temporibus et occasionibus, sive in bellis, ut per *Tiglathphalasarum*, *Salmanasarem*, et *Nabuchodonosorum*, sive ad vitanda mala interna, quibus de caussis multi et in Syriam et in Aegyptum, et in alia loca Romani imperii concessere. Insignis est locus apud *Philonem* de Legat. ad Caium p. 1031. D. ubi *Agrippa* ad *Caligulam* scribit, *Hierosolyma metropolin esse non unius regionis Iudaeae, sed et multarum aliarum, propter colonias inde olim deductas, vel propius in finitimam Aegyptum, Phoenicem, Syriam, tum ceteram, tum eam, quae Coele nominatur: vel longius in Pamphiliam, Ciliciam, plerasque Asiae partes, usque Bithyniam et Ponti sinus intimos*, etc. Hoc loco nominantur Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia, et Bithynia, quae omnes sunt regiones minoris Asiae. Quum igitur separatim nominatur Asia, ea intelligenda est pars Asiae, quae *κατ' ἐξοχὴν* sic dicitur, Romana provincia, sive Asia proconsularis, Phrygiam, Mysiam, Cariam, Lydiam, oramque omnino maritimam Asiae minoris complexa. Sunt itaque *ἐκλεκτοὶ παρεπίδημοι διασπορᾶς Πόντου* etc. Christiani ex Iudaeis hic inde dispersis in Ponto etc. Diversas interpretum sententias de iis, *ad quos data sit* haec epistola recensuit et diiudicavit *Pott* in Prolegomenis p. 8. sq. cui scripta esse videtur *ad Christianos e Iudaeis pariter et gentibus extra Palaestinam* (*ἐν τῇ διασπορᾷ*) *collectos, inprimis vero ad Iudaeo Christianos*, in qua sentententia *Wolfius* etiam fuit. Recte, ut mihi videtur. Multa enim in hac epistola occurrunt, quae non nisi ad Iudaeos, alia vero quae nonnisi ad Ethnicos pertinent. Quod tamen

tamen restringendum est ad Christianos in regionibus a Petro nominatis tum viventes. Ex primum hic nominata regione, Ponto, Epistola haec dicitur ad Ponticos, quomodo eam appellant *Tertullianus*, et eum in multis sequens *Cyprianus*.

2 Κατὰ πρόγνωσιν—Ἰησοῦ χριστοῦ) *Consilio Dei Patris per institutionem Spiritus eo adductis, ut religionem christianam susciperent, et participes fierent beneficiorum mortis Christi.* Verba κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρὸς per traiectionem referenda sunt ad illud ἐκλεκτοῖς, quod praecessit. Πρόγνωσις, *decretum, consilium*, ut Actor. II, 23. Ad christianam igitur religionem perductos esse ait, ex decreto et consilio Dei Patris. Ven. *Carpzovio* πρόγνωσις iuxta Hebraismum nihil aliud esse videtur quam πρόθεσις, *beneficium divinum, amor divinus*. Cf. Eph. I, 5. 11. Ἁγιάζειν est *consecrare, initiare*. Ad religionem (εἰς ὑπακοὴν) autem initiantur, qui in ea instituuntur. Haec institutio facta est per *Spiritum*, πνεῦμα, non immediate, sed per Apostolos aliosque doctores, Spiritu S. repletos. Ὑπακοὴ non construitur cum αἵματος, sed solum ponitur; ῥαντισμὸς vero coniungitur cum αἵματος, et passivo sensu sumitur. Est nempe ὑπακοὴ susceptio religionis, ὑπακοὴ πίστεως, sic dicta, quia Deo docenti creditr, iubenti obsequitur is, qui religionem suscipit. Vox ῥαντισμοῦ sumta est ex lege Mosis, ubi et populus et sacerdotes, ante quam in sanctuarium terrestre intrarent, humore quodam adspersi sunt, Exod. XXIV, 8. Num. XXXI, 23. Sic et nos, ut in sanctuarium coeleste intremus, adspergi debemus Christi sanguine, i. e. purgari a peccatis. Purgamur vero sanguine Christi

quando nobis ob mortem Christi peccata remittuntur, nosque abstrahimur a vitiis. Mors Christi est caussa remissionis peccatorum, est etiam argumentum, cur scelera fugiamus, et sancte vivamus. χάρις — πληθυνθείη) *Et favor Dei, et inde procedens prosperitas vobis crescat in dies.* Eadem precatio apud Paulum quoque 1 Cor. I, 3. et aliis locis plurimis.

3. Incipit Petrus ab insigni religionis christianae commendatione, et commemoratione beneficiorum Dei, in illos Iudaeos collatorum v. 3 — 12. εὐλογητὸς — ἐκ νεκρῶν) *Laudemus Deum et patrem Domini nostri Iesu Christi, qui pro maxima sua benignitate recreat animos nostros spe laetissima, facta nobis per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.* Εὐλογητός, sc. ἔστω, laudatus sit, בָּרוּךְ. Ἀναγεννᾷν, *nova quasi vita donare, recreare, felicem reddere.* Novus quasi homo redditur, qui ex statu infelici transfertur in felicem. Hanc significationem contextus suadet. Potest tamen etiam hoc verbum ἀναγεννᾷν explicari *mutare in melius*, facere aliquem Christianum. Ἐλπὶς ζῶσα, *spes laetissima.* Nam ζωή interdum etiam est felicitas, laetitia, id quod affert laetitiam. Hanc spem nobis factam esse dicit, per resurrectionem Christi, quae et rem ostendit possibilem esse, et simul ostendit, ipsum esse veracem, qui nobis resurrectionem promisit.

4. Εἰς κληρονομίαν — ἀμάραντον) *Fore ut olim potiamur bonis, quae neque perire possunt, neque ullo vitio laborant, neque splendorem et pulchritudinem unquam amittunt.* Obiectum illius spei describitur. Κληρονομία, נַחֲלָה, *haereditas, possesio firma,*

bona

bona quae possidentur. Bona illa coeleſtia comparantur cum deliciis Paradiſi, ſemper florentis. Ἄφθαρτον, *quod nunquam perit.* Coeleſtia illa bona nobis nunquam eripi poſſunt. Ἀμίαντον, proprie ſignificat id, quod eſt purgatum, purum, intaminatum; (ut 2 Maccab. XIV, 36.) deinde tropice ita nominatur, quicquid in ſuo genere eſt *integrum et perfectum*, unde Sapient. III, 13. dicitur matrona *casta* Ἀμίαντος κληρονομία eſt felicitas *integra*, quae non minuitur, ſed ſemper durat. Non erunt mixta mala bonis. Ἀμάραντον, *quod non marcescit*, vel amittit ſuum ſplendorem: *perpetuo durans.* τετηρημένην ὑμᾶς) *Quae reposita sunt in coelo vobis.* Τηρεῖσθαι hic, quod ἀποκεῖσθαι 2 Tim. IV, 8. et Coloſſ. I, 4. Εἰς ὑμᾶς, i. e. ὑμῖν, לָכֶן.

5. Τοὺς ἐν δυνάμει — ἐσχάτῳ) *Qui Dei praesidio asservamini felicitati quae vobis in extremo tempore manifestabitur si credideritis.* Φρουρεῖσθαι, *custodiri*, i. e. aſſervari et reſervari εἰς σωτηρίαν, *felicitati.* Perinde eſt, ſive dicas, reſervamur felicitati, ſive felicitas reſervatur nobis. Ἐν δυνάμει Θεοῦ, *potentia Dei*, qui efficere poteſt, ut felicitas, quam ſperamus, nobis olim contingat. Ἑτοίμῃ (μέλλουσα) ἀποκαλυφθῆναι, quae vobis manifeſtabitur. Διὰ πίστεως, dum certiſſime creditis et expectatis illam felicitatem. Haec felicitas (inquit Petrus,) continget vobis ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, *ultimo tempore.* Καιρὸς ἔσχατος interdum eſt *tempus N. Testamenti*, interdum *finis omnium rerum.* Nexus orationis ſuadet, ut ſumamus ſenſu poſteriori. Senſus v. 3. 4. 5. eſt: Laudemus Deum, qui nos ad religionem perduxit, ut aeternam felicitatem conſequi poſſimus.

6. Ἐν ᾧ — πειρασμοῖς) *Quo (tempore ultimo) gaudebitis, vos, qui nunc per breve tempus (si ita necesse fuerit,) varii generis calamitates* religionis caussa *sustinetis.* Ἐν ᾧ referri potest ad illud ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. v. 5. Tum ἀγαλλιᾶσθε positum erit pro futuro ἀγαλλιάσεσθε, *gaudebitis, felicissimi eritis.* Alii supplent χρήματι, *quapropter*, et referunt hoc ἐν ᾧ ad totam rem, de qua in praecedentibus erat sermo. Illa magna bona expectata perfundunt vos maximo gaudio. Matth. V, 12. Εἰ δέον ἐςὶ, *si ita oportet fieri*, Act. XIV, 22. *si aliter fieri nequeat*, nimirum ex rerum in quibus estis, hominumque inter quos versamini, natura, per ingenia et indolem hominum, Iudaeorum et Paganorum, qui vos odio prosequuntur. Expectatis hanc felicitatem, quanquam nunc ad tempus aliquod, (nempe dum brevis haec vita durat,) tristitiam sentiatis ex variis calamitatibus, quas vobis inferunt et gentes incredulae, et Iudaei. Ὀλίγον, sc. μέρος χρόνε, *per breve tempus.* Nihil enim est vitae huius duratio ad illam aeternitatem.

7. Ἵνα τὸ δοκίμιον — ἀποκαλύψει Ἰησᾶ Χριςᾶ) *Ut probata constantia vestra, multo pretiosior auro periituro, quamvis igne probato, sit vobis laudi, honori et gloriae, eo tempore quo Christus gloriose apparebit.* τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίςεως, id, per quod exploratur fides vestra. Exploratur autem fides, sive certa expectatio futurae felicitatis per miserias et calamitates. Videtur tamen h. l. intelligi fides, fiducia et constantia ipsa per calamitates explorata. Δοκίμιον nempe positum esse videtur pro δοκιμή, ut Iac. I, 3. *Exploratio vestra*, i. e. *fidei vestrae* ex Hebraismo est πίςις δοκιμαζομένη, *fides ex-*

explorata. Haec fides est multo pretiosior *auro perituro*, χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου. Auro omnium longe praestantissimo metallo, pretiosius dicitur id, cuius summus est valor, summum pretium. Summum autem pretium habet fides et in religione constantia, calamitatibus explorata, quia genuinum est criterium amoris in Deum et Christum, et quia fructus eius aeterne duraturi sunt. Χρυσίον ἀπολλύμενον, *periturum* dicitur, quod usu deteritur atque consumitur, vel etiam a furibus aufertur, certe Domino cum eius morte perit, eique nullo amplius usui est. Ἀποκάλυψιν Ἰησοῦ Χριστοῦ esse adventum Christi ad iudicium extremum, ad distribuenda praemia et infligendas poenas, vix est ut admoneamus. Διὰ πυρὸς δοκιμαζόμενον alias uno dicitur verbo πεπυρωμένον. Similis locus est apud Philon. de Sacrif. Ab. et Cain. p. 144. B. ὁ τιμιώτερος χρυσίου λόγος, *sermo quovis auro pretiosior*.

8. Ὃν οὐκ εἰδότες — δεδοξασμένῃ) *Quem oculis non conspectum, amatis, cui, quamvis nec nunc eum cernentes, confiditis, de eo gaudebitis gaudio ineffabili et praestantissimo*, beatissimo. Εἰδότες pro ἰδόντες quam lectionem habent cod. Reg. nunc num. 9. insignitus, item 7. 27. 29. 61. apud Wetstenium, Lect. 1. Syr. Arr. Aeth. Vulg. Polyc. Irenaeus. Ὃν οὐκ εἰδότες, *quem non vidistis* in terris agentem. Christianis enim, ad quos Petrus scribit, nunquam opportunitas Iesum de facie cognoscendi, obtigerat. Ἄρτι μὴ ὁρῶντες, *nunc eius gloriam et majestatem non cernentes* Hi igitur Christum *amabant* et colebant, et *in eum credebant*, habebant eum pro Messia, doctrinae eius obsequium praestabant, omnemque suam felicitatem ab eo exspectabant. Ἀγαλλιασ-

λιᾶσθε. Deest obiectum gaudii Quare supplendum ἐν αὐτῷ ante ἀγαλλιᾶσθε, vel ἐφ' ᾧ, initio commatis. Χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, *gaudio, quod verbis exprimi nequit, ineffabili.* Χαρᾷ δεδοξασμένῃ, *gaudium summum, praestantissimum.* Omnia enim illa futura felicitas saepissime dicitur δόξα, unde gaudium illius dicitur δεδοξασμένον, *summum,* praestantissimum. Ἀγαλλιᾶσθε, Praes. pro futuro.

9. Κομιζόμενοι — σωτηρίαν ψυχῶν) *Reportaturi praemium constantiae vestrae, salutem animorum,* felicitatem quae animos vestros perpetuo et sine finè recreabit. Κομιζόμενοι pro κομισάμενοι. Sed praesenti tempore uti maluit ob rei certitudinem. Κομίζεσθαι, *reportare,* in sensu praemii habemus et 2 Cor. V, 10 Eph. VI, 8. Τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν *praemium constantiae vestrae.* Τέλος, *merces, praemium,* quia in fine operis datur. Hebraei vocant אחרית, ut Ierem. XXIX, 11. Vide Rom. VI, 21. 22. Σωτηρίαν ψυχῶν, *salutem vestram,* quae est περιποίησις ψυχῆς, Hebr. X, 39. Σῶσαι ψυχὴν habes apud Luc. I, 21. Intelligitur autem hic *salus* et felicitas omnis Christianorum, non tantum futurae sed et huius vitae. *Wolfarth der Seelen geistliches Glück* De hac enim felicitate est sermo com. 10. ut bene ostendit *Moldenhavver* ad h. l.

10. Περὶ ἧς σωτηρίας — προφητεύσαντες) *Cuius felicitatis rationem accuratius cognoscere studuerunt Prophetae, qui praedixerunt bona vobis eventura.* Ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν, *inquisiverunt et scrutati sunt,* i. e. *diligenter et accurate inquisiverunt.* Viderunt

runt aliquid magni in noftra fera tempora refervari; fed quale id effet, non poterunt pervidere. Idem fenfus Luc. X, 24. Ἐις ὑμᾶς, *vobis*, ut v. 4. Praedixerunt bona, quae nobis nunc evenere; fed plerumque fub umbris. Χάριτος, fc. γενησομένης. Χάρις autem hic, ut plerumque in epiftolis, eft *beneficium divinum*, aut accuratius in plurali numero *beneficia divina*. Non itaque fortuito haec geruntur; fed quod nos factum vidimus, id prophetae veteres, qui fuerunt ante nos, praedixerunt.

11. Ἐρευνῶντες — δόξας) *Sciscitati sunt, quo vel quali tempore futurum esset id, quod illis indicabat Spiritus a Christo datus, qui afflatu suo significabat, quid esset passurus Christus, ac mox ad quantam gloriam evehendus.* Ἐις τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ πνεῦμα, *in quod vel quale tempus monstraret Spiritus*, i. e. quo vel quali tempore effet eventurum etc. Poteft etiam fuppleri: *respiciens. Ad quod aut quale tempus respiciens revelabat* etc. Petrus maxime indicare videtur *Danielem*, qui tempus ab angelo inquifivit, ut videre eft Dan. IX, 22. 23. τίνα καιρὸν qua annorum hebdomade; ποῖον καιρόν, *quale tempus*, libero populo, an ferviente, an femilibero. Poffunt tamen etiam τίς καὶ ποῖος haberi pro fynonymis. Τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, fc. ὄν, five λαλοῦν. *Spiritus Christi* autem vocatur vel ex obiecto, quia res Chrifti praefignificabat, vel quia iam tum a Chrifto datus eft Prophetis. Effet igitur Spiritus Meffiae operatio Meffiae, quae prophetas infpiravit, ut talia praedicerent. Τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, i. e. τὰ Χριστῷ ἀποβησόμενα παθήματα. Luc. XXIV, 25. 26. Actor. XXVI, 23. Καὶ

τὰς μετὰ ταῦτα δόξας sc. ἐσομένας, resurrectionem Christi, adscensum in coelos, missionem Spiritus sancti, gentium vocationem, et ipsum eius summum imperium. Philipp. II, 9.

12. Οἷς ἀπεκαλύφθη — διηκόνουν αὐτά) *Quibus haec revelata sunt ut nostro bono, non suae ipsorum utilitatis gratia annunciarent ea.* ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, i. e. οὐχ ἑαυτοῖς δὲ, ἀλλ' ἡμῖν, vel ut alii habent ὑμῖν, non sibi, sed vobis, *vestro commodo*, ad vestram in Iesum Messiam fidem confirmandam et augendam. Διακονεῖν h. l. est *annunciare*, ut apud Iosephum Ant. VI, 13. ταῦτα δὲ τῶν πεμφθέντων διακονησάντων πρὸς τὸν Νάβαλον. ἃ νῦν — ἀπ' οὐρανοῦ) *Quae nunc vobis plene explicata sunt per Apostolos, et eorum adiutores, donatos coelitus spiritu sancto*, i. e. donis maioribus, quam ipsi prophetae habuere. Εὐαγγελίζειν, aut εὐαγγελίζεσθαι sensu activo non raro apud Scriptores N. T. Accusativum personae regit vice Dativi, Luc. III, 18. Act VIII, 25. 40. et alibi saepe. Ideo praecesserunt prophetarum vaticinia, quo certior esset fides nobis Apostolis, qui nunc eadem vobis annunciamus facta, quae praedixerant illi futura εἰς ἃ — παρακύψαι). i. e. *Quae angeli cum summo gaudio et voluptate contemplantur.* Ἃ hic significat omnes res istas, de quibus egerat, quas Angeli ipsi, antea non percognitas, cum summo gaudio nunc perspiciunt. Παρακύπτειν hic sumitur, ut Iac. I, 25. Ἐπιθυμοῦσιν, amant. Non igitur mirum, si prophetae concupiscebant cernere ea, quae nobis nunc eveniunt bona, quum ipsis etiam angelis sit admodum iucundum gratumque spectaculum.

13.

13. Sequitur hortatio ad studium sancte vivendi, ex superiore illa beneficiorum commemoratione deducta, quae extenditur inde usque ad cap. III, 16, διὸ ἀναζωσάμενοι — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Quapropter parato estote animo* (ad peragenda christianae pietatis officia) *ut solent qui lateribus succincti sunt sobrii estote, assidue expectate beneficia vobis exhibenda in adventu Iesu Christi.* Διὸ, quum tantus vobis honor sit destinatus, tanta felicitas parata. Verba: ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, sine paraphrasi vix possunt latine reddi. Quid enim essent lumbi animi; Et quid esset succingere animi lumbos? Ergo mixta est *imago* rei et *res* imagine expressa. Christiani comparantur cum hominibus iter parantibus, vel aliud quodvis negotium aggredientibus. Orientalium vestes erant laxiores atque demissiores. Ne igitur iis huc illuc diffluentibus impedirentur, succingebant eas circa lumbos. Exod. XII, 11. Luc. XII, 35. Io. XIII, 4. Sic Christiani remotis impedimentis parati esse debent ad peragenda omnia pietatis officia, promto animo facere quod faciendum est. Νήφειν *sobrium esse, vigilare.* Vigilant autem Christiani, dum cavent ne peccatorum illecebris irretiantur, et occasiones recte agendi quaevis promto animo arripiunt, iisque utuntur. Τελείως, *ad finem usque*, constanter. Construe cum ἐλπίσαντες. In verbis sequentibus est traiectio, pro ἐπὶ τὴν χάριν τὴν φερομένην ὑμῖν ἐν ἀπ. i. x. Χάρις autem *beneficium* ponitur, pro summo effectu divinae benevolentiae, i. e. felicitate aeterna. Φέρειν h. l. est *offerre.* Haec felicitas aeterna nunc offertur omnibus, qui obtemperant Evangelio, sed possidebitur ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, quum palam ostendet maiestatem suam cunctis ho-

minibus et angelis et daemonibus Dominus noster Iesus Christus.

14. Ὡς τέκνα — ἐπιθυμίαις) *Tanquam filii* (Dei) *obedientes, non amplius indulgete pristinis cupiditatibus, quibus tempore ignorantiae vestrae* (In Iudaismo vel Gentilismo) *dediti fuistis.* Τέκνα ὑπακοῆς, i. e. ὑπήκοα. Συσχηματίζεσθαι, *transformari*, certam formam habitumque induere; atque ita συσχηματίζεσθαι cupiditatibus pristinis, est inire pristinam peccandi societatem ac consuetudinem. Ἄγνοια est *tempus ignorantiae*, ante professionem religionis Christianae susceptam.

15. Ἀλλὰ κατὰ — γενήθητε) *Sed ad exemplnm eius, qui vos Christianos esse voluit, et ex omni parte bonus est, vestra etiam vita et conversatio tota sit inculpata et integra.* Κατὰ est nota similitudinis: *ad exemplum.* Ἅγιος, קָדוֹשׁ, vocatur Deus, ob summam perfectionem, ob quam veneratione nostra est dignissimus. Nos eum amore boni et iusti imitari debemus; non enim agnoscet pater filios, nisi sui similes.

16. Διότι — ἅγιός εἰμι) Levit. XI, 44. et XIX, 2. *Si* hoc dictum Israelitis illo tempore, quanto magis hoc tempore, plus sanctitatis requirente! Non vobis suffecerit Mosaica puritas, ut abstineatis a contactu cadaverum, ut lotos habeatis pedes etc. sed totum pectus vestrum Deus vult procul abesse ab omnibus vitiorum inquinamentis.

17. Καὶ εἰ πατέρα — ἔργον) *Imo, quum eum religiose colatis patrem, qui sine personarum respectu* (partium studio) *diiudicat quemque secundum facta sua.*

sua. Καὶ ut interdum hebr. ו, *immo.* Ἐι, כִּי, *quoniam, quum.* Ἐπικαλεῖσθαι, *religiose invocare, colere* Ἀπροσωπολήπτως, *sine partium praepostero studio.* Non aestimat quenquam ex genere, aut fortuna, sed tantum ex vitae ratione et moribus. Vos igitur Iudaeos non magis excusatos habebit, quam e gentibus natos, Actor. X, 34. Ἔργον, Singulare pro Plurali, ut Iac. I, 15. ἐν φόβῳ — ἀναστράφητε) *Cum verecundia summa moderamini vitam vestram, donec agitis in terra quasi peregrina* φόβος, *verecundia, cautio,* quae in eo est, ut semper de nobis cogitemus, et solliciti simus, ne peccemus. Potest etiam ἐν φόβῳ verti: *religiose,* pia veneratione Dei, vel cum reverentia erga Deum, quae obsequio demonstratur, *mit ehrfurchtsvollem Gehorsam.* Hoc obsequium cum reverentia coniunctum vocatur φόβος, quia unicuique venerationis generi aliquid timoris admixtum esse solet, ne ei, quem veneramur, ulla in re displiceamus. Τὸν χρόνον, Accusativus durationis. Ἡ παροικία, latine *incolatus.* Intelligi potest peregrinatio Iudaeorum inter Paganos, vel etiam nostra in his terris peregrinatio. Cf. Hebr. XI, 13. sqq.

18. Εἰδότες — πατροπαραδότε) *Considerantes, vos non caducis rebus argento vel auro liberatos fuisse ab inepta vestra vivendi ratione, a maioribus accepta.* Ματαία ἀναστροφὴ, *inepta vivendi ratio*, nam μάταιον, *vanum, ineptum,* ut Tit. III, 9. *Idololatriam* saepe voce μάταιον exprimi, verum quidem est; sed haec significatio non semper locum habet. Mores Iudaeorum aeque ac Paganorum erant *inepti, vani,* nullius pretii. Ἐλυτρώθητε, *redemti, liberati estis,* a scelesta agendi

di ratione, a dominio fcelerum. Id factum effe, dicit Petrus, pretiofo fanguine i. e. *morte* Chrifti. Nempe mors Chrifti eft argumentum et cauffa, cur fancte vivendum fit. Tit. II, 14. Aequum eft, ut eum amemus, eumque imitemur, qui falutis noftrae ita cupidus fuit, ut etiam mortem oppeteret, quo nos reconciliaret Deo. Agnofcendum eft etiam hac in re maximum Dei beneficium, qui filium unigenitum morti tradidit pro noftra falute. Pro maximo beneficio amorem et obfequium debemus Deo.

19. Ἀλλὰ τιμίῳ — Χριϛοῦ) *Sed pretioso sanguine agni plane intemerati, Christi.* Τιμίῳ αἵματι, *cruenta, quae maximi pretii est, morte.* Αἷμα, pro cruenta morte. Ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου. *Eius qui similis erat agno vitii expersi, et maculae nescio,* Ἄμωμον, cui nulla pars neceffaria deeft; ἄσπιλον, in quo nulla eft deformitas. Utrumque dicitur de facrificiis, et victimis. ὡς h. l. ut faepe in N. T. ponitur pro ἀληθῶς, *omnino vere.* Agni expertes vitii corporis olim mactari folebant, talesque victimae Deo erant gratae. Chriftus autem, Filius Dei, erat innocentiffimus, vere omnis vitii expers. Hunc igitur Deus probat, eiusque morte acquiefcit, refipifcentibus, qui refpectu ad eius mortem habito, veniam petunt, condonat. Senfus idem, qui 1 Cor. VI, 20. Rom. XIV, 7. 8. 9.

20. Προεγνωσμένου — δι' ὑμᾶς) *Qui destinatus erat* (huic negotio, ut nos liberaret a vitiis) *ante mundum conditum, ostendit autem se mundo his demum temporibus, vestro bono.* Προγινώσκειν antea deftinare. Καταβολή, *initium. Ante mundum conditum,* i. e.

ab

ab aeterno. Ἐφανερώθη, apparuit, homo factus inter homines docuit, passus et mortuus est, omninoque opus, cui peragendo a Patre destinatus fuerat, peregit. Ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, *his demum temporibus.* Cf. Hebr. I, 1. Δι' ὑμᾶς *propter vos*, i. e. vestro bono. Alios homines non excludi, per se patet.

21. Τοὺς δι' αὐτοῦ — εἶναι εἰς Θεόν) *Qui nunc per eius doctrinam commoti confiditis Deo* etc. Δι' αὐτοῦ, *per eum*, i. e. per eius doctrinam, et propter maxima beneficia vobis praestita, Ioan. XIV, 6. Hebr. VII, 25. Firmiter persuasum est vobis, eum, qui Christum a morte liberavit, summaque gloria auxit, vobis etiam eadem bona esse largiturum. Ὥστε τὴν πίστιν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν, *ita ut fiduciam vestram et spem collocare possitis in Deum.* Christo eiusque religioni debetis, quod a Deo omnipotente, optimo, quaevis bona tuto expectare possitis. Frustra populares vestri vobis obiiciunt, vos a Deo defecisse; nam illa ipsa fides vestra et spes per Christum in eum Deum tendit, cuius illi se cultores profitentur.

22. Τὰς ψυχὰς — ἀνυπόκριτον) *Iam, quum animos vestros per obsequium erga veram doctrinam, Spiritu iuvante, purgaveritis ad amorem fraternum non simulatum.* Ἁγνίζειν, *purgare.* Desumta est similitudo a lustrationibus lege Mosaica praescriptis, quibus praeparabantur ad sacra facienda. Exod. XIX, 10. Illae lustrationes fiebant ablutione corporis et vestium. De Christianis autem Petrus: *Puri redditi* sunt ac praeparati *animi vestri*, non observatione lustrationum Mosaicarum,

sed

fed *ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας*, *per obedientiam veritati Evangelicae praestitam.* Purgamus mentem, quum fenfus pravos eiicimus, et bonos fenfus, amorem virtutis fumimus. Ἀλήθεια hic ut faepe eft *religio vera, christiana.* Ἡ ὑπακοὴ τῆς ἀληθείας eft fufceptio religionis, obfequium praeftitum invitationi ad fufcipiendam religionem. Ad hanc perducti erant διὰ πνεύματος per Spiritus fancti operationes et dona eximia; five potius, per inftitutionem factam per Apoftolos Spiritu fancto a Deo edoctos. Supra v. 2. ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος. Deeft hoc in nonnullis Codicibus, Verfionibus et Patribus. *ἐκ καθαρᾶς — ἐκτενῶς) Animo non simulato amate vos invicem impense.* Ἐκ καθαρᾶς καρδίας, eodem fenfu, quo 1 Tim. I, 5. Ἐκτενῶς, *vehementer*, haud perfunctorie. Quemadmodum Chriftus vos dilexit amore haud vulgari, ita et vos, quemadmodum edocti eftis per chriftianam religionem, fincero et eximio charitatis ftudio vos invicem profequamini. Benevolentia et commodis aliorum quovis modo inferviendi ftudium impenfum hic ut alibi faepe inftar omnium virtutum Chriftianis commendatur.

23. *Ἀναγεγεννημένοι — ἀφθάρτου) Novam adepti estis vitam, non ex semine mortalium hominum, sed ex immortali semine.* Ἀναγεγεννημένοι fc. ἐστε, *de novo quasi geniti*, i. e. emendati animis, et per hanc ftudiorum emendationem in ftatum feliciffimum translati eftis, adepti fpem certiffimam aeternae felicitatis. Addit Petrus: οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, *non ex satione caduca, non ex semine caduco*, i. e. hanc dignitatem et felicitatem non debetis origini a mortalibus hominibus. Hoc dictum

dictum eſt adverſus Iudaeos, qui gloriabantur, quod ex Abrahamo ducerent genus. Illuſtrari poteſt hic locus ex Io. I, 13. III, 6. Ἐκ ἀφθάρτȣ ſc. σπορᾶς, *e semine perenni*, e ſemine, quod nunquam perit, ſed ſemper vim ſuam exſerit, et ad vitam felicitatemque aeternam ducit. Quale hoc ſemen ſit, id ſtatim propriis verbis enunciatur: διὰ λόγου — αἰῶνα) *Nempe per eam doctrinam, quae auctorem habet Deum aeternum, et semper manebit.* Verba μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα referri debent ad doctrinam. Haec manet in aeternum; quicquid enim Deus dixit, id in aeternum verum eſt, prodeſt et valet. Oppoſitio facile perſpicitur. Ab hominibus mortalibus naſcuntur mortales. Deus autem aeternus per doctrinam vi perenni praeditam renovat vos ad vitam felicitatemque aeternam.

24. Διότι — ἄνθος χόρτȣ) *Nam omnes homines similes sunt gramini, et tota eorum praestantia dignitasque similis est floribus agri.* Ief. XL, 6. 7. Σάρξ, *homo*, ex mortali femina natus, v. 23. Io. III, 6. Δόξα ἀνθρώπȣ, quicquid in rebus humanis magnificum ducitur, forma, vires corporis, eruditio humana, divitiae, honores, ita ſunt, ut herbae viror. Pro ἀνθρώπȣ legendum videtur αὐτῆς. ἐξηράνθη — ἐξέπεσε) *Exarescit gramen, et illius flos decidit.* Hebraico more praeteritum poſitum eſt pro praeſenti, et explicatur ſimilitudo hominis cum gramine. Sicuti flores agri ſubito pereunt, ſic etiam hominum vita brevis eſt. Bene cohaeret hoc comma cum praecedente. Nexa enim ſunt haec verba cum illis: ἐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς. Vana erat Iudaeorum gloriatio de natalium ex Abrahamo dignitate. Nam gloria haec erat brevis; peribat cum vita hac mortali.

25. Τὸ δὲ ῥῆμα — αἰῶνα) Ex Ief. XL, 8. Immutabiliter vera eſt doctrina divina; ſemper exſerit vim ſuam et efficaciam, et ducit ad vitam aeternam. τοῦτο δὲ — εἰς ὑμᾶς) Εἰς ὑμᾶς, לכן, *vobis*, ut ſupra com. 4. Vult dicere, illa verba Ieſaiae ſenſu excellentiſſimo valere de Evangelio. Hoc enim aeterna bona offert, et nobis ad ſalutem aeternam conſequendam prodeſt. Quum igitur non caduca, ſed aeterna bona nobis promittat, eius cauſſa debemus etiam ſanctitati ſtudere.

CAP. II.

1. Ἀποθέμενοι — καταλαλιάς) Verbum ἀποτίθεσθαι eodem ſenſu habemus Iac. I, 21. Eph. IV, 22. 25. Κακία, alibi nomen generis, hic ſpeciei, ut latinum *malitia*. Illa maxime vitia notat Petrus, quae inter Iudaeos latiſſime regnaverant.

2. Ὡς ἀρτιγέννητα — ἐπιποθήσατε) *Quasi recens nati infantes doctrinae purum animi lac inhiate, ut per illud crescatis.* Pergit Apoſtolus in metaphora ſupra I, 23. coepta. *Recens nati* vocantur ii, ad quos Petrus ſcribit, Chriſtiani, quia admodum nuper doctrinam Evangelii receperant. Γάλα λογικόν, *lac nutriens animam*, vel potius lac *doctrinae christianae*; nam λόγος, unde λογικὸν, ſaepe eſt *doctrina*. Videtur Petrus eandem doctrinam quam ſupra c. I, 23. cum ſemine comparaverat, nunc comparare cum lacte. Apta eſt haec comparatio. Nam vita nova, quam acceperant per doctrinam, nutrienda etiam et alenda erat per eandem doctrinam. *Lac* autem vocantur prima doctrinae rudimenta, quia haec lactis inſtar ſunt, quo infantes nutriuntur, 1 Cor. III, 2. Ἄδολον, *sincerum*,

cerum non aliis rebus mixtum, ac proinde sanitati animae conducens. Ἐπιποθεῖν, *avide concupiscere*, ut infantes recens nati lac appetere solent. Sensus est: Homines quum sitis, qui novam vivendi sentiendique rationem inire debent, avide discite doctrinam Christi, qua haec nova vita nutritur, similes infantibus etc. ἵνα ἐν — σωτηρίαν) *Ut crescatis*, i. e. ad maiorem cognitionem virtutemque progressus faciatis. Εἰς σωτηρίαν, ad perpetuam vestram salutem et emolumentum. Εἰς σωτηρίαν, deest quidem in Editionibus vulgaribus; extat vero in cod. Al. Regio 9. et aliis iunioribus. Habet Syra Versio utraque, Arabica Erpenii, Copta, Aethiopica, Vulgata, et ex Patribus Clemens Al. Origenis interp. f. Rufinus, Cyrill. Damasc. Euthalius, Hieron. Gildas, Cassiod. Auctor de promiss. Et recte hoc additur. Nam *incrementum* illud, nempe in cognitione Dei et vera pietate, non alio spectat, quam ad salutem aeternam.

3. Εἴπερ — ὁ κύριος) *Quia experientia cognovistis, quam benignus sit Dominus.* Pergit in coepta translatione. Infantes, qui degustaverunt lac maternum, magis illud appetunt, et desiderant matrem. Ita etiam Christiani, experientia edocti, quam suave sit et salubre lac doctrinae, magno amore feruntur in Christum. Γεύεσθαι hic est, *ipsa experientia teste aliquid cognoscere.* Sic etiam apud Iosephum Ant. II, 10, 3. Respicitur simul ad Ps. XXXIV, 9, Ὁ κύριος autem hic est *Christus*. Ὅτι, *quam*. Χρηστός. *suavis*, ut a gustu sumta translatio melius procedat, i. e. benignus.

4. 5. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι — διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) *Ad quem postquam accessistis, tanquam ad lapidem vi-*

vum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem selectum, pretiosum, ipsi etiam aedificamini templum sacrum, sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales, Deo propter Christum acceptas. Sensus propriis verbis expressus: A quo rempore Iesum, a primoribus Iudaeorum reprobatum, Deo autem carissimum, pro Messia agnovistis, eumque coluistis, ab eo tempore ipsi quoque Deo estis cari; estis pars societatis selectissimorum hominum, Deum secundum praecepta Christi colentium. Inest igitur descriptio dignitatis et excellentiae Christianorum. Cf. infra v. 9. Ps. CXVIII, 22. Ies. VIII, 14. et XXVIII, 16. Vide etiam Matth. XXI, 42. et Eph. II, 20. 21. *Homines* hic intellige Iudaeos, sed praecipue eos, qui erant in Synedrio. Hi reprobarunt Iesum, a Deo ipso pro Messia declaratum. Quod in Psalmo est, factum in lapidem angularem, i. e. quo totum aedificium sustineretur, id hic aliis verbis dixit sensu eodem ex Ies. XXVIII, 16. *Παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν*, in oculis autem Dei excellentissimum, בָּחוּר. *Ad Christum accedere, προσέρχεσθαι πρὸς τὸν χριστὸν*, qui hic improprie dicitur lapis vivus, nihil aliud est nisi in eum credere, religionem eius profiteri. Sicuti Christus cum lapide comparatur, ita Petrus nunc Christianos etiam cum lapidibus vivis comparat, ex quibus exstruatur templum, i. e. societas Iesum pro Messia agnoscens, eumque colens. *καὶ αὐτοὶ — πνευματικὸς*) Vos etiam estis pars templi, allegorice sic dicti; estis membra eius ecclesiae et societatis, cuius Christus est auctor, caput et dominus. *Οἶκος πνευματικὸς*, vocatur ecclesia, vel universus Christianorum coetus, in universo mundo dispersus. Comparatio instituitur cum templo Hierosolymitano, quod sanctissimum habitum Iudaeis.

ἱερα-

ἱεράτευμα ἅγιον) *Ordo sacerdotum sanctus*; *sacerdotes venerabiles*, abstr. pro concreto. Non tantum pars huius templi sunt Christiani, sed et ipsi Sacerdotes, i. e. tam Deo grati, quam Sacerdotes V. T. qui tantum ex una tribus parte erant. *ἀνενέγκαι — Χριστοῦ*) i. e. *εἰς τὸ ἀνενέγκαι*. *Θυσίας πνευματικὰς*, *sacrificia quae animo efferuntur*, quorum vetera umbrae fuere. Haec autem sacrificia sunt preces, castitas corporis, opera misericordiae. *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, *secundum Christi praeceptum.*

6, *Διότι περιέχει ἐν τῇ γραφῇ*) *Περιέχει*, pro *περιέχεται*. *Continetur in Scriptura.* In quibusdam Codd. est *περιέχει ἡ γραφή*. Sed haec emendatio, seu potius corruptio, tribuenda est ignorantiae librariorum, qui receptam lectionem concoquere non poterant. Locus, huic nostro simillimus, est apud Iosephum, Ant. XI, 4. 7. ubi Darius dicitur literas ad praefectos suos misisse, his additis: *βούλομαι γίνεσθαι πάντα, καθὼς ἐν αὐτῇ περιέχει*, *quae in ea epistola continentur.* *Ἰδοὺ, τίθημι — καταισχυνθῇ*) *Ecce pono in Zione lapidem etc.* Contractus est locus ex Graeco Ies. XXVIII, 16, Sensu primo, sive eo, quo homines Iesaiae tempore viventes haec intelligere debebant, promittitur defensio et securitas, quam Hierosolyma praestare deberet incolis suis, omnibusque qui se eo a Sancheribo recepissent. *Σιὼν* est urbs Hierosolyma; in hac ponit Deus *lapidem angularem*, promittit eo confugientibus defensionem et securitatem. Sublimiore autem sensu haec valent de Christo, ad quem confugere debent omnes, qui in aeternum servari cupiunt. Tum *Σιὼν* est universa gens Iudaica, ex qua

D d 2 Chri-

λιᾶσθε. Deest obiectum gaudii Quare supplendum ἐν αὐτῷ ante ἀγαλλιᾶσθε, vel ἐφ' ᾧ, initio commatis. Χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, *gaudio, quod verbis exprimi nequit, ineffabili.* Χαρὰ δεδοξασμένῃ, *gaudium summum, praestantissimum.* Omnia enim illa futura felicitas saepissime dicitur δόξα, unde gaudium illius dicitur δεδοξασμένον, *summum*, praestantissimum. Ἀγαλλιᾶσθε, Praes. pro futuro.

9. Κομιζόμενοι — σωτηρίαν ψυχῶν) *Reportaturi praemium constantiae vestrae, salutem animorum*, felicitatem quae animos vestros perpetuo et sine fine recreabit. Κομιζόμενοι pro κομισάμενοι. Sed praesenti tempore uti maluit ob rei certitudinem. Κομίζεσθαι, *reportare*, in sensu praemii habemus et 2 Cor. V, 10 Eph. VI, 8 Τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν *praemium constantiae vestrae.* Τέλος, *merces, praemium*, quia in fine operis datur. Hebraei vocant אַחֲרִית, ut Ierem. XXIX, 11. Vide Rom. VI, 21. 22. Σωτηρίαν ψυχῶν, *salutem vestram*, quae est περιποίησις ψυχῆς, Hebr. X, 39. Σῶσαι ψυχὴν habes apud Iac. I, 21. Intelligitur autem hic *salus* et felicitas omnis Christianorum, non tantum futurae sed et huius vitae. *Wolfarth der Seelen geistliches Glück* De hac enim felicitate est sermo com. 10. ut bene ostendit *Moldenhavver* ad h. l.

10. Περὶ ἧς σωτηρίας — προφητεύσαντες) *Cuius felicitatis rationem accuratius cognoscere studuerunt Prophetae, qui praedixerunt bona vobis eventura.* Ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν, *inquisiverunt et scrutati sunt*, i. e. *diligenter et accurate inquisiverunt.* Vide-

runt

runt aliquid magni in noſtra fera tempora reſervari; ſed quale id eſſet, non poterunt pervidere. Idem ſenſus Luc. X, 24. Ἐις ὑμᾶς, *vobis*, ut v. 4. Praedixerunt bona, quae nobis nunc evenere; ſed plerumque ſub umbris. Χάριτος, ſc. γενησομένης. Χάρις autem hic, ut plerumque in epiſtolis, eſt *beneficium divinum*, aut accuratius in plurali numero *beneficia divina*. Non itaque fortuito haec geruntur; ſed quod nos factum vidimus, id prophetae veteres, qui fuerunt ante nos, praedixerunt.

11. Ἐρευνῶντες — δόξας) *Sciscitati sunt, quo vel quali tempore futurum esset id, quod illis indicabat Spiritus a Christo datus, qui afflatu suo significabat, quid esset passurus Christus, ac mox ad quantam gloriam evehendus.* Ἐις τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ πνεῦμα, *in quod vel quale tempus monstraret Spiritus*, i. e. quo vel quali tempore eſſet eventurum etc. Poteſt etiam ſuppleri: *respiciens Ad quod aut quale tempus respiciens revelabat* etc. Petrus maxime indicare videtur *Danielem*, qui tempus ab angelo inquiſivit, ut videre eſt Dan. IX, 22. 23. τίνα καιρὸν qua annorum hebdomade; ποῖον καιρόν, *quale tempus*, libero populo, an ferviente, an ſemilibero. Poſſunt tamen etiam τίς καὶ ποῖος haberi pro ſynonymis. Τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, ſc. ὄν, ſive λαλοῦν. *Spiritus Christi* autem vocatur vel ex obiecto, quia res Chriſti praeſignificabat, vel quia iam tum a Chriſto datus eſt Prophetis. Eſſet igitur Spiritus Meſſiae operatio Meſſiae, quae prophetas inſpiravit, ut talia praedicerent. Τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, i. e. τὰ Χριστῷ ἀποβησόμενα παθήματα. Luc. XXIV, 25. 26. Actor. XXVI, 23. Καὶ

τὰς μετὰ ταῦτα δόξας sc. ἐσομένας, resurrectionem Christi, ascensum in coelos, missionem Spiritus sancti, gentium vocationem, et ipsum eius summum imperium. Philipp. II, 9.

12. Οἷς ἀπεκαλύφθη — διηκόνουν αὐτά) *Quibus haec revelata sunt ut nostro bono, non suae ipsorum utilitatis gratia annunciarent ea.* ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, i. e. οὐχ ἑαυτοῖς δὲ, ἀλλ' ἡμῖν, vel ut alii habent ὑμῖν, non sibi, sed vobis, *vestro commodo*, ad vestram in Iesum Messiam fidem confirmandam et augendam. Διακονεῖν h. l. est *annunciare*, ut apud Iosephum Ant. VI, 13. ταῦτα δὲ τῶν πεμφθέντων διακονησάντων πρὸς τὸν Νάβαλον. ἃ νῦν — ἀπ' οὐρανοῦ) *Quae nunc vobis plene explicata sunt per Apostolos, et eorum adiutores, donatos coelitus spiritu sancto*, i. e. donis maioribus, quam ipsi prophetae habuere. Εὐαγγελίζειν, aut εὐαγγελίζεσθαι sensu activo non raro apud Scriptores N. T. Accusativum personae regit vice Dativi, Luc. III, 18. Act VIII, 25. 40. et alibi saepe. Ideo praecesserunt prophetarum vaticinia, quo certior esset fides nobis Apostolis, qui nunc eadem vobis annunciamus facta, quae praedixerant illi futura. εἰς ἃ — παρακύψαι) i. e. *Quae angeli cum summo gaudio et voluptate contemplantur.* Ἃ hic significat omnes res istas, de quibus egerat, quas Angeli ipsi, antea non percognitas, cum summo gaudio nunc perspiciunt. Παρακύπτειν hic sumitur, ut Iac. I, 25. Ἐπιθυμοῦσιν, amant. Non igitur mirum, si prophetae concupiscebant cernere ea, quae nobis nunc eveniunt bona, quum ipsis etiam angelis sit admodum iucundum gratumque spectaculum.

13.

13. Sequitur hortatio ad studium sancte vivendi, ex superiore illa beneficiorum commemoratione deducta, quae extenditur inde usque ad cap. III, 16, διὸ ἀναζωσάμενοι — Ἰησοῦ χριστοῦ) *Quapropter parato estote animo* (ad peragenda christianae pietatis officia) *ut solent qui lateribus succincti sunt sobrii estote, assidue expectate beneficia vobis exhibenda in adventu Iesu Christi.* Διὸ, quum tantus vobis honor sit destinatus, tanta felicitas parata. Verba: ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, sine paraphrasi vix possunt latine reddi. Quid enim essent lumbi animi; Et quid esset succingere animi lumbos? Ergo mixta est *imago* rei et *res* imagine expressa. Christiani comparantur cum hominibus iter parantibus, vel aliud quodvis negotium aggredientibus. Orientalium vestes erant laxiores atque demissiores. Ne igitur iis huc illuc diffluentibus impedirentur, succingebant eas circa lumbos. Exod. XII, 11. Luc. XII, 35. Io. XIII, 4. Sic Christiani remotis impedimentis parati esse debent ad peragenda omnia pietatis officia, promto animo facere quod faciendum est. Νήφειν *sobrium esse, vigilare.* Vigilant autem Christiani, dum cavent ne peccatorum illecebris irretiantur, et occasiones recte agendi quaevis promto animo arripiunt, iisque utuntur. Τελείως, *ad finem usque,* constanter. Construe cum ἐλπίσαντες. In verbis sequentibus est traiectio, pro ἐπὶ τῆν χάριν τὴν Φερομένην ὑμῖν ἐν ἀπ. I. X. Χάρις autem *beneficium* ponitur, pro summo effectu divinae benevolentiae, i. e. felicitate aeterna. Φέρειν h. l. est *offerre.* Haec felicitas aeterna nunc offertur omnibus, qui obtemperant Evangelio, sed possidebitur ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, quum palam ostendet maiestatem suam cunctis ho-

 mi-

minibus et angelis et daemonibus Dominus noster Iesus Christus.

14. Ὡς τέκνα — ἐπιθυμίαις) *Tanquam filii* (Dei) *obedientes, non amplius indulgete pristinis cupiditatibus, quibus tempore ignorantiae vestrae* (In Iudaismo vel Gentilismo) *dediti fuistis.* Τέκνα ὑπακοῆς, i. e. ὑπήκοοι. Συσχηματίζεσθαι, *transformari*, certam formam habitumque induere; atque ita συσχηματίζεσθαι cupiditatibus pristinis, est inire pristinam peccandi societatem ac consuetudinem. Ἄγνοια est *tempus ignorantiae*, ante professionem religionis Christianae susceptam.

15. Ἀλλὰ κατὰ — γενήθητε) *Sed ad exemplnm eius, qui vos Christianos esse voluit, et ex omni parte bonus est, vestra etiam vita et conversatio tota sit inculpata et integra.* Κατὰ est nota similitudinis: *ad exemplum.* Ἅγιος, קָדוֹשׁ, vocatur Deus, ob summam perfectionem, ob quam veneratione nostra est dignissimus. Nos eum amore boni et iusti imitari debemus; non enim agnoscet pater filios, nisi sui similes.

16. Διότι — ἅγιός εἰμι) Levit. XI, 44. et XIX, 2. Si hoc dictum Israelitis illo tempore, quanto magis hoc tempore, plus sanctitatis requirente! Non vobis suffecerit Mosaica puritas, ut abstineatis a contactu cadaverum, ut lotos habeatis pedes etc. sed totum pectus vestrum Deus vult procul abesse ab omnibus vitiorum inquinamentis.

17. Καὶ εἰ πατέρα — ἔργον) *Imo, quum eum religiose colatis patrem, qui sine personarum respectu* (partium studio) *diiudicat quemque secundum facta sua.*

sua. Καὶ ut interdum hebr. ו, *immo.* Εἰ, כִּי, *quoniam, quum.* Ἐπικαλεῖσθαι, *religiose invocare, colere.* Ἀπροσωπολήπτως, *sine partium praepostero studio.* Non aestimat quenquam ex genere, aut fortuna, sed tantum ex vitae ratione et moribus. Vos igitur Iudaeos non magis excusatos habebit, quam e gentibus natos, Actor. X, 34. Ἔργον, Singulare pro Plurali, ut Iac. I, 15. ἐν Φόβῳ — ἀναστράφητε) *Cum verecundia summa moderamini vitam vestram, donec agitis in terra quasi peregrina.* Φόβος, *verecundia, cautio,* quae in eo est, ut semper de nobis cogitemus, et solliciti simus, ne peccemus. Potest etiam ἐν Φόβῳ verti: *religiose,* pia veneratione Dei, vel cum reverentia erga Deum, quae obsequio demonstratur, *mit ehrfurchtsvollem Gehorsam.* Hoc obsequium cum reverentia coniunctum vocatur Φόβος, quia unicuique venerationis generi aliquid timoris admixtum esse solet, ne ei, quem veneramur, ulla in re displiceamus. Τὸν χρόνον, Accusativus durationis. Ἡ παροικία, latine *incolatus.* Intelligi potest peregrinatio Iudaeorum inter Paganos, vel etiam nostra in his terris peregrinatio. Cf. Hebr. XI, 13. sqq.

18. Εἰδότες — πατροπαραδότου) *Considerantes, vos non caducis rebus, argento vel auro liberatos fuisse ab inepta vestra vivendi ratione, a maioribus accepta.* Ματαία ἀναστροφή, *inepta vivendi ratio*, nam μάταιον, *vanum, ineptum,* ut Tit. III, 9. *Idololatriam* saepe voce μάταιον exprimi, verum quidem est; sed haec significatio non semper locum habet. Mores Iudaeorum aeque ac Paganorum erant *inepti, vani,* nullius pretii. Ἐλυτρώθητε, *redemti, liberati estis,* a scelesta agendi

ab aeterno. Ἐφανερώθη, apparuit, homo factus inter homines docuit, passus et mortuus est, omninoque opus, cui peragendo a Patre destinatus fuerat, peregit. Ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, *his demum temporibus*. Cf. Hebr. I, 1. Δι' ὑμᾶς *propter vos*, i. e. vestro bono. Alios homines non excludi, per se patet.

21. Τοὺς δι' αὐτοῦ — εἶναι εἰς Θεὸν) *Qui nunc per eius doctrinam commoti confiditis Deo* etc. Δι' αὐτοῦ, *per eum*, i. e. per eius doctrinam, et propter maxima beneficia vobis praestita, Ioan. XIV, 6. Hebr. VII, 25. Firmiter persuasum est vobis, eum, qui Christum a morte liberavit, summaque gloria auxit, vobis etiam eadem bona esse largiturum. Ὥστε τὴν πίστιν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν, *ita ut fiduciam vestram et spem collocare possitis in Deum*. Christo eiusque religioni debetis, quod a Deo omnipotente, optimo, quaevis bona tuto expectare possitis. Frustra populares vestri vobis obiiciunt, vos a Deo defecisse; nam illa ipsa fides vestra et spes per Christum in eum Deum tendit, cuius illi se cultores profitentur.

22. Τὰς ψυχὰς — ἀνυπόκριτον) *Iam, quum animos vestros per obsequium erga veram doctrinam, Spiritu iuvante, purgaveritis ad amorem fraternum non simulatum*. Ἁγνίζειν, *purgare*. Desumta est similitudo a lustrationibus lege Mosaica praescriptis, quibus praeparabantur ad sacra facienda. Exod. XIX, 10. Illae lustrationes fiebant ablutione corporis et vestium. De Christianis autem Petrus: *Puri redditi* sunt ac praeparati *animi vestri*, non observatione lustrationum Mosaicarum,

sed

ſed ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας, *per obedientiam veritati Evangelicae praestitam.* Purgamus mentem, quum ſenſus pravos eiicimus, et bonos ſenſus, amorem virtutis ſumimus. Ἀλήθεια hic ut ſaepe eſt *religio vera, christiana.* Ἡ ὑπακοὴ τῆς ἀληθείας eſt ſuſceptio religionis, obſequium praeſtitum invitationi ad ſuſcipiendam religionem. Ad hanc perducti erant διὰ πνεύματος per Spiritus ſancti operationes et dona eximia; ſive potius, per inſtitutionem factam per Apoſtolos Spiritu ſancto a Deo edoctos. Supra v. 2. ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος. Deeſt hoc in nonnullis Codicibus, Verſionibus et Patribus. ἐκ καθαρᾶς — ἐκτενῶς) *Animo non simulato amate vos invicem impense.* Ἐκ καθαρᾶς καρδίας, eodem ſenſu, quo 1 Tim. I, 5. Ἐκτενῶς, *vehementer,* haud perfunctorie. Quemadmodum Chriſtus vos dilexit amore haud vulgari, ita et vos, quemadmodum edocti eſtis per chriſtianam religionem, ſincero et eximio charitatis ſtudio vos invicem proſequamini. Benevolentia et commodis aliorum quovis modo inſerviendi ſtudium impenſum hic ut alibi ſaepe inſtar omnium virtutum Chriſtianis commendatur.

23. Ἀναγεγεννημένοι — ἀφθάρτου) *Novam adepti estis vitam, non ex semine mortalium hominum, sed ex immortali semine.* Ἀναγεγεννημένοι ſc. ἐστὲ, *de novo quasi geniti,* i. e. emendati animis, et per hanc ſtudiorum emendationem in ſtatum feliciſſimum translati eſtis, adepti ſpem certiſſimam aeternae felicitatis. Addit Petrus: οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, *non ex satione caduca, non ex semine caduco,* i. e. hanc dignitatem et felicitatem non debetis origini a mortalibus hominibus. Hoc dictum

dictum eſt adverſus Iudaeos, qui gloriabantur, quod ex Abrahamo ducerent genus. Illuſtrari poteſt hic locus ex Io. I, 13. III, 6. Ἐκ ἀφθάρτε ſc. σπορᾶς, *e semine perenni*, e ſemine, quod nunquam perit, ſed ſemper vim ſuam exſerit, et ad vitam felicitatemque aeternam ducit. Quale hoc ſemen ſit, id ſtatim propriis verbis enunciatur: διὰ λόγου — αἰῶνα) *Nempe per eam doctrinam, quae auctorem habet Deum aeternum, et semper manebit.* Verba μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα referri debent ad doctrinam. Haec manet in aeternum; quicquid enim Deus dixit, id in aeternum verum eſt, prodeſt et valet. Oppoſitio facile perſpicitur. Ab hominibus mortalibus naſcuntur mortales. Deus autem aeternus per doctrinam vi perenni praeditam renovat vos ad vitam felicitatemque aeternam.

24. Διότι — ἄνθος χόρτε) *Nam omnes homines similes sunt gramini, et tota eorum praestantia dignitasque similis est floribus agri.* Ies. XL, 6. 7. Σάρξ, *homo*, ex mortali ſemine natus, v. 23. Io. III, 6. Δόξα ἀνθρώπε, quicquid in rebus humanis magnificum ducitur, forma, vires corporis, eruditio humana, divitiae, honores, ita ſunt, ut herbae viror. Pro ἀνθρώπε legendum videtur αὐτῆς. ἐξηράνθη — ἐξέπεσε) *Exarescit gramen, et illius flos decidit.* Hebraico more praeteritum poſitum eſt pro praeſenti, et explicatur ſimilitudo hominis cum gramine. Sicuti flores agri ſubito pereunt, ſic etiam hominum vita brevis eſt. Bene cohaeret hoc comma cum praecedente. Nexa enim ſunt haec verba cum illis: ἐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς. Vana erat Iudaeorum gloriatio de natalium ex Abrahamo dignitate. Nam gloria haec erat brevis; peribat cum vita hac mortali.

25. Τὸ δὲ ῥῆμα — αἰῶνα) Ex Ies. XL, 8. Immutabiliter vera est doctrina divina; semper exserit vim suam et efficaciam, et ducit ad vitam aeternam. τοῦτο δὲ — εἰς ὑμᾶς) Εἰς ὑμᾶς, לָכֶן, *vobis*, ut supra com. 4. Vult dicere, illa verba Iesaiae sensu excellentissimo valere de Evangelio. Hoc enim aeterna bona offert, et nobis ad salutem aeternam consequendam prodest. Quum igitur non caduca, sed aeterna bona nobis promittat, eius caussa debemus etiam sanctitati studere.

CAP. II.

1. Ἀποθέμενοι — καταλαλιάς) Verbum ἀποτίθεσθαι eodem sensu habemus Iac. I, 21. Eph. IV, 22. 25. Κακία, alibi nomen generis, hic speciei, ut latinum *malitia*. Illa maxime vitia notat Petrus, quae inter Iudaeos latissime regnaverant.

2. Ὡς ἀρτιγέννητα — ἐπιποθήσατε) *Quasi recens nati infantes doctrinae purum animi lac inhiate, ut per illud crescatis.* Pergit Apostolus in metaphora supra I, 23. coepta. *Recens nati* vocantur ii, ad quos Petrus scribit, Christiani, quia admodum nuper doctrinam Evangelii receperant. Γάλα λογικὸν, *lac nutriens animam*, vel potius lac *doctrinae christianae*; nam λόγος, unde λογικὸν, saepe est *doctrina*. Videtur Petrus eandem doctrinam quam supra c. I, 23. cum semine comparaverat, nunc comparare cum lacte. Apta est haec comparatio. Nam vita nova, quam acceperant per doctrinam, nutrienda etiam et alenda erat per eandem doctrinam. Lac autem vocantur prima doctrinae rudimenta, quia haec lactis instar sunt, quo infantes nutriuntur, 1 Cor. III, 2. Ἄδολον, *sincerum*,

cerum non aliis rebus mixtum, ac proinde sanitati animae conducens. Ἐπιποθεῖν, *avide concupiscere*, ut infantes recens nati lac appetere solent. Sensus est: Homines quum sitis, qui novam vivendi sentiendique rationem inire debent, avide discite doctrinam Christi, qua haec nova vita nutritur, similes infantibus etc. ἵνα ἐν — σωτηρίαν) *Ut crescatis*, i. e. ad maiorem cognitionem virtutemque progressus faciatis. Εἰς σωτηρίαν, ad perpetuam vestram salutem et emolumentum. Εἰς σωτηρίαν, deest quidem in Editionibus vulgaribus; extat vero in cod. Al. Regio 9. et aliis iunioribus. Habet Syra Versio utraque, Arabica Erpenii, Copta, Aethiopica, Vulgata, et ex Patribus Clemens Al. Origenis interp. s. Rufinus, Cyrill. Damasc. Euthalius, Hieron. Gildas, Cassiod. Auctor de promiss. Et recte hoc additur. Nam *incrementum* illud, nempe in cognitione Dei et vera pietate, non alio spectat, quam ad salutem aeternam.

3. Εἴπερ — ὁ κύριος) *Quia experientia cognovistis, quam benignus sit Dominus.* Pergit in coepta translatione. Infantes, qui deguſtaverunt lac maternum, magis illud appetunt, et desiderant matrem. Ita etiam Christiani, experientia edocti, quam suave sit et salubre lac doctrinae, magno amore feruntur in Christum. Γεύσασθαι hic est, *ipsa experientia teste aliquid cognoscere.* Sic etiam apud Iosephum Ant. II, 10, 3. Respicitur simul ad Ps. XXXIV, 9. Ὁ κύριος autem hic est *Christus.* Ὅτι, *quam.* Χρηστός, *suavis*, ut a gustu sumta translatio melius procedat, i. e. benignus.

4. 5. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι — διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) *Ad quem postquam accessistis, tanquam ad lapidem vi-*

vum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem selectum, pretiosum, ipsi etiam aedificamini templum sacrum, sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales, Deo propter Christum acceptas. Senſus propriis verbis expreſſus: A quo tempore Ieſum, a primoribus Iudaeorum reprobatum, Deo autem cariſſimum, pro Meſſia agnoviſtis, eumque coluiſtis, ab eo tempore ipſi quoque Deo eſtis cari; eſtis pars ſocietatis ſelectiſſimorum hominum, Deum ſecundum praecepta Chriſti colentium. Ineſt igitur deſcriptio dignitatis et excellentiae Chriſtianorum. Cf. infra v. 9. Pſ. CXVIII, 22. Ieſ. VIII, 14. et XXVIII, 16. Vide etiam Matth. XXI, 42. et Eph. II, 20. 21. *Homines* hic intellige Iudaeos, ſed praecipue eos, qui erant in Synedrio. Hi reprobarunt Ieſum, a Deo ipſo pro Meſſia declaratum. Quod in Pſalmo eſt, factum in lapidem angularem, i. e. quo totum aedificium ſuſtineretur, id hic aliis verbis dixit ſenſu eodem ex Ieſ. XXVIII, 16. Παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν, in oculis autem Dei excellentiſſimum, בָּחוּר. *Ad Christum accedere*, προσέρχεσθαι πρὸς τὸν χριϛὸν, qui hic improprie dicitur lapis vivus, nihil aliud eſt niſi in eum credere, religionem eius profiteri. Sicuti Chriſtus cum lapide comparatur, ita Petrus nunc Chriſtianos etiam cum lapidibus vivis comparat, ex quibus exſtruatur templum, i. e. ſocietas Ieſum pro Meſſia agnoſcens, eumque colens. καὶ αὐτοὶ — πνευματικὸς) Vos etiam eſtis pars templi, allegorice ſic dicti; eſtis membra eius eccleſiae et ſocietatis, cuius Chriſtus eſt auctor, caput et dominus. Οἶκος πνευματικὸς, vocatur eccleſia, vel univerſus Chriſtianorum coetus, in univerſo mundo diſperſus. Comparatio inſtituitur cum templo Hieroſolymitano, quod ſanctiſſimum habitum Iudaeis.

ἱερα-

ἱεράτευμα ἅγιον) *Ordo sacerdotum sanctus*; *sacerdotes venerabiles*, abſtr. pro concreto. Non tantum pars huius templi ſunt Chriſtiani, ſed et ipſi Sacerdotes, i. e. tam Deo grati, quam Sacerdotes V. T. qui tantum ex una tribus parte erant. *ἀνενέγκαι — Χριστοῦ*) i. e. *εἰς τὸ ἀνενέγκαι*. *Θυσίας πνευματικὰς*, *sacrificia quae animo efferuntur*, quorum vetera umbrae fuere. Haec autem ſacrificia ſunt preces, caſtitas corporis, opera miſericordiae. *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, *secundum Christi praeceptum*.

6, *Διότι περιέχει ἐν τῇ γραφῇ*) *Περιέχει*, pro *περιέχεται*. *Continetur in Scriptura*. In quibusdam Codd. eſt *περιέχει ἡ γραφή*. Sed haec emendatio, ſeu potius corruptio, tribuenda eſt ignorantiae librariorum, qui receptam lectionem concoquere non poterant. Locus, huic noſtro ſimilimus, eſt apud Ioſephum, Ant. XI, 4. 7. ubi Darius dicitur literas ad praefectos ſuos miſiſſe, his additis: *βούλομαι γίνεσθαι πάντα, καθὼς ἐν αὐτῇ περιέχει*, *quae in ea epistola continentur*. *Ἰδοὺ, τίθημι — καταισχυνθῇ*) *Ecce pono in Zione lapidem etc.* Contractus eſt locus ex Graeco Ieſ. XXVIII, 16, Senſu primo, ſive eo, quo homines Ieſaiae tempore viventes haec intelligere debebant, promittitur defenſio et ſecuritas, quam Hieroſolyma praeſtare deberet incolis ſuis, omnibusque qui ſe eo a Sancheribo recepiſſent. *Σιὼν* eſt urbs Hieroſolyma; in hac ponit Deus *lapidem angularem*, promittit eo confugientibus defenſionem et ſecuritatem. Sublimiore autem ſenſu haec valent de Chriſto, ad quem confugere debent omnes, qui in aeternum ſervari cupiunt. Tum *Σιὼν* eſt univerſa gens Iudaica, ex qua Chri-

Christus ortus est; *lapis autem angularis* est Christus. Messiam, inquit Deus per Prophetam, in Iudaica gente prodire volo etc.

7. 8. Ὑμῖν οὖν — πιστεύουσιν) *Ille lapis vestri ratione habet pretium*; vos eius pretium cognoscitis, dum scilicet cognoscitis, Iesum esse dominum et Messiam. Ἡ τιμή, abstractum pro concr. ἔντιμος, quod praecessit, ad quod alludit. ἀπειθοῦσι — σκανδάλου) *Illis autem qui non confidunt, lapis quem aedificantes reiecerunt, ille ipse factus est lapis vere angularis, ad quem impingunt et cadunt.* Accusat. λίθον est pro nominat. λίθος, quam constructionem habemus etiam Matth. XXI, 52. 1 Cor. X, 16. Vel supple: *quod attinet.* Vide, quae ad illustrandum hunc locum, dicta sunt ad Matth. XXI, 42. Factus est κεφαλὴ γωνίας, *lapis angularis*, quo quis facile offendi potest. Quanquam enim lapis angularis sustinendo aedificio positus est, saepe tamen fit, ut praetereuntes culpa sua ad eum offendant. Sic etiam plurimi Iudaeorum humilitate Iesu offensi ipsum spreverunt et miseri facti sunt. Eadem res nunc magis proprie sic enunciatur: ὅτι προσκόπτουσι — ἀπειθοῦντες) *Qui impingunt sunt ii, qui doctrinae non credunt.* Repudiant Messiam cum omni sua doctrina. εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν) *In quam rem* (incredulitatem) *etiam positi, cui rei destinati sunt.* Phrasis haec accipienda est ex usu vitae communis, quo ea, quae permittente Deo fiunt, referuntur ad actionem effectionemque Dei. Quum igitur h. l. Iudaei, doctrinam de Christo repudiantes, dicantur εἰς τοῦτο τεθέντες, intelligitur, hanc esse sortem eorum; eos esse semel tales; non posse ab iis aliud expectari.

9.

9. Ὑμεῖς δὲ — περιποίησιν) Γένος ἐκλεκτὸν, *populus dilectus*, ex Ief. XLIII, 20. ubi Iſraëlitae ſic vocantur. Chriſtianis nunc hoc nomen potiori iure competit. Βασίλειον ἱεράτευμα, *Regale Sacerdotium.* Sacerdotes ſummi Regis, Dei. Deſumta eſt haec Chriſtianis a Petro tributa denominatio ex Exod. XIX, 6. ubi in *Hebraeo* מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, *regnum sacerdotale*, i. e. regnum, cuius cives iuribus et privilegiis ſacerdotum fruuntur; cives, quos violare nefas eſt; in *Graeco* autem l. c. ut hic: βασίλειον ἱεράτευμα, *sacerdotes regii*, i. e. ſacerdotes ſummi Regis, nempe Dei; cultores Summi Dei. Exprimitur maxima Chriſtianorum dignitas. Colunt enim unum, verum et ſummum Deum excellentiori modo quam olim Iſraelitarum Sacerdotes, ideoque etiam Deo ſunt cariores, unde magna dignitas, qua prae illis Sacerdotibus aliisque hominibus iudicio Dei fruuntur. Ἔθνος ἅγιον, cf. ſupra cap. I, 15. Sumta verba ex Deut. VII, 6. et XIV, 2. ubi in Hebraeo עַם קָדוֹשׁ. Λαὸς εἰς περιποίησιν *populus Deo proprius, acquisitus*, סְגֻלָּה. Exod. XIX, 5. ubi in Graeco: λαὸς περιούσιος. Sed Mal. III. 17. idem nomen סגלה vertitur εἰς περιποίησιν ὅπως τὰς ἀρετὰς — φῶς) *Ut praedicetis* (verbis factisque) *laudes eius, qui vos e tenebris* (ignorantiae, vitiorum et miſeriae) *perduxit ad excellentissimam suam lucem*, cognitionem veritatis et felicitatem maximam. Τὰς ἀρετὰς, i. e. *laudes*, *gloriam*, excelſa Dei attributa. Graeci enim interpretes uſurpant pro hebraico תְּהִלָּה. Ief. XLII, 8. *non dabo gloriam meam aliis, nec* τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς, et ſtatim co-

eodem cap. v. 12. occurrit phrasis *ἀρετὰς ἀναγγεῖλαι*, *Krebsius* interpretatur *benignitatem*, *beneficentiam*, *beneficia*, cuius significatus exempla adducit. Sed prior significatio praeferenda est, propter pluralem. Sacerdotum est laudes summi Dei celebrare. Hoc multo magis facere debent Christiani, quorum dignitas major est illa Sacerdotum dignitate. *τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς*, *qui ex ignorantiae vitiorumque tenebris perduxit vos in admirabilem lucem suam evangelicae veritatis.* Hoc sensu *σκότος* et *φῶς* saepe iam habuimus. Additur autem hic illud *θαυμαστὸν*, ad denotandam huius lucis excellentiam.

10, Οἵ ποτε — Θεοῦ) *Qui olim non populus Dei eratis*; *nunc populus Dei estis*; *olim miseri*, *nunc felices.* Contextus et adiuncta requirunt supplenda haec: *οἱ ποτὲ οὐ λαὸς Θεοῦ γεγόνατε, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ ἐστέ.* Ex Hos. II, 25. quem locum Paulus aptat iis, qui ex gentibus orti, Rom. IX, 25. ubi dicta vide. Quondam Deus Iudaeos non amavit, quia dediti erant idololatriae; quum autem mutarent mentem, iterum amavit (beneficiis affecit) eos. Hoc Petrus in suam rem transfert. Olim non amavit vos, quia Messiam reiecistis; nunc amat, quia religionem eius fide accepistis. Igitur applicari possunt haec non tantum Paganis, sed etiam Iudaeis, qui nuper facti erant Christiani.

11. Παρακαλῶ — παρεπιδήμους) *Adhortor vos tanquam hospites et peregrinos.* Πάροικοι sunt, qui sedem habent extra patriam; *παρεπίδημοι*, qui extra patriam peregrinantur; vel potius *πάροικοι* sunt *hospites in* do-

domn privata, domefticis oppofiti, ξένοι, *peregrini in republica*, oppofiti civibus. Poffunt etiam pro Synonymis haberi. Hoc loco fic vocantur iidem illi Chriftiani, extra Palaeftinam inter gentiles viventes, quorum c. I, 1. facta eft mentio. Ex praefente ipforum ftatu eos admonet fortis communis omnium hominum, qui in terris agunt ad tempus breve, nec tanquam in fuo. Cf. fupra I, 1. Huc Petrum refpexiffe, id fequens admonitio docere videtur. Non enim cohaeret: Vivitis peregrini extra patriam veftram Palaeftinam, ergo abftinendum eft a cupiditatibus pravis etc. Sed optime cohaeret: Brevis eft haec vita, potior eft animus poft mortem etiam fuperftes corpore caduco; ergo pofthabitis voluptatibus pravis corporeis, animi faluti confulendum eft. ἀπέχεσθε — τῆς ψυχῆς) *Abstinete ab implendis cupiditatibus pravis, contra spiritum quasi militantibus*, et animae faluti noxiis. Ἐπιθυμίαι σαρκικαὶ, quae ἐπιθυμίαι σαρκὸς, Gal. V, 26. *Militant adversus Spiritum*, repugnant menti. Mens autem, corpori oppofita fignificat rectam rationem et cognitionem meliorem. Cupiditates pravae impediunt hanc meliorem cognitionem, et falutem animae.

12. Τὴν ἀναστροφὴν — καλὴν) *Vitam honestam inter paganos ducite.* Ἔχοντες, fc. ἐστε, i. e. ἔχετε. Vide Iac. III, 13. Ἐν τοῖς ἔθνεσιν, in confpectu gentium, inter quas vivitis, a quibus ob religionis diverfitatem obfervamini. ἵνα ἐν ᾧ — ἐπισκοπῆς) *Ut pro eo quod contra vos tanquam maleficos obloquuntur, ex operibus bonis vos penitius cognoscentes, Deum celebrent tempore* ipfis etiam *oblatae salutis.* Ethnici religionem chriftianam exiftimabant effe *maleficam* fuperfti-

tionem, reipublicae noxiam. Hanc obtrectationem refellere debebant Chriſtiani integritate morum, et in omnes beneficentia. Ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, ſc. ὑμᾶς, quando ex bonis operibus veſtris vos penitius cognoſcent. *Vitam gerite probam inter gentes*, ut non ſolum honeſtius de vobis ſentiant, quum vos penitius cognoverint, ſed etiam δοξάσωσι τὸν Θεὸν, *celebrent Deum*, et aequiore animo erga religionem chriſtianam eſſe incipiunt. Nam δοξάζειν, *laudes divinas celebrare* de omnis generis cultu divino dicitur. Ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, *die visitationis*, i. e. *salutis oblate*. בְּיוֹם פְּקֻדָּה, quando Deus ipſos etiam hoc beneficio afficiet, ut ſalubritatem doctrinae chriſtianae agnoſcant. Eodem ſenſu haec phraſis occurrit Luc. XIX, 44. (Ceterum differunt interpretes. Explicant enim verba ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς 1) *de tempore calamitatis et poenae*, ut Ieſ. X, 3. 2) *de tempore inquisitionis*, quum magiſtratus ethnici tempore perſecutionis inquirent in Chriſtianos. 3) *de tempore visitationis gratiosae*, quum iisdem obtrectatoribus veſtris annunciabitur doctrina Evangelii. 4) *in die censorio*, ut Ven. *Boysen* explicat. Senſus ſecundum Grotium eſt: „quum conſpicient gentes illae ſolos Chriſtianos immunes ab illis malis, quae Iudaeis ob turbulenta ac ſeditioſa illorum ingenia ubique locorum impendent." Sed noſtra interpretatio non tantum uſui loquendi, ſed etiam nexui ſermonis aptiſſima eſſe videtur. Ethnici (inquit Petrus,) nunc habent vos tanquam maleficos, facinoroſos, reipublicae noxios, obtrectant vobis tanquam talibus, qui Deos immortales et magiſtratus malitioſe ſpernatis. Sed quando vos ex bene factis veſtris penitius cognoſcent, tum ipſi erga religionem chriſtianam aequiores eſſe incipient, imo

imo ipsi eam amplectentur ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, quando Deus pro sua benevolentia iis salutem per Evangelium offeret.

13. Ὑποτάγητε — ὑπερέχοντι) Ὑποτάγητε, *subjectos vos gerite*, Passivum pro Hithpaël. Πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, *omni magistratui rite constituto*. Κτίσις, *ordinatio*, ut κτίζειν, בָּרָא, *creare, ordinare*, Sirac. XXXVIII, 12. sicut etiam Latini dicunt: *creare magistratum*. *Ordinatio humana* igitur est constituta ab hominibus, nempe magistratus. Est autem κτισις vocabulum commune, quo omnis generis magistratus comprehenduntur, ut patet ex addito πάσῃ, i. e. *omnis generis*, (Eph. IV, 19. V, 3.) quod ex eo etiam intelligitur, quod ἀνθρωπίνη illa κτίσις mox in varias imperantium personas, quales sunt βασιλεὺς et ἡγεμόνες, distinguitur. Διὰ τὸν κύριον, *propter Christi praeceptum*. Βασιλεὺς h. l. est *Caesar Romanus*. Romani eos vocabant Imperatores, non Reges, religione iurisiurandi veteri, ut ait Cyprianus. At Graeci non dubitabant eos appellare βασιλέας, et Iudaei similiter מלכים, nimirum quia plane regis, id est, liberrima utebantur potestate, ut *Dion* nos docet. Ὑπερέχων, *supereminens* i. e. supremus.

14. Εἴτε ἡγεμόσιν — ἀγαθοποιῶν) *Sive Praefectis, qui illius loco sunt, et puniunt male facta, ac praemium dant recte agentibus*. Hoc addit Petrus, quia Iudaei animo erant infenso in magistratus Romanos, et saepe iugum excutere volebant. Ἡγεμὼν, ἡγέμονια, ἡγεμονεύειν de omni, inprimis autem paullo maiori potestate adhibentur. Interdum Legati Caesaris, qui nomine et auctoritate Caesarum in provincias illorum mittebantur,

dicuntur ἡγεμόνες, eorumque praefidatus et imperium ἡγεμονία. Hic in fpecie intelliguntur Proconfules, tum Afiae, tum Bithyniae. Ὡς δι᾽ αὐτοῦ πεμπομένοις, *tanquam a Caesare missis*, i. e. poteftatem fuam ducentibus. Itaque fi Proconful aliquid iubeat, et aliud Imperator, obfequium praeftandum maiori. Εἰς ἐκδίκησιν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν, *ad puniendos malos, remunerandos autem probos*; nam ἐκδίκησις, *punitio*, ἔπαινος, *praemium*. Per magiftratus fcelera puniuntur, et quietem amantibus quies praeftatur pro praemio. Si quando ignorantia aut affectibus peccant, illatas fic iniurias Deus repenfabit. Immo et principes iniquos puniet, haud dubie in altero feculo, non raro et in hoc ipfo.

15. Ὅτι οὕτως — ἀγνωσίαν) *Hoc enim vult Deus, ut bene agendo ad silentium redigatis eos, qui ex ignorantia vobis obtrectant.* Ἀγαθοποιεῖν interdum eft *beneficia conferre*; fed hic fimpliciter fignificat *recte agere*, quo fenfu et ἀγαθοποιὸς modo habuimus. Φιμοῦν, *os obstruere*, ad filentium redigere. Ἀγνωσία, *ignorantia*, i. e. dicta quae ex ignorantia oriuntur. Intelligitur ignorantia Paganorum, quibus ignota erat praeftantia religionis Chriftianae: et ἄφρονες *insipientes*, hic vocantur infideles, nihil fapientes, nempe circa divina.

16. Ὡς ἐλεύθεροι δοῦλοι — Θεοῦ) Ἐλεύθεροι, *liberi*, nempe a vitiis, Io. VIII, 33. 36. Rom. VI, 18. 22. Liberi etiam erant Chriftiani a iugo legis Mofaicae, et a neceffitate colendi Deos Gentilium. Iudaei autem affectabant etiam libertatem politicam, folum Deum effe Re-

Regem Iſraëlitarum dicentes. Quare addit Petrus: **καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν**, *non libertatem christianam sumentes obtentui ad res malas*, ut faciebant Iudaeo-Chriſtiani, qui regem politicum et regnum Chriſti viſibile in his terris expectantes, Chriſtianos ab omnibus publicis legibus dicebant eſſe liberos, **κυριότητα ἀθετοῦντες**, ut ait Iudas, **Ἐπικάλυμμα**, proprie *velamen*, *tegumentum*, metaphorice: *id, quo aliquid excusatur*, *praetextus*, *Deckmantel*, *Beschönigung*, bene vertitur *obtentus*. Sic Gellius: *Qui obtentu philosophici nominis inutile otium, et linguae vitaeque tenebras sequuntur.* **Ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Θεοῦ**, legibus divinis adſtricti, ac proinde etiam ſervi eorum, quibus Deus ſervire nos iubet. Vult enim Deus, eſſe magiſtratus, quibus obediamus.

17. **Πάντας τιμήσατε**) *Omnes honorate.* Nempe quibus honos aliquis debetur, ut Rom. XIII, 7. Hoc dictum generale iam per ſpecies ſuas explicabit. Ven. *Pott* et ante eum *Beza*, eam verbi *τιμᾶν* ſignificationem praefert, quae latius patet, et non *honorem* tantum, ſed etiam *mutua charitatis officia* complectitur. Sic non opus eſſet, hoc praeceptum Petrinum ad eos reſtringere, quibus honos quis debetur. Exempla huius ſignificationis produxit ex Profanis *Georgius* in Vindiciis Novi Teſtamenti. vid. *Wolfii* curas ad h. l. *τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε*) *Fraternitatem*, i. e. coetum Chriſtianorum, omnes Chriſtianos. Abſtractum pro concreto poſitum. *τὸν Θεὸν — τιμᾶτε*) **Φοβεῖν**, *revereri.* Deo ſine exceptione parete. **Τὸν βασιλέα τιμᾶτε**, Imperatori ſuum exhibete honorem

18.

18. Οἱ οἰκέται — σκολιοῖς) *Servi, parete cum omni submissione Dominis, non tantum bonis et mitibus, sed etiam austeris.* Οἱ οἰκέται, qui δοῦλοι Paulo, *mancipia.* Ὑποτασσόμενοι, sc. ἐστὲ, ut v. 13. Ἐν παντὶ φόβῳ, *cum omni debita reverentia.* Eph. VI, 5. Ἀγαθὸς, *benignus ac lenis*, Matth. XX, 15. Σκολιὸς, *difficilis, morosus, pravus.* Non sublatam vult Apostolus conditionem servilem inter Christianos, sed potius servos christianos ad singula officia heris praestanda hortatur.

19. Τοῦτο γὰρ — ἀδίκως) *Hoc enim gratum est Deo, si quis ex conscientia eius quod Deo debet, mala suffert, et iniuste patitur.* Post χάρις, codices nonnulli, ut et Versiones aliquot addunt Θεοῦ, Θεῷ, παρὰ τῷ Θεῷ, *gratum est Deo*, vel summum nobis Dei favorem conciliat. Διὰ συνείδησιν Θεοῦ, *ex conscientia eius, quod Deo debet*; per meton. obiecti. Alii: *ob veram religionem*, ut sibi conscius sit, se non ob maleficium, sed ob honorem Dei pati; sensu fere eodem. Λύπας, i. e. τὰ λυπηρὰ, *tristia*, ut Gen. III, 16. Πάσχων (sc. αὐτὰς) ἀδίκως, *praeter ius, praeter culpam.*

20. Ποῖον — ὑπομενεῖτε;) *Quid enim laudis fuerit, si propter malefacta ignominiose tractati, patienter id perfertis?* Κολαφίζειν, per meton. spec. pro gen. *ignominiose tractare.* Ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι per Hendyadin pro διὰ τὸ ἁμαρτάνειν κολαφιζόμενοι. ἀλλ' εἰ — Θεῷ) *Si vero recte agentes mala perfertis, hoc Dei benevolentiam vobis conciliat.* Ὑπομενεῖτε, sc. παθήματα, cruciatus fertis. Ἀγαθοποιεῖν iterum est *recte honesteque agere*,

21.

21. *Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε) Hac enim conditione Christiani facti estis*, ut nempe Christi sequeremini vestigia, virtutem coleretis, et dura omnia conscientiae caussa sustineretis. *ὅτι καὶ χριστὸς — ἴχνεσιν αὐτοῦ*) Ὑπὲρ ὑμῶν, non sui caussa, sed pro vobis, et salutis vestrae caussa. Ὑπογραμμὸς, *praescriptum*, *exemplar*; deinde sumitur etiam pro omni eo, quod imitandum est. *Vestigiis alicuius insistere* Latini etiam dicunt, pro *aliquem imitari*.

22. *Ὃς ἁμαρτίαν — στόματι αὐτοῦ*) Sensus est: *Qui nec factis nec dictis unquam peccavit*. Est descriptio hominis ex omni parte innocentis et perfecti. Verba desumta sunt ex Ies. LIII, 9. Qui nullo suo crimine, nec factis nec dictis commisso, in mortem actus est. *Fraudulenter loqui* omnino est scelefte loqui, *durch Reden sündigen*. Εὑρέθη, נִמְצָא, quod per ἦν vertitur Ies. XXXIX, 2.

23. *Ὃς λοιδορούμενος — δικαίως*) *Quum conviciis impeteretur, convicia non reddidit, quum pateretur, non minatus est, sed caussam suam commisit ei, qui iuste iudicat.* Vide Matth. XXVI, 63. 68. XXVII, 12. 29. 39. et sequentibus. Πάσχων οὐκ ἠπείλει, quum captus duceretur, vinciretur, flagris caederetur, affigeretur cruci, ne verbum quidem minax edidit, quo perfectius nobis daret exemplar patientiae. Παρεδίδου, sc. κρίσιν, quod nomen Syrus non male supplet, vel τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, *caussam suam* commisit ei, qui iuste iudicat, semper scilicet. Nam homines saepe iniuste iudicant, ut Synedrium et Pilatus.

24.

24. Ὅς τὰς ἁμαρτίας — ξύλον) *Qui poenas peccatorum nostrorum ipse pertulit in sua persona, et quidem in ligno crucis.* Ἁμαρτία, ſaepe eſt *culpa peccati*, ut Io. IX, 41, XV, 22. 24. Act. XXII, 16. Ἀναφέρειν, pro φέρειν, נָשָׂא. Ἐπὶ τὸ ξύλον pro ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, ſynecdochice, *in sua ipsius persona.* Alii vertunt: *qui peccata nostra ipse suo corpore in crucem deportavit.* ἵνα ταῖς — ζήσωμεν) *Ut a peccatorum tyrannide liberati, virtuti vivamus,* i. e. perpetuo demus operam. Sicut γίνεσθαι τινος eſt, *in potestatem alicuius venire*, ſic ἀπογίνεσθαι τινι a poteſtate alicuius liberari. Peccatum haud raro cum tyranno comparatur. Aliis ἀπογενέσθαι eſt *mori*, ſicut Paulus Rom. VI, 2. dicit; ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ſenſu eodem. οὗ τῷ — ἰάθητε) *Cuius doloribus sanati estis,* i. e. ſalutem veram eſtis conſecuti. Hebraismus. Solent enim Hebraei dicere: אֲשֶׁר בּוֹ et אֲשֶׁר לוֹ et ſimilia. Sumta verba ex Ieſ. LIII, 5. Μώλωψ, חַבּוּרָה, livorem ex contuſione ſignificat, at figurate pro quovis dolore ſumitur, ut Gen. IV, 23. Exod. XXI, 25. Multis quidem modis Chriſti dolores mentes noſtras ſanarunt. Sed hic maxime reſpicitur exemplum, quod nobis dedit obedientiae, patientiae, manſuetudinis, dilectionis in mediis doloribus, ut antecedentia et ſequentia oſtendunt.

25. Ἦτε γὰρ — ψυχῶν ὑμῶν) *Similes ovibus errantibus,* quae paſcua non habent, et expoſitae ſunt variis periculis, i. e. valde miſeri. Ex Ieſ. LIII, 6. Ἐπεστράφητε, *reversi estis.* Ἐπίσκοπος eſt פָּקִיד, *is,*

qui

qui alicuius rei curam gerit. Eſt igitur ἐπίσκοπος ψυχῶν, qui animas curat, earumque ſaluti proſpicit, ſicut paſtor curat oves. Quum Chriſtum dixiſſet paſtorem, ad perſequendam ſimilitudinem nunc explicat, quomodo ſit paſtor. Senſus eſt: Olim eratis miſeri, nunc autem, Chriſtiani facti, participes verae felicitatis eſtis.

CAP. III.

1. Ὁμοίως — ἀνδράσιν) Sc. ἐστέ, ut ſupra. Verbum ὑποτάσσεσθαι indicat, uxores debere illas quidem mariti imperio liberali ſubiectas eſſe, illique in honeſtis rebus obſequium praeſtare, ſed non ſervili conditione tractandas eſſe, duriterque habendas. Sic Ioſephus Antiqu. I, 19. 8. de ancillis Leae et Rachelae: δοῦλαι μὲν οὐδαμῶς, ὑποτεταγμέναι δὲ. ἵνα καὶ — κερδηθήσωνται) *Ut ii etiam, qui adhuc Evangelio non credunt, bonis moribus mulierum commoti, sine institutione ad religionem christianam accedant.* Pro κερδηθήσωνται alii legunt κερδηθήσονται, quia Coniunctivus apud Graecos caret futuris. Sed recto monet *Carpzovius* linguam non tam ex Grammaticorum regulis eſſe iudicandam, quam potius vice verſa regulas Grammaticorum ex uſu linguae eſſe corrigendas atque ſupplendas. Κερδαίνειν, *lucrifacere*, h. l. *ad religionem christianam adducere.* Ἄνευ λόγου, ſine cohortatione, ſponte ſua. Nam ipſis uxoribus chriſtianis tacentibus, modeſtia earum, caſtitas, obedientia, cura rei familiaris, aliaeque virtutes commendabant religionem chriſtianam.

2. Ἐποπτεύσαντες — ἀναστροφὴν ὑμῶν) Ἐν φόβῳ nempe Θεοῦ. *Considerantes vitam vestram castissimam,*

mam, cum reverentia erga Deum coniunctam. Alii φόβος h. l. eſt reverentia erga maritos.

3. Ὧν ἔσω — κόσμος) *Quarum ornatus non sit ille externus, qui constat crinium crispaturis, ornamentis capitis aureis, et pretiosis vestibus.* Similis locus eſt 1 Tim. II, 9. quem vide. De ἐμπλοκῇ τριχῶν, crinium *texturis* et *crispaturis* mulierum fuſius loquitur Lucianus in amorib. τὸ δὲ πλεῖστον ἀναλίσκει μέρος ἡ πλοκὴ τῶν τριχῶν. Τὰ χρυσία, *ornamenta aurea*, generatim de omnibus, quae in mundo muliebri ex auro facta erant, intelligi poſſent. Demoſthenes in *Olympiad.* in fine, aurum cum veſtibus coniungit, et meretricem nominat, χρυσία καλὰ ἔχουσαν καὶ ἱμάτια καλά. Vox tamen περίθεσις, quum ad τριχῶν referenda videatur, ſuadet, τὰ χρυσία *capitis praesertim ornamenta aurea* notare. Totus quippe apparatus, qui ad ornandum caput muliebre ſpectabat, aureus eſſe ſolebat, de quo vide Iul. Pollucem L. V. c. 16. Solebant quoque veteres ramenta aurea capillis inſpergere. Cf *Kyphium* ad h. l.

4. Ἀλλ' ὁ κρυπτὸς — πολυτελές) *Sed* (quarum ornatus ſit v. 3.) *homo ille qui non patet oculis, animus nempe, vestitus quasi incorruptibili ornamento affectus lenis et modesti, cui ab ipso Deo magnum statuitur pretium.* Ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, a Paulo Rom. VII, 22. ὁ ἔσω ἄνθρωπος vocatur, ubi dicta vide. Ἐν ἀφθάρτῳ, ſc. κόσμῳ. Opponitur internum animi ornamentum ornatui muliebri externo. Veſtes facile corrumpuntur, et pulcritudinem ſuam amittunt. Ille ornatus internus autem ſemper manet. Πνεῦμα hic eſt

af-

affectus, ut 1 Cor, IV, 21. Gal. VI, 1. Illud ὃ in verbis ὅ ἐςιν ἐνώπιον τῦ Θεῦ πολυτελὲς, ad totum praecedens membrum refertur. Alia apud homines ſunt in pretio, coma, aurum, ſplendidae veſtes: at apud Deum manſuetudo, modeſtia, aliaeque virtutes.

5. Ὅυτω γὰρ — ἐκόσμυν ἑαυτὰς) *Ita enim etiam olim piae uxores, in Deum ſperantes, ornabant se, et parebant maritis suis.* Ἁι ἅγιαι γυναῖκες, *piae*, vel etiam *venerandae* mulieres. Ἁι ἐλπίζυσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν, *Deum colentes*, eique confidentes. Nam *confidere Deo*, non minus ac *Deum amare*, ut virtus praeſtantiſſima, pro quolibet virtutis ſenſu poni videtur. Ἐκόσμυν ἑαυτὰς, nempe huiusmodi animi virtutibus.

6. Κύριον αὐτὸν καλῦσα) אֲדֹנִי ut eſt Gen. XVIII, 12, Eadem habentur in libro Musar, c. VI, fol. 7. col. 2. *Stat coram eo,* (uxor bona) *et miniſtrat ei, et vocat eum dominum suum. Quod ex Sara discimus, quae Abrahamum maritum vocabat dominum suum, quum diceret, Dominus meus senuit.* Ceterum non tam hoc uxoribus ad imitandum proponitur, ut maritos ſuos nominent Dominos, quam potius hoc, ut Sarae exemplo eos honore et debito venerationis cultu proſequantur. ἧς ἐγενήθητε τέκνα) Cuius filiae eſtis dignae ut vocemini, ſicut antea iam eratis carne. Alii: cuius filiae et imitatrices eſſe deberetis. Sed contextui melius convenit prior expoſitio: dignae eſtis nomine filiarum Sarae. ἀγαθοποιῦσαι — πτόησιν) *Si recte agetis, nullis perterritae minis*, nempe maritorum infidelium, ſi forte ad abnegandam fidem religioni datam vos cogere vellent. Πτόησις, *conſterna-*

tio, et obiective cauſſa conſternationis, *minae*, *infortunium* quod metuitur. Sic Prov. III, 25. οὐ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπελθοῦσαν. Alii: *Uxores praestent officium suum ita, ut nullo metu coactae id faciant, atque adeo sponte et liberaliter.* Philo: Quis rer. divin. haer. p. 516. C. ubi fermo de populo, conſpecto miraculoſo igne, victimas poſt ſacerdotum inaugurationem die octavo incendente, perturbato: ἡ γὰρ τοιαύτη ἔκπληξις πτόησιν καὶ καταπλῆξιν ἐμποιεῖ, pavorem ac ſtuporem inducit. Per πτόησιν libidinem veneream h. l. intelligi non poſſe, facile patet.

7. *Οἱ ἄνδρες — γνῶσιν*) *Vicissim, vos Viri, vivite cum uxoribus vestris ita ut Christianos decet*, vel etiam *prudenter*. Ὁμοίως, *vicissim*. Συνοικεῖν proprie de coniugibus dicitur, et comprehendit per Synecdochen quandam omnia inter ſe coniugum officia. Demoſthenes in *Neaeram*, ſcopum τοῦ συνοικεῖν eſſe dicit, ut liberi gignantur legitimi et ingenui; et ab hoc diſtinguit τὸ ἑταίρας καὶ παλλακὰς ἔχειν, quod vel voluptatis cauſſa, vel ob quotidianam corporis curam fieri ſoleat. Κατὰ γνῶσιν, ſecundum eam notitiam divinae voluntatis, quam per Evangelium eſtis adepti, i. e. ut Chriſtianos decet. Alii vertunt: *modeste*, *prudenter*, *secundum amorem*. ὡς ἀσθενεστέρῳ — τιμήν) *Mulieri, tanquam infirmiori, exhibentes honorem.* Σκεῦος, כְּלִי, *instrumentum*, omne id, quo utimur ſignificat, diciturque etiam de hominibus, ut Act. IX, 15. Rom. IX, 21. 22. *Instrumentum*, pro inſtrumento Dei, *creatura*. Scriptores Iudaeorum in multis locis uxorem nominant inſtrumentum mariti, quo is utitur ad procurandas res domeſticas, ad educandos liberos etc.

etc. Uxor ὄργανον viri, Aristoteles Polit III. Ἀσθενέστερον viro, ut loquitur idem Aristoteles Oeconomicorum Lib. III. Quintilianus id recte explicat declamatione 308. *Imbecilla res est femina, et adfert infirmitati naturali non leve pondus, quod vidua est.* Infirmiorem autem esse mulierem viro tam quoad *corporis* quam *animi* vires, id satis constat. Τιμὴν ἀπονέμειν, *honorem tribuere, exhibere*, idem est ac τιμὴν περιτιθέναι, s. δοῦναι, 1 Cor. XII, 23. 24. quod ibidem etiam τοῖς ἀσθενεστέροις fieri dicitur v. 22. *leniter tractare*, ut est in libro Musar: *sicut honor quidam habetur cristallinis, quia sollicite tractantur.* ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς) *Siquidem et illae beneficium felicitatis aeternae consequi possunt.* Χάρις, *beneficium*, ζωή, *vita aeterna*. Pro συγκληρονόμοις alii legunt συγκληρονόμοι, quam lectionem etiam Ven. *Griesbachius* praefert. Sed altera contextui convenientior esse videtur. Caussam enim affert Apostolus, cur sollicite sit tractanda mulier, quia nempe et ipsi destinata est aeterna felicitas. Ceterum, ut *Carpzovius* recte monet, sensus huius Versiculi facilior esse videtur, si post vocem γυναικείῳ ponatur comma, et si comma deleatur post τιμὴν, ut haec prodeat versio: *Mariti item, agite prudenter cum imbecilliori sexu muliebri, et exhibete etiam illis honorem, tanquam participibus beneficiorum etc.* εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν) *Ne impedientur preces vestrae.* Pro ἐκκόπτεσθαι lege ἐγκόπτεσθαι, ut habent Alex. aliique codd. Vulgata, aliaeque ut videtur versiones, Oecumen. Hieronymus, Augustinus, Ambrosius. Ex dura tractatione sequuntur iurgia et rixae, quae impediunt preces, earumque vim et effi-

 ca-

caciam; non enim placent Deo preces, nisi quae ex tranquillo proficiscuntur animo.

8. Τὸ δὲ τέλος — φιλόφρονες) *In summa: omnes eodem animo, eodem affectu, amate vos fraterne; misericordes, benigni este.* Τὸ τέλος non verti debet *denique*; nam Oratio nondum tendit ad finem, sed *in summa*, eadem significatione, quae ex versione graeca Num. XXXI, 37—41. saepius repetita ponitur pro hebr. מכס, et quae redditur *in universum, in summa.* Post *singulorum ordinum* officia, ut liberorum, servorum, uxorum, maritorum, Petrus ea quae decent *ordines omnes* commendat. Ὁμόφρονες, sc. ἐστε, *concordes estote,* συμπαθεῖς, proprie *compatientes, theilnehmend* Pro φιλόφρονες, benigni, *comes*, alii rectius legunt ταπεινόφρονες, *modesti, humiles.*

9. Μὴ ἀποδιδόντες — κληρονομήσητε) Vide Rom. XII, 17. et ibi annotata. Εὐλογεῖν, Matth. V, 44. Εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, *hac spe adducti estis ad christianam religionem*, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε, *ut veram felicitatem consequamini.* Est ἀντανάκλασις, in voce εὐλογίας, quae modo bona verba, modo benefacta significat. Deus vobis omne genus felicitatis largietur; decet igitur vos multo magis, omnibus hominibus bene precari.

10. Ὁ γὰρ θέλων — λαλῆσαι δόλον) Syrus rectius legit: ὁ γὰρ θέλων ζωὴν, καὶ ἀγαπῶν ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς. Sensus est: *Qui enim vult prospere et feliciter vivere, contineat linguam suam a convicio, et labia sua a mendacio.* Locus desumtus est ex

Ps.

Pf. XXXIV, 13. 14. Ζωὴ est *bona et felix vita*, et quidem in mundo hoc. Ζωὴν ἀγαπᾶν explicatur per verba proxima ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, *transigere tempora felicia*, contendere ad felicitatem *huius seculi*. Παυσάτω τὴν γλῶσσαν ἀυτῦ ἀπὸ κακῦ, *reprimat linguam suam a maledicentia*. Παύω h. l. eft *cessare facio*, *coerceo*. Κακὸν, h. l. effe *maledicentiam*, vel *malignos sermones*, res ipfa docet. Δόλος, *mendacium*. Liber Mufar in principio, c. 12. *Agyria quidam per urbes oberrans clamabat et dicebat: Quis excipit pharmacum vitae? Audivit filia R. Iodi; ingressa est ad patrem et indicavit ei. Dixit ei, ita, voca eum. Quum venisset, dixit ei R. Iannai: Quodnam est illud pharmacum vitae, quod tu vendis? — — Dixit ei: Nonne scriptum est, quis vir cupidus vitae, amans dierum ut videat bonum? Serva linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Ecce pharmacum vitae quod in ore hominis.*

11. 12. Ἐκκλινάτω — διωξάτω ἀυτήν) Ex eodem Pfalmi XXXIV. loco, mutata perfona. Ζητεῖν εἰρήνην, *studere paci et concordiae*. Διώκειν, ftudium intentum fignificat. Οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίυ ἐπὶ δικαίυς, fc. εἰσι. *Oculi Domini probos homines* (benevole) *intuentur*, i. e. *Deus prospicit probis*, et curam eorum gerit. Καὶ ὦτα ἀυτῦ εἰς δέησιν ἀυτῶν, exaudit preces eorum, Io. IX, 31. Iac. V, 16. Πρόσωπον δὲ κυρίυ ἐπὶ ποιῦντας κακὰ, i. e. *irascitur Dominus male agentibus*. Πρόσωπον κυρίυ, *facies* aut *vultus* Domini, i. e. *ira* Domini, per Anthropopathiam, quia ira in vultu hominis prodere fe folet. Ἐπὶ, *contra*. Codex 32. apud Wetftenium addit: τῦ ὀλοθρεῦσαι ἀυ-

τῆς ἐκ γῆς. Habet etiam haec verba Syra posterior cum asterisco.

13. Καὶ τίς — γένησθε) *At quis male tractet vos, si sectamini bonum* et rectum; i. e. Pauci erunt, qui vobis nocere velint, si semper ea, quae plane bona sunt, imitemini, si virtutis sitis studiosi. Κακῶν, *male tractare.* Τοῦ ἀγαθοῦ pro τῶν ἀγαθῶν, *rerum bonarum*, quomodo hic Syrus et Latinus. Pro μιμηταὶ alii bene legunt ζηλωταί.

14. Ἀλλ' εἰ καὶ — μακάριοι) Δικαιοσύνη, *virtus*, vel etiam *religio*, ut Matth. V, 10. Quia videbat, obiici posse saevitiam magistratuum religionis caussa, ideo ad id respondet. Μακάριοι, eo ipso felices estis, magna enim est merces. τὸν δὲ φόβον — ταραχθῆτε) *Minas autem eorum non extimescite, aut perturbamini*, nempe prae metu illorum magistratuum. Φόβος *minae*, caussa metus. Et hoc, et quod sequitur est ex Ies. VIII, 12. 18.

15. Κύριον δὲ — καρδίαις ὑμῶν) *Dominum autem Deum colite animo candido* et sincere. Ἁγιάζειν, קדשׁ, idem quod δοξάζειν, *laudibus celebrare, honorare.* Ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, *apud vos ipsos*, mentis affectu. Deus enim colentibus eum omnia vertit in bonum, sive laeta accidant, sive adversa. Ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν, *parati autem estote semper ad defensionem*, nempe religionis vestrae. Παντὶ τῷ αἰτοῦντι — ἐλπίδος, *si quis rationem exegerit religionis, quam profitemini.* Ἐλπίς, *religio*, ut Act. XXVI, 7. Vult Apostolus, ut Christiani, delati apud magistra-

gistratus religionis caussa, semper alacriter respondeant. Μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου, *cum mansuetudine et reverentia*, magistratibus debita. Abstinendum a verbis asperis; attamen nihil reticendum, quod ad rem faciat.

16. Συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν) *Freti vestra conscientia bona*, vel tanquam homines, qui habent conscientiam bonam. ἵνα ἐν ᾧ — κακοποιῶν) *Ut, si maledicunt de vobis tanquam maleficis.* Eadem locutio quae supra II, 12. Ἐν ᾧ, *dum*. καταισχυνθῶσιν — ἀναστροφὴν) *Pudefiant ii, qui bonam vestram vivendi rationem doctrinae Christi consentaneam calumniantur.* Ἐπηρεάζειν, *calumniari, obtrectare, insigni contumelia afficere.* Ἀναστροφὴ ἐν Χριστῷ, *conversatio, vivendi ratio, praeceptis Christi consentanea.*

17. Κρεῖττον — κακοποιοῦντας) Per tacitam prolepsin consolatur Petrus Christianos contra iniurias impiorum, argumento petito a voluntate Dei et Christi exemplo. v. 17. 18. Κρεῖττον ἐστὶ, satius est. Qui ob facinora patitur, spem non habet repensationis; qui ob Deum patitur, habet maximam. Εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, *si Deo ita visum fuerit.*

18. Ὅτι καὶ — ἔπαθε) Si Christus passus est pro nobis, qui tunc eramus mali, quanto magis nos parati esse debemus mori, aut mala perpeti ad ipsius gloriam et Christianorum aedificationem? ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ) *Ut nos reconciliaret cum Deo*, et ad Deum colendum nos idoneos redderet; sicut enim προσέρχεσθαι Θεῷ est *Deum colere*; ita προσάγειν idoneos ad Deum colendum facere. θανατωθεὶς — πνεύματι) Σὰρξ

 et

et πνεῦμα sensu vario sibi opponuntur. Interdum σάρξ est *corpus*; tum πνεῦμα sumitur pro *anima*. Saepe autem σάρξ significat *humanam naturam*, et tunc πνεῦμα est *spiritus divinus, divina Christi natura*. Quo sensu h. l. haec voces sint explicandae, de eo non convenit inter doctos. Nonnulli explicant: *Occisus est quoad corpus, in vita conservatus est quoad animam*; nam verbum ζωοποιεῖν non tantum significat *vivificare*, sed etiam, ut hebr. הַחֲיוֹת *in vita conservare*. Alii: *mortuus est quoad humanam naturam, in vitam autem revocatus Spiritu divino*, f. *per vim illam divinam, quae in ipso fuit*. Omnino σάρξ saepe est *humilitas, humanitas*. Tum πνεῦμα est *maiestas*, et quum de Christo sermo est, *id quod in Christo est divinum*. Πνεῦμα αἰώνιον tribuitur etiam Christo Hebr. IX, 14. idem quod c. VII, 16. δύναμις ζωῆς ἀκαταλύτε. Sed universa orationis series postulare videtur, ut per τὴν σάρκα intelligamus *corpus*, et per τὸ πνεῦμα *animum*, et sensus sit: *Christus quoad corpus quidem interfectus, sed quoad animum in vita conservatus est*. Nam exemplum Christi proponitur iis, quibus religionis caussa multa mala perferenda erant. Sicut nempe Christus interfectus quidem, sed quoad animum in vita conservatus est, et felix fuit; sic etiam nos Christiani, ad eius exemplum calamitates sustinentes, post mortem corporis in vita conservati statim felices erimus.

19. Ἐν ᾧ — ἐκήρυξεν) *Quoad quem* (animum, post mortem corporis superstitem) *etiam animas apud inferos edocere perrexit*. Ἐν ᾧ, sc. πνεύματι, v. 18. Videtur enim Petrus docere, Christum etiam post mortem corporis, quoad animum a corpore separatum, et in ᾅδην delatum,

latum, continuasse negotium docendi et religionem tradendi, in quo peragendo vitam suam in his terris consumserat. Ceterum locus hic vexatissimus varie explicatur. Τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα esse *animos a corpore separatos*, et in *orco*, quem Graeci ᾅδην, Hebraei שְׁאוֹל vocant, tanquam in custodia detentos, vix dubitari posse videtur. Sed res ipsa est valde obscura. *Camerarius*: „Ἔλλειψις quidem certe in his est, ut τοῖς οὖσι. Sed quae phrasis sit, aut quid significetur hoc loco, mihi quidem plane ignotum. Quidam Graecorum ita acceperunt haec, ut ante diluvium etiam Christus praeco fuerit Evangelii, sed spiritu suo — Hi, ut necesse est, interpretantur τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι de animis eorum, qui tum non crediderunt, et ideo nunc in custodia seu carcere iacent, dum veniat ad iudicium Christus. Sed Clemens Alexandrinus στρωματέων ς', huncque secuti et alii Graeci de praeconio Evangelii haec acceperunt, quod fecerit Christus apud inferos post mortem suam in terris. Est igitur hic unus ex locis iis sacrarum litterarum, de quibus pietas religiosa quaerere amplius et dubitare quid dicatur, sine reprehensione, et de quibus diversae etiam sententiae admitti posse videantur. „ Haec satis modeste et docte *Camerarius*. Priorem explicationem recentiores interpretes haud pauci calculo suo approbant. *Dan. Heinsius* verisimile esse putavit, Petrum, quum haec scriberet, respexisse ad *Enochi* scripturam apocrypham. Multa enim in illo libro traduntur de Gigantibus, quos Noachus habuit coaevos, quomodo geniti essent, quomodo et quando ad summam illam pervenissent impietatem, quam commemorat Moses Gen. VI. et quomodo εἰς φυλακήν, seu *carcerem*, de quo hic agitur, coniecti essent. Sic

enim Deus alloquitur Angelum Michaël: *Δῆσον αὐτὲς,* (Gigantes) *ἐπὶ ἑβδομήκοντα γενεὰς, εἰς τὰς νάπας τῆς γῆς, μέχρι ἡμέρας τῆς κρίσεως αὐτῶν, μέχρι ἡμέρας τελειώσεως τελεσμᾶ, ἕως συντελεσθῇ χρῖμα τᾶ αἰῶνος τῶν αἰώνων.* Iidem Gigantes vocantur *πνεύματα*, in eodem Enochi libro: *Πνεύματα πονηρὰ ἐπὶ τῆς γῆς καλέσουσιν αὐτὰς,* nempe Gigantes illos ex angelis et hominibus natos. Deinde paucis interiectis: *Οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς; οἱ μεγάλοι ὀνομαστοὶ, τὰ πνεύματα τὰ ἐκπορευόμενα ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς σαρκὸς, ἔσονται ἀφανίζοντα χωρὶς κρίσεως, ἅτως ἀφανίσασι μέχρις ἡμέρας τῆς ἀφανίσεως, ἕως τῆς κρίσεως τῆς μεγάλης. Potentes terrae, magni et celebres, Spiritus illi, qui ab anima separantur tanquam a corpore, omnia corrumpent sine discrimine; ita pergent usque ad eum diem, quo omnia evanescent, usque ad iudicium magnum.* His locis nostrum Petrinum egregie illustrari, post Heinsium alii etiam interpretes existimaverunt. Loquitur *Petrus* de hominibus, qui vixerunt *ἐν ἡμέραις Νῶε*, v. 20. loquitur et Auctor libri Enoch, *Πνεῦματα* vocat Apostolus: *πνεύματα* ibi dicuntur. In *φυλακὴν* coniectos, ait Petrus: idem plane in libro Enochi. Sic igitur sensus loci nostri esset: *Quo spiritu* (divino) *etiam illis, qui nunc sunt in carcere spiritibus praedicare* (poenitentiam) *iussit.* Ex horum sententia *πορευθεὶς* hic ut saepe more hebraico et graeco redundat, ut Sam. III, 1. V. 10. Gen. VIII, 13. *Praedicavit* autem *Spiritibus istis Christi Spiritus* per Enochum, Noam, aliosque sanctos homines, et Christi *spiritui* id tribuit Apostolus, quia S. Spiritus interdum etiam in Scriptura S. vocatur *Spiritus Filii Dei.* Forte etiam respici putant ad Gen. VI, 3. et notandum

dum esse monent *Spiritum propheticum* etiam supra c. I, 11. vocari ab Apostolo πνεῦμα Χριςῦ. Multi intelligunt descensum Christi in locum damnatorum, et annunciationem gravioris poenae, diabolis et damnatis factam. *B. Zachariae* interpretatur locum de anima Christi, qua post mortem corporis Spiritibus a corpore separatis in *Scheol* se manifestaverit. *Praedicationem* improprie intelligendam esse ait, de manifestatione salutis humanae per Christum recuperatae. Veteres ex hoc testimonio limbum, quem vocant, constituerunt, quasi ad Patrum Spiritus illic tanquam in carcere quodam inclusos pervenerit Christi anima, ut eos liberaret, et Christi descensum ad inferos ita explicarunt, quos *Beza* prolixe refutat. *Clericus* per πνεύματα ἐν φυλακῇ intelligit *spiritus excubias agentes*, hoc est, angelos qui homines φυλάττουσι, Ps. XCI, 11. עִירִין, *vigiles*, Dan. IV, 14. Igitur divinitas diceretur vocasse ad poenitentiam antediluvianos homines, una cum Angelis, monentibus Noachum, ut eos ad saniorem mentem vocaret. Vertit hunc locum hoc modo: *Vivificatus vero spiritu, quo, una cum spiritibus custodibus profectus, praedicavit incredulis.* Alias interpretum de descensu Christi ad inferos sententias secundum temporum ordinem enumerat, et breviter diiudicat, novamque huius loci interpretationem proponit Ven. *Pott*, in *Exeursu III.* Novae huius interpretationis haec fere est summa: Petrus, immortalitatis spe Christianis proposita, melius utique esse (v. 17.) dicit, si innocentes, quam si merentes patiantur. Id confirmare pergit (v. 18.) exemplo Christi, quem *in ipsa corporis morte* (θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ) *animam tamen non perdidisse, sed superstitem immortalemque servatam recepisse* (ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι) con-

ten-

tendit. Affirmat porro, animam Chrifti, eorpore relicto pervenifſe in eum locum, quorfum omnes hominum mortuorum animae migrare putabantur. Quód vero Petrus Chriftum apud inferos tanquam κηρύσσοντα fibi fingit, eius rei cauffa quaerenda videtur in eo, quod ex communi quadam omnium fere hominum, tum fapientiorum, tum vulgi opinione, *homines post mortem apud inferos idem agere putabantur, quod in hac vita magno quodam animorum impetu persequi soliti erant*, ut e. g. *Agamemnonis, Achillis, Herculis*, aliorumque heroum umbrae apud *Homerum* cum *Ulysse*, et apud *Virgilium* cum *Aenea* de rebus a fe in terra fortiter geftis colloquuntur, et *Aiax* odium, quo in hac vita in Ulyffem flagraverat, etiam apud inferos non deponit. Vid. etiam Ief. XIV, 9. f. Quod vero Chriftus potiffimum τοῖς ἀπειθήσασι ἐν ἡμέραις Νῶε praedicaffe dicitur, id explicandum eft e perpetuo fcriptorum N. T. more, infignem fcelerum atrocitatem defcribendi exemplis a flagitiofis Noachi coaevis repetitis. Matth. XXIV, 37. Luc. XVII, 26. 27. Hebr. XI, 7. ut igitur Chriftus ex mente Petri animis flagitioforum hominum *omnibus* evangelium praedicaffe, eosque doctrina fuae vi ad meliorem fenfum vitamque revocaffe, putandus fit.

20. Ἀπειθήσασι — κιβωτοῦ) *Qui non obtemperarunt olim, quum expectaret* (poenitentiam eorum) *longanimitas Dei in diebus Noë, quamdiu struebatur arca.* Pro ἅπαξ ἐξεδέχετο, vel quod alii habent ἅπαξ ἐδέχετο legendum effe ἀπεξεδέχετο ex variarum recenfionum confenfu patet. Exfpectavit eos Dei patientia, quamdiu ftruebatur arca, per 120 annos. εἰς ἣν — δι' ὕδατος) *In qua pauci, i. e. octo homines conservati sunt* me-

mediis in aquis. Ἐις ἣν pro ἐν ᾗ. *Octo*, i. e. Noë, uxor, filii tres, tres nurus. Gen. VI, 18. Ψυχαὶ, *personae, homines.* Δι᾽ ὕδατος, mediis in aquis. Διὰ iterum pro ἐν, ב.

21. Ὦ καὶ ἡμᾶς — βάπτισμα) *Cui similis baptismus nos nunc servat.* Ἀντίτυπον, simile imagini, vel simpliciter *simile.* Similitudo inter diluvium et baptismum haec est, quod Noa servatus est in aquis, et nos servamur in baptismo. Sed dissimilitudo in eo est, quod ille servatus est quoad corpus, nos autem quoad animum servamur. Pro ᾧ legunt ὃ Codd. multi Cyr. Damasc. Oecum. Vulg. Cyprianus, Augustinus, aliique latini. *Quae aqua* etc. sensu duriore quidem, sed eodem. Aliis ἀντίτυπον est *contrarium, naturae adversae, diversae conditionis*, quam significationem probat *Io. Conr. Schwarz* in Commentar. linguae Graecae. Ita sensus esset: *In aquis diluvii perierunt homines; aqua baptismi nos servat, ne aeternum pereamus. Baptisma* autem hic simul comprehendit religionem ipsam, ad cuius professionem baptismo obligamur. ὀ σαρκὸς — ἐις Θεὸν) *Quo (*baptismo) *non corporis sordes abluuntur, sed bona conscientia promittitur Deo.* Ἐπερώτημα, proprie est *interrogatio*, deinde vero *sponsio interrogando facta, stipulatio, promissio.* In Glossario: ἐπερωτῶ, stipulor; sed per metonymiam nomine stipulationis comprehenditur et responsio, sive promissio. Nam et ἐπερωτῶμαι significat *promitto, spondeo*, in eodem Glossario. In baptismo episcopus, aut alius quis eius nomine ita interrogabat, aut, quod idem est, stipulabatur: ἀποτάσσῃ τῷ Σατανᾷ; respondebat baptizandus: ἀποτάσσομαι. Rursum interrogatus -

gatus: *συντάσσῃ τῷ Χριςῷ*; respondebat *συντάσσομαι*. *Συνείδησις* est omne id, cuius nobis sumus conscii, omnis sensus noster, qui in nobis est. Erit igitur *ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεόν*. i. e. *Θεῷ ποιηθὲν promissum Deo factum nos bene pieque vivere velle, ut habeamus bonam conscientiam.* Hanc sponsionem salutis vocat Tertullianus de baptismo. *Εἰς Θεὸν*, pro *Θεῷ*. Syrus *confessionem* interpretatus est. *δι' ἀναςάσεως Ἰησῦ Χριςῦ*) Refer ad *σώζει*. Baptismus, et cum eo coniuncta sincera religionis professio servat nos ab interitu, et procurat nobis spem aeternae felicitatis, propter resurrectionem Iesu Christi; inde enim et nos spem resurrectionis concepimus. Non repugno tamen, si quis cum Ven. Pott verba: *δι' ἀναςάσεως* I. X. malit referre ad *συνείδησιν ἀγαθὴν*, ita ut *συνείδησις ἀγαθὴ διὰ* I. X. sit *bona conscientia, ad quam conservandam resurrectio Christi nobis animum atque vim suppeditat*, vel ad *ἐπερώτημα*, ut *ἐπερώτημα εἰς Θεὸν δι' ἀνας*. I. X. *sit promissum conservandae bonae conscientiae ex fide in resurrectione Iesu Christi collocata, oriundum.*

22. *Ὅς ἐςιν — δυνάμεων*) *Ἐν δεξιᾷ τῦ Θεῦ*, vide Rom. VIII, 34. Hebr. I, 3. *Πορευθεὶς εἰς ὐρανὸν*, *postquam in coelum se contulit.* *Ἐξυσίαι καὶ δύναμεις.* Cf. Eph. I, 21. Hoc loco videntur intelligi potentes terrae, Reges et principes.

CAP.

CAP. IV.

Duae huius capitis sunt partes. In prima usque ad v. 12. continuatur exhortatio ad studium sanctae vitae. In altera consolatur Petrus Christianos contra persecutiones, quas propter religionis professionem patiebantur.

1. Χριςῦ — ὁπλίσασθε) *Quum igitur Christus perpessus sit afflictiones corporeas, vos induite eandem mentem*, ut patienter feratis huius vitae calamitates, et persecutiones religionis gratia vobis imminentes. Ἔννοια, *sensus, mens.* Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, *firmo proposito quidvis pro Christo ferendi vosmet armate.* Passivum pro verbo reciproco. Post digressionem de Christo ad superiora c. III, 13. redit Apostolus. ὅτι — ἁμαρτίας) *Qui enim corporeas afflictiones potitus, desinit peccare*, abstinet a vitiis. Cf. Rom. VI, 7. Petrus his verbis commemorat utilitatem ex patientia in adversis percipiendam a *Christianis*. Verba haec igitur non referenda sunt ad Christum, qui nunquam peccavit, sed ad *homines*, qui eius exemplum in ferendis calamitatibus imitantur. Unice id dicitur: Quoniam Christus patienter perpessus est afflictiones corporeas, etiam vos idem facitote. Habet enim patientia *vestra* eam utilitatem, quod definitis a peccato. Quantam vim habeant huius vitae adversitates abstrahendi nos a peccatis, experientia docet.

2. Εἰς τὸ — χρόνον) *Ita ut non porro iuxta hominum libidinem, sed iuxta Dei voluntatem, quod est reliquum temporis vivat.* Εἰς τὸ, *ita ut*, Ἀνθρώπων ἐπιθυμίαι, cupiditates illae, quae adesse solent maximae

ximae hominum parti. *Vivere voluntati divinae* eſt vivere ſecundum Deî praecepta. Rom. VI, 10. 11. Ἐν σαρκὶ, *in corpore*, i. e. in hac vita fragili et caduca.

3. Ἀρκετὸς — κατεργάσασθαι) Pro κατεργάσασθαι alii legunt κατέιργασθαι. *Sufficit enim, nos praeterito tempore vitae feciſſe, quae gentibus aliis grata ſunt*, voluntati et moribus Paganorum nos accommodaſſe. Ἡμῖν pro ὑμῖν, ad mitigandam reprehenſionis acerbitatem. Κατείργασθαι pro εἰς τὸ κατείργασθαι, πεπορευμένους — εἰδωλολατρείαις) Πορεύεσθαι, הָלַךְ, certum vitae inſtitutum ſequi. Ἐπιθυμίαι, *nefandae libidines*. Ὀινοφλυγία, *vinolentia*. Ὀινόφλυξ, proprie *qui vinum eructat*, a verbo φλύειν i. e. ὁρμὴν πρός τι ἔχειν, ut ait Scriptor Etymologici. Κώμοις, vide Rom. XIII. 13. Πότοι, i. e. *compotationes*, συμπόσια, aſſidua convivia, quae, etiamſi abſit ebrietas, culpa non carent. Καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις, *et nefandis moribus idololatricis*. Hoc ita interpretantur multi, ut putent, eos ad quos ſcribit Petrus, ante profeſſionem Chriſtianismi ex parte fuiſſe idolorum cultores. Res in ſe vera eſſe videtur; (vid. notata ad c. I, 1.) ſed non propter hunc locum. Nam *idololatriae* poſſunt etiam eſſe *mores idololatrici*. Iudaei tum in multis imitati ſunt Graecos, in quo fuit etiam, ut intereſſent Graecorum ludis, qui in honorem numinum celebrati ſunt.

4. Ἐν ᾧ — βλασφημοῦντες) *Quod mirantur, et quia non pariter cum ipsis in eandem vitae dissolutionem conspiratis, maledicunt vobis*. Scholiaſtae Graeci: τὸ, ξενίζονται ἀντὶ τοῦ θαυμάζουσι κεῖται. Polybius ξενι-

νίζεσθαι καὶ διαπορεῖν διὰ τὸ παράδοξον, *mirari aliquid et quasi in re non solita dubitare* dixit. Idem verbum infra v. 12. habemus. Cauſſa ſignificationis huius eſſe videtur haec, quod hoſpites et peregrinantes, domus, portus, monumenta, aliaque prius non viſa contemplantes, rei novitate ac inſolentia perculſi, admirari ſolent. Hinc etiam noſtrum *befremden*. *Συντρέχειν εἰς τ. α. τ. ἀσ. ἀνάχυσιν*, eſt: *ruere in eandem ſcelerum sentinam*. *Σύγχυσις*, *confusio*, ut Vulgata habet, vel potius *colluvies*. Igitur hoc vult Apoſtolus: *Idolorum cultores perturbantur inſolitae huius rei novitate, quod non amplius eadem libidine ruitis* etc. *Ἄσωτος*, *qui servari nequit, perditus luxuria*; hinc *ἀσωτία*, *luxuria, intemperantia*. *Βλασφημοῦντες*, *maledicentes*; *Carpzovius* non male: *atque cachinnantur*, quae eſſet ſpecies τοῦ *βλασφημεῖν*. Sic enim ſunt mores hominum improborum et luxurioſe viventium, ut ſocios aliud vivendi genus inchoantes, derideant. Nemo enim facile probat diverſa.

5. *Οἳ ἀποδώσουσι — νεκρούς*) *Rationem reddent*, i. e. reddere cogentur. *Ἑτοίμως ἔχων*, *qui in animo habet* Actor. XXI, 13. *Ζῶντας καὶ νεκρούς*, *tunc victuros, quum veniet, et praemortuos*, i. e. omnes omnino homines nullo excepto.

6. *Εἰς τοῦτο — εὐηγγελίσθη*) *Quapropter etiam vita defunctis laeta anunciare iuſſit*, ſc. Chriſtus. *Νεκροί*, *οἱ τεθνηκότες*, quales ſunt quos *μακαρίτας*, vulgo dicimus. Intelligendi ſunt, qui per iniuſtos iudices propter religionis profeſſionem e vita erant ſublati. *Εὐαγγελίζεσθαι* h. l. non accipiendum eſſe videtur de *praedicatione*

doctrinae Evangelicae, fed indicare in commune nihil aliud quam *laeta et felicia annunciare*, veluti Ioh *Iensius* in Ferculo Literar. pag. 3. probante *Carpzovio* explicavit. ἵνα κριθῶσι — πνεύματι) i. e. *Ut intelligerent, se, quamvis ab hominibus damnarentur ad mortem, tamen virtute Dei consecuturos vitam aeternam.* Sic totius commatis fenfus eft: Etiam illis, qui hodierno tempore mortem pertulerunt, laeta fuit annunciatio facta futurum, ut quamvis mortem perpeffi fuerint humanitus, revivifcant tamen per omnipotentiam divinam. Ἵνα h. l. eft ἐκβατικόν. Κρίνεσθαι σαρκὶ, breviter dictum, *ita damnari, ut corporis iactura fiat*, i. e. *interfici*. Κατὰ ἀνθρώπους, pro ὑπὸ ἀνθρώπων. Ζῆν πνεύματι, *quoad spiritum vel animum vivere*, et quidem felicem vitam. Κατὰ Θεὸν, *ex mente et voluntate* Dei, vel *virtute et potentia Dei.* Alii per νεκροὺς intelligunt *peccatores*, qui habentur ipfi tanquam cadavera, per fidem autem accipiunt fpem vitae aeternae; alii mortuos in loco damnatorum verfantes, quibus doctrina laeta a Iefu annunciata fit, ut, quanquam corporis poenas humano iudicio luerint, tamen Deo ita volente, animo viverent felices; ut igitur haec verba referantur ad locum c. III, 18. 19.

7. Πάντων — ἤγγικε) Τέλος πάντων quid fit, difficile dictu. *Finis et consummatio omnium rerum* a multis intelligitur. Sic Petrum locutum effe exiftimant, ignarum temporis adventus Chrifti ad iudicium. Alii interpretantur finem reipublicae Iudaeorum, vel *exitum* et *eventum* vaticiniorum prophetarum, Chrifti et Apoftolorum de excidio gentis Iudaicae, ut τέλος fit *eventus*, πάντα autem fint omnia prophetarum et Chrifti vatici-

nia

nia. Forsitan post πάντων non male suppleri posset ἀνθρώπων, quemadmodum dicere solemus: omnium vita hominum brevis est. *Omnibus hominibus mors imminet.* Τέλος *finis vitae.* σωφρονήσατε — προσευχὰς) *Prudentes igitur este, et assidue precamini.* Vide 1 Thess. V, 6. 8. Utrumque prodest ad recte faciendas preces.

8. Πρὸ πάντων — ἔχοντες) Sc. ἐςὲ. *Inprimis autem charitatem mutuam sedulo exerce.* Ἐις ἑαυτὰς, pro εἰς ἀλλήλες. Ἐκτενῆ, ut supra ἐκτενῶς, I, 22. Πρὸ πάντων, inprimis. ὅτι ἡ ἀγάπη — ἁμαρτιῶν) *Nam charitas imminuit multitudinem peccatorum.* Cf. Iac. V, 20. Similis locus Prov. X, 12. Amicitia et charitas proximo condonat, quicquid condonari potest. Deinde etiam eos, quos sincere amamus a peccatis abstrahimus; cui consequens est, ut Deus hominis iam emendati priora peccata dissimulet. Alii: charitas multorum peccatorum veniam nobis conciliabit,

9. Φιλόξενοι — γογγυσμῶν) Rom. XII, 13. Hebr. XIII, 2. Ἄνευ γογγυσμῶν, *sine indignatione,*

10. Ἕκαςος — χάριτος Θεῦ) *Quisque eo quod accepit dono utatur ad communem utilitatem, sicut decet eos, quibus tam varia ac multiplicia bona a Deo concredita sunt.* Χαρίσματα, sunt quaevis dona, non tantum supernaturalia, a Spiritu sancto data, sed et corporis et facultatum, ut sequentia declarant. Διακονεῖν, h. l. est *aliorum inservire commodis.* Singulare ἕκαςος construi cum plur. διακονῦντες non est infrequens. Comparantur Christiani eum Oeconomis, qui

 con-

concredita sibi a Domino bona ex consilio et voluntate Domini administrare oportet. Applicatio est facilis.

11. Εἴ τις — λόγια Θεοῦ) *Si quis habet donum docendi, oracula divina proferat,* veram doctrinam Christi, non autem inventa humana. Post λόγια Θεοῦ supple λαλείτω. Ὡς autem redundat, ut 2 Cor. V, 19. et secundum nonnullos etiam 2 Petr. I, 3. εἴ τις διακονεῖ — χορηγεῖ ὁ Θεός) Διακονεῖν h. l. in specie est curam habere pauperum et aegrotorum. Hi debent munere suo fungi *pro corporis viribus;* nam iuvenes ad διακονίας eligi solebant, qui huc illuc facile discurrerent. ἵνα ἐν πᾶσι — αἰώνων) *Ut per omnes* (cuiusvis generis) *homines Deus celebretur secundum doctrinam Iesu Christi, cuius maiestas et imperium est sempiternum. Ita fiat!* Ἐν πᾶσι, *per omnes homines,* qui nempe vestros actus vident. Alii: in omnibus negotiis vestris. Δοξάζηται, *laudetur.* Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, *propter Iesum Christum* et beneficia quae ei accepta ferimus, vel potius: *per doctrinam Iesu Christi;* nam χριστὸν saepe dici pro doctrina Christi, notum est. Celebratur autem Deus per christianam religionem, si eius professores ita vivunt, ut alii etiam ad eam amplectendam invitentur. Doxologiam, quae sequitur, sunt, qui ad Θεόν, sunt etiam qui ad Christum referant. Prior sententia praeferenda esse videtur, quia alias etiam doxologiae ad Patrem referri solent ab Apostolis. Vid. Gal. I, 5. Rom. I, 25. XI, 36. 2 Cor. XI, 31. Κράτος, עז, *imperium,* quod LXX. interdum vertunt δυναστεία.

12. Μὴ ξενίζεσθε — γινομένῃ) Constructio est talis: Μὴ ξενίζεσθε (ἐπὶ) τῇ πυρώσει γινομένῃ ἐν ὑμῖν

ὑμῖν πρὸν πυρασμὸν ὑμῖν, i. e. ὑμῶν. *Nolite ceu re nova perturbari adversitatibus, quae vobis accidunt ad explorationem vestram.* Verbum ξενίζεσθαι eodem fenfu hic fumitur, quo fupra v. 4. Πυρωσις *incendium, exustio, probatio quae fit per ignem,* et hoc quidem loco *magnae adversitates,* quibus fiducia, patientia et virtus Chriftianorum exploratur. Quare additur πρὸς πειρασμὸν. ὡς ξένε ὑμῖν συμβαίνοντος) *Tanquam res inopinata vobis eveniret.*

13. Ἀλλὰ — ἀγαλλιώμενοι) *Sed potius, quum similes ob caussas patiamini, ob quas Christus passus est, gaudete, quo etiam illo tempore, quo aperuerit omnibus maiestatem suam, fruamini maximo gaudio.* Κοινωνεῖν τοῖς τῦ Χριςῦ παθήμασι, *socium esse passionum Christi,* i. e. fimiles ob cauffas perferre calamitates. Chriftus autem religionis cauffa et innocens tot ac tanta paffus eft. Cf. Iac. I, 2.

14. Εἰ ὀνειδίζεσθε — ἀναπάυεται) *Si convitiis petimini propter religionem christianam, felices estis: nam animi robur excellentissimum, imo a Deo vobis inditum se prodit in vobis.* Ἐν ὀνόματι Χριςῦ, i. e. ἕνεκα Χριςῦ, *propter religionem.* Μακάριοι, Matth. V, 11. 12. Τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τῦ Θεῦ πνεῦμα, *omni veneratione cultuque dignissimus, et potentissimus, Deique spiritus.* Πνεῦμα h. l. videtur effe animi robur, quod oftendunt, qui veritatis et pietatis cauffa calamitates fortiter perferunt. Nam πνεῦμα, רוח, praefertim fi huic vocabulo δύναμις adiungitur, faepe effe *insignem potentiam,*

tiam, id notum eft. Δόξα, *praestantia excellentia.* Genitivus hebraico more eft pro adiectivo. Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, robur animi plane divinum, a Deo, (per ipfam religionem) inditum. Poft τῆς δόξης habent καὶ τῆς δυνάμεως Cod. Alex. cum aliis codicibus, verfiones haud paucae et Patres nonnulli. Vulgata: *quoniam quod est honoris, gloriae et virtutis Dei, et qui est eius Spiritus super vos requiescit*: Arabica Erpenii verfio: *quia laus et gloria et virtus et Spiritus Dei* etc. Cyprianus: *quia maiestatis et virtutis Domini nomen in vobis, requiescit.* Ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται, *habitat in vobis*, vim fuam prodit in vobis. Non infelices, inquit Petrus, fed felices dicendi eftis, fi religionis cauffa calamitates fortiter fuftinetis. Id enim indicio eft, vos infigni praeditos effe animi robore, quod non eft ignominiofum fed potius maximo honori vobis eft. κατὰ μὲν — δοξάζεται) *Qui ab iis quidem conviciis proscinditur, a vobis autem celebratur.* Κατὰ, *per, a, ab.* Ante βλασφημεῖται deeft Nominativus. Nonnulli fupplent Θεὸς, alii Χριστὸς, alii πνεῦμα, quod praecedit. Videtur intelligi ὁ Θεὸς, qui eos hac vi, hoc animi robore inftruxerat. Poteft etiam fuppleri partim πνεῦμα, partim ὁ Θεὸς, hoc fenfu: Ifti veftram conftantiam et animi robur laceffunt tanquam pertinaciam fuperftitiofam; vos autem eo ipfo declaratis veftram venerationem Dei, qui vobis hunc animum tribuit.

15. Μὴ γάρ — ἀλλοτριοεπίσκοπος) Γὰρ pro οὖν. Syrus: *Tantummodo ne quis etc.* Πάσχειν *mala subire.* Ἀλλοτριοεπίσκοπος, *qui se alienis rebus et negotiis immisset*, ut volunt plurimi. Videtur autem potius hic denotari, *qui alienis aut aliis insidiatur, homo rebellis*

lis; nam ἐπίσκοπος faepe ponitur pro κατάσκοπος, et ἀλλότρια funt vel πράγματα, vel κτήματα et χρήματα. Ex ufu linguae hellenifticae poteft etiam fignificare *hominem omnibus sceleribus deditum*; nam ἀλλότριος fimpliciter pofitum, notat *hominem, qui non obedit praeceptis divinis*, ut Pf. I 1. ubi verfiones quinta et fexta hebraicum רְשָׁעִים vertunt ἀλλότριοι. Vid. *Schleusneri* Lexicon ad h. l.

16. Εἰ δὲ ὡς — μέρει τούτῳ) *Si autem ut Christianus* mala fubierit, *non pudeat eum, gratias potius agat Deo ob hoc ipsum*. Χριστιανὸς nonnifi ter in N. T. occurrit, Act. XI, 26. XXVI, 28. et hoc noftro loco. Ἐν τῷ μέρει τούτῳ, *ob hoc ipsum*, quod dignus habeatur pro Chrifto calamitates perferre.

17. Ὅτι ὁ καιρὸς — τοῦ Θεοῦ) *Instat enim tempus, quo Christiani gravissima mala patientur*. Eft autem κρίμα, h. l. מִשְׁפָּט, *Dei constitutio*, de immittendis fcilicet adverfis, ut oftendunt praecedentia, nempe ad alios purgandos, alios explorandos, et proponendos in exemplum. Aliis κρίμα eft *castigatio*. Ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ *ecclesia*, vel potius *familia Dei*, *Christiani*. Inftabat nempe tempus a Chrifto Matth. XXIV, praedictum, quum oriens bello exardefceret. Eo tempore Chriftianis etiam multa mala ingruebant, et videbatur Deus adverfus coetum Chriftianorum facrum durius agere. εἰ δὲ πρῶτον — εὐαγγελίῳ) *Si autem nos primi sustinebimus mala, quem exitum habebunt illi, qui non obsequuntur religioni divinae?* De Iudaeis agit, et eius gentis excidium praedicit.

18. Καὶ εἰ ὁ δίκαιος — Φανεῖται) *Et si boni vix malis eripiuntur, quid impiis et sceleratis hominibus eveniet?* Ex graeca versione Prov. XI. 31. Μόλις, *aegre*, non sine difficultate. Σώζεσθαι, *liberari a malis*, Ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς, *impius in Deum, improbus in homines*. Ποῦ Φανεῖται *ubi invenietur?* לא נמצא, ut Hebraei dicunt. Certissime peribit. Scriptor de vita et morte Mosis: *Quod si iustis retribuit Deus minimum quod faciunt, quanto magis peccatoribus multum quod committunt, retribuet?*

19. Ὥστε καὶ — ἀγαθοποιΐᾳ) *Itaque etiam qui mala perpetiuntur Deo sic dispensante, se ipsos permittant Deo, tanquam benignissimo creatori, neque in bene agendo defatigentur.* Πιστὸς qui stat promissis, et mala tolerata maximis bonis repensat. Τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν, se totos, quanti quanti sunt. Ἀγαθοποιεῖν, *recte et honeste agere.*

CAP. V.

Continetur hoc capite hortatio ad Presbyteros vel doctores, itemque discipulos, auditores, usque ad v. 5. Sequitur generalis hortatio ad v. 12. ac totius Epistolae Epilogus.

1. Πρεσβυτέρους — κοινωνὸς) Πρεσβύτεροι, et principes coetuum, (*doctores*, v. 2.) et ceteri ad regimen eis sociati. *Bensonius* intelligit seniores aetate, quia Petrus, qui non fuit Episcopus, se nominat συμπρεσβύτερον, Sed fuit tamen doctor, et in allusionibus saepe eadem vox duplici significatu sumitur. Συμπρεσβύτερος est, qui aliis,

in

in munere presbyterorum constitutis, officii dignitate par est. Sic et imperatores Romani milites suos vocant commilitones, et senatus partem se esse dicunt. Μάρτυς τῶν τῦ Χριςῦ παθημάτων, *testis eorum quae Christus est perpessus.*

2. Ποιμάνατε — Θεῦ) i, e. *Docete et regite populum curae vestrae commendatum.* Ποιμαίνειν *est regere ac docere.* Hebraeum רָעָה Regibus etiam tribuitur 2 Sam. V, 2. VII, 7. Τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνίον τῦ Θεῦ, *populum Dei qui est in locis vestris,* i. e. Christianos curae vestrae commendatos. ἐπισκοπῦντες — προθύμως) (Eumque gregem) *observate non coacte, sed sponte, non turpis lucri caussa, sed alacri animo.* Ἐπισκοπεῖν, attente et cum cura singulari inspicere, ita ut iis, quorum inspectores sumus, pro ipsorum conditione simul prospiciamus et bene consulamus. Μὴ ἀναγκαςῶς, non quasi onere imposito, et inviti. Μηδὲ αἰσχροκερδῶς, *neque turpis lucri gratia.* Προθύμως, *promte, studiose.* Syrus: *ex toto corde.*

3. Μηδ' ὡς — κλήρων) *Non imperium exercere in Christianos.* Κλῆρος, *sors, possessio*; deinde vero נַחֲלַת יְהוָה, *peculium Dei.* Sic olim vocabatur populus Israeliticus, Deut. IV, 20. IX, 29. Nunc autem haec denominatio transfertur ad coetum Christianum et ad singulos Christianorum coetus; qui enim hic dicuntur οἱ κλῆροι, statim dicuntur τὸ ποιμνίον τῦ Θεῦ. Plurium numero (κλήρας) utitur Apostolus, ad christianorum coetuum, a se invicem distinctorum, diversitatem indicandam; nam hi coetus, ut per se erant κλῆροι Θεῦ,

ita diversis Presbyteris quasi per fortem administrandi obtigerant. Alii τῶν κλήρων nomine indicari putant *facultates*, seu haereditates ecclesiarum. Sed quanquam negari non potest, κλῆρον apud Graecos inter cetera, *bona, possessiones, fundum* significare, hoc tamen loco de iis cogitare non licet. Nam ecclesias Apostoli aetate haereditatibus, seu fundis instructas fuisse, non est credibile, nec verbum ποιμαίνειν bonorum ecclesiasticorum administrationi convenire videtur. In V. T. nominatim tribus Levitica ὁ κλῆρος θεοῦ dicebatur. Exinde *clerus* vocatus est ordo ecclesiasticus, ἡ τοῦ κλήρου τάξις. Sensim vero inolevit Clericorum et Laicorum antithesis. Κατακυριεύειν, *regio more imperare*, (ut Matth, XX, 25.) non licet administro a Deo constituto; Deus enim est huius coetus Dominus. ἀλλὰ — ποιμνίου) Τύπος, *exemplar*. Ipsi facite ea, quae aliis praecipiatis, aliter quam scribae et Pharisaei, Matth. XXIII, 3. 4. Cicero de Senatu: *Is ordo vitio vacato; ceteris specimen esto.*

6. Καὶ φανερωθέντος — στέφανον) *Ut, quando apparuerit princeps doctorum, reportetis praemium decusque eximium*, haud periturum. φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποιμένος, *quum apparuerit princeps doctorum.* Τὸν μέγαν ποιμένα vocat Paulus Hebr. XIII, 26. φανερωθέντος dictum ut Col. III, 4. Κομίζεσθαι eleganter de praemio dicitur, ut supra I, 9: Ὁ τῆς δόξης στέφανος, *corona splendida*, στέφανος ἔνδοξος Δόξα h. l. est *splendor*, ut Sirac. XLIII, 11. κάλλος οὐρανοῦ δόξα ἄστρων, Alluditur ad coronas, quae victoribus in certaminibus praemii loco dari solebant. Eleganter autem Petrus hic addit ἀμαράντινον, *haud marcescentem;* nam

inter

inter coronas, quae dabantur bene meritis apud Graecos et gentes alias, erant στέφανοι ἀμαράντινοι, ut nos docet Philoſtratus heroicis. *Amarantus* purpureus auctore Dioſcoride IV, 47. eſt certum quoddam florum genus, ita dictum, quod flores eius non marceſcant. Plinius de *Amaranto* Libro XX. *Summa natura eius in nomine est, appellato, quoniam non marcescat.* Tota hac imagine felicitatem ſummam, eamque conſtantem ac perpetuam exprimi, vix eſt quod moneamus.

5. Ὁμοίως — πρεσβυτέροις) *Similiter vos, auditores, morem gerite doctoribus vestris.* Νεώτεροι hic non videntur eſſe natu minores; nam opponuntur doctoribus: ſed potius auditores et diſcipuli, eodem fere ſenſu, quo Luc. XXII, 26. ὁ μείζων et ὁ νεώτερος ſibi opponuntur. πάντες δὲ — ἐγκομβώσασθε) *Imo omnes aliis invicem cedite et modestiae date operam.* Vocem ὑποτάσσεσθαι eſſe ſenſus reciproci, ſaepe iam dictum. Ἐγκομβῶσθαι idem eſt ac ἐνδύσασθαι, derivatum verbum a nomine ἐγκόμβωμα, quod uſurpatur non modo de *nodis*, et *vinculis nodosis*, ſed etiam de *vestibus*, quae nodis et vinculis adſtringi ſolebant, maximeque genere quodam brevis pallii, quod reliquis veſtibus ſuperiecerunt non tantum ſervi, ſed etiam mulieres et viri ingenui, quo palliolo amicti ſibi vehementer placebant, ſeque inprimis ornatos putabant. Inde κομβῶσθαι et ἐγκομβῶσθαι dicuntur ii, qui vel modo aliquid vinculoque connectunt, vel induunt, ut omnino veſtes, quae nodis et vinculis adſtringantur, ita etiam palliola. Sed quemadmodum omnia verba induendi, in linguis priſcis omnibus eleganter transferuntur ad eos, qui ſe virtuti alicui dedunt,

dunt, qui praediti conspiciuntur et ornati virtute aliqua, ita etiam Petrus, qui cohortari vellet Christianos, ut modestiae studerent, verbo ἐγκομβοῦσθαι usus est. Ergo verba: τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, converti debent: *modestiam induite*, et omisso tropo, *modestiam sequimini, humilitatis animi studiosi sitis*, ita, ut maximum in ea ornamentum et decus positum censeatis. Vide quae de huius verbi significatione disseruit Cel. FISCHERUS in Proluss: p. 138. sqq. ὅτι ὁ Θεὸς — χάριν) *Deus enim superbis adversatur, atque favet modestis.* Ex Graeco Prov. III, 34. Ἀντιτάσσεται adversatur eos, ut indignos suo beneficio, deiicit eos, nec dignatur ope sua. Non secundat eorum conatus et incepta.

6. Ταπεινώθητε — ἐν καιρῷ) *Submittite vos Deo potentissimo, ut vos in summum locum felicitatis et honoris extollat suo tempore.* Submittunt se Deo, qui agnoscunt, et semper cogitant, se totos dependere a Deo, se omnia sua debere Deo, in voluntate eius acquiescunt, mala huius vitae patienter ferunt, providentiae Dei indignando non resistunt; omnia bona a potentia Dei expectant. Κραταιὰν χεῖρα, יָד חֲזָקָה, Exod. III, 19. Se submittere potenti manui, i. e. potentiae divinae, nihil aliud est nisi se submitrere Deo potentissimo. Ὑψοῦν *extollere* h. l. est *honore afficere, felicem reddere, praemiis afficere.* Vid. ad Iac. IV, 10. Ἐν καιρῷ, *tempore opportuno.*

7. Πᾶσαν — ἐπ' αὐτὸν) i. e. *omnes anxias curas abiicite, et Deo commendate res vestras.* Nam verbum ἐπιῤῥίπτειν, *reiicere*, innuere videtur abiiciendas curas, et reiiciendas in Deum. Ex Ps. LV, 23. Cf. Matth. VI, 25.

25, 30. Hoc pertinet ad eam submissionem erga Deum, de qua v. 6. sermo fuerat. Qui enim agnoscit, se totum cum omnibus suis rebus a Deo pendere, omnes alias etiam res, omnes alios homines, omnem rerum naturam subesse Deo, potentissimo, sapientissimo, benignissimo et iustissimo, is non cruciabit animum anxiis curis, sed faciet quod suum est, omnia alia autem permittet providentiae divinae. Haec admonitio propter persecutiones tum imminentes inprimis necessaria erat.

8. Νήψατε — καταπίῃ) Νήψατε, γρηγορήσατε, *semper attenti, circumspecti estote.* Circumspectam vitae rationem praecipue commendat propter adversarios religionis et persecutores. Diabolus hic vocatur piorum ἀντίδικος, quomodo ἐχθρός Matth. XII, 39. Ὡς λέων ὠρυόμενος, *sicut leo rugiens,* i. e. esuriens, nocendi cupidus. Περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ, *ubique circumspicit et quaerit cui noceat,* quem a vera religione et pietate abstrahat, et perdat. Adscribitur diabolo, quod fecit per sua instrumenta, Ethnicos et Iudaeos diabolico furore repletos, ad vexandos Christianos. De tentationibus diabolicis in genere non esse sermonem, sed de calamitatibus, quae animum ad deferendam religionem inclinare possunt, et de necessitate muniendi animi ad constantiam, patet ex comm. 9. ubi expressis verbis mentio fit τῶν παθημάτων, quibus Christiani tum aliis etiam in locis premebantur. Alii non male, et fere sensu eodem διάβολον intelligunt *quemvis convitiatorem*, vel adiective *hominem calumniantem*, et in vocibus ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος Enallagen Singularis pro Plurali esse statuunt. Sensus itaque esset; *Illi adversarii vestri calumnian-*

ximae hominum parti. *Vivere voluntati divinae* eſt vivere ſecundum Deï praecepta. Rom. VI, 10. 11. Ἐν σαρκὶ, *in corpore,* i. e. in hac vita fragili et caduca.

3. Ἀρκετὸς — κατεργάσασθαι) Pro κατεργάσασθαι alii legunt κατειργάσθαι. *Sufficit enim, nos praeterito tempore vitae feciſse, quae gentibus aliis grata sunt,* voluntati et moribus Paganorum nos accommodaſſe. Ἡμῖν pro ὑμῖν, ad mitigandam reprehenſionis acerbitatem. Κατειργάσθαι pro εἰς τὸ κατειργάσθαι, πεπορευμένες — εἰδωλολατρείαις) Πορεύεσθαι, הָלַךְ, certum vitae inſtitutum ſequi. Ἐπιθυμίαι, *nefandae libidines.* Οἰνοφλυγία, *vinolentia.* Οἰνόφλυξ, proprie *qui vinum eructat*, a verbo φλύειν i. e. ὁρμὴν πρός τι ἔχειν, ut ait Scriptor Etymologici. Κώμοις, vide Rom. XIII. 13. Πότοι, i. e. *compotationes*, συμπόσια, aſſidua convivia, quae, etiamſi abſit ebrietas, culpa non carent. Καὶ ἀθεμιτοις εἰδωλολατρείαις, *et nefandis moribus idololatricis.* Hoc ita interpretantur multi, ut putent, eos ad quos ſcribit Petrus, ante profeſſionem Chriſtianismi ex parte fuiſſe idolorum cultores. Res in ſe vera eſſe videtur; (vid. notata ad c. I, 1.) ſed non propter hunc locum. Nam *idololatriae* poſſunt etiam eſſe *mores idololatrici.* Iudaei tum in multis imitati ſunt Graecos, in quo fuit etiam, ut intereſſent Graecorum ludis, qui in honorem numinum celebrati ſunt.

4. Ἐν ᾧ — βλασφημῦντες) *Quod mirantur, et quia non pariter cum ipsis in eandem vitae dissolutionem conspiratis, maledicunt vobis.* Scholiaſtae Graeci: τὸ, ξενίζονται ἀντὶ τῦ θαυμάζυσι κεῖται. Polybius ξενι-

νίζεσθαι καὶ διαπορεῖν διὰ τὸ παράδοξον, *mirari aliquid et quasi in re non solita dubitare* dixit. Idem verbum infra v. 12. habemus. Cauſſa ſignificationis huius eſſe videtur haec, quod hoſpites et perignantes, domus, portus, monumenta, aliaque prius non viſa contemplantes, rei novitate ac inſolentia perculſi, admirari ſolent. Hinc etiam noſtrum *befremden.* Συντρέχειν εἰς τ. α. τ. ἀσ. ἀνάχυσιν, eſt: *ruere in eandem scelerum sentinam.* Σύγχυσις, *confusio,* ut Vulgata habet, vel potius *colluvies.* Igitur hoc vult Apoſtolus: *Idolorum cultores perturbantur insolitae huius rei novitate, quod non amplius eadem libidine ruitis* etc. Ἄσωτος, *qui servari nequit, perditus luxuria;* hinc ἀσωτία, *luxuria, intemperantia.* Βλασφημοῦντες, *maledicentes; Carpzovius* non male*: atque cachinnantur*, quae eſſet ſpecies τοῦ βλασφημεῖν. Sic enim ſunt mores hominum improborum et luxurioſe viventium, ut ſocios aliud vivendi genus inchoantes, derideant. Nemo enim facile probat diverſa.

5. Οἱ ἀποδώσουσι — νεκροὺς) *Rationem reddent*, i. e. reddere cogentur. Ἑτοίμως ἔχων, *qui in animo habet* Actor. XXI, 13. Ζῶντας καὶ νεκροὺς, *tunc victuros, quum veniet, et praemortuos*, i. e. omnes omnino homines nullo excepto.

6. Εἰς τοῦτο — εὐηγγελίσθη) *Quapropter etiam vita defunctis laeta anunciare iussit*, ſc. Chriſtus. Νεκροὶ, οἱ τεθνηκότες, quales ſunt quos μακαρίτας, vulgo dicimus. Intelligendi ſunt, qui per iniuſtos iudices propter religionis profeſſionem e vita erant ſublati. Εὐαγγελίζεσθαι h. l. non accipiendum eſſe videtur de *praedicatione*

doctrinae Evangelicae, ſed indicare in commune nihil aliud quam *laeta et ſelicia annunciare*, veluti Ioh *Iensius* in Ferculo Literar. pag. 3. probante *Carpzovio* explicavit. ἵνα κριθῶσι — πνεύματι) i. e. *Ut intelligerent, se, quamvis ab hominibus damnarentur ad mortem, tamen virtute Dei consecuturos vitam aeternam.* Sic totius commatis ſenſus eſt: Etiam illis, qui hodierno tempore mortem pertulerunt, laeta fuit annunciatio facta futurum, ut quamvis mortem perpeſſi fuerint humanitus, reviviſcant tamen per omnipotentiam divinam. Ἵνα h. l. eſt ἐκβατικόν. Κρίνεσθαι σαρκί, breviter dictum, *ita damnari, ut corporis iactura fiat*, i. e. *interfici.* Κατὰ ἀνθρώπους, pro ὑπὸ ἀνθρώπων. Ζῆν πνεύματι, *quoad spiritum vel animum vivere*, et quidem felicem vitam. Κατὰ Θεὸν, *ex mente et voluntate* Dei, vel *virtute et potentia* Dei. Alii per νεκροὺς intelligunt *peccatores*, qui habentur ipſi tanquam cadavera, per fidem autem accipiunt ſpem vitae aeternae; alii mortuos in loco damnatorum verſantes, quibus doctrina laeta a Ieſu annunciata ſit, ut, quanquam corporis poenas humano iudicio luerint, tamen Deo ita volente, animo viverent felices; ut igitur haec verba referantur ad locum ç. III, 18. 19.

7. Πάντων — ἤγγικε) Τέλος πάντων quid ſit, difficile dictu. *Finis et consummatio omnium rerum* a multis intelligitur. Sic Petrum locutum eſſe exiſtimant, ignarum temporis adventus Chriſti ad iudicium. Alii interpretantur finem reipublicae Iudaeorum, vel *exitum* et *eventum* vaticiniorum prophetarum, Chriſti et Apoſtolorum de excidio gentis Iudaicae, ut τέλος ſit *eventus*, πάντα autem ſint omnia prophetarum et Chriſti vatici-

nia

nia. Forſitan poſt πάντων non male ſuppleri poſſet ἀνθρώπων, quemadmodum dicere folemus: omnium vita hominum brevis eſt. *Omnibus hominibus mors imminet.* Τέλος *finis vitae.* σωφρονήσατε — προσευχάς) *Prudentes igitur este, et assidue precamini.* Vide 1 Theſſ. V, 6. 8. Utrumque prodeſt ad recte faciendas preces.

8. Πρὸ πάντων — ἔχοντες) Sc. ἐστέ. *Inprimis autem charitatem mutuam sedulo exerce.* Εἰς ἑαυτάς, pro εἰς ἀλλήλους. Ἐκτενῆ, ut ſupra ἐκτενῶς, I, 22. Πρὸ πάντων, inprimis. ὅτι ἡ ἀγάπη — ἁμαρτιῶν) *Nam charitas imminuit multitudinem peccatorum.* Cf. Iac. V, 20. Similis locus Prov. X, 12. Amicitia et charitas proximo condonat, quicquid condonari poteſt. Deinde etiam eos, quos ſincere amamus a peccatis abſtrahimus; cui conſequens eſt, ut Deus hominis iam emendati priora peccata diſſimulet. Alii: charitas multorum peccatorum veniam nobis conciliabit,

9. Φιλόξενοι — γογγυσμῶν) Rom. XII, 13. Hebr. XIII, 2. Ἄνευ γογγυσμῶν, *sine indignatione,*

10. Ἕκαστος — χάριτος Θεοῦ) *Quisque eo quod accepit dono utatur ad communem utilitatem, sicut decet eos, quibus tam varia ac multiplicia bona a Deo concredita sunt.* Χαρίσματα, ſunt quaevis dona, non tantum ſupernaturalia, a Spiritu ſancto data, ſed et corporis et facultatum, ut ſequentia declarant. Διακονεῖν, h. l. eſt *aliorum inservire commodis.* Singulare ἕκαστος conſtrui cum plur. διακονοῦντες non eſt infrequens. Comparantur Chriſtiani cum Oeconomis, quos

 con-

concredita sibi a Domino bona ex consilio et voluntate Domini administrare oportet. Applicatio est facilis.

11. Εἰ τις — λόγια Θεοῦ) *Si quis habet donum docendi, oracula divina proferat,* veram doctrinam Christi, non autem inventa humana. Post λόγια Θεοῦ supple λαλείτω. Ὡς autem redundat, ut 2 Cor. V, 19. et secundum nonnullos etiam 2 Petr. I, 3. εἴ τις διακονεῖ — χορηγεῖ ὁ Θεὸς) Διακονεῖν h. l. in specie est curam habere pauperum et aegrotorum. Hi debent munere suo fungi *pro corporis viribus;* nam iuvenes ad διακονίας eligi solebant, qui huc illuc facile discurrerent. ἵνα ἐν πᾶσι — αἰώνων) *Ut per omnes* (cuiusvis generis) *homines Deus celebretur secundum doctrinam Iesu Christi, cuius maiestas et imperium est sempiternum. Ita fiat!* Ἐν πᾶσι, *per omnes homines,* qui nempe vestros actus vident. Alii: in omnibus negotiis vestris. Δοξάζηται, *laudetur.* Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, *propter Iesum Christum* et beneficia quae ei accepta ferimus, vel potius: *per doctrinam Iesu Christi;* nam χριστὸν saepe dici pro doctrina Christi, notum est. Celebratur autem Deus per christianam religionem, si eius professores ita vivunt, ut alii etiam ad eam amplectendam invitentur. Doxologiam, quae sequitur, sunt, qui ad Θεὸν, sunt etiam qui ad Christum referant. Prior sententia praeferenda esse videtur, quia alias etiam doxologiae ad Patrem referri solent ab Apostolis. Vid. Gal. I, 5. Rom. I, 25. XI, 36. 2 Cor. XI, 31. Κράτος, τὸ, *imperium,* quod LXX. interdum vertunt δυναστεία.

12. Μὴ ξενίζεσθε — γινομένῃ) Constructio est talis: Μὴ ξενίζεσθε (ἐπὶ) τῇ πυρώσει γινομένῃ ἐν ὑμῖν

ὑμῖν πρὸν πυρασμὸν ὑμῖν, i. e. ὑμῶν. *Nolite ceu re nova perturbari adversitatibus, quae vobis accidunt ad explorationem vestram.* Verbum ξενίζεσθαι eodem ſenſu hic ſumitur, quò ſupra v. 4. Πυρωσις *incendium, exustio, probatio quae fit per ignem,* et hoc quidem loco *magnae adversitates*, quibus fiducia, patientia et virtus Chriſtianorum exploratur. Quare additur πρὸς πειρασμὸν. ὡς ξένυ ὑμῖν συμβαίνοντος) *Tanquam res inopinata vobis eveniret.*

13. Ἀλλὰ — ἀγαλλιώμενοι) *Sed potius, quum similes ob caussas patiamini, ob quas Christus passus est, gaudete, quo etiam illo tempore, quo aperuerit omnibus maiestatem suam, fruamini maximo gaudio.* Κοινωνεῖν τοῖς τῦ Χριςῦ παθήμασι, *socium esse passionum Christi*, i. e. ſimiles ob cauſſas perferre calamitates. Chriſtus autem religionis cauſſa et innocens tot ac tanta paſſus eſt. Cf. Iac. I, 2.

14. Εἰ ὀνειδίζεσθε — ἀναπαύεται) *Si convitiis petimini propter religionem christianam, felices estis; nam animi robur excellentissimum, imo a Deo vobis inditum se prodit in vobis.* Ἐν ὀνόματι Χριςῦ, i. e. ἕνεκα Χριςῦ, *propter religionem.* Μακάριοι, Matth. V, 11. 12. Τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τῦ Θεῦ πνεῦμα, *omni veneratione cultuque dignissimus, et potentissimus, Deique spiritus.* Πνεῦμα h. l. videtur eſſe animi robur, quod oſtendunt, qui veritatis et pietatis cauſſa calamitates fortiter perferunt. Nam πνεῦμα, רוח, praeſertim ſi huic vocabulo δύναμις adiungitur, ſaepe eſſe *insignem potentiam,*

tiam, id notum eſt. *Δόξα*, *praestantia excellentia*. Genitivus hebraico more eſt pro adiectivo. Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, robur animi plane divinum, a Deo, (per ipſam religionem) inditum. Poſt τῆς δόξης habent καὶ τῆς δυνάμεως Cod. Alex. cum aliis codicibus, verſiones haud paucae et Patres nonnulli. Vulgata: *quoniam quod est honoris, gloriae et virtutis Dei, et qui est eius Spiritus super vos requiescit*: Arabica Erpenii verſio: *quia laus et gloria et virtus et Spiritus Dei* etc. Cyprianus: *quia maiestatis et virtutis Domini nomen in vobis, requiescit*. Ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται, *habitat in vobis*, vim ſuam prodit in vobis. Non infelices, inquit Petrus, ſed felices dicendi eſtis, ſi religionis cauſſa calamitates fortiter ſuſtinetis. Id enim indicio eſt, vos inſigni praeditos eſſe animi robore, quod non eſt ignominioſum ſed potius maximo honori vobis eſt. κατὰ μὲν — δοξάζεται) *Qui ab iis quidem conviciis proscinditur, a vobis autem celebratur*. Κατὰ, *per*, *a*, *ab*. Ante βλασφημεῖται deeſt Nominativus. Nonnulli ſupplent Θεός, alii Χριστός, alii πνεῦμα, quod praecedit. Videtur intelligi ὁ Θεός, qui eos hac vi, hoc animi robore inſtruxerat. Poteſt etiam ſuppleri partim πνεῦμα, partim ὁ Θεός, hoc ſenſu: Iſti veſtram conſtantiam et animi robur laceſſunt tanquam pertinaciam ſuperſtitioſam; vos autem eo ipſo declaratis veſtram venerationem Dei, qui vobis hunc animum tribuit.

15. Μὴ γάρ — ἀλλοτριοεπίσκοπος) Γὰρ pro οὖν. Syrus: *Tantummodo ne quis etc.* Πάσχειν *mala subire*. Ἀλλοτριοεπίσκοπος, *qui se alienis rebus et negotiis immisset*, ut volunt plurimi. Videtur autem potius hic denotari, *qui alienis aut aliis insidiatur, homo rebel-*

lis

lis; nam ἐπίσκοπος saepe ponitur pro κατάσκοπος, et ἀλλότρια sunt vel πράγματα, vel κτήματα et χρήματα. Ex usu linguae hellenisticae potest etiam significare *hominem omnibus sceleribus deditum*; nam ἀλλότριος simpliciter positum, notat *hominem, qui non obedit praeceptis divinis*, ut Ps. I 1. ubi versiones quinta et sexta hebraicum רְשָׁעִים vertunt ἀλλότριοι. Vid. *Schleusneri* Lexicon ad h. l.

16. Ἐι δὲ ὡς — μέρει τέτῳ) *Si autem ut Christianus* mala subierit, *non pudeat eum, gratias potius agat Deo ob hoc ipsum.* Χριστιανὸς nonnisi ter in N. T. occurrit, Act. XI, 26. XXVI, 28. et hoc nostro loco. Ἐν τῷ μέρει τέτῳ, *ob hoc ipsum*, quod dignus habeatur pro Christo calamitates perferre.

17. Ὅτι ὁ καιρὸς — τε̃ θεε̃) *Instat enim tempus, quo Christiani gravissima mala patientur.* Est autem κρίμα, h. l. מִשְׁפָּט, *Dei constitutio*, de immittendis scilicet adversis, ut ostendunt praecedentia, nempe ad alios purgandos, alios explorandos, et proponendos in exemplum. Aliis κρίμα est *castigatio*. Ὁ οἶκος τε̃ θεε̃ *ecclesia*, vel potius *familia Dei*, *Christiani*. Instabat nempe tempus a Christo Matth. XXIV, praedictum, quum oriens bello exardesceret. Eo tempore Christianis etiam multa mala ingruebant, et videbatur Deus adversus coetum Christianorum sacrum durius agere. ἐι δὲ πρῶτον — ἐυαγγελίῳ) *Si autem nos primi sustinebimus mala, quem exitum habebunt illi, qui non obsequuntur religioni divinae?* De Iudaeis agit, et eius gentis excidium praedicit.

18. Καὶ εἰ ὁ δίκαιος — φανεῖται) *Et si boni vix malis eripiuntur, quid impiis et sceleratis hominibus eveniet?* Ex graeca versione Prov. XI. 31. Μόλις, *aegre*, non sine difficultate. Σώζεσθαι, *liberari a malis*, Ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς, *impius in Deum, improbus in homines.* Ποῦ φανεῖται *ubi invenietur?* לא נמצא, ut Hebraei dicunt. Certissime peribit. Scriptor de vita et morte Mosis: *Quod si iustis retribuit Deus minimum quod faciunt, quanto magis peccatoribus multum quod committunt, retribuet?*

19. Ὥστε καὶ — ἀγαθοποιΐᾳ) *Itaque [illegible]am qui mala perpetiuntur Deo sic dispensante, se [illegible]s permittant Deo, tanquam benignissimo creatori, neque in bene agendo defatigentur.* Πιστὸς qui stat promissis, et mala tolerata maximis bonis repensat. Τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν, se totos, quanti quanti sunt. Ἀγαθοποιεῖν, *recte et honeste agere.*

CAP. V.

Continetur hoc capite hortatio ad Presbyteros vel doctores, itemque discipulos, auditores, usque ad v. 5. Sequitur generalis hortatio ad v. 12. ac totius Epistolae Epilogus.

1. Πρεσβυτέρους — κοινωνὸς) Πρεσβύτεροι, et principes coetuum, (*doctores*, v. 2.) et ceteri ad regimen eis sociati. *Bensonius* intelligit seniores aetate, quia Petrus, qui non fuit Episcopus, se nominat συμπρεσβύτερον, Sed fuit tamen doctor, et in allusionibus saepe eadem vox duplici significatu sumitur. Συμπρεσβύτερος est, qui aliis, in

in munere presbyterorum constitutis, officii dignitate par est. Sic et imperatores Romani milites suos vocant commilitones, et senatus partem se esse dicunt. Μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, *testis eorum quae Christus est perpessus.*

2. Ποιμάνατε — Θεοῦ) i. e. *Docete et regite populum curae vestrae commendatum.* Ποιμαίνειν *est regere ac docere.* Hebraeum רָעָה Regibus etiam tribuitur 2 Sam. V, 2. VII, 7. Τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, *populum Dei qui est in locis vestris,* i. e. Christianos curae vestrae commendatos. ἐπισκοποῦντες — προθύμως) (Eumque gregem) *observate non coacte, sed sponte, non turpis lucri caussa, sed alacri animo.* Ἐπισκοπεῖν, attente et cum cura singulari inspicere, ita ut iis, quorum inspectores sumus, pro ipsorum conditione simul prospiciamus et bene consulamus. Μὴ ἀναγκαστῶς, non quasi onere imposito, et inviti. Μηδὲ αἰσχροκερδῶς, *neque turpis lucri gratia.* Προθύμως, *promte, studiose.* Syrus: *ex toto corde.*

3. Μηδ' ὡς — κλήρων) *Non imperium exercere in Christianos.* Κλῆρος, *sors, possessio*; deinde vero נַחֲלַת יְהוָה, *peculium Dei.* Sic olim vocabatur populus Israeliticus, Deut. IV, 20. IX, 29. Nunc autem haec denominatio transfertur ad coetum Christianum et ad singulos Christianorum coetus; qui enim hic dicuntur οἱ κλῆροι, statim dicuntur τὸ ποίμνιον τοῦ Θεοῦ. Plurium numero (κλήρους) utitur Apostolus, ad christianorum coetuum, a se invicem distinctorum, diversitatem indicandam; nam hi coetus, ut per se erant κλῆροι Θεοῦ,

 ita

ita diversis Presbyteris quasi per sortem administrandi obtigerant. Alii τῶν κλήρων nomine indicari putant *facultates*, seu haereditates ecclesiarum. Sed quanquam negari non potest, κλῆρον apud Graecos inter cetera, *bona, possessiones, fundum* significare, hoc tamen loco de iis cogitare non licet. Nam ecclesias Apostoli aetate haereditatibus, seu fundis instructas fuisse, non est credibile, nec verbum ποιμαίνειν bonorum ecclesiasticorum administrationi convenire videtur. In V. T. nominatim tribus Levitica ὁ κλῆρος Θεοῦ dicebatur. Exinde *clerus* vocatus est ordo ecclesiasticus, ἡ τοῦ κλήρου τάξις. Sensim vero inolevit Clericorum et Laicorum antithesis. Κατακυριεύειν, *regio more imperare,* (ut Matth, XX, 25.) non licet administro a Deo constituto; Deus enim est huius coetus Dominus. ἀλλὰ — ποιμνίου) Τύπος, *exemplar.* Ipsi facite ea, quae aliis praecipiatis, aliter quam scribae et Pharisaei, Matth. XXIII, 3. 4. Cicero de Senatu: *Is ordo vitio vacato; ceteris specimen esto.*

6. Καὶ φανερωθέντος — στέφανον) *Ut, quando apparuerit princeps doctorum, reportetis praemium decusque eximium,* haud periturum. φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποιμένος, *quum apparuerit princeps doctorum.* Τὸν μέγα ποιμένα vocat Paulus Hebr. XIII, 26. φανερωθέντος dictum ut Col. III, 4. Κομίζεσθαι eleganter de praemio dicitur, ut supra I, 9: Ὁ τῆς δόξης στέφανος, *corona splendida*, στέφανος ἔνδοξος. Δόξα h. l. est *splendor*, ut Sirac. XLIII, 11. κάλλος οὐρανοῦ δόξα ἄστρων. Alluditur ad coronas, quae victoribus in certaminibus praemii loco dari solebant. Eleganter autem Petrus hic addit ἀμαράντινον, *haud marcescentem;* nam inter

inter coronas, quae dabantur bene meritis apud Graecos et gentes alias, erant στέφανοι ἀμαράντινοι, ut nos docet Philostratus heroicis. *Amarantus* purpureus auctore Dioscoride IV, 47. est certum quoddam florum genus, ita dictum, quod flores eius non marcescant. Plinius de *Amaranto* Libro XX. *Summa natura eius in nomine est, appellato, quoniam non marcescat.* Tota hac imagine felicitatem summam, eamque constantem ac perpetuam exprimi, vix est quod moneamus.

5. Ὁμοίως — πρεσβυτέροις) *Similiter vos, auditores, morem gerite doctoribus vestris.* Νεώτεροι hic non videntur esse natu minores; nam opponuntur doctoribus: sed potius auditores et discipuli, eodem fere sensu, quo Luc. XXII, 26. ὁ μείζων et ὁ νεώτερος sibi opponuntur. πάντες δὲ — ἐγκομβώσασθε) *Imo omnes aliis invicem cedite et modestiae date operam.* Vocem ὑποτάσσεσθαι esse sensus reciproci, saepe iam dictum. Ἐγκομβοῦσθαι idem est ac ἐνδύσασθαι, derivatum verbum a nomine ἐγκόμβωμα, quod usurpatur non modo de *nodis*, et *vinculis nodosis*, sed etiam de *vestibus*, quae nodis et vinculis adstringi solebant, maximeque genere quodam brevis pallii, quod reliquis vestibus superiecerunt non tantum servi, sed etiam mulieres et viri ingenui, quo palliolo amicti sibi vehementer placebant, seque inprimis ornatos putabant. Inde κομβοῦσθαι et ἐγκομβοῦσθαι dicuntur ii, qui vel modo aliquid vinculoque connectunt, vel induunt, ut omnino vestes, quae nodis et vinculis adstringantur, ita etiam palliola. Sed quemadmodum omnia verba induendi, in linguis priscis omnibus eleganter transferuntur ad eos, qui se virtuti alicui dedunt,

dunt, qui praediti conspiciuntur et ornati virtute aliqua, ita etiam Petrus, qui cohortari vellet Christianos, ut modestiae studerent, verbo ἐγκομβῶσθαι usus est. Ergo verba: τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, converti debent: *modestiam induite*, et omisso tropo, *modestiam sequimini, humilitatis animi studiosi sitis*, ita, ut maximum in ea ornamentum et decus positum censeatis. Vide quae de huius verbi significatione disseruit Cel. FISCHERUS in Proluss: p. 138. sqq. ὅτι ὁ Θεὸς — χάριν) *Deus enim superbis adversatur, atque favet modestis.* Ex Graeco Prov. III, 34. Ἀντιτάσσεται adversatur eos, ut indignos suo beneficio, deiicit eos, nec dignatur ope sua. Non secundat eorum conatus et incepta.

6. Ταπεινώθητε — ἐν καιρῷ) *Submittite vos Deo potentissimo, ut vos in summum locum felicitatis et honoris extollat suo tempore.* Submittunt se Deo, qui agnoscunt, et semper cogitant, se totos dependere a Deo, se omnia sua debere Deo, in voluntate eius acquiescunt, mala huius vitae patienter ferunt, providentiae Dei indignando non resistunt; omnia bona a potentia Dei expectant. Κραταιὰν χεῖρα, יָד חֲזָקָה, Exod. III, 19. Se submittere potenti manui, i. e. potentiae divinae, nihil aliud est nisi se submittere Deo potentissimo. Ὑψοῦν *extollere* h. l. est *honore afficere, felicem reddere, praemiis afficere.* Vid. ad Iac. IV, 10. Ἐν καιρῷ, *tempore opportuno.*

7. Πᾶσαν — ἐπ' αὐτὸν) i. e. *omnes anxias curas abiicite, et Deo commendate res vestras.* Nam verbum ἐπιῤῥίπτειν, *reiicere*, innuere videtur abiiciendas curas, et reiiciendas in Deum. Ex Ps. LV, 23. Cf. Matth. VI, 25.

25, 30. Hoc pertinet ad eam fubmiffionem erga Deum, de qua v. 6. fermo fuerat. Qui enim agnofcit, fe totum cum omnibus fuis rebus a Deo pendere, omnes alias etiam res, omnes aliôs homines, omnem rerum naturam fubeffe Deo, potentiffimo, fapientiffimo, benigniffimo et iuftiffimo, is non cruciabit animum anxiis curis, fed faciet quod fuum eft, omnia alia autem permittet providentiae divinae. Haec admonitio propter perfecutiones tum imminentes inprimis neceffaria erat.

8. Νήψατε — καταπίῃ) Νήψατε, γρηγορήσατε, *semper attenti, circumspecti estote.* Circumfpectam vitae rationem praecipue commendat propter adverfarios religionis et perfecutores. Diabolus hic vocatur piorum ἀντίδικος, quomodo ἐχθρὸς Matth. XII, 39. Ὡς λέων ὠρυόμενος, *sicut leo rugiens*, i. e. efuriens, nocendi cupidus. Περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ, *ubique circumspicit et quaerit cui noceat*; quem a vera religione et pietate abftrahat, et perdat. Adfcribitur diabolo, quod fecit per fua inftrumenta, Ethnicos et Iudaeos diabolico furore repletos, ad vexandos Chriftianos. De tentationibus diabolicis in genere non effe fermonem, fed de calamitatibus, quae animum ad deferendam religionem inclinare poffunt, et de neceffitate muniendi animi ad conftantiam, patet ex comm. 9. ubi expreffis verbis mentio fit τῶν παθημάτων, quibus Chriftiani tum aliis etiam in locis premebantur. Alii non male, et fere fenfu eodem διάβολον intelligunt *quemvis convitiatorem*, vel adiective *hominem calumniantem*, et in vocibus ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος Enallagen Singularis pro Plurali effe ftatuunt. Senfus itaque effet; *Illi adversarii vestri calumnian-*

niantes (religionem et mores vestros) *similes leoni, esurienti et irato, semper quaerunt occasiones vobis nocendi et vos perdendi*, vitae vestrae struunt insidias, et vexationibus a vera religione avertere volunt, ut salutem aeternam amittatis.

9. Ὧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει) *Cui resistite*, ne vobis nocere possit, *firmiter persistentes in religionis confessione.* Ἀντίστητε, est Imperativus. εἰδότες — ἐπιτελεῖσθαι) *Cogitantes iisdem calamitatibus alios etiam Christianos in aliis locis viventes premi.* Τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων pro τὰ αὐτὰ παθήματα. Ἀδελφότης, ut supra II, 17. Τῇ ἀδελφότητι ὑμῶν ἐν κόσμῳ sc. οὔσῃ, sive διαγούσῃ.

10. Ὁ δὲ Θεὸς — θεμελιώσαι) *Deus autem clementissimus, qui vos invitavit per doctrinam Christi ad aeternam a se paratam felicitatem, is vos per breve tempus calamitatibus obnoxios perficiat, confirmet, roboret, fundet* in religione. Ὁ Θεὸς πάσης χάριτος, *Deus clementissimus*, omnium bonorum auctor. Genitivus caussae efficientis. Ὀλίγον, i. e. κατ' ὀλίγον μέρος τοῦ χρόνου, *ad breve tempus.* Nam brevis omnis haec vita aeternitati comparata. Καταρτίσαι, στηρίξαι etc. omnino legendum pro futuro καταρτίσει, στηρίξει etc. Καταρτίζειν, *perficere*, magis magisque perfectum reddere, nempe in religionis cognitione et exercitio. Στηρίζειν, *confirmare*, in eadem veritate et pietate. Σθενοῦν, *roborare*, *validum reddere* adversus omnes tentationes. Θεμελιοῦν, *fundare*, velut invictum reddere.

12. Διὰ Σιλουανοῦ — ἔγραψα) *Haec vobis breviter tantum perscripsi per Silvanum, fidelem collegam, ut mihi certissime persuadeo.* De *Silvano* vide 1 Thess. I, 1. Δι' ὀλίγων sc. ῥημάτων, vel λόγων, *breviter, paucis.* Ὡς λογίζομαι, non sunt verba dubitantis, sed eius, qui firmissime de aliqua re est persuasus, ut Rom. VIII, 18. Alii cum Grotio interpretantur: *si recte memini*, ut Apostolus dicat, se non nunc primum iis scribere, sed et scripsisse antehac, quanquam breviter, et id, (quantum meminit) per *Silvanum*, sive *Silam.* Sed repugnat 2 Petr. III, 1. παρακαλῶν — ἐπιμαρτυρῶν) *Confirmans insuper veram eam esse Dei religionem, in qua adhuc perseveratis.* Χάρις *beneficium*, h. l. est *ipsa religio, doctrina,* profecta ex summa Dei bonitate. Εἰς ἣν, frequens nostris Enallage. Ἑστήκατε, Praeteritum pro Praesenti fuerat autem utile, Christianos, inter quos fuisse videntur, qui a Paulo erant conversi, etiam Petri auctoritate firmari.

13. Ἀσπάζεται — συνεκλεκτὴ) Συνεκλεκτὴ videtur nonnullis esse mulier quaedam christiana, vel etiam Petri uxor. Alii intelligunt ἐκκλησίαν, quod nomen Syrus, Arabs, Latinus et Oecumenius addunt. *Quam una nobiscum Deus sibi dilegit.* De Babylone diffident veteres et novi interpretes; Nam Babylon multo ante vastata fuerat, et Petri tempore eo loco fuit urbs Seleucia. Veteres Romam interpretantur; recentiorum sententias recenset Ill. Michaëlis in Introduct. in Libb. N. T. §. 209. Videtur intelligi urbs Babylon ad Euphratem sita, quae olim quidem vastata fuit, sed non penitus, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου) *Marcum* Petri filium proprie dici nonnulli existimant. Sed potest etiam intelligi is, qui Evangelium

con-

conſcripſit, a Petro ad religionem chriſtianam adductus. Nam ſolebant Apoſtoli eos, quos ipſi inſtituerant, filios vocare, e. g. 1 Cor. III, 17. 1 Tim. I, 2. 2 Tim. I, 2.

14. *'Ασπάσασθε — ἀγάπης)* Orientis conſuetudo erat, ut mutuis oſculis ſe ſalutarent, quod inprimis Perſae faciebant, ſed et Hebraei, a quibus hic mos manavit ad Chriſtianos, nam primi Chriſtiani erant Iudaei. Origines: *Mos ecclesiis, ut post orationes osculo se invicem suscipiant fratres.* Id oſculum *sanctum* dicebatur; quocirca *ἐν φιλήματι ἁγίῳ* legunt codices nonnulli, Syrus, Arabs polygl. et Latinus interpres. Idem ſenſus; nam oſculum charitatis, et oſculum ſanctum ſe mutuo explicant. *εἰρήνη — Ἰησοῦ)* *Salutem et omnem prosperitatem omnibus vobis, qui estis Christiani.* Mos ſalutandi Hebraicus, שָׁלוֹם לָכֶם. In *Christo* eſſe dicuntur, qui ſunt in eius eccleſia.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM PETRI POSTERIOREM.

Hanc Epiſtolam non eſſe Apoſtoli Petri, olim veterum multi credidere, tum ob ſtili cum priori diverſitatem, tum quod multae eccleſiae eam olim non receperint. Senſim vero agnita eſt eius auctoritas canonica a plurimis. Euſeb. Hiſt. Eccl. Lib. III, cap. 3. Πετρȣ — ἐπιϛολη μια ἡ λεγομενη ἀυτȣ προτερα, ἀνωμολογηται. ταυτη δε καὶ ὁι παλαι πρεσβυτεροι ὡς ἀναμφιλεκτῳ ἐν τοις σφων ἀυτων καταкεχρηνται συγγραμμασι. Την δε φερομενην ἀυτȣ δευτεραν, ȣ̓κ ἐνδιαθηκον μεν ἐιναι παρειληφαμεν. ὁμως δε πολλοις χρησιμη φανεισα, μετα των ἀλλων ἐσπȣδασθη γραφων. Et c. 25 των ἀντιλεγομενων, γνωριμων δ' ȣ̓ν ὁμως τοις πολλοις, ἡ λεγομενη Ἰακωβȣ φερέται, καὶ ἡ Ἰυδα, ἡτε Πετρȣ δευτερα ἐπιϛολη, *Hieronymus* Catal. Scriptor. Eccl. *Simon Petrus — scripsit duas epistolas, quae catholicae nominantur, quarum secunda a plerisque eius esse negatur, propter stili cum priore dissonantiam.* Haec tamen ſtili diverſitas nonniſi cap. II. deprehenditur. *Camerarius* ad 2 Petr. III, 16. bene annotat: *Ut autem ora-*

orationis forma in caussa esse potuit, cur de autore dubitaretur, — ita sententiae profecto eiusmodi in hac epistola insunt, quae vel nullius nisi Apostoli Petri, vel hoc certe uno dignae esse videri debeant. Deinde etiam Petro tribuendam esse, inde patet, quod praefixum est eius nomen, et auctor dicit, se vidisse gloriam Christi, in sancto monte, cap. I, 17. 18. coll. Matth. XVII, 1—6. Cf. Ill. Michaelis Introd. in Libros N. T. §. 212. qui etiam evincere studet, *Gnosticis* oppositam esse hanc epistolam, praecipue propter cap. II, 10. 11. 12. 15. Hoc oppido patet, voluisse auctorem prospicere lectoribus suis, ne a falsis doctoribus inter Christianos latentibus, quorum vita aeque detestabilis erat ac doctrina, abriperentur tum ad flagitia christiano homine prorsus indigna, tum ad errores perniciosissimos. Scriptam esse hanc epistolam paullo ante martyrium Petri, patet ex cap. I, 14. Grotius scriptorem eius arbitratur esse Simeonem, sive Simonem episcopum post Iacobi mortem Hierosolymis, eiusdemque Iacobi, cuius epistolam habemus, successorem et imitatorem. Refutavit eum *Henr. Hammondus*, sed paullo iniquior Viro eruditissimo, castigatus a *Io. Clerico* in notis ad Hammondum. Vid. S. R. ***Nietzschii*** libellus egregius, cui titulus: *Epistola Petri posterior auctori suo inprimis contra Grotium vindicata atque adserta.* Lipsiae 1785. ***Pottus*** etiam Vir Ven. quae de huius epistolae auctoritate in utramque partem disputata sunt, diligenter examinavit in *Prolegomenis.*

CAP.

CAP. I.

1. Συμεὼν — χριςῦ) Alii habent *Simon* pro *Simeon*. Sed nihil intereſt hoc an illo modo ſcribas; nam Simeon eſt Hebraicum, et Simon Helleniſticum. Τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχῦσι πίςιν, *iis qui eandem nobiscum pretiosam religionem acceperunt*. Ἰσότιμον, ἰσόμοιρον, ἰσόπεδον, voces ſunt ab elegantioribus Graecis acceptae, qualis eſt etiam λαγχάνειν pro *accipere*. Πίςις, *religio*. Ἐν δικαιοσύνῃ, *beneficio*. Nam δικαιοσύνη hebr. צְדָקָה interdum eſt *benignitas*.

2) Χάρις — τῦ Θεῦ) *Omnis generis prosperitas vobis contingat per cognitionem Dei.* Optat Apoſtolus Chriſtianis eam felicitatem, quae ex recta cognitione Dei et Ieſu Chriſti oritur. Alii ἐν ἐπιγνώσει interpretantur *una cum cognitione*.

3. Ὡς πάντα — δεδωρημένης) *Quum Deus pro sua potentia omnia nobi donaverit, quae ad beatam vitam et pietatem pertinent.* Exhortatur Petrus Chriſtianos ad virtutis ſtudium, v. 3—11. Vocula ὡς quum alias, tum participiis iuncta ſic ponitur, ut abundet. *Divina Dei potentia*, i. e. Deus pro divina ſua potentia. Δεδωρημένης, ut v. 4. δεδώρηται ſumitur active, nam in verbis, quae perfecto vel alio tempore Mediae vocis carent, loco temporis Medii paſſivum adhibetur. Philo de Sacr. Ab. et Cain. pag. 147. A. μυρία ἡμῖν ἡ Φύσις ἐπιβάλλοντα ἀνθρώπων γένει δεδώρηται. *Plurimas res nobis natura, convenientes humano generi donavit.* Verſu 3. 4. eſt antecedens, com. 3. conſequens. διὰ

τῆς ἐπιγνώσεως — ἀρετῆς) *Per cognitionem eius, qui nos ad felicitatem invitavit pro sua maiestate et perfectione*, f. pro fua gloriofa benignitate. Satis fuerat dicere διὰ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ, (nam ὁ καλέσας ἡμᾶς eft Deus, Pater nofter;) fed Hebraei, quos imitantur Scriptores N. T. amant nomina ponere vice pronominum. Senfus igitur huius Verficuli eft: *Deus pro sua potentia omnia nobis donavit, quae ad beatam vitam et pietatem pertinent, dum nos per cognitionem sui invitavit ad felicitatem* etc. Hac ratione omnibus praefidiis recte agendi nos inftruxit. *Διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς*, *per gloriosam benignitatem*. Ἓν διὰ δυοῖν pro διὰ τῆς ἀρετῆς ἐνδόξου. Ἀρετή, ut 1 Petr. II, 9. eft *summa Dei perfectio*, inprimis vero eius *beneficentia*, *benignitas*. Apud Iofeph. Ant. XVII, 5. 6. ἀρετὴ τοῦ Θεοῦ eft *auxilium divinum*.

4. *Δι' ὧν — δεδώρηται)* *Qua maxima nobis et pretiosa promissa dedit*, nempe felicitatis aeternae, quibus promiffis nihil maius aut honoratius. *Δι' ὧν*, fc. δόξης καὶ ἀρετῆς, qua gloriofa benignitate. Alii minus commode, ut mihi videtur, referunt ad πάντα, initio comm. 3. ἵνα διὰ — φύσεως) *Ut* per ifta promiffa excitati *participes fieretis*, (id eft, *imitatores*) *divinae indolis*. Διὰ τούτων, fpectat ad ἐπαγγέλματα. Φύσις interdum pleonaftice ponitur, e. g. Iac. III, 7. φύσις θηρίων, pro θηρία. Sic κοινωνοὶ θείας φύσεως effent *participes Dei*, i. e. beneficiorum Dei, praecipue autem felicitatis aeternae. Sed φύσις, *natura* hic potius effe videtur *indoles*, ut fenfus fit: Facti eftis *Dei similes*, fc. in fenfu de vero et recto, et in vero ftudio recti et boni. Hanc interpretationem totus contextus confirmat. Nempe θεί-

ας Φύσεως κοινωνὸς redditur, (ut Petrus statim addit,) qui pravis cupiditatibus sceleribusque renunciavit, ὁ ἀποφυγὼν — Φθορᾶς. Usitatissimum autem est in sacris libris, eos dici *Dei similes* redditos; qui sceleribus renunciaverint, 1 Io. III, 7. 3. 1 Petr. I, 15. Deinde etiam Petrus antea Christianos non modo praesidiis recte agendi omnibus instructos (v. 3.) sed etiam exquisitae felicitatis promissione exhilaratos (v. 4.) dixerat, ut his de caussis, διὰ τούτων in societatem divinae naturae venirent. Ergo Petrus non aliam coniunctionem quam similitudinis et imitationis intelligere potest. ἀποφυγόντες — Φθορᾶς) *Abdicantes corruptos mores, quibus ceteri homines dediti sunt, ortos ex malis cupiditatibus.* Φθορὰν Apostolus et hic et cap. II, 12. 19. vocat *mores corruptos.* Haec morum corruptio *in mundo esse* dicitur, quia maxima pars hominum ea laborat, 1 Io. V, 19. et dicitur ἐν ἐπιθυμίᾳ, i. e. διὰ ἐπιθυμίας, quae ex concupiscentia nascitur, Iac. I, 15. Ἀποφεύγειν potest regere Accusativum propter verbum φεύγειν, ut infra c. II, 20. Sed potest et Genitivum regere propter vim praepositionis ἀπὸ, quasi scriptum esset φυγόντες ἀπὸ τῆς Φθορᾶς.

5. Καὶ αὐτὸ — παρεισενέγκαντες) *Ob id ipsum omnem operam adhibeatis.* Connectitur cum v. 3. et καὶ sumitur pro consecutivo, ut saepissime alias in sacris litteris. Ἀυτὸ τοῦτο, i. e. διὰ αὐτὸ τοῦτο, *ob id ipsum.* Ἀυτοὶ δὲ habent Cod. Alex. versio aeth. et vulgata. Ἀυτῷ δὲ τούτῳ, cod. 40. apud Wetstenium et Euthalius; αὐτοὶ δὲ τούτῳ, cod. 8. Παρεισφέρειν, *afferre.* ἐπιχορηγήσατε — γνῶσιν) *Exhibete cum fide vestra virtutem, et cum virtute prudentiam.* Ἐπιχορη-

ρηγεῖν, *exhibere*. Ἐν, *una cum*. Secundum alios ἐπιχορηγεῖν est *adiicere*, et ἐν abundat. Sic ἐπιχορήγημα apud *Athenaeum* coenae accessio. Describitur nexus et catena virtutum plurium. Non satis est, ut unam aut alteram virtutum habeas, sed omnes virtutes exercendae sunt homini Christiano. Ἀρετή forsan hic accipitur sensu specialiori pro *fortitudine in fide*, vel in religionis professione; sequuntur enim multa virtutum nomina, ἐγκράτεια, ὑπομονή etc. Γνῶσις, *prudentia*, prudens vitae ratio, *Bedachtsamkeit*, ut non tantum recte et fortiter, sed et considerate et prudenter agas.

6. Ἐν δὲ τῇ — εὐσέβειαν) Ἐγκράτεια, *severa ab omnibus voluptatibus abstinentia.* Ὑπομονή, *constantia in adversis.* Εὐσέβεια, *in Deum pietas*, e. g. preces, cultus publicus, privatus etc.

7. *Τὴν φιλαδελφίαν — ἀγάπην)* Φιλαδελφία, *dilectio Christianorum.* Ἀγάπη, dilectio erga homines omnes, etiam non Christianos.

8. **Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα**, *ubi enim haec omnia vobis non aderunt tantum, sed et accrescent in dies.* Οὐκ ἀργὲς — ἐπίγνωσιν, *sistent vos tanquam homines, quorum cognitio Domini nostri Iesu Christi non est otiosa aut infructuosa,,* i. e. cognoscetur ex his virtutibus, vestram religionis cognitionem non esse inanem et inutilem. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν, pro ἐν τῇ ἐπιγνώσει.

9. *Ὧ γὰρ — ἁμαρτιῶν)* *Cui enim desunt haec virtutes, is coecus est, nihil cernens, non memor ipsum a pec-*

peccatis vitae pristinae esse purgatum," i. e. nihil ei prodest, in baptismo valedixisse omnibus sceleribus et peccatis, et remissionem eorum accepisse. Τυφλὸς de coecitate mentis hic intelligitur. Μυωπάζειν, *coecutire, non procul cernere*. Aristoteles: *μυωπάζειν λέγονται, οἱ τὰ μὲν ἐγγὺς βλέποντες, τὰ δὲ ἐξ ὑποστάσεως οὐχ ὁρῶντες. Kurzsichtig*. Quantumvis sapiens sibi videatur, qui destitutus est his et aliis virtutibus, misere oberrat, et procul abest a recta et genuina religionis scientia. Ὁ καθαρισμὸς τῶν πάλαι ἁμαρτιῶν, vel ut alii legunt ἁμαρτημάτων est *baptismus*, per quem fit purgatio a peccatis. Λήθην λαβεῖν, *oblivisci*, sed hoc loco et alias dicitur pro *negligere*, *contemnere*, adeoque *perdere et admittere*. Sic Philo de Execrat. pag. 936. C. ait, quosdam legum contentui et plurium numinum religionibus se dare, *λήθῃ τῆς συγγενοῦς καὶ πατρίου διδασκαλίας, per neglectum domesticae et patriae disciplinae.* Sensus igitur loci nostri est: Eiusmodi homo parvi facit beneficium baptismi, et pro religionis contemtore est habendus.

10. *Διὸ μᾶλλον — ποιεῖσθαι*) *Potius ergo date operam, ut magis magisque certiores fiatis felicitatis aeternae, cuius spes per professionem religionis christianae vobis est facta.* Hunc horum verborum sensum esse puto. Ἡ κλῆσις καὶ ἐκλογὴ est illud beneficium ingens, quo Deus providentia sua ad religionem christianam nos adduxit, fecit nos populum suum, nobisque promisit aeternam felicitatem, si et nos faciamus, quod nostri est. Βέβαιον γίνεσθαι, sive βεβαιοῦσθαι est *ratum fieri*, ut Rom. IV, 16. Rata facimus autem promissa

 illa

illa divina per fidem, et studium operum bonorum. Quare post σπουδάσατε non male addunt: ἵνα διὰ τῶν καλῶν (ὑμῶν) ἔργων etc. cod. Alex. cum recentioribus nonnullis et versionibus. ταῦτα — ποτε) *Si hoc faciatis, non unquam spe excidetis*; nunquam spes vestra frustrabitur. Πταίειν, sc. ἐλπίδος, *spe excidere.* Quum autem πταίειν plerumque sit *peccare*, potest etiam sensus esse: *Nunquam peccabitis*, nunquam delinquetis. Qui enim felicitatem aeternam sperant, ii cavent ne vitiis et sceleribus eam amittant.

11. Οὕτω — Χριστοῦ) *Sic enim benignissime vobis concedetur introitus in regnum aeternum Domini nostri* etc. i. e. pro singulari Dei benignitate participes eritis felicitatis illius aeternae Iesu Christi cultoribus promissae. πλουσίως, *benignissime*, nam bonitatis divinae saepe divitiae laudantur, Eph. II, 4. et aliis locis. Ἐπιχορηγεῖν hic est *concedere*, ut 2 Cor. IX, 10. Εἴσοδος εἰς τὴν βασιλείαν I. Χρ. est facultas fruendi beneficiis in regno Christi olim obtinendis.

12. Διὸ οὐκ — ἀληθείᾳ) *Proinde nunquam desinam, vos de his admonere, quamvis bene gnaros, et in praesenti doctrina confirmatos.* Διὸ, quum haec res tanti sit momenti. Hortatur Apostolus Christianos ab hoc commate 18. ad cap. III, 13. ne a seductoribus decipi se patiantur, praemissa brevi admonitione (v. 11 — 15.) quibus caussis permotus necessarium duxerit, ut ad retinendam firmiter eam doctrinae purioris partem, quae a falsis doctoribus non depravabatur tantum, sed deridebatur etiam, eos iterum iterumque incenderet. Καίπερ εἰδό-

τας

τας etc. Hoc non ad omnes, fed ad maiorem, certe meliorem eorum, quibus fcribit, partem pertinet. Ἐν τῇ παρέσῃ ἀληθείᾳ, in ea veritate, quam huc usque profitemini, nempe evangelica.

13. Δίκαιον δὲ — ὑπομνήσει) *Rectum tamen esse existimo, quamdiu adhuc in his terris vivo, excitare vos commonefaciendo.* Σκήνωμα, *tentorium*, h. l. effe *corpus*, nemo non videt. Vid. 2 Cor. V, 1. Διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει, *excitare vos, ad officium saepe commonefaciendo.*

14. Εἰδὼς — σκηνώματός με) Ἀποθέσθαι, *deponere*, proprie de veftibus dicitur, ut Actor. VII, 58. Per fimilitudinem quandam de *tentorio*, aut de corpore velut tentorio, quomodo et γυμνοὶ dicuntur, qui extra corpus funt, 2 Cor. V, 3. Καθὼς — ἐδήλωσέ μοι) Ergo Petro mors propediem inftans peculiari modo revelata eft, eodem modo, quo Paulus Act. XX. dicit, fe per Spiritum S. admoneri, fe mox effe moriturum.

15. Σπεδάσω — ποιεῖσθαι) *Igitur operam dabo, ut semper possitis horum meminisse post mortem meam.* Δὲ, *igitur*. Verbum ἔχειν h. l. fignificat *posse*, ut Matth. XVIII, 25. Luc. VII, 41. Marc. XIV, 8. Ἔξοδος, fc. τῦ βίυ, *exitus ex hac vita*, *mors*. Cf. Sap. VII, 6. Eo confilio fe ad eos fcribere dicit, ut epiftolas eius legentes etiam poft eius difceffum e vita recolere poffent memoriam adhortationum fuarum.

16. Ὀυ γὰρ — παρεσίαν) Non enim *fabulis argute callideque excogitatis usi edocuimus vos de Domini* no-

nostri I. Ch. potentia et praesentia (adventu) i. e. *Dominum nostrum Iesum Christum magnis ingentibusque factis in his terris conspicuum fuisse.* Exponit Auctor rationes, ob quas certo persuasi esse possint lectores, veram esse doctrinam ab Apostolis traditam. Σοφίζεσθαι interdum malo sensu sumitur pro *callide decipere*, ut apud Ioseph. de B. Iud. I, 2, 3. τοιέτοις ἐσοφίζετο τὸν Τῖτον, *eiusmodi verbis* (Ioannes) *callide circumveniebat Titum.* Μῦθοι σεσοφισμένοι igitur sunt *fabulae argute callideque excogitatae, ad imperitam multitudinem decipiendam aptae.* Iosephus in Prooemio Antiquitt. §. 4. ubi Mosis sapientiam cum Legislatorum gentilium stultitia confert: οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι νομοθέται τοῖς μύθοις ἐξακολεθήσαντες etc. Δύναμις καὶ παρεσία per Hendyadin pro δυνατῇ παρεσία, *Iesu Christi in his terris praesentia cum multis miraculis coniuncta quibus se esse Filium Dei, demonstravit.* Hanc expositionem sequens oratio postulat. Sensus igitur est: Iesum Christum vixisse in his terris, et multis insignibus modis demonstrasse, se esse filium Dei, hoc vobis non persuasimus, fictis usi narrationibus et fabulis quales adhibere solent Legislatores gentilium, vel alii astuti homines. Videtur etiam Petrus simul respexisse ad maiestatem in reditu Christi, manifestandam, ob adversarios, qui imperium eius negabant, de qua re vide notanda ad c. II, 1. Ven. *Griesbachius* in Progr. de λόγω προφήτικω βεβαιοτέρω (1781.) hunc Christi adventum intelligit de reditu Christi ad celebrandum extremum iudicium, inductus pluribus rationibus, hac inprimis, quod in tota hac epistola occupatus sit Apostolus in inculcanda vindicandaque doctrina de adventu Christi ultimo. Sed hoc

dili-

diligentius examinare instituti nostri ratio non patitur. ἀλλ' ἐπόπται — μεγαλειότητος) *Sed ipsi maiestatem eius spectavimus.* Ἐπόπται, *spectatores*; apud profanos: *admissi ad secretiora mysteria.* Qualis illa fuerit maiestas, quam Petrus conspexit, patet ex sequentibus.

17. Λαβὼν γὰρ δόξαν) *Maximo enim honore ornatus est.* Λαβών: sc. ἦν, pro ἔλαβε. Factum est hoc, quum vultus illius solis instar luceret, ac vestimenta nivis candorem superarent in tantum, ut humanus obtutus non ferret coeleste spectaculum. Matth. XVII, 5. Sed accessit etiam patris honorificentissimum testimonium, cuius statim meminit Petrus. φωνῆς — δόξης) *Delata ad eum voce a magnifica maiestate patris.* Μεγαλοπρεπὴς δόξα, *magnifica maiestas*, est *Deus* ipse, כְּבוֹד יְהוָה. Eodem sensu habes μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης Ps. CXLV, 3. Ad sequentia cf. dicta ad Matth. XVII, 5. sqq.

19. Καὶ ἔχομεν — λόγον) *Et nunc magis confirmata est veritas doctrinae propheticae.* Λόγος, *doctrina*; inprimis vero h. l. intelliguntur praedictiones Prophetarum de Messia. Sermones Prophetarum habuerunt quidem semper apud nos auctoritatem; at nunc multo maiorem habent, ex quo videmus, eventus tam pulcre congruere dictis de Messia. Βεβαιοῦν respondet hebraico הֵקִים. Cf. *Ge. Ch Knappii* Prolus. in h. l. in *Scriptis varii argumenti* p. 1. sqq. Verba haec ita resolvenda esse arbitratur: βεβαιότερος ἡμῖν ἐστιν ὁ προφ. λόγος; luculentiora ac firmiora, quam ante, iam nunc ea nobis sunt, quae vatum oraculis de Messia continentur, nempe postquam Iesum in terra versantem, huiusque auctoritatem ab

ab ipso Deo multis modis confirmatam vidimus. *ῳ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες)* *Cui merito animum advertitis* Iosephus Antiq. XI, 6. 12. in Artaxerxis litteris quibus Amanis Edictum contra Iudaeos cruentum rescindit: οἷς (γράμμασι Ἀμάνε) ποιήσετε καλῶς μὴ προσέχοντες. *Attendere autem ad vaticinia* est de eorum sensu et eventu quaerere et cogitare. Modum tamen in ea re esse tenendum, ne nimium tribuatur vaticiniis, statim in sequentibus docet Apostolus. ὡς λύχνῳ — τόπῳ) *Ceu lucernae lucenti in obscuro loco.* Φαίνοντι vertendum est in *imperfecto*, plane ut ὄντες v. 18. Nam sequuntur aoristi: διαυγάσῃ, ἀνατείλῃ, *illucesceret, orietur.* Λύχνος, *lucerna, eine Nachtlampe* hic opponitur τῇ ἡμέρᾳ. Vaticinia V. T. et doctrinae Prophetarum comparantur cum lucerna, quia monstrabant quidem viam salutis, sed obscure tantum. Αὐχμηρὸς τόπος, est *locus siccus, siticulosus, desertus.* Sed Michae IV, 8. LXX. interpretes hebr. עֹפֶל, pro quo legerunt אֹפֶל, vertunt αὐχμώδης, Aquila σκοτώδης, Symmachus ἀπόκρυφος, Vulgatus *nebulosa.* ἕως ὗ — καρδίαις ὑμῶν) *Usque dum dies illucesceret, et lucifer exoriretur in mentibus vestris,* i. e. *Donec ad clariorem rerum divinarum cognitionem perveneritis.* Adventante sole, cuius praenuntia est stella matutina, dies illucescens dispellit omnem caliginem, et obscurat ipsam lucernam. Sic etiam doctrina Christi omnes dispellit ignorantiae tenebras, et longe superat ratione claritatis doctrinam Prophetarum. Diligenti comparatione instituta, facile hoc discrimen apparebit, et mens divino lumine illustrabitur. Patebit etiam, vaticinia Prophetarum Spiritu S. inspirante esse edita, quum eventus tam pulcre congruant dictis. Ce-

te-

terum Ven. *Griesbachius* Progr. cit. totum hunc locum explicat de vaticiniis a prophetis *christianis* de glorioſo Chriſti reditu prolatis; quam quidem ſententiam multis rationibus confirmare ſtudet. Fuiſſe inter Chriſtianos haud paucos, qui prophetiae dono inſtructi eſſent, nemo quidem ignorat. Cur autem ab eiusmodi prophetis *gloriosus Christi adventus* praenunciari debuerit, equidem rationes non ſatis perſpicio; nam Chriſtus ipſe hunc ſuum adventum tam ſaepe atque tam clare promiſerat, ut novis huius rei praedictionibus opus fuiſſe non videatur.

20. Τῦτο πρῶτον — ὐ γίνεται) *Quippe hoc vobis inprimis tenendum est, nullum vaticinium in sacris litteris consignatum propriae esse interpretationis*, ex ſe et per ſe explicari poſſe, niſi vaticinium et eventus ſecum invicem comparentur. Πᾶσα προφητεία — ὐ γίνεται, pro ὐδεμία προφητεία, ex Hebraismo לֹא כָּל. Interpretes Graeci verba ἐπιλύειν et ἐπίλυσιν adhibuerunt ad explicandum hebr. פָּתַר et פִּתְרֹנִים, e. g. Gen. XLI, 12. Ἐπίλυσις itaque eſſet *interpretatio, explicatio*. Quum vero ad interpretationem ſomniorum, de qua l. c. eſt ſermo, requiratur etiam *inventio* rerum abſconditarum, per ſomnia praeſignificatarum, hinc ἐπίλυσις verti poſſet etiam *inventio*. Plurimi vertunt: *Nullum vaticinium humanae declarationis interpretationisve est:* nemini licet proprio arbitrio interpretari. Aliis *Vaticinia in Sacris litteris consignata non sunt humano ingenio inventa et excogitata*. Porro verba ἰδίας ἐπιλύσεως ὐ γίνεται, verti poſſunt: *non est propriae, vel suae interpretationis*, i. e. non poteſt ex ſe et per ſe explicari; non poteſt intelligi niſi ex eventu et hiſtoria.

ſtoria. Sic e. g. ſaepe legimus in vaticiniis, venturas eſſe omnes inſulas et nationes Hieroſolymam adorandi Iovae cauſſa: ex eventu et hiſtoria intelligimus, magnam paganarum nationum partem ad cognitionem veri Dei perveniſſe, non igitur omnes, ſed multas tantum nationes intelligendas eſſe in illis vaticiniis. Cohaereret itaque hoc comma cum praecedenti, ubi dicit Apoſtolus, doctrinam Prophetarum magis confirmatam eſſe eventu et doctrina Chriſti. Knappius hoc enunciatum ad ipſos vates refert, quorum oracula literis conſignata extant, in hanc fere ſententiam: *Ne ipsis quidem vatibus* (etiam de Chriſto vaticinantibus) *in promtu est explicatio eorum, quae vaticinantur.* Apoſtolum, putat, non ad *lectores* aut *interpretes* reſpexiſſe, ſed id egiſſe, ut doceret, cur *vates* clarius atque apertius loqui non potuerint; nempe propterea, quod non proprio animi motu fuerint vaticinati, ſed ea tantum tradiderint, quae ipſos tradere ipſe Deus iuſſiſſet. Sic hoc comma cum ſequente bene cohaeret.

21. Ὀυ γὰρ θελήματι— ἄνθρωποι) *Non enim arbitrio humano prolatum est unquam vaticinium, sed a Spiritu sancto impulsi docuerunt* (futura praedixerunt) *homines illi divini.* Ἠνέχθη, *prolatum est*, ut hebr. נשׂא, *proferre.* Θελήματι ἀνθρώπε, humano ingenio. Non locuti ſunt Prophetae futura, quum ipſi vellent; vel quicquid ipſi vellent; non ſua ſponte vel iuſſu humano. Ὀυ ἅγιοι Θεῦ ἄνθρωποι, i.e. *Prophetae*; hebraice: אַנְשֵׁי אֱלֹהִים הַקְּדֹשִׁים. Prophetae autem vocati ſunt interpretes voluntatis divinae extraordinarii, doctores ſingularibus mandatis ad gentem iudaicam inſtructi, non tantum ii qui futura pradixerunt. Φερόμενοι ὑπὸ πνεύ-

μα-

ματος ἁγίε, *quum eos ageret Dei Spiritus*, inſpirati a Spiritu Sancto, Deo monente, et quid docendum eſſet ſuppeditante. *Φέρεσθαι ὑπό τινός* ſignificat *impelli, trudi, instigari*, vel phyſice, quum e. g. aliquid fluctibus, vento fertur, i. e. impellitur; vel moraliter, quum quis cupiditate, ſtudio fertur vel inſtigatur. Ergo ſenſus huius loci eſt: Prophetas locutos eſſe volente ac iubente Deo; ideo eos egiſſe et docuiſſe, quae egerunt docueruntque, quia iuſſi ſint a Deo haec agere et docere, et quia id, quod egerunt ac docuerunt, a Deo acceperint. Quae fuerit inſpirationis natura, hoc e verbo *Φέρεσθαι* erui non poteſt. Ceterum nexus comm. 20. et 21. eſt hic: Nullum vaticinium poteſt ex ſe explicari; nam vaticinia non ſunt prolata voluntate hominis; ipſi Prophetae multa non intelligebant; multa erant obſcura, et eventu demum accipiebant lucem.

CAP. II.

1. **Ε**γένοντο — λαῷ) Bene cohaeret cum ſuperioribus. Non enim omnes Dei prophetae ſunt, qui ſe tales dicunt. Multi falſo ſibi ſumunt id nomen. Digreditur igitur nunc Petrus a prophetis veris ad falſos doctores. Ἐν τῷ λαῷ, in populo Iſraëlitico. 1 Reg. XXII, 6. Ierem. XXVIII. Ezech. XIII. XXII, 25. 28. *ὡς καὶ — ἀπωλείας*) *Ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui introducent errores perniciosos.* Futura ἔσονται et παρεισάξουσιν (ut recte monet Ven. *Storr* in diſſ. de catholicarum epiſtolarum occaſione et conſilio, p. 19.) non tam praedicentis, quam potius argumentantis eſſe videntur, vel etiam conſuetudinis, ut ſupra I, 12. 15. quod vel *historica*

de-

descriptio, qua infra v. 10. ff. sequitur, probabile facit. Sensus igitur est: Ut in vetere illo populo Dei ψευδοπροφῆται fuerant: ita non dubito, *fore* etiam inter vos, qui Dei populus nunc est*is*, (1 Petr. II, 9. f.) fallaces eiusmodi doctores, qui *inducent* haud dubie etc. Vel etiam sic: Quemadmodum praeter veteres Prophetas etiam ψευδοπροφῆται extiterunt, sic inter vos quoque *existere solent* fallaces doctores, qui *solent inducere* etc. Quinam fuerint isti ψευδοδιδάσκαλοι, non satis notum est. Existimant permulti, fuisse homines, quales postea vocati sunt *Gnostici*, qui orientalem philosophiam coniunxerunt cum religione christiana; cui sententiae contradixit Ven. *Tittmannus, de vestigiis Gnosticorum in N. T. frustra quaesitis.* Quanquam vero *nomen* Gnosticorum tempore Apostolorum nondum innotuit, placita tamen eorum, qui Sec. II. Gnostici nominati sunt, nota esse, atque disseminari potuerunt. Alii potius intelligunt Iudaizantes, qui relicta vera doctrina, fingebant oracula adversus romanum magistratum, pollicebantur novum voluptatis theatrum etc. quorum e numero fuerunt multi Montanistae et Sibyllistae Sec. II. III. Quicquid sit, hi falsi doctores disseminarunt perniciosos suos errores in Asia minore; nam ad harum regionum Christianos scripsit Petrus suas epistolas. Perniciosissimos autem fuisse horum hominum errores, patet ex iis, quae infra v. 10. sqq. dicuntur. Παρεισάξουσι, *latenter introducent.* Αἱρέσεις ἀπωλείας, *sectas perniciosas*, errores perniciosos. Est vox αἱρέσεως suapte natura media, sed additamento distinguitur. καὶ τὸν ἀγοράσαντα — ἀρνέμενοι) *Non sincere colentes Dominum, qui pro iis mortuus est.* Δεσπότης, Iesus, qui plerumque Κύριος in N. T. vocatur. *Christum abnegare* h. l. est

eſt *non ſincere colere*, ut 1 Tim. V, 8. τὴν πίςιν ἤρνηται, *pro religionis contemtore habendus est*, quamvis externe profiteatur religionem. Ex eo, quod Petrus in locum uſitatioris nominis κυρίε nomen δεσποτε̃ ſubſtituit, colligi poſſe videtur, de *imperio* Ieſu controverſiam fuiſſe. Videntur nempe falſi illi doctores, contra quos Petrus diſputat, non omnino reiecisse Ieſum, ex ea etiam parte quatenus eſt σωτήρ, ſed negaſſe eius maieſtatem et reditum, ceu fabulam, excogitatam ab Apoſtolis, quo facilius, hoc terrore iniecto, continere diſcipulos, durisque praeceptis ſubiicere poſſent, Quae fuiſſe videtur cauſſa, cur Petrus ſtatim ab initio huius epiſtolae proteſtaretur, ſe in hac re non ſecutum eſſe *fabulas* aſtute excogitatas. Vid. ſupra c. I, 16. Cum illa imperii *Christi* negatione coniuncta fuit omnis imperii impatientia, et alia vitia, v. 10. ſqq. Vid. *Storr* l. c. p. 23. ſqq. Ἀγοράζειν, hic non ſignificat effectum ultimum, ſed efficaciàm. ἐπάγοντες — ἀπώλειαν) Non ſolum nihil eis proderit, ſemel fuiſſe Chriſtum profeſſos, verum etiam accerſent ſibi celerem poenam.

2. Καὶ πολλοὶ — ἀπωλειαις) *Multi etiam sequentur sententias eorum perniciosas.* Sed pro ἀπωλείαις legendum eſſe videtur ἀσελγείαις, ſicut habent codices plurimi, cum Syra utraque, Arr. Copt. Aeth. Arm. Vulg. harl, Chryſoſtomo, Oecumenio, Hieronymo. Tum vertendum eſt: *Multi imitabuntur eorum scelera.* Multos Gnoſticos laſciviis et impudicitiae fuiſſe deditos, ſatis eſt notum. De Iudaizantibus modo ad v. 1. diximus. δἰ ὃς — βλασφημηθήσεται) *Propter quos religio christiana male audiet.* Ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας, *via vera*,

ſc. ad aeternam felicitatem. Hoc praecipue de *Carpocratianis* perhibuerunt Veteres, propter quorum doctrinam et mores male audiebat Chriſtianismus, quia et ipſi dici volebant Chriſtiani. Valere potuit etiam de Iudaizantibus, pervertentibus ſanctiſſimam religionem, quorum numerus ſatis magnus fuit.

3. Καὶ ἐν — ἐμπορεύσονται) *Et quaestus cupiditate decipient vos fallacibus sermonibus.* Ἐν πλεονεξίᾳ, *per avaritiam.* Πλαστοὶ λογοι, *sermones ficti, ad fraudem compositi.* Syſtemata Gnoſticorum valde erant artificioſa, et ſpeciem habebant ſapientiae. Ἐμπορεύεσθαι, *negotiari, lucrum ex aliqua re petere*; deinde etiam decipere, more fraudulentorum mercatorum. Cf. *Irenaeus* adv. Haereſ. L. I, c. 1. Utebantur ſermonibus, fictis ad palatum hominum, ut iis placerent, dicentes, chriſtianam libertatem eſſe libertatem agendi quidlibet pro lubitu. οἷς τὸ κρίμα — νυστάζει) *Quibus iam dudum poena decreta est, et quorum interitus non cunctatur.* Νυστάζειν, *dormitare*, metaph. *cunctari.*

4. Εἰ γὰρ — ἐφείσατο) *Quum enim Deus angelis, qui ab eo defecerunt, haud pepercerit.* Ἁμαρτάνειν, pro פָּשַׁע de *defectione* a Deo hic et alibi intelligitur. Cf. Iudae v. 6. ἀλλὰ — τετηρημένες) vel ut alii habent; τηρεμένες. *Sed catenis quasi vinctos in tartarum detrudens, tradiderit servandos ad graviorem poenam.* Σειραῖς ζόφε, *catenis tenebrarum*, loci caligine tecti. Tenebras ipſae vinctos tenent, ſuntque pro catenis. Sap. XVII, (17.) 18. ἁλύσει σκότες ἐδέθησαν. Ταρταρώσας, in tartarum *detrudens.* Ὁ καὶ ἡ τάρτα-

ταρος, et in plur. τάρταρα, apud Homerum, Hesiodum, Platonem est locus intimus in rerum natura, caligine et frigore horridissimus. Hesychius: τάρταρος, ὁ ὑπὸ τὴν γῆν κατώτατος τόπος. Eustathius ad Il. η. Τάρταρος — ἀὴρ ὑπόγαιος καὶ ἀνήλιος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ψυχρός. Apollodor. Biblioth. I. c. 21. §. 2. ἀλλὰ τούτους μὲν Οὐρανὸς δήσας εἰς τάρταρον ἔῤῥιψε. τόπος δὲ οὗτος ἐρεβώδης (tenebrosus) ἐστὶν ἐν ἅδου, τοσοῦτον ἀπὸ γῆς ἔχων διάστημα, ὅσον ἀπ' οὐρανοῦ γῆ. Inest his verbis descriptio miseriae. Sicut facinorosi catenis vincti detruduntur in carcerem tenebrosum, ita et angeli, qui contra Deum rebellarunt, ad graviorem poenam servantur, et ita tenentur, ut effugere nullo modo possint. Videtur et hic respicere Apostolus ad Librum, qui Henocho tribuitur, ubi dicitur: Πορεύου Ῥαφαὴλ, καὶ δῆσον τὸν Ἀζαζὴλ χερσὶ, καὶ ποσὶ, συμπόδισον αὐτὸν καὶ ἔμβαλλε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος. Cf. notanda ad epist. Iudae comm. 6. Ceterum omissum, sed supplendum est in hac Periodo a versu inde 4. usque ad 9, *Consequens:* καὶ ἄλλοις οὐ φείσεται, *etiam aliis non parcet*. Si Deus non pepercit angelis malis; si non pepercit pristino mundo; non urbibus Sodomae et Gomorrhae: *neque etiam aliis, aut tibi parcet.*

5. Καὶ ἀρχαίου — ἐφύλαξε) *Si antiquo mundo non pepercit, sed Noam cum septem aliis, probitatis praeconem conservavit.* Ἀρχαῖος κόσμος, hominum genus ante diluvium. Ὄγδοος Νῶε, i. e. *Noa cum septem aliis*; quod genus loquendi haud rarum est aut inusitatum. Appianus *bell. Pun.* τρίτος δὲ ποτὲ ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενος ἔλαθε, *interdum cum duobus comitibus*

in spelunca latebat. Multo tamen frequentius est, ut numerali addatur vox *αὐτός*. Andocides orat. 4. *αἱρεθεὶς ἐπὶ τούτῳ δέκατος αὐτὸς, ipse cum novem aliis ad hoc electus.* Dicitur autem Noa *κήρυξ δικαιοσύνης, praeco virtutis,* quia operam omnem dedit, ut homines suae aetatis ad vitam rectiorem converteret. Cf. Hebr. XI, 7. *κατακλυσμὸν — ἐπάξας*) *Κόσμον ἀσεβῶν*, vocat homines impios ante diluvium. *Κατακλυσμός*, diluvies, *diluvium, inundatio* in Glossario. *Ἐπάξας, inducens*, exacte dictum. Inde *ἐπαγωγαὶ* Siracidae omnia mala divinitus immissa.

6. *Καὶ πόλεις — κατέκρινεν) Et urbes Sodomorum et Gomorrhaeorum in cineres redigens damnavit ad eversionem.* Sic Marc. X, 33. *κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ.* Alii plerique vocem *καταστροφῇ* cum *κατέκρινε* iungunt: et auferendi casu vertunt: *subversione, f. excidio punivit*, quae constructio paullo insolentior videtur. Philo de excidio harum urbium sermonem faciens, his inter cetera verbis utitur, de Abrah. p. 469. E. *ἡμέρα μιᾷ αἱ μὲν εὐανδροῦσαι πόλεις τάφος τῶν οἰκητόρων ἐγεγένηντο, αἱ δ' ἐκ λίθων καὶ ξύλων κατασκευαὶ τέφρα καὶ λεπτὴ κόνις, unus dies frequentissimas civitates in busta suorum civium vertit, structuras vero lapideas et ligneas, in cinerem et minutissimum pulverem, ὑπόδειγμα — τεθεικώς*) *Ὑπόδειγμα, exemplar* perperam damnatur a Phrynicho et Thoma Magistro. Vid. Kypke ad h. *l.* *Proposuit exemplum impie victuris.* Videre possunt ex eo impii, quae poena ipsos maneat.

7. *Καὶ δίκαιον — ἐῤῥύσατο) Si e contrario pium Lot, quem taedebat vivere inter homines flagitiosos, et*

et legum contemtores, liberavit. Lotum Apoſtolus vocat δίκαιον, comparatum cum illis, inter quos habitabat. Sequentia verba conſtrue: καταπονέμενον ὑπὸ τῆς ἀναςροφῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ, *excruciatum vita nefariorum cum laſcivia,* i. e. *quem taedebat vivere inter homines flagitioſos et nefarios.* Καταπονεῖσθαι, *vexari, affligi, excruciari,* hoc loco idem fere eſt ac v. 8. βασανίζεσθαι. Ἄθεσμος, de *perſonis* rarius occurrit. Hoc loco ſignificatur *exlex, legum contemtor, legibus repugnans.* Sic vocantur ii, inter quos Lotus vivebat, quod ſecundum illam primaevam, partim naturae, partim traditionis legem non viverent.

8. Βλέμματι — ἐβασάνιζεν) Conſtr. ὁ γὰρ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἐβασάνιζε βλέμματι καὶ ἀκοῇ, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, ψυχὴν δίκαιαν, ἀνόμοις ἔργοις, *iuſtus enim ille, habitans inter illos, cruciatus perpetuos ſentiebat, quod videre et audire cogeretur eorum flagitia.* Βλέμματι καὶ ἀκοῇ, *aſpectu et viſu,* i. e. *audiendo et videndo* vel *quod videre et audire cogeretur.* Ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, *in dies,* יום יום. Βασανίζειν, *excruciare,* ponitur hic de *cruciatibus* ex animi moerore et indignatione ortis. Omiſſum, ſed ſupplendum eſt *Conſequens.* Si Deus liberavit pios ex afflictione, etiam alios itidem liberare poterit.

9. Οἶδε Κύριος — τηρεῖν) Πειρασμοί, *calamitates.* Κολαζομένους, praeſens pro futuro κολασθησομένους, *puniendos.* Ex uno exemplo nobili ſententia infertur generalis. Impii certo punientur; in quacunque tandem re poena illa poſita ſit.

10. Μάλιςα — πορευομένες) *Maxime vero cupiditate impura servientes foedis libidinibus.* Πορέυεσθαι ὀπίσω σαρκὸς, *impuritalem veneream sectari.* Iudas v. 7. pro eodem dixit: ἀπελθȣ̃σαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας. Voce σαρκὸς recte intelligitur omnis caro, sive nostri, sive alterius fexus, quae non est nostra, i. e. extra coniugium. Ἐπιθυμία μυασμȣ̃, *cupiditas impura* καὶ κυριότητος καταφρονȣ̃ντας) Κυριότης, abstractum pro concreto, *magistratus, omnes in imperiis positi.* Interdum *angelis* hoc nomen tribuitur, et angelos hoc etiam loco nonnulli intelligunt, sed sine necessitate. τολμηταὶ — βλασφημȣ̃ντες) *Auduces, arrogantes, non verentur maledicere iis, qui in summis honoribus sunt positi.* Post τολμηταὶ, αὐθάδεις supplendum esse videtur ὄντες. Ὀυ τρέμȣσι βλασφημȣ̃ντες, ex Graecismo, quo participia loco infinitivorum poni solent, pro: ȣ̓ τρέμȣσι βλασφημεῖν, *non dubitant maledicere.* Ἀυθάδεις sunt *homines, qui sibi solis sapiunt, et praeconceptis suis opinionibus ita inhaerent, ut nihil rectum putent, nisi quod ipsi faciunt.* Loca collegit **Pott.** Οἱ ἐν δόξῃ scil. ὄντες, vel *summi magistratus*, vel *angeli* primi ordinis. Si *magistratus humanos* intelligas, videtur hoc pertinere ad Iudaizantes; regnum Christi visibile in his terris, et gentium interitum expectantes; hi enim sine dubio maledicebant magistratibus. Quare promittebant *libertatem*, (infra v. 19.) nempe a iugo et dominio gentium. Ven. *Storr* suspicatur, hanc horum improborum hominum impatientiam *omnis* imperii, et magistratuum contemtum fluxisse ex negatione imperii Christi et divini Iudicii de hominum improbitate per Christum faciendi.

11.

11. "Οπε — βλάσφημον κρίσιν) *Quum tamen angeli potestate et dignitate maiores non ferant sententiam maledicam contra eos, coram Dei tribunali.* Κατ' αὐτῶν, *contra eos*, vel *magistratus*, vel *angelos*, et quidem malos. Videtur respicere Petrus ad eandem fabulam, qua usus est Iudas in Epist. comm. 9. ubi annotanda vide. Possent etiam sic intelligi haec verba: angelos non ita immodestos esse, ut iudicent sinistre apud dominum de hominibus illis impiis. Dicuntur angeli Iob. I, et apud Danielem versari inter homines, et narrare Deo quid homines agant. Quum igitur Deo referunt impiorum male facta, non addunt iudicia sinistra, sed omnem rem Deo permittunt. Παρὰ κυρίῳ omittunt codices nonnulli et versiones. Vertunt plerique interpretes: *coram Deo*. *Storrio* haec verba hoc sibi velle videntur, angelos non ferre contra potestates duram sententiam *praeter eam sententiam, quae dicenda sit a Domino*, παρὰ τὴν κυρίῳ (pro κυρίε) ἔσαν κρίσιν. Conferre iubet Act. VII, 16. παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τε Συχὲμ, i. e. παρὰ τὸ μνῆμα τὸ γενόμενον τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ, *praeter illud sepulcrum, quod fuerat filiorum Emmori.*

12. Οὗτοι δὲ — καταφθαρήσονται) Ἄλογα ζῶα φυσικὰ, *animalia quae ratione carent, et nihil nisi instinctum naturae sequuntur.* Γεγεννημένα (vel ut alii habent γεγενημένα) εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, *quae per naturam in id destinata sunt, ut ab hominibus capiantur, et interficiantur.* Φυσικὰ, per se explicari potest, ut posito commate post φυσικὰ intelligantur *bruta animantia, quae naturae impetum unice sequuntur.* Βλασφημοῦντες ἐν οἷς (i. e. ὅσα) ἀγνοῦ-

νοῦσι, *quia maledictis insectantur ea, quae non intelligunt.* Ἐν, ficuti hebr. ב. Nonnulli hoc ita explicant: Naturam angelorum non intelligunt, et tamen eos vituperant, tanquam mundi corporei, contra voluntatem fummi Dei, conditores. *Gnostici* multa fomniabant de aeonibus vel angelis, quibus tribuebant creationem mundi corporei et corporis humani ex mala materia. Corpus igitur vel ieiuniis et duro vitae genere, vel omni flagitiorum et voluptatum genere deftruendum effe affeverabant. Sed potuit hoc etiam affirmari de falfis doctoribus, non intelligentibus, quanta fit imperiorum utilitas. Poffunt etiam ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες dici ii, qui fupra beftias fapere nolunt et nihil altum fufpiciunt, fed rident potius atque traducunt. Vid. *Storr* p. 79. not. 76. l. c. Ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται, *propter corruptos mores suos peribunt.* Ἐν, *propter.* Φθορά, *corrupti mores. Storrius: Manet eos pernicies, quam sibi consciverunt ipsi,* i. e. ut Iudas v. 10. interpretatur, per haec ipfa, quae, impetum naturae fecuti (φυσικῶς) tanquam ratione carentes beftiae, unice refpexerunt, five per libidines, quibus homines ψυχικοὶ effufiffime obfecuti funt, et quarum merces exitium eft, peribunt.

18. Κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας) *Atque ita accipient mercedem improbitatis suae.* Refer ad comma praecedens. ἡδονὴν — τρυφὴν) *Voluptati ducentes quotidianam luxuriam* Ἐν ἡμέρᾳ, fc. ἑκάστῃ. Alii: *interdiu adeo inebriantur, et saginantur,* quod in regionibus calidior bus homines perditiffimi raro facere folent. σπῖλοι καὶ μῶμοι) *maculae et sordes,* i. e. *homines turpissimi.* Abftracta pro concretis. Σπιλάδες Iudae, i. e. de-

dedecora Christianismi. ἐντρυφῶντες — συνευωχούμενοι ὑμῖν) *Oblectant se fraudibus suis, immiscentes se conviviis vestris* (sacris.) Ἐντρυφᾷν τινὶ h. l. est *re quadam superbire*, ut ap. Lucianum saepe. Fraudes esse videntur h. l. doli et artes, quibus utebantur impuri isti homines, ut mulieres inter convivia ad turpes amores et stupra sollicitarent. His turpibus factis oblectabant se, et gloriabantur, quod tam multos Christianos decepissent, et in societatem suam pertraxissent. Pro ἀπάταις legunt ἀγάπαις Cod. Alexandr. Arabicae versiones, Syra post. in marg. Aeth. Vulg. Ephr. Auct. de sing. cler. Αὐτῶν omittunt Arab. polygl. et Vulg. manuscr. Iudas in Epist. comm. 12. ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες. Sensus: *Luxuriose vivunt in Agapis, una epulantes vobiscum.* Ἀγάπαι dicebantur convivia illa, in quibus Christiani divites et pauperes pari victu utebantur; divitum enim sumtu pauperes isto quasi refrigerio iuvabantur; inde nomen ἀγάπη, *dilectio*, ut in Apologetico ait Tertullianus. Cf. Act. II, 42. 46.

14. Ὀφθαλμοὺς — ἁμαρτίας) *Qui adulteram semper in oculis ferunt, nec desinunt a peccato.* Qui oculos habent plenos adultera, sunt impuri homines, qui ex adulterae praesentis intuitu oculos pascunt, absentis imaginem quasi vivam et nunquam evanescentem in oculis ferunt, adeoque fervore quodam atque furore libidinis correpti sunt. *Dionysius Longinus* περὶ ὕψους sect. 4. narrat, Timaeum de Agathocle, qui consobrinam suam marito nuptam, postridie nuptiarum per vim abduxerat, scripsisse: ὅ τις ἂν ἐποίησεν, ἐν ὀφθαλμοῖς κόρας μὴ πόρνας ἔχων; *quod nemo sane fecerit, puellas* (sive

pupillas) non autem meretrices in oculis habens. Id eum dicit fecisse ad imitationem Xenophontis, qui frigide τὰς κόρας *pupillas* vocaverit τὰς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς παρθένους. Pro ἀκαταπαύστους alii legunt ἀκατακαύστους. Oculi eorum non adulteria tantum sectantur, sed et alia foeda, et effrenata scelera. Δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, *inescant facile animos infirmos*, vel inconstantes. Καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, i. e. *insatiabili avaritia pleni.* Participium pro verbali, more Hebraeo, quasi dicas: animus peritus avaritiae. Κατάρας τέκνα, *execratione dignissimi,* homines execrabiles.

15. Καταλιπόντες εὐθεῖαν ὁδὸν) *Postquam deseruerunt veram religionen,* eam viam, quam Apostoli monstraverant, Act. XIII, 10. Est introductio ad comparationem, quae sequitur. ἐπλανήθησαν — τοῦ Βοσὸρ) *In errores delapsi sunt, imitati vivendi rationem Balaami, filii Bosor.* Ὁδὸς τοῦ Βαλαὰμ est *consilium,* quod dederat Madianitis Balaamus, ut virginum suarum formosissimarum illecebris iuvenes Israëlitarum caperent, et ea fraude a veri Dei cultu abstraherent. Ioseph. Ant. IV, 6. Vis autem praecipua comparationis in eo sita est, quod, sicuti Balaam Propheta auctor fuit Moabitis, ut Israëlitas ad commercium prohibitarum libidinum, et per libidines ad idololatriam pellicerent, et hac ratione in eos derivarent gravissimas Dei poenas; sic falsi hi Doctores, patrandarum libidinum licentiam facientes Christianis, ad avaritiam suam, ad Bileami exemplum, satiandam, pariter in Ecclesiam provocarint castigationes Dei severas. Sic plerique interpretes. Fortassis tamen Petrus nonnisi ad ava-

avaritiam Balaami respicit, ad quam satiandam falsi hi doctores ad exemplum Bileami falsam suam doctrinam pro data pecunia tradere solebant; quod etiam verba *ὃς μισ-γὸν ἀδ. ἠγαπ*, subindicare videntur. Vid. **Pott** ad h. l. Pater Bileami Num. XXII, 5. vocatur *Beor.* Forte igitur Βεὼρ corruptum in Βοσὸρ, vel pater Bileami fuit binomius. Est etiam *Bosor* nomen loci, cuius mentio Deut. IV, 43. et 1 Maccab. V, 26. hebraice בֶּצֶר. Sed ea loca huc non pertinent. Grotius eum locum designari putat, qui olim dictus פְּתוֹרָה Num. XXII, 5. et subintelligit χωρίς. ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν) *Qui mercedem iniustam diligebat*; munerum accipiendorum cupiditate flagrabat. An Bileamus praemia a legatis oblata acceperit, nec ne, dubium est. In Mosaica narratione nihil de hac re disertis verbis traditur. Accepisse Bileamum praemia Iosephus haud obscure innuit, Ant. IV, 6. 5. τοῦ δὲ Βαλάκου δυσχεραίνοντος, καὶ παραβαίνειν αὐτὸν τὰς συνθήκας, ἐφ' αἷς αὐτὸν ἀντὶ μεγάλων λάβοι δωρεῶν παρὰ τῶν συμμάχων, ἐπικαλοῦντος. Philo de Vita Mosis p. 643. D. ἐπὶ τούτου ἐξέπεμπε τῶν ἑταίρων τινὰς, παρακαλῶν ἥκειν, καὶ δωρεάς τὰς μὲν ἤδη παρεῖχε, τὰς δὲ δώσειν ὡμολόγει. Petrus nec affirmat nec negat, sed tantum Bileamum munerum cupidum fuisse dicit.

16. Ἔλεγξιν — παρανομίας) *Sed improbitatis suae convictus est.* Ὑποζύγιον, sc. κτῆνος vel ζῶον, *iumentum*; sed apud Graecos sacrae Scripturae interpretes semper de asino et mulo dicitur, ut patet ex locis a Grotio citatis; quod eo evenit, quod Iudaea equos non ferret. Ἄφωνον, *quod sermone caret*, specie excellentiore signi-

nificata per nomen generis. Optime procedit comparatio. Bileamum afina arguit; hos animalia muta prope omnia; haec enim fexus leges fervant, quaedam etiam pudicitiam coniugalem, quod illi non faciunt. *ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον*) Hiftoria Bileami legitur Num. XXII. Variae funt interpretum de Bileami afina loquente fententiae. Omnia quae Bileamo hic eveniffe narrantur, facta effe in vifione *Maimonides* exiftimavit, ut Bileamus in ipfo itinere in Ecftafin redactus, afinam loquentem audire fibi vifus fuerit. Alii exiftimant, Mofen haec defumfiffe e carmine hifterico ab ipfo Bileamo confecto, retentis coloribus poeticis, et fignificari tantum, quid afina fuiffet dictura; fi Deus ei per miraculum facultatem loquendi conceffiffet. Vid. *Io. Car. Iusti de Bileami asina loquente* Marburg 1774. B. *Zachariae* ad h. l. *Guil. Friedr. Hezelii Biblia german. cum annotationibus.* Ingeniofa eft Cel. *Ierusalem* fententia, exiftimantis, effe oraculum fictum, apud Moabitas repertum, et a Mofe hiftoriae fuae variis ex cauffis infertum. Vide eius *Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion*, Part. II. Tom. II. vel particulam IV. pag. 501. feqq. Quicquid fit, Petrus rei geftae modum nec explicat, nec explicare voluit. Utitur hac fententia ad reprehendendos impoftores illos, qui patrandarum libidinum licentiam faciebant Chriftianis, et turpitudinem eorum cum Bileami impudentia comparat. Eodem fine ufus eft etiam quibusdam fententiis ex libris Apocryphis, ficut in Epiftola Iudae Henochi liber, five *μῦθος* eodem propofito adhibitus eft. *ἐκώλυσε — παραφρονίαν*) Cohibuit vatis dementiam. Si homines tacerent, lapides loquerentur, Luc. XIX, 40. Sic quum homines brutefcant, bruta

bruta animantia pro Deo loquerentur. Προφήτην Petrus vocat, non eum qui talis erat, sed qui talem se dicebat. Παραφρονία, *dementia*, vox est inusitata; nam Graecis dicitur aut παραφροσύνη, aut παραφρόνησις.

17. *Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι*) *Isti* (falsi doctores) *similes sunt fontibus aqua carentibus.* In Orientis regionibus reperiuntur fontes, qui interdum arescunt, et spem iter facientium fallunt. Sic homines isti speciem sapientiae prae se ferunt, sed fallacem, et prorsus inanem. *καὶ ὁμίχλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι*) *Et* (similes sunt) *condensatis nebulis, a turbine agitatis* Pro νεφέλαι quod plurimae editiones habent, lege ὁμίχλαι cum codicibus multis, arab. Erpenii, Syra posteriore, copt. aethiop. vulgata, Ephr. Euthalio, Oecumenio, Hieronymo, Augustino. Sunt autem ὁμίχλαι condensatae nebulae, tenebricosae, et non imbriferae. Sicut huiusmodi nebulae videntur quidem pluviosae nubes esse, sed non sunt, et spem hominum fallunt: sic etiam falsi doctores isti non praestant id, quod promittunt. Similis priori comparatio. *οἷς ὁ ζόφος — τετήρηται*) i. e. *Quibus poenae gravissimae paratae sunt,* Poenae alterius seculi modo sub incendii, modo sub tenebrarum figura describuntur, ut Matth. VIII, 12. XXII, 13. XXV. 30. Augetur autem significatio, quum non ζόφος tantum dicitur, sed ζόφος σκότου, ut et Iudae com. 13. Tenebricosa vita tenebris punietur.

18. *Ὑπέρογκα — φθεγγόμενοι*) *Dum enim loquuntur inflata et vana,* multa et magna vanis verbis pro-

mit-

mittunt. Ὑπέρογκα. sc. ῥήματα. Ὑπέρογκα ματαιότητος ex Hebraismo pro: ὑπέρογκα καὶ μάταια. δελεάζουσιν — ἀναστρεφομένους) *Pelliciunt ad effrenatas libidines et voluptates eos, qui vix effugerant versatos in errore*, i. e. eos, qui reliquerant consortium et societatem errantium, et vitiis deditorum, nempe Ethnicorum. Hos enim innuere videtur Apostolus. Ἐν ἐπιθυμίαις videtur positum esse pro εἰς ἐπιθυμίας. Vel ἐν significat *per*. Dum vitam agunt libidinosam, et impune hoc fieri audacter affirmant, pelliciunt alios ad se. Pro ὄντως legunt ὀλίγως Cod. vaticanus et alexandrinus, cum versionibus et Patribus diversarum recensionum. ὀλίγως, *vix*, μόλις. Receptam habent translatio armenica, et arab. pol.

19. Ἐλευθερίαν — τῆς φθορᾶς) *Libertatem* intellige vel licentiam quicquid faciendi, vel potius libertatem politicam, a iugo romano, ut annotavimus ad comma 10. Δοῦλοι τῆς φθορᾶς, *servi morum corruptissimorum*, adeoque vera libertate, quae in domandis cupiditatibus atque libidinibus cernitur, prorsus carentes; nam φθορὰ sumitur ut supra c. I, 4. ᾧ γὰρ — δεδούλωται) *Nam a quo quis victus est, eius est servus.* Quum igitur isti homines a foedis suis cupiditatibus victi sint, sequitur, ut iis toti sint mancipati, earum servi. Sensus idem, qui Io. VIII, 34. et Rom. VI, 16. Ἡττᾶσθαί τινι, *vinci ab aliquo.*

20. Εἰ γὰρ ἀποφυγόντες — χείρονα τῶν πρώτων) *Si enim, postquam effugerant vitia improborum hominum per religionis christianae cognitionem, iis de-* *nuo*

nuo irretiti superantur, *peior est eorum conditio quam antea fuerat.* Τὰ μιάσματα τȣ̃ κόσμȣ, *contagium morum perditorum, quibus dedita est maior pars hominum.* Ἐπίγνωσις Ἰησȣ̃ Χριςȣ̃, *religionis christianae recta cognitio.* Γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, *conditio eorum fit peior multo quam antea fuerat.* Graviori poena nunc, Chriſtiani facti, digni ſunt, quam antea quum Ethnici eſſent, carentes recta cognitione. Eadem verba habes Matth. XII, 45. et Luc. XI, 26.

21. Κρεῖττον γὰρ — ἁγίας — ἐντολῆς) Κρεῖττον, *melius*, dicitur id, quod minus malum eſt. Minor enim eſſet eorum culpa, ſi cognitione verae religionis omnino deſtituti fuiſſent, quia ignorantia quodammodo eos potuiſſet excuſare. Ὁ ὁδὸς τῆς δικαιοσύνης, *via ad probitatem ducens, vera religio*, quae ſupra ὁδὸς ἀληθείας, et ὁδὸς εὐθεῖα. Ἐπιςρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς, *desciscere a sancta religione, quae ipsis tradita fuerat*, per Apoſtolos nempe, eorumque coadiuto es. Ἁγία ἐντολὴ iterum κατ' ἐξοχὴν eſt religionis chriſtianae ſancta doctrina.

22. Συμβέβηκε — παροιμίας) Τὸ τῆς παροιμίας, *quod est in proverbio.* Sic Lucianus dial. mort. Crem. et Dam. τȣ̃το ἐκεῖνο τὸ τῆς παροιμίας; κύων — ἐξέραμα) כְּלֶב שָׁב עַל־־קֵאוֹ, *canis reversus ad suum vomitum*, Salomo Prov. XXVI, 11. uſurpat de eo, qui iterat ſtultitiam ſuam, i. e. de impio, qui ſcelera ſua iterat. ὗς — βορβόρȣ) i. e. ἐπιςρέψασα. *Sus lota revertitur ad volutationem in coeno.* Arrian. *Dissert. Erict.* ἀπελ-

ἀπελθε καὶ χοίρῳ διαλέγε, ἵν' ἐν βορβόρῳ μὴ κυλίηται, *abi, cum porco disputa, ne in coeno volutetur.*

CAP. III.

Ἐν αἷς — διάνοιαν) *In quibus sinceram mentem vestram per admonitionem excito,* i. e. in quibus vos excito, ut porro retineatis finceram illam mentem, quae Chriftianos decet. Ἐν αἷς, pertinet ad utramque Epiftolam; alioqui dicendum fuiffet ἐν ᾗ.

2. Μνησθῆναι — προφητῶν) *Ut memores sitis eorum, quae praedicta sunt a sanctis Prophetis.* Hi enim monuerunt, hoc genus hominum effe cavendum. Vulgata: *Ut memores sitis eorum, quae praedixi verborum a sanctis prophetis.* καὶ τῆς — σωτῆρος) *Et doctrinae nostrae, qui sumus Apostoli Domini et Servatoris;* quafi fcriptum effet: καὶ τῆς ἐντολῆς ἡμῶν, τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος. Ἐντολὴ rurfus eft *doctrina,* ut modo cap. II, 21. Vulgata: *et Apostolorum vestrorum, praeceptorum Domini et Salvatoris;* legit enim ὑμῶν, quae lectio etiam in codicibus nonnullis extat. Dan. Heinfius putat, a parum attentis minus recte diftinctos fuiffe verfus, atque hoc modo diftinguendum effe locum: μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς. Deinde novo verfu: Τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται etc. et innui Chrifti praedictionem Matth. XXIV, 24. Iudicium fit penes doctiores.

3.

3. Ὅτι ἐλεύσονται — ἐμπαῖκται) Post τῶν ἡμερῶν addunt ἐν ἐμπαιγμονῇ codices nonnulli, cum versionibus quibusdam et Patribus. Ἐν ἐμπαιγμονῇ pro ἐν ἐμπαιγμῷ, dicitur enim et ἐμπαιγμή, et ἐμπαιγμός, et ἐμπαῖγμα, *irrisio, ludibrium.* Haec verba, sive cum ἐλεύσονται iungantur, ut pro σὺν ἐμπαιγμονῇ posita sint, sive cum ἐμπαῖκται construantur, ex Hebraismo non tam redundare, quam ipsius sententiae vim augere videntur. Nam est mos Hebraeis, augendi caussa addere substantiva adiectivis. Ἐπ' ἐσχάτε (sc. μέρες,) τῶν ἡμερῶν, non designat certum tempus, sed significat *tandem*, aut *posthac*, quo sensu et אַחֲרִית הַיָּמִים occurrit Num. XXIV; 14. Aliis τὸ ἔσχατον τῶν ἡμερῶν est totum tempus N. Testamenti; posterior mundi epocha. Ἐμπαῖκται, *irrisores*, h. l. sunt homines qui pietatem irrident, a religione christiana alieni. κατὰ — πορευόμενοι) *Suis cupiditatibus indulgentes*, et vivendo et sentiendo; nam πορεύεσθαι non modo de *moribus*, sed et de *placitis* dicitur.

4. Καὶ λέγοντες — παρεσίας αὐτε;) i. e. *Ubi est ullum promissi adventus iudicium?* Ἐπαγγελία, *indicium adventus.* Dicebant: *Quando demum implebit promissionem suam, et adveniet Christus?* Αὐτε, Χριςε, cuius nomen paullo ante praecessit; et si id non esset, tamen ex re ipsa satis poterat intelligi. Παρεσίαν hic intelligo adventum Christi extremum, de quo vide quae annotavi ad 2 Thess. II, 1. sqq. Eo facilius in hanc impietatem delabi poterant impii homines, ut prorsus negarent, vera esse quae Christus praedixisset, quod, excisis Hierosolymis, adhuc viderent stare hanc mundi machinam,

contra quam plerique Chriftianorum futurum effe exiftimaverant. ἀφ' ἧς — κτίσεως) Quafi dicerent: Mortem obierunt alii poft alios patres noftri, neque quisquam adhuc revixit. Et quemadmodum ab orbe condito, morientium ac nafcentium vicibus propagantur omnia, ita huc usque manet idem curfus naturae. Exiftimabunt igitur, nunquam futurum, quod aliquamdiu differtur.

5. Λανθάνει γὰρ — τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ) Multum hic locus torfit interpretes, adeo ut pridem non paucis totius Epiftolae[1] fufpecta fides fuerit eius cauffa. Sed facilior erit explicatio, fi contextum, et confilium Apoftoli bene attendas. Vult Petrus refutare empaectas, dicentes, totam hanc rerum naturam manfiffe, et femper effe manfuram in eo ftatu quo fuerit ab initio creationis, nec mundum unquam effe interiturum, com. 4. Contra hos igitur oftendit; non omnia manfiffe eo ftatu, quo primum condita funt a Deo; mundum enim (i. e. tellurem noftram cum fua Atmofphaera) femel iam periiffe inundatione univerfali, (5. 6.) atque iterum fimili modo perituram effe; fed *igne*, non *aqua*. Id illis Empaectis vel effe ignotum, vel nolle eos hoc intelligere. Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, Beza: *Illud enim sponte illos latet*; ac fic θέλοντας id effet quod ἐθελοντί) vulgo Graeci, *sponte* aut *volentes* dicunt Latini. Sed dicuntur etiam Graecis θέλειν, Latinis *velle*, qui aliquid *existimant*, aut *statuunt*; ut fi quis, qui opiniones Thaletis five ἀρέσκοντα exponit, dicat: θέλει δὲ πάντων ἀρχὴν τὸ ὕδωρ εἶναι; *omnium principium vult aquam esse*. Eodem modo et hic: *Latet eos qui hoc volunt*, vel *ita censent*, Quid autem cenfeant, iam dixit, nempe ὅτι πάντα οὕτω διαμένει etc. Ὅτι οὐρανοὶ λόγῳ, *coelos olim fuisse*, *et*

et terram in mediis aquis constitutam nutu Dei potentissimo. Οἱ οὐρανοὶ, הַשָּׁמַיִם hic non est coelum aethereum, sed aëreum. Sunt igitur οἱ οὐρανοὶ καὶ γῆ *terra cum sua atmosphaera.* Non tamen exist mandi sunt Veteres exactam habuisse harum rerum notitiam, qualem habent recentiores Astronomi. *Coelum et terra* ipsis erat *hoc universum.* Ἐξ ὕδατος καὶ διὰ ὕδατος Camerarius explicat: ἐκτὸς ὕδατος, seu πρὸς ὕδατι, et διὰ ὕδατος i. e. μετὰ seu ἐν μέσῳ ὕδατος, *inter aquas;* sicut τανυσσάμενος διὰ μήλων *protensus inter oves.* Poteft vero etiam explicari ex Hebraismo; nam διὰ ponitur etiam pro בְּתוֹךְ, *inter.* Συνεστῶσα Grotius per zeugma tam ad coelum quam ad terram refert, ut Petrus terram ex aqua emersisse dicat, et συνεστῶσα idem sit ac σύστασιν suam habens. Sed συνίστημι hic potius esse videtur, *existo, fio, constituor.* Συνεστῶς pro συνεστηκῶς, et in foeminino συνεστῶσα, non συνεστῶσα, quia hoc participium perfecti per crasin formatum est. Τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, i. e. *nutu Dei potentissimo;* λόγος enim pro hebr. דָּבָר interdum est *mandatum, voluntas* etc.

6. Δι' ὧν — ἀπώλετο) *Proinde is, qui tum fuit mundus aqua inundatus periit.* Δι' ὧν, i. e. διό, ut *Beza* recte vertit; nam errant, qui convertunt *per quae,* quum mox sequatur ὕδατι. Κατακλύζειν, *inundare, submergere.* Ὁ τότε κόσμος quid sit, de eo ambigunt interpretes. Plerique intelligunt homines tempore diluvii viventes, et respici putant ad narrationem Mosaicam. Gen. VII, 11. Enimvero quum ei non opponatur ὁ νῦν κόσμος, sed οἱ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ,

videtur Apoſtolus coelos hos ac terram hanc ab aliis diſtinguere, nec per inundationem illam, qua periit prior mundus, Noachicum intelligere diluvium, quo nec coelum nec totum genus humanum interiit. Vix ac ne vix quidem de diluvio Noae tempore hic poſſe ſermonem eſſe, bene perſpexit Dan. *Heinsius*, ſed meliorem explicationem non dedit. Mihi plane perſuaſum eſt, *aliud olim coelum*, i. e. aliam externam faciem coeli et terrae fuiſſe ante illud diluvium tempore Noae immiſſum terris, in qua ſententia fuiſſe conſtat Thomam Burnetum in *Theoria telluris* Lib. III. c. 11. Meam ſententiam uberius expoſui in libello: *Antiquissimc telluris historia a Mose Gen. I. descripta.* Veriſimilis nempe eſt mihi eorum ſententia, qui ſtatuunt, orbem terrarum diu poſt primam illam univerſi huius creationem inundatione quadam univerſali, illo Noachico diluvio multo terribiliore et diuturniore penitus eſſe devaſtatum, omnibusque, quibus antea ornatus erat rebus, ſpoliatum; renovatum autem deinde a Deo, et habitationem factam eſſe hominum et animalium, hancque metamorphoſin deſcribi a Moſe. Hanc ſententiam ipſe hic Petri locus (v. 5. 6.) confirmare videtur, quem ita verterem: *Denn die solches behaupten, (*das es alles geblieben ſey, wie es vom Anfang der Schöpfung her war,) *wissen nicht, daſs vorzeiten auch ein Himmel war, (οὐρανοὶ* ſine articulo,) *und eine Erde, welche durch Gottes Allmachtswort ganz unter Wasser gesezt war, so daſs die ganze damahlige Welt vom Wasser überschwemmt, zu Grunde gieng.* Simillimam iſti rerum converſionem futuram eſſe, nunc affirmat Apoſtolus, com. 7. hoc potiſſimum diſcrimine, quod illius cauſſa inſtrumentalis fuerit, *aqua*, huius futura eſſet *ignis*.

7.

7. Οἱ δὲ νῦν — τεθησαυρισμένοι εἰσί) *Qui autem nunc sunt coeli et terra eiusdem (Dei) voluntate nunc permanent.* Pro τῷ αὐτῷ λόγῳ legendum videtur τῷ αὐτοῦ λόγῳ, quod habent multi codices et verſiones. Τεθησαυρισμένοι εἰσί, i. e. intacta relinquuntur ad. tempus, ut ea, quae arca clauduntur. πυρὶ τηρούμενοι — ἀνθρώπων) *Incendio reservantur, usque ad diem iudicii, quo impii homines perdentur.* Mundum eſſe conflagraturum, antiquiſſima eſt traditio, a Petro confirmata. *Ovid.* Metamorph. lib. I. v. 256. ſqq. *Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus, Quo mare, quo tellus, correptaque regia coeli Ardeat, et mundi moles operosa laboret.* Minucius Felix, XXXIV; 2. *Stoicis constans opinio est, quod consumto humore mundus hic omnis ignescat: et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est.* Seneca Libro de Conſolatione ad Marciam c. XXVI *Sidera sideribus incurrent, et omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.* Eiusdem traditionis teſtimonia fuiſſe apud *Hystaspen, Sibyllas* et *Sophoclem* oſtendit *Grotius* de Verit. rel. chriſt. Lib. I, §. 22.

8. Ἓν δὲ τοῦτο — ὡς ἡμέρα μία) *Unum etiam hoc ne lateat vos, dilecti, unum diem apud Deum esse ut mille annos* etc. Ἓν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, *hoc inprimis scitote.* Progreditur Petrus ad commemorandam cauſſam, cur Deus extremum iudicium de die in diem differat, quae eſt in eius inſigni patientia et clementia. Praemittit autem hoc: nobis ſaepe longa videri, quae ſint brevia. Diem apud Deum eſſe mille annos, dictum eſt frequens Hebraeis, ut videre eſt Pſ. XC, 4. Sirac. XVIII, 8.

 et

ται, *quo coeli cum impetu interibunt.* Οἱ ὀυρανοὶ eodem fenfu, quo fupra v. 6. Ῥοιζηδὸν, i. e. μετὰ ῥοίζε, *cum stridore, magno impetu.* Παρέρχεσθαι, *perire, interire* dicitur etiam de fpeciei et formae mutatione. Res *abesse* videntur, aiunt Iurisconfulti, etiam hae, quarum corpus manet, forma mutata eft. ςοιχεῖα — λυθήσονται) *Elementa vero aestu consumta comburentur.* Στοιχεῖα, h. l. funt partes, etiam afpectabiles, ex quibus omnes res naturales, quae fub coelo funt, componuntur. Hefychius: ςοιχεῖα πῦρ, ὕδωρ, γῆ καὶ ἀὴρ ἀφ' ὧν τὰ σώματα. Apud Epiphanium etiam legimus pro ipfis fignis Zodiaci, et ipforum fignorum figuris, quas δεκὰν Aegyptii vocabant, Hebraei פָּנִים, i. e. *facies*, Graeci Aftrologi πρόσωπα. *Aërem* intelligit *Moldenhawerus*, quam ad h. l. confer. Plerique interpretes intelligunt *astra*, fine idoneis rationibus, ut mihi quidem videtur. Λύεσθαι, *dissolvi*, de forma priori exire. καὶ γῆ — κατακαήσεται) Ἔργα apud Graecos Auctores funt ea, quae agriculturam, aut cultum fpectant, quem impendunt terrae homines. Sic Hefiodi ἔργα Grammatici interpretantur γεωργίας διδασκαλίαν, *agriculturae institutionem.* De quo quum fieri non poffit cogitaffe Apoftolorum, τὰ ἐν τῇ γῇ ἔργα, ea quae in ipfa tum exftabunt aut erunt, dici, recte exiftimat Heinfius; ut fic ἔργον fit, quod מְלָאכָה Hebraeis, quo, quaecunque induftria hominis aut labore parta minifterio eiusdem cedunt atque ufui, dicuntur: inter quae, ut facultates ac opes, ita quae ex arte ac ingenio proveniunt, ut quum, πᾶν ἔργον σοφίας, καὶ πᾶς σοφὸς ἐν παντὶ ἔργῳ, ac fimilia, Helleniftis dicuntur. Ceterum non de

 inte-

interitu Hierosolymorum, sed de mundi interitu h. l. esse sermonem, totus contextus, et ipsa concludendi ratio, qua utitur Apostolus, clarissime ostendit.

11. Ποταπὲς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς:) *Quales vos esse oportet?* Ποταπὸς, est aliquid plus, quam ποῖος; dicitur enim de rebus eximiis. Quae sequuntur continent responsionem ad hanc interrogationem.

12. Ἐν ἁγίαις — τῆ θεῦ ἡμέρας) Ex antecedentibus supplendum est δεῖ ὑμᾶς ὑπάρχειν. *Tales vos esse oportet, qui omni genere virtutum et pietatis instructi expectare et avide desiderare possint venturum illum Dei diem.* Ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, Hebraeorum mors dicitur, qui omnibus talibus nominibus dare solent plurales, quum ἀναστροφή et εὐσέβεια alias singulariter dicantur. Σπεύδειν hoc non est *accelerare*, sed *cupidum esse, affectare, avide desiderare.* Ita Euripides in *Hecuba* v. 1175. σπεύδων χάριν τὴν σήν, *favoris tui cupidus*, et v. 1201. τίνα δὲ καὶ σπεύδων χάριν, *quam vero captans gratiam?* δι' ἣν — τήκεται) Δι' ἣν, sc. ἡμέραν, pro ᾗ ἡμέρᾳ. Alii subintelligunt παρεσίαν, per illam summam Dei vim, quae illo die, i. e. illo tempore se ostendet. Πυρέμενοι, *fusi igne*, ut metalla fundi solent. Τήκεται, pro τακήσεται, *diffluent*, ut cera. Sic Ies. LXIV, 1. ὄρη τακήσεται.

13. Καινὲς — προσδοκῶμεν) Καινὲς ἐρανὲς καὶ γῆν, i. e. *novum universum*; nam id Hebraei nominibus coeli et terrae solent exprimere, ut Gen. I, 1. Ex reliquiis molis antiquae resurget melior. Potest hoc intel-

telligi vel *proprie*, de meliore mundo corporeo, vel *tropice*, de nova rerum conditione in vita illa aeterna et beata. ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ) *Ubi nonnisi iusti et boni commorabuntur*; non ut in hoc feculo, boni malis permixti. Matth. XXV, 32.

14. Ταῦτα προσδοκῶντες — εἰρήνῃ) Ταῦτα προσδοκῶντες, *tanta praemia expectantes.* Αὐτῷ, i. e. παῤ αὐτῦ, *ab eo.* Omnem date operam, ut ipse (Deus) vos reperiat fine fordibus, vitioque. Ἐν εἰρήνῃ, i. e εἰς εἰρήνην, *ad bonum vestrum, ad prosperitatem vestram. Carpzovius: cum bona conscientia*, per Hebraismum. *Pott: cum pacis studio.*

15. Καὶ τὴν — ἡγεῖσθε) *Illam Domini lenitatem credite vobis* et aliis *esse salutarem.* Sic πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε Iac. I, 2. Si forte dies ille ferius advenerit, nolite fic interpretari, quafi venturus non fit, fed exiftimare potius hanc Dei lenitatem, qua omnibus facit fpatium ad poenitentiam, falutarem hominibus effe. καθὼς καὶ — ἔγραψεν ὑμῖν) *Quibus de rebus etiam dilectus frater noster Paulus pro data sibi sapientia scripsit vobis.* Καθὼς non tantum ad verba immediate praecedentia, fed etiam ad v. 14. refertur; nec dicit Petrus, Paulum iisdem ufum effe verbis, fed de iisdem fcripfiffe *rebus.* Ὑμῖν, nempe *Hebraeis*, ut plurimi exiftimant; nam fcripferat Paulus in hanc fententiam de confummatione feculi inftante Hebr. IX, 26. X, 25. 37. et fic in ceteris epiftolis. Vid. inprimis *Gottl. Christianus Storr: de catholicarum epistolarum occasione et consilio*, pag. 1. fqq. Cf. eiusdem Prolegom. in epift. ad

 Heb-

Hebraeos, pag. LXXVI, f. Alii, qui negant, Hebraeos ad quos fcripfit Paulus, effe eosdem, qui nominantur 1 Petr. I, 1. deperditam effe putant eam, de qua hic fermo eft, Epiftolam.

16. 'Ὡς καὶ — περὶ τούτων) *Quod et fecit in omnibus epistolis, in quibus agit de his rebus*, nempe de adventu Domini, per longanimitatem dilato, et de illis, quae in illo, et ante illum evenient. ἐν οἷς — ἀπώλειαν) 'Εν οἷς legendum effe, non autem ἐν αἷς, interpretes fere confentiunt. *In his rebus*, quae nempe adventum Domini, eiusque tempus concernunt, ἐστὶ δυσνόητά τινα, *sunt nonnulla difficilia intellectu.* Ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, *quae imperiti et parum firmi* (in religione) *detorquent.* 'Αμαθεῖς, *imperiti, tardi* h. l. vocantur illi, qui feriem, propofitumque Apoftoli non confiderant. 'Αστήρικτοι, quibus deeft firma folidaque religionis chriftianae cognitio. Condemnat Apoftolus homines, quos στρεβλοῦν feu *detorquere* ait, quae optime dicuntur. 'Ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς, nempe libros Evangeliorum, et Acta, quae iam in manibus erant, quum haec epiftola fcriberetur. Vid. *Grotius* ad h. l. Πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν, *ad suam ipsorum perniciem*, dum nempe adferunt ad lectionem malum animum, et mala praeiudicia.

17. 'Υμεῖς οὖν — στηριγμοῦ) Προγινώσκοντες, fc. ταῦτα, *quum haec praesciatis*, praemoniti de periculis Φυλάσσεσθαι, *cavere*, quo fenfu hoc verbum non tantum in N. T. fed etiam apud Profanos occurrit, ut oftendit *Wetstenius.* Ἀθέσμοι, *nefarii*, ut fupra II, 7.

7. Πλάνῃ h. l. eſt *deceptio*, מִרְמָה, ut Prov. XIV, 25. Συναπάγεσθαι, *abripi* ut Galat. II, 13. Στηριγμὸς h. l, eſt conſtantia illa, per quam retinetur fides. Ἐκπίπτειν ϛηριγμȣ̃ *amittere feritatem*, i. e. conſtantiam in religione, ſicut Gal. V, 4. χάριτος ἐκπίπτειν eſt *amittere gratiam.*

18. Ἀυξάνετε—Χριϛȣ̃) i. e. *Date operam, ut magis magisque favore suo complecti possit vos Christus, et vos eum perfectius cognoscatis.* Χάρις Χριϛȣ̃, Chriſti in nos favor. Vel χάρις καὶ γνῶσις per Hendyadin eſt benèficium illud, quo Chriſtus cógnoſcitur. ἐις ἡμέραν ἀιῶνος) *In tempora aeterna.* Ἡμέρα, *tempus* more hebraeo ſignificat.

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM.

Primam hanc Ioannis epiſtolam ſemper ab ecclesia fuiſſe receptam, docet nos *Eusebius* Hiſt. Eccleſ. L. III, c. 23. inter ὁμολογȣ́μενα eam referens. Teſte *Augustino* Lib. II. quaeſt. evangel. cap. 39. vocata olim fuit Epiſtola ad *Parthos*, i. e. ad Iudaeos Chriſtum profeſſos, qui non ſub Romanorum, ſed Parthorum vivebant imperio, in locis trans Euphratem, ubi ingens Iudaeorum erat multitudo, ut Nearde, Niſibi, et aliis in locis. Hanc cauſſam eſſe putat Grotius, cur haec epiſtola neque in fronte nomen titulumque Apoſtoli, neque in fine ſalutationes apoſtolici moris contineat, quia nimirum in terras, hoſtiles Romanis, haec epiſtola per mercatores Epheſios mittebatur, multumque nocere poterat Chriſtianis, ſi deprehenſum fuiſſet hoc, quanquam innocens litterarum commercium. Sed argumentum huius epiſtolae probare videtur, eam a Ioanne fuiſſe ſcriptam ad Chriſtianos in iisdem viventes regionibus in quibus vivebant ii, ad quos ſcripſerunt Iacobus, Petrus et Iudas; nam tota epiſtola eo ſpectat, ut confirmetur Chriſtianorum conſtantia, quam omni ope labefactare nitebantur illi impoſtores, et falſi doctores, quos Iacobus etiam, Petrus et Iudas notant in ſuis

Epi-

Epiſtolis. Vide quae praemiſimus Scholiis in Epiſtolam Petri priorem, et in Epiſtolam Iacobi. Qui eiusmodi falſas doctrinas ſpargebant, aut erant Iudaizantes, qui docebant, Chriſtum ideo veniſſe, ut regnum in terrarum orbe capeſſeret contra gentes, et de reditu Chriſti in terram fabulas novas, quae populo facile placerent, commenti erant, aut novae dediti philoſophiae, quales iam tum erant *Cerinthiani*, quos Ioannes, ut nonnulli putant, initio Evangelii notaſſe videtur. Aliam hi de Chriſto hiſtoriam narrabant, ita ut alii de ſupplicio crucis, quod Chriſtus perpeſſus eſt, tacerent; alii omnino negarent, Chriſtum *venisse in carne*, ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, c. IV, 2. Qui formulam ἐν σαρκὶ *de vera humanitate veroque corpore Christi* interpretantur, ii commenta *Docetarum*, (veram Chriſti ἐνανθρώπησιν negantium) quales plerique Gnoſtici fuerunt, a Ioanne refutari arbitrantur. Enimvero σάρκα illo loco ut alibi ſaepe ſignificare vitae conditionem tenuem et miſeram, adeoque omnem Chriſti ταπείνωσιν, recte monuit S. V. Georg. Christianus Knappius in *commentatione in locum 1 Io. V, 6—11. in qua simul argumentum ac series sententiarum per universam hanc epistolam declaratur.* (Halae 1792. 4. recuſa in *Scriptis varii argumenti* etc. 1805. T. I. p. 169. ſ.) Nec ullum eſt in libris Evangeliſtarum ceterorumque auctorum Novi Teſtamenti veſtigium e quo appareat, iam tum extitiſſe, qui dubitarent: Ieſum in cruce mortem vere oppetiiſſe. Quin ea aetate, teſte Matthaeo (c. XVIII. 11—15.) divulgatus eſt apud Iudaeos rumor ille, poſtea quoque per eosdem late propagatus, de *exanimi* Ieſu *corpore* a ſectatoribus eius e ſepulcro furtim ablato. Igitur impoſtores illi ex eorum genere fuerunt, qui *humilitate*

Iesu

Iesu offenderentur, eamque ob caussam negarent, eum esse τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, *Messiam*. Iudaeorum votis illa quidem aetate Messiam avide expetitum esse novimus, at non ἐν σαρκὶ ἐλευσόμενον, i. e. *humilem, obscurum, ignominiosae morti obnoxium*, sed potentem, sed splendore externo conspicuum, hostium debellatorem, publicae libertatis vindicem. Quare qui vanam spem de honoribus ac divitiis in regno Messiae obtinendis concepissent, Iesum repudiarunt. Iidem, ut ipsi erant voluptati, avaritiae aliisque dediti cupiditatibus, ita vitae libidinosae licentiam et excusabant, et commendabant publice. cap. IV, 5. Inde perspicimus caussam, cur per universam epistolam loci illi de Iesu Messia, de eius humilitate in terra et morte cruenta, per quam impunitatem et salutem consequamur (c. I, 7. II, 1. 2. III, 5. 16. IV, 10. rel.) item de deceptoribus afflatum divinum prae se ferentibus (IV, 1. sqq. coll. 1 Cor. XII, 1—3.): denique de consensione et tanquam concentu doctrinae cum vita ac moribus, aliaque eiusdem generis tam accurate diligenterque tractentur. Argumentum ac seriem sententiarum per universam hanc epistolam, tanquam in tabula conspiciendam exhibuit Ven. KNAPPIUS in commentatione modo laudata. Nos singulis sectionibus praemittemus uberiorem argumenti expositionem. Brevis epistolae summa est haec: Docet Apostolus salutarem Iesu Christi doctrinam, ab Apostolis traditam, esse divinam. Hortatur ad fidem huic doctrinae et promissis divinis habendam, ad pium obsequium praeceptis Dei praestandum, inprimis vero ad amorem Dei et proximi, et ab his cavendum esse monet, qui discedebant a vera religione. Modus tractandi est arbitrarius, nimirum ad regulas artis non adstrictus. Tractat

ctat enim Apoſtolus illa capita promiſcue, et alternatim, ſubinde ab uno ad alterum tranſiens atque rediens; ſic tamen, ut plerumque a promiſſis ad praecepta deſcendat, et pro re nata ab iis, quae utrique capiti contraria ſunt, deterreat.

Quo tempore ſit ſcripta haec Epiſtola, an Chriſti anno 91. vel 92. 98. 99. incertum eſt. Vide ſis Michaelis Introduct. in Libros N. T. §. 221. ſqq. et b. *Zachariae* in Prolegomenis Paraphraſi ſuae praemiſſis. Add. Ven. *Storr über den Zweck der evangeliſchen Geſchichte und der Briefe Iohannis.* (Tubing. 1786. 8.) p. 222. ſ. 383. ſqq. 406. ſqq. et cf. Repertor. für bibl. und morgenländ. Litterat. P. XIV. pag. 181. Putat Vir doctiſſimus, hanc primam Ioannis ſic vocatam epiſtolam, non tam eſſe epiſtolam, quam potius alteram partem Evangelii, ſ. eius tractationis, quam Apoſtolus oppoſuit diſcipulis Ioannis et Cerinthianis, et utramque uno eodemque tempore eſſe ſcriptam.

CAP. I.

Argumentum cap. I—II, 11. eſt hoc: Divina eſt, quae ab Apoſtolis traditur, ſalutaris Ieſu Chriſti doctrina. Deus Chriſtianis imitandus; ſectanda lux ſanctitatis, fugiendae vitiorum tenebrae. Hac lege peccatorum venia, per mortem Chriſti parta, impetratur. Vitiis dediti, hoſtes Dei. Delinquentibus prodeſt patrocinium Chriſti, ſi et praeceptis eius parent, et exemplum ſequuntur. Vetus haec ipſius Chriſti praeceptio, ſed denuo inculcanda identidem: (Sic. ut hoc exemplo utar, qui migrat Chriſti praeceptum

tum de charitate mutua, luce veritatis Christianae caret,) initio epistolae de fide testimonii Apostolorum, ut qui testes oculati fuerint, exponit his verbis:

1. Ὃ ἦν — λόγου τῆς ζωῆς) *Quod evenit inde a primordiis (doctrinae Christianae,) quod audivimus, quod oculis nostris vidimus, quod contemplati sumus, et manus nostrae tetigerunt, de* Logo, *felicitatis auctore.* Sc. ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, quod cum. 3. sequitur. Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, *Id quod evenit ab initio,* quae dicta et facta sunt inde a primordiis doctrinae evangelicae. Haec primordia autem sunt tempus, quo Christus ipse in publicum prodiit docendi caussa. Nam refertur hoc ad verba: περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. Ἐἶναι, *fieri,* ut Matth. XXIV, 3. Marc. XI, 23. 24. et aliis locis. Alii ἀπ' ἀρχῆς explicant *ab aeterno.* et neutrum pro masculino usurpari existimant, ut Christus ipse denotetur; sed ex ipsa serie orationis patet, *Subiectum* esse λόγον τῆς ζωῆς in fine commatis, cuius historiam sibi et reliquis Apostolis exacte notam esse, Ioannes affirmat. Ὃ ἀκηκόαμεν ὃ ἑωράκαμεν, est loquendi genus, quod adhiberi solet, ad fidem conciliandam rebus alias incredibilibus. Est gradatio; et bene ἑωράκαμεν ponitur post illud ἀκηκόαμεν, quia certiora sunt, quae oculis videmus, iis, quae auditu percipimus. *Hisce oculis vidi,* Latine dicere solent. *Gellius* V, 14. de Appione: *Hoc, quod in libro Aegyptiacorum V. scripsit, neque audisse, neque legi se, sed ipsum sese — vidisse oculis suis confirmat.* Ὃ ἐθεασάμεθα, *quod spectavimus, et contemplati sumus.* Sic Evangelii cap. I, 14. ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, *et contrecta-*

trectavimus manibus nostris. Io. XX, 27. Haec omnia: ἀκηκόαμεν, ἑωράκαμεν — ἐθεασάμεθα — αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν — uno verbo exprimi possunt: *observavimus*, accuratissime *cognovimus*. De se ipso autem in plurali numero loquitur Apostolus, ut Scriptores N. T. solent. Περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, *de Logo, felicitatis et salutis nostrae auctore.* Et λόγος et ζωή, Christus etiam Io. I. vocatur, ubi dicta vide. Aliis ὁ λόγος τῆς ζωῆς est *doctrina auctoris salutis*, quam is nobis patefecit. Hanc significationem haud esse inusitatam, patet ex Phil. II, 16. Act. V, 20. etc. Quicquid sit, hoc saltim certum est, Christum ipsum designari nomine ζωῆς, quia statim additur v. 2. ἡ ζωὴ ἦν πρὸς πατέρα. Ergo ζωή exprimit aliquod Subiectum, quod apud Patrem fuit, Christum. Ceterum Ioannes provocat ad testimonium sensuum, propter falsos doctores, qui Christum nec viderunt, nec audiverunt. Breviter repetit id, quod in praefatione Evangelio suo praemissa, (Io. I, 1—14.) fusius dixerat; quod indicio esse videtur, auctorem nunc docere velle quid ex narrationibus in Evangelio contentis ad doctrinam et usum practicum sequatur.

B. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη) *Nam auctor salutis in his terris conspicuus est factus.* Καί pro γάρ, ut saepe alibi, et parentheſi includendus hic versus. Ἐφανερώθη, nempe ἐν σαρκί, 1 Tim. III, 16. τὴν ζωὴν — πατέρα) *Hoc* (inquam) *docemus vos, et annunciamus vobis aeternum salutis auctorem, qui erat apud Patrem, et se nobis aspectabilem fecit.* Ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, *aeternis salutis auctor. Aeternus* autem vocatur, quia ἦν πρὸς τὸν πατέρα. Hoc autem, quid sit, vide ad Io. I, 1. 2.

3. Ὃ ἑωράκαμεν — ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν) Eſt προθεραπεία, quaſi diceret: Mirabile, imo incredibile videri poſſit, Filium Dei aſſumſiſſe naturam humanam; non aliud autem, quam quod ſcimus, quod vidimus, nunciamus vobis. Summa eorum, quae hactenus dicta ſunt, eſt haec: *Quam vobis trado doctrinam de salutis nostrae auctore, eam certissimè cognitam habeo.* Hanc vero doctrinam vobis eo consilio trado, ἵνα καὶ — μεθ' ἡμῶν, *ut vos etiam nobiscum sitis coniuncti,* ut eandem nobiscum habeatis religionem, eiusdem participes fiatis felicitatis, qua nos fruimur. καὶ ἡ κοινωνία — Ἰησοῦ Χριστοῦ) *Iam vero nos cum Patre et cum filio eius Iesu Christo sumus coniuncti.* Κοινωνία in libris ſacris, ut per omnem vitam communem et in omnibus linguis, *omnis generis necessitudines et mutua vincula* indicat. Ergo cum Patre et filio eius Ieſu Chriſto coniuncti ſunt, qui 1) norunt ea conſilia Patris, quae per filium ſuum nobis patefecit, i. e. in doctrina Ieſu Chriſti probe ſunt inſtituti, et huic doctrinae accommodate vivunt; 2) qui propter pium obſequium religionis praeceptis praeſtitum a Deo et Chriſto amantur, et multis modis beantur. Erit igitur Chriſtianorum cum Chriſto coniunctio, (verbis utor *Mori* noſtri, in differt. de notionibus univerſis in Theologia p. 273.) *effecta per doctrinam christianam necessitudo mutua, per quam illi sunt et manent sectatores et cultores Christi veri atque genuini; hic vero iis, quippe sibi caris, bona omnia propria religioni tribuere pergit.*

4. Καὶ ταῦτα — πεπληρωμένη) *Haec autem scribo vobis,* (et repeto ſcribenda hac epiſtola,) *ut vestrae felicitati quam maxime consulam;* proprie: *ut gaudium*

dium vestrum sit maximum solidumque, i. e. ut summam votorum obtineatis, finem bonorum impetretis.

5. Καὶ αὕτη — ἀναγγέλλομεν ὑμῖν) *Illa vero est doctrina, quam ex eo percepimus et vobis tradimus.* Ἡ ἀγγελία, pro qua multae editiones impressae habent ἐπαγγελία est vera lectio; hanc enim exhibent optimi codices, versiones antiquissimae et Patres. Probarunt eam *Millius, Wetstenius* et *Grotius*, et receperunt in textum *Bengel, Griesbach, Matthaei, Knappius*. Merito. Accedit quod de ἐπαγγελία, *promissione* h. l. non est sermo, sed de institutione. Ἡ ἀγγελία *est, quicquid nunciatur, mandatum, doctrina, institutio, religionis praeceptum.* ὅτι ὁ Θεὸς — οὐδεμία) *Deum ita esse purum, et perfectissime sanctum, ut plane nihil mali ipsi insit.* Τὸ Φῶς, *lux*, res purissima, et gratissima, cui magna beneficia et commoda debemus, est imago *rectae cognitionis, moralis perfectionis, felicitatis.* Per se igitur haec verba significare possent: Deus est *scientissimus*, vel *sanctissimus*, vel *beatissimus*, vel *dator felicitatis.* Hoc loco autem verti debent: *Deus est sanctissimus*; nam totus locus agit de hominum similitudine cum Deo, ea parte, ut et homines fugiant vitia et sint sancti. Non excluditur tamen veri et boni cognitio. Contrarium est σκοτία *moralis imperfectio.* Nam *tenebrae* ingratae sunt, symbolum ignorantiae et vitiorum, ut saepe habuimus.

6. Ἐὰν εἴπωμεν — τὴν ἀλήθειαν) Sensus est: *Si vitiis indulgemus, et tamen dicimus, nos esse veros Dei cultores* (vide modo dicta ad v. 3.) *mentimur aperte, nec veri sumus studiosi.* Ἐν τῷ σκότει περιπατεῖν,

 in

in tenebris versari, i. e. in ignorantia et vitiis vivere Ποιεῖν τὴν ἀλήθειαν, *sincere agere*, ut. Io. III, 21.

7. Ἐὰν δὲ — ἐστιν ἐν τῷ φωτί) *Si autem sanctitati studemus, quemadmodum ipse semper rectissime agit.* Τὸ φῶς utrumque, cognitionem veri boniqne, et vitam huic cognitioni consentaneam, significare videtur. Deus *in luce versari* dicitur, quia novit omnia, fine erroris labe, et femper rectiffime agit. κοινωνίαν — ἀλλήλων) *Ea res nos inter nos amicos facit*, ut nos amemus Deum, et nos amemur ab eo. καὶ το αἷμα — ἁμαρτίας) *Et propter mortem Iesu Christi, filii eius, condonata sunt nobis omnia peccata*, fc. vitae anteactae; tum demum mors Chrifti proderit nobis ad remiffionem peccatorum, noftramque tranquillitatem. Αἷμα, *mors cruenta nex*, ut Hebr. IX, 18. Haec mors cruenta Chrifti *purgare*, et liberare nos a peccatis dicitur, quia vere poenitentibus et credentibus omnia peccata prioris vitae remittuntur.

8. Ἐὰν εἴπωμεν — ἔχομεν) i. e. *Si negamus, nos peccasse.* Diftinguere folent interpretes phrafes ἔχειν ἁμαρτίαν, *ex ignorantia et infirmitate peccare*, et ποιεῖν ἁμαρτίαν, *proaeretice peccare.* Pofteriorem phrafin de iis ufurpari, qui fcelefte vivunt, verum eft, et patet inprimis ex c. III, 6. fqq. Ἔχειν ἁμαρτίαν autem videtur fignificare: *ullo modo peccare*, five fiid at ex ignorantia, five fponte et ex confuetudine. *Negare se peccasse* ii dicuntur, qui negant *se peccando culpam incurrisse*, ideoque aut excufant prorfus, aut emolliunt ex parte quod egerant; qui diffimulant culpam, et vacuos fe a culpa fimulant. Hic loquendi mos confirmatur ex Ier. II, 25. ubi

ubi permutantur phrases: *non peccavi, et nullam commerui poenam.* Igitur describuntur hic homines, qui neque dolent de peccatis a se commissis, neque veniam peccatorum rogant, neque melius vivere sibi proponunt. ἑαυτὰς — ἐν ἡμῖν) *Imponimus nobis ipsis, et nunc est in nobis studium veri.* Nostro maximo malo nos seducimus. Vel ἀλήθεια pro *religione.* *Non retinemus veram religionem.* Sensus igitur huius commatis est: Qui se expertes esse culpae putant, ii se ipsos decipiunt; nihil proficiunt apud Deum, penes quem est talia iudicare, non assequuntur id, quod speraverant excusando se affecuturos, ut poenas evadant, earumque metum animo penitus expellant, sed ferent sentientque damna peccati, quicquid simulaverint et excusaverint.

9. Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν) i. e. Si facta nostra, per quae a norma Dei discessum esse agnovimus, improbamus sine ulla excusatione, iudice Deo nos dignos esse incommodo non negamus, de reliquo Deum imploramus, ut nobis propitius sit etc. Res omnis redit ad animi iudicia de malefacto, et sensum integrum atque severum his iudiciis annexum. Vid. *Mori additamentum disputationis de homine submittente se Deo* p. XV. f. πιστὸς ἐστι — ἀδικίας) Πιστὸς, *fidelis*, qui stat promissis. Δίκαιος, *bonus, lenis.* Sic δικαιοσύνη est *bonitas, benignitas* Ps. CXII, 9. et aliis locis. Ἀδικία, hic, ut saepius, sumitur pro omni malitia et perversitate, ut Luc. XIII, 27. Καθαρίζειν, *purum declarare, absolvere.* Si confiteamur peccata nostra. *Deus pro sua veracitate et benignitate nobis peccata remittit, omnemque culpam tollit.*

10. Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν) Repetit aliis verbis, quod supra v. 8. dixerat, ut eo magis a tam ingrati animi crimine nobis caveamus. Tales repetitiones multum usitatae sunt huic Apostolo. ψεύστην ποιοῦμεν αὐτόν) *Habemus eum pro mendaci*; hoc enim est *mendacem facere*. Deus et per naturam, et per revelationem declaravit, quid voluntati suae sit contrarium; declaravit etiam, quisquis vitiosus sit et peccet, eum hactenus obnoxium Deo esse, fontem, venia indignum. Rom. III, 8—35. Unde qui unus e multis homo est, quorum nemo sine vitio nascitur et vivit, et culpae tamen se expertem putat, is veluti disertis verbis negat, Deum vere id declarasse, docerique voluisse. καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν) *Et doctrinae eius non credimus*; obsequimur doctrinae, notionem naturamque virtutis et vitii, atque discrimen utriusque tollimus. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ religio, quae a Deo revelata est, ut saepe in Evangeliis. Cf. Io. V, 38. VIII, 37.

CAP. II.

1. Τεκνία — ἁμάρτητε) Ταῦτα γράφω ὑμῖν, tum quae praecessere, de studio sanctitatis et confitendis Deo peccatis, tum quae sequentur. Ἵνα μὴ ἁμάρτητε, ut a peccatis eo magis caveatis vobis. Posteaquam Christus semel nobis omnia peccata condonavit, huc oportet nos omnibus studiis eniti, ut innocentiam servemus illibatam. καὶ ἐάν — δίκαιον) Καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, *si tamen quis relapsus fuerit in aliquod peccatum*, si post adeptam veniam peccaverit imbecillitate, ignorantia, praecipitantia, sc. non est quod desperet de venia. Παράκλη-

κλητος h. l. eſt *opitulator*, *deprecator*, *advocatus*, qui nos metu et malo liberat. Sic apud Philonem de Iof. p. 56c. D. *Iosephus* fratribus fuis dicit: ἀμνηστίαν ἁπάντων παρέχω τῶν εἰς ἐμὲ πεπραγμένων. μηδενὸς ἑτέρου δεῖσθε παρακλήτου, *nullo vobis deprecatore opus est.* Vid. Io. XIV, 16. *Si deliquimus*, inquit Ioannes, et ſolliciti ſumus de noſtris peccatis, *habemus Iesum, qui nobis opem fert apud Patrem suum.* Quemadmodum homo in communi vita, ſi habeat adiutorem, eo fretus tanto confidentius aliquid expectat, ſic nos, de venia peccati ſolliciti, tanto confidentius veniam expectamus, freti Ieſu, qui eſt ἱλασμὸς περὶ τῶν ἁμαρτιῶν, v. 2. Δίκαιος, *innocens*, omnis peccati plane expers. Haec enim huius vocis eſt ſignificatio in iis locis, ubi Chriſtus deſcribitur ut auctor ſalutis. 1 Petr. III, 18. Hebr. VII, 26. Eo confidentius Ieſu freti ſperamus veniam, quoniam ipſe inſons eſt, ut ſibi non opus ſit venia, ſed ut eam aliis praeſtet.

2. Καὶ αὐτὸς — τοῦ κόσμου) Ἱλασμὸς, pro ἱλαστὴς, more Hebraeo *propitiator*, qui veniam peccatorum nobis conciliat. Ἱλασμὸς et ἐξιλασμὸς, apud LXX. frequens pro חַטָּאת, כֹּפֶר, *sacrificium pro reatu*, e. g. Ezech. XLIV, 27. Pſ. XLIX, 8. Ἡμῶν, refertur ad Chriſtianos. Περὶ ὅλου τοῦ κόσμου ſc. ἁμαρτιῶν. Ὁ λος ὁ κόσμος, *universum genus humanum.*

3. Καὶ ἐν τούτῳ — τηρῶμεν) *Iam vero ea re, cognoscimus, nos illum recte nosse, si eius praecepta observaverimus.* Αὐτὸν referendum eſt ad Ieſum Chriſtum de quo verſu praecedente ſermo fuerat, et quidem quatenus

Clem. Cyr. Cypr. Auguſtino, Hier. Fulgentio. Περιπατεῖν, הָלַךְ, *vitam instituere.* Quos amamus ob virtutem, eos imitari in eadem virtute debemus. Si Pythagorici Pythagoram, Stoici Zenonem, Academici Socratem imitantur, quanto magis Chriſtum Chriſtiani?

7. Ἀγαπητοὶ — εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς) *Dilecti, praeceptionem non incognitam scribo vobis, sed veterem praeceptionem, quam habuistis semper.* Ἀγαπητοὶ pro ἀδελφοὶ habent multi codices, verſiones et Patres. Quid hoc loco ſit ἐντολὴ καινὴ, non ſatis clarum eſt interpretibus. Equidem cum *Hammondo* et aliis refero ad id, quo modo v. 6. dixerat Apoſtolus, ut ſenſus ſit: *Id, quod modo scripsi,* (de imitando Chriſto et fugiendis vitiis,) *non est novum sed vetus illud praeceptum, quod statim ab initio religionis christianae traditum est vobis.* Non *novum*, i. e. non incognitum eſt, quod vobis modo ſcripſi. Videtur hoc opponi falſis Apoſtolis qui novas doctrinas ſpargebant; qui non exemplum Chriſti, ſed ſua commenta aliis proponebant. Se autem nihil aliud docere dicit Ioannes, quam veram, et ab ipſo Chriſto traditam diſciplinam. Ἐντολὴ hic ſumi poteſt, et fortaſſis etiam debet collective, pro *complexu plurium praeceptorum*, vel praecipuis religionis chriſtianae doctrinis, ut 2 Petr. II, 21. III, 2. Hebr. VII, 18. IX, 19. Tum abſolute poſſunt intelligi haec verba, ſine reſpectu ad praecedentia hoc ſenſu: Religionis doctrinae, quas ego vobis trado, de neceſſitate peccata fugiendi, et ſancte vivendi non ſunt novae, ſed iam ab initio Evangelii omnibus cognitae. Plerique interpretes novam hic inchoari doctrinam, et totum quod ſequitur, ad proximi amorem referendum eſſe

esse existimant. Hoc praeceptum, ut putant, *vetus* dixit Apostolus, quia neque Christianis iam initiatis, neque Patribus antiquis novum esse debet; quum diserte Levit. XIX, 18. scriptum fuerit: Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Idem vero praeceptum dixit *novum*, quod tam diu sepultum quasi latuisset, neque aut servatum, aut satis intellectum fuisset. Vide quae annotavimus Io. XIII, 34. Sed de hoc praecepto amoris Ioannes hoc loco nondum diserte locutus erat, et illud quod sequitur v. 9. 10. nimis remotum esse videtur. Quare hanc explicationem merito deferendam esse puto. ἡ ἐντολὴ — ἀπ' ἀρχῆς) Ἀπ' ἀρχῆς deest in multis; sed quoad sensum retineri potest, ab initio Christianismi vestri; in elementis religionis hoc didicistis. Sensus est: *Praeceptio* (inquam) *vetus est doctrina illa, quam percepistis ab initio*, nempe ex me, et reliquis Apostolis, sub auspicium Evangelii annunciati. Hanc doctrinam reiecerant ex parte falsi doctores.

8. Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν) *Rursus novam praeceptionem scribo vobis.* Nova praeceptio, opposita veteri, iam ab initio Evangelii (ἀπ' ἀρχῆς) cognitae, videtur esse praeceptio, quae ab initio religionis non statim cognita, sed postea demum tradita fuit. Quaenam autem sit haec ἐντολὴ καινή, difficile dictu est. Possunt haec verba absolute intelligi, ut Ioannes hoc velit: Praeter illas religionis doctrinas veteres, iam ab initio vobis cognitas, alias etiam nunc vobis trado, antea vobis non adeo cognitas, quales fuerant illae c. I, 7. II, 1. 2. Fortassis *doctrina nova* a Ioanne dicitur enunciatum, v. 9. s. *de amandis aliis.* Hoc praeceptum novum commemoratur Io-

Io. XIII, 34. et *κατ' ἐξοχὴν* inter Christianos novum dici solebat. Quo sensu sic dicatur, explicavi ad illum Ioannis locum. Ὁ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, *quod quidem verum est*, scilicet hanc esse novam ἐντολὴν, *in illo et in nobis*, i. e. *respectu illius et nostri. Respectu illius*; ipse enim novo modo nos amavit, dum pro universo genere humano vitam suam profundere voluit; *respectu nostri*, nunc enim alios amamus eo modo, quo ille nos amavit. Sic MORUS explicavit haec verba. Vid. eius *praelectiones exeget*, *in tres Ioannis epistolas*. Lips. 1796. Alii vertunt: *Certo tamen sensu praeceptum novum scribo vobis*. Doctrinam illam, quae vobis quondam nova fuit, quum eam primum audivistis, eam per hanc epistolam repeto. Nam τὸ πάλιν non ἐμμενετικὸν modo est, deque eadem re agi docet, sed et ita ponitur, ut contrarium ab eo quod iam dixerat, designet; ut si dicam: ἡ ἐντολὴ, πῆ μὲν ἐ καινὴ, πῆ δὲ καινὴ, *praeceptum hoc ex parte novum, ex parte autem novum non est*, et utriusque caussas reddam. Sed priorem interpretationem praefero. Pro ὑμῖν habet ἡμῖν Codex alexandrinus, cum codicibus latinis et graecis nonnullis, atque Hieronymo. ὅτι ἡ σκοτία — φαίνει) *Nam ignorantia rerum divinarum decrescit, et intelligentia melior luculentius elucescit*, vel etiam: ignorantia decrescere et melior cognitio magis elucescere debet. Σκοτία hic est *tempus tenebrarum*, ἀγνοίας χρόνος, ut Act. XVII, 30. Cf. etiam Eph. V, 8. Rom. XIII, 12. Παράγεται, Praesens pro praeterito. Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, *lux illa magna*, nempe melioris doctrinae. Quod in re quaque eminet, solet ἀληθινὸν dici, ut Io. I, 9. Ea etiam vobis scribo, quae ab initio non omnibus cognita

erant,

erant, quia non fubfiftendum eft in primis religionis rudimentis, fed crefcendum eft in cognitione. Tales doctrinae, quae tum temporis non omnibus Chriftianis notae erant, fed ab iis tamen, ad quos Ioannes fcribebat, pro veris agnofcebantur, vel agnofci debebant, videntur fuiffe illae, quae v. 9. ff. commemorantur.

9. Ὁ λέγων — ἕως ἄρτι) *Qui putat se meliori cognitione praeditum esse, nec tamen proximum diligit, is adhuc in ignorantia et vitiis versatur*, non habet veram religionis cognitionem. Haec doctrina omnino nova videri poterat nonnullis. Poft ὁ λέγων fupple ἑαυτὸν. *In luce versari*, i. e. recta cognitione veritatis praeditum effe. Ἀδελφὸς, *proximus*, five Iudaeus, five alienigena. Omnes enim homines propter Chriftum diligere debemus, Matth. V, 44. feqq. Ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστιν ἕως ἄρτι, is etiam nunc, poftquam tanta lux apparuit, manet in ignorantiae tenebris, fi non craffioribus illis paganorum, certe Iudaicis. Odium humani generis obiectum fuiffe Iudaeis, notum eft.

10. Ἐν τῷ φωτὶ — οὐκ ἔστιν) Ἐν τῷ φωτὶ μένει, i. e. eo ipfo declarat et oftendit, *se constantem esse in accepta scientia et virtute*. Καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, *et in animo eius non est occasio labendi peccandique*. Ἐν αὐτῷ, *in eius animo et pectore*. Affectus noftri, cupiditates funt offendicula virtutis; fed in animo eius, qui alios vere amat, et vere Chriftianus eft, non eft invidia, iracundia; non eft implacabilis, durus et inhumanus. Σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, *in eo nullum obstaculum* (virtutis) *est; nihil est, quod eum*

eum impediat, quo minus nempe in cognitione veri, et virtutis studio crescere possit.

11. Ὁ δὲ μισῶν — ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ) Sensus est: *Talis homo saepe et multam delinquit;* non enim singula sunt urgenda. Ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστι, *in maxima rerum divinarum ignorantia versatur.* Ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, vita et moribus ostendit, se destitutum esse luce veritatis. Καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, *neque novit, quo tendat*, ex omni parte errat et peccat, iudicando, appetendo, agendo; est similis coeco, qui non cernit rectam viam. —

12. Γράφω — ὄνομα αὐτοῦ) *Scribo vobis, dilectissimi; nam remissa sunt vobis peccata eius caussa.* Sensus huius loci melius patescet, si cum *Carpzovio* sumimus, propositionem et thesin primariam contineri versu 15: μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ. Certe verba illa aliquoties repetita, γράφω. ἔγραψα. item nomina illa aliquoties repetita, τεκνία. πατέρες, νεανίσκοι porro repetitae eaedem caussae impellentes: haec et alia, tali serie collocata, plane indicant orationem continuari, nec nisi post verba ἐν τῷ κόσμῳ interstinctionem maiorem apponendam esse. Ex Mori sententia in omni hoc loco γράφω est: *cogitate, quare ego hoc vobis scribam;* ἔγραψα, *tenete quaeso, quod scripserim;* estque repetitio, qua inculcatur id, quod scripserat antea. Inculcatur autem ideo, ut possit v. 15. exinde concludi: ergo nolite perversitati operam dare. Sed non multum interest, an γράφω ad superiora, an vero ad v. 15. referatur; nam sensus manet idem. Τεκνία, i. e. *dilectissimi.* Hac com-

compellatione generaliori omnes Christianos complectitur Ioannes, ut supra v. 1. Verba: ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν — αὐτοῦ, rationem continere videntur, quare Christiani non debeant Deo praeferre mundum, v. 15. nam venia peccatorum semper esse debet argumentum sanctitatis. Alii sic connectunt: γράφω ὑμῖν, *in memoriam vobis revoco per hanc Epistolam*, gratulans nempe felicitati vestrae. Ὅτι ἀφέωνται — ὄνομα αὐτοῦ, *remissa esse vobis peccata eius caussa.* Meministis, id vobis dictum in baptismo. Sed priorem rationem nunc praefero.

13. Γράφω — ἀπ' ἀρχῆς) *Scribo vobis Patres; nam cognoscitis aeternum*, vel ut MORUS exponit: *Cogitate quaeso, senes, quare haec vobis scribam; quoniam scilicet cognovistis aeternum*, (filium Dei.) Communis fere interpretum sententia est, haec discrimina Christianorum, *senum*, *puerorum*, *adolescentum*, non secundum aetatem, sed secundum gradus diversos eius profectus, qui in Christo est, intelligi debere. Vide 1 Cor, III, 2. Hebr. V, 13. Eph. IV, 13. Sed recte possumus etiam intelligere senes, adolescentes et pueros aetate; nam verba haec nude ponuntur, nec additur quidquam ratione intellectus aut profectuum. Sunt autem haec dicta oratorie. Solent nempe qui ad alios verba faciunt saepe singulorum ordinum, singularumque aetatum homines alloqui, non quod haec vel illa admonitio ad unius conditionis homines pertineat, sed ut declarent, se omnibus ac singulis aliquid dicere posse. Ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς, nam cognoscitis *aeternum*, Iesum Christum, salutis auctorem, qui non solum longaevus est, verum etiam semper fuit apud patrem. Ergo non decet vos praeferre

ferre huic aeterno, qui vobis aeternam salutem largiri potest, et largiri vult, res caducas, et cito perituras, v. 17. Ὁ ἀπ' ἀρχῆς h. l. non videtur esse Pater; nam diserte ab eo discernitur. Formula valet idem, quod verba notissima Io. I. 1. ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. Νεανίσκοι dicuntur ii, qui militaris sunt aetatis. Ὁ πονηρός, *malignus*, κατ' ἐξοχὴν vocatur Satanas. Hic autem intelliguntur mali affectus, et peccatorum illecebrae, Satanam habentes auctorem. *Adolescentibus*, et viris fortibus ac robustis tribuitur victoria supra fortissimum et robustissimum. Ceterum hoc iuvenibus non ita erat proprium, ut non posset ad patres etiam transferri; nam hi idem fecerant; sicuti et iuvenes et patres quoque cognoscebant patrem, id quod παιδίοις tribuit.

14. Ἔγραψα — ἀπ' ἀρχῆς) *Tenete, quaeso, senes, quod scripserim, vos cognovisse Iesum, filium Dei. Tenete quaeso, iuvenes etc.* Repetit Apostolus, quod dixerat, monens senes et iuvenes, ut recordentur, quibus mediis pervenerint ad eam felicitatem, semperque enitantur ad perfectiora. Quod omittit pueros, manifesto est indicio, haec non ita referenda esse ad aetates singulas, ut aliae aetates excludantur. Illud prius καὶ post ἰσχυροί ἐστε, fortassis h. l. valet *quia*: quales usurpationes particulae copulativae frequentes Hebraeis. Et videtur esse metathesis, pro ὅτι ἰσχυροί ἐστε καὶ νενικήκατε τὸν πονηρὸν, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὑμῖν μένει. Sensus est: *Quod vos, senes, cognoscitis aeternum et vos, iuvenes, satis robusti estis, ad vincendum Satanam, ut modo scripsi, id debetis institutioni in doctrina divina, quam retinetis.* Sequitur v. 15. thesis primaria. Vobis haec scribo, inquam.

15.

lectantur, ut ſunt *opes*, pecuniae, ſpectacula etc. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, *fastus in vestitu et cultu reliquo*, *ostentatio*. Sunt haec exempla pravae cupiditatis, neque hic vitia cardinalia ſunt quaerenda. Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, *non est in his perfectio moralis*; non conveniunt haec voluntati Patris.

17. Καὶ ὁ κόσμος — αὐτοῦ) Ὁ κόσμος, *homines mundani*. Hi pereunt, et perit id, quo delectantur, morte finem imponente omnibus mundanis defideriis. Caduca omnia, et cito tranſeuntia. Poteſt etiam ὁ κόσμος ut v. 15. ſumi pro cupiditate rerum terrenarum, vel omnigena pravitate. Cupiditatibus per adſpectum rerum externarum excitatis non poterimus olim, poſt mortem corporis indulgere. ὁ δὲ ποιῶν — αἰῶνα) *Qui autem voluntati Dei obsequitur*, virtutem ſectatur, *aeterna vita* (felicitate) *fruetur*, non deſinet exercere virtutem, nec deſinet largiſſima percipere virtutis praemia; nam virtus eſt aeterna, exercitio et praemio.

18. Ἐσχάτη ὥρα ἐστί) Varie explicantur haec verba 1) *Ultima aetas mundi*. De hac ſermo non poteſt eſſe hoc loco; nam loquitur Apoſtolus de rebus brevi tempore poſt eventuris. 2) *Tempus proximum excidio urbis, templi, ac reipublicae Iudaeorum*; ſed nec hoc intelligi poteſt, ſi, ut nonnulli volunt, regnante Domitiano ſcripta eſt haec Epiſtola. 3) *Tempus periculosum*. Ἔσχατος, *periculosus*, *pessimus*, ſicut *ultima extrema pati* Latini dicunt. 4) *Tempus futurum*, ex Hebraismo בְּאַחֲרִית הַיָּמִים intelligit b. *Zachariae*, haec verba ex vaticinio quodam, tum temporis ſatis noto, deſumta eſſe putans. Senſus itaque eſſet: *Instat nunc tem-*

'Ο ἀντίχριστος, *adversarius Christi.* 'Αντὶ in compositis tam eum indicat, qui se parem fert alicui, quam qui alteri repugnat et adversatur. Cf. infra c. II, 22. et c. IV, 3. Hoc loco intelliguntur falsi doctores, quorum vita et doctrina Christo adversabatur. Hoc 'Αντιχριστὰς vocat Ioannes, nomine in his Asiae locis, tunc, ut videtur, usitato: quod etsi in scriptis Paulinis non legitur, (fortasse enim est serius inventum) tamen dubitari vix potest, quin sensu eodem ὁ ἀντικείμενος dicatur 2 Thess. II, 4. Ceterum Ioannis verba aperte indicant, non in unum, sed in plures illud nomen convenire. Ioannes ipse describit hos homines v. 19. 22. 23. Cap. IV, 3. et 2 Epist. v. 7. unde perspicimus, istos impostores simulasse, se christianam religionem suscepisse; et tamen docuisse, Iesum non esse Messiam. Interpretes adducunt Haereticos multos, ut Nicolaitas, Nazaraeos, Cerinthianos, Gnosticos etc. Alii intelligunt impostores, qui post excidium Hierosolymorum falso sibi Messiae titulum vindicabant, ac proinde Christo contrarii erant, quales illo tempore plures fuisse, ex Iosepho constat. Sed de his Ioannes non loquitur, ut ex ipsa horum impostorum descriptione patet. Negarunt tamen isti impostores, *Iesum* esse *Christum*, sive, quo idem denotatur, *Dei filium*. Quibus vero inducti rationibus ita statuerint, planissime exposuit Ioannes c. IV, 2. 3. et 2 Epist. v. 7.

19. 'Εξ ἡμῶν — ἦσαν ἐξ ἡμῶν) *Egressi sunt quidem ex nostra societate, sed non erant nostri,* i. e. non vera erant membra societatis nostrae; non ex animo erant Christiani. Fuerant igitur Christianorum coetui antea adscripti, sed post sua sponte inde egressi, commentis per-

niciofiffimis turbarunt ecclefiam. *εἰ γὰρ — μεθ' ἡμῶν*) Si illi tunc ex animo fuiffent Chriftiani, quum ifta incipe-rent, non deferuiffent coetus noftros. *ἀλλ' ἵνα — ἐξ ἡμῶν*) Ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, fupple: *permissum hoc est a Deo*, quod idem eft, *egressi sunt ex nobis*, quod Syrus hic addit; modo fuppleas, provido Dei permiffu. Οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν, i. e. non omnes, qui in noftris funt coetibus, animo funt Chriftiani. Poteft etiam poft *ἀλλ'* fuppleri *ἐξῆλθον ἐξ ὑμῶν*, ut fenfus fit: *verum ideo discesserunt e coetibus nostris, ut proderent ipsi, nullum eorum vere e coetu nostro fuisse.*

20. Καὶ ὑμεῖς — ἁγίου) *Vos autem recta religionis divinae notitia imbuti estis. χρίσμα ἔχετε, uncti estis.* Proprie ex moribus Orientis homo dicitur *ungi*, *quum inauguratur muneri*. Pro illo igitur: *vos uncti estis*, poni poteft: *inaugurati estis*, fcilicet Chriftianifmo. Chriftiani inaugurari poffunt per baptismum, per facram coenam, per inftitutionem. Ex collatione v. 24. 27. apparet, unctionem h. l. effe *primam institutionem in religione christiana*, cuius fructus et effectus eft *scientia* verae religionis, v. 20. 21. 27. Quum igitur res a fcriptore fatis explicetur, non audiendi funt qui unctionem diverfam ab inftitutione ftatuunt. Ἀπὸ τοῦ ἁγίου, a Deo, qui in V. T. *Sanctus Israelis* dicitur, atque ut unus verus Deus venerandus eft, vel *a Christo*. *καὶ οἴδατε πάντα*) *Omnia*, quae nempe ad falutem, et ad vitandos impoftores funt neceffaria; qualia funt: regnum Chrifti non effe de hoc mundo Io, XVIII, 36. danda Caefari, quae Caefaris funt, Matth. XXII, 21, gladii ius non arripiendum, XXVI, 52.

21. Οὐκ ἔγραψα — οἴδατε αὐτὴν) *Non scripsi vobis*, i. e. non ea mihi fcribendi fuit cauffa, *quasi ignotum vobis esse veram doctrinam putarem*; alioqui fcilicet longiori vobiscum ufurus fermone. Ὅτι per *tanquam* bene expofuit Latinus. Ἀλήθεια *vera religionis doctrina.* Ἀλλ' οἴδατε αὐτὴν, fed eam ipfam ob cauffam haec fcribo vobis: *quia vos tenere et intelligere veritatem scio.* καὶ ὅτι — ἐκ ἔςι) *et quia intelligitis, nullum errorem originem habere ex vera religione.* Illud καὶ conftruendum cum οἴδατε, quod praeceffit. Πᾶν, poftpofito ἐκ apud Hebraeos graece fcribentes, univerfaliter negat. *Nullum errorem habere originem ex vera religione.* Ψεῦδος, *error, falsa doctrina*, opponitur verae ab Apoftolis traditae religioni.

22. Τίς ἐςιν — ὁ Χριςός;) *Quis potest maior esse impostore eo, qui Iesum Messiam esse negat?* Comparate haec fumenda, quum fint et alia impoftorum genera. Ἀρνεῖσθαι, addita particula negativa, quam Latini omitterent, nihil aliud eft, quam firme negare. ἔτος ἐςιν — τὸν υἱὸν) *Is est adversarius Christi, Patri et Filio detrahens fidem.* Ὁ ἀντίχριςος, cf. fupra v. 18. Ἀρνεῖσθαι h. l. paullo aliter fumitur, quam fupra, et fignificat, *fidem et auctoritatem alicui detrahere*, ut Actor. III, 13. 14. Negare τὸν πατέρα igitur non eft, negare Dei exiftentiam, et ita ἄθεον effe, fed negare, *patrem misisse filium saluberrimo hominibus consilio; negare patris beneficia, per Iesum hominibus exhibita*, ut Morus recte explicat. Qui Iefu directe detrahit fidem et auctoritatem, is per confequentiam etiam Patri eam detrahit. Pater enim omni modo id egit, ut Iefu auctoritatem conciliaret. Io. V, 36. VI, 27. VIII, 54.

23. Πᾶς ὁ ἀρνέμενος — ἔχει) *Qui filio fidem detrahit, is nec Patrem colit.* Ἔχειν τὸν πατέρα, *veram Patris cognitionem habere, eumque colere.* Nam ἔχειν Θεὸν, et κοινωνίαν ἔχειν μετὰ Θεῦ, et εἶναι ἐν Θεῷ in hac epiſtola permutantur, indicantque omnem illam neceſſitudinem, religione effectam, quae hominibus cum Deo intercedit. Cf. etiam v. 24. Addunt codices multi, cum Verſionibus et Patribus haud paucis: ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει, qui Ieſum pro Meſſia et filio Dei agnoſcit, is et Patrem vere cognoſcit, eiusque voluntatem ſibi notam eſſe oſtendit. Receperunt haec verba in textum Griesbachius, Matthaei, Knappius.

24. Ὑμεῖς ὃν — μενέτω) *Vos igitur retinete eam doctrinam, quam ab initio* (annunciati Evangelii) *accepistis.* Eſt conſtructio κατὰ σημαινόμενον, ut et infra v. 27. Incipit enim orationem quaſi dicturus: vos, quod ab initio audiſtis, retinete: ſed pro illo *retinete*, poſuit, quod idem valet: *maneat in vobis.* Ἀπ' ἀρχῆς, ſc. quum primum annunciatum eſt vobis Evangelium, quod ex ſubiecta materia apparet. ἐὰν ἐν ὑμῖν — μενεῖτε) *Vos in filio et Patre permanebitis*, i. e. eritis iis coniunctiſſimi, eorumque favore fruemini; proinde felices eritis; accipietis id, quod vobis Deus per Filium promiſit.

25. Καὶ αὕτη — αἰώνιον) *Id vero, quod nobis promisit, est felicitas aeterna.* Ἐπαγγελία h. l. eſt ipſum bonum vel beneficium promiſſum. Αὐτὸς, nempe filius Dei, nomine Patris. Τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, eſt conſtructio ſimilis illi: *Urbem quam statuo vestra est:*

niſi

nisi quod ibi Accusativus ante verbum ponitur, hic post verbum.

26. Ταῦτα ἔγραψα — ὑμᾶς) Περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς, *propter eos, qui vos in errores inducere conantur.* Περὶ, *propter*, ut Matth. IV, 6. Nihil tamen vetat, quo minus retineamus consuetam significationem *de*. Commonere volui vos de illis, ne vos ab ipsis decipi patiamini. Deinde vertendum est: Qui vos seducere *conantur*; nam verba quae effectum aut actionem indicant, saepe intelliguntur de conatu.

27. Καὶ ὑμεῖς — ἐν ὑμῖν μένει) *Quam enim vos ab eo institutionem accepistis, eam* ad hunc usque diem *tenetis.* Καὶ ὑμεῖς, *ad vos autem quod attinet.* Nominativus ὑμεῖς absolute positus est, usitata Graecorum ellipsi. Si quis malit construere ita: καὶ τὸ χρίσμα ὃ ὑμεῖς ἐλάβετε, perinde est. Χρίσμα, ut supra v. 20. Ἀπ' αὐτοῦ, a Christo. καὶ οὐ — ὑμᾶς) Τις, nempe ex his impostoribus, et falsis doctoribus. Non opus est, ut ab aliis novam doctrinam discatis. Non negat Apostolus, admonitione saepe opus esse ad explenda pietatis officia. ἀλλ' ὡς — μενεῖτε ἐν αὐτῷ) *Atque institutio illa, uti de omnibus vos edocet, ita et vera est, et neutiquam erronea, manete igitur in iis, quae didicistis.* Prius καὶ est pro οὕτω. Ψεῦδος valet hic ψευδές. Deinde idem bis dicitur, primum affirmando, deinde negando oppositum. Μενεῖτε vel est bene sperantis et ominantis, vel futurum pro imperativo.

28. Καὶ νῦν — παρρησίᾳ αὐτοῦ) *Nunc igitur, Carissimi, perseverate in coniunctione cum eo, ut, quando ve-*

veniet, bonam habeamus fiduciam, nec repudiemur ab eo, in adventu eius futuro. Καὶ νῦν, quamdiu in his terris vivitis; opponitur enim: *quum veniet,* in adventu eius. Αἰσχύνεσθαι ἀπό τινος est hebraismus, verb בוש, *erubescere,* contracti cum מ. Erubescere coram Deo, est ab eo repudiari, non agnosci pro veri nominis Christiano.

29. Ἐὰν εἰδῆτε — γεγέννηται) Δίκαιος, *bonus,* semper rectissime agens. Γινώσκετε, *scitote*, vel *scitis.* Ποιεῖν τὴν δικαιοσύνην, *virtutem exercere.* Ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται, i. e. pro filio ab ipso agnoscitur. Nam *ex Deo natum esse* idem est ac τέκνον Θεοῦ εἶναι, *amari a Deo, beneficiis ab eo ornari,* sed et quoad cogitandi, sentiendi et agendi rationem Deo esse similem, (2 Petr. I, 4.) imitari Deum, ut filii bonae indolis Patres imitari solent. Transit Apostolus de Christo ad Deum, quanquam nomine Dei non expresso, ut mox III, 5. et 16. a Deo ad Christum.

CAP. III.

1. Ἴδετε — κληθῶμεν) Ἴδετε, *cogitate.* Nova excitatur attentio; sed cohaeret oratio cum superioribus. Ἀγάπη hic metonymice est *documentum amoris, beneficium.* Τέκνα Θεοῦ vocantur veri Christiani ab ipso Christo, qui falli non potest, Matth. V, 45. Quo sensu, dictum est modo ad c. II 29. Post κληθῶμεν addunt καὶ ἐσμεν multi codices, versio arab. Erp. Copt. Vulg. harl. Aug. item Syr. utr. Aeth. διὰ τοῦτο — αὐτόν) Sensus est: *Qui alieni sunt a religione nostra (Nicht Christen) non intelligunt hanc nostram dignitatem et felicitatem.*

tem, *quia Deum non norunt*, neque eius doctrinam perfpectam habent. Ὁ κόσμος, Iudaei et Pagani, alieni a religione chriftiana. Eft in his verbis confolatio. Tractant nos contumeliofe, quia coeci funt in rebus divinis.

2. Νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, *nunc iam habemus dignitatem filiorum Dei.* Diligimur a Deo, quoniam eius fimiles fumus fanctitate. Vid. Cap. II, 29. Καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα, *sed nondum apparet* hominibus mundanis) *quanta futura sit nostra dignitas*; vel: nondum per experientiam innotuit nobis, quales futuri fimus. Καὶ hic eft pro adverfativa. Τί folet etiam ad qualitates referri. οἴδαμεν δὲ — ἐσόμεθα) *Scimus autem, quando apparuerit* (quaenam fit noftra dignitas vel, quando per experientiam innotefcet) *nos ei fore similes.* Οἴδαμεν δὲ eft formula loquendi Ioanni ufitata, faepiffime nihil aliud indicans quam *rem certam*, et verti poteft plerumque *sane, certissime.* Ἐὰν φανερωθῇ, fc. τί ἐσόμεθα, et ἐὰν pro ὅταν. Alii fupplent ὁ Χριστός, ut fenfus fit: Simul atque apparuerit Chriftus, redditurus cuique pro fuis factis praemia. Ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, fc. magis quam nunc, non bonitate tantum, fed aeternitate, et beatitudine. Non amplius peccato, non morti erimus obnoxii. Confummatior erit noftra cognitio, confummatus virtutum amor. Ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι, i. e. clare et perfpicue eum cognofcemus; non *obscure*, ἐν αἰνίγματι, fed πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, 1 Cor. XIII, 12. proinde etiam non amplius fpe erimus felices, fed liquidiffima cum Deo felicitate fruemur. Nam *videre* faepe etiam de fructu et ufura ufurpatur. Praecipue tamen hoc fpectari videtur, accuratam et ve-

ram Dei cognitionem foꝛe cauſſam maioris illius cum Deo ſimilitudinis; nam quo accuratius aliquem novimus, eo magis ipſum imitari, eo ſimiliores eius fieri poſſimus. Eadem accuratior Dei cognitio erit etiam fundamentum maioris noſtrae felicitatis.

3. Καὶ πᾶς — ἁγνός ἐστι) *Proinde qui in illo hanc spem ponit, purum se praestat* (a ſceleribus) *quemadmodum ille est purus* et ſanctus. Τὴν ἐλπίδα ταύτην, *hanc spem*, ut ſit conſors aeternae beatitudinis, et maioris cum Deo ſimilitudinis. Ἁγνίζει ἑαυτὸν, *semet purificat*, i. e. purum ſe a rebus malis facit, et ſervat. Καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι, *ut similis sit sanctissimo*. Καθὼς h. l. ut Matth. V, 48. ὥσπερ, non paritatem innuit, ſed ſimilitudinem. Qui illam beatitatem et maiorem cum Deo ſimilitudinem ſperat, is iam in his terris incipit eius fieri ſimilis; nam altera illa vita erit huius noſtrae continuatio.

4. Πᾶς ὁ ποιῶν — ποιεῖ) *Quicunque peccat*, (*scelerate vivit*,) *etiam transgreditur legem*. ſc. Dei, optimi, ſanctiſſimi. Ποιεῖν ἁμαρτίαν, *scelerate vivere*. Plerique τὴν ἀνομίαν explicant per *illegalitatem*, *legis violationem*; ut ſenſus ſit: Quisquis peccat, violat legem. Alii: Quicunque ſe inquinat peccatis, adverſatur religioni chriſtianae; nam peccatum cultui chriſtiano adverſatur. Sicut nempe νόμος Χριστοῦ eſt religio chriſtiana, ſic analogice, quidquid cum ea pugnat, dici poſſet ἀνομία, καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία) *Et peccatum est transgressio legis, est contrarium praescripto divino*, vel ut alii malunt, eſt *iniquitas*, et quidem eo maior, quo maius

ius pretium Christus impendit, ut nos a peccatis redimeret. MORUS: Contraria agere voluntati divinae profecto est Dei dissimillimum esse — *Lasterhaftigkeit ist gerade das Gegentheil von dem, was Gott denkt und will, ist gerade die gröste Unähnlichkeit mit Gott.*

5. Καὶ οἴδατε — ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι) *Et scitis eum* (Christum) *apparuisse in his terris, eo fine, ut peccata a nobis ita velit ablata, sicut in ipso peccatum non est.* Alias rationes affert Ioannes, cur sancte sit vivendum. Prima ratio est, quia Christus eo fine in his terris apparuit, ut facinora e societate hominum removeret, ne porro committantur. *Tollere peccata* h. l. est abstrahere a sceleribus. Hoc fecit Christus, dum nos docuit; dum nobis exemplum virtutis praebuit, dum mortem suam nobis proposuit virtutis incitamentum. καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. Est praesens pro Praeterito: *Peccatum in eo non erat*, nempe quum vitam mortalem viveret. Ratio altera, cur a peccatis sit abstinendum. Ut ipse non habuit peccatum, sic voluit, ut nos etiam abstineremus a peccatis.

6. Πᾶς — ἁμαρτάνει) *Quisquis amore ei coniungitur, a peccatis sibi cavet.* Ἁμαρτάνειν designare videtur habitum, aut *consulto peccare*. Igitur *non peccare* dicitur, qui fugit peccata quantum potest; abstinet a vitiis. πᾶς — ἔγνωκεν αὐτὸν) Ὁρᾷν, ut hebr. ראה, *cognoscere.* Γινώσκειν, *venerari*, et *amare* quod est consequens verae cognitionis Christi.

7. Τεκνία — ὑμᾶς) *Nemo vos seducat.* Multi et tunc sibi blandiebantur, et nunc blandiuntur, existimantes,

tes, professionem christiani nominis sufficere ad felicitatem, vel etiam desiderium quoddam bene vivendi. ὁ ποιῶν — δίκαιός ἐστιν) *Qui virtutem exercet*, *pro bono recte habetur*, *similis ipsi innocentissimo*, vel, ut Morus: *intus quoque bonus est*, *sicut Deus*, ut in priori cogitanda sint recte facta externa, in altero sensus animi interiores, *gute Gesinnungen*. Καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστι, ad Deum, vel etiam ad Christum referri potest.

8. Ὁ ποιῶν — διαβόλου ἐστιν) i. e. *Indole diabolum refert*, imitatur Diabolum vita et factis. Vide Io. VIII, 44. 47. ὅτι — ἁμαρτάνει) i. e. non nuper demum coepit scelerate agere, sed omni tempore, semper et ubique scelerate vixit. Alii contendunt, ἀπ' ἀρχῆς esse, *ab initio generis humani*; sed non apparet, cur ita praecipue notetur, quum iam antea Satanas fuerit. εἰς τοῦτο — τοῦ διαβόλου) Ἐφανερώθη sume, ut supra v. 5. *vixit inter nos*. Λύσειν *destruere*. *Opera diaboli* sunt peccata, quae ita vocantur, quia Diabolus primos homines ad peccandum instigavit, ipse peccat, et hominum peccatis delectatur. Christus *destruxit peccata*, dum effecit, ut homines nunc a poena et imperio eorum liberari possint. Venisse autem Christum, ut diabolo auferret imperium, ac proinde opera eius destrueret, ex ipsius dictis constat, Matth. XII, 29. Luc. X, 18. Io. XII, 31. XVI, 11.

9. Πᾶς — οὐ ποιεῖ) Praeteritum γεγεννημένος est pro Verbali, quasi dixisset γεννητός, יָלוּד, Iob. XIV, 1. aut τέκνον, ut infra 10. *Natus ex Deo, filius Dei* dicitur quivis vere Christianus, quia per doctrinam christianam, quae semini saepe comparatur, producta est indoles

les, divinae similis, 1 Petr. I, 22. 23. *Non peccat*, nempe contra conscientiam, ex verbo Dei recte informatam: fugit, quantum potest, quaevis vitia et scelera, ὅτι — μένει) i. e. Quia verbum Dei, quod quasi semen est, quo divina natura in nobis gignitur, in ipso vegetum existit, vel vim suam exserit. *Semen Dei* est verbum Evangelii. Matth. XIII, 19. 1 Petr. I, 23. Iac. I, 18. Μένειν hic est inesse, quod intelligendum est ἐνεργῶς, ita ut nec arefactum sit, nec suffocatum, sed naturam efficientiamque retineat. Est autem talis argumentatio: Fieri non potest, ut qui filius est Dei, in eo non sit verbum, quod est semen divinum. At verbi vis ea est, ut nos a peccatis arceat iubendo, vetando, pollicendo, comminando. καὶ ὐ δύναται — γεγέννηται) Ὀυ δύναται hic dictum moraliter, et significat, rem, de qua agitur, alienam esse ab eiusmodi ingenio. Ratio, cur peccandi studium alienum sit a talis hominis ingenio, hic petitur ex subiecti nomine: ὅτι ἐκ Θεῦ γεγέννηται, quasi dicat: non mirum est, eum adversum esse a rebus vetitis, quandoquidem est, ac esse se meminit Dei filium, ac proinde Deum sibi imitandum. Hinc vero non sequitur, eum non posse desinere, Dei filium esse.

10. Ἐν τύτῳ — ἀδελφὸν αὐτῦ) Ἐν τύτῳ nonnulli referunt ad antecedentia, alii ad sequentia. Sed perinde est. Τὰ τέκνα τῦ διαβόλυ, qui Diabolum imitantur, et faciunt ea, quae ipsi sunt grata; sicut τὰ τέκνα τῦ Θεῦ, qui imitantur Deum, et voluntatem eius libenter faciunt. Ποιεῖν δικαιοσύνην, *exercere virtutem*, Ὀυκ ἔςιν ἐκ τῦ Θεῦ, non veneratur Deum Patrem. Ἀδελφὸς h. l. est ὁ πλησίον, *homo quivis*, ut supra II, 9.

11.

11. A commate 11—24. ad mutuam caritatem adhortatur Apoftolus. Utraque lex (inquit,) nempe *sanctitati vitae*, et *mutuae caritati* ftudendum effe, parem habet et auctoritatem et antiquitatem. ὅτι αὕτη — ἀγαπῶμεν ἀλλήλους) *Hoc enim est mandatum, quod statim ab initio* (veftri Chriftianismi) *accepistis, ut nos invicem amemus.* Ἀγγελία, *mandatum*, vel *institutio*, *Belehrung.*

12. Ὀυ καθὼς — πονηρῦ ἦν) Ellipfis, pro: *ὶ* κα μεν ἐκ τῦ πονηρῦ καθὼς Καΐν ἦν, *ne diabolica simus indole, sicut Cain fuit.* καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτῦ) Καὶ hic valet *qui.* In Gloffario: σφάζω, *iugulo, interimo, caedo, occido, neco.* Et graeci Scholiaftae σφάζω, aut σφάττω, interpretantur φονέυω, κτείνω. Latinus hic *occidit.* καὶ χάριν — δίκαια) Hinc cauffa odii. Cicero in Catone maiore: *Nec aliam ob caussam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos — morum studiorumque distantia.*

13. Μὴ θαυμάζετε — ὁ κόσμος) Subaudiri debet: *igitur;* eft enim illatio ex praecedenti exemplo. Ὁ κόσμος, *homines profani*, nempe Caino non diffimiles. Mores contrarii et perverfi folent femina et cauffae effe difcordiae et odiorum. Quare nolite novitate quafi rei adduci in admirationem, fi Caini fimiles vos odio profequantur, fed patienter ferre iniurias. Indicium enim *impiorum* eft femper infectari *pios.*

14. Ἡμεῖς οἴδαμεν — τῦς ἀδελφῦς) Μεταβεβήκαμεν ἐκ τῦ θανάτυ εἰς τὴν ζωὴν, i. e. *e mi-*

sero

sero statu ad laetiorem et feliciorem transivimus, 'O *θάνατος, pernicies, et quicquid antecedit,* metus poenae, mala confcientia. 'H *ζωὴ, perpetua felicitas, et quidquid eam antecedit,* felicitatis futurae certa fpes, animi tranquillitas, folatium in rebus afflictis. *ὁ μὴ — θανάτῳ) Manet morti et poenis peccatorum obnoxius.* Mifer eft et manet.

15. Πᾶς ὁ μισῶν — ἀνθρωποκτόνος ἐςί) *Qui odio habet alium*, ficut ifti mundani homines nos non modo non diligunt, fed et oderunt, *ille pro homicida habendus*; non magnopere differt ab homicida, fi animi utriusque comparentur. Utrique enim eadem confilia funt, eaedemque voluntates; Chrifti autem lege, quae internum hominem potiffimum refpicit, feciffe quisquam cenfetur, quantum voluit. Quod igitur de ira et adulterio dixit Chriftus Matth. V, 21. fqq. id pari iure ad alia crimina aptandum eft. καὶ οἴδατε — μένουσαν) *Scitis autem, nulli homicidae superesse spem vitae et felicitatis aeternae,* fc. nifi refipifcat. Ζωὴ αἰώνιος, *spes vitae aeternae.* Si Mofis lex in terreftri focietate talem hominem ferre non poteft, quanto minus eum Chriftus feret in coelefti civitate?

16. 'Ev τούτῳ — ἔθηκε) i. e. *Quid sit vere diligere, discimus exemplo Christi, qui vitam suam nobis impendit.* 'H ἀγάπη h. l. eft vera indoles amoris; 'Εκεῖνος, i. e. Chriftus, ut fupra v. 5. Τιθέναι ψυχὴν, *vitam obiicere periculis, et deponere vitam,* ut Io. X, 11. 15. 17. XIII, 37. 38. καὶ ἡμεῖς — τιθέναι) Καὶ, *igitur. Debemus igitur et nos pericula quaevis adire pro*

sa-

salute aliorum. In amore erga alios usque eo progredi debemus, ut, si res ita tulerit, vitam adeo in aliorum emolumentum abiiciamus. Intelligenda est haec de vita ponenda praeceptio de summo et ultimo amoris erga alios documento, ultra quod nemo progredi possit. Hoc praeceptum egregie implevere Apostoli et eorum coadiutores. Sed non omnium hominum res atque περιστάσεις sunt tales, ut vita deponenda sit pro aliis. Est igitur spectanda universalis notio huius amoris, quae talis est: vel carissima nobis denegare debemus aliorum caussa.

17. Ὃς δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου) *Si quis autem habeat huius vitae bona.* Βίος, *vita*, apud Graecos saepe significat ea, unde vivitur, ut Luc. XV, 12. 30. XXI, 4. Additur vero hic τοῦ κόσμου, ut intelligamus, de iis agi, quae ad vitam pertinent non alterius, sed huius seculi. καὶ θεωρῇ — ἔχοντα) Χρείαν ἔχειν, *egere necessariis.* Qui hic χρείαν ἔχων, Iac. II, 15. dicitur λειπόμενος τῆς ἐφημέρου τροφῆς καὶ τῶν ἐπιτηδείων τοῦ σώματος. καὶ κλείσῃ — ἀπ' αὐτοῦ) i. e. *excluserit eam ab effectu misericordiae.* De voce σπλάγχνων vide Luc. I. 78. 2 Cor. VI, 12. *Claudere ab aliquo est aliquem excludere.* πῶς — ἐν αὐτῷ;) *Quomodo dici potest amor erga Deum ipsi inesse?*

18. Μὴ ἀγαπῶμεν — καὶ ἀληθείᾳ) *Demonstremus amorem nostrum non tantum sermonibus et verbis sed et reipsa et factis.* Verbo amat, qui praedicat a se diligi proximum, non autem vere diligit. Ei opponitur is, qui diligit ἀληθείᾳ, i. e. *vere*, ac *sincere.* Bonis verbis solari miserum non est malum; sed inane fit, si copiam habeas eum iuvandi, nec utaris, Iac. II, 15. 16.

19.

19. Καὶ ἐν τούτῳ — ἡμῶν) *Ex eo* (quod omnes homines fincere diligimus) *cognoscere possumus, nos addictos esse verae religioni,* fincere nos profiteri religionem. Sicut ἐκ Θεοῦ εἶναι eft, *habere divinam indolem*, ita εἶναι ἐκ τῆς ἀληθείας, *congruere veritati*, eamque fincere profiteri. Ἀλήθεια autem eft *vera religio*. Nulla re melius, quam perpetua factorum ferie quisque de fe cognofcet, an defiderium tantum bene agendi, an vero quale requiritur propofitum habeat. καὶ ἔμπροσθεν — ἡμῶν) *Atque etiam respectu Dei mentes nostras tranquillare poterimus.* Πείθειν, *tranquillum reddere*, ut bene hic habet Syrus. Multa difputant philofophi de animi tranquillitate. Sed nulla eft res, quae verius tranquillet animum, quam iufta perfuafio de tanto Dei erga nos amore, ut nobis vitam aeternam deftinet. Ἔμπροσθεν αὐτοῦ, *in eius conspectu*, quum cogito de Deo, quid ille de me iudicet et fentiat. Promifit Deus et Chriftus fuam benevolentiam iis, qui erga alios fe benevolos praebent. Quisquis igitur omnes homines vere amat, is fibi Dei benevolentiam tuto promittere, et animo tranquillo effe poteft.

20. Ὅτι ἐὰν — γινώσκει πάντα) *Quodsi vero redarguit nos animus noster, multo magis Deus novit animum nostrum; scit enim omnia.* ὅτι ἐὰν καταγ. ἡ καρδία, *si culpat nos animus,* fi nobis confcii fumus, nos non effe benevolos erga alios. Supple ex v. 19. tum non tranquillare poterimus animum noftrum coram Deo, non poterimus nobis eius benevolentiam tuto promittere. Cauffa additur: ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ὑμῶν, *maior est Deus animo nostro*, i. e. multo magis novit

cogitationes nostras quam nos, Maior est, sc. ratione scientiae omnium nostrarum cogitationum et actionum. Is Deus, qui perfectissime novit, nos non esse benevolos erga alios, nos favore suo non habebit dignos. Alii verba v. 19. *καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν* coniungunt cum v. 20. et ita vertunt: *Atque etiam respectu Dei mentes nostras tranquillare poterimus, quicquid demum obiecerit animus noster, quoniam Deus maior est animo nostro et omnium intelligentissimus.* Tum ὅτι initio commatis 20. est dividendum, tanquam Pronomen, ὅ, τι, *quodcunque*, s. *quidquid*. *Quidquid demum nos accuset animus noster.* Ἐὰν pro ἄν, et sensus est: Eos etiam, quos conscientia angit ob peccata olim commissa, tranquillare posse animum, si modo nunc alios ament; Deum enim omnia intelligere; hunc autem semel promisisse favorem suum alios homines amantibus; in hoc ergo promisso acquiescendum esse. Sic explicant haec verba Morus, et Noesselt; cuius interpretatio grammatica huius loci legitur in *Sylloge Commentatt. edita a D. D. Jul. Pott*, Vol. VII. p. 1. sqq. Priorem interpretationem expressit etiam Scholiastes MS. Pricaeo citatus: *εἰ ἁμαρτάνοντες τὴν καρδίαν ἑαυτῶν λανθάνειν οὐ δυνάμεθα, πόσῳ μᾶλλον τὸν θεὸν λανθάνειν οὐ δυνάμεθα.*

21. Ἐὰν ἡ καρδία — παρ' αὐτοῦ) *Si conscientia nostra non damnat nos, confidere possumus Deo, et quicquid petamus, accipimus ab eo.* In hoc versu Noesseltus haec verba non de omnibus *omnino* delictis nostris dici putat, sed de conscientia vacui ab aliorum vero amore animi, ita ut sensum ita reddi oportcat: *si animus noster non arguit nos,* nimirum *hactenus*, quod carea-
mus

mus vero erga fratres amore *tum confidere possumus Deo*, et ab eo optima quaeque, ceterorum etiam delictorum veniam, ſperare. Recte quidem; ſed non probandum eſſe videtur, quod verbum *καταγινώσκειν* plane alio ſenſu accipiendum eſſe exiſtimat, ita ut verba illa: *ὅ, τι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία*, loquantur de quocunque delicto, excepto eo, quod continetur vacuitate animi noſtri a vera caritate aliorum. Mihi quidem facillima, et vero etiam veriſſima videtur eſſe OECUMENII explicatio. Is enim coniunctionem *ὅτι* v. 20. ante verba: *μείζων ἐςὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν* omittit, omiſſam quoque in antiquis latinis verſionibus, Itala et Vulgata, itemque in Coptica, in codice Alexandrino et uno alio. Locum noſtrum arctiſſime cohaerere ſtatuit cum v. 18. *μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ κ. τ. λ.* atque loci noſtri ſenſum conſtituit hunc: *Τεκνία μȣ, μὴ ψευδώμεθα ἐις ἀλλήλȣς ἐν τῷ τῇ γλώσσῃ μόνῃ* (omiſſum eſſe videtur *ἀγαπῶντες,*) *ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύωμεν. ἐν τȣ́τῳ γὰρ γνωσόμεθα ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας, τȣτ' ἐςιν, ἐκ τȣ̃ Θεȣ̃ ἐσμέν. καὶ ὃ λέγωμεν ὡς τȣ̃ Θεȣ̃ ἐπισκοπȣ̃ντος λέγωμεν — ἐι γὰρ μὴ ȣ̎τω ποιῶμεν, ἀλλὰ λεγόντων ἡμῶν ἀγαπᾷν, ἡ καρδία ἡμῶν καταγινώσκῃ ἡμῶν ψεύδȣς, ἁμαρτάνομεν. πῶς; οἰόμενοι λανθάνειν τὸν πανταχȣ̃ παρόντα Θεὸν, καὶ ȣ̓δὲ τȣ̃το συνιέντες, ὅτι ἐι τὴν καρδίαν ὑμῶν* (conſcientiam noſtram, *τὴν συνείδησιν ἡμῶν*, ut ſupra explicaverat,) *βραχȣ̃ιαν ȣ̎σαν ȣ̓κ ἔςι λαθεῖν ἡμᾶς, πῶς τὸν μηδαμόθεν ἀπολειπόμενον λήσομεν*; etc. Sic verbum *καταγινώσκειν* in utroque commate (20. et 21.) eodem ſenſu accipitur, nec neceſſe eſt, ut *ὅτι* initio v. 20. mutemus in *ὅ, τι*. *Παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν*, *fiduciam in Deo ponere possumus*, vel, ut *Pricaeus*

 ex

exponit: fidenter ad Deum accedimus, nimirum precibus nostris. Hebr. IV, 16. *Omnia*, quae petimus, accipiemus a Deo; si nempe petimus id, quod eius voluntati congruat, quam limitationem ipse Ioannes addit infra c. V, 14.

22. Ὅτι — ποιοῦμεν) *Nam doctrinis eius obtemperamus, et quae sibi grata sunt facimus.* Haec igitur est caussa, cur omnia bona a Deo expectare possimus. Deus amat bonos, quia ipse est optimus. Favet iis, qui sui similes sunt. Solent, qui boni sunt, gratificari iis, qui grata ipsis faciunt. Io. VIII, 29.

23. Καὶ αὕτη — ἐντολὴν ἡμῖν) *Haec enim est summa religionis, ut fiduciam nostram collocemus in Iesu Christo, filio Dei, et diligamus nos invicem, sicuti nobis praecepit.* Ἡ ἐντολή, *summa eorum, quae nobis praecepit*, i. e. religionis. Unitatis numero utitur, quia alterum praeceptum ex altero sequitur. Qui igitur in Iesum credit, et omnes alios diligit, is obtemperat religioni, et est Deo gratus, v. 22.

24. Καὶ ὁ τηρῶν — αὐτὸς ἐν αὐτῷ) *Qui servat praecepta eius, is vere Deum amat, et favore eius fruitur.* Deus et ipse inter se amore sunt coniunctissimi. καὶ ἐν τούτῳ — ἔδωκεν) *Est autem certissimum argumentum, nos favore Dei frui; quod nobis dedit de spiritu suo*, quo certe nihil maius in hac vita nobis dari poterat. Πνεῦμα, dona Spiritus sancti, cognitio per religionem effecta, studium et vis virtutis exercendae, certa felicitatis futurae spes. Qui nobis haec dedit, is hoc signo declaravit, se favere et benefacere nobis. Cf. Eph. I, 14. 2 Cor. I, 22.

CAP.

CAP. IV.

1. **Μὴ** παντὶ πνεύματι πιστεύετε) *Nolite fidem habere cuivis doctori*, qui dicit, ſe eſſe a Deo edoctum. Quod Ioannes c. III, 24. de πνεύματι dixerat, peperiſſe videtur digreſſionem, quae nunc ſequitur, de his, qui vera vel falſa docerent, vere vel falſo ſe habere πνεῦμα, dicerent. Πνεῦμα h. l. eſt *Doctor, impulsu Spiritus se loqui perhibens*, ut 1 Tim. IV, 1. 1 Cor. XII, 10. Nam *profiteri* (v. 2.) eſt hominis, concedentis aliquid vel negantis. Intelligitur itaque doctor, qui vel habeat, aut qui prae ſe ferat et iactitet πνεῦμα. Ἀλλὰ δοκιμάζετε — Θεοῦ ἐστιν) *Sed examinate doctores, an revera a Deo sint edocti.* Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι h. l. non eſt *natum e Deo, Dei similem esse*; non enim hic eſt ſermo de virtute docentium, ſed de doctrina quam propónunt, examinanda. Ergo ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι h. l. dicitur is, *qui adeptus est divinam de religione institutionem, edoctus a Deo.* ὅτι — κόσμον) i. e. *Prodeunt*, publice ſe oſtendunt; hoc enim eſt *exire in mundum*; vel: quoniam multi falſi doctores in genere humano prodierunt.

2. Ἐκ τούτῳ — Θεοῦ) *Ex eo cognoscitis Spiritum Dei*, i. e. hominem, qui inſpirationes Spiritus ſancti iactat, agi Spiritu ſancto, et vera loqui; vel ſimpliciter: *esse verum doctorem.* Dat igitur Apoſtolus notam, qua doctor θεόπνευστος ab impoſtore quovis dignoſci queat. πᾶν πνεῦμα — ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι) *Quisquis docet, Iesum qui vitam humilem in his terris egit, esse Messiam, is est revera edoctus a Deo.* Senſus eſt: is eſt verus Doctor, qui confitetur, Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam, Dei filium.

filium. Vel eft propofitio inverfa: Quivis a Deo infpiratus Doctor docet etc. Tales propofitiones in Evangelio Ioannis haud raro occurrunt. Ἐν σαρκὶ; *in conditione humili et abiecta.* Nam σάρξ fignificat *vitae conditionem tenuem et miseram*, ftatum humilem, in quo Chriftus vixit, Hebr. V, 7. *Venire* autem dicuntur legati divini, inprimisque doctores, fi in medium prodeunt, feu publice fe confpiciendos praebert. Status Iefu humilis fuit cauffa, cur eum multi pro Meffia non haberent, quia nempe non venerat cum pompa regia et armis ad cogendos refractarios. Vult ergo Apoftolus, neminem effe verum doctorem, nifi profiteatur, eundem ipfum Iefum Nazarenum, defpectum, reiectum a Iudaeis, effe verum Meffiam.

3. Καὶ πᾶν — οὐκ ἔστι) *Sed qui negat, Iesum qui humilem vitam in his terris egit, Messiam esse, huius doctrina auctorem non habet Deum.* De lectione λύει pro μὴ ὁμολογεῖ vid. Mori excurfus ad hunc verfum, pag. 48. Verba Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα defunt in codicibus, verfionibus et Patribus haud paucis; et recte abeffe poffunt, quia ex verfu praecedenti intelligitur, de hoc effe fermonem. Vide tamen quae Carpzovius pro recepta lectione attulit. καὶ τοῦτο — ἤδη) *Et hoc est negotium adversarii doctrinae Christi, quod audivistis futurum, et iam exserit se illud. Iam est in mundo*, i. e. iam oftendunt fe tales falfi doctores in variis locis. Cf. fupra II, 18.

4. Ὑμεῖς — νενικήκατε αὐτούς) *Vos intelligentes estis religionis, Dilectissimi, et vincere potestis eos.* Ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι h. l. fumitur ut v. 1. et fignificat *intelligen-*

ligentem esse religionis Dei rerumque divinarum cognitione imbutum, θεοδίδακτον, ideoque verum Christianum esse. Interdum nominatim significat verum doctorem. *Vincere potestis eos*, ne vos in perniciosos errores suos trahant. Didicistis tantum, ut ille error vobis nocere nequeat. *Vincere* haud dubie dicitur de iis, qui superiores hostibus discedunt, incolumes sunt, quibus illi nocere nihil possunt. Vincunt igitur *falsos doctores*, qui iis non cedunt, non fallunt fidem Christo datam. ὅτι μείζων — κόσμῳ) Sensus est: *Verum, a Deo profectum, quod nos estis amplexi, superat falsorum illorum doctorum errores.* Sic Morus παραφράζει. Ὁ ἐν ὑμῖν est *Deus*, in tantum scilicet, in quantum vos meliori cognitione instruit. Contextus postulare videtur, ut ita intelligamus, et τὸν ἐν τῷ κόσμῳ *inscium, errori et ignorantiae deditum*; ut sensus sit: Dei doctrina, quae est inter vos, valet satis ad refutandos illos, qui dediti sunt errori. *Verum est maius, potentius falso, praeponderat falso. Wahrheit besiegt doch endlich den Irrthum.*

5. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ) *Isti e profanorum hominum numero sunt*, alieni a religione, inscii. Potest hic locus explicari ex Io. III, 31. sqq. ubi Christus dicitur εἶναι ἐπάνω πάντων, quia eius doctrina omnium aliorum doctrinam et sapientiam superat; Ioannes autem seipsum dicit *esse* ἐκ τῆς γῆς, (quod nostro loco est εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου) i. e. humilem, inscium, minus sapientem. διὰ τοῦτο — λαλοῦσι) *Ideo docent perversa*, mundi affectibus congruentia, ea, quae maiori hominum parti placent. Vel: docent ea, ex quibus inscitia eorum cognosci potest. καὶ — ἀκούει) *Et perversi adhaerent eis*,

 se-

trarius eſt Deo. ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν) *Nam Deus est optimus*, benigniſſimus, plenus dilectione. Abſtractum pro concreto, et quidem in Superlativo. Tale illud: *Tu quantus quantus nil nisi sapientia es.* Qui hoc cognoſcit, Deum eſſe optimum, benigniſſimum, is eum imitabitur, quoniam optimo nonniſi bonus placere poteſt.

9. Ἐν τούτῳ — ζήσωμεν δι' αὐτοῦ) *Hoc modo Deus declaravit amorem suum erga nos etc.* Eſt ſententia eadem quae Io. III, 16. Ἐν ἡμῖν, pro εἰς ἡμᾶς. Ἵνα ζήσωμεν, ut felices, et beati reddamur. Hoc accipiendum eſt ampliſſimo ſenſu; qua ſcientiam, virtutem, animi tranquillitatem, ſpem felicitatis, eiusdemque poſſeſſionem. Eodem ſenſu amplo Ieſus infra v. 14. dicitur σωτὴρ τοῦ κόσμου.

10. Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη) i. e. *In hoc adparet admirabilis illa dilectio.* Quod generalius dixerat, id ſpecialius explicat. οὐχ ὅτι — ἠγάπησεν ἡμᾶς) Οὐχ ὅτι pro ὅτι οὐχ. *Quod quamvis nos non amavissemus Deum, ille tamen amaret nos.* Maxime admirabilis eſt amor erga infeſtos. Rom. R, 6. 7. καὶ ἀπέστειλε — ἁμαρτιῶν ἡμῶν) *Et misit Filium suum ut expiaret peccata nostra.* Hac re declaravit Deus, et teſtatum fecit, ſe velle condonare, ſe propitio eſſe animo erga peccatores. Voluit nobis certiſſimum dare pignus remiſſionis peccatorum et felicitatis aeternae.

11. Ἀγαπητοί — ἀγαπᾷν) *Dilectissimi, quodsi tantopere Deus dilexit nos, decet etiam nos invicem diligere.* Decet nos eo magis imitari Dei exemplum, quod natura nobis coniuncti ſumus, et alii aliorum auxilio et officiis indigemus.

12. Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται) Praeteritum pro quovis tempore, more hebraeo. *Deum nemo vidit*, interdum est: nemo Deum novit; nemo eius consilia de salute hominum perspecta habet. Sed haec propositio hoc quidem loco non convenit cum orationis serie. Erit igitur: *Nemo cum Deo versatur, ut homines cum hominibus versantur.* Ostendit nempe, etsi non sit talis cum Deo consuetudo, tamen constare nobis posse certo; nos eum amare, nosque ab eo amari, si nimirum alios amemus. Ἐὰν ἀγαπῶμεν — μένει) *Si nos invicem amamus, Deus nobis coniunctus manet*, favet nobis, et nos felices reddit. καὶ ἀγάπη — ἐν ἡμῖν) *Et noster in eum amor sincerus est.* Τελειοῦσθαι ἐν ἀγάπῃ significat sincerum esse in amore. Apud Ioannem τὸ τέλειον, *sincerum*, opponitur *simulato*.

13. Ἐν τούτῳ — δέδωκεν ὑμῖν) Est idem sensus, qui supra III, 24. nisi quod hic additur: ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν. Commemorat Apostolus his verbis aliud documentum, nos cum Deo esse coniunctissimos. Quanquam nempe Deus nobis non est praesens adspectabili modo, fruimur tamen eius beneficiis, quae nobis exhibet, atque ita cognoscimus, nos cum eo esse coniunctos. Πνεῦμα h. l. complectitur omnes illas dotes, de quibus supra ad III, 24. diximus.

14. Καὶ ἡμεῖς — τοῦ κόσμου) Ἀπέσταλκε σωτῆρα, i. e. misit ut esset Servator. Hoc vult Apostolus: Quod dixi missum a Deo Filium ad liberandos homines, *atque adeo summum divini in nos amoris documentum esse datum*, de eo dubitare nemo debet; sumus enim nos huius rei testes oculati. Vidimus Iesum mortuum, vidimus

et

et resuscitatum. Dixerat autem, se moriturum ad redimendum genus humanum, Matth. XX, 28. XXVI, 28. Neque Iesum Deus a mortuis excitasset, si is Iesus decipere voluisset genus humanum. De nomine σωτῆρος vide Luc. II, 11. et supra v. 9.

15. Ὅς ἂν — τῦ Θεῦ) *Quisquis profitebitur, Iesum esse Filium Dei*, missum, ut esset nobis Servator, *is vere cum Deo coniunctus est*; amat Deum, et vicissim ab eo amatur. Fieri enim non potest, quin eiusmodi homo doctrinam Christi sincere amplectatur ac proinde Deum et proximum sincere diligat, diligaturque vicissim ab eo.

16. Καὶ ἡμεῖς — ἐν ἡμῖν) *Ergo nos novimus et persuasi sumus de amore, quem erga nos habet. Nos*, Apostoli nempe, qui Iesum, quem Servatorem hominum misit, contemplati sumus oculis, et inde cognovimus, quantus Dei in nos sit amor. Cf. v. 14. ὁ Θεὸς — ἐν αὐτῷ) Supra v. 8. 12. III, 24. Amat Ioannes, quae valde vult haerere auditorum animis, non semel sed saepius dicere.

17. Ἐν τέτῳ — τῆς κρίσεως) *Ex hoc intelligimus, amorem nostrum sincerum esse, adeo ut etiam cum bona fiducia in illo die iudicii apparere possimus.* Μεϑ' ἡμῶν, *in nobis*, vel apud nos. Alii hoc explicant de amore Dei erga nos, et ἐν τέτῳ connectunt cum illo ὅτι καϑὼς etc. non cum ἵνα, ut sensus sit: Hic est summus gradus dilectionis Dei erga nos, si, qualis in hoc mundo Christus fuit, i. e. mundi odiis, et propterea malis plurimis expositus, tales et nos simus. Sed quamvis ἐν τέτῳ τετελείωται omnino coniungendum sit cum ὅτι etc. non tamen amor Dei erga nos hic intelligi potest, quia Apo-

Apostolus statim addit, metum servilem non posse consistere cum vero erga Deum amore, v. 18. Verto igitur ἵνα, *adeo ut*. Veritas mutui inter Deum et nos amoris hac re sentitur et agnoscitur, si persuasi sumus, nihil nobis ab eo esse metuendum. ὅτι — τέτῳ) *Si, sicut ille* (Deus) *animatus est* (erga nos homines) *ita et nos in hoc mundo simus animati,* (erga alios,) i. e. si nos, qui vivimus in hoc mundo, ingenio et bonitate referamus Patrem nostrum in coelis. Si ingenium nostrum conforme est ingenio Patris coelestis, tuto credere possumus, nos non iri ab eo damnatum. *Carpzovius* vertit: *Hoc iudicio intelligimus nos amore sincero esse, quoniam tranquillo animo sumus die iudicii*, et non metuimus, *sumus enim tales in mundo hoc, qualis ipse est.* Tum ἵνα ponitur pro ὅταν.

18. Φόβος — βάλλει τὸν Φόβον) *Formido* (poenarum) *non congruit amori, sed verus amor propellit formidinem.* Φόβος h. l. non est timor Dei, metuens ne Deum peccatis offendat, sed formido malorum ex mala conscientia. Ἡ τελέια ἀγάπη, ut supra v. 12. est *vera* et *sincera* caritas, quae simulata non est, et quantum fieri potest in hac vita, omni studio tendit ad perfectionem. Haec igitur vera caritas *eiicit metum*, nec ei apud se locum relinquit. ὅτι ὁ Φόβος κόλασιν ἔχει) *Nam metus cruciat* et angit animum. Sensus timoris plane contrarius est sensui amoris. Mutuus amor parit laetitiam, et habet sensus iucundos. Timor autem angit animum. ὁ δε — ἀγάπῃ) Δέ *igitur*; nam est confirmatio eius, quod antea dictum erat. *Si quis ergo timet, non sincere amat.* Mutuus enim amor non parit sensus iniucundos, non angit animum, sed laetum reddit atque tranquillum.

19.

19. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν — ἠγάπησεν ἡμᾶς) Ἀγαπῶμεν, in Subiunctivo: *Diligamus.* Quod enim additur ἡμεῖς, id non eſt ſignum certum Indicativi; ſiquidem adiecit Ioannes pronomen ἡμεῖς, ut magis conſpicua ſit oppoſito: αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Πρῶτος pro πρότερος.

20. Ἐάν τις — ψεύστης ἐστίν) Ratio eſt in promtu. Nam is demum Deum vere amat, qui eum imitatur, eique ſimilis fieri ſtudet ingenio et moribus. Iam vero Deus ſummo amore in omnes homines eſt praeditus. Quisquis ergo alios homines odit, is adverſatur Deo eiusque conſiliis. ὁ γὰρ μὴ — ἀγαπᾷν) Eadem fere argumentandi ratio eſt apud Philonem de Decal. p. 761. D. ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τὰς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων, *fieri non potest, ut pius sit erga invisibilem, qui erga conspicuos est impius.* Aliorum hominum bona aut incommoda *videmus.* Bonis et virtutibus eorum, quos conſpicimus, commoveri poſſumus ad ipſos amandum; incommodis vero, quibus premuntur, excitatur in nobis miſericordiae ſenſus, ut iis ſuccurramus, atque ita amoris noſtri documenta exhibeamus. Sed Deum oculis non cernimus; incommoda in eum non cadunt; eogitando tantum excitandus eſt amor in eum. Facilius eſt amare eum, quem oculis videmus, quam inviſibilem. Iam, qui id non facit, quod minus et facilius eſt, quomodo faciet id quod maius et difficilius eſt?

21. Καὶ ταύτην — ἀδελφὸν αὐτοῦ) *Et hanc doctrinam accepimus ab eo* (Chriſto) *ut amator Dei sincerus etiam fratrem suum amet.* Ἐντολὴ h. l. idem eſt, quod c. III, 11. ἀγγελία ſive ἐπαγγελία, *doctrina religionis*

quod contextus neceſſario poſtulat. Grotius traiectionem ſuadet, hoc modo: *ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, ὅταν ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.* Nec ſic quidem male. **Carpzovius** nexum perſpici putat, ſi ἀγαπῶμεν in Futuro 2. particulam autem ὅταν verterimus *quamdiu*, ut Io. IX, 5. Senſus eſſet: *Hoc indicio intelligemus nos amaturos esse Dei filios, quamdiu Deum amaverimus, illiusque doctrinis obtemperaverimus.* Morus priora verba vertit: *Sic ergo intelligimus, caros Deo a nobis esse amandos, daſs wir sie lieben sollen;* (Cf. c. IV, 21.) poſt Θεοῦ punctum ponendum eſſe cenſet, et poſteriora verba vertit: *Si vero Deus est amandus, eius quoque praecepta servemus.*

3. Αὕτη γὰρ — τηρῶμεν) *Nam in eo noster erga Deum amor cernitur* etc. In ἀγάπης voce eſt metonymia. Significatur enim oſtenſio eius dilectionis, qua in Deum ferimur. καὶ — οὐκ εἰσίν) i. e. *non arduum est observare*, nempe amantibus, per ſeſe, et propter opem divinam. Confer Matth. XI, 30. et quae iam ſequentur. Particula connectendi ὅτι v. 4. ſubiicit *caussam, quare* doctrinae divinae non ſint oneroſae ac difficiles. Cauſſa eſt haec: *Omnia vincit amor erga Deum.*

4. Ὅτι πᾶν — κόσμον) *Quisquis enim in numerum filiorum Dei adscitus est, potest resistere malis hominum exemplis et pravis cupiditatibus*, ne ab obſequio erga Deum abducatur. Πᾶν, neutrum pro maſculino. Certamen nobis quidem eſt cum mundo, i. e. cum illecebris, malis exemplis, periculis, et malis e mundo ingruentibus; haec omnia enim ſub nomine τοῦ κόσμου comprehen-

henduntur. Sed qui à Deo per doctrinam Christi renatus, novus quasi homo factus, pro filio Dei declaratus, et particeps felicitatis aeternae redditus est, non vincitur malis exemplis et mundi illecebris. Deo quippe carus, possidet meliora bona, et sperat etiam in posterum bona longe meliora; quare facile contemnit opinata et minora bona, quae ad tempus tantum blandiuntur. καὶ αὕτη — ἡ πίστις ἡμῶν) i. e. *Id quod nos idoneos reddit ad hanc victoriam, est religionis nostrae ingenua professio*, inprimis autem fides promissis Christi habita. Qui enim firmiter persuasus est, sibi expectandam esse maximam et aeternam felicitatem, sub conditione obsequii praeceptis divinis praestandi; is omnia alia posthabebit. In voce νίκη est Metonymia effecti pro efficiente. Νικήσασα est aoristus pro omni tempore, quomodo accepere Syrus et Latinus.

5. Τίς ἐστιν — τοῦ θεοῦ;) Interrogatio vehementer affirmans, qualis supra II, 22. Si talis homo, qui Iesum pro filio Dei agnoscit, non potest vincere mundum, nullus alius poterit. Credere, Iesum esse filium Dei, est, non tantum credere quod sit divinae naturae, sed etiam, quod sit ille, quem Pater salutis nostrae caussa misit. (cf. v. 6.) Qui credit, sui caussa missum esse filium Dei, is facile poterit vincere cupiditates. Cf. v. 10. 11. Nexus cum sequentibus est hic: Caussa, cur is, qui credit, Iesum esse Filium Dei, malas cupiditates vincere queat, est haec, quia omnia, quae a Messia exspectata sunt, praestitit Iesus. Nempe et *baptismum* instituit, et profuso *sanguine* suo nos expiavit. Accedit gravissimum ipsius *Dei testimonium*. Tria haec, quum idem illud confirment, omnem eximunt dubitationem.

6.

6. Οὗτός ἐστιν — ὁ Χριστός) *Hic* (Iesus) *est ille, qui non tantum per baptismum, sed et profusione sanguinis sui declaravit, se esse Messiam.* Verba posita sunt hoc sensu: ἦλθε βαπτίζων καὶ ἐκχέων τὸ αἷμα αὐτοῦ. Verbum ἔρχεσθαι saepe de muneris functione usurpari, notum est. Sermonem vero esse de re, non praesenti, sed praeterita, docet participium ὁ ἐλθών, aoristo tempore, praeteriti vim habente. Διά, *cum*, pro quo statim occurrit ἐν. *Aquam* hic esse *baptismum*, mihi non videtur esse dubium. Sed difficilior est quaestio, *qualis* baptismus intelligatur? *B. Zachariae* explicat de baptismo Christi, quo peracto, voce coelesti declaratus est filius Dei, Matth. III, 17. et adversus falsos Doctores, praecipue Cerinthianos hoc dictum esse putat, qui statuebant Iesum fuisse merum hominem; *in eum post baptismum descendisse aeona Christum, figura columbae — in fine* (vitae) *autem revolasse iterum Christum de Iesu, et Iesum passum esse, et resurrexisse: Christum autem impassibilem perseverasse, existentem spiritualem,* ut docet Irenaeus L. I, c. 25. Hunc Cerinthi errorem iam a Nicolaitis multo prius propagatum esse idem Irenaeus testatur. Ex hac hypothesi Ioannes istum errorem corrigere voluit, et sensus est: *Hic Iesus non modo tum, quum baptizatus est, fuit filius Dei,* (*vel Messias,*) *sed et tum, quum passus est, fuit idem.* Etiam is, qui mortuus est, habendus est pro filio Dei; inde enim amor Dei, qui filium suum pro nobis morti tradidit, demonstratur. — Bengelius: „*Aquam* dicit baptismum, quem primum administravit Ioannes, inde Baptista cognominatus, et ideo in aqua baptizare missus, ut Iesus manifestaretur tanquam Filius Dei, Io. I, 33, 34. Porro baptismus etiam per discipulos Iesu administratus

ratus eſt, Io. IV, 1. f. Act. II, 38. etc. „ *Beza aquae* appellatione intelligit *sanctificationem*, i. e. *regenerationem* noſtram, cuius ſymbola erant purificationes illae ſub lege uſurpatae, et cuius quoque peculiaris nunc eſt teſſera Baptismus; *sanguinis* appellatione intelligit *iustitiam* noſtram, quae in duabus partibus conſiſtit, nempe peccatorum expiatione, et obedientiae Chriſti expiatione, habito veterum ſacrificiorum, ac praeſertim aſperſionis illius ſolennis reſpectu, cuius Hebr. IX. ſit mentio. In eadem ſententia eſt *Moldenhawerus*, ſenſum huius loci hunc eſſe exiſtimans: *Iesum esse mundi Servatorem, cognosci potest ex regeneratione, quam in nobis efficit, et ex peccatorum remissione, quam ipsi debemus.* Per πνεῦμα idem intelligit Apoſtolos, et alios doctores divinitus miſſos. *Grotius:* „ *Venit*, i. e. apparuit, id quod erat Filius Dei, *per aquam et sanguinem*, i. e. per vitam puriſſimam, quae per aquam ſignificari ſolet, ut Ezech. XXXVI, 25. ſive per lotionem, quod aquae eſt opus, ut Ieſ. I, 16. etc. — Deinde apparuit Dei filius, eo quod in teſtimonium eius profeſſionis, qua ſe Chriſtum, ſive Dei Filium dixit, mortem cruentam non recuſavit, Io. XVIII, 37. 1 Tim. VI, 13. „Haec *Grotius*. Rectius ii, qui per τὸ ὕδωρ intelligunt *baptismum*, qui alibi etiam τὸ ὕδωρ appellatur, velut Act. X, 47. Eph. V, 26. Io. III, 5. coll. Tit. III, 5. nominatim baptismum, quem Ieſus Ioanne baptiſta miniſtrante ſuſcepit, in quo editum eſt illud ipſum teſtimonium, Ieſum eſſe Dei filium, Matth. III, 13. ſq. cf. Io. I, 30—34. Sed venit Chriſtus etiam δι' αἵματος, *cum sanguine*, i. e. *passus est mortem cruentam*, cui debetur peccatorum venia: quique baptiſmo ad Chriſti ſacra initiantur, in eos hoc beneficium confertur. Rom. VI, 3. Col. II, 12. Cf. ſu-

pra

pra c. I, 7. Adde ex Evangelio c. VI, 53—56 et Apoc. I, 5. V, 9. VII, 14. XII, 11. ἐκ ἐν—τῷ αἵματι) Oſtendit Apoſtolus, verba proxime antecedentia plane conſiderate eſſe poſita. Nonnulli exiſtimant, Ioannem reſpexiſſe ad c. XIX, 30. Evangelii; quod tamen dubium eſt. καὶ τὸ πνεῦμα — ἡ ἀλήθεια) Senſus eſſe videtur: *Praeterea spiritus* (qui hanc doctrinam de Ieſu, ſervatore illo promiſſo, Apoſtolos et Chriſtianos docuit) *idem illud testatur; nam spiritus ille est veridicus.* Hoc illuſtrari poteſt ex Ioan. XV, 26. XVII, ſqq. ubi huius ſpiritus negotium eſſe dicitur, docere Apoſtolos, et per eos etiam alios, Ieſum eſſe verum Meſſiam. Ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, *quia spiritus ille veritas*, i. e. *veridicus est.* Quod referendum eſſe videtur ad locos illos Evangelii Ioannis, ubi πνεῦμα τῆς ἀληθείας commemoratur. Alii vertunt: *Et numen ipsum testatur, quippe ipsa veritas* Nam πνεῦμα ſaepe eſt πνεῦμα Θεοῦ, πν. ἅγιον, *ipsum numen divinum*, ut Luc. I, 35. coll. Matth. I, 18. aliisque locis. Qui ita explicant, perſpici arbitrantur e verſu 9. *testimonium Dei* intelligi, *quod ille dixerit de filio suo*; et in his verbis declarationem ineſſe ſententiae ſuperioris (v. 6.): καὶ τὸ πνεῦμα ἐστι τὸ μαρτυροῦν. Et teſtatus eſt Deus, *Iesum esse filium suum* miraculis, auctoritate divina a Ieſu patratis, revocatione eius in vitam, interna doctrinae praeſtantia etc. Cf. Io. V, 32. 19. 37. VIII, 18. 54. X, 25. 37. 38. Ἀλήθειαν hic referri ad αὐθεντίαν vel ἀξιοπιστίαν teſtimonii divini; et ὅτι reſpondere h. l. Hebraeorum כִּי, *siquidem, namque, quippe*, ut itaque ratio reddatur, cur Spiritus teſtimonio credendum ſit, nempe propterea, quod Deus nec fallere poſſit, nec falli, ſed ſit *ipsa veritas.* Alii vertunt: *Etiam doctrina divina*

testatur (Iesum esse Filium Dei; vel etiam: Filium Dei vixisse in terris,) *nam haec doctrina perfecte vera est*, ut *πνεῦμα* eodem sensu hic accipiatur, quo Io. VI, 63. sicuti etiam Paulus haud raro *σάρκα* et *πνεῦμα* opponit. Alii duplici sensu sumunt vocem *πνεύματος*, ut nempe prius illud *πνεῦμα* significet *miracula*, a Christo et Apostolis edita, alterum vero *doctrinam Christi*, ut sensus sit: Etiam miracula testantur, doctrinam Evangelii esse veram. Alii aliter explicant. Conferri potest inprimis Morus ad h. l.

7. 8. *Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατήρ — ἐν τῇ γῇ*) Verba haec non esse genuina, plerorumque Criticorum hodie est sententia. Integrum librum de hoc loco scripsit *D. Io. Sal. Semler*, sub titulo: *Historische und kritische Sammlungen über die sogenannten Beweisstellen der Dogmatik. Erstes Stück über* 1 Ioh. V, 7. Halae et Helmst. 1764. 8. ubi alii etiam nominantur, qui de h. l. scripserunt. Accurate, et prolixe de eo disputat etiam S. V. *Griesbachius* in editione sua N. T. Nos praecipua tantum momenta excerpemus, ablegantes rei criticae studiosos ad ipsam Viri doctissimi disquisitionem. Exstant igitur verba ista in *codice graeco nullo*, praeter 34. illum Dublinensem s. Monfortii, s. britannicum, ad quem Erasmus iam provocavit, sed recentissimum, sec. XV. aut XVI. scriptum. Cf. *Pauli Iac. Bruns* observ. in Repertorio litteraturae orient. et bibl. Tom III. p. 258. sqq. Praeterea in codice Rauiano, qui in bibliotheca Regia Berolinensi asservatur, ita ut in editione Complutensi, legitur: *ὅτι τρεῖς οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ τῆς γῆς,*

τὸ

τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα. Sed viri docti dudum viderunt, codicem hunc non esse nisi apographum editionis Complutensis, quae vero omittit commate octavo καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. Ex *versionibus* omittunt Syra utraque, arabica polygl. et Erp. Copt. Aeth. Sclavonica, nec non Armenica. Omittunt *Patres graeci* omnes, quamvis antecedentia et consequentia excitent, argumenta pro trinitate et divinitate Filii ac Spiritus S. corradant, imo versum 8 ad Trinitatem applicent, aut Spiritum S. Deum esse ex antecedentibus aut consequentibus probent. Primum *graece* prolatus est locus in translatione graeca Actorum Concilii Lateranensis anno 1215 habiti. Maior est numerus eorum *codicum latinorum*, qui versum 7. legunt, numero eorum qui non legunt; sed codices ante Seculum X. scripti plane non habent. *A patribus latinis* non citatur, ubi vel maxime ad rem pertineret, atque omnino exspectari posset. Vigilius Tapsensis primus fuisse videtur, qui finiente Seculo V. *clare* ad testes coelestes provocarit; sed plane non convenit Vigilii allegatio cum textu nostro, nec in verbis nec in sensu. Praeterea Latini in scribendo et allegando hoc dicto valde variant, nam antiquiores fere anteponunt comma octavum septimo; permulti post testes terrestres omittunt: *et hi tres unum sunt*; alii non solum legunt: et hi tres unum sunt, sed addunt praeterea: *in Christo Iesu*; alii aliis utuntur verbis atque formulis. Haec et alia contra γνησιότητα huius commatis pugnant. Qui eam defendunt, provocant ad argumenta, quorum potiora sunt haec: 1) Nexus cum antecedentibus et consequentibus. 2) Omissio facilis ob ὁμοιοτέλευτον. Speciosum argumentum, nisi obstarent verba ἐν τῇ γῇ, et ἐν τῷ

τῷ ὀρανῷ, quae una cum ceteris desunt in codicibus omnibus, versionibus etc. 3) Eraserunt periocham Ariani. 4) Disciplina arcani multos induxit, ut initio a codicibus publicae lectioni destinatis dictum removeretur, qui ceteros codices brevi tempore absorpserunt. 5) Ex historia dicti elucet θεῖον quoddam. 6) Invenientur fortasse futuris temporibus codices dictum hoc habentes. Novis rationibus αὐθεντίαν huius loci vindicare tentavit Ill. Hezelius in libro, quem *Schriftforscher* inscripsit. Rationes eius examinavit, ab ipso Hezelio rogatus, S. V. Griesbachius, in libello: *Bemerkungen über des Herrn Geheimen Regierungsraths Hezel Vertheidigung der Aechtheit der Stelle* 1 *Ioh.* 5, 7. *Drey sind die da zeugen im Himmel etc. mit Anmerkungen und einem Anhange von Hezel.* (Giessae 1794. 8.) Acquievit Hezelius in eius responsione, et omnes rei criticae periti acquiescent. Si vel maxime genuina essent haec verba, non tamen video, quomodo ex iis doctrina de unitate essentiae Patris, Filii et Spiritus probari possit. Nam ἓν εἶναι de consensu voluntatis quidem dicitur, si de personis sermo est, ut Io. XVII, 11. 21. 23. nuspiam vero de unitate essentiae. Nec haec interpretatio, si admitti posset, cum contextu et consilio Apostoli posset consiliari, quod iam nonnulli Veterum perspexerunt. In margine editionis Complutensis narratur, Ioachimum abbatem negasse, quod verba commatis 7. *hi tres unum sunt*, ad unitatem personarum spectent; traxisse eum haec verba ad unitatem consensus, atque provocasse ad comma 8. ubi in quibusdam libris de spiritu, aqua et sanguine eadem verba, *hi tres unum sunt*, habeantur. Sed posteriori hoc loco verba, hi tres unum sunt, ab haereticis arianis apposita esse,

esse, nec in veris exemplaribus haberi. Videntur haec verba orta esse ex mysticis interpretationibus versus octavi, et sensim ex glossa irrepsisse in textum. Totus igitur locus ita legendus: ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. Numerat Ioannes testes, quorum com. 6. meminerat et optime eos consentire, vel in unum conspirare, asserit.* Non est, quod masculino genere tribus substantivis neutrius generis iuncto offendamur; nam solet vox *testis* etiam de rebus *inanimis* dici, ut Gen. XXXI, 48. 51. Ioh. XXII, 27. XXIV. 27. ac saepe, si personae inducuntur, σύνθεσις locum habet, quae sensum magis respicit, quam verba. Cf. Io. XVI, 13. 14. XVII, 2. Ioannes autem vocabulum πνεῦμα, quod v. 6. postremum erat, hoc loco (v. 8.) ceteris substantivis *anteposuit*, tum quod huius testimonii summa est auctoritas, tum ut apertius significaret, etiam τὸ αἷμα et τὸ ὕδωρ hic personarum vice fungi. Sensus verborum: καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι, sine dubio est: *hi tres idem testantur, idem confirmant*, in eo consentiunt, *Iesum esse Messiam.* Nam in iudicanda testium auctoritate *consensio* inprimis spectatur, et phrasis ἕν εἶναι eodem sensu in Evangelio Ioannis usurpatur, e. c. Io. XVII, 21. 22.

9. Εἰ τὴν μαρτυρίαν — ἐστίν) Λαμβάνειν est testimonium *iudicio suo approbare.* Nempe ex lege Deut. XVII, 6. XIX, 15. duorum vel trium testimonium recipiendum erat: Cf. Matth. XVIII, 16. 2 Cor. XIII. 1. Hebr. X, 28. Dei autem testimonium multis hominum testimoniis praeponderat. Divinum testimonium vocat id ipsum, de quo com. 6. dixerat. Quare statim addit: ὅτι αὕτη —

υἱὸν, elliptice, pro: *ὁ ἔχων τὸν υἱὸν ὡς υἱὸν*, ut Matth. XIV, 5. *ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον*. *Habet vitam*, i. e. ſperare poteſt felicitatem. *ὁ μὴ — ἐκ ἔχει*) Oppoſitio, qualem ſaepe habuimus. Intelligendum autem de iis, ad quos Evangelium pervenit.

13. *Ταῦτα — τῦ Θεῦ*) *Carpzovius* hoc comma ita vertit: *Haec scribo vobis credentibus in Filium Dei, ut cognoscatis, vos, dummodo perseveretis ei confidere, vitam aeternam obtenturos esse.* Quemadmodum enim *πιςεύειν* interdum ſignificat *recipere et amplecti primum fidem christianam*, v. c. Rom. XIII, 11. ita in hoc loco indicare videtur *incrementum*, *confirmationem*, *constantiam* in profeſſione religionis chriſtianae. Cf. Io. II, 11. Ceterum verba *τοῖς πιςέυεσιν εἰς τὸ ὄνομα τῦ. υἱῦ* deſunt in cod. Alex. Vaticano et iunioribus nonnullis, in Syra utraque, arab. Erpenii, copt. aeth. arm. vulgata. Verbis *ἵνα εἰδῆτε — αἰώνιον* addunt *οἱ πιςέυοντες* iidem, excepta arm.

14. *Καὶ ἄυτη — πρὸς αὐτὸν*) *Atque hac re* (quod ſcimus, nos poſſe certo expectare felicitatem futuram,) *nititur nostra erga Deum fiducia.* *Παῤῥησία*, ut ſupra c. III, 21. *ὅτι ἐάν τι — ἀκέει ἡμῶν*) *Eum nos exauditurum esse, si quid petamus secundum voluntatem eius*, i. e. talia bona, quae nobis promiſit, quae nobis dari ſit Deo glorioſum, nobisque ſalutare. Ineſt inprimis hoc, ut omnia relinquamus divinae voluntati, iuxta quam totum regitur univerſum, ad exemplum Chriſti, rogantis, ut, ſi fieri poſſit, eum liberet a malis perferendis, addentis tamen: *at non mea, sed tua voluntas fiat.*

15. Καὶ ἐὰν οἴδαμεν — παρ' αὐτοῦ) Morus vertit: *Et si hoc est verum, eum nos exaudire, verum est et hoc; nos habere res petitas ab illo*, nosque eas illi debere acceptas referre. Αἰτήματα h. l. ſunt *res, quas peccando nobis expetimus*. Si petita accepimus, ſequitur, Deum pro eorum auctore eſſe agnoſcendum; habemus illa bona παρ' αὐτοῦ, *ab illo*: *wir haben das Gebetene ihm zu danken*.

16. Perdifficilis eſt hic locus propter phraſes: ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον, et ἁμαρτία πρὸς θάνατον. De differentia utriusque peccati variae ſunt interpretum ſententiae. Per ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον intelligunt nonnulli *peccatum in Spiritum Sanctum*, alii *quodvis peccatum gravius*, e. g. idololatriam, homicidium, adulterium; alii *peccatum, cui in lege Mosis constituta est mortis poena*; alii *peccatum, quod excommunicatione, et morbis a Deo immissis, vel etiam ipsa morte puniebatur*. Hi poſtremi totum locum explicant ex vetuſtiſſima eccleſiae diſciplina, quae aetate Apoſtolorum viguit. Quia nempe magiſtratus deerant eccleſiae, ideo Deus prodigioſam puniendi poteſtatem attribuit Apoſtolis. Exempla habemus Act. V, 1. ſqq. 1 Cor. V, 5 Eſſet igitur ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον peccatum, quod gravibus morbis, non autem morte puniebatur; ἁμαρτία πρὸς θάνατον, quod morte a Deo miraculoſe immiſſa, puniebatur. *Sam. Werenfelsio* (in Sylloge diſſertationum Theolog.) *phrasis* ἁμαρτία πρὸς θάνατον petita videbatur ex Num. XVIII, 22. הַמָּא לָמוּת. *Schoettgenius* in horis hebr. et poſt eum *Carpzovius* ſuſpicati ſunt has formulas transſumtas eſſe ex Synagoga Iudaeorum, in quibus diſtinguebant

bant inter חטאה למותת et inter הטאה לא למותה. Esset igitur *ἁμαρτία πρὸς θάνατον* crimen, cui poena mortis statuta sit. Sed in definienda huius peccati natura iterum dissentiunt interpretes. *Schoettgenius* enim illud intelligit peccatum, cui lege Mosaica poena mortis statuta sit, quale v. c. est *idololatria*, *incestus* etc. *Carpzovius* vero arbitratur, primos doctores Christianorum per *peccatum ad mortem*, i. e. *mortiferum*, *exitiale*, intellexisse doctrinas religioni Christianorum perniciosas, praecipue doctrinas eorum, qui ex Gentilibus susceperant Christianismum, deinceps relapsi ad *Idola*, oppugnabant doctrinas, quas ante audiverant, et negabant Filium Dei in carne adfuisse, Iesumque esse Filium Dei atque Redemtorem generis humani. Haec patere videntur ex huius ep. cap. II, 18—23. IV, 3. Huiusmodi Apostatae delinquebant ex comtumacia, et nulla supererat spes redeundi ad frugem, ut qui in via tendebant ad perniciem. In communi vita saepe commemorantur peccata mortifera eo sensu, ut *gravia* intelligantur *peccata*; in scholis autem mortiferum peccatum esse dicunt, *quod homini non remittitur*, et *mortiferis peccatis* opponi solent *peccata venialia*, quae remittuntur. Sed haec definitio his verbis subiecta est per merum arbitrium. Mihi haec quaestio; quid sit *ἁμαρτία πρὸς θάνατον* vix dirimi posse videtur, nisi antea definiatur, cohaereant ne commata 16. 17. 18. cum superioribus: an potius commate 16. inchoetur nova sententia, non cohaerens cum praecedentibus? Prius omnes, quos novi interpretes statuunt, et verba: *αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν*, itemque: *οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ*, explicant de deprecationibus *apud Deum*, ut Ioannes hoc velit: preces pro eo, qui non commiserit *ἁμαρτ. πρ. θαν.* faciendas esse,

esse, cum fiducia, eas a Deo iri exauditum; pro eo qui tale peccatum commiserit; non esse precandum. Sed non cogitari potest ulla caussa, cur Ioannes pro huiusmodi peccatore apud Deum intercedere prohibuerit? Quodsi enim per peccatorem ad mortem intelligas eum, cui mortis poena lege definita est, non apparet, cur Apostolus pro tali homine preces ad Deum fieri nolit, quum poena secularis promerita et inflicta non prohibeat, quo minus aliquis remissionis peccati sui, siquidem ratione a Deo praescripta quaeratur, particeps fieri possit. Si vero per peccatorem πρὸς θάνατον intelligas eum qui peccato miserum se reddidit, vel excommunicatione dignus est, vel a Christianismo defecit, et salutis iacturam fecit, iterum non apparet, cur pro tali preces non sint faciendae, quum nemo hominum facile scire possit, an peccator aliquis eo delapsus sit, ut prorsus nulla sit spes redeundi ad frugem. — Itaque ego suspicor, tria haec commata (16 — 18.) non cohaerere cum praecedentibus, et pro iis, qui peccatum ad mortem commiserunt, prohiberi deprecationem non apud Deum, sed apud magistratus, apud penes est ius pro delictis gravioribus infligendi mortis poenam. Mihi igitur ἁμαρτία πρὸς θάνατον videtur esse *crimen capitale* quodvis. Ἀδελφὸς non est homo ullus aliquis, sed *Christianus*. Pro eo Christiano, qui tale crimen commiserit, non vult Apostolus intercessiones fieri apud magistratus, quibus ius vitae et necis competebat; ne pagani in suspicionem adducerentur, talia crimina apud Christianos parvi fieri. Ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον videtur esse levior culpa transgressione legis alicuius civilis contracta, quam, a Christiano admissam facile ita exaggerare poterant magistratus pagani, ut supplicii reum pronunciarent eum, qui

mitiori

mitiori poena affectus dimitti potuiſſet. Pro eiusmodi peccatore deprecari poterat frater chriſtianus, ut vita ei donaretur: αἰτήσει, καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν, *petere potest* (a magiſtratu) *ac precibus impetrare ei vitam.* Haec mea eſt coniectura. Si quis rectius quid docuerit, ego ei libenter adſtipulabor. (Iam video, hanc explicationem, olim a me propoſitam etiam Moro placuiſſe.)

17. Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶ) *Quodvis peccatum est poena dignum.* Nulla culpa eſt tam levis, ut ſit negligenda. Ἁμαρτία per meton. verti poteſt: *poena dignum*; vel etiam: *aberratio a praescripta norma.* καὶ ἔστιν — θάνατον) *Sed datur tamen peccatum, quod non est crimen capitale.*

18. Οἴδαμεν — οὐχ ἁμαρτάνει) Poteſt ſubintelligi πρὸς θάνατον. Nihil tamen refert, ſi vox ἁμαρτάνειν ſumatur generaliter, *male vivere* Ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ, *filius Dei.* Οὐχ ἁμαρτάνει, non *committit facinora capitalia.* Merito hoc addidit Apoſtolus, ne qui putarent, ſe et filios Dei eſſe poſſe, et interim illa peccata, quae ſunt ad mortem, committere. Ideo admonet eos ſui nominis ut eius memores erigant alios labentes, non eorum exemplo labantur. τηρεῖ ἑαυτὸν) *Sollicite sibi cavet a talibus peccatis.* Sic ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν Iac. I, 27. καὶ ὁ πονηρὸς — αὐτοῦ) *Ita ut malus ille laedere eum non possit.* Ἅπτεσθαι, *laedere, perdere, nocere,* ut Ioſ. IX, 19. pro hebr. נָגַע. Vere emendatus non committet delictum gravius. Ὁ πονηρὸς, *Satanas*, cuius poteſtati quaſi ſubiiciuntur ii, qui peccant πρὸς θάνατον, 1 Cor. V, 5.

19,

19. *Οἴδαμεν — ἴσμεν*) Conscii nobis sumus, nos divina quadam praeditos esse indole, quare mirum non est, si mores nostri alieni sunt ab aliorum moribus. *καὶ ὁ κόσμος — κεῖται*) *Sed homines improbi omnes in vitiis quasi immersi et sepulti sunt.* Illud *ἐν τῷ πονηρῷ* aut neutro aut masculino genere sumi potest. At quanquam *πονηρός* in masculino praecessit, satius est hic sumi in Neutro, cum allusione tamen ad Masculinum illud. Itaque *κεῖσθαι ἐν τῷ πονηρῷ* est, *sub mali* (i. e. vitiorum) *potestate teneri*, vel *in malo quasi immergi, et sepeliri.* Seneca Epist. 59. *Diu in istis vitiis iacuimus:* ubi *iacere* est quod hic *κεῖσθαι*. Verbum *κεῖσθαι* semper *ἐπὶ κακῷ* poni nos docet Hesychius; unde et *ἐν κακοῖς κεῖσθαι* in Euripidis Andromache. Sic in Terentii Adelphis: *Ctesipho in amore est totus.* Plautus in mercatore: *in fermento iacet.* Et in casina: *nunc in fermento tota est, ita turget mihi*; de foemina irata et inflata.

20. *Οἴδαμεν δὲ — διάνοιαν*) *Scimus porro, filium Dei venisse, nobisque hanc intelligentiam largitum esse, ut cognosceremus verum Deum. Itaque coniuncti sumus cum vero* (Deo), *per filium eius Iesum Christum. Hic,* (quocum coniuncti sumus per filium eius) *est verus Deus idemque auctor felicitatis aeternae.* Haec verba, ut Morus recte monuit, non cohaerent cum superioribus, sed videntur continere admonitionem, per se cogitandam, eoque spectantem, ut in unius veri Dei cultu persisterent ii, qui ad religionem christianam accesserant. Id inprimis e versu sequenti, ultimo apparet. *Ἥκει* per enallagen pro Praeterito *ἧκε*, ut Syrus et Arabs legisse videntur. *Διάνοια, vera sapientia.* *Πεφώτικε τὴν*

διχ-

διάνοιαν, nempe docendo, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν) Sc. Θεὸν quod addunt multi codices, Patres et verfiones. *Verum Deum*, i. e. fummum, aeternum; optimum, auctorem rerum omnium, et vifibilium et invifibilium. Simul autem cogitandum eft: *colere Deum.* Per religionem filii Dei eo venimus, ut idolis relictis, eum colamus, qui verus Deus eft. (v. 21.) καί ἐσμεν — Ἰησοῦ Χριστῷ) *Ideo coniunctissimi sumus illi vero Deo per filium eius Iesum Christum.* Ἐν, h. l. valet *per.* Ifta coniunctio facta eft per Filium Dei veri illius. οὗτός ἐστιν — αἰώνιος) Non Photiniani tantum, fed et orthodoxi multi haec verba referunt non ad proxime praecedens, fed ad remotius, nempe Deum Patrem; recte. Nam initio commatis difcernitur Pater a filio. Quodfi vero verba ἐσμὲν ἐν ἀληθινῷ, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς explicantur de filio, ut fenfus fit: *coniunctum esse cum filio, qui sit verus Deus*, non amplius difcernuntur. Videtur igitur ab interpretibus per merum arbitrium diftingui filius a Deo, et deinde tamen filius dici ille Deus, a quo antea difcernebatur filius. Idem hic traditur, quod Io. XVII, 3.

21. Φυλάξατε — εἰδώλων) *Cavete vobis a falsis Diis*, fc. colendis; qui Dii a Iudaeis graece loquentibus dicebantur εἴδωλα, quia per fimulacra repraefentabantur, et in illis fimulacris colebantur. Alii εἴδωλα interpretantur de vitiis, quibus idololatrae maxime dediti erant, quos imitatae funt Gnofticorum nonnullae fectae. Φυλάσσειν ἑαυτόν, fibi cavere a re aliqua.

SCHO-

lantur; atque est hoc idem, ac si Ioannes διδάσκαλον se dixisset. Potest etiam ὁ πρεσβύτερος h. l. verti *Senior, grandaevus*; nam Ioannes omnes doctores tum viventes aetate longe superavit. Tum vero post ὁ πρεσβύτερος subintelligendum ὁ Ἀπόστολος, *Apostolus senex, senior*, Apostolus ille, qui post mortem reliquorum Apostolorum adhuc superstes fuit. Io. XXI, 22. Omnes ecclesiae Christianorum, si audiebant πρεσβύτερον vocari, etsi nomen Ioannis non adderetur, tamen agnoscebant statim Ioannem intelligi. Vid. Carpzovii doctas observationes ad h. l. Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ non esse ecclesiam, sed personam, patet ex com. 13. Sed hic in diversas partes abeunt interpretes, dum alii ἐκλεκτήν, alii κυρίαν huius matronae nomen proprium fuisse putant. Alii vertunt: *Christianae matronae*, der christlichen Frau. Sicut nempe viri quilibet appellabantur Κύριοι, ita foeminae Κυρίαι, ut videre est etiam in Enchiridio Epicteti 62. et apud Chrysostomum contra συνεισάκτας, et alibi. Assentior iis, quibus κυρία est nomen feminae proprium. In Gruteri Inscriptionibus, nec raro in Martyrologiis occurrit nomen Graecum κυρία; in Gorii Inscriptionibus nomen Latinum *Cyria*; in libris aliis multis *Cyrilla*. Quae fuerit illa *Cyria*, ad quam haec epistola data est, ignotum est. Non inepta est Carpzovii coniectura, quum nomen Syriacum מרתא, *Martha* sit idem quod κυρία, intelligi posse Lazari et Mariae sororem, amicam Iesu et Ioannis. Elogium (ἐκλεκτῇ) *Cyriae* datum, non videtur impositum ex fidei doctrina, sed potius ex Hebraismo vertendum *eximia, carissima*; nam בחור est *optimus*, ut Luc. XXIII, 35. 1 Tim. V, 21. *Optimae Cyriae*. καὶ τοῖς τέκνοις — ἐν ἀληθείᾳ) *Et liberis eius, quos sincere amo*. Οὓς in Masculino po-

ponitur pro ἃ in Neutro, τὰ τέκνα: nam Syntaxis refertur ad sensum, non semper ad vocem et ad genus. Exempla sunt Matth. XXVIII, 19. Act. XV, 17. Gal. III, 16. 1 Io. V, 21. Ergo non audiendi sunt, qui e genere Masculino ὃς colligunt, liberos matronae unice *masculos* fuisse. Τὰ τέκνα sunt liberi utriusque sexus, *filii* et *filiae*. 1 Petr. III, 6. ἐν ἀληθείᾳ) *Sincere, vere*, ut hebr. בֶּאֱמֶת. οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν) *Christianam religionem profitentes*. Ἀλήθεια, *vera religio*. Describuntur his verbis ii, qui Ephesi et in vicinis locis erant Christiani.

2. Διὰ τὴν — εἰς τὸν αἰῶνα) Connectitur hic versus cum praecedente. Ego et Christiani alii amamus vos *propter veram religionem, in qua perseveramus et semper perseverabimus*. Sed ἀλήθεια h. l. etiam significare potest *animi integritatem*, ut sensus sit: *propter animi integritatem, quae in nobis est constans, nec unquam nos deseret*.

3. Ἔσται — Θεοῦ πατρὸς) *Largiatur vobis omnis generis bona, et maximam felicitatem Deus Pater* etc. Ἔσται, futur. pro optativo, hebr. more. Ἔσται μεθ' ὑμῶν, *contingat vobis*. Χάρις, *beneficium*; quo sensu etiam ἔλεος hic sumitur per metonymiam caussae pro effectu. ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ) i. e. *Per cognitionem veri et dilectionem mutuam*. Nam per haec in nos Dei beneficia provocamus, conservamus, augemus.

4. Ὅτι εὕρηκα — ἐν ἀληθείᾳ) *Quod vidi nonnullos liberos tuos, ex praeceptis religionis instituentes vitam*. Ἐκ τῶν τέκνων σου, sc. τινά. *Inveni*, i. e. *vidi*. Filii quidam eius matronae Ephesum, ut credibile est, venerant negotiorum caussa. Περιπατεῖν, *vitam institue-*

tuere. καθὼς — πατρὸς) *Sicut a Deo praeceptum accepimus*, nempe per Christum.

5. Καὶ νῦν — ἀπ' ἀρχῆς) Ἐρωτῶ, *precor*, more Graecorum, Latinos imitantium. Ἀπ' ἀρχῆς, *ab initio*, nempe Evangelii, vel: ex quo Christiani estis. Statim a Christo accepimus hoc praeceptum.

6. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη) *In eo apparet dilectio*, nostra nempe erga Deum. αὕτη — περιπατῆτε) Καθὼς, i. e. ἣν, *Hoc est praeceptum, quod percepistis ab initio* etc. Sensus verborum redit eo: Praecepit autem Deus, quod ab initio audivistis, (nimirum *ut amemus nos invicem*) et vult ut ei praecepto obsequamini.

7. Ὅτι πολλοὶ — ἐρχόμενον ἐν σαρκί) Ὅτι aut πλεονάζει, sicut hebraicum כִּי, aut vertendum *quia*, et connectendum cum v. 8. Nam hic sensus novus incipit. Πλάνοι *impostores, seductores*. Pro εἰσῆλθον legunt ἐξῆλθον codices quidam, ex versionibus Syr. Erp. Vulg. et ex Patribus Irenaeus. Ἐρχόμενον, Pro praet. ἐληλυθότα. Ἐν σαρκὶ, *humana indutum natura*: vel potius: in humilitate; qui non confitentur, Iesum, qui humilis in his terris vixit, esse Messiam. Eosdem designat Pseudo-prophetas, quos in prima Epistola notaverat. οὗτός ἐστιν — ὁ ἀντίχριστος) Post plurale infertur singulare, sicut 1 Io. V, 16. plurale post singulare, quia in talibus valet locutio utraque. Potest etiam οὗτος accipi pro πᾶς τοιοῦτος. Sensus est: *Qui talia docet, est impostor, et adversarius Christi.*

8. Βλέπετε — ἀπολάβωμεν) Βλέπετε hic idem est quod Φυλάσσετε. *Cavete vobis.* Si quem audiveritis hoc negantem, cavete hunc. Pro ἀπολέσωμεν, ἃ εἰργασάμεθα in multis codicibus, versionibus et Pa-

mine et fumtibus ecclefiae. Vetat igitur Ioannes in domum recipere falfos doctores, vel impoftores, quia tales in communionem ecclefiae recipi fine maximo damno Chriftianorum non poterant. Χαίρειν μὴ λέγειν h. l. fignificat, talium familiaritatem devftandam; idem quod παραιτεῖσθαι Tit. III, 10. Cf. etiam 1 Tim. VI, 5.

11. Ὁ γὰρ — πονηροῖς) Qui enim cum eiusmodi homine amicitiam colit, et faepe cum eo fermonem ferit, nifi defiderio et fpe eum ad rectam viam reducendi, videtur tacite approbare improbitatem; qui approbat autem, in culpae communionem venit,

12. Ουκ ἠβυλήθην — μέλανος) Sc. γράψαι. Ἠβυλήθην, attice pro ἐβυλήθην. Ὁ χάρτης, vox latina, *charta*, occurrit etiam apud Hefychium in verbo Τόμος. Nec aliter in Gloffario. ἐλπίζω γὰρ — πεπληρωμένη) Πρὸς ὑμᾶς, in eam urbem, ubi vos eftis. Στόμα πρὸς στόμα, *coram*. Accufativus prior graeco more pofitus, pro quo Latini ponerent ablativum. Ineft etiam Hebraismus: פֶּה אֶל־פֶּה, ut Num. XII, 8. et aliis locis. Πεπληρωμένη, *perfecta*. Dictum hoc eft comparate; quia plenius gaudium ex confpectu mutuo, quam ex commercio literarum.

SCHOLIA
IN
III. IOANNIS EPISTOLAM.

CAPUT UNICUM.

1. Ὁ πρεσβύτερος — ἐν ἀληθείᾳ) De voce πρεσβύτερος vide initium Epiſtolae praecedentis. Γαΐος eſt nomen Romanum *Caius*. Mentio fit *Caii* Corinthii Rom. XVI, 23. 1 Cor. I, 14. et *Caii* Derbaei, nati in Macedonia, Act. XIV, 29. XX, 4. Ad Corinthium ſcriptam eſſe hanc Epiſtolam nonnulli putant; aliis autem ſecus videtur, quia ille Corinthius Caius a *Paulo* ad fidem perductus eſt, 1 Cor. I, 14. hunc vero noſtrum fuiſſe diſcipulum Ioannis ex v. 4. huius Epiſtolae apparet. Suſpicantur nonnulli, fuiſſe eum eccleſiae cuiusdam Diaconum et hoſpitem, maritum Cyriae, ad quam ſecunda Epiſtola ſcripta eſt. Ἐν ἀληθείᾳ, *sincere*, ut in Epiſtola praecedente com. 1.

2. Περὶ πάντων — ἡ ψυχή) Senſus: *Ut animo tuo* (per religionem) *bene est: sic etiam corpori tuo et rebus externis semper bene esse cupio.* Περὶ πάντων aut cum εὔχομαι, aut cum εὐοδοῦσθαι coniungi poteſt. Priori modo περὶ poſitum eſſet pro ὑπὲρ, *prae omni-*

omnibus, ante omnia. Posteriori modo περὶ πάντων etc. est ἐν πᾶσιν εὐοδοῦσθαι, *in omnibus rebus prospere agere.* Ἐν πᾶσιν autem apud Ioannem est, in omnibus quae extra rectum animi statum, (quem iam ante eum possedisse non dubitat,) conducunt ad felicem vitam efficiendam. Horum inter praecipua est sanitas, quam ideo et seorsim nominat. Καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή, *sicut animo tuo bene est;* nam ψυχή hic pro toto animo ponitur. Precatur hic Caio suo paucis verbis Ioannes supremum terrenae felicitatis gradum, qui quum commoda externa non deficiunt, inprimis autem animus corpusque recte habent, videtur attingi.

3. Ἐχάρην — περιπατεῖς) Ἐρχομένων ἀδελφῶν, quum Christiani quidam venere ex vestris partibus. Praesens pro praeterito. Καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, *et laudarunt religionem tuam*, vel tuam veram probitatem, *deine Rechtschaffenheit.* Μαρτυρεῖν, *laudare.* Καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς, i. e. quomodo tu sincere vitam omnem instituas, nempe ut decet Christianum, re, non nomine.

4. Μειζοτέραν — περιπατοῦντα) *Maius gaudium non habeo, quam hoc, si audio, discipulos meos agere vitam religioni congruam.* Μειζοτέραν pro μείζονα non est barbarum; nam χειριστοτέρη est apud Hippocratem de decent. ornat. c. II. ἐσχατώτερον apud Aristotelem metaphys. X, c. 4. Τούτων, sc. ἔργων s. πραγμάτων. Quidam codices habent ταύτης. Ἵνα pro ἢ ἵνα. Ἐμὰ τέκνα, i. e. eos, quos ego instituí. 1 Tim. I, 2. 18. 2 Tim. I, 2. II, 1.

5. Πιστὸν ποιεῖς) i. e. πιστῦ ἔργον, vel ἔργον πιστῦ ἄξιον, *opus Christiano homine dignum.* οἱ πιστοὶ enim sunt οἱ πιστεύοντες, Christiani. Libanius: ὐχ ἑλληνικὴν τῦτο ποιεῖς, *non facis Graeco homine dignum.* ὃ ἐὰν — ξένυς) *Quod officiosus es erga Christianos et peregrinos.* Pro καὶ εἰς τὺς ξένυς alii legunt, καὶ τῦτυ εἰς ξένυς, *et quidem peregrinantes.* "Ο ἐὰν, *si quid.* Diaconorum erat hospitio excipere peregrinantes Christianos, sed ecclesiae sumtibus. Hic vero Caius de suo beneficia praestitit Christianis.

5. Οἱ ἐμαρτύρησαν — ἐκκλησίας) *Qui laudarunt beneficentiam tuam in publico Christianorum conventu.* Μαρτυρεῖν, ut v. 3. Ἐνώπιον ἐκκλησίας, coram ecclesia, nempe Ephesina. ὓς καλῶς — τῦ Θεῦ) *Recte facies, si eodem viatico instruas, congruenter amori tuo in Deum,* vel ages praeclare, et ut par est agere eos, qui Deo inserviunt, si eos viatico instruas. Construendum est in hunc modum: ὓς προπέμψας, ποιήσεις καλῶς, (καὶ) ἀξίως τῦ Θεῦ. Προπέμπειν hic est cum viatico dimittere, ut Tit. III, 13. Ἀξίως τῦ Θεῦ, *ut decet Dei cultores.* Similis locutio Coloss. I, 10. et 1 Thess. II, 12.

7. Ὑπὲρ γὰρ τῦ ὀνόματος ἐξῆλθον — ἐθνῶν) *Nam Christianae religionis caussa, nihil suarum rerum secum auferentes, bona sua deseruerunt.* Post ὀνόματος editiones addunt αὐτῦ, *ob nomen Dei.* "Ονομα interdum κατ' ἐξοχὴν ponitur pro *Christo,* ut Iac. II, 7. Hoc autem loco intelligitur *Christiana religio.* Ceterum haec verba varie explicantur. Nonnulli verba μηδὲν

δὲν λαμβάνοντες coniungunt cum sequentibus ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, et vertunt: *Evangelii docendi caussa exierunt, non autem mercedem acceperunt a Gentibus.* Putant eos, de quibus loquitur Ioannes, profectos esse ad praedicandum Evangelium Gentibus, et nihil mercedis ab ipsis accepisse. Alii ἐξῆλθον construunt cum ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ut sensus sit: *exierunt*, i. e. expulsi sunt *a gentilibus, et omnia sua reliquerunt.* Tum μηδὲν λαμβάνοντες reddendum est, *nihil secum sumserunt; rebus suis omnibus derelictis.* Et omnino λαμβάνειν interdum significat *auferre, sumere*, ut Matth. V, 40. XV, 26.

8. Ἡμεῖς οὖν — τῇ ἀληθείᾳ) Pro ἀπολαμβάνειν codices nonnulli et Oecumenius legunt ὑπολαμβάνειν, i. e. excipere hospitio, et curare ne quid desit ad vitae necessitatem. Ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ, i. e. ut quantum in nobis est propagationi religionis inserviamus.

9. Ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ) Intelligitur ecclesia, in qua erat Caius. Huic ecclesiae scripserat Ioannes, ad commendandos fratres, de quibus in praecedentibus fuerat sermo. Alii legunt: ἔγραψα ἄν, *scripsissem*, nisi scilicet operam meam fore inanem praevidissem. Ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν pro αὐτῆς, *qui in ea* (ecclesia) *sibi primos honores poscit, gestit primas tenere partes in omnibus.* Singulari collectivo subiungitur plurale, ut saepe. Quis hic Diotrephes fuerit, an Presbyter sive Diaconus, definiri haud potest. Videtur autem fuisse ex eorum numero, quos propter errores notat Apostolus in prima Epistola. Grotius putat, ex gentili factum Christianum, et

ex illo fuisse hominum genere, qui Iudaeos, quanquam Christum professos, nisi legis ritus obfervarent, ad suos coetus non admittebant. Ὀυκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς, *non admittit nos*, i. e. monita nostra, vel συςατικὰς *nostras*. Opponit se omnibus, quae a me dicuntur et suadentur.

10. Ὑπομνήσω — φλυαρῶν ἡμᾶς) *Graviter reprehendam facta eius, quod malignis sermonibus incessit nos.* Ὑπομιμνήσκειν proprie est *in memoriam reducere*; sed per translationem quandam sumitur pro *quovis modo monere.* Φλυαρεῖν, *negari, falsa dicere.* καὶ μὴ ἀρκέμενος — κωλύει) Μὴ ἀρκέμενος ἐπὶ τέτοις, *his non contentus, id non satis habens.* Τὲς βελομένες, sc. αὐτὲς ἐπιδέχεσθαι. Neque ipse hospitio excipit Christianos exules, nec permittit ut alii officio satisfaciant. καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει) i. e. cogit eos discedere ex ecclesia; eiicit eos, dum non patitur ut excipiantur hospitio. Si enim peregrini, si egeni et exules hospitio nullo excipiuntur; si victu et eleemosyna non instruuntur, discedere debent, et vel nolentes abire coguntur. De excommunicatione hoc vix intelligi potest.

11. Μὴ μιμϋ — ἀγαθόν) Noli illius Diotrephis et similium duritiem imitari, sed bonorum lenitatem. ὁ κακοποιῶν — τὸν θεὸν) *Qui impie agit, non recte novit Deum.* Ὁρᾶν, pro *nosse*; nosse vero pro nosse ut oportet, et id rebus ostendere. Phrases ipsas iam explicavimus, Vid. 1 Io. II, 29. III, 6.

12. Δημητρίῳ — ἀληθείας) Demetrius videtur fuisse unus ex praecipuis eorum, quos Ioannes commendaverat Caio.

Caio. Μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, *magna laus ipsi tribuitur ab omnibus*, qui nempe eum norunt. Καὶ ὑπ' ἀυτῆς τῆς ἀληθείας, *a re et facto.* Ipſa res et facta eum laudant. Non hominum tantum, ſed et veritatis ipſius teſtimonio ornatur: non ſolum dicitur eſſe, ſed et eſt bonus. καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν) Sc. ἀυτῷ. Nos quoque probitatis ac pietatis teſtimonium ei reddimus. Nos, i. e. ego et alii, qui Epheſi ſumus. Vel eſt Pluralis pro Singulari. καὶ οἴδατε — ἀληθής ἐςι) Ἀληθὴς, *fide dignum.* Non adulamur; nullius perſonae aut dignitati veritatem gratificamur.

15. Εἰρήνη — ὄνομα) Εἰρήνη σοί, *vale.* Hebraeo more שָׁלוֹם לְךָ. Οἱ φίλοι, qui Epheſi ſunt, et te norunt. Κατ' ὄνομα, *singulos.*

SCHO-

SCHOLIA
IN
EPISTOLAM IUDAE.

Auctor huius Epiſtolae videtur eſſe *Iúdas* Apoſtolus, cognomine *Thaddaeus* et *Lebbaeus*, qui patrem habuit Alphaeum, fratres autem Iacobum minorem, Ioſen et Simonem, Matth. X, 3. coll. Luc. VI, 16. Matth. XIII, 55. Nam alium *Iudam*, fratrem Ieſu germanum eſſe auctorem, nec eſt credibile, nec certis teſtimoniis confirmari poteſt. Grotius putavit hanc Epiſtolam eſſe *Iudae* epiſcopi Hieroſolymitani, qui fuit Hadriani temporibus, paullo ante Batchochebam, refragantibus teſtimoniis Veterum, qui eam Iudae Apoſtolo, nunquam Epiſcopo Hieroſolymitano tribuunt. Inter *ἀντιλεγόμενα* eam refert Euſebius hiſt. eccleſ. III, 25. VI, 14. Citatur autem a *Clemente Alexandrino* in Paedag. L. III. p. 175. et Strom. L. III. pag. 314. edit. Sylburg. *Origines* Comment. in Matth. p. 223. his verbis hanc Epiſtolam laudat: Ἰȣ̃δας ἔγραψεν ἐπιϛολὴν, ὀλιγόϛιχον μὲν, πεπληρωμένην δὲ τῶν τῆς ȣ̓ρανίȣ χάριτος ἐῤῥωμένων λόγων. *Tertullianus* ipſum Enochi effatum eam ob cauſam, quod Iudas Apoſtolus eo uſus ſit, pro divino habuit; (*de cultu foeminar.* Lib. I. c. 3.) Alios Graecos et Latinos, qui huius epi-

ſtolae

ftolae auctoritatem agnoverunt, nominat HENR. CAROLUS ALEXANDER HAENLEIN, Theologus Erlangenfis, in introductione in hanc epiftolam, quam edidit fub titulo: *Epistola Iudae, graece, Commentario critico et annotatione perpetua illustrata.* Praemiffa eft commentatio in vaticinia Habacuc. Editio nova et emendata. Erlangae 1804. 8. Uberius etiam exponitur in hoc libro de epiftolae auctore; quo tempore et quibus lectoribus, qua occafione et quo confilio Iudas hanc epiftolam fcripferit? de fontibus, unde fententias et verba fingula haeferit? Tanta eft convenientia fententiarum huius epiftolae cum Petri fecunda, ut fere epitome eius effe videatur. Idem igitur confilium in fcribenda hac Epiftola propofitum fuiffe Iudae, res ipfa docet. Cf. quae praemifimus Scholiis in Epift. Iacobi et Petri.

CAPUT UNICUM.

1. Ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου) Mentionem facit Iacobi, fratris fui, quia huius auctoritas magna fuit apud Chriftianos ex Iudaeis. τοῖς ἐν τῷ Θεῷ — κλητοῖς) *Per Deum Patrem coetui Dei cultorum adducti, et Iesu Christo asservatis Christianis.* Κλητοί, *Christiani.* Qui ἡγιασμένοι ἐν τῷ Θεῷ πατρὶ hic dicuntur, iidem 1 Cor. I, 2. nominantur ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, quem locum confer. Pro ἡγιασμένοις nonnulli codices, cum verfionibus et Patribus haud paucis habent ἠγαπημένοις. Si haec lectio praefertur, fenfus eft: *propter Deum sibi dilectis.* Salutem dico vobis, quos propter Deum diligo. *Christo asservari* dicuntur ii, quibus a Chrifto parata eft felicitas. Sic affervari praemiis dicitur, qui affervatur

vatur ut praemiis afficiatur; vel, quod magis placet, intelliguntur ii, qui in fide christiana permanserunt, et sibi ab insidiis seductorum, qui in hac epistola notantur, caverunt.

2. Ἔλεος — πληθυνθείη) i. e. *Opto ut omne genus felicitatis vobis contingat, et amor mutuus augeatur.* Ἔλεος et εἰρήνη per meton. *beneficia* Dei, omnis generis felicitas. Ἀγάπη, amor erga alios: Πληθυνθείη 1 Petr. I, 2.

3. Ἀγαπητοὶ — τοῖς ἁγίοις πίστει) *Dilectissimi, quum omnem operam darem ut de communi salute ad vos scriberem, necessarium duxi vos cohortari, ut religionem, Christianis ab initio traditam conservetis.* Πᾶσαν σπουδὴν ποιεῖν, *omnem operam dare.* Quum ad scribendum vobis de communi salute me semper incitatum senserim, tum hoc maxime tempore necesse habebam illud facere, exhortaturus vos etc. Cf. v. 4. Περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, *de iis quae pertinent ad communem salutem.* Κοινὴ σωτηρία, salus, quae mihi et vobis communis est. Ἀνάγκην ἔσχον, i. e. ἀναγκαῖον ἡγησάμην, *necessarium duxi*; nihil potius habui, quod scriberem, quam etc. Ἀνάγκην ἔσχον — πίστει) Quasi scriptum esset: ἀναγκαῖον ἡγησάμην, γράψας ὑμῖν παρακαλεῖν εἰς τὸ ἐπαγ. τ. πίστει, *iuvabat, scribendo vos adhortari, ut pro religione vera decertetis*, ut doctrinam sinceram conservetis, et contra adversariorum depravationes tueamini. Hoc igitur erat consilium Iudae. *Pricaeus* interpunctionem tollendam putat post σωτηρίας, ponendamque post prius illud ὑμῖν, nempe hac sententia: *Quum studium*

sum.

summum adhiberem ut ad vos scriberem, necessarium inprimis duxi scribere de re omnium maxima, nempe communi salute. Ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίστει firmiter tenere, bene tueri religionem, defendere eam a falsis doctoribus. Haec religionis doctrina dicitur Christianis tradita ἅπαξ *semel* quia de ea nihil immutandum. Nisi potius ἅπαξ positum sit pro *olim*, *iam olim*, *iam ante ab initio*, ut v. 5. Cf. Luc. I, 2.

4. Παρεισέδυσαν — ἀσεβεῖς) *Subrepserunt enim nonnulli impii, dudum damnati ad poenam.* Παρεισέδυσαν, *latenter irrepsere*, hoc est et graece, et cum elegantia dictum. Ex *Pricaei* sententia illud τινὲς construendum non cum proxime sequente voce ἄνθρωποι, sed cum remotiore illa ἀσεβεῖς, quae sequitur: et intermedia omnia, quae per epexegesin apponuntur, per parenthesin legenda, ideoque particulam οἱ, ex fine ut videtur, proxime praecedentis vocis male insertam, posse, et forte debere abesse. Ἄνθρωποι οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, *homines, in quos Deus pridem decrevit similem poenam.* Κρίμα hic est pro κατάκριμα, *poena*, ut nempe sibi ipsis per falsas doctrinas, et flagitiosam vitam arcessant summam etiam apud nos Christianos infamiam. Voce προγράφεσθαι alluditur ad morem iudicum, qui per tabellam, in qua sententias suas scribebant, reos poenae addicebant. Προγεγραμμένοι, *proscripti, destinati.* Προγράφεσθαι, aliis locis est *praedicere*, h. l. autem, ex usu linguae graecae exquisitiore est *proscribere*, publico loco affigere, e. g. proscribere nomen accusatorum. Sic 2 Petr. II, 3. οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ etc. Illud τοῦτο hic

hic idem esse videtur quod ὅμοιον, παραπλήσιον, *consimile*, et respicit ad exempla sequentia. Cf. v. 8. Iudas id sibi vult: Poena, quae olim *Israelitas*, aut *angelos rebelles*, aut *Sodomorum urbes* manserat, (v. 5. 6. 7.) τοῦτο τὸ κρῖμα *similis poena* expectat illos. Vox πάλαι non referenda est ad aliquam Christi, vel Petri, vel Prophetarum praedictionem de his impostoribus, sed significat intervallum temporis antecedentis indefinitum. τὴν τοῦ θεοῦ — ἀσέλγειαν) *Qui religionem christianam vertunt in occasionem lasciviae.* Cf. 1 Petr. II, 16. Ἡ τοῦ θεοῦ χάρις, *beneficium Dei*, i. e. *religio christiana*, quam Theophylactus ad Io. I. ideo χάριν dici affirmat, quia per eam ἐχαρίσατο ἡμῖν ὁ θεὸς οὐ μόνον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν υἱοθεσίαν. Μετατίθεσθαι saepe simpliciter est *mutare.* Religionem mutare in lasciviam est: facere eam instrumentum lasciviae, vel religione abuti ad lasciviam. Abutebantur nempe religione ad rem veneream, ad convivia, ad compotationes assiduas. Apuleius de pistoris cuiusdam uxore, et, ut videtur Christiana: *Mentita sacrilega praesumtione Dei quem praedicaret unicum, matutino mero et continuo stupro corpus manciparat.* Manifestum est, falsos doctores, adversus quos scribit Iudas, eosdem fuisse, contra quos Petrus etiam et Ioannes scripserunt. Nolo igitur repetere, quae de his impostoribus, eorumque erroribus perniciosis iam dicta sunt. καὶ τὸν μόνον — ἀρνούμενοι) Cf. 2 Io. 7. et Tit. I, 16. inprimis autem notata ad 2 Petr. II, 1. Ἀρνεῖσθαι in hoc Iudae loco tam facta quam verba comprehendit. Θεὸν deest in codicibus multis, Versionibus et Patribus. Videtur addita esse haec vox a librariis, qui explicare volebant, quisnam esset μόνος δεσπότης.

5. Ὑπομνῆσαι — ἅπαξ τοῦτο) Disputatur hic de significatu vocis ἅπαξ, quem alii alium constituunt. Nonnulli referunt ad vocem εἰδότας, et per omnino interpretantur, *licet sciatis omnino hoc.* Alii τὸ ἅπαξ ad sequens σώσας per hyperbaton pertinere censent, ut sic opponatur sequenti δεύτερον, hoc sensu, quod Deus semel quidem populum suum ex Aegypto eduxerit, postea vero incredulos perdiderit. Ita τὸ δεύτερον quod statim sequitur, non carebit antitheto suo. Denique etiam, quod magis placet, verba ἅπαξ τοῦτο cum verbe ὑπομνῆσαι connecti possunt: hoc modo: ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι ἅπαξ τοῦτο, καίπερ εἰδότας ὑμᾶς, *semel adhuc* (dum sc. adhuc sum in vivis) *vobis in memoriam revocare vole, etsi iam sciatis.* Carpzovius: *Revoce autem vobis in memoriam, quod iam aliquando audistis.* Ex eius sententia ἅπαξ non est *prima vice*, nec opponitur τῷ δεύτερον *secunda vice:* sed δεύτερον est *postea, deinceps,* et ἅπαξ vertendum est *iam pridem, dudum,* refertur que ad εἰδότας. Ab ineunte aetate vobis cognitae fuerunt historiae istae; iam recordamini earum rursus. ὅτι ὁ κύριος — ἀπώλεσεν) Ὁ κύριος hic, ut in libris Veteris Testamenti est יְהוָה, quod Graeci vertunt κύριος. Τὸ δεύτερον, adverbialiter, *deinde.* Μὴ πιστεύσαντας pro ἀπειθήσαντας, quia qui non obediunt, ostendunt, se non credere, aut non credere, ut oportet. Ἀπώλεσεν, *perdidit*, nempe per serpentes, per morbos, per angelum, per manus Levitarum. Tacite innuit, Deum interitui daturum et istos qui post professam iam religionem Dominum Christum abnegabant.

6. Ἀγγέλους — ἀρχὴν) Τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, *initium suum, principium suum*, i. e. statum, in quo a principio fuerunt. Licet etiam ἀρχὴν vertere *principatum, dignitatem, Würde, Vorzüge.* ἀλλὰ — οἰκητήριον) Coelum; nam ibi domicilium habuerunt ante casum. Relicto lucis supernae domicilio, ad fuscas prope terram regiones descenderunt. εἰς κρίσιν — τετήρηκεν) *Ad poenam illo magno die exsequendam custodit eos vinculis aeternis in tenebris*, i. e. in carcere quasi tenebricoso. Idem sensus et similia verba 2 Pet. II, 4. Τηρεῖσθαι, ut et Φυλάττεσθαι non ineleganter poni solent, ut apud Latinos *reservari*, et *custodiri*, ubi de iudicio subeundo, aut de poenis infligendis agitur, ut Actor XXV, 21. Κρίσις μεγάλης ἡμέρας, *poena magno die infligenda*, vel per hypallagen, pro εἰς ἡμέραν κρίσεως. Sic enim vocatur 2 Pet. II, 9. III, 7. item 1 Io. IV, 17. Δεσμοὶ, *vincula*, sunt Decretum Dei, quod eos quasi vinculis coërcet. Ἀϊδίοις intellige ἀῤῥήκτους, quae abrumpi non possunt, quo sensu *aeternas pedicas* Apuleius dixit. Ὑπὸ ζόφον volunt esse interpretes regiones aëris terrae viciniores, quae superioribus collatae sunt ζοφώδεις, imo nil lucis habent ab iis non derivatum. Sed videtur potius esse Simile, desumtum a tenebricoso carcere, in quo facinorosi custodiuntur. Hesychius, ad Homericum illud ζόφον ἠερόεντα, Τὸν ἀΐδιην τόπον καὶ ὁμιχλώδη. Seneca Epist. 82. de Poëtis loquens: *Descriptus est carcer infernus, ac perpetua nocte oppressa regio.* Inest igitur haec: *Versantur in summa aeternaque miseria.* Herderus, (*Briefe zweyer Brüder Iesu in unserm Kanon*) et Hassius (der Brief Iudae übersezt und erläutert aus einer neu eröffneten morgenländischen Quelle

le, 1786. 8.) hunc locum et reliquos huic similiter in nostra epistola et in altera Petrina explicare voluerunt ex placitis philosophiae Zoroastricae, cuius varia dogmata ab *Hassio* ex libro *Zent-Avesta* afferuntur et uberrime explicantur. Vide, quae contra horum sententiam monuit Haenlein ad h. l., qui haec ex libris apocryphis et mythologia Iudaica hausta esse arbitratur. Huius mythologiae et daemonologiae singula capita nec confirmat nec refellit Apostolus, sed utitur iis apud Iudaeos tanquam exemplis, ad demonstrandos errorum ac vitiorum effectus lugubres apud homines eiusmodi maxime efficacibus. Conferri possunt, quae Ven. Haenlein. uberius ad h. l. exposuit.

7. Ὡς σόδομα — ἐκπορνεύσασαι) Αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, *ipsis vicinae urbes*, Adama, Zeboim et Zoar, et πόλεις dixit pro hominibus. In verbis τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, illud τούτοις referendum est ad falsos illos doctores, de quibus in hac epistola est sermo. Alii referunt ad voces σόδομα καὶ γόμοῤῥα, quae et plurali numero, et neutro genere efferuntur, ut *Hierosolyma*, et plurium aliarum civitatum nomina. Τὸ ἐκ in ἐκπορνεύσασαι, ut in ἐκζητεῖν et similibus, mere intensivum est. καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας) *Ire post carnem alienam*, sequi corpus alienum, i. e. rem habere cum aliis. Vir et uxor una caro sunt. Alia caro est uxor alterius; item vir alius, sive mas, si quis turpia cum eo patret: quo nomine pessime audiebant Sodomitae. Unde Sodomia hodieque dicitur, quando quis rem habet et consuetudinem cum sexu masculino. πρόκεινται — ὑπέχουσαι) *Velut ob oculos positae*

sitae sunt exemplum posteris seculis, *poenam ignis perpetuo quasi fumantis sustinentes.* Post δεῖγμα supple: *posteris seculis*, vel ex 2 Petr. II, 6. τῶν μελλόντων ἀσεβεῖν. Δεῖγμα hic est παράδειγμα. In oratione Simonis ad Deum, 3 Maccabaico: σὺ—σοδομίτας πυρὶ καὶ θείῳ κατέφλευξας, παράδειγμα τοῖς ἐπιγινομένοις καταστήσας. Δίκην ὑπέχειν h. l. est *poenas dare, puniri.* Πῦρ αἰώνιον possumus accipere pro igne internecino, igne nempe qui penitus eos vastavit, atque ad nihilum redegit. Possumus vero etiam intelligere ignem perpetuo fumantem. Philo de vita Mosis Lib. II. p. 662. A. καὶ μέχρι τοῦ νῦν μνημεῖα τοῦ συμβεβηκότος ἀλέκτου πάθους δείκνυται κατὰ Συρίαν ἐρείπια, καὶ τέφρα, καὶ θεῖον, καὶ καπνὸς, καὶ ἡ ἔτι ἀναδιδομένη φλὸξ ἀμαυρὰ, καθάπερ διασμυχομένου πυρός. Alii volunt, eas urbes incensas proponi tanquam imaginem damnationis aeternae. Scriptores, qui de Sodomae finitimarumque urbium subversione, et illius incendii vestigiis fumantibus exposuerunt, laudat Haenlein p. 108. et p. 112.

8. Ὁμοίως—ἐνυπνιαζόμενοι) *Pari modo etiam isti insanientes* punientur, supplendum enim esse videtur: οὐκ ἐκφεύξονται ἔνδικον μισθαποδοσίαν, vel simile quid. Iudas recordari iusserat contumacium, graviter punitorum. Iam sequitur apodosis cum supplenda ellipsi hac: Pari modo ἐνυπνιαζόμενοι, nimirum *punientur.* Codex Alex. habet ὅμως μέν τοι, *nihilominus:* quamvis tanta exempla habeant ante se. Ἐνυπνιαζόμενοι, *qui vigilantes somniant,* ut loquitur Apuleius. Tam vana erant dogmata istorum hominum, tam stultae cogitationes eorum, quam nihili et futilia sunt insomnia dormientium. Rectius tamen

tamen cum *Carpzovio* intelligas illos, qui habent πνεῦμα κατανύξεως, Ies. XXIX, 10. Rom. XI, 8. *sopitos* et *securos*, quasi quodam lethargo ac veterno oppressos et obduratos. σάρκα μὲν μιαίνουσι) *Corpus polluunt*, i. e, corrumpunt mares et foeminas, 2 Petr. II, 10. κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι) Κυριότητα καταφρονοῦντες, 2 Petr. II. 10. unde videmus, ἀθετεῖν hic esse *contemnere*, ut 1 Thess. IV, 8. Sic vivunt, ut si nullus esset magistratus, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν) Δόξας, i. e. τοὺς ἐν δόξῃ διάγοντας, *qui in summis sunt honoribus*. Quintilianus de similibus Declam. XI. *Adversus superiora rabiem de sui vilitate sumunt, genusque libertatis putant odisse maiores.*

9. Ὁ δὲ Μιχαὴλ — κύριος) Sumsisse videtur Iudas ex libro apocrypho cui titulus ἀνάβασις τοῦ Μωυσέως, cuius meminit Origenes περὶ ἀρχῶν Lib. III, c. 2. *Et primo quidem (*inquit*) in Genesi serpens Evam seduxisse describitur, de quo in Ascensione Mosis, cuius libelli meminit in epistola sua Apostolus Iudas, Michael archangelus, cum diabolo disputans de corpore Moysi, ait: a diabolo inspiratum serpentem caussam extitisse praevaricationis Adae et Evae.* Recentior foetus est liber Rabbinicus de vita et morte Mosis, quem Gilbertus Gaulmyn, Molinensis a. 1629. edidit, latina interpretatione et notis illustravit. *Oecumenius* Commentar. in Epist. Iudae: ἡ δὲ περὶ τοῦ Μωυσέως σώματος κρίσις ἐστὶν αὕτη. λέγεται, τὸν Μιχαὴλ τὸν ἀρχάγγελον τῇ τοῦ Μουσέως ταφῇ διηκονηκέναι. Τοῦ δὲ διαβόλου τοῦτο μὴ καταδεχομένου, ἀλλ᾽ ἐπιφέροντος ἔγκλημα διὰ τὸν τοῦ Αἰγυπτίου φόνον, ὡς διὰ τοῦτο ἐνόχου ὄντος Μωυσέως, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι τυχεῖν τῆς ἐντίμου ταφῆς, etc. Μιχαήλ, nomen compositum ex

ex hebraicis vocibus מי כאל, *quis est sicut Deus?* Ὁ ἀρχάγγελος non est filius Dei, sed *princeps angelorum. Targum Cant. VIII, 9. Michael princeps Israelis.* Ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωυσέως σώματος, *quum in lite cum Diabolo contenderet de corpore Mosis*, nempe sepeliendo vel non sepeliendo, ut modo ex Oecumenio didicimus; nam de corpore Mosis mortuo, non de populo Israelitico, vel doctrina et lege Mosis explicandum esse σῶμα Μωυσέως, res ipsa docet. Διακρίνεσθαί τινι, *disceptare, iudicio contendere cum aliquo.* Οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, *non ausus est illi*, licet turpissimo daemoni, *palam dicere convitium*, vel duram ferre sententiam. Βλάσφημον κρίσιν habet Petrus 2 Epist. II, 11. Dictum contra eos, de quibus comm. antecedente: κυριότητα ἀθετοῦσι, δόξας βλασφημοῦσιν. Si Michaeli religio fuit maledicere diabolo, qui et ipse, quamquam impius, potestatem quandam a Deo in hunc mundum accepit, quanto intolerabilius faciunt, qui magistratibus humanis, vel angelis bonis non verentur maledicere? Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος, *coercebit te Iova*, puniet et Iova. Ἐπιτιμᾷν hic videtur esse *punire*, vel *ulcisci*: certe Hesychio ἐπιτίμητος est τιμωρὸς, ἔκδικος, Verba desumta ex Zachar. III, 2. ubi vero de re plane alia agitur. *Kidauschin* f. 81. 2. *remedium, quo diabolus ipse revelavit se coerceri posse; si nimirum quis dicat: Misericors increpet te, Satan.* Zach. III, 2. 2 Sam. XXII, 16. Iob. XXVI, 11. *Schemoth R.* XVIII. Dixit R. Iose: „Michael et Samael similes sunt συνηγόρω et κατηγόρω, stantibus in iudicio; ille loquitur, et hic loquitur: ille absolvit sermonem suum,

et

et hic suum. Συνήγορος noverat se victurum, incepit laudare iudicem, qui ἀπόφασιν edit: κατήγορος quaesivit addere verbum. Dixit illi συνήγορος: Tace, et audiemus a iudice. Ita Michael et Samael stant coram Deo. Satanas accusat, Michael vero enarrat merita Israelis. Satan venit ad loquendum; Michael silentium ei imponit.,, Iudas Apostolus disceptationem illam inter Michaelem et Diabolum de Mosis corpore, ex libro quodam Apocrypho desumtam, quam parabolam esse probe intellexerat, minime comprobavit tanquam veram historiam sed Iudaeos ex libris, quos ipsi valde amabant, argumento ad hominem usus, erudire voluit. Elegans extat Oratio, ad hunc versum, cui titulus: *Consecratio Mosis* (in Sylloge Commentatt. theoll. edita a D. DAV. JUL. POTT Vol. VI. p. 170. sq.) Ex anonymi auctoris sententia Iudas aut quisquis est auctor libri ἀναβάσεως Μωυσέως, Mosis ad superos translationem aut consecrationem, mythicis figuris expressit, dum Michaelem, (angelum vitae, resurrectionis autorem) narrat inter se de corpore Mosis contendisse, Michaelem vero e pugna superiorem discessisse, servatoque corpore Mosen adseruisse sedibus immortalibus.

10. Ουτοι δὲ — βλασφημοῦσιν) *At isti adeo, quae non intelligunt, convitiantur.* Cf. 2 Petr. II, 12. Si κυριότης et δόξαι v. 8. sunt magistratus politici, sensus est: *Convitiis sectantur quorum usum et utilitatem,* (nempe legum, magistratuum etc.) *non intelligunt.* Gnostici vero etiam angelos vituperabant, quorum naturam non intelligebant. Sed ne coniungenda quidem esse videntur haec verba cum re et historia antecedente; occasio potius eorum afferendorum sumitur a proximo verbo βλασφημοῦσιν.

Particula δὲ verti poteſt *immo vero*, *adeo*. Aſcendit oratio: Reprehendunt et damnant magiſtratus; ne bonus quidem angelus damnavit diabolum; immo vero, quae ne intelligunt quidem, iſti damnant. ὅσα — φθείρονται) *Per ea vero, quae naturali instinctu sicut animalia bruta sentiunt, se ipsos perdunt.* φυσικῶς, *per instinctus naturales.* Φυσικῶς ἐπίστασθαι hic idem eſt, quod Ciceronis illud: *Bestiae nil sentiunt nisi voluptatem.* Quae natura docuit omnia animalia, ea ſolummodo intelligunt. Nihil ſciunt niſi quo φυσικῶς ut bruta feruntur. Voluptatis huius duo ſunt genera; alterum in Venerem ferri, quod ſupra comm. 8. σάρκα μιαίνειν, alterum, gulae operam dare, quod infra com. 13. ἑαυτὸν ποιμαίνειν. Φθείρονται, *perdunt se*, ad perniciem ſuam abutuntur inſtinctibus naturalibus. Paſſivum pro verbo reciproco.

11. Οὐαὶ — ἐπορεύθησαν) Οὐαί, eſt vox conditionem eorum deplorans. Πορεύεσθαι ὁδῷ, הלך בדרך, eſt *facta alicuius imitari.* Oderunt nempe et inſectantur fratres. Omnis autem eiusmodi eſt ἀνθρωποκτόνος, 1 Ioh. III, 15. καὶ τῇ πλάνῃ — ἐξεχύθησαν) *Et effuso impetu ruunt in errorem Baalamiticae mercedis*, i. e. in peccatum, quod Balaam mercedis cauſſa commiſit, incitans populum ad ſcortationes et adulteria cum Moabitis. Iudith. XV, 2. ἐκχυθέντες ἔφευγον. Plinius Lib. VI. epiſt. 20. *Proripit se*, *effusoque cursu periculo aufertur.* Sic et illi mercedis cauſſa ad turpes libidines alliciunt alios. Alii vertunt: *Deceptione mercedis; qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt*, i. e. effuſi ruerunt. καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ — ἀπώλοντο) i. e. καὶ ὡς ὁ Κορὲ ἀντιλέξας ἀπώλον-

λοντο, peribunt sicut Core propter seditionem extinctus est. Ἀπώλοντο, est Aoristus pro futuro, aut pro praesenti, ut *pereunt* sumamus pro *ruunt in exitium.* Illa Corae seditio erat contra Mosen; haec falsorum doctorum contra Christum. Ἀντιλέγειν hic sumitur eodem sensu quo Luc, II, 34. Rom. X, 21. et aliis locis.

12. Οὗτοί εἰσιν — σπιλάδες) *Hi sunt in agapis vestris scopuli.* Alii vertunt: *maculae.* Sed σπῖλος significat *maculam*, non autem σπιλάς. Σπιλάδες ex usu graecae linguae sunt *scopuli marini*, vel *saxa sub aquis latentia.* Si hanc significationem hic retinemus, sensus erit: Ut illa saxa improvisa perniciem navigantibus afferunt, sic isti convescentium simpliciorum animabus latenter insidiantur. Nec inepte isti nebulones vocantur *scopuli.* Simili modo Florus IV, 9. 1. *quum scopulus, et nodus, et mora publicae securitatis superesset Antonius.* Aliis videtur Iudas more Hellenistarum esse locutus, eosdemque indicasse, qui 2 Pet. II, 13. vocantur σπῖλοι καὶ μῶμοι. Pro ἀγάπαις nonnulli codd. habent ἀπάταις. Ex Wetstenii sententia Iudas et ἀπάταις vocem, quam in Epistola Petri legerat, eleganter inflexit in ἀγάπας, et pro σπίλοις scripsit σπιλάδες, significatione quidem mutata, sed ita ut et haec appellatio Gnosticis egregie conveniret. De agapis vid. 2 Pet. II, 13. συνευωχούμενοι — ποιμαίνοντας) Illa συνευωχούμενοι ὑμῶν vulgo coniunguntur cum proxime praecedentibus, quum idem tamen videatur dictum in verbis ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν. Ergo melius forsan, suadente *Pricaeo*, connectas sequentibus, modo non ποιμαίνοντες legeris, sed ποιμαίνουσι, vel pro ποιμαίνουσι, accipias illud Participium. Ἀφόβως ad se-

sequentia non ad praecedentia pertinet. Optime vertas: *secure se pascentes*, i. e. animos in patinis habentes, de nulla alia re cogitantes. νεφέλαι — παραφερόμεναι) Sic enim legendum videtur pro παραφερόμενοι, plurimis consentientibus codicibus. Quod ad sensum attinet confer quae ad 2 Pet. III, 17. annotavimus. Inter *nebulas* et *nubes* hoc interest, ut Apuleius περί κοσμεργίας dicit: *nebulae sunt exhalationes vaporatae, et humore viduatae, aëre crassiores, nubibus subtiliores*; *nubium crassitudo aquarum foetu gravidatur.* Inservit autem aqua nubium irrigandae terrae. Ergo *nubes aqua carentes* vocat Iudas ψευδοδιδασκάλος istos, quia speciem doctorum Evangelicae veritatis prae se ferentes, reipsa nil praestabant tali titulo congruens. Ut nubes aqua vacuae speciose circumferuntur tantum, at nullo interim imbre foecundant terram; sic isti iactatores obambulant, multa et magna pollicentes, at inficientes potius quam irrigentes fidelium animas. δένδρα — ἐκριζωθέντα) Δένδρα φθινοπωρινά, *arbores autumales*, i. e. sine foliis, quales autumno extremo, versus hyemem solent esse arbores; sive potius arbores quae producunt *marcidos et corruptos fructus*, ἀπὸ τοῦ φθίνεσθαι τὰς αὐτῶν ὀπώρας. Haeretici et Seductores arroduntur, (ut poma a verme,) conscientia mala et vitiositate, computrescunt et pereunt. Ἄκαρπα, *steriles.* Δὶς ἀποθανόντα, i. e. *prorsus emortuae.* Ita Horatius: *Pro qua bis patiar mori.* Alii ita dictos esse volunt, quia ἄκαρποι erant, et quia ut arbores infoecundae videbantur ad ignem destinari, vel, quia corpus eorum in sagina iacebat, mens autem in habitibus vitiosis et iugi corruptione. Mihi verior videtur ea expositio, quam priore loco proposui. Ἐκριζωθέντα,

θέντα, i. e. ἐκ ῥιζῶν ἐξηραμμένοι. Non magis licet ſperare, illos iterum bonum fructum producturos, quam eradicatas arbores iterum germina proiecturas. Alii ſumunt Aoriſtum pro futuro: *eradicabuntur*, i. e. funditus peribunt; ne nomen quidem ſectae erit reliquum.

13. Κύματα — αἰσχύνας) *Fluctus maris saevi, despumantes sua dedecora*, i. e. *similes fluctibus maris, despumantes ea, quorum eos pudere deberet.* Ἄγρια κύματα dixit Sapientiae Scriptor c. XIV, 1. Vox ἀγρίε a feris fructibus et animantibus ad omnia dura transfertur. In Gloſſario: ἄγριος, *immanis. Despumantes*, i. e. cum iactantia effutientes, et tanquam laudi ſibi ducentes, quae reipſa dedecori erant, ſicut fluctus ſordes ex imo maris eructant. Evomebant autem ſive deſpumabant iſta dedecora ſua, praeſertim obſcoenitates, (αἰσχύνας enim hic commodiſſime exponere licet αἰσχρολογίας) in circulis confabulantium, praecipue vero in conviviis, v. 12. ἀςέρες — τετήρηται) *Stellae errantes; quibus densissima, eaque aeterna caligo asservatur.* In Gloſſario: Πλανῆτες, *erratici. Erraticos* dum Iudas vocat iſtos homines, videtur notare eorum circumforaneam vivendi rationem, iugemque gulae ac deliciarum cauſſa diſcurſationem. Gellius 9. 2. *Erraticum esse hominem, et nullius rei.* Sequentia verba deſumta ſunt ex 2 Petr. II, 17. ubi dicta vide.

14. Προεφήτευσε — Ἐνὼχ) Hoc et ſequens comma Parentheſi videtur includendum eſſe; comparatio enim v. 12. 13. inſtituta continuat v. 16. Interiiciuntur autem haec de *Enocho* propterea, quia dictum fuerat, poenam

gra-

gravem instare improbis. Dicitur Enoch septimus ab Adam, i. e. Patriarcharum septimus, si Adam primus numeretur. *Vajikra* R. XXIX. Dilectus est numerus septenarius supra — in terris — in generationibus. Adam, Seth, Enos, Kainan, Mahaleel, Iored, Enoch. De *libro Enoch* vide Suiceri Thes. P. I. col. 1131. Origenes cum aliquoties citat, ut Lib. I. *περὶ ἀρχῶν* cap. III. et lib. IV. in *ἀνακεφαλαιώσει*. Sed Lib. V. contra Celsum, p. 267. edit. Spenc, ait: *ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὀ πάνυ φέρεται ὡς θεῖα τὰ ἐπιγεγραμμένα τοῦ Ἐνὼχ βιβλία.* Tertullianus etiam Lib. de habitu muliebri cap. III. dicit: *Scio scripturam Enoch non recipi a quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur.* Ipse vero cum multis aliis Patribus huius libri auctoritatem defendit. *Accedit,* inquit, *quod Enoch apud Iudam Apostolum testimonium possidet.* Fortassis hic ipse locus Iudae Christiano cuidam sive sciolus ille, sive haereticus fuerit, occasionem dedit confingendi librum Enoch. De libro Enoch aethiopice scripto disseruit post alios A. J. Silvestre de Sacy, in libello, cui titulus: *Nachricht das Buch Henoch betreffend. Nach dem Französischen bearbeitet, und mit Anmerkungen versehen, von Frid. Theod. Rink* etc. Königsberg, 1801. 8. *De Sacy* excerpta ex illo libro dedit. Ceterum *προφητεύειν* h. l. ut saepe est *docere*, et verba: *προεφήτευσε καὶ τούτοις*, vertenda sunt: *Eveniet etiam illis, quae olim Enochus docuit.* Non quasi Enochus praedixisset de improbis aetate solius Iudae. Praedixit de omnibus improbis *tum* suae aetatis, et proxime de puniendis diluvio tempore Noachi; *tum* etiam de aliis, et de his tempore Iudae. Docuerat autem haec ex natura et iustitia Dei, quam ratio et lex naturae docet, men-

mentibus insita. Cf. Carpzov. ad h. l. ἦλθε — αὐτῦ) Ἦλθε, Aoristus pro Futuro. Ἁγίες hic vocat *angelos*. Ἐν ἁγίαις μυριάσιν recte verti potest *cum denis millibus sanctorum* (i. e. angelorum) *suorum*.

15. Ποιῆσαι — πάντων) Ποιεῖν κρίσιν, *iudicium et poenam exercere.* καὶ ἐξελέγξαι — ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς) Ἐξελέγξαι, vel ut alii habent ἐλέγξαι, *castigare, ulcisci, punire.* Ἔργα ἀσεβείας hic sunt ἔργα ἀσεβῆ. Περὶ πάντων τῶν σκληρῶν, *de omnibus duris.*

16. Οὗτοί εἰσι — ὠφελείας χάριν) *Hi sunt isti frementes, inique queruli, cupiditatibus suis pravis mancipati, qui proloquuntur fastuosa, et quaestus caussa aliis adulantur.* Post interiectam v. 14. et 15. parenthesin Iudas ulterius describit seductores. Γογγυσαὶ plerique interpretantur *murmurantes*, et intelligunt hos, qui superioribus obtrectant. *Carpzovius* intelligit frementes, qui fortunatas res aliorum indigne ferunt, invidia flagrant, et sub dentibus mussitant intra se, quasi imminueretur felicitas propria ex fortuna aliorum. Nam γογγυσαὶ proprie sunt *grunientes*, quasi porci saginati, et γογγύζειν est γρυλλίζειν. Μεμψίμοιρος, *querulus*. Hesychius: Φιλεγκλήμων, Φιλαίτιος. Intelliguntur igitur homines, *qui non contenti sunt modicis; tristes, omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet*, ut locutus Seneca Lib. de animi tranquil. c. 7. Ὑπέρογκα, sc. ῥήματα, ut 2 Pet. II, 18. Fuisse tum temporis plures inter Iudaeos forte sua parum contentos, et falsa spe regni terrestris Messiae ad vanas quaerelas de iniquitate Dei abreptos, historiae motuum et seditionum, a Iudaeis coep-

ta-

tarum, teste Iosepho et Suetonio, docent. *Θαυμάζειν πρόσωπα, adulari hominibus divitibus, vel honoratis.* Nam *πρόσωπα* hic sunt, quae Italis *personaggi*, homines divitiis aut honoribus conspicui. *Θαυμάζειν* pro *τιμᾶν, colere, suspicere,* occurrit etiam Sirac. VII, 29. et saepe apud graecos Scriptores. *Θαυμάζειν πρόσωπον δυνάςε*, Lev. XIX, 15. est *iudicium gratificari ei, qui potentior est.* *Ὠφελείας χάριν, utilitatis grat a.* Adulabantur divitibus, vel dignitate conspicuis qui in ecclesia erant, vitiis eorum favendo, idque ut ex eorum largitionibus quaestum facerent.

17. Μνήσθητε — Χριςῦ) Maxime a Petro, Paulo, Ioanne. Intellige autem non tantum, quae scriptis mandata, sed et quae voce dicta per manus tradebantur. Cf. 2 Petr. III, 2.

18. Ὅτι ἔλεγον — τῶν ἀσεβειῶν) *Ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ, tempore ultimo*, sive potius: *sequenti tempore, paullo post*, ut saepe iam habuimus. Ceterum istae Apostolorum praedictiones non commemorantur a Iuda tanquam vaticinia proprie sic dicta. Apostoli enim facile praevidebant ex iudiciis praesentibus, futurum, ut post *discessum eorum, ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ*, invaderent perversa docentes, qui discipulos ad *se* sequendos abducerent. Act. XX, 29. Locus huic nostro similis est 2 Petr. III, 3. *Ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν* hic pro *ἐπιθυμίαι ἀσεβεῖς.*

19. Οὗτοί εἰσιν — ἔχοντες) *Οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτὲς*, sc. *ἀπὸ τῶν ἄλλων.* Separant sive distinguunt semet a ceteris, quasi multo sapientiores ac peritiores essent

essent aliis, cum magno contemtu aliorum, quum tamen longissime absint ab eo, quod inprimis se habere iactant. Videtur tamen ἑαυτοὺς non esse genuinum. Tum sensus est: Separant Christianos. Ψυχικοὶ, quales sint, vide ad 1 Cor. II, 14. Additur ab Apostolo: πνεῦμα μὴ ἔχοντες, *qui non habent Spiritum*, i. e. nec voluntatem, nec propositum, nec studium habent sentiendi agendique convenienter dictamini divino: destituti morali perfectione, ad quam Deus per auxilium τοῦ πνεύματος (religionis) adducit. Πνεῦμα saepe est ipsa *religio christiana*, ut saepe monuimus, per consequens est etiam omne *rectum* et *bonum*.

20. Τῇ ἁγιωτάτῃ πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς, i. e. *praestantissimae religionis fundamento innixi crescite in omni bono.* Πίστις est religio *christiana ipsa*, quae sanctissima, i. e. praestantissima vocatur, quoniam divinitus data est, et ad cultum Dei pertinet. Cf. 1 Petr. II, 21. De metaphorica significatione vocis οἰκοδομεῖν et ἐποικοδομεῖν vide 1 Cor. III, 10. sqq. Ἐν πνεύματι ἁγίῳ nonnulli referunt ad praecedentia, alii autem rectius ad sequentia. Ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσεύχεσθαι, *instinctu Spiritus sancti precati.*

21. Ἑαυτοὺς — τηρήσατε) i. e. Date operam ut vosmet conservetis in dilectione erga Deum; perseverate in amore Dei, quod fit tum per preces, tum per actus pios. Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ h. l. est amor quo nos diligimus Deum. προσδεχόμενοι — αἰώνιον) Ἔλεος, חֶסֶד, *beneficium.* Εἰς h. l. finem indicat. Quae beneficia vobis contingunt, ut consequi possitis felicitatem aeternam.

22. Καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι) *Et alios delectu habito tract te benignius.* Multi codices, quos et sequuntur verſiones nonnullae, habent: καὶ οὓς μὲν ἐλέγχετε διακρινομένους, quod Grotius vertit: *Reprehendite illos, qui se ceteris praeferunt.* Sed communis lectio videtur praeferenda eſſe. Ἐλεεῖν eſt ἀγαπᾶν, *benignius et mansuetius tractare.* Διακρινόμενοι, i.e. διακρίνοντες. Supplendum autem μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων. *Prudenter inter eos, aliosque discrimen facientes.* Sunt gradus peccatorum, inquit, imo et habituum vitioſorum: vos ſingulis, prout uſus tulerit, medicinam adhibete. Erant inter impoſtores in hac epiſtola deſcriptos non tantopere depravati, et fortaſſe ſanabiles; hi benignius dicuntur tractandi.

23. Οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε) i. e. Qui gravius autem et contumacius peccant, iniecto vindictae divinae metu terrete. Φόβος, minae. Seneca de ira II, 14. *Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit.* Vel, ἐν φόβῳ σώζετε, *festinantes et trepidantes;* eorum ritu qui aliquid ex flamma rapiunt, *salvate eos.* ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάζοντες) *Periculo eos eripientes.* Proverbiale eſt, de ereptione rei alias certo periturae: inde per ſimilitudinem de perſonis dicitur. Quintilian. VIII. ex Cic. pro Clod. *quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit.* Artemidorus Oneirocrit. I, 50. Θᾶττον, καὶ ὡς εἰπεῖν, ἐκ πυρὸς ἁρπάζουσιν. μισοῦντες — χιτῶνα) *Fugite omnem impuritatis speciem.* Locutio hyperbolica, monens quam longiſſime a talium hominum impuritatibus recedendum. Ita Apuleius: *Formidans, ac procul perhorrescens etiam ipsam domum eius;* ac ſi diceret: non tan-

tantum abhorrens convivium ad quod vocabatur, sed et aedes ipsas in quibus illud convivium faciendum erat. Athenaeus XI. ἔσχατον τὸν τῆς δόξης χιτῶνα ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῷ ἀποδυόμεθα.

24. Τῷ δὲ δυναμένῳ — ἀγαλλιάσει) *Ei vero, qui vos a lapsu immunes praestare, et efficere potest ut olim laeti stare possitis coram maiestate ipsius.* Ἀπταίστους, *immunes a lapsu.* Στῆσαι, *sistere.* Κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ, *coram maiestate ipsius, vel throno suo.* Ἐν ἀγαλλιάσει, *in laetitia.*

25. Μόνῳ σοφῷ — αἰῶνας) Σοφῷ deest in multis codicibus et versionibus; omittitur etiam ab Ephraemo, Euthalio et Fulgentio. Σωτῆρος nomen non semper Christo, sed interdum et Deo datur, tanquam caussae principi salutis nostrae, ut 1 Tim. II, 3. Tit. I, 3. III, 4. Post σωτῆρι ἡμῶν codices et versiones cum Ephraemo, Euthalio et Fulgentio addunt: διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Δόξα, *gloria,* sc. competit. Μεγαλωσύνη, *maiestas.* Κράτος, ἡ, *dominium, imperium,* ut saepe in N. T. ut et apud Iosephum et Philonem. Κράτος καὶ ἐξουσία ab Hesychio recte explicatur: ἐπικρατεῖ, ἐξουσιάζει. Καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, i. e. sicut ea habuit ante omne tempus, sic et nunc habet, et habebit semper.

SCHOLIA
IN
APOCALYPSIN IOANNIS.

Ioannem Apostolum Apocalypseos esse auctorem, multi veteres et recentiores negarunt. Historiam controversiae enarrare, huius loci non est, Adeat, qui velit *Acta Historico - Ecclesiastica nostri temporis* Vol. I. p. 485. sqq *Neueste Religions - Geschichte unter der Aufsicht Hrn. Christian Wilh. Franz Walchs* etc. Tom. VII, p. 257. sqq. His adde Io. Dav. Michaëlis Introd. in L. N. F. §. 235. sqq. et *Apologie der Apocalypse wider falschen Tadel und falsches Lob, Erster Theil* Chemnitz 1781. Tribuunt Apostolo ex veteribus *Irenaeus, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Tertullianus*, aliique, quorum loca collegit Wetstenius. Sed hi fere fuerunt Chiliasmi fautores, ut ex eorum Scriptis apparet. *Eusebii* tempore divisae erant sententiae de libri huius auctoritate et auctore. Hist. Eccl. L. III, c. 24. *τῆς δ' ἀποκαλύψεως ἐφ' ἑκάτερον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς περιέλκεται ἡ δόξα.* C. 25. de eadem Apocalypsi: *τινές ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις.* *Cerinthum* esse huius libri auctorem asseruit *Caius*, Presbyter Rom. Sec. II. teste Eusebio Hist. Eccles. L. III, 28. *Γαΐος* inquit Eusebius,

fsebius, ταῦτα περὶ αὐτοῦ (de Cerintho nempe) γράφει. Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων, τερατολογίας ἡμῖν ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας ψευδόμενος, ἐπεισάγει etc. Varie quidem explicatur hic Caii locus a recentioribus; fed multos veteres in eodem fuiffe opinione, Cerinthum huius libri auctorem fuiffe, expreffius dicit *Dionysius*, eodem referente Eufebio H. E. Lib. VII, c. 28. tot. Ipfe Dionyfius non plane quidem reiicit librum, fed alium Ioannem auctorem effe putat, l. c. Eufebio ipfi *Ioannes Presbyter* Auctor Apocalypfeos fuiffe vifus eft. Nam H. E. L. III, c. 39. ex ore Papiae refert, duos in Afia vixiffe Ioannes, unum Apoftolum, Presbyterum alterum, et addit: εἰκὸς — τὸν δεύτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένης Ἰωάννου ἀποκάλυψιν ἑωρακέναι. *Origines* Ioannis Apoftoli effe opus, non dubitavit, ut difcimus ex Eufeb. H. E. VI, 25. ἔγραψε δὲ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, κελευσθεὶς σιωπῆσαι, καὶ μὴ γράψαι τὰς τῶν ἑπτὰ βροντῶν φωνάς. *Hieronymus* c. Iovin. I. Ep. ad Dard. 129. *Quod si epistolam ad Hebraeos Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas Canonicas: nec Graecorum quidem ecclesiae Apocalypsin Ioannis eadem libertate suscipiunt: et tamen nos utraque suscipimus.* Alia teftimonia vide in libris fupra citatis. Speciofa, faltim examine digna eft fententia Dupuisii, Viri doctiffimi, qui hominem e fecta Montaniftarum, qui etiam Phryges, Pepuzitae, Prifcillianiftae dicti funt, auctorem Apocalypfeos fuiffe exiftimat. Sententiam fuam expofuit fimulque novam Apocalypfeos interpretationem dedit in libro: *Origine de tous les cultes; ou religion universelle. Par Dupuis, Citoyen François. Pre-*

miere Partie du Tome sixieme A Paris, L, an III. de la Republique une et indivisible, 8. Praecipuum argumentum, quo utitur, historicum, (vid. inprimis p. 114. sq.) desumtum est ex loco EPIPHANII, Haeres. 51. ubi refert, Alogos Apocalypsin reiecisse eam ob caussam, quod cap. II. epistola ad ecclesiam Thyatirensem scripta legitur, quum tamen tempore Ioannis Apostoli nulla ecclesia Thyatiris extiterit. Quanquam enim EPIPHANII responsio ad hanc Alogorum obiectionem est obscura, concedere tamen videtur, nullam tempore Ioannis ecclesiam *Apostolicam* Thyatiris fuisse, sed *Phrygum* (Montanistarum) *sectam ibi floruisse;* at vero eo ipso constare, Apocalypsin esse librum Propheticum, quod auctor, Ioannes ad talem scripserit ecclesiam, *quam olim futuram cognosceret.* Hic verus sensus loci huius obscuri esse videtur; nam alia explicatio, quam FERDINANDUS STOSCH in *dissertat. de ecclesiae Thyatirensis tempore Ioannis Apostoli existentia* (Praes. P. E. IABLONSKI) post LAMPIUM proposuit, nimis est coacta, quam ut probari possit. Quicquid sit, DUPUISIUS arripit illam EPIPHANII de secta Phrygum Thyatiris florente relationem, indeque colligit, sex etiam reliquas Asiae ecclesias, ad quas epistolae scriptae leguntur, eidem Thyatirensium, i. e. Montanistarum sectae fuisse addictas, adeoque earum Hierophantem, quisquis ille fuerit, pro earum epistolarum, et totius Apocalypseos auctore esse habendum; quam sententiam aliis etiam argumentis confirmare conatur. Huic Viri doctissimi sententiae obstare videtur, quod EPIPHANIUS i. e. nomine Iezabalis (Apoc. II. 20.) *Priscillam, Maximillam* et *Quintillam*, Montanistarum Prophetissas significari statuit, quas auctor epistolae profecto non potuisset increpare, si ipse fuisset e Mon-

Montaniſtarum ſecta. Sed in eo erravit Epiphanius. Mihi veriſimilis eſt ſententia Pauli Ern. Iablonski, ſtatuentis Iezabelem fuiſſe mulierem chriſtianam e ſecta Gnoſticorum. (Diſſert. *de Iezabele Thyatirenorum Pseudo-Prophetissa ad Apocal. II.* co. Francof. ad Viadr. 1739. 4.) Sed illam Dupuisii hypotheſin aliis diiudicandam et examinandam relinquo. Scriptorem Apocalypſeos regularum Grammaticarum non ſemper habuiſſe rationem, res ipſa docet. Wetſtenius opinatur, Ioannem dedita opera et conſulto Apocalypſin ita ſcripſiſſe, et quidem ideo, ut a gentilibus nec legeretur nec intelligeretur. Nam Imperatorum, qui tum vivebant, et paullo poſt regnaturi erant, flagitia, tyrannidem, impietatem atque interitum praedicere eum voluiſſe, et omnino fuiſſe verendum, ne, ſi apertius rem egiſſet, maieſtatis accuſaretur.

Utrum iſte liber ante everſionem Hieroſolymorum, an vero poſt eam ſit ſcriptus, valde dubium eſt. Plerique ad ultima Domitiani tempora eum reiiciunt. Euſebius H. E. III, 13. Irenaei teſtimonium affert ex libro V, c. 30. Verba haec ſunt; *ταῦτα περὶ τȣ̃ Ἰωάννȣ φησίν. εἰ δὲ ἔδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τȣ̃νομα αὐτȣ̃,* (Antichriſti) *δι᾽ ἐκείνȣ ἂν ἐῤῥήθη τȣ̃ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑορακότος. ȣ̓δὲ γὰρ πρὸ πολλȣ̃ ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανȣ̃ ἀρχῆς.* Sed, ut recte monet Wetſtenius, nihil quidem cadit *ἑωράθη* interpretari de Apocalypſi viſa, aut cum Latino Interprete Irenaei de nomine viſo, quum commodiſſime de ipſo Ioanne dici poſſit, eum ſub exitum imperii Domitiani conſpectum fuiſſe; quod et Irenaeus alibi repetit V, 33. 3. II. 22. 5. III, 3. 4. Alii ſtatuunt,

 Apo-

Apocalypſin ante bellum Iudaicum fuiſſe ſcriptam. Epiphanius Haer. L, I, 12. μετὰ τὴν αὐτȣ̃ ἀπὸ τῆ Πάτμȣ ἐπάνοδον, τὴν ἐπὶ Κλαυδίȣ γενομένην Καίσαρος. 35. αὐτȣ̃ δὲ προφητεύσαντος ἐν χρόνοις Κλαυδίȣ Καίσαρος ἀνωτάτω, ὅτε εἰς τὴν Πάτμον νῆσον ὑπῆρξε. *Inscriptio Apocalypseos in versione Syra*: Revelatio facta Ioanni Evangeliſtae a Deo in Patmo inſula, in quam a Nerone Caeſare relegatus erat. *Andreas* in Apoc. VI, 16. ταῦτα τινὲς εἰς τὴν ἐπὶ Ὀυεσπασιανȣ̃ πολιορκίαν ἐξέλαβον ἅπαντα — ἡμῖν δὲ φαίνεται κ. τ. λ. Haec quaeſtio non levis momenti eſt, quum vera Apocalypſeos interpretatio maximam partem inde pendeat; ſi enim ſcripta eſt ante bellum Iudaicum et bella civilia in Italia, nullo modo probabile eſt, tantam rerum converſionem, cui ſimilis in orbe condito nulla contigit, omnino praeteriri atque negligi potuiſſe. Sin autem poſt motus illos compoſitos ſcripta eſt, probabilior erit eorum ſententia, qui eventus in Apocalypſi praedictos in ſeculorum ſequentium hiſtoria quaerendos eſſe exiſtimant.

Quam varie omnibus temporibus intellectus ſit et expoſitus hic liber, omnibus ſatis eſt notum. Notandae ſunt autem inprimis tres hypotheſes: 1) eorum, qui nil in Apocalypſi reperiunt, niſi deſcriptionem propheticam everſionis Hieroſolymorum, belli Iudaici et Civilis Romani. 2) Veterum Patrum inde ab *Irenaei* aetate, qui praedictiones de vexationibus, quas Chriſtiani ſub imperatoribus ethnicis paſſi ſunt, de interitu Romani imperii, et laetioribus fatis Chriſtianorum ſub chriſtianis Imperatoribus, in hoc libro contineri exiſtimaverunt. 3) eorum, qui Papae Romani tyrannidem et everſionem imperii antichriſtici in hoc

hoc libro depingi volunt. Inter eos, qui Pontifices Romanos in Apocalypsi reperiisse sibi visi sunt, *Ioachimus Abbas* Sec. XIII. videtur fuisse omnium primus. Secuti sunt eum permulti ex *S. Francisci* familia, et omnes fere ab eo tempore, qui Paparum Romanorum saevitiam experti sunt. Cf. Cel. *Io. Matthiae Schroeckhii* christliche Kirchengeschichte, Tom. II, pag. 287. sqq. Inter recentissimos Apocalypseos interpretes celebratur Ven. *Herder*, qui a. 1779. sine nominis sui mentione librum edidit, cui fecit titulum: Μαρ αν αϑα. Das Buch von der Zukunft des Herrn, des neuen Testamentes Siegel etc. in quo multa egregie dicta et explicata reperiuntur. Nec contemnendus est libellus, cui titulus: *Die Offenbarung Iohannis, oder der Sieg des Christenthums über das Iuden- und Heydenthum. Flensb.* et Lipf. 1788. Auctor est *Nicolaus Iohannsen*, Pastor primarius Flensburgensis. Laudatur etiam M. *Io. Sim. Herrenschneideri Apocalypseos a capite IV. ad finem illustrandae tentamen*, (Argentor. 1786. 4.) quod mihi videre nondum contigit. Omnibus vero palmam praeripit Illustris Io. Gotofr. Eichhorn, qui *Commentarium in Apocalypsin Ioannis* scripsit. Prodiit Goettingae, 1791. 8. Addi potest Sam. Gottl. Lange, qui edidit: *die Schriften Iohannis, des vertrauten Schülers Iesu, übersezt und erklärt.* Tom. I. Neustrelitz; 1795. 8. Elegantem versionem metricam post Lavaterum et alios dedit D. Frid. Münter, sub titulo: *Die Offenbarung Iohannis metrisch übersezt*, Kopenhagen 1806. 8.

Novam, ingeniosam quidem, sed firmis rationibus destitutam interpretationem Apocalypseos proposuit, quem

ſupra commemoravi Dupuisius l. c. Ex eius ſententia Apocalypſis eſt opus myſticum, ex principiis Aſtrologicis explicandum, continens multas ideas cabbaliſticas. Accedit ex Philoſophia Orientali inprimis Perſica dogma de duobus principiis, luce et tenebris, et de geniis duobus alterutri ſubordinatis. Deſcribitur boni principii de malo victoria, quae finire debet veterem ordinem rerum, et regenerare hoc univerſum. Vid. inprimis pag. 46. ſ. Hanc Apocalyſeos interpretationem auctori ſuo relinquendam eſſe puto. Recte tamen obſervat, (p. 523. ſq.) auctorem Apocalypſeos a cap. IV. perpetuum eſſe Prophetae Ezechielis, Danielis etiam imitatorem, quod ex collatione locorum ſimilium facile patet. Sed pleraque illa loca in ipſis Scholiis notavimus. Ceterum Apocalypſis in quibusdam libris inſcribitur Ἰωάννȣ Θεολόγȣ, i. e. *rerum divinarum consulti*. Hoc nomine vocatur a Veteribus Ioannes, quod de Divinitate Filii nemo unquam hominum apertius aut divinius ſcripſerit. Sed titulus iſte non ab ipſo Ioanne, ſed a veteribus appoſitus eſt.

Conſpectus totius Apocalypſeos: Ioannes fata eccleſiae a ſua aetate usque ad mundi conſummationem in tabula quaſi depicta Lectoribus ob oculos ponere videtur. Thema igitur eſt: *Certamen Christi cum hostibus suis, et in eosdem victoria.* 1 Cor. XV, 25. Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI. Quae in his locis brevius dicuntur, ea in Apocalypſi repreſentantur ſub variis imaginibus, hoc plerumque ordine, ut 1) decretum providentiae divinae de eo, quod eventurum ſit, declaretur; 2) quomodo hoc decretum exſecutioni datum ſit, vivis coloribus depin-

pingatur; 3) denique laudes Dei, summi omnium rerum moderatoris in coelo celebratas esse, poëtice fingatur. Post exordium, et Epistolas ad septem Ecclesiarum in minore Asia praecipuarum Episcopos, quibus liber quasi est dedicatus (c. I. II. III.) scena visionum aperitur in coelo, maiestatis plena, et promittitur Ioanni revelatio rerum futurarum ad statum ecclesiae Christi pertinentium, c. IV. V. Hostes regni Christi, qui tum temporis maxime metuendi erant Christianis, et interitum minari videbantur religioni, erant Iudaei, Ethnici, et falsi doctores. Hos omnes vincit Christus, et de iis gloriose triumphat. Primo omnium poena decernitur adversariis et hostibus regni Christi vel verae religionis, et conservatio piorum Christianorum in calamitatibus illis maximis, intermixtis hymnis et plausibus coelicolarum, omniumque sanctorum hominum, c. VI — X. Fata christianae religionis describuntur c. XI — XIV, 5. Vexantur nempe Christiani, praecipue vero doctores: a) *a Iudaeis*; sed salvae manent res eorum, quin magis augentur et crescunt, c. XI. Vexantur porro Christiani: b) *ab Ethnicis.* Verum nec hi possunt evertere regnum Christi. Non manet intra limites Iudaeae cultus religionis christianae, sed inter gravissima pericula, refragantibus idololatris, late se diffundit in ipso Romano Imperio, et providentiae divinae decreto portenditur ethnicae superstitioni grave exitium. c. XII. XIII, 1—10. Adversantur regno Christi c) *falsi doctores et impostores varii generis*, nomine quidem Christiani, sed revera hostes crucis Christi, omnibus flagitiis dediti, et magis promovendae idololatriae quam verae religioni intenti, c. XIII, 11 — 18. His omnibus tamen non obstantibus latius propagatur religio christiana, et pii in fide

confirmantur, c. XIV, 1—5. Iam denuo poena decernitur nominis christiani hostibus, Iudaeis pariter ac Ethnicis. Praedicuntur mala, quae evenire debebant Iudaeis, antequam penitus everteretur eorum urbs et respublica c. XIV. XV. Praedicuntur etiam calamitates, quas durante bello Iudaico, atque civili Romanorum ab Othone et Vitellio gesto, sentire debebant Romani, c. XVI, 1—16. qui ante Hierosolymorum expugnationem magnas dant poenas suae in Christianos crudelitatis, cap. XVII. Iam actum est de Iudaeorum rebus, urbe eorum et republica funditus eversa, c. XVIII. Laudibus celebrant coelicolae iustitiam et bonitatem Dei, gratulantes Christo Regi victoriam de hostibus, et feliciorem propagationem religionis, c. XIX. 1—10. Interim res nondum est confecta. Idololatria subinde erigit caput. Sparguntur novi errores; seminantur superstitiones; sed Christus se ostendit victorem, c. XIX, 11—21. Denique Diabolus, qui diu per falsorum Deorum cultum, errores, superstitiones et flagitia regnaverat, vi sua et potestate tantum non omni privatur, et laetissima religionis Christianae fata succedunt, c. XX, 1—6. Insurgunt quidem extremis mundi temporibus novi hostes, piis Christi cultoribus exitium minantes. Sed vana sine viribus ira. Deus praesentissimo auxilio adest Suis, et omnes eorum hostes gravissimis poenis afficit, c. XX, 6—10. Sequitur iudicium extremum, v. 11—15. Puniuntur omnes mali, et poenis aeternis ita coërcentur, ut piis Dei cultoribus amplius nocere non possint. Christiani, qui in fide religionis perseverarunt, aeternis gaudiis fruuntur, et ab omnibus calamitatibus liberi, felicissimam agunt vitam, aeternum duraturam, cap. XXI. XXII.

Hunc

Hunc Apocalypseos conspectum in secunda et tertia Scholiorum editione dederam. Non valde diversa de huius libri argumento est *Eichhornii* sententia, cuius summam brevem exhibere liceat. Sumit nempe auctorem apocalypseos apud animum suum habuisse constitutum, Iesu Christi oracula de disciplinae suae triumpho, quem aliquando de Iudaismo et Ethnicismo habitura sit, ad actum revocare, et *dramatica arte* oculis in theatro obiicere. Partes totius libri sunt: *Titulus*, cap. I, 1 — 3. *Prologus*, c. I, 4 — IV, 22. in quo declaratur, ad Christianos dramatis argumentum pertinere, additis epistolis ad ecclesias, quae in stilo carminis symbolico ad septenarium numerum revocantur. Sequitur *drama ipsum*, cuius partes sunt: *Prolusio*, cap. IV, 1 — VIII, 5. in qua *scena adornatur*, Actus Primus cap. VIII, 6 — XII, 17. Hierosolyma expugnantur, s. Iudaismus vincitur a religione christiana. Actus secundus c. XII, 18 — cap. XX, 10. Roma expugnatur, sive Gentilitas vincitur ad religione christiana. Actus tertius c. XX, 11 — XXII, 5. Hierosolyma coelestia de coelo descendunt, sive futurae vitae felicitas aeternum duratura describitur. Epilogus c. XXII, 6 — 11. — Porro exponit *Eichhornius*, qua arte et quo ingenio, qua cura, diligentia et doctrina, et quo iudicio elaboratum sit et expolitum argumentum carminis; unde intelligitur, poëtam praeditum fuisse ingenio varia doctrina subacto, nutrito et expolito, omniumque temporum et plurium gentium spoliis ditato et exornato: et ob sapientissimum harum copiarum usum hominis ingeniosissimi laudem iure ei meritoque vindicari. Sed eos, qui plura desiderant, ad ipsum Eichhornii librum delegamus. Hypothesi eius de forma dramatica libri argu-

gumenta non contemnenda oppofuit LANGIUS in Introductione pag. 24. fqq.

CAP. I.

1. More veterum Prophetarum titulum carmini fuo praemittit auctor, fimulque oraculum fuum ab argumenti gravitate et utilitate commendat, v. 1 — 3. Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ) i. e. *Haec est revelatio arcanarum rerum, facta per Iesum Christum.* Ante ἀποκάλυψις fupple ἥ δὲ ἐστιν. Ἀποκαλύπτειν eft aliquid tectum et velatum, ablato defuper operimento oftendere, et proferre in lucem. Eft igitur h. l. ἀποκάλυψις praedictio futurorum, per fe incognitorum, nifi manifeftentur divino munere. ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς) *Quam* (revelationem) *tradiderat ei Deus*, quam et ipfe olim a Deo edoctus erat. Quicquid enim Chriftus in his terris agens docuit, id a Patre acceperat. Io. VII, 16. VIII, 28. 38. XII, 49. XIV, 10. δεῖξαι — ἐν τάχει) *Ut nominis sui cultoribus significaret per visa, quae ex decreto divino certissime eventura sint.* Sic *Eichhornius* vertit. Δεῖξαι, הַרְאוֹת, *res futuras significare per visa.* Δεῖ refertur ad *decretum divinum*, ut Luc. XXIV, 26. Act. IV, 12. Ex verbis ἐν τάχει *celeriter, brevi tempore*, concludunt nonnulli, vaticinia huius libri dudum effe impleta. Alii tantum de completionis initio accipiunt. *Eichhornius* explicat *certissime*, quia vates magnas rerum converfiones *maturas* declarare folent, ut earum *certitudinem* exprimant, Ief. XXVI, 20. LIV, 8. Mal. III, 1. 2. Hagg. II, 6. Sic Ief. X, 22. 23. כִּלָּיוֹן חָרוּץ *interitus festinans* eft

cer-

certissimus. καὶ ἐσήμανεν — Ἰωάννῃ) *Et significavit per angelum suum servo suo Ioanni.* Ἀποςείλας, sc. αὐτήν. Post ἐσήμανεν pone comma, et construe hoc verbum cum τῷ δέλῳ αὐτῦ Ἰωάννῃ. Angelum autem intellige praecipuum quendam angelorum.

2. Ὃς ἐμαρτύρησε — τῦ Θεῦ) *Qui docuit religionem divinam.* Μαρτυρεῖν plerumque Dativum regit: at hic Accusativum, quia ponitur pro κυρύσσειν sive ἀναγγέλλειν. καὶ τὴν μαρτυρίαν — εἶδε) *Et res gestas Iesu Christi, quas vidit.* Per μαρτυρίαν metonymice intelliguntur res ipsae, de quibus fertur testimonium; ea quae fecit Christus, ut sequentia ostendunt: καὶ ἅτινά εἰσι, καὶ ἃ χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Videntur haec verba ex comm. 19. huc irrepsisse.

3. Μακάριος — προφητείας) i. e. ταύτης προφητείας, ut bene Vulgatus intellexit. Beatos praedicat legentes haec vaticinia, quia Christianis ubique vexatis magnum solatium afferre poterant praesignificatae Dei ultionis in Iudaeos et Romanos. Οἱ ἀκέοντες etc. additur, quia liber hic non statim ad omnes erat perventurus, sed qui eum nacti erant, aliis ea, quae legerant, bona fide erant recitaturi. καὶ τηρῦντες — ἐγγύς) Τηρῦντες, *memori animo retinentes*, ut nempe praedictiones cum eventibus comparent. Ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς, ut v. 1. ἐν τάχει.

4. Ἰωάννης — Ἀσίᾳ) *Prologus* (v. 4 — IV, 22.) docet oraculi argumentum ad Christianos pertinere. Et primo quidem salutantur ecclesiae, v. 4 — 8. Ἰωάννης, sc.

sc. ἐπιστέλλει ταῦτα. In Asia proprie sic dicta. Istae septem ecclesiae infra nominantur. χάρις — ὁ ἐρχόμενος) *Omnis generis felicitas vobis contingat ab eo, qui est, et erat, et erit,* i. e. a Iehovah. Articulus τȣ post ἀπὸ deest in nonnullis codicibus, sed omnino supplendus est, et pertinet ad complexum eorum quae sequuntur, ut si quis dicat: ἀπὸ τȣ ὀνόματος ὁ ὢν etc. Nam *qui est, qui erat, et qui venturus est,* explicatio est nominis tetragrammati, quod vocant *Iod, He, Vau, He.* Quum id indeclinabile sit, non mirum si eius interpretamentum etiam indeclinabile. *Maimonides* More Nevochim: *Scito nomen Dei effusum esse super τὸ ipse fuit, est, et erit.* καὶ ἀπὸ τῶν — θρόνȣ αὐτȣ̃) Πνεύματα sine dubio hic sunt *angeli. Septem* autem angelos esse, qui ministrant coram Deo, vetus est Iudaeorum opinio. Formant nempe Hebraei aulam Dei ad magnificentissimam aulam Persarum Regis, cui septem principes adstabant. Tob. XII, 15. Ἐγώ εἰμι Ῥαφαὴλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων, καὶ εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τȣ̃ ἁγίȣ. *Targum Ionathan* in Gen. XI, 7, *Dixit Deus septem angelis, qui stant coram illo: venite nunc. Pirke Elieser* 4. et VII. *angeli, qui creati sunt primi; ministrant coram eo extra velum, quod vocatur paragauda.* Plura loca habet Wetstenius. Quomodo *Spiritus sanctus* hic possit intelligi, quum expresse *septem Spiritus* nominentur, equidem non video. Nec Spiritus S. *coram throno Dei* esse, dici potest, quod est ministrorum. Qui tamen argumenta pro hac interpretatione nosse velit, inveniet apud *Moldenhawerum* in h. l. Repugnare quidem videtur, quod Ioannes ecclesiis precatur salutem a septem

spi-

ſpiritibus, quum a Deo ſolo petenda ſit ſalus. Sed commode intelligi poteſt locus de miniſterio angelorum, quo Deus uti ſolet ad impertienda varii generis bona hominibus piis. Non multum differt *Grotii* expoſitio, qui denotari exiſtimat ſeptem illa velut membra providentiae divinae, quae nominantur infra cap. V, 12. et VII, 12. Nam angeli ex opinione Iudaeorum ſunt miniſtri providentiae divinae. Durior eſſe videtur *Eichhornii* explicatio, cui τὰ ἑπτὰ πνεύματα ſunt *ipſa Dei natura perfectiſſima.*

5. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ — αἵματι αὐτοῦ) Ante ὁ μάρτυς nonnulli ſupplent ὅς ἐςὶ *qui eſt fidus ille teſtis.* Sed frequens eſt in hoc libro appoſitio, caſu obliquo et recto. Ὁ μάρτυς h. l. eſt *doctor*, ut μαρτυρεῖν ſupra v. 2. *docere*, et Chriſtus dicitur *doctor fideliſſimus,* ſummâ fide dignus, ὁ μάρτυς ὁ πιςὸς, quia in omnibus, quae Dei nomine ad nos pertulit, digniſſimus eſt cui credatur. Ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, i. e. *qui mortuorum primus reſuſcitatus eſt ad vitam immortalem.* Vide 1 Cor. XV, 20. Col. I, 18. et ibi dicta. Ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, *princeps regum terrenorum*, cuius tanta eſt potentia, ut omnes, qui vobis adverſantur, ubi valet, ſit deſtructurus, aut ſibi ſubiecturus. Τῷ ἀγαπῶντι (alii legunt ἀγαπήσαντι) ἡμᾶς. Novus hic incipit ſenſus, et connectuntur Dativi hi cum eo quod ſequitur: αὐτῷ ἡ δόξα. Λούσαντι — αἵματι αὐτοῦ, *qui purgavit nos a peccatis noſtris morte ſua cruenta.*

6. Καὶ ἐποίησεν — πατρὶ αὐτοῦ) Senſus eſt: *Qui effecit, ut ipſo Deo iudice, ſummo, qui hominibus*

con-

usurpatur, ut Gen. XXVIII, 14. Ps. LXXII, 17. ubi in Hebraeo נֵרִים. *ναὶ, ἀμὴν*) *Certe, omnino ita eveniet.* Ioannes non tantum certissime haec eventura esse praedicit, sed et approbat futura Dei iudicia. Idem significant ναὶ et ἀμήν. Sed placuit uti utroque sermone, quia haec tangunt et Iudaeos et gentes.

8. Ἐγώ εἰμι — καὶ τέλος) *Ego sum ab aeterno in aeternum. Omnium primus sum, nec unquam finem sum habiturus.* Verba ἀρχὴ καὶ τέλος omittuntur in codicibus nonnullis, versionibus et Patribus. Τὸ Α καὶ τὸ Ω, i. e. *ante me non fuit alius Deus, et post me non erit ullus.* Est locutio a Rabbinis desumta, qui dicunt ועד חו מאלף, *ab initio ad finem.* Ioannes eam locutionem aptavit ad Alphabetum graecum, quia ipse graece scribebat. Verbis ἀρχὴ καὶ τέλος explicari videtur illud ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω. Potest etiam ἀρχὴ esse is, qui omnibus rebus initium dat, et τέλος, qui rebus finem imponit, quando lubet. ὁ παντοκράτωρ) Non sine caussa hoc additum. Nam hominibus evenit, ut promissa non impleant, aut per inconstantiam, aut per impotentiam. Quare utrumque a Deo removendum fuit, ad oraculi certum complementum indicandum.

9. Iam indicatur (v. 9—20.) quo loco ac tempore Ioannes futuri temporis eventus per visa resciverit, eique officium litteris illa tradendi iniunctum fuerit. συγκοινωνὸς — Ἰησοῦ Χριστοῦ) *Socius calamitatum, et regni et constantiae Iesu Christi* i. e, *qui propter Iesum Christum (ad eius exemplum) constantissime calamitates perfero, ut summa olim felicitate cum eo fruar.*

Verba graeca intelligenda esse videntur καθ' ὑςερολογίαν, et ita eadem suberit sententia, quae 2 Tim. II, 12 εἰ ὑπομένομεν καὶ συμβασιλεύσομεν. Βασιλεία hic significat spem validam illud regnum adipiscendi. ἐγενόμην — Πάτμῳ) Ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ, *delatus sum in insulam*, ut γενεσθαι ἐν Ῥώμῃ, *pervenire Romam*, 2 Tim. I, 17. *Patmus* est insula in mari Aegeo, una ex Sporadibus, hodie Palmosa, *Tournefortius* itin. Tom. II. p. 143. Patmos insula nonnisi XVIII. M. p. in circuitu habet; — distat a Co insula LX. M. P. — non multum supra trecentos incolas habet. Deportatio in insulas frequens poena eo tempore. Electae autem ad hoc plerumque insulae exiguae et prope desertae, qualis Seriphus et Gyaros apud Iuvenalem et Tacitum. διὰ τὸν — Ἰησῦ Χριςῦ) Τὸν λόγον τῦ Θεῦ nonnulli eodem sensu accipiunt, quo initio Evangelii Ioannis occurrit. Alii intelligunt doctrinam divinam. Μαρτυρια Ἰησῦ Χριςῦ, *doctrina Christiana.*

10. Ἐγενόμην — ἡμέρα) Ἐγενόμην ἐν πνευματι idem est quod Act. X, 10. ἐπέπεσεν ἐπ' ἐμὲ ἔκςασις, Κυριακὴν ἡμέραν Christiani vocarunt eam diem, quae Iudaeis dicitur μία σαββάτων, ob resurrectionem Domini, quae ea die contigerat; qua die conventus Christianos solitos fieri, et Pauli Epistolae nos docent, et Iustinus Apologetico II. ubi Graecorum more diem enim Solis nominat. *Diem dominicum paschalem* hic intelligi, *Eichhornius* arbitratur; is enim dies interdum ἡ κυριακὴ ἡμέρα dictus est, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ἀναςάντα κύριον, ut ait Chrysostomus in Ps. CXIX. Cf. *Suicer* in thesaur. eccles. sub voce κυριακὴ, πάσχα, ἡμέρα. Hunc autem

au'em diem Poëta, ut viso suo maxime idoneum elegisse videtur propterea, quod futurus Christi reditus in ipsis paschalibus vigiliis ab antiquis Christianis exspectaretur; unde factum est, ut sacros illius noctis conventus ad mediam usque noctem protraherent, ne forte alto somno oppressi et imparati a Iesu Christo in ipso suo reditu deprehenderentur. Vid. *Hieron.* ad Matth. XXIV, καὶ ἤκουσα — λεγούσης) Ἤκουσα, nempe ἐν πνεύματι, ut modo dixerat. Non extiterunt hae imagines in rerum natura, sed animo tantum eius repraesentatae fuerunt. Ὀπίσω μου respicit locum Ies. XXX, 21. Magis improvisa sunt, quae a tergo obveniunt.

11. Ἐγώ — ὁ ἔσχατος) Vide supra v. 8. ὃ βλέπεις — ἐκκλησίαις ταῖς ἐν Ἀσίᾳ) Verba ταῖς ἐν Ἀσίᾳ desunt in plurimis codicibus et versionibus. Ὃ βλέπεις, i. e. *quod iam videbis et audies.* Est enim Praesens pro futuro proximo; et videre pro quovis sensu. Καὶ πέμψον, nempe huius visi descriptionem; neque enim ad cetera huius libri hoc pertinet. Diversa visa diversis temporibus Ioanni obtigere ut et prophetis aliis. εἰς Ἔφεσον — Λαοδίκειαν) Sunt hae urbes nobilissimae Ioniae, Lydiae, Aeolidos, Cariae, et eodem ordine enumerantur, quo ex Patmo insula adiri debebant, ut notat *Wetstenius* ad h. l.

12. Καὶ ἐπέστρεψα — μετ' ἐμοῦ) Ἐπέστρεψα (εἰς τὸ) βλέπειν. *Respexi, ut cognoscerem*; nam verba sensuum apud Hebraeos saepe permutantur. Vel per metonymiam *vocem* nominat, quum ipsum, qui loquebatur, intelligi vellet. Recte autem respexisse se dicit, quia a tergo vox sonabat. καὶ ἐπιστρέψας — χρυσᾶς) Fingit

R r 2 Poeta,

Poëta, se delatum esse in locum augustum, septem candelabrorum luminibus collustratum. Locus ille erat templum Iesu Christi in his terris; septem autem candelabra sunt emblema septem ecclesiarum, ut ipse auctor infra v. 20. explicat. Genus docendi per emblemata antiquis temporibus valde usitatum fuit. Plutarchus de garrul. οἱ δὲ συμβολικῶς ἄνευ φωνῆς ἃ δεῖ φράζοντες, ἐκ ἐπαινῦνται, καὶ θαυμάζονται διαφερόντως; *Clemens Alex.* Strom. p. 409. edit. Sylb. καὶ Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἱδρύονται, ὡς αἰνιγματώδυς τῦ περὶ Θεῦ λόγυ καὶ ἀσαφῦς ὄντος pag. 413. Ἀλκῆς μὲν καὶ ῥώμης σύμβολον αὐτοῖς (Aegyptiis) ὁ λέων — ἀλκῆς τε μετὰ συνέσεως, ἡ σφίγξ τὸ μὲν σῶμα πᾶν λέοντος, τὸ πρόσωπον δὲ ἀνθρώπυ ἔχυσα.

13. Καὶ ἐν μέσῳ — ἀνθρώπυ) In ipso illo templo tot luminibus collustrato vates vidit Iesum Christum, cuius, tanquam naturae coelestis corpore indutae, ornata et exquisita descriptio nunc sequitur. Forma, quae Christo h. l. tribuitur, est Symbolum potentiae eius summae et maiestatis. Huius imaginis partes singulae respiciunt septem epistolas, quae c. II, III. continentur. Ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπυ, *similem homini*; nam υἱὸς ἀνθρώπυ, *homo*, ut Dan. VII, 13. Dicitur autem Christus versari in medio candelabrorum, quia adest ecclesiis, sicut et de Deo ἐμπεριπατεῖν usurpat Moses, Levit. XXVI, 22. ἐνδεδυμένον ποδήρη) Sc. χιτῶνα, vel ἐσθῆτα. Glossae: *Talaris tunica*, ποδήρης χιτών. Describitur Christus habitu Pontificis Maximi, cuius vestes recenset Ioseph. Ant. III, 9. 4. καὶ περιεζωσμένον — χρυσῆν) Pontificis Maximi balteus sive zona erat aurea, ut Iosephus l. c. do-

docet. Erat etiam *regum*, balteos geftare aureos, Hiob XII, 18.

14. Ἡ δὲ κεφαλὴ — ὡς χιὼν) Auctor ad Herennium I, 4. *Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur.* Λευκὸν h. l. idem fignificare videtur, quod λαμπρὸν, ut eft apud Hefychium. Ergo verborum: *Capillus capitis eius albedine aequabat lanam et nivem*, fenfus eft: micabat. Ceterum nihil peculiare fignificare videntur hae et fequentes defcriptiones, nifi auguftam formam. καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ — πυρὸς) Symbolum fummae gravitatis, et in impios feveritatis. Lucretius: *Et ex oculis micat acribus ignis.* Sueton. Aug. 79. *Oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari voluit inesse quiddam divini vigoris; gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem Solis, vultum submitteret.* Statius Sylv. I. 105. *Tua sidereas imitantia flammas lumina contemto mallet Rhodos aspera Phoebo.*

15. Καὶ οἱ πόδες — χαλκολιβάνῳ) *Pedes eius erant similes orichalco.* Ineft in hac imagine Symbolum potentiae Chrifti, cui nihil refiftere poteft, qui omnes hoftes conculcat. Suidas: χαλκολίβανον εἶδος ἠλέκτρȣ, τιμιώτερον χρυσȣ͂. Aufonius in Technopaeg. apud *Salmasium* exerc. p. 810. ὁ λίβανος ἔχε τρία εἴδη δὲ δένδρων καὶ ὁ μὲν ἄῤῥην ὀνομάζεται χαλκολίβανος, ἡλιοειδὴς καὶ πυῤῥὸς, ἤγȣν ξανθὸς. *Eustathius* in Od. δ, ἤλεκτρος δὲ ἴσως μὲν καὶ ὕλη τις κατὰ τὰς πολλὰς, χαλκώδης ἰδιαιτάτη παρὰ τὸν ἁπλῶς χαλκὸν, μάλιςα δὲ μίγμα τι χρυσȣ͂ καὶ ἀργύρȣ. ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι) Significatur aes et fua natura praeftans, et praeterea igne purgatum. καὶ ἡ φωνὴ — πολλῶν) Sic de Cherubinis Ezech. I, 24.

bet." Ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος est *in suo genere unicus* (v. 8.); ita vero Christus appellatur *ratione vitae*, ad quam redierat.

18. Καὶ ὁ ζῶν — τῶν αἰώνων) Ὁ ζῶν, i. e. ὁ ζωοποιῶν, quo sensu ζῶν ponitur et Io. VI, 51. Ἐγενόμην νεκρὸς *et ipse tamen mortem revera subii.* Hoc ideo dicitur, ut sciatur is esse, qui misereri aliorum posset Hebr. IV, 15. Id vero maxime pertinebat ad demendum Ioanni metum illum ex maiestate Christi susceptum. καὶ ἔχω — τῦ θανάτυ) i. e. habeo ius summum vitae et necis. *Targum Hieros.* in Genes. XXX, 22. *Quatuor sunt claves, quae in manu Dei repositae sunt, et quas neque Angelo neque Seraphino committit, nempe clavis pluviae, clavis cibationis, clavis sepulcrorum, et clavis mulieris sterilis.* Multa similia loca ex Rabbinis habet *Wetstsnius. Clavis* imperium potestatemque significat. Θάνατος est *mors; ᾅδης status post mortem.* Sensus itaque est: Mihi imperium in mortuos et mortem competit.

19. Γράψον — μετὰ ταῦτα) Ἃ εἶδες, visionem v. 11—16. Καὶ ἅ εἰσι, nempe statum ecclesiarum septem Asiaticarum. Καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα, quae futura sunt, et scribentur c. IV. et deinceps.

20. Τὸ μυστήριον — τας χρυσᾶς) Τὸ μυστήριον, מִדְרָשׁ, explicatio allegorica, mystica, vel arcana emblematum visorum significatio. Τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς, breviter pro τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν. sc. ἐςι τῦτο. οἱ ἑπτὰ — ἐκκλησιῶν εἰσι) Summi Sacerdotes dicti ἄγγελοι, (*nuntii*) Hebraeis, quia et Dei mandata ad populum, et preces populi ad Deum deferrent angelorum instar. Hoc loquendi genus ab Hebraeis

 venit

venit ad Aegytios, qui et ipsi τὸν ἀρχιερέα dixere ἄγγελον. Summis sacerdotibus templi respondent in ecclesia Christiana principes presbyteri, ὁι προεςῶτες apud Iustinum, qui κατ' ἐξοχὴν dicti episcopi.

CAP. II.

Sequuntur epistolae ad septem episcopos Asiae scriptae. Episcoporum nomine autem ecclesias, quas illi curabant, simul intelligi, multis argumentis *Eichhornius* ostendit, omnino hic conferendus Vid. supra c. I, 11. coll. 4. XXII, 16. Epistola ad Episcopum ecclesiae Ephesinae, v. 1—7.

1. Τῷ ἀγγέλῳ — γράψον) Hunc quidam Timotheum fuisse putant; Grotius alium aliquem gente Iudaeum. τάδε λέγει — χρυσῶν) Respicitur ad formam filii hominis supra c. I, 13. descriptam. Ut pontifex curat candelabrum, ita ego ecclesiam, illamque intime perspectam habeo.

2. Οἶδα — ὑπομονήν σε) Τὰ ἔργα σε, te nempe esse bonum. τὸν κόπον καὶ τὴν ὑπομονήν σε, per Hendyadin, pro: τὴν ἐν τῷ κόπῳ ὑπομονήν, laborum, et quidem gravium, quales episcopis incumbere solent, patientiam. καὶ ὅτι — κακὲς) i. e. *Quod aegre sustines malos.* Saepe *non posse* quis dicitur, quod ab ingenio eius abhorret. Καὶ ἐπείρασας — ἐκ εἰσὶ) *Et explorasti eos, qui dicunt, se Apostolos esse, quum non sint.* Falsi doctores, qui hic notantur, fuerunt fortassis strenui Iudaismi defensores, inprimis tales, qui se e disciplina Ioannis Baptistae progressos iactabant. Act. XVIII, 25—28. XIX, 2. XXIV, 25.

3.

3. Καὶ ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβάστασας — ἐκοπίασας) Pro ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβάστασας alii habent: ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ etc. ficuti etiam κεκοπίακας, καὶ ὐ κέκμηκας pro καὶ ὐκ ἐκοπίασας. Ὑπομονῇ, nempe in adverfis. Διὰ τὸ ὄνομά μȣ, mea de caussa. Κοπιᾷν h. l. idem eft quod *delassari, lassum fieri.* Eleganter opponuntur: ὐ δύνῃ βαστάσαι — et ἐβάστασας. οἶδα τὸν κόπον σȣ, et ὐκ ἐκοπίασας, Ferre potes moleftias propter Chriftum et moleftias: at non potes ferre pfeudapoftolos. Novi laborem tuum, in ferendis malis: non tamen defpondes animum neque fatifcis. Ita vox κλίνης comm. 22. ambigue fumitur, pro lecto adulterae et pro lecto aegrotantis.

4. Ἀλλ' ἔχω — ἀφῆκας) Ἔχω κατά σȣ, *habeo aliquid, quod de te querar.* Τὴν ἀγάπην σȣ τὴν πρώτην ἀφῆκας, multum remififti de prima illa cura circa pauperes, vel potius de amore erga me. Τὴν πρώτην, i. e. illam adeo ferventem, Solet enim acribus animis cum tempore laffitudo quaedam obrepere.

5. Μνημόνευε ὖν, πόθεν πέπτωκας) Vel ut alii habent, ἐκπέπτωκας. Memor efto, quantum in prioris pietatis ftudio de viribus remiferis. Cicero ad Attic. IV, 17. Non recordor, unde ceciderim: fed unde refurrexerim. ἔρχομαι σοι — μετανοήσῃς) Ἔρχομαι ταχὺ καὶ κινήσω nihil aliud eft, quam ταχὺ κινήσω, loco movebo. Senfus eft: Te de fede fua deturbabo, et ab officio removebo; vel: ab ecclefia, cui praees, fimili morbo laborante, nifi refipuerit, verbum meum auferam. Chriftus, dominus templi candelabrum removit; quod hodiernus eius loci ftatus docet.

7. Ὁ ἔχων — ταῖς ἐκκλησίαις) Ὁ ἔχων ὠς, ἀκουσάτω, est formula attentionem excitantis, saepe in sermonibus Iesu occurrens. *Audiat ille, cui est cura cognoscere, sed animo quantum potest erecto et attento.* Τὸ πνεῦμα h. l. est *divinum visum*, vel Spiritus S. per Ioannem, vel ipse Christus, τὸ πνεῦμα ἔχων, is enim per totam epistolam loquitur. Λέγει, i. e. iubet dici ecclesiis, nempe Ephesinae et aliis, quae sub Ephesini episcopi cura erant. Τῷ νικῶντι — τοῦ Θεοῦ μου) i. e. *Qui (se ipsum) vicerit, (et propter Christum vexari potius quam voluptatibus servire maluerit,) ille aeternum beatus vivet.* Cuius rei symbolum sit esus ex arbore vitae vincentibus promissus, facile patet. Arbor vitae in Paradiso terrestri (Gen. III, 22.) vim habebat confortandi et conservandi vitam hanc mortalem. Sed longe beatiore vita fruentur pii et constantes cultores Christi in Paradiso coelesti. Ἐκ τοῦ ξύλου ζωῆς, *ex arbore vitae*; nam ξύλον Hellenistae ponunt pro עֵץ, arbore. Est autem arbor vitae, quae vitam praestat, nempe iucundam, longam, aeternam. Ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, vel ut alii simpliciter legunt, ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ, i. e. in coelo. De voce παράδεισος confer Luc. XXIII, 43.

8. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας) Alii habent ἐκκλησίας Σμυρναίων, eodem sensu. Sequitur epistola ad episcopum ecclesiae Smyrnensis, v. 8. — 11. Episcopum Smyrnensem tum Polycarpum fuisse, multi putant; alii aliquem eo priorem. τάδε λέγει — ἔζησεν) Ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ut supra I, 17. Ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἔζησεν. i. e. ἀνέζησεν. Hoc eo pertinet, ne idem episcopus mortis metu ab officio abduce-

duceretur, ſed certus eſſet, ſicut Chriſtus revixit, ſic et ſe revicturum. Smyrnenſes pagani praecipue colebant Aeſculapium, Apollinis filium, qui et mortuos excitaſſet, et ipſe fulmine percuſſus in vitam rediiſſet. Ovid. Metam. XV. 533, de Hippolyto: Nec niſi Apollineae valido medicamine prolis reddita vita. Haec omnia erant ficta. Chriſtus vero ipſe poſt mortem revixit, et alios in vitam revocat.

9. Οἶδα — ἀλλὰ πλούσιος εἶ) Σοῦ τὰ ἔργα, diligentiam in obeundo munere, *virtutem*. Τὴν πτωχείαν, *paupertatem*. Aegre habebat ille epiſcopus, unde viveret, ideo quod Smyrnae qui eſſent Chriſtiani, eſſent pauperes. Ἀλλὰ πλούσιος εἶ, per parentheſin legendum, quaſi dicat: *quum tamen dives sis*, nempe pietate et αὐταρκείᾳ, 1 Tim. VI, 6. 18. καὶ τὴν βλασφημίαν — τοῦ Σατανᾶ) Βλασφημίαν, *maledicta gravissima.* Iudaeos illos dicit nomine, non re, (quia Deum in Chriſto patefactum non agnoſcebant,) alludens ad originem vocis, plane ut Paulus Rom. II, 28. Vocant ſe συναγωγὴν τοῦ Κυρίου, עֲדַת יְהוָה, Num. XXXI, 16. ſed re ipſa ſunt Satanae ſynagoga, quia eum imitantur, tum calumniando bonos, tum eorum vitae inſidiando. Pari de cauſſa eos ex diabolo patre eſſe dixit Chriſtus, Io. VIII, 44. Acta Martyris Pionii docent, eccleſiam Smyrnae a Iudaeis fuiſſe vexatam, et Epiſt. eccleſ. Smyrnenſis de martyrio *Polycarpi* apud Euſeb. Hiſt. Eccl. IV, 15.

10. Μηδὲν φοβοῦ — ἵνα πειρασθῆτε) Μηδὲν φοβοῦ etc. non metue, etiamſi maiora ingruant. Diabolum dicit facturum, quod facturi erant pagani magiſtratus, diabolo et Iudaeis inſtigantibus. Ἐξ ὑμῶν ſc. τινας. Vexabuntur nonnulli ex vobis non tantum a tumultuante

plebe,

plebe, sed ipsa iudicis sententia. Ἵνα πειρασθῆτε, ut magis quam antea periculum fiat constantiae. καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα) Brevis erit afflictio vestra. Terent. Adelph. V, 1. 36. *decem dierum vix mihi est familia.* Est consolatio ex brevitate temporis. Θλῖψιν hic captivitatem intellige, quod clarum ex praecedentibus. γίνε πιστὸς — τῆς ζωῆς) Πιστὸν hic ἐν πειρασμοῖς intellige, et periculis ob nominis Christi professionem emersuris. Ἄχρι θανάτου plurimi interpretes exponunt: *persta ad finem usque vitae*, ex Matth. X, 22. XXIV, 13. Pricaeus autem: *Sic fidelis, etiamsi mors intentetur tibi.* Minucius in Octavio: *Ingenium singulorum* (Deus) *periculis pensitat, ad usque extremam mortem voluntatem hominis sciscitatur. Corona vitae*, est honor regius in vita illa aeterna, Cf. Iac. I, 12.

11. Ὁ ἔχων — τοῦ δευτέρου) Vide supra v. 7. Ὁ νικῶν, qui nec paupertate, nec carcere, nec graviorum metu se vinci patietur. Ille οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου, liber erit a miseria post mortem corporis: non erit ei metuenda miseria post mortem. Οὐ μὴ ἀδικηθῇ, *ei non nocebit* etc. nam qui iniuriam patiuntur iis nocetur. *Mortis secundae* mentio saepe fit apud Chaldaeum Paraphrasten et Rabbinos. *Targum Hieros.* in Deut. XXXIII, 6. *Vivat Ruben in hoc seculo et non moriatur morte secundo, qua moriuntur impii in mundo futuro.* Multa loca alia similia collegit *Wetstenius.* Damnationem aeternam esse intelligendam, facile patet. *Mors* enim est calamitas. Mors corporis est miseriae genus: qui autem damnantur, illi aliud genus miseriae, et quidem gravissimum experiuntur.

12.

12. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ — τὴν ὀξεῖαν) Pergamus fuit regia Attalidarum. De gladio acutiſſimo cf. I, 16. Deſcribitur Chriſtus tanquam is, qui omnium, etiam intimorum in homine exactiſſimam facit diſſectionem, et omnia rimatur. Imago deſumta eſſe videtur ex hiſtoria Bileami; cui angelus cum gladio ancipiti reſtitit. Num. XXII — XXV. Multo potentior iſto angelo eſt Chriſtus.

13. Ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ) i. e. in loco adeo idolis ſcatente, ut ibi ſedem ſuam praecipuam videatur Satanas poſuiſſe. Andreas Caeſarienſis ad h. l. de civitate iſta: Κατείδωλον ὑπὲρ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν. Regnavit ibi Satanas inprimis in Idolo *Aesculapii*. *Tacitus* Annal III. 63. *apud Pergamum Aesculapii compertum asylum*. De Caracalla *Herodianus* IV. 4. 8. ἠπείχθη εἰς Πέργαμον τῆς Ἀσίας, χρήσασθαι βουλόμενος θεραπείαις τοῦ Ἀσκληπιοῦ. καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου) i. e. Quanquam in praecipua paganicae ſuperſtitionis ſede habitas, tamen retinuiſti profeſſionem Chriſtianam. Ὄνομα Χριστοῦ eſt profeſſio doctrinae a Chriſto traditae. Κρατεῖν, *retinere*. καὶ οὐκ ἠρνήσω — κατοικεῖ) *Et non negasti religionem meam, ne illo quidem tempore quo Antipas fidelis doctor religionis meae interfectus est apud vos, in loco ubi Satanas habitat,* in loco idololatriae pleno. Variat lectio etiam in hoc commate. Quomodocunque legas, ſenſus erit: Ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀντίπα, ὃς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστός μου ἀπεκτάνθη. Quis hic Antipas fuerit, ignotum eſt. Doctorem chriſtianum eum fuiſſe, ipſe Ioannes indicat. In ſeris Graecorum menologiis dicitur hic Antipas paſſus ſub Domitiano. Dicitur etiam in bovem coniectus aeneum;

quale

quale tamen fupplicium ignotum eft Romanis legibus, quae et Pergami valebant. Grotius fufpicatur, Antipam hunc fuiffe interfectum a plebe commota per facerdotes Aefculapii, qualis mortis pericula faepe adiit Paulus. Ἀρνεῖσθαι πίστιν eft, aut verbis aut factis negare, fe effe Chriftianum.

14. Ἀλλ' ἔχω — πορνεῦσαι) *Sed habeo pauca quae in te reprehendam, quod nempe toleres asseclas doctrinae Bileam, qui Balacum docuit perniciem struere Israelitis, ut vescerentur epulis idololatricis et scortarentur.* Βαλὰκ rex Moabitarum. Num. XXV. factum effe ex Balaami confilio, ex traditione femper apud Hebraeos conftitit. Cf. 2 Petr. II. 15. et Iudae v. 11. Βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, i. e. perniciem ftruere Ifraëlitis, Deum ipfis faciendo iratum. Φαγεῖν — πορνεῦσαι) Ifraelitae illi non tantum ederant de immolatis, fed et Diis Midianitarum cultum exhibuerant. Verum fatis hic habuit Chriftus id dicere, quod illi Ifraelitae cum falfis doctoribus, eorumque affeclis habebant commune. Ceterum Bileam eft Symbolum falforum doctorum. Ifti falfi doctores fuiffe videntur exgentiles, qui epulis idololatricis et impudicitiae ipfi adfueti, chriftianorum exgentilium maxime divitum auribus hoc *quaestus caussa* dederunt, ut libidinis et idololatricarum epularum poteftatem facerent, eaque licentia danda multos ad fefe allicerent, eorumque ftudia ad fuas utilitates excitarent. Balcamus enim Balaco confilium Ifraelitis perniciofum dedit, ut *praemia*, quum aliter non poffet, hac certe via obtineret. Num. XXII, 17. f. XXIV, 11—13. Erat igitur magna fimilitudo horum falforum doctorum cum Bileamo. Cf. 2 Petr. II, 18. f. et Iudae epiftolam.

15.

15. Οὕτως ἔχεις — ὁμοίως) Illud ὁμοίως in plerisque editis libris ad comma sequens, in manuscriptis multis autem ad praecedens refertur, ut fit πλεονασμὸς in οὕτως et ὁμοίως. Ceterum vide notata ad v. 6. huius cap.

16. Μετανόησον) οὖν addunt nonnulli codices. Μετανόησον, i. e. noli posthac tam remissus esse. Utere acribus remediis, ut in gravi periculo. Ἔρχομαί σοι ταχὺ, eadem locutio, quae supra v. 5. Pergameni erant bellicosi. Diogenes Laërt. Arcesilao IV, 30. Πέργαμος οὐχ ὅπλοις κλεινὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵπποις. At Christus multo fortior (comm. 12.) puniet malos; uti Bileamus angeli gladio fuit coërcitus, et uti tum ipse, tum consilium eius secuti et Iudaei et Midianitae gladio perierunt.

17. Τῷ νικῶντι — κεκρυμμένου) *Vincenti concedam usuram Mannae absconditi*, i. e. *eximiae felicitatis.* Si abstinueritis ab idolothytis et libis, dabo vobis mannam. Quum Bileamum et Israelitas in deserto ipsius consilium sequentes, falsis doctoribus eorumque sequacibus comparasset; manet iam in eadem translatione, et per Mannam in deserto exhibitam significat felicitatem e religione percipiendam. Vocat autem μάννα hoc κεκρυμμένον, absconditum. Iudaei enim statuunt arcam cum urna, quae mannam continebat, imminente urbis expugnatione per Nebucadnezarem, absconditam, et tempore demum Messiae reperiendam esse. *Tanchuma* p. 83. 2. Haec est una ex tribus rebus, quas Elias Israëlitis restituet, nempe *urnam Mannae*, Vasculum olei unctionis, et vasculum aquae. Quidam addunt etiam virgam Aaronis. ψῆφον — γεγραμμένον) Sensus esse videtur: *Dabo ei tesseram nominis sui epigraphen exhibentem, qua probare possit, se unum*

unum esse ex iis, qui ad hoc epulum coeleste admittendi sint. Respicitur ad eos, qui in certaminibus evaserant victores. Hi enim, quando solemni cum pompa urbem patriam ingrediebantur, simul honoris tesseras accipiebant, quibus ius iis datum est epuli publici ad perpetuam vitae sustentationem. *Pindarus* Olimp. VII, 159. *ἐν Μεγάρεσσιν τ' ἐχ ἕτερον λιθίνα ψῆφως ἔχει λόγον.* Schol. *κατὰ τὰ Μέγαρα ἔθος ἐςι τῶν νικηφόρων τὰ ὀνόματα λίθοις ἐγκολάπτεσθαι.* Haec tessera dicitur *λευκὴ*, quo epitheto res omnes laetiferae, coelestes ornantur, veluti vestes coelicolarum *candidae* dicuntur, c. XIX, 14. Hesychius: *λευκὴ, ψῆφος, παροιμία ἐπὶ τῶν εὐδαιμόνως — ζώντων.* Ὄνομα καινὸν, i. e. *nomen eximium et praeclarum.* Intelligunt plurimi nomen filiorum Dei: alii rectius *ὄνομα θεῦ καὶ τῦ ἀρνίυ*, (cap. XIV, 1.) quod dicitur *καινὸν*, respectu habito ad pristinos Dei cultores Iudaeos, Deo quidem, non autem agno consecratos. Titulus tesserae inscriptus: *ὁ ἅγιος τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ*, significat, eum, qui illam teneat manu, pertinere ad *cultores Dei et Iesu Christi*, quibus ius convictus coelestis merito debeatur. Cf. omnino *Eichhornium* ad h. l. *ὃ ὐδεὶς — ὁ λαμβάνων)* Id nomen quanti sit, nemo scit, nisi qui id experitur. Cf. 1 Io III, 1.

18. *Καὶ τῷ ἀγγέλῳ — γράψον)* Est *Thyatira* urbs modo Mysiae, modo Lydiae attributa. *Alogi*, Epiphanio teste, deridebant mentionem factam Thyatirenae ecclesiae, quod Ioannis tempore nulla esset ecclesia Thyatirae. Ad quod respondet Grotius, fuisse ecclesiam, sed ex Iudaeis, non ex gentibus. Fuisse ecclesiam Thyatirae tum temporis, evicit etiam *Ferdinandus Stosch* in Antiquitatibus Thyatirenis. *ὁ ἔχων — χαλκολιβάνῳ)* Respicitur ad c.

I, 14. 15. *Oculi similes flammis* denotare videntur et perfpicaciam et feveritatem Chrifti iudicis. Pedes *orichalco* fimiles fignificare videntur eiusdem potentiam, quae potentiffimos etiam hoftes conculcat. Imagines defumtae funt ex Achabi et Ifabelis hiftoria, 2 Reg. IX. X.

19. Ὀιδά σε — τῶν πρώτων) Τὰ ἔργα, facta laudabilia. Τὴν διακονίαν, benefacta in pauperes, quomodo haec vox fumitur 2 Cor. IX, 11. 12. 13. Τὴν ὑπομονήν σε, in adverfis ferendis conftantiam. Πλείονα, *meliora, praestantiora.* Epifcopum Thyatirenum non modo non fatifcere dicit longo labore ac malis, fed et in dies proficere in melius.

20. Ὅτι ἀφεῖς — Ἰέζαβὴλ) Imagines defumtae ex hiftoria Achabi et Iezabelis, 2 Reg. IX. X. Ἀφεῖς, pro quo alii habent ἐᾷς, per incuriam pofitum effe videtur pro ἀφῄς. *Iesabel* per Antanaclafin eft talis mulier, quae turpia et impia facta illius reginae imitatur, et comparatur falfa Gnofticorum vel huius generis hominum doctrina feductioni Iefabelis, quemadmodum in epiftola fuperiore eadem doctrinae Bileami fuerat comparata. Mulierem chriftianam e fecta Gnofticorum effe intelligendam, PAULUS ERN. JABLONSKI oftendit in differt. fupra citata. ἡ λέγεσα ἑαυτὴν προφῆτην) Cafus rectus pro obliquo, quod Ioanni perquam familiare, Alii habent τὴν λέγεσαν. *Epiphanius* Prophetidos nomine notari ait mulieres, opinione vaticinationis deceptas et alias decipientes, et praedictionem iftam effe de Prifcilla ac Maximila atque Quintilla, Prophetiffis Montaniftarum, temporibus Imperii Antonini Pii. Sed falfus eft Epiphanius; Ioannes enim loquitur de fuae aetatis falfis doctoribus, quos fimiles effe Iezabelis di-

dicit. καὶ διδάσκει — φαγεῖν) Διδάσκει καὶ πλανᾷ i. e. ἡ διδάσκουσα πλανᾷ. *Idolothytis* vefcebantur *Marcionitae, Valentiniani, Basilidiani, Saturniniani*, tefte *Iustino M. c. Tryphonem*. Hoc loco notantur iidem feductores, de quibus fupra v. 6. et 14. fermo fuerat.

22. Βάλλω αὐτὴν — ἔργων αὐτῆς) Εἰς κλίνην, non in amoris fed in aegrotantium et infirmorum lectum. Ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς, i. e. *nisi abstineant ab adulteriis cum ea*. Alii pro αὐτῆς legunt αὐτῶν.

23. Καὶ τὰ τέκνα — θανάτῳ) Adulterinam eius fobolem interficiam; faciam ut ea moriatur morte violenta. Etiam haec imago, ficut pleraque alia in hac Epiftola, defumta ex hiftoria Achabi et Iefabelis, 2 Reg. X, 1. 10. 11. Τὰ τέκνα τῆς προφήτιδος, funt eius difcipuli et affeclae. καὶ γνώσονται — ἔργα ὑμῶν) Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, quae nempe funt in Lydia, Myfia, et locis vicinis. Νεφρὰς καὶ καρδίας, *desideria et cogitata*. Per *renes* enim intelliguntur *affectus, desideria*, ut et Pf. CXXXIX, 15. Prov. XXIII, 16. Καρδίας, *cogitata*.

24. Ὑμῖν — Θυατείροις) Τοῖς λοιποῖς, nempe bonis. Duo enim Thyatirenfium genera defignat Chriftus. ὅσοι — διδαχὴν ταύτην) *Qui non adhaerent isti doctrinae*, nempe pfeudoprophetidos. Ἔχειν idem quod fupra κρατεῖν, *adhaerere doctrinae*. οἵτινες — λέγουσιν) *Et qui nesciunt arcana Satanae, ut dicere solent*. Gnoftici myfteria fua vocabant *profunda Dei*, et profunda Bythi. Irenaeus II, 38. 39. Putabant, fe perfpicere, quod non perfpicerent alii, adiaphora effe fcortari et vefci immolatitiis. At Chriftus dicit effe τὰ βάθεα τοῦ Σατανᾶ,

 fol-

follerti aSatanae consilia. ὀ βαλῶ — βάρος) *Non imponam vobis aliud onus.* Βάρος, praeceptum, et quidem observatu non adeo facile. Τῶν νόμων βάρος habet Plato de legibus XI. Potest vero etiam βάρος esse *afflictio, poena.* Tum sensus esset: *Alienum peccatum vobis non imputabo.*

25. Πλὴν — ἄν ἥξω) Ὃ ἔχετε, nempe doctrinam veram, quam bene percepistis, et vitae puritatem. Ἄχρις ὃ ἄν ἥξω, nempe ad iudicium.

26. Καὶ ὁ νικῶν — τῶν ἐθνῶν) Ὁ νικῶν *qui mala illa dogmata spernet.* Nam intelligendum est hoc Participium pro re quaque subiecta. Τὰ ἔργα μου, i. e. praecepta mea, per metonymiam. *Dabo ipsi potestatem super gentes.* Hoc connectendum est cum v. 27. ubi declaratur, qualis sit ea potestas, quam Christus concedere velit vincentibus errores profanorum illorum hominum, de quibus in praecedentibus sermo fuerat.

27. Καὶ ποιμανεῖ — σιδηρᾷ) Ex translatione LXX. Ps. II, 9. qui non legerunt ut Masoretae תְּרֹעֵם, *confringes eos,* sed תִּרְעֵם *pasces eos,* i. e. reges. Nam pascere significat regere; unde reges vocantur ποιμένες λαῶν, pastores populorum. Ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, *sceptro ferreo,* i. e. imperio duro et firmo. ὡς — συντρίβεται) Alii habent συντριβήσεται. Ita eos tractabit, quomodo vasa fictilia frangi solent, sine spe restitutionis, Ierem. XIX, 10. 11. Argilla, dum in manu est figuli, fingitur et refingitur facile. Non idem in fictili fracto. Sensus comm. 26. et 27. esse videtur: Qui perstiterit in religionis meae professione et vera virtute, is vires accipiet etiam idolorum cultores multos ad religionem perducendi, eorum-

rumque animos flectendi, ut praeceptis Christi, summi Regis obediant. Sicuti nempe Christus ipse per doctrinam suam hominum animos gubernat et flectit, ita simili modo doctores pascunt et regunt doctrina et monitis.

28. Ὡς — πατρός μȣ) Illi a me imperandi potestatem accipient, sicut ego a patre accepi. Illud ὡς aliquam similitudinem, non paritatem significat. καὶ δώσω — πρωϊνὸν) Lux gaudii et felicitatis ei exorietur; conspicua erit eius dignitas. Ut stella matutina inter ceteras stellas eminet, sic ille eminebit inter ceteros doctores.

CAP. III.

1. Τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας) *Sardes* caput quondam Lydiae, et Croesi olim Regia, urbs celebris, aër vero insalubris. τάδε λέγει — ἀςέρας) *Haec dicit, qui imperium habet in septem angelos Dei, et septem stellas tenet*; vel ex *Eichhornii* versione: *Sic fatur, qui spiritu suo adflavit ecclesias*, ut adeo eas in omni pietatis et virtutum genere alacres esse deceat. De septem Spiritibus vide supra I, 2. et de septem stellis ibid. v. 20. Οἶδα σȣ τὰ ἔργα, *scio qualis sis*. Locutio media: at hic, ut ex sequentibus patet, in partem sequiorem prolata. Ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ, i. e. Nomine tantum et externa specie videris Christianus esse, revera non es. *Caesar* ad milites suos apud Dionem Historicum: ὄνομα Ῥωμαίων ἔχοντες, ἔργα δὲ Κελτῶν δρῶντες.

2. Γίνȣ γρηγορῶν, attende tibi et ecclesiae cui praees. Στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν, *confirma ceteros, qui perniciei vicini sunt*. Ἃ μέλλει (pro οἱ μέλλȣσι) ἀποθανεῖν, qui *morti*, i. e. perni-

 ciei

ciei ſunt vicini. Nam ἀποθνήσκειν ſaepe ſignificat *miserum esse vel fieri.* Hoc autem loco ſermo eſt de iis, quos per defectionem a chriſtiana religione miſeros futuros eſſe periculum erat. Hos epiſcopus debebat ϛηρίζειν, *confirmare* in religione. ὀ γὰρ — ἐνώπιον τȣ̃ Θεȣ̃ μȣ) *Nam facta tua Deo non probata intelligo.* i. e. Scio, te in obeundo munere non ita diligentem eſſe, ut gratus Deo eſſe poſſis. Πεπληρωμένα, *integra, sincera.*

3. Μνημόνευε — μετανόησον) Πῶς εἴληφας καὶ ἤκȣσας, i. e. ἀκȣ́ων εἴληφας, qualem doctrinam ab Apoſtolis acceperis. Λαμβάνειν aut παραλαμβάνειν, לקח aut קבל, de doctrina ſaepe dici ſolet. Τήρει, obſerva iſta omnia, quae edoctus es. Μετανόησον, *poenitentiam age de illis, quorum tibi es conscius.* ἐὰν ȣ̃ν — ἥξω ἐπί σε) *Venire* Chriſtus dicitur, et quum ad iudicium univerſale veniet, et tunc quum quemque ex hac vita abducit. Et ſicut furis comparatio ultimo iudicio aptatur, ita et morti improviſae, et aliis iudiciis improviſis. Ποίαν ὥραν pro κατὰ ποίαν ὥραν, vel ποίᾳ ὥρᾳ.

4. Ἀλλ' ἔχεις — ἱμάτια αὐτῶν) *Habes paucos in coetu tuo Sardibus etiam, qui erroribus et vitiis se non contaminarunt.* Ὀνόματα, *personae*, ut Actor. I, 15. Veſtes *candidae* et purae ſunt *innocentiae* et virtutis ſymbolum, ut *vestes sordidae* ſymbolum *culpae.* Zach. III, 3. 4. Igitur ii, qui veſtes ſuas non polluiſſe dicuntur, tropice ſunt, *qui in virtutis studio alacres fuerunt.* Hi autem praemii loco olim *vestibus splendidis* amicientur: καὶ περιπατήσȣσι — ἄξιοί εἰσιν) *Istique societate mea fruentur honorificentissima.* Περιπατεῖν μετὰ Χριϛȣ̃, verſari cum Chriſto, amicitia eius frui, con-

iunctum

iunctum cum eo esse amore. Ἐν λευκοῖς, sc. ἱματίοις. Artemidor II, 3. τὰς ἀποθανόντας ἐν λευκοῖς ἔθος ἐκφέρειν. Vestitus candidus olim habitus erat nobilium; unde Candidati vocantur. Sed et qui ad dignitatem et honores evehuntur a regibus orientalibus veste indui solent, *laxa. splendida, pretiosa*, tanquam novi honoris insigni. Gen. XLI, 42. Esth. VIII, 15. Proprie igitur significatur, tales apud Christum in maximo futuros esse honore. Ἄξιοί εἰσιν, sc. μετ' ἐμῦ περιπατεῖν. Digni sunt autem, quia in tanta malorum multitudine puros se servaverunt.

5. Ὁ νικῶν — λευκοῖς) *Qui vincit, is olim candidis vestibus ornabitur, i. e. maximo honore habebitur dignus.* Vid. v. 4. Καὶ ὁ μὴ — — τῆς ζωῆς.) *et nunquam delebo nomen eius e libro vitae*, e numero eorum quibus *felicitas* (ἡ ζωή) destinata est. *Iuribus et privilegiis civium coelestium semper fruetur.* Similitudo sumta a more civitatum, apud quas cives inscribebantur albo, et ex eo eradebantur, si facti essent ἄτιμοι. Est autem hic λιτότης. Nam ὁ μὴ ἐξαλείψω dicitur pro: *diligenter assèrvabo.* Καὶ ἐξομολογήσομαι — ἀγγέλων ἀυτῦ) i. e. praemiis eum afficiam, magno eum honore ornabo olim in conspectu Patris mei et angelorum. Vid. Matth, X, 52.

7. Ἐν Φιλαδελφείᾳ) Philadelphia Sardibus propinqua erat, ad Tmoli radicem sita. ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τῦ Δαβὶδ) i. e. *Gerens clavem Davidis, eiusmodi clavem, quali Davides utebatur*, i. e. *cui administratio et cura regni Davidici commissa est.* Vide Ies. XXII, 22. Sicut Eliacimus in aula Hiskiae dicitur habuisse clavem domus Davidis, ita Christus in Ecclesia Dei. Is *Eliacimus* fuit, ut Constantinopolitani loquebantur, Κυροπαλάτης Hiskiae, cu-

ius functionis infigne erat clavis intexta epomidi. ὁ ἀνοίγων, καὶ ἐδεὶς κλείει) Locutio plane Hebraea, pro qua Graeci dicerent: ἐ ἀνοίγοντος ἐδεὶς κλείει. Nemo eius iuffis audet contradicere, aut contra ea facere. Omnia ei parent.

8. Οἶδά σε — κλεῖσαι αὐτήν) Demta imagine fenfus eft: *Novi facta tua. Ecce dedi tibi occasionem doctrinam propagandi, quam nemo tibi eripiet.* Σε τὰ ἔργα, i. e. laborem tuum in propagando Evangelio. Ἐνώπιον σε pro σοὶ. Ianuam intellige occafionem libere annunciandi Evangelii, ut 1 Cor. XVI, 9. Ἣν ἐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν, eft iterum Hebraismus. Senfus: Nemo illam libertatem praedicandi impedire potuit ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν) Modicam nunc habes ecclefiam. Δύναμις, צָבָא, *exercitus*, deinde vero quaevis multitudo. *Philadelphia* parva erat urbs, nec comparanda Ephefo. καὶ ἐτήρησας — ὄνομά με) i. e. tamen perftitifti in obfervandis praeceptis meis, nec diffimulafti te effe Chriftianum.

9. Ἰδὲ, δίδωμι — ἠγάπησά σε) Senfus eft: *Efficiam ut nonnulli e Synagoga Satanae, qui falso gloriantur se veri nominis Iudaeos esse, ad te accedant, Christiani fiant, tibi debitum honorem exhibeant, agnoscantque quanti te faciam.* De iis, qui gloriantur fe Iudaeos effe, vid. fupra II, 9. Ποιήσω αὐτὲς idem eft quod δίδωμι. Poft multa verba interpofita folet repeti aut vox quae praeceffit, aut alia fimilis. Ποιήσω ἵνα ἥξωσι, *faciam venire.* Καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σε, i. e. ut Chriftiani fiant, et tum tibi, ut epifcopo, honorem exhibeant, conftituti in locis in-

inferioribus. Προσκυνεῖν, ad pedes proſterni, per κατάχρησιν qualecunque honoris ſignum exhibere. Καὶ γνῶσιν, ὅτι ἠγάπησά σε, tunc agnoſcent, quanti te fecerim, qui te, tanquam inſtrumento electo, uti voluerim ad eorum converſionem.

10. Ὅτι — τῆς ὑπομονῆς με) *Quia observasti praeceptum meum de patientia.* Duplex Genitivus, alter cauſae efficientis, alter materiae. Senſus eſt: in multis adverſis patiens fuiſti ex praecepto meo. Ἡ ὥρα τοῦ πειρασμοῦ, *tempus persecutionis et calamitatum.* Nam ὥρα eſt quodvis tempus, quamvis ſatis longum: et in voce πειρασμοῦ eſt Metonymia, quia omnis gravis perſecutio affert tentationem. Οἰκουμένη et γῆ hic ſignificant terras Romani Imperii. Πειρασμὸς autem hic eſt perſecutio ſub Nerone.

11. Ἔρχομαι ταχὺ, nempe cum mercede mea, Κράτει ὃ ἔχεις, retine fidem tuam et profeſſionem. Vide ne metu deficias. Ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου, *ne quis auferat* (eripiat) *coronam tuam.* Λαμβάνειν h. l. *auferre;* ſimplex pro compoſito. Στέφανος autem eſt *honor perseverantiae*, vel etiam *praemium vitae aeternae.*

12. Ὁ νικῶν — τοῦ Θεοῦ μου) Hebraismus. pro: τὸν νικῶντα ποιήσω. *Vincentem constituam columnam in templo Dei mei*, i. e. faciam, ut magni habeatur et aeſtimetur in eccleſia Dei mei. Nam *templum Dei* ſine dubio eſt eccleſia. Eph. II, 22. Voce στύλου reſpici nonnulli putant duas illas columnas, quae erant in fronte templi Salomonis, et ob firmitatem vocabantur *Iachin* et *Booz*: 1 Reg. VII, 19. 2 Paralip. III; 15. 16. 17. Alii imagi-

 nem

nem desumtam esse existimant ex Ies. XXII, 17—25. ubi Propheta Eliakimum, regium ministrum, eiusque dignitatem comparat clavo in quo suspendi deberent omnes nobiles familiae eius, propagines et posteri, omnia vasa parva, a vasis craterum usque ad vasa lagenarum. Quo tropo significatur, eum et regno et domui patriae insigni fore ornamento. Innui igitur videtur nostro loco insignis et perpetuo duraturus honor in ecclesia Dei. Καὶ ἔξω ὀ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι, *nec unquam eiicietur*, sc. ex templo Dei mei. ex ecclesia. Honore isto nunquam privabitur. καὶ γράψω — τὸ καινὸν) Continuatur imago. In columnis fiebant inscriptiones. Sic etiam perseveranti tribuentur varia honoris insignia. Inscribentur ipsi quasi nomina Dei, Regis summi, urbis coelestis totiusque regni, et Christi. Inscribitur ei *nomen Dei;* quod est Symbolum, frui eum peculiari favore Dei. Inscribitur etiam nomen *novae Hierosolymae*, quia huius urbis civis est. Sensus igitur esse videtur, hunc talem semper futurum esse in magno honore apud Deum, et fruiturum esse privilegiis et beneficiis civium honoratissimorum in regno Christi.

14. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ — κτίσεως τοῦ Θεοῦ) Laodicea est urbs Phrygiae magnae ad Lycum amnem, ubi ante Pauli eo adventum ecclesia aliqua erat ex Iudaeis dispersis. Ὁ ἀμὴν, *verax ille.* Ad sequentia verba cf. supra I, 5. Ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, *dominus creaturarum Dei*; nam ἡ ἀρχὴ videtur positum pro ὁ ἄρχων *dominus*, vel etiam is, per quem hoc universum (ἡ κτίσις τοῦ Θεοῦ) initium coepit, ut ἡ ζωὴ αἰώνιος auctor felicitatis aeternae. 1 Io. I, 2. Sic h. l. ἡ ἀρχὴ, *auctor initii.*

15. Οἶδά σε — ὅτε ζεστὸς) *Nec frigidus nec calidus*, i. e. δίψυχος, ut Iac. I, 8. nec bonus nec malus; nec Christianus, nec profanus; nec verae doctrinae, nec erroribus falsorum doctorum addictus. Seneca, non dissimili argumento, *nec aegrotare, nec valere* dixit, Lib. de tranquill. animi c. 1. Habent illa verba speciem proverbialem. Idem Seneca Epist. 69. *Hoc est, inquis, nec frigidum, nec calidum pati.* ὄφελον — ζεστὸς) Non optat simpliciter eum frigidum esse, sed exprimit hoc loquendi genere, quantum aversetur fluctuationem eius. Sic fere Epictetus c. 36. ἕνα σε δεῖ ἄνθρωπον, ἢ ἀγαθὸν, ἢ κακὸν εἶναι.

16. Μέλλω — στόματός με) i. e. apud me nullo loco eris. Tepida evomere consuevimus; unde ad vomitum ciendum quidam aqua tepida utuntur. Describuntur homines Pharisaeis similes, quos Christus fere magis aversatur quam manifeste malos.

17. Ὅτι λέγεις — χρείαν ἔχω) Sensus est: Putas te esse sapientem et felicem; te via tutissima ire, quod omnibus placere cupias, quod ita veram doctrinam teneas, ut aliter sentientes, falsos illos doctores non offendas. Est gradatio. Multum est, divitem esse; plus vero, quum dives sis, adhuc locupletari; maximum vero, nullius plane rei indigere. Tales sibi videntur Hypocritae, Pharisaico fastu inflati. καὶ ὀκ οἶδας — γυμνὸς) Ὀυκ οἶδας, formula periculis suis indormientes miserantis. Nescis, te ita esse infelicem, ut omnium misericordiam commovere debeas. Πτωχὸς, egens rerum ad salutem necessariarum, cognitionis verae et religionis. Τυφλὸς, qui errores suos et inscitiam rerum divinarum ne animadvertit qui-

quidem et sentit. Γυμνὸς, carens omni vera virtute, quae vestitus est et ornatus Christianorum.

18. Συμβουλεύω σοι — ἵνα βλέπῃς) Συμβουλεύω σοι, *consulo tibi.* Poterat imperare; sed mavult suadentis personam sumere, quia id, quod dicturus est, isti episcopo et eius similibus est utilissimum. Χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, *aurum igne exploratum aut examinatum.* Est pleonasmus; nam πεπυρωμένον, quod per ignem excoctum est. Sic ἄργυρος πεπυρωμένος, *argentum igne excoctum*, Prov. X, 21. ubi codex Hebraeus habet *argentum lectum.* Suadet, ut sibi comparet solidiorem rerum divinarum cognitionem, et quidem ab ipso Christo, ex doctrina a se tradita. Ἵνα πλουτήσῃς, ut dives fias, sc. cognitione. Καὶ ἱμάτια λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, *et vestes albas* (supple: eme a me) *quibus amiciaris.* Disce innocentiae et morum probitati studere ex mea religionis doctrina. Nam vestes albae sunt Symbolum innocentiae vitae. Καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου, *ne conspiciatur turpis tua nuditas,* ne amplius ceteris coetibus sis contemtui. Καὶ κολλούριον — ἵνα βλέπῃς, i. e. fac, ut errores tuos tandem agnoscas, et verum perspicias, meliora edoctus ex mea doctrina. Paupertati opponitur aurum probatum; *nuditati* opponuntur vestimenta alba; coecitati κολλούριον, *collyrium* quod est medicamentum oculorum.

19. Ἐγὼ ὅσους — παιδεύω) Ὅσους ἐὰν φιλῶ, i. e. quos non plane ob diuturna peccata abiicere constitui. Dicitur enim hic φιλεῖν non absolute, sed comparate, ut alibi μισεῖν. Ἐλέγχω καὶ παιδεύω, reprehendo verbis, castigo verberibus. Sumta verba ex Prov. III,

12

19. ζήλωσον — μετανόησον) Ζήλωσον, incalesce tu tepide: nam ardens amor ζῆλος dicitur. Μετανόησον, ex amore in me vitam corrige.

20. Ἰδὲ ἕστηκα — κρέω) Qui ianuam pulsabat noctu, simul clamabat, ut audita voce agnoscerent, et citius aperirent. Ita ego, inquit Christus, eis favorem meum ultro offero. Illorum erat officium, me quaerere atque audire; at, quia tepidi sunt, ego illos quaero omnibus modis, stans, pulsans, clamans. ἐάν τις — μετ' ἐμῦ) i. e. suavissima familiaritate utemur. Magnus honos regem habere convivam.

21. Ὁ νικῶν — θρόνῳ αὐτῦ) Ὁ νικῶν, αὐτῷ, eadem locutio, quae supra v. 12, Δώσω αὐτῷ καθίσαι κ. τ. λ. i. e. *mecum regnare*, 2 Tim. II, 12. Post ἐνίκησα supple τὸν κόσμον, ut Io. XVI, 32. de se ipse Christus loquitur.

CAP. IV.

1. Μετὰ ταῦτα — ἐν τῷ ὀρανῷ) In epistolis ad septem ecclesias statum earum praesentem descripserat Ioannes; nunc incipit Prophetia de futuris. Scena aperitur in coelo, quod imaginem gerit palatii regii vel templi, Ies. VI, 1. et describitur maiestas Dei, qui omnia creavit, comm. 11. et omnia sapientissime gubernat. Genus dicendi est poëticum, Prophetis peculiare. Ergo haec non sunt intelligenda proprie, quasi ita gesta essent, ut vates narrat; sed prophetico, i. e. poëtico sermone describuntur, et quasi ob oculos pinguntur decreta Dei. Ex mente etiam Iudaeorum omnia quae in terris eventura sunt, in coelo coram consessu angelorum prius manifestantur, atque

que repraefentantur. *Schir Haschirim* R. f. 93. *Non facit Deus quicquam, nisi antea de eo consultarit cum familia superiori.* καὶ ἡ φωνὴ — μετὰ ταῦτα) Ἡ φωνὴ πρώτη etc, vox illa fonora, quam in primo vifo audieram fupra I, 10 — 12. i. e. vox Chrifti plena imperii. Λέγουσα, fc. ἦν. Alii habent λέγων. Ἀνάβα ὧδε fc. cogitatione et mente, ut ex fequentibus patet.

2. Καὶ εὐθέως — πνεύματι) Non igitur corpore in coelum afcendit, fed mente et ecftafi. Vifio et oblata eft. καὶ ἰδοὺ — καθήμενος) Defcriptio aulae divinae, quae iam fequitur, adumbrata eft ad aularum Afiaticarum, praefertim Perficae, exemplum et magnificentiam. Θρόνος ἔκειτο, *solium erat positum:* nempe Dei patris, ut apparet infra 5. V, 7. Sic et Iefaias c. VI, 1. Deum in folio videt, nempe paratum ad iudicia exercenda. Κεῖσθαι, idem quod *poni.* Καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, *illi insidebat aliquis,* Deus nempe, rex fummus. Quod vates nomen throno infidentis reticet, id magnam habet vim ad eius magnitudinem et maieftatem indicandam.

3. Καὶ ὁ καθήμενος — σαρδίνῳ) Vel potius, ut alii habent, σαρδίῳ. Sardinus lapis, qui et Sardius, ab Hebrais אֹדֶם dicitur a rubore, vulgo carneolus. Ἰάσπιδα vocant Graeci interpretes Exod. XXVIII, 18, gemmam, quae Hebraeis יַהֲלֹם, ita dictam, quod ictibus refiftat. Ineft defcriptio maieftatis divinae, imaginibus magnificentiffimis repraefentatae. Dei maieftas omnium regum fplendorem longiffime fuperat. Similis imago eft Ezech. I, 26. fqq. καὶ ἶρις — σμαραγδίνῳ) Inter varios iridis colores praecipuus eft viror. Viror autem fmaragdi fuaviffimus. Nul-

Nullius coloris adſpectus iucundior, ait Plinius in ſmaragdi laudibus. Iris autem vetuſtiſſimum Symbolum favoris divini. Gen. IX, 13—17. Cf. Ezech. I, 28. Viſum igitur deſcribitur maieſtatis et gratiae plenum. Potentiſſimus et maximus eſt Deus; ſed idem etiam benigniſſimus et optimus. *Eichhornius*, miſſa hac notione, iridis mentionem ad ſolum ornatum pertinere putat, vel ad ſolum igneum fulgorem et ſplendorem mitigandum et temperandum.

4. Καὶ κυκλόθεν — στεφάνους χρυσοῦς) Fruſtra quaeritur, quinam ſint 24. illi Presbyteri? Videntur enim eſſe imago optimorum et praeſtantiſſimorum civium regni coeleſtis, qui olim in his terris virtute et meritis eminuerunt, nunc autem maximo in coelis fruuntur honore. Imago deſumta a viginti quatuor ordinibus et capitibus ſacerdotum a Davide conſtitutis, 1 Chron. XXIV. Presbyteri illorum ordinum ſedebant iudices in templo; his comparantur praecipui et optimi ex Chriſtianis. Sedent tanquam Presbyteri circa Dei ſolium, aſſeſſores quaſi coeleſtis illius Synedrii. Sacerdotibus et Regibus ſaepe comparantur ſancti homines et Chriſtiani, Exod. XIX, 5. 6, Deut. VII, 6. 1 Petr. II, 9. *Albae vestes* et *aureae coronae* ſunt inſignia dignitatis ſacerdotalis et regiae.

5. Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου — φωναὶ) *Tonitrua* et *voces* h. l. non differre videntur; nam et hebraicum קוֹל, et φωνὴ ſaepe eſt tonitru. Thronus Dei comparatur cum nube, ex qua fulgura et tonitrua exeunt. Pertinet ad deſcriptionem maieſtatis divinae. Sic etiam Prophetae ſolium Dei in nubibus deſcribere ſolent, Pſ. L, 3. XCVII, 1—6. Cf. Exod. XIX, 16. καὶ ἑπτὰ — τοῦ Θεοῦ) Εἰσι, i. e. ſignificant. De ſeptem Spiritibus vid. ſupra c. I, 4. Simil-

millimus locus extat Zachar. IV, 10. ubi *septem lucernae* et infuforia fignificant oculos Iovae totam terram pervadentes, i. e. Dei providentiam totum mundum regentem et gubernantem. Eadem hic res fignificatur. Nam angelos effe miniftros providentiae divinae, omnibus conftat. Omnia oculis Dei patent, omnia, quae funt et fiunt in orbe terrarum et in univerfo mundo.

6. 7. *Καὶ ἐνώπιον — κρυςάλλῳ*) Etiam hoc ad defcriptionem maieftatis divinae pertinet. Cf. Exod. XXIV, 10. Ezech. I, 22. *Cholin* f. 89. 1. R. Meir: Hyacinthinus color fimilis eft mari, et mare refert fpeciem coeli; icoelum autem habet formam throni gloriae. S. D. Exod. XXIV, 10. *καὶ ἐν μέσῳ — πετωμένῳ*) Significatur hac imagine omnium creaturarum in his terris viventium univerfitas, imperio Dei, fummi omnium rerum moderatoris fubiecta. *Ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου*, eft *intus et a tergo*, ut com. 8. *κυκλόθεν καὶ ἔσωθεν*. Confer hic auguftam defcriptionem maieftatis divinae perquam fimilem huic noftrae Ezech. I, 5—17. Omnia in regno Dei immenfo vitae et motus funt plena. Nihil mortuum, nihil vacuum in rerum natura. Symbola funt nobiliffimae creaturarum nobis in his terris cognitarum, leo, taurus, homo, aquila. *Midrasch Thehillim* CIII, 19. Dixit R. Abin nomine R. Abhu: Quatuor funt, qui principatum in hoc mundo tenent. Inter omnes *homo*, inter aves *aquila*, inter pecora *bos*, inter beftias *leo*. Quilibet horum regnum habet et magnificentiam quandam, ponuntur autem fub throno maieftatis divinae S. D. Ezech. II, 19. Hoc vero cur factum eft? Ut nullum ex illis fe efferat in mundo, fed fciant, Regnum Dei dominari in omnia (fuper illos effe.)

8.

8. Καὶ τέσσαρα — ὀφθαλμῶν) Ief. VI, 2. 3. Ezech. I. Indicatur omnia plena esse vitae, motus, ut comm. 7. Nam *alae* et *oculi* sunt Symbola motus et vitae. Oculus quasi fons vitae, et lumen vivum animi. Varie legitur hic versus sensu haud diverso. καὶ ἀνάπαυσιν — ὁ ἐρχόμενος) Ies. VI. Omnes creaturae suo modo celebrant laudes creatoris, et sunt totidem quasi voces, perpetuo clamantes, Deum esse potentissimum, optimum, sapientissimum, omnique venerationis cultu dignissimum. Paulo aliter comm. 6. 7. 8. explicat III. *Eichhornius*. Ex eius sententia τὰ ζῶα h. l. non sunt animalia, sed naturae intelligentes, tales fere, quales nos angelos vocamus ab iis tamen aliquo modo diversae, quarum insolita et portentosa forma expressa est ad exemplum sphingum et gryphorum, quales v. c. in ruderibus palatii Persepolitani, Cyro certo multo antiquiores, cernuntur, *Wundergestalten*. Mirabiles illae naturae finguntur posteriori corporis parte thronum gestasse, adeoque sub illo latuisse; ore autem et facie prominuisse ita, ut in throni circuitu eas conspiciendi copia esset. Oculorum (tanquam gemmarum) copia pertinet ad *coruscationem* solam declarandam, quia in coelo omnia nitore fulgent. Sex alis ζῶα singula instruuntur, ut thronum, quem tergo suo impositum gestabant, inter volandum possint loco movere. Quicquid sit, repraesentantur ubique ut naturae Deum celebrantes.

9. Καὶ ὅταν δώσουσι — τῶν αἰώνων) Δώσουσι, Fut. pro quovis tempore, more hebraeo. *Dare gloriam, honorem* etc. est laudibus extollere magnitudinem Dei. Εὐχαριστία, *gratiarum actio*. תּוֹדָה.

10. Πεσῦνται — τῦ θρόνυ) Πεσῦνται, προσκυνήσυσι, βαλῦσι iterum pro quovis tempore. De viginti quatuor Presbyteris vide dicta ſupra ad com. 4. *Procidere in terram* et προσκυνεῖν ſumma ſunt honoris ſigna. *Proiiciunt coronas,* nimirum ſic teſtantes, ſe quicquid habent dignitatis, a Deo accepiſſe. Tacitus Annal. XV, 2. 9. *Placuit Tiridatem ponere apud effigiem Caesaris insigne regium; nec nisi manu Neronis resumere.* Omnium creaturarum in his terris laudes reſonant quaſi in coelis, et a beatis approbantur. Creaturae ratione carentes canunt quaſi laudes ſummi omnium rerum creatoris volatu, voce et motu; ſed nobiliores creaturae, coelicolae laudant Deum cum intelligentia, ſenſu amoris etc.

11. Ἄξιος — ἐκτίσθησαν) Δύναμιν, *robur,* i. e. *firmam* ac *solidam laudem,* גְּבוּרָה vel כֹּחַ vel certe הָעֹז. *Propter voluntatem tuam,* לְמַעַן רְצוֹנְךָ. Niſi enim Deus voluiſſet, nihil eſſet eorum quae ſunt. Omnia, quae exiſtunt, per eum et ex eius voluntate ſunt, durantque.

CAP. V.

1. Καὶ εἶδον — σφραγῖσιν ἑπτά) Significatur hac imagine, fata hominum et regnorum ſoli Deo eſſe nota, eumque ſolum poſſe revelare quantum velit. Liber fatorum eſt in manu Dei, ſcriptus *intus et foris.* Erant veterum libri ad morem cylindri convolubiles, plerumque intus tantum ſcribebantur, et in involucro quodam forinſecus tegebantur. Erant autem alii libri ὄπισθεν etiam ſcripti, quales opiſthographos Plinio avunculus reliquerat, Epiſt. III, 5. Librum deſcribit Ioannes ſeptem ſigillis obſignatum, ex ſeptem conſtantem membranis circa bacillum convolu-

volutis, quarum singulae seorsim erant obsignatae, ita quidem, ut septem sigilla iuxta infimam ba:illi partem conspici possent. Huius libri ea erat ratio, ut post solutionem cuiusvis sigilli alia membrana revolvi et explicari posset. Symbolice hoc libro divina providentia, vel decreta et consilia Dei arcana significantur. Erat liber ex utraque parte scriptus, quia contenta eius erant plurima; obsignatus, quia arcana in eo erant scripta. Similes imagines vide Deut. XXXII, 34. Exod. XXXII, 32. Ps. CXXXIX, 16.

2, 3. Καὶ εἶδον — οὐδὲ βλέπειν αὐτό) Ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, i. e. *arcana Dei consilia de rebus futuris patefacere.* Βλέπειν, cognoscere, intelligere, quae in libro scripta erant. Ἄξιος, *idoneus*, Ἀνοῖξαι καὶ λῦσαι, i. e. ἀνοῖξαι λυσάμενον. Similiter ἀνοῖξαι καὶ βλέπειν pro ἀνοιξάμενον βλέπειν. Futura contingentia, fata regnorum, et insignes rerum mutationes omnibus angelis et hominibus sunt occulta et obscura, nisi Deus revelaverit.

4. Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον — βλέπειν αὐτό) Flevit Ioannes, quia maximi momenti videbantur scripta in hoc libro. Est gradatio: nec aperire quis poterat; nec legere, imo nec introspicere.

5. Καὶ εἷς — σφραγῖδας αὐτοῦ) *Unus Presbyterorum.* Vid. c. IV, 4. Μὴ κλαῖε, noli ita dolere. Habebis quod optas. Unus potest introspicere quasi librum fatorum, et revelare futura. *Christus* nempe, qui hic vocatur ὁ λέων, ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ex Gen. XLIX, 9. 10. propter quae verba Iacobi Leo fuit semper in vexillo Iudae. Ἡ ῥίζα Δαβίδ, per metonymiam fut...

bus ex radice Davidis, ut Ief. XI, 1. Coniungenda funt verba: ἐνίκησεν ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον καὶ τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτῦ, *vicit*, i. e. *obtinuit*, *ut librum possit aperire.* Eft etiam σύληψις. Nam ἀνοῖξαι proprie de paginis dicitur, de figillis λῦσαι, quod hic poft βιβλίον καὶ addunt multi codices cum verfionibus et patribus haud paucis. Senfus eft, Chriftum et poffe et velle revelare arcana Dei confilia. Significantur autem hic decreta Dei pertinentia ad Iudaeos et Chriftianos, quae Chriftus fummatim praedixit Matth. XXIV. Luc. XXI. hic vero multo explicatius.

6. Καὶ ἰδὲ — εἰς πᾶσαν τὴν γῆν) Defcribitur Chriftus, olim humilis, cruentam mortem perpeffus, nunc autem potentiffimus, et providentia fua omnia gubernans. Is conftitutus fingitur ἐν μέσῳ τῦ θρόνυ καὶ τῶν τεσσ. ζ. κ. ἐν μέσῳ τ. πρεσβ. i. e. in area illa femicirculari, quae ante thronum Dei erat, et a femicyclo fedilium Presbyterorum defcribebatur, ut idem throno divino effet proximus. *Agnus*, *corona*, *oculi*, funt mera Symbola, quibus fingulis aliquid eorum, quae Chriftus fecit, aut facturus eft, repraefentatur, Ergo non eft probanda nec imitanda pictorum mala fedulitas, Chriftum in forma agni fic pingendi. Ἀρνίον ἑστηκὸς, ὡς ἐσφαγμένον, i. e. cruore manans et vulnera oftentans. Io. I, 29. 36. 1 Io. I, 7. Κέρατα ἑπτὰ, ingentes vires ad domandos hoftes, nam *cornu* eft fymbolum roboris et potentiae. Καὶ ὀφθαλμὲς — εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Vide fupra c. IV, 5. Quot modis Deus femper ufus eft in gubernando univerfo, totidem modis Chriftus utitur in gubernanda, tuenda, vindicanda ecclefia. Ipfe etiam, ficuti Pater, eft

po-

potentissimus, et utitur septem spiritibus, ministris divinae providentiae, pro lubitu.

7. Καὶ ἦλθε — τοῦ θρόνου) *Sumsit librum e dextra sedentis in throno*: nam omnia accepit a Patre. Ergo et ipsi omnia Dei consilia patent, et ius habet ea patefaciendi quibus vult. Frustra quaeritur, quomodo *agnus* potuerit *sumere et aperire* librum? Nam ipse intelligitur Christus, qui a Ioanne similis fingitur agno, non quoad formam, sed quoad attributa, de quibus v. 6. Sed non satis aptam esse imaginem, facile concedo.

8. Καὶ ὅτε ἔλαβε — τῶν ἁγίων) Ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, nempe ut referaret, quod sequitur cap. VI, 1. Τὰ τέσσαρα ζῶα, c. IV, 8. Ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ut nempe honorem ei exhiberent. Significatur, omnia parere debere nutui Christi, eiusque mandatis. Omnia ei subiecta sunt, 1 Cor. XV, 27. Quod τὰ τέσσαρα ζῶα aeque ac Seniores coram agno procidisse et laudes eius cecinisse dicuntur, tolerari potest, si naturae intelligentes cogitantur. Cf. cap. IV, 8. Porro Ioannes non hoc voluisse videtur, unumquemque Seniorum tenuisse citharas et phialas simul; sed alios tenuisse citharas, alios phialas. Citharae erant instrumenta musica, a prophetis et regibus, quin etiam Levitis in templo Hierosolymitano usurpata. Symbolum gratiarum actionis et laudis. Καὶ φιάλας χρυσᾶς, γεμούσας θυμιαμάτων, pateras, in quibus erant thus et suffimenta alia. Erat autem sacerdotum V. T. quotidie adolere thymiamata in tabernaculo Mosaico. Αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων, i. e. Symbolum precum, vel potius exauditionis earum;

cf. infra c. VIII, 3. 4. ubi thymiamata ab angelis data precibus sanctorum. sunt signa benevolentiae divinae.

9. Καὶ ᾄδουσιν — καὶ ἔθνους) *Canticum novum*, i. e. *eximium*, de rebus magnis et beneficiis Christi. Ps. XCVI, 1. CXLIV, 9. les. XLII, 10. Ἄξιος εἶ — σφραγῖδας αὐτοῦ, dignus, qui noris et patefacias Dei arcana. Ὅτι ἐσφάγης, i. e. temet cruentae morti obtulisti, ut hominibus prodesses. Καὶ ἠγόρασας τῷ Θεῷ ἡμᾶς, i. e. εἰς τὸ λατρεύειν τῷ Θεῷ. *Nos* quum dicit, Christianos intelligit omnium locorum et temporum, quos Christus a peccatis liberavit, magno impendio, sc. vitae suae. Omnes fatentur, et agnoscunt, Christum, propter summa in humanum genus merita, dignissimum esse eo, quo nunc fruitur honore, et imperio a Patre sibi concesso. Phil. II, 9. 10. 11.

10. Καὶ ἐποίησας — τῆς γῆς) Transit sermo a prima plurali ad tertiam; non male, quia et de se loquuntur et de aliis. Βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, titulus saepe Christianis datus, e. g. 1 Petr. II, 5. 9. Καὶ βασιλεύσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, i. e. ἵνα βασιλεύωσιν. In terra regnare dicuntur Christiani, forsan ea de caussa, quia omnium hominum sunt optimi, vel, quod magis placet, quia religio christiana, devictis hostibus longe lateque in toto terrarum orbe diffundetur. Vide infra c. XX.

11. Καὶ εἶδον — χιλιάδων) Consentiunt angeli in laudes, quibus Christiani et hominum optimi praedicant maiestatem et gloriam Christi. Μυριάδες μυριάδων, millies centena millia. Χιλιάδες χιλιάδων, *millia millium*. Indicatur numerus ingens et infinitus. Dan. VII, 10. Ps. LXVIII, 18.

12.

12. Λέγοντες — εὐλογίαν) *Alta voce canentes: Dinus est agnus mactatus, cuius celebretur potentia, et benignitas, et sapientia, et robur, et honor, et maiestas, et laus.* Approbat angelorum cohors, quae Apostoli et presbyteri praedicent. Λέγοντες recte refertur ad μυριάδες κατὰ τὸ σημαινόμενον. Δύναμις, *potentia*, גבורה. Πλοῦτος, *benignitas, beneficentia*, ut Rom. XI, 33. Eph. III, 8. Εὐλογία, i. e. *laus.* Sic *benedicimus Deo*, quum laudamus eum. Septem laudum nomina respondent septem spiritibus. Nempe laudationis huius valde ornatae caussa et origo ex consuetudine Iudaeorum preces ad Deum ad exemplum iam decem, iam septem Sephiroth (i. e. attributorum divinorum) fundendi, repetenda esse videtur. Cf. Eichhorn. ad h. l.

13) Καὶ πᾶν — ἤκουσα λέγοντας) Est προσωποποιΐα, qua sermo attribuitur inanimis aut multis rebus, ut ostendantur illa omnia parere non Deo tantum, sed et Christo, et eius gloriae inservire, Phil. II, 9. 10. Hebr. I, 6.

14. Καὶ τὰ τέσσαρα — αἰώνων) λέγοντα τὸ Ἀμὴν approbantes nempe id, quod angeli quidem verbis, mundus autem totus reipsa fatebatur. Καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεσον καὶ προσεκύνησαν, *honorem exhibuere*, non Deo tantum, ut supra IV. 10. sed et Christo.

CAP. VI.

Decernitur poena hostibus regni Christi, et adversariis religionis christianae, quorum primi erant Iudaei. Horum calamitates, et Christianorum inter illas calamitates conservatio sub variis imaginibus describuntur atque veluti ob oculos ponuntur. c. VI — XI.

1 Καὶ εἶδον — σφραγίδων) Μίαν. i. e, *primum*, ut ex ſequentibus apparet. Praedicitur bellum Iudaicum eo ordine quo praedixit Chriſtus Matth. XXIV. tam accurare, ut Ioannes in tabula quaſi depinxiſſe videatur ea quae Chriſtus breviter tantum et magis propriis verbis praedixit. Ioſeph. Prol. B. τὸν γὰρ Ἰουδαίων πρὸς Ῥωμαίους πόλεμος μέγιστος οὐ μόνον τῶν καθ' ἡμᾶς, σχεδὸν δὲ καὶ ὧν ἀκοῇ παρειλήφαμεν ἢ πόλεων πρὸς πόλεις, ἢ ἐθνῶν ἔθνεσι συμμιγέντων. A commate 1—8. memorat vates omina, quibus Hieroſolymorum everſio praeſignificata eſt. Sine dubio ante oculos habuit verba Chriſti Matth. XXIV, 6—8. ita tamen, ut omina ſuo more in figuras et ſigna converſa produceret, vel potius in ſcena repraeſentaret. καὶ ἤκουσα — βλέπε) Ἑνὸς, i. e, πρώτου, quia ſequitur δευτέρου, τρίτου, τετάρτου, quomodo iam et μίαν habuimus. Vox tanquam tonitru eſt vox magna et ſonora.

2. Ἵππος λευκὸς — νικήσῃ) Similis imago Zachar. VI, 1—6. Omnia ſymbola quae hoc commate continentur, ad deſcriptionem hoſtilis exercitus, de Iudaeis victoriam reportantis pertinent. Virgil. Aen. III, 537. *quatuor hic primum omen equos in gramine vidi, tondentes campum late, candore nivali.* Servius: *Candore nivali. Hoc ad victoriae omen pertinet.* Ἔχων τόξον, quo minatus eſt. *Corona*, ſignum victoriae. Quis autem victor hic intelligendus ſit, dubitant interpretes. *Wetstenius* intelligit Artabanum II. regem Parthorum, qui vicerat Vononem, Ioſeph. Ant. XVIII, 2. 4. rebelles, 4. 4. Anilaeum Iudaeum per generum ſuum Mithridatem, 9. 7. et 1. Cel. *Herder* intelligit victoriam Arabicam de Herode reportatam, Ioſeph. Ant. XVIII, c. 5. Mihi quidem non eſt veri-

verisimile, designari certum quendam ducem. Nam fata Iudaeorum et victoria Romanorum in universum quidem describuntur, sed singuli homines, insignes etiam, non designantur. Ergo is, qui sedebat super equum album mihi quidem videtur esse symbolum exercitus Romani, victoriam in Iudaeos reportaturi. *Iohannsen* intelligit ipsum Christum, victorem Iudaismi et Paganismi, ob similem descriptionem cap. XIX, 11 — 16. quae ad neminem alium nisi ad Christum referri potest. Non male. Quae sequuntur, evenerunt ante bellum Iudaicum.

3, 4. Καὶ ὅτε — *μάχαιρα μεγάλη*) Descriptio bellorum intestinorum et seditionum, Matth. XXIV, 7. *Ἵππος πυῤῥὸς*, *equus rufus* non obscure sanguinis effusionem significat. Ergo *equus rufus* est symbolum seditionum et sanguinis effusionis, ante bellum Iudaicum. *Λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς* auferre pacem e terra Iudaea, et locis in quibus erant Iudaei. Haec et quae statim sequuntur verba significare videntur tumultus in Iudaea ortos, Iudaeorum et gentium intestina diffidia, latrones, sicarios, Theudae motus sub Fado, supplicium filiorum Iudae Galilaei, sub Tiberio Alexandro defectionem molientium, seditionem sub Cumano tempore Paschatis, in Samaria, Peraea, Caesareae. Ioseph. Ant. XX.

5. 6. Καὶ ὅτε *ἤνοιξε — μὴ ἀδικήσῃς*) *Fames* sub Claudio non in sola Iudaea, sed per totum orbem terrarum, Cf. Matth. XXIV, 7. quam Agabus praedixit, Act. XI, 28. *Ἵππος μέλας* est mali ominis. Suidas ex poëta Onirocritico: *ἵππυς μέλανας ὐ καλῶς πάντως βλέπειν.* Insidens equo nigro tenebat trutinam in manu sua; solent enim in gravi annona partes panum singulis appen-

di, aut a magistratibus aut a Patribus familias. *Χοῖνιξ tritici* est tantum, quanto homo sanus in diem indiget, ut observarunt eruditi. Herodot. VII. 251. εὑρίσκω γὰρ συμβαλλόμενος, εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρας ἐλάμβανε, καὶ μηδὲν πλέον. Aelian. V. H. L. I, cap. 26. de Aglaide multivora: δεῖπνον δὲ ἦν ἄρα αὐτῇ κρεῶν μὲν μναῖ δώδεκα, ἄρτων δὲ χοίνικες τέσσαρες, ἔπινε δὲ οἴνε χόα. *Denarius* est tantum, quantum quoquo die mereri poterat homo strenue laborans, ut videre est Matth. XX, 2. Iam vero si homo pauper, qui denarium merebat in diem, haberet uxorem et liberos, certe eos ἐκ τῆ χοίνικος alere non poterat. *Hordei* pastus minime bonus; ideo militibus in poenam dari solebat, ut ex *Livio* et *Vegetio* discimus. Ἀδικεῖν per μετάληψιν est *laedere*, *imminuere*, ut supra II, 11. Intercidebant fruges ad vitam necessariae, non necessariae affluebant: nam olei usus ad delicias; pro vino aqua bibi potest.

7. 8. Καὶ ὅτε — θηρίων τῆς γῆς) Ἵππος χλωρὸς, *equus pallidus*, sicut *pallidam mortem* dicunt poëtae. Ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτῦ, ὄνομα αὐτῷ θάνατος, pro ὄνομα τῷ καθημένῳ. Locutio Hebraizans. Θανάτε nomine significatur metonymice *pestilentia*. Sic et apud Matthaeum cap. XXIV, 7. et Luc. XXI, 11. nominantur post λιμὸς λοιμοί. Καὶ ὁ ᾅδης ἀκολεθεῖ μετ' αὐτῦ, morbi illi trahunt in sepulcrum. Solent iungi mors et ᾅδης, 1 Cor. XV, 55. infra XX, 13. 14. Ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, non ubique, sed in quarta parte Iudaeae. Καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς, *a bestiis*. Vastitatem agrorum et mortes hominum consequi solet, ut, nemine obsistente, ferarum increscat nume-

numerus. cum magna viatorum pernicie. Codex Alexandrinus habet: καὶ τὸ τέταρτον τῶν θηρίων τῆς γῆς, quafi agatur de morte etiam beftiarum, non de morte per beftias. Diu duravit fames, unde morbi oriebantur, et latrocinia fub Felice, Fefto, Albino et Floro. Iofeph. de B. I. II, 14 2.

9. Καὶ ὅτε ἤνοιξε — ἣν εἶχον) Tanta mala fuftinenda fuiffe Iudaeis ob vexatos a fe Chriftianos v. 9. 10. 11, fignificatur, Matth. XXIV, 9. Ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου. Quae in coelo funt νοητὰ, folent inter Iudaeos explicari per figuram τῶν αἰσθητῶν in templo. *Aboth* XXVI. R. Akiba dicebat: *Quicunque sepelitur in terra Israelis perinde est ac si sepeliretur sub altari; quicunque autem sepelitur sub altari, perinde est, ac si sepeliretur sub throno gloriae S. D. Ierem. XVII,* 12. Sanguis Abelis Gen. IV, 10, vindictam pofcit; fic et animae martyrum. Ψυχάς, i. e. πνεύματα. Λόγος Θεοῦ, *Evangelium*, doctrina divina. Εἶχον, *retinuerunt*, ad finem usque.

10. Καὶ ἔκραξεν — ἐπὶ τῆς γῆς;) Martyres loquentes introducuntur, non in his terris viventes, fed iam tunc beati in coelis. Non quaerunt ex vindictae cupiditate, fed fcifcitantur quando eventurum fit id, quod ipfe Chriftus praedixerat Matth. XXIII, 34—36. Nomina ὁ δεσπότης, ἅγιος καὶ ἀληθινὸς ad Chriftum effe referenda, apparet ex fuperioribus, III, 7. 14. Κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς, i. e. κρίνων ἐκδικεῖς. Ἐπὶ τῆς γῆς, in Iudaea, quae γῆ et οἰκουμένη κατ' ἐξοχὴν dicebatur.

11. Καὶ ἐδόθησαν — ὡς καὶ αὐτοί) Pro ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαὶ alii legunt ἐδόθη αὐτοῖς στολὴ λευκά. Animabus datur perfonae nomen per Synecdochen,

chên. ut Luc. XVI, 23. Stolae albae sunt Symbola dignitatis et honoris, quo fruuntur sancti martyres, ut vidimus supra III, 4. 5. 18. Ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον, *requiescant*, i. e. expectent vindictam. Χρόνον, i. e. temporis non multum. Οἱ σύνδουλοι, alii doctores, et de plebe Christiani, multis in locis a Iudaeis trucidati. Ἕως πληρωθῶσι, i. e. donec compleatur eorum numerus.

12. Καὶ εἶδον — ἐγένετο ὡς αἷμα) Hoc et sequentibus commatibus continetur poëtica amplificatio verborum Christi Luc. XXI, 25. 26. Alia ratione explicatur similis imago ex Matth. XXIV, 29. infra cap. IX. Ipsa Hierosolymorum et reipublicae Iudaicae eversio, atque totalis clades Iudaeorum imagine prophetica ob oculos quasi ponitur. Sensus patet ex iis, quae ad loca Matthaei et Lucae modo citata a nobis annotata sunt. Addo locum ex *Sacca* f. 29. 1. *Si facies solis similis est sanguini, venit gladius in mundum; si sacco, sagittae famis veniunt in mundum; si utrique, et gladius et sagittae famis veniunt in mundum.*

13. Καὶ οἱ ἀστέρες — σειομένη) Comparatio desumta ex Ies. XXXIV, 4. Ὄλυνθοι, *grossi*, ut in Glossario Sunt autem grossi ficus immaturae.

14. Καὶ ὁ οὐρανὸς — εἱλισσόμενον) Ies. XXXIV, 4. ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον ἑλιγήσεται. Liber convulutus legi non potest. Ita in coelo, ait, fore, ut nihil possit conspici. Ἀπεχωρίσθη, sc. ἀπ' ὄψεως, densis nimirum nebulis, conspectum adimentibus. καὶ πᾶν — ἐκινήθησαν) intelliguntur motus in Republica Iudaica, eiusdemque totalis interitus.

15.

15. Καὶ οἱ βασιλεῖς — τῶν ὀρέων) Omnia hominum genera, ſummi, medii, infimi, nullo diſcrimine, tantis portentis perterrebuntur. Metum maximum et anguſtias haec indicant.

16. Καὶ λέγουσι — τοῦ ἀρνίου) Luc. XXIII, 30. *Cadite super nos*, i. e. obumbrate nos. Ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ ἀρνίου. Iudaeorum verbis ſua verba permiſcet Ioannes. Nam illi voluerunt a Deo Patre, non a Chriſto, tegi adverſus tot mala. At Ioannes oſtendit, illa mala venire ex ira Dei et Chriſti.

17. Ὅτι ἦλθεν — σταθῆναι) Ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς, i. e. tempora luctuoſiſſima. Τίς δύναται σταθῆναι; i. e. ſupereſſe tot et tantis malis. Impleta ſunt haec vexationibus, quas experti ſunt Iudaei, et praecipue eorum Proceres, de quibus Ioſephus Antiq. XX. De B. I. Lib. II, c. 24. 15. ſeq.

CAP. VII.

In tabula quaſi depictum exhibet Ioannes id, quod praedixit Chriſtus Matth. XXIV, 13. 14. 15. 16. 17. 31. qui locus omnino conferendus eſt. Significatur nempe, Chriſtianos tam ex Iudaeis quam ex gentibus collectos, immunes fore a periculis, quae hactenns horrendis ominibus praenunciata fuerant.

1. Καὶ μετὰ — ταῦτα — πᾶν δένδρον) Nihil aliud ſignificari videtur imagine hac v. 1—8. niſi hoc unum, Deum pro ſua providentia dilaturum eſſe poenam Iudaeorum per breve tempus, ut interim Chriſtiani in Iudaea ſaluti

ſuae

fuae per fugam confulere poffint. Matth. XXIV, 15. f. Ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, nempe Iudaeae. Solent, ut totus terrarum orbis, ita eius partes, in quatuor portiones diftribui. Γωνίαι Hebraeis dicuntur extima quaeque. Hi angeli poteftatem, fed limitatam acceperant, et retinendi calamitates et immittendi, ut apparet infra 2. Iubentur angeli retinere ventos, ne noceant terrae etc. Venti facile excitant tempeftates et procellas. Quando igitur retinentur, ne fpirare poffint, non metuendae funt tempeftates. Quum autem procellae fint Symbolum magnarum calamitatum, nihil aliud hac imagine fignificari videtur nifi dilatio cladis Iudaeorum rebus imminentis. *Mare, terra*, et *arbores* aliud nihil fignificare videntur, praeter univerfum populum Iudaicum.

2. Καὶ εἶδον — τὴν θάλασσαν) *Alium Angelum*, maiorem illis quatuor angelis. Σφραγὶς Θεοῦ ζῶντος, i. e. figillum a Deo traditum, eiusque nomen infculptum habens, fortaffis monogrammate expreffum, quo notas frontibus Chriftianorum e Iudaeis collectorum inureret. Ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, nocere terrae et populis. Tribuitur angelis, providentiae divinae miniftris, quod Deus facere folet.

3. Λέγων — μετώπων αὐτῶν) Haec fignatio in fronte fimilis eft ei, quae legitur apud Ezechielem c. IX, 4. Senfus eft: Non permittite prius ut urbs deleatur quum fervi mei, Chriftiani tuti redditi fint a vi et iniuria. Nam σφραγίζειν eft *nota insignire*, et eum qui hac nota infignitus eft, tutum reddere a vi et iniuria. Quod ad rem attinet vid. Matth. XXIV, 13. Notum eft, Ceftium obfediffe Hierofolymam neglectisque eius capiendae occafionibus,

fe-

ſequente menſe obſidionem ſolviſſe, atque abduxiſſe exercitum. Chriſtiani qui erant in urbe, memores moniti Chriſti Matth. 16. continuo ex urbe atque ex Iudaea abierunt Pellam. Vide *Euſebii* Hiſt. Eccleſ, Lib. III, c. 5. Nonnulli etiam diſperſi fuerunt per Europam atque Aſiam, et quum Titus urbem obſedit, nemo in ea erat Chriſtianus. Vide *Ioſephum* de B. I. Lib. II, c. 22.

4. Καὶ ἤκουσα — υἱῶν Ἰσραὴλ) Numerus eſt ſymbolicus. Duodecim enim fuerunt tribus Iſraelis. Duodecim autem millena duodecies ſumta efficiunt 144000. Non debent itaque numerus *centum quadraginta quatuor millium*, ac accurata eius diviſio in duodecim millena e ſingulis tribubus ita urgeri, quaſi eo tempore totidem prorſus fuiſſent Chriſtiani in Iudaea, et quidem ſingulis tribubus, qui imminenti calamitati erepti fuerint. Significatur potius, paucos ex univerſa gente Iudaica eſſe ſervandos. Verum eſt quidem, multos Iudaeos amplexos eſſe Evangelium, ut vel ex Actis Apoſtolorum patet; ſed pauci fuerunt, ſi comparentur cum contumacibus, ac temporariis ſeu iis qui exorta vexatione a Chriſtiana ſide defecerunt.

5—8. Ἐκ φυλῆς — ἐσφραγισμένοι) Licet tribus Levitica nullam partem haberet in diviſione agrorum, nec in ea proinde memoretur, tamen memoratur hic, quia particeps fuit Chriſti, non minus ac aliae, ideoque non fuit omittenda. Danitae contra viles erant animae et Iudaei carnales, ex quibus nemo ſignatus eſt. Omnibus temporibus dediti erant idololatriae prae reliquis Iudaeis Vid. loca a Wetſtenio allata. Forte haec tribus diu ante ea tempora funditus perierat, aut ad perpaucos erat redacta;

11. Καὶ πάντες — τῷ θεῷ) Vide eadem verba de angelis supra V, 11. Confessoribus et animis beatis accinunt hic angeli, ut populares unius regni.

12. Λέγοντες — τῶν αἰώνων, ἀμὴν) Voces eaedem quae supra V, 12. nisi quod hic εὐχαριστία, pro quo ibi πλοῦτος, sensu eodem; nam εὐχαριστία est agnitio liberalitatis, quae πλοῦτος nostris dicitur.

13. Καὶ ἀπεκρίθη) Ἀπεκρίθη in N. T. sicut עָנָה in veteri saepe dici de iis, qui sermonem inchoant, notum est. Iob. III, 1. Rei exponendae copiam sibi facit aliquis e sacro senatu, alloquio ad Ioannem facto.

14. Καὶ ἔπλυναν — τοῦ ἀρνίου) Πλύνω de vestimentis dicitur, ut λούω de corpore, et νίπτω de manibus pedibusque. Sensus esse videtur: Puri et illustres facti sunt, fide in Christum, in mortem pro nobis traditum, et praeclaris factis, quibus hanc fidem demonstrarunt.

15. Διὰ τοῦτο — ἐπ' αὐτοὺς) Ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, i. e. in coelo. Est similitudo sumta a Levitis, quorum semper aliqui in templo pervigilabant. Σκηνώσει ἐπ' αὐτοὺς, עֲלֵיהֶם hoc est *cum illis*; nam עַל interdum est *cum*. Aut habitabit *inter eos*, ut ἐπὶ pro ἐν sit *inter*. Imago desumta a celebratione festi tabernaculorum, significans Deum iis favere, eos in tutelam recipere.

16. Οὐ πεινάσουσιν — διψήσουσιν ἔτι) Habebunt unde vivant, qui antea in summa saepe fuerunt penuria. Nihil ad veram et perpetuam felicitatem iis unquam deerit. οὐδὲ μὴ — καῦμα) Carebunt incommodis. Nam Hebraei incommoda omnia solent exprimere per aestum, sive a so-

le, five ab urente vento, quem Graeci interpretes *καύσωνα* vocant. Desumta verba ex Ief. XLIX, 10.

17. Ὅτι τὸ ἀρνίον — πηγὰς ὑδάτων) Ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων pro ἐπὶ πηγὰς ὑδάτων ζωῆς. Sunt autem ὕδατα ζωῆς hebraeo more ὕδατα ζῶντα, *aquae perennes*, flumen vivum, ut et *Virgilius* loquitur. Exprimitur ea imagine omne folatium, et omne id, quod nos recreat. καὶ ἐξαλείψει — αὐτῶν) i. e. lacrimarum cauffas tollet. Sic matres parvulis, famem vel fitim fletu prodentibus non ubera tantum admovere, fed lacrimas etiam ab oculis abftergere folent.

CAP. VIII.

1. Καὶ ὅτε — ἡμιώριον) Ἡμιώριον pro minimo tempore ufurpavit etiam *Menander*, tefte *Polluce* I,71. Iam prope adeffe dicitur bellum Iudaicum, quod ex fictione poetica angeli, providentiae divinae miniftri, claffico quafi dato, annunciant. Profundum hoc femihorae filentium et paufa ad folum pertinet ornatum et dramaticae actionis *πρέπον*, ut *Eichhornius* monet. Ergo in eo declarando, vel myftico eius fenfu exfculpendo non eft argutandum. Quemadmodum nempe terra in fuperioribus rerum horrendarum praefagio horrore occupata erat, (c. VII, 1.) ita in fimilem nunc coelites rapiuntur ftuporem, v. 1—5.

2. Καὶ εἶδον — σάλπιγγες) Cauffa nunc tanti horroris et ftuporis declaratur. Angeli nempe adftabant tubis inftructi, perpetui apud Hebraeos belli exitialis praecones. *Angeli coram Deo stantes* funt angeli infigniores, ut notavimus ad Matth. XVIII, 10. His Deus non utitur nifi ad

ad res eximias. Σάλπιγγες autem, *tubae*, sunt belli signum.

3. Καὶ ἄλλος — χρυσοῦν) Declaratur nunc, *miseriarum exitum*, a piis Dei cultoribus expetitum submissis precibus (c. VI, 9. 10.) *iam proxime instare.* Ἄλλος ἄγγελος, maior iis septem angelis, de quibus com. 2. *Quatuor angelorum magnorum* fit mentio post sigillum sextum, nempe c. VII, 1. 2. hoc nostro loco, IX, 14. X, 1. qui vocantur Michael, Gabriel, Raphael et Uriel. Ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ad altare aureum, in quo suffitus fiebant. Imagines desumtae sunt ex templo Hierosolymitano. Λιβανωτὸν, *thuribulum*, Graecis θυμιατήριον. Λιβανωτὸν et λιβανωτὸς fructus est arboris λιβάνου, *thus*; quod sane duriore metonymia pro *thuribulo* posuit. καὶ ἐδόθη — ἐνώπιον τοῦ θρόνου) Ἵνα δώσῃ, i. e. *poneret, apponeret. Dare* enim et *ponere* se mutuo explicant. Sic δοῦναι et τίθεσθαι apud Graecos, נתן et שׂית apud Hebraeos. Suffitus vulgare precum symbolum est. Ps. CXLI, 2. Apoc. V, 8. Recte igitur angelus iuxta altare, stationem suam sumit, ut suffitum inter piorum Dei cultorum preces adoleret. Ταῖς προσευχαῖς pro ἐν ταῖς προσευχαῖς, i. e. προσευχόντων τῶν ἁγίων. Dum enim populus preces ad Deum fundebat, suffitus adolebatur. Luc. I, 10. Preces autem ex Iudaeorum persuasione, angelorum interventu ad Deum perferuntur. Tob. XII, 2. Suspiriis et precibus hactenus imploraverant Christiani auxilium Dei in calamitatibus, quas propter religionem pertulerant. Nunc symbolice significatur, gratas fuisse Deo preces Christianorum, et nunc in eo esse, ut exaudiantur.

4. Καὶ ἀνέβη — ἐνώπιον τȣ͂ Θεȣ͂) Deus delectatus assidua Christianorum pietate, non ultra cohibere voluit vindictam suam adversus Iudaeos, quorum tanta in Christianos crudelitas fuerat.

5. Καὶ εἴληφεν — εἰς τὴν γῆν) Ignis, qui in eo altari, iram Dei significat. Hunc ignem, sive carbones effudit in Iudaeam. Ita enim γῆ sumitur in hac parte Apocalypseos. καὶ ἐγένοντο — σεισμὸς) Φωναὶ καὶ βρονταὶ, *voces, hoc est tonitrua.* Nam *tonitrua* in Hebraeo sermone קולות, i. e. *voces* appellantur. Cum tonitru apte coniunguntur *fulgetra* et *terrae motus*, ad significanda supplicia, quae Iudaicus populus Deo erat daturus, et quae postea singillatim describuntur sonitu *septem* tubarum, earumque consectariis. Matth. XXIV, 27. *Terrae motus* significat conversionem, quae extremum excidium antecessit.

6. Καὶ ὁ ἑπτὰ — σαλπίσωσι) Profundum coelicolarum silentium tubarum clangore rumpitur, ac descendere videntur coram Poeta in theatrum quatuor angeli tubis instructi, sic ut singuli suo clangore singula mala praenuncient.

7. Καὶ ὁ πρῶτος — κατεκάη) Iam delabitur Ioannes ad aliam imaginem in describenda poena a Deo Iudaeis immissa, desumtam a plagis, quas Deus Aegyptiis inflixit. Satis apte ad rem. Sicut enim durities mentis auxit poenam Pharaonis et Aegyptiorum, sic etiam ob similem mentis obdurationem gravissimas poenas experti sunt Iudaei. Ceterum huius commatis verba confer cum Exod. IX, 23—25. et Ps. XI, 7. Quae sequuntur usque ad v. 12. omnia pertinent ad ornandam et amplificandam imaginem, mente et cogitatione non separanda, sed coniun-

iungenda. Non ergo fingulis tubis fingulae fpecies calamitatum fignificantur; nec quaerendum eft, cuius rei imago fit *grando*, *ignis* etc. Defcribitur fub variis imaginibus et figuris una eademque res, maxima nempe calamitas. Adftipulatur *Eichhornius*, qui angelos quatuor priores tubis clangentes in univerfum *publicae calamitatis* praecones effe, recte cenfet. Ex aliorum fententia fingulis tubis fingulae fpecies calamitatum fignificantur, v. c. *ignis* est imago feditionis, vel rebellionis; quemadmodum enim ab exigua fcintilla oritur maximum incendium: fic feditio ab uno incipit, clam crefcit, trahitque integras civitates, ac tandem inftar ignis late omnia vaftat atque abfumit. *Sanguis* fignificat caedes et bella. Eventum refpondiffe praedictioni, ita demonftrant: Coepit, inquiunt, bellum Iudaicum fub *Cestio Floro*, Procuratore Iudaeae, et quidem fecundo anno, ex quo in Iudaeam Procurator venerat, Neronis vero XII. ut docet Iofephus Ant. Lib. XX, c. ult. Is *Florus*, quum crudeliffime habuiffet Iudaeos Caefareae, propter feditionem illic exortam; venit cum exercitu Hierofolyma, multosque occidit e plebe, et Iudaeorum quoque nobiliffimos virgis cecidit, atque in crucem fuftulit. Eo tempore Rex Agrippa Hierofolyma venit, et orationem ad populum habuit, ut eum placaret, perfuaderetque parendum effe Romanis, et obfequendum Floro, donec alium eius loco Imperator mififfet. Hac vero oratione habita, feditiofi infurrexerunt in Regem, convitiis eum profecuti funt, lapides in eum coniecerunt, atque ex urbe egredi coegerunt. Circa idem tempus feditiofi combufferunt aedes Pontificis Maximi, et Agrippae regiam. Simul ac rebellio Hierofolymis coeperat, *lapidibus* in homines iactis, et *igne* aedificiis illato, fimul totam

Iudaeam pervafit, tanquam ab irato Deo fulmine afflatam atque tactam. *Ioseph.* de B. Iud. II, 17. §. 1. ἐπόλμων δέ τινος τῶν συςασιαςῶν καὶ λίθυς ἐπ' αὐτὸν (Regem Agrippam) βάλλειν. Quaerunt etiam, per *arbores* et *gramen* quid fit intelligendum? Sed pertinent haec, ut fupra monuimus, ad ornandam et amplificandam imaginem, et quidem ex defcriptione Exod. IX, 25. *Wetstenius* tamen per *arbores* intelligit urbes munitas, per *gramen* pagos et villas in agro, per τὸ τρίτον vero Iudaeos in Palaeftina.

8. 9, Καὶ ὁ δεύτερος — διεφθάρη) Luc. XXI, 25. ἠχέσης θαλάσσης καὶ σάλε. Eft nova eaque cognata calamitatis publicae imago, *aqua in sanguinem mutata*, five rubra. Refpicitur ad Exod. VII, 20. 21. Montem ardentem in mare praecipitatum effe, finxit auctor, ut appareret, quomodo aqua fanguinis colorem contraxerit, flammis nempe undique erumpentibus. Color autem ille aquae fulphureus belluis marinis, ignisque ipfa navibus fuit perniciofus. Qui fingula fpectacula fingulis eventis aptant, ii volunt *mare* fumi pro mari Tiberiadis, et fignificare Galilaeam; intelligi itaque motus Galilaeae, ad quos coërcendos miffus eft a Nerone Vefpafianus, circa annum Chrifti LXIX. Quae expeditio, quum fit memorabilis, quandoquidem in ea occifa funt plusquam centum millia Iudaeorum, et quadraginta millia in captivitatem abducta; poffet non incommode exprimi mutatione *tertiae partis maris in sanguinem*, *et morte tertiae partis animalium in mari*, i. e. Iudaeorum Galilaeae; et *tertiae partis navium*, i. e. urbium, quae in terra funt id, quod naves in mari. Vide *Hammondum* ad h. l.

10.

10. 11. Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος — ἐπικράνθησαν) i. e. *stella lucida* vel *cometa deiectus est in aquam.* Fingitur autem haec ſtella habuiſſe omen in ſuo nomine, (ὁ ἄψινθος,) et produxiſſe amaritiem. *Aqua amara* a Noſtro inter publicae calamitatis ſigna adoptatur, ob Exod. XV, 23. Reſpicitur ſimul ad verba Chriſti Matth. XXIV, 29. οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. Per ſtellam de coelo cadentem nonnulli intelligunt Eleazarum, Annae Pontificis M. filium, qui repudiavit victimas Imperatoris, nec eas pro more offerre amplius voluit; quo facto zelotarum furor magis incenſus eſt, et omnia quaſi in abſinthium verſa. Ioſeph. de B. Iud. L. II, c. 17.

12. Καὶ ὁ τέταρτος — ἡ νὺξ ὁμοίως) Soli, lunae et ſtellis magna pars luminis ademta eſt, ut adeo obſcuratum quaſi et imminutum lumen emitterent. Hinc factum eſt, ut tertia luminis ſui parte ademta, in tenebras vergerent aſtra, et lumen diurnum (ἡμέρα,) et nocturnum, (ἡ νύξ) tertiam tantummodo luminis ſui partem haberent. Quum obſcuratio ſolis, lunae et ſtellarum apud Prophetas ſignificet magnas calamitates, eandem imaginem adhibet Noſter, ad publicam calamitatem, Iudaeis, religionis chriſtianae adverſariis imminentem, declarandam.

13. Καὶ εἶδον — σαλπίζειν) Ἑνὸς ἀετοῦ πετωμένου dictum eſt pro ἀγγέλου ὡς ἀετοῦ πετωμένου, ut ἑνὸς poſitum indefinite, ut 1 Reg. XX, 13. XIX; 4. 5. Is angelus, aquilae ſimilis per medium coelum volans, *triplex* proclamat *vae*, t. e. triplicem calamitatem, fatalem τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, *religionis christianae adversariis*, et, hoc quidem loco, Iudaeis; nam ſcena eſt Hieroſolymis, c. XI, 8. unde recte colligitur, a c. IX, 1 — c. XI,

VI, 19. defcribi fata Hierofolymorum et reipublicae Iudaeorum. Tria *vae* tribus conveniunt angelis, quos habes c. IX, 1. 12. XI, 14. 15, fqq. Ex his primus nuntiat res paullo ante obfidionem, cap. IX, 1—12. fecundus obfidium et expugnationem; c. IX, 13—21. tertius ea, quae expugnatione pofteriora funt, cap. X, 1—XI, 19. 'Ex h. l. ut faepe מן hebraeum valet *propter*.

CAP. IX.

Ab hoc capite usque ad cap. XI, 19. defcribuntur et praenunciantur fata urbis Hierofolymorum et populi Iudaici, et primo quidem v. 1—12. huius cap. exponitur, unde originem duxerit calamitas praenunciata, nempe e tumultibus hominum rebellium. Cf. notata ad c. VIII, 13.

1. Καὶ ὁ πέμπτος — τῆς ἀβύσσυ) Ἀςὴρ h. l. eft *angelus*, ftellam claro lumine et fplendore imitatus, ut fupra c. VIII, 13. ἀετὸς erat angelus aquilae fimilis. Hic angelus dicitur e coelo delapfus effe, i. e. celeriter defcendiffe. Tradita erat ei ἡ κλεὶς τȣ̃ Φρέατος τῆς ἀβύσσυ. Fingitur nempe vorago cum orificio ad cifternarum formam excavato, quod in oriente clave occludi recludique folet. Cf. omnino *Eichhornium* ad h. l. Φρέαρ τῆς ἀβύσσυ pro Φρέαρ ἄβυσσον, *puteus profundus*. Aliis ἄβυσσος eft inferorum locus. Tartarum Socrates quoque apud Platonem abyffum vocat, quam ait effe circa centrum aquarum, omnium principium et originem. Ex *abysso* afcendere facit vates *locustas* (v. 3.) i. e. numerofum agmen, quia id agmen *cladem* et *exidium* afferebat Iudaeis. Ex aliorum fententia abyffus fignificat Syriam,

ex

ex qua *Cestius* exercitum Hiarofolyma eduxit. Nam in ea erat *Antiochia* ad *Orantem* fluvium prope oftia, quae etiam *Epidaphnes* cognominatur, quia *Daphne* aquarum et nemorum voluptate amoeniffimus, fed quodammodo eadem de cauffa infamis locus, quafi fuburbium huius Antiochiae fuit. Celebris *Apollo Daphnaeus*. Cf. infra com. 11. Sed haec nimis longe petita effe videntur. Eft mera imago magnae calamitatis.

2. *Καὶ ἤνοιξε — τοῦ Φρέατος)* Reclufa ab angelo voragine, tanto agmine locuftae prodeunt, ut eminus denfisfimum fumum cernere crederes. Nam locuftae tam denfo volant agmine, ut lumen folis non transmittant. Similis locuftarum defcriptio eft Ioel. II, 1—5.

3. *Καὶ ἐκ — γῆν)* Apparuit tandem, non fumum, fed locuftas prodiiffe voragine. *Locustae* funt emblema exercitus hoftilis. *S. Isaacus* apud Affemannum Bibl. T. I. p. 227. *In finibus nostris rex Ethnicus adest: locustae terras nostras depascunt.* Copias locuftis comparat. *Οἱ σκορπίοι τῆς γῆς*, *scorpii terrestres;* nam funt fcorpii marini, five pifces. Ariftoteles Hift. Nat. IX, 29. *περὶ μὲν Φάρον καὶ ἄλλους τόπους οἱ σκορπίοι οὐ χαλεποὶ ἐν ἄλλοις δὲ τόποις καὶ ἐν τῇ Καρίᾳ πολλοὶ καὶ μεγάλοι, καὶ χαλεποὶ γίγνονται, καὶ ἐάν τινα πατάξωσιν ἄνθρωπον, ἢ θηρίον, ἀποκτείνουσι.* Artemidorus II, 13. *Φαλάγγια δὲ καὶ σκορπιοι, καὶ σκολοπένδραι πονηροὺς σημαίνει ἀνθρώπους.* Quid hac imagine fignificetur, difficile dictu eft. Multi interpretes referunt ad *Cestium*, Syriae Praefidem, qui, dum exercitum Hierofolyma duxit, omnia igne vaftavit. Iofeph. de B. I. II, c. 18. Qui hoc fumunt, illis eleganter fcorpiis comparari exercitus Ceftii

 vide-

videtur, quia plurimos in exercitu habuit sagittarios, quorum tela cauda Scorpii repraesentat, Ioseph. de B. Iud. II, 18. deinde, quia Antiochi, Comagenorum regis, qui Cestio militabat, insigne scorpius erat, et quia multas machinas, ballistas et Scorpiones advexerat. Ioseph. II, 19. *Iohannsen* et *Eichhornius* intelligunt Zelotarum furores, et apte quidem, ut mihi videtur. Hi enim praedones, qui ferro et flamma magnam Iudaeae partem vastabant, commode adumbrari poterant sub specie locustarum, et scorpiorum, homines ictibus infestantium, quod quanquam belli a Romanis suscepti prima caussa essent, non tamen ii dici possent, qui Hierosolyma ipsa excidio deleverint.

4. Καὶ ἐῤῥήθη — μετώπων αὐτῶν) Non erant locustae verae, quae gramini et arboribus nocent, sed homines. His data erat potestas nocendi incolis terrae, Iudaeis nempe, exceptis Christianis. De signatis in frontibus vide supra c. VII, 3.

5. Καὶ ἐδόθη — ἄνθρωπον) Adumbrantur hac imagine Zelotae, qui sedatum reipublicae Iudaicae statum turbarunt. Molesti erant illi Iudaeae *aliquamdiu*, quod poeta expressit πέντε μῆνας, respectu habito ad horum animalium naturam; locustae enim et scorpiones nonnisi per quinque menses, a Maio inde ad Septembrem usque, nocent. Παίωσι, *vulnerando laedunt*, non ἀποκτείνωσι. Cutis enim scorpionis ictu vulnerata intumescit, gravi cum dolore, sed facili negotio sanatur. Quidam hoc referunt ad bellum Iudaeorum cum Romanis duce Cestio, quod duravit unam aestatem, i. e. fere μῆνας πέντε. Iosephus de B. Iud. II, 17. Quum Lyddae esset exercitus Cestii, incolae Hierosolyma petierant διὰ τὴν τῆς σκηνο-

πη-

πηγίας ἑορτήν. Hierofolyma oppugnat, ἣν τριακὰς ὑπερβερεταίυ, ex Iudaea fugit Δίυ μηνὸς ὀγδόῃ, i. e. ab exeunte Maio ad initium Novembris. Scorpionum autem mentionem factam effe volunt ideo, quod Ceftius advexiffet multas machinas, balliftas et Scorpiones. Iofeph. I. c. II, 19. De hoc armorum genere *Isidorus* XVIII. ita habet: *Scorpio est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa, quae dum ad hominem venerit, virus, qua figit, infundit; unde et Scorpio nomen accedit. Seneca* Hercule 1218. *Heu! qualis intus scorpius, quis fervida plaga revulsus cancer infixus meas urit medullas?*

6. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις — ἀπ' αὐτῶν) Bis idem, more Hebraeo, ad fignificandam defiderii vehementiam. *Cornelius Gallus* Eleg. 1. *Dulce mori miseris: sed mors optata recedit. Est omni peius vulnere velle mori, et non posse tamen.*

7. 8. 9. 10. Uno quafi fpiritu legenda funt haec quatuor commata. Nam ineft fymbolica defcriptio hoftilis agminis terrorem incutientis. Solenne eft Orientalibus, inprimis Arabibus, exercitus hoftiles comparare locuftis, tefte *Niebuhrio* in defcriptione Arabiae. Cf. Ioel. II, 4. Pertinere haec videntur ad defcribendum ferociffimum Zelotarum ingenium. Alii interpretes intelligunt *Arabes*, Agrippae militantes. Plinius Hift. Nat. VI, 28. *Arabes mitrati degunt, aut intonsa crine. Solinus* 33. *Arabes longe lateque diffusi diversis moribus vivunt et cultibus: Plurimis crinis intonsus, mitrata capita, pars rasa in cutem barba.* Ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων. Non erant locuftae, fed homines. Sequentia pertinent ad amplificandam imaginem. Sic v. 8. dicitur: καὶ εἶχον — λεόντων ἦσαν.

ἦσαν. Haec lucem accipiunt ex loco Hieronymi, annotantis in locum Ezech. XLIV, 20. haec: *comam demittere — proprie luxuriosorum est, barbarorumque, et militantium. Dentes eorum sicuti leonum*, i. e. homines voraciſſimi.

11. Ἔχουσιν ἐφ' αὐτῶν — Ἀπολλύων) Hebraice *perditio* אבדון Hiob XXVIII, 22. Prov. XV, 11. *Emek Hammelech* f. 15. 3: *infimus gehennae locus est Abaddon — unde nemo emergit.* Ἀπολλύων. Thomas. ἀπολλὺς Ἀττικοί, ἐκ Ἀπολλύων. In pictura hac exercitui hoſtili praeficitur dux, cui nomen *Abaddon, exterminator.* Ducis mentio pertinere videtur ad ſolam locuſtarum in ſcenam productarum pleniorem adumbrationem, quod tantum agmen duce ſuo carere non poterat.

12. Ἰδοὺ — ταῦτα) *Duae adhuc calamitates* ſequentur, obſidionis nempe et excidii.

13. Καὶ ὁ ἕκτος — ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ) Imago deſumta ab altari aureo, i. e. ſuffituum, in quo erant quatuor cornua, Exod. XXX, 2. Deſcribitur adventus Romani exercitus, ſub Tito militantis, v. 13—21. Ergo nunc ſequitur ſecundus tragoediae actus.

14. Λῦσον — Εὐφράτῃ) Angeli mortis ſoluti dicuntur, ut ſignificetur, iam adeſſe tempus internecionis. Ex nonnullorum interpretum ſententia hi quatuor angeli ſunt quatuor Duces Veſpaſiani, dux Arabiae, dux Africae, dux Alexandriae, dux Palaeſtinae, quorum ingentes exercitus ad Euphratem usque pertingebant, et quum diu conſilium iis fuiſſet Hieroſolyma obſidere, res tamen divino conſilio dilata fuit in tempus ipſi deſtinatum. Ioſeph. de B. Iud. III, 4. 2. Tacitus Hiſt. V. c. 1. Sed omnis haec deſcriptio

tio debetur poëtae ingenio, nullamque patitur ex historia excidii Hierosolymitani interpretationem. Fingitur nempe exercitus, duces habens sibi praefectos daemones, ad mala inferenda semper paratissimos. Iam vero, quum malis daemonibus sedes in locis desertis a Iudaeis assignari soleret, eodem relegati, vinculisque constricti dicendi erant, quamdiu illis nocendi potestas ademta erat. Zachar. V, 11. Tob. VIII, 3. Huius autem carceris locus in *desertis ad Euphratem regionibus* ponitur, quod homines in Palaestina nati vel educati ad nullam forsitan regionem magis horrerent. Nunc iubet coelestis vox vinculis liberari daemones malos, ibi vinculis constrictos; quo significatur, exercitum Romanum se iam parare itineri contra Iudaeos

15. Καὶ ἐλύθησαν — τῶν ἀνθρώπων) i. e. *daemones mali* (quorum est τὸ ἀποκτείνειν) *ad mala inferenda semper parati, a vinculis liberabantur.* Ἑτοιμασμένοι εἰς τὴν ἡμέραν κ. τ. λ. positum esse videtur pro: ἐν ἡμέρᾳ ἑκάστῃ, *quovis tempore* ad mala inferenda parati. Τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, i. e. magnam Iudaeorum multitudinem, inprimis Hierosolymitarum, pugnis et fame, ante captam urbem.

16. Καὶ ὁ ἀριθμὸς — ἀριθμὸν αὐτῶν) Hoc dicit, praeter illas legiones ingentem fuisse equitatum, non tantum legionariorum, qui Romano more legionibus aderant, et alarium, quibus acies protegebatur, verum etiam a sociis, et ab aliis gentibus, quae certatim missis auxiliis, gratiam sibi apud novum principem eiusque filium parabant.

17. Καὶ οὕτως — θειώδεις) Loricas habebant, pro gentium varietate coloris varii, flammeas, violaceas, *pallidas*; nam sulphureae loricae videntur esse pallidae, sicut pal-

pallentia dixit *sulphurata* Martialis. καὶ αἱ κεφαλαὶ — θεῖον) Ita se res habebat, quasi ab ore equorum ignis fumigans et sulphureus procederent. Describitur terribilis equitatus Romani species; nam capita leonum sunt maxime omnium terribiles partes tremendae eius ferae, praesertim quum est ore hianti; et leo inhians praedae, et ore cruento, speciem habet horribilem, quae perinde afficit ac si *flamma, fumus* et *sulphur* ex eius ore egrederentur. *Virgilius* Georg. III. 85. *Collectumque premens volvit sub naribus ignem.*

18. Ἀπὸ τῶν τριῶν — στομάτων αὐτῶν) Est σύνθεσις in τρίτον et ἀπεκτάνθησαν, qualis: *Pars in frusta secant.* Sensus est, ab hoc exercitu occisum esse magnum numerum Iudaeorum, dum per eorum agros transiret. Ioseph. de B. Iud. III, 4. de Vespasiani exercitu: πυρὶ δὲ ἡ Γαλιλαία καὶ αἵματι πεπλήρωτο πᾶσα.

19. Αἱ γὰρ ἐξουσίαι — ἀδικοῦσι) Non potuit hic exercitus melius describi, quam si conferretur cum *amphisbaena,* quae utrimque capita habet, quibus mordeat. Plinius Hist. N. VIII. 35. *Geminum caput amphisbaenae, hoc est, et a cauda; tanquam parum esset uno ore fundi venena.* Ἀδικεῖν, *nocere.* Describitur itaque formidolosissimus exercitus, qui maximas clades, inter quas eminent incendia et caedes, Iudaeae illaturus erat.

20. Καὶ οἱ λοιποὶ — οὔτε περιπατεῖν) Iudaei non redietunt ad mentem saniorem; sed Romanis obstinata mente restiterunt. Arbitrantur interpretes, Iudaeos, qui vitae servandae caussa se Romanis dedidissent, Diis sacrificasse, et signa militaria adorasse. Id quidem Iosephus, ut honoti

nori gentis suae sorte consuleret, diserte non narravit. Praeterquam vero, quod res ipsa ostendit haud aliud certius documentum Iudaeos dare potuisse, se in fide Romanorum mansuros, habet ipse Iosephus nonnulla, ex quibus illud colligi potest. Vit. 23. De B. Iod. VI, 2. §. 2. VII, 3. §. 3. Alii improprie haec intelligunt, serviviſſe nempe Iudaeos pecuniae, gemmis, mensis, a quibus, utpote inanimis rebus servari in periculo non poterant. Caussa redditur, cur ultimum exitium Deus ad plagas Hierosolymorum addiderit, qui homines nihil erant correcti.

21. Καὶ ὁ μετενόησαν — αὐτῶν) Haec singulatim explicata invenies apud *Iosephum* de B. I. IV, c. 9. §. 10. VI, c. 2. §. 1, V. c. 9. §. 4. Tacitus V, c. 12. Proelia, dolus, incendia inter ipsos (Iudaeos) et magna vis frumenti ambusta.

CAP. X.

Declaratur religionis christianae de Iudaismo subsecuturus triumphus; et continet hoc caput quasi Commentarium in verba Christi Matth. XXIV, 22.

1. Καὶ εἶδον — πυρὸς) Angelus describitur, qui *Christi* personam referret, sicut sub Vetere Testamento angeli solebant referre Dei personam. *Amictus erat nube, et circumdatus iride*, tanquam nuncius, laetus piorum animis, ecclesiae afflictae respirationem ab aerumnis promittens; nam *iris* est Symbolum favoris divini. *Solis splendor* est signum maiestatis, sicut *columnae igneae* firmitatem et ardorem in perficiendis mandatis divinis significant.

2. Καὶ ἔχων — ἀνεῳγμένον) Signum pronunciandae iam sententiae. Sicuti enim decreta, quorum executio suspen-

fuſpenditur, obſignari ſolent, ita ſententiae iamiam pronunciandae patere debent. καὶ ἔθηκε — τῆς γῆς) *Pedem ponere* dominium ſignificat, quemadmodum et Latini dicunt, habere ſub pedibus. Sed h. l. nihil aliud ſignificari videtur, niſi *figura gigantea* divini nuncii.

3. Καὶ ἔκραξε — μυκᾶται) Dei irati verba Leonis mugitui comparantur. Μυκᾶσθαι eſt boum, βρυχᾶσθαι leonum; ſed hoc diſcrimen nec apud Profanos Scriptores ſemper obſervatur. καὶ ὅτε — φωνάς) *Septem tonitrua vocem suam edentia* ſignificant excidium, cuius apparatus in antecedentibus viſionibus deſcripti ſunt, nimirum everſionem Hieroſolymorum per Titum; eamque tam horribilem, ut ſcriptis mandari non deberet. *Tonitrua* enim ſunt apta emblemata poenarum; numerus ſeptenarius autem, quum perfectus habeatur, recte coniungitur cum inflictione maximae atque ultimae plagae.

4. Καὶ ὅτε ἐλάλησαν — μὴ ταῦτα γράψῃς) Σφράγισον hic eſt *oculte*, per metonymiam, quia quae cerata alios volumus, ſolemus obſignare, ut teſtamenta. Significatur, ea mala, quae expugnationem urbis ſunt ſecutura, adeo fore gravia, ut pro dignitate deſcribi non poſſint, ſed non aliter quam ſub ſpecie omnium, quae usquam leguntur, horribilium, animo concipi.

5. Ἦρε — εἰς τὸν οὐρανόν) More iurantium, ut Gen. XIV, 22. et aliis locis.

6. Καὶ ὤμοσεν) In ſignum, irrevocabile eſſe hoc decretum. ὅτι χρόνος οὐκ ἔτι ἔςαι) i. e. *nullam amplius dilationem concessum iri.* Vox χρόνος ſignificat etiam mo-

moram. Verbum χρονίζω interpretatur Hesychius διατρίβω, moror. Cf. Hebr. X, 37. Hab. II, 3.

7. Ἀλλὰ — τὰς προφήτας) Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τῦ ἑβδόμυ ἀγγέλυ, i. e. canente angelo feptimo. Καὶ τελεσθῇ, vel ut alii habent καὶ ἐτελέσθη, more hebraico, consummandum esse. Τὸ μυςήριον τῦ θεῦ, arcanum Dei, i. e. decretum de excidio urbis, vel illud, de liberandis Chriftianis ex oppreffione Iudaeorum, quod laudatur et celebratur, infra XI. 15. Verbum εὐηγγέλισε indicat, de re Chriftianis laeta agi. Erigit nempe Deus animos Chriftianorum, ne fub miferiis iftis animum defpondeant, fed capita fua, appropinquante redemtione, attollant.

9. Λάβε — ὡς μέλι) Κατάφαγε, ut quondam Ezechieli imperatum, c. III, 1—3. Comeftio autem aenigmatice fignificat comprehenfionem, quam fequitur meditatio, quafi concoctio quaedam. Sic quae bene difcimus, ea dicimur in fuccum et fanguinem vertere. Πικρανεῖ σῦ τὴν κοιλίαν, i. e. τὰ σπλάγχνα. Senfus eft: Non poteris ifta cogitare, ut non miseratione quadam movearis fuper interitu tot popularium. In ore dulcem fore libellum addit, i. e. contenta eius fore confolationis plena, refpectu Chriftianorum.

11. Καὶ λέγει — πολλοῖς) Προφητεύειν ἐπὶ λαοῖς eft vaticinari de populis. Nam ἐπὶ h. l. refpondet ufui laxiori praepofitionis hebraicae עַל, et debet verti de. Λαοὶ ex multorum fententia funt Iudaei, non tantum qui in Iudaea fuperftites erant, fed et ii, qui in Africa, Aegypto, Graecia et Cypro. Sed hoc fine ratio-

ni-

nibus folidis adstruitur. Significantur potius Ethnici, ficut etiam reliquis vocibus, ἔθνεσι καὶ γλώσσαις, *populis et linguis*, quia linguae eorum non erant fimiles, nec eaedem cum Iudaica. Itaque βασιλεῖς πολλοὶ erunt Reges proprie dicti. Docet nempe Angelus, praeter devaftationem Iudaeae, Hierofolymorum et templi, per Titum futuram, ad quam pofteriores partes huius vifionis pertinebant, plura effe praedicenda de fatis ecclefiae fub imperatoribus ethnicis, nempe de perfecutionibus Chriftianorum, idololatria deftruenda, et chriftiana religione propaganda. Alii putant continuari vaticinia de Iudaeis, quae mala eis etiam a Romanis imminerent, et futura effent fub fequentibus Imperatoribus, et praefertim Hadriano, ac alios apud Reges ac populos, qui eum, ad penitus perdendum hunc populum, effent adiuturi.

CAP. XI.

Declaratur iam proxime inftans Hierofolymorum excidium, et finis cultus Levitici, fimulque praedicitur chriftianae religionis propagatio.

1. Καὶ ἐδόθη — προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ) Κάλαμος i. e. pertica five decempeda ex arundine, quibus uti folebant agrimenfores. Significatur hoc Symbolo, veteri templo deftructo novum effe aedificandum, i. e. ecclefiam chriftianam, quae faepius templo comparatur longe lateque effe propagandam. Ὁ ναὸς h. l. videtur effe Sanctiffimum templi, in quo erat arca, cum Sancto. Τὸ θυσιαστήριον, *atrium*, five locus, in quo erat Altare. Sic etiam infra XIV, 18. non poteft verti *altare*, quia mentio fit angeli, *ex eo egressi*, et alius *ex eo loquentis*. Gloffae:

θυ-

θυσιαστήριον, *sacrarium*, *altarium*. Ex ſequentibus verbis: *et adorantes in eo*, liquet, ſignificari locum in quo Deus colebatur, et quidem *interius Atrium* templi, in quo Iſraëlitae Deum colebant. et quod opponitur exteriori Atrio, in quo admittebantur Gentiles. Significatur igitur deſtructio templi Hieroſolymitani, et finis cultus Levitici.

2. *Καὶ τὴν αὐλὴν — τοῖς ἔθνεσι*) Deſumta eſt imago ex Ezech. XL—XLIV. Aula exterior, templo contradiſtincta, in *menſurando* non cum templo in cenſum venire, ſed ut *exterior* eſt, ita extra templum ſini debet. Explicantur priora verba *ἔκβαλε ἔξω*, per ſequentia: *μὴ αὐτὴν μετρήσῃς*. In diverſa hic abeunt interpretes, quorum ſententias enarrare, meum non eſt. Coniecturas coniecturis ſuperſtruunt, parum veroſimiles. Indicari videtur, quae modo dicta ſunt pertinere ad ſolos Iudaeos et finem ſacerdotii Levitici, non ad Ethnicos. *Καὶ τὴν πόλιν — τεσσαράκοντα δύο*) *Et urbem ſanctam profanabunt* 42 *menſes*. *Πατήσουσι*, i. e: *profanabunt*, contemtim habebunt. Illi, qui per 42 menſes ſanctam urbem profanarunt, videntur fuiſſe Zelotae et latrones, Idumaei, factio Ioannis, Simonis et Eleazari. Cur autem per tres annos cum dimidio moleſtiam bonis civibus exhibuiſſe dicantur, id explicatu eſt valde difficile. *Eichhornius*, omnino hic conferendus, menſium et dierum numerum fictitium et ſymbolicum eſſe arbitratur; quod vel ideo veroſimile eſt, quod ſolenne fuit Iudaeis, ad trium annorum et ſex menſium ſpatium omnis calamitatis publicae tempus revocare.

3. *Καὶ δώσω — σάκκους*) Et hic fruſtra quaeritur quinam nominatim fuerint hi *duo teſtes*. In pictura

quam exhibet Apocalypsis, hi duo doctores repraesentare videntur omnes in universum christianos doctores in Iudaea usque ad tempus obsidionis. Hi vexati, et partim etiam trucidati sunt, e. g. uterque Iacobus, sed eorum loco mox alii resurrexerunt. Μάρτυρες saepe sunt *doctores*, et προφητεύειν est *docere*, ut saepe iam habuimus. Recentiores interpretes intelligunt Pontifices Maximos, Ananum et Iosuam, magnis encomiis ornatos a Iosepho de B. I. Lib. IV, c. 5. meliora suadentes, et Zelotarum furoribus fortiter resistentes. Dies 1260. non aliter intelligendi sunt quam menses illi quorum v. 2. facta erat mentio; nam numerus 42 per 30 multiplicatus conficit dies 1260. Περιβεβλημένοι σάκκους, *ciliciis induti*, more veterum Prophetarum.

4. Οὗτοί εἰσιν — ἑστῶσαι) Desumta haec sunt ex Zachar. IV; 4. sqq. et 14. Sicut nempe Deus Zerubabelem et Iosuam post captivitatem Babylonicam miserat ad instaurandum cultum divinum et politiam Iudaicam; ita etiam illi duo testes calamitatem publicam a Palaestina arcere studuerunt.

5. Καὶ εἴ τις — ἀποκτανθῆναι) Sensus est, fore, ut Deus eos aeque atque olim Eliam, sit protecturus. Alluditur nempe ad 2 Reg. I, 10. 12. 14. Tanta nempe per aliquod tempus auctoritate valebant, ut nemo illis resisteret.

6. Οὗτοι ἔχουσιν — τῆς προφητείας αὐτῶν) Sensus est: Nihil tam magnum et stupendum est, quod non a Deo impetrent, si opus sit. Id autem explicatur per similitudinem eorum, quae Deus olim fecerat, tum *Eliae*, tum *Mosis* caussa. Et hoc quidem de imbre, manifesto sumtum est de Eliae historia, 1 Reg. XVII. XVIII. Utitur eo

eo exemplo et *Iacobus*, ut oftendat, nihil non impetrabile effe Chriftianorum precibus. καὶ ἐξουσίαν — θελήσωσι) Hoc ex Mofis hiftoria fumitur, Exod. VII. *Plagae* nomine intellige omnia illa, quae praeter aquas in fanguinem verfas, Mofes in Aegypto a Deo obtinuit.

7. Καὶ ὅταν — ἀποκτενεῖ αὐτοὺς) *Quum finierint testimonium suum*, i. e. poftquam diuturnam operam dederint, ad faniorem mentem revocandi Iudaeos. Τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου effe infigne Cacodaemonis inftrumentum, facile patet. *Grotius, Hammondus* aliique intelligunt *Barchochebam*, temporibus Hadriani, qui etiam Chriftianos hoftiliter infectatus eft, quia noluiffent et obfequi, neque Chriftum abnegare. Sed ad feriora illa tempora hoc pertinere nullo modo poteft. Recentiores interpretes referunt ad Zelotas, qui e voragine fub locuftarum figno proruperant. Cap. IX, 2. Interemti funt Ananus et Iofua nocte illa fatali, qua Idumaei in urbem intromiffi erant, ut Iofephus nos docet.*

8. Καὶ τὸ πτῶμα — ἐσταυρώθη) τὸ πτῶμα vera quidem lectio effe videtur, fed per enallagen fingularis numerus pofitus eft pro plurali πτώματα, ficuti ftatim etiam ἐπὶ τῆς πλατείας pro ἐπὶ ταῖς πλατείαις, *in plateis*. Πνευματικῶς, i. e. per fimilitudinem quandam. *Sodomis* faepe Prophetae Iudaeam comparant in peccatis et in poena, Deut. XXXII, 52. Ief. I, 10. III. 9. Ierem. XXIII, 14. Adde 2 Petr. II, 6. Iudae comm. 7. Comparatur etiam *Aegypto*, quia ficut Aegyptus Iacobi populum vi opprefferat, ita Hierofolyma Chrifti populum. De moribus Aegyptiis multum retinuiffe Hebraeos, quaeritur etiam Ezechiel, c. XXIII, 19. Quum

 ad-

addit noster; ὅπε καὶ ὁ Κύριος ἀυτῶν ἐςαυρώθη, indicare vult, nil mirum esse, si discipulis eveniat, quod evenerat magistro. Nam ad Apostolos et alios doctores hoc esse referendum, nonnullorum iuterpretum est sententia. Exempla nonnulla de Episcopis etiam Hierosolymitanis interfectis habet *Eusebius*. De *Symeone* Kleopae filio Hist, Eccles. III, c. 32. Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν — μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμὸν. ἐν ᾧ Συμεῶνα τὸν τῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταςῆναι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρτυρίῳ τὸν βίον ἀναλῆσαι παρειλήφαμεν. Deinde refert Eusebius ex Hegesippo, eundem Symeonem, senem centum et viginti annorum supplicio crucis fuisse affectum. Quomodo hoc, quod dicit Ioannes (ὅπε ὁ κύριος ἀυτῶν ἐςαυρώθη) ad summos Iudaeorum sacerdotes, Ananum et Iosuam referri possit, equidem non video, nisi dicamus eos clam fuisse Christianos, quod facilius dicitur quam probatur. Ex *Eichhornii* tamen sententia Iesus Christus *Anani* et *Iesu dominus* dicitur propterea, quod is quasi exemplum dici poterat, quod duo illi pontifices in eo secuti sint, quod cum summa animi fortitudine et vitae periculo, quam diu licebat, rebus Iudaeorum desperatis consuluerunt.

9. Καὶ βλέπεσιν — εἰς μνῆμα) Passim legimus, ad hoc crudelitatis progressos esse Ethnicos, ut Christianos interemtos sepeliri prohibuerint. Sed etiam de Anano et Iosua legimus, eos, interemtos a Zelotis, inhumatos aliquamdiu iacuisse Hierosolymis; omniumque ludibrio expositos. Vid. Io*sephus* de B. J. Lib. IV, cap. 5. §. 3. Ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, i. e. *per breve admodum tempus*.

10.

10. Καὶ οἱ κατοικοῦντες — ἐπὶ τῆς γῆς) Ὁι κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς sunt Iudaei. Hi gratulati sunt sibi invicem, occisis Christianis doctoribus, quasi deletis maximis suis adversariis. Ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, nempe molesti fuerant Iudaeis, quibus malos mores, tum docendo, tum aliter vivendo exprobrabant. Ex aliorum interpretum, *Eichhornii* nominatim sententia, imagine hac describitur Zelotarum insania, qui ab hoc inde tempore, laxatis frenis in enormem ruebant licentiam, quod nemo esset, qui eos refrenaret.

11. Καὶ μετὰ — πόδας αὐτῶν) Καὶ ἔστησαν more Hebraeo ponitur pro εἰς τὸ στῆναι. Ἐπ᾽ αὐτοὺς, sc. τοὺς μάρτυρας. Quod ad sensum attinet, non male *Hammondus*: Non multo post Deus iniurias eorum ulciscetur, et Christiani reflorescere incipient, potentia ac misericordia Dei veluti e mortuis excitati. καὶ φόβος — αὐτοὺς) Non potuerunt non agnoscere in ea re divinam providentiam, aut eam non revereri.

12. Καὶ ἤκουσαν — οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν) Videbantur veluti in coelum rapti, fruebanturque insigni tranquillitate, dum religionem christianam profitebantur. Ex *Eichhornii* interpretatione sensus comm. 11. 12. est: A Zelotis quidem pontifices illi post mortem adeo verbis proscindentur contumeliosis; verum ob immortalia de re Iudaeorum publica merita *largis a Deo digni habebuntur praemiis.* Hoc ita declarat Noster, ut transferat ad eos, quae de Elia memorantur, (2 Reg. II, 11.) et quum interemti essent, nec possent *vivi* per aërem ferri, primum in vitam e mortuis revocantur, ut tum in coelum rapiantur. Sed vide notata ad v. 3. huius capitis.

13. Καὶ ἐν ἐκείνῃ — χιλιάδες ἑπτά) *Terrae motus* eſt emblema magnae cuiusdam rerum converſionis in republica. Referunt hoc nonnulli ad tempora Hadriani, qui ea loco, quo Hieroſolyma ſteterant, novam condidit urbem, quam de nomine ſuo Aeliam vocavit, eamque incolendam non tantum Iudaeis ſed et Gentilibus tradidit. *Barchochebas* magnam Iudaeorum multitudinem contraxit, et occidit aut ſpoliavit eos, qui cum ipſo contra Romanos arma capere detrectabant. Sed miſere periit impoſtor cum iis, qui eum erant ſecuti, et factio eius ex urbe Aelia eiecta eſt. Sed de tempore Hadriani hic non poteſt eſſe ſermo, quia infra demum devaſtatio Hieroſolymorum urbis et calamitas reipublicae ſumma deſcribitur. Reſpicitur itaque ad aliud factum durante bello Iudaico ſub Tito. Intelligitur forſan ſeditio orta eo tempore, quum Pontifices et Optimates a Zelotis oppreſſi eſſent, Ioſeph. de B. I. V. c. 1. καὶ ἀπεκτάνθησαν — ἑπτά) Homines qui in ea ſeditione ceciderunt, primitiae quaſi et decimae erant exitii paullo poſt futuri. *Pars decima*, i. e. Sacerdotes, qui decimas accipiunt, vel *magna pars*. Nomina 7000 virorum, ſunt viri nobiles et principes, 2 Reg. XXIV, 16.

14. Ἡ οὐαὶ — ταχύ) Ex tribus calamitatibus denunciatis c. VIII, 13. prima exponitur c. IX. a commate 1. ad 12. alterum erat cap. IX, 13. ſqq. *Vespasiano* caſtra movente, et ad obſidendam urbem ſe accingente. Tertium *vae* erat ipſa urbis obſidio, quae autem poſt interiectas alias narrationes cap. XVIII. narratur.

15. Καὶ ἐγένοντο — οὐρανῷ) Voces angelorum Deum laudantium, quod excidio urbis appropinquante, Chriſtianis libertatem maiorem eſſet daturus, et propaganda eſſet

ulte-

ulterius religio chriſtiana. *λέγοντες — αἰώνων*) i. e. *Imperium habet super mundum Dominus noster et Messias ab eo missus* etc. Κύριος h. l. ut apud LXX. eſt יְהוָה. Deus per Chriſtum, et Chriſtus Dei nomine regnant ſemper; ſed ibi eximie regnare dicuntur, ubi libere praedicatur Evangelium.

16. Καὶ οἱ εἴκοσι — τῷ Θεῷ) Ut ſupra cap. IV, 4. 10. V, 8. 14. VII, 11.

17. Ὅτι εἴληφας — ἐβασίλευσας) i. e. *Quod usus est potentia tua magna, et imperium exercuisti.* Fractis nempe Iudaeorum viribus, ut iam nocere amplius non poſſint Chriſtianis ut antea.

18. Καὶ τὰ ἔθνη — κριθῆναι) *Quum irascerentur gentes, tu poenas ab iis sumsisti, et statuisti vindicare eos, qui mortui sunt* ob Chriſti nomen. Priora verba deſumta ſunt ex Pſ. II, qui locus in ſimili cauſſa applicatur *Iudaeis* Act. IV, 26. 27. Adde Pſ. XCIX, 1. Κρίνειν ſaepe eſt *vindicare*; et *mortui* h. l. ſunt, qui ob nomen Chriſti mortui ſunt. Senſus eſt, veniſſe iam tempus, quo impletum quod dilatum fuerat. c. VI, 11. καὶ δοῦναι — διαφθείροντας τὴν γῆν) *Prophetae* hic ſunt Doctores religionis chriſtianae, et οἱ ἅγιοι ſunt Chriſtiani alii. In verbo διαφθεῖραι eſt πλοκή. Nam διαφθείροντες τὴν γῆν dicuntur, qui pravo exemplo alios corrumpunt, ſimiles hominibus ante diluvium; et Deus eos dicitur διαφθεῖραι, i. e. *punire.*

19. Καὶ ἠνοίγη — ναοῦ αὐτοῦ) Coelum, ſedes Dei, iam aperitur. Iubentur Chriſtiani qui in Iudaea erant, animos ſemper ad ſummum coelum attollere, ubi Deus habitat cum ſumma maieſtate. In adventu Meſſiae expecta-

 bant

bant Iudaei arcam foederis occultatam iterum manifestatum iri; sed in coelo multo maiora bona piis Christianis, tanquam vero populo Dei reposita sunt. καὶ ἐγένοντο — μεγάλη) Nova et ingens rerum conversio hac imagine significatur. Cf. supra IV, 5. Exhibet nempe Ioannes imaginem ortae ecclesiae christianae ex Ethnicis, et statum eius sub Imperatoribus et magistratibus ethnicis, graphice depingit; quo facto redit ad prophetiam de rebus inter Iudaeos gerendis. Est igitur hoc initium non tantum capitis XII. sed et novae prophetiae, pertinentis ad destructionem idololatriae, et propagationem religionis christianae inter gentes.

CAP. XII.

Repraesentantur a cap. XII — XIII, 10. fata regni Christi inter gentes usque ad tempus expugnationis Hierosolymorum. Inter multa pericula et varias persecutiones religio Christiana in variis locis propagatur et conservatur. Ex *Eichhornii* sententia c. XII, 1 — 17, describitur primum ecclesiae christianae status, qualis post devictum Iudaismum cogitari poterat, infirmus; deinde misera Iudaeorum, qui Iudaismo inhaerent, conditio, adiecta tamen spe, forè, ut et ipsi aliquando ad disciplinam christianam transgressi, ad felicitatis fructum perveniant. Iudicium sit penes lectores, quos ad ipsum Eichhornii librum delegamus, quia rationes eius examinare instituti nostri ratio non patitur.

1. Καὶ σημεῖον — οὐρανῷ) Connectenda haec sunt, ut recte monuit Grotius, cum postremis quae praecesserant. Post

Poſt nubila Phoebus. *Σημεῖον* hic eſt oſtentum, non in re, ſed *ἐν ὀπτασίᾳ*. *Ἐν τῷ οὐρανῷ*, *in coelo*. Quod in terris eventurum erat, id ita eventurum eſſe, in coelo decernitur, Chriſtum nempe victoriam reportaturum eſſe in Satanam, (Io. XIV, 30.) i. e. in idololatriam, cuius auctor et promotor Satanas habetur. *γυνὴ — δώδεκα*) Eccleſia Chriſtiana, quae erat Hieroſolymis, et in Iudaea, repraeſentatur per *solem, lunam et XII. Zodiaci signa*, ut Gen. XXXVII, 9. populus Iudaeus; quae eſt ſcita Wetſtenii obſervatio. Fulgebat iam ſua maieſtate eccleſia, inſigni victoria reportata ſuper Iudaeorum pertinaciam.

2. Καὶ ἐν γαστρὶ — τεκεῖν) Intelligitur manifeſtatio regni Meſſiae, et propagatio Evangelii inter gentes. Parturiebat eccleſia ex Iudaeis primum collecta eccleſiam ex gentibus Chriſto; quod ſine magno labore ac moleſtia fieri non poterat. Eadem locutio Gal. IV, 19. Sunt verba ad rem valde appoſita: *κράζει* et *βασανιζομένη*.

3. Καὶ ὤφθη — ἑπτὰ) Imago Draconis eſt Diabolus, maximus adverſarius chriſtianae religionis, quem Rabbini vocant הַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי, *antiquum serpentem*. Cf. infra XX, 10. Hanc explicationem poſtulat perpetuus uſus loquendi in N. T. quo Satanas tanquam maximus adverſarius humani generis, inprimis vero religionis chriſtianae repraeſentatur. Hic et in ſequentibus habes verba Chriſti Luc. X, 18. variis coloribus et figuris depicta et amplificata: *ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα*. Adde Io. XII, 31. *νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω*, et alia loca his ſimilia in Ioanne. In ſingulis non eſt argutandum. Si tamen ratio afferri debeat, cur his, nec aliis colori-

loribus Ioannes depingere voluerit Draconem, μέγας vocari videtur, ob robur; πυῤῥός, ob sanguinolentiam, qua instrumenta eius, Ethnici nempe persecuti sunt Christianos; ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα, ob varias artes, et violenta media, quibus usi sunt Ethnici ad opprimendos Christianos: ἔχων ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτὰ, ob insignem honorem et cultum, qui Satanae in numinum cultu exhibebatur.

4. Καὶ ἡ οὐρὰ — εἰς τὴν γῆν) Cauda serpentis calliditatem eius significat, qua utitur antequam vires adhibeat aut etiam postquam vim irritam esse animadvertit. Quod secum traxit tertiam partem stellarum, innuere videtur, multos Christianismum externe professos, vi et cruciatuum variis generibus eo adactos esse, ut a fide deficerent, et ad cultum Deorum redirent. καὶ ὁ δράκων — καταφάγῃ) Quamprimum ecclesia ex Gentilibus colligi coepit, Satanas per idolorum cultores eam opprimere studuit. Praesertim Ecclesia Romana mox in maximo versata est periculo, ne devoraretur a Dracone, cui inserviit potentia Romanorum, ac vexatio Neronis imperatoris, nisi singulari providentia Dei servata fuisset.

5. Καὶ ἔτεκεν — σιδηρᾷ) *Masculo* non foeminae comparatur ecclesia nascens ex gentibus, quia olim erat destructura idololatriam longe lateque dominantem. Quare statim additur; ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, quae verba desumta sunt ex Ps. II, 9. *reges eos sceptro ferreo*, ubi in fonte תְרֹעֵם quod nunc legunt תְרֹעֵם *conteres eos.* καὶ ἡρπάσθη — θρόνον αὐτοῦ) Deus ipse in tutelam recepit Christianos coe-

coetus ex gentibus hic inde nafcentes, eosque peculiari fuo favore dignatus eft. Irriti fuerunt conatus idololatrarum contra Chriftianos.

6. *Καὶ ἡ γυνὴ — ἑξήκοντα*) Imago defumta eft a Maria virgine, fugiente in Aegyptum cum infante Iefu. Durante bello Romanorum cum Iudaeis, Chriftiani etiam in Iudaea magnis periculis fuerunt expofiti. Sed confuluerunt fibi fuga. Conceflerunt nempe *Pellam* in Peraea, tefte Eufebio H. E. Lib. III, c. 5. Hic autem refpicere videtur fanctus vates ad confervationem et propagationem religionis chriftianae, inter media pericula, quibus expofiti erant eius confeffores inter gentiles. *Ὅπȣ ἐκεῖ*, hebraea locutio, pro qua Graecis fufficeret *ὅπȣ*. *Ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα*, i. e. *ut ibi aleretur* 1260. *dies*. Hebraismus. Tempus hic rurfum annorum trium et dimidii, quamdiu duravit bellum Iudaicum ducibus Vefpafiano et Tito. Ceterum haec per anticipationem dicuntur; praeceffit enim pugna Michaëlis cum Dracone; qua finita, Draco perfecutus eft mulierem, comm. 13. 14.

7. *Καὶ ἐγένετο — ἄγγελοι αὐτȣ̃*) Sub imagine victoriae, quam bonorum angelorum in coelo princeps, Michael, de angelorum malorum principe, Satana, reportaverit, fignificatur, ex divinae providentiae decreto factum effe, ut iam Satanas poteftate fua, quam per idololatriam exercuerat, privaretur. Totus igitur hic locus nonnifi imaginem poëticam continet, e Iudaeorum Theologia defumtam, qua Angeli funt miniftri providentiae divinae, et mali Daemones adverfarii Dei et bonorum. De fignificatione nominis *Michael* vid. epift. Iudae v. 9. Is Michael,

alias

alias Patronus Iudaeorum, nunc fiftitur Patronus Chriftianorum. Ὁι ἄγγελοι ἀυτȣ̃, angeli quibus ille praeerat. *Draco*, princeps malorum daemonum. Angeli eius funt minoris potentiae daemones, quibus ille praeerat. *Schir* R. VIII, 14. fin. R. Ifaac dixit: *Deus S. B non sumit ultionem de gente inferius, nisi postquam cadere fecit principem eius desuper.* Dixit R. Chanina: *in aeternum S. B. non punit gentem, nisi prius puniverit principem eius superne.* Πολεμεῖν h. l. eft *verbis contendere.* Cf. infra v. 10.

8. Καὶ ȣ̓κ ἴσχυσαν — ȣ̓ρανῷ) Καὶ ȣ̓κ ἴσχυσαν, *sed non praevaluerunt*, לֹא נָבְרוּ. Eft λιτότης: *Victi sunt. Neque locus inventus est eorum amplius in coelo*, quafi dicat: nullum amplius in coelo locum obtinuerunt. Non diffimilis locutio eft illa Ciceroniana pro Quintio: *ut locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineret.*

9. Καὶ ἐβλήθη — ἐβλήθησαν) Ἐβλήθη, *deiectus est*, nempe de coelo. Quo Symbolo fignificatur, amififfe Satanam poteftatem fuam, propagatione religionis chriftianae. Ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, *serpens antiquus.* Antiquum vocat, quia fuit ab exordio mundi. Nam is eft qui Evam decepit, quem *Sammaelem* appellant, Symbolum et auctor omnium maiorum in his terris.

10. Καὶ ἤκȣσα — Χριςȣ̃ ἀυτȣ̃) *Et audivi vocem magnam haec pronunciantem: Nunc salus* (victoria,) *et potentia, et regnum Dei nostri et Messiae ab eo missi imperium palam declaratum* (ftabilitum) *est.* Φωνὴν μεγάλην ἐν τῷ ȣ̓ρανῷ, acclamationem angelorum coeleftium, qualis fupra V, 11. XI, 15. Ἡ σωτηρία,

ρία, *salus*, i. e. *victoria*, ob conservatam religionem christianam. Ἐγένετο ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, manifestatur potentia Messiae quem misit. ὅτι κατεβλήθη — νυκτός) Vocabulum κατάγορος Hebraei suum fecerunt; dicunt enim קטיגור, cui opponitur סניגור id est συνήγορος, quem oratorem bonum interpretantur, ut קטיגור hostem, inimicum, adversarium, osorem. R. Iuda in libro Musar 126. 2. Κατήγορος, inquit, est *Satan*, i. e. *adversarius* vel *calumniator malus qui adversatur homini, aut calumniatur eum coram creatore benedicto sive laudando. Schemoth* R. XVIII. f. 117. R. Iose dixit: *Michael et Sammael similes sunt* συνηγόρῳ et κατηγόρῳ, *qui in Iudicio stant.* XXI, f. 121. 1. *stetit Sammael angelus ad accusandum eos.* Inde patet quid sit πολεμεῖν, comm. 7. nempe *calumniari bonos*, iis insidiari, eos ad mortem rapere. Nota, Christianos *fratres* ab angelis dici, quia sub communi capite sunt, Christo, et verbis ὁ κατηγορῶν αὐτῶν etc. alludi ad *Iobi* historiam c. I. 9. 10. 11. 12. 14. Dixerat Daemon Deo: non magni facienda est fides Chrstianorum; levia tentamenta superant; sub mortis metu succumbunt. Ἡμέρας καὶ νυκτός, i. e. *perpetuo.*

11. Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν — μαρτυρίας αὐτῶν) Ἐνίκησαν αὐτόν, nempe fratres nostri. Refutarunt ipsius calumniam. Per constantiam suam in religione obtinuerunt victoriam. Διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, *propter Christum*, agnum immaculatum, qui sanguine suo eos redemit. Καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, *et propter doctrinam quam professi sunt.* καὶ οὐκ — θανάτου) Non dubitarunt vitam suam profundere, mortemque oppetere pro Christo.

18. Καὶ ἔβαλεν — ποιήσῃ) Significatur, diabolum insidiatum esse per organa sua Christianis; voluisse ecclesiam illam vi fluminis abreptam submergere, sed irrito conatu.

16. Καὶ ἐβοήθησεν — στόματος αὐτοῦ) Symbolum irriti laboris. Flumina quaedam a terra absorberi constat. Sic etiam conatus Cacodaemonis vani fuerunt. Non potuit opprimere Christianos.

17. Καὶ ὠργίσθη -- μαρτυρίαν Ἰησοῦ) *Nam iratus erat* etc. Καὶ saepe significat: *nam*. Caussa commemoratur, cur draco fecerit id, quod v. 16. dictum erat. Quum nihil effecisset contra Christianos ex Iudaeis, vel coetus christianos in Iudaea, rediit ad pristinas cogitationes contra Christianos in aliis provinciis Romani Imperii viventes, ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς. Vide supra v. 5. Ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ, *retinentium professionem de Iesu Servatore.*

18. Καὶ ἐστάθην — τῆς θαλάσσης) in littore Patmi: ibi enim Ioanni ὀπτασία contigit de fera, quae iam sequetur. Id initium est capitis proxime sequentis, quod potius ab hoc versu inchoandum erat.

CAP. XIII.

1. Καὶ εἶδον — βλασφημίας) Monstrum ingens, horrendum describitur, Symbolum idololatriae. Ostenditur praecipue, quibus mediis usi sint Imperatores Romani et magistratus, ad opprimendos Christianos. Habebat hoc monstrum, nempe Gentilium idololatrica superstitio *decem cornua*, et *totidem diademata*. Est hoc monstrum nihil aliud nisi Symbolum horrendae crudelitatis, et malarum

artium, quibus usi sunt idolorum cultores in vexandis Christianis. Numerus denarius et septenarius est symbolicus, ad amplificandam imaginem. *Cornua* sunt symbola potentiae, diademata autem regiae dignitatis. Capitibus monstri inscripta erant *nomina blasphema.* Character igitur huius monstri est, quod conviciis et calumniis petat Christianos, quod patet infra ex comm. 5. 6. 7. Obiecta nempe Christianis ab Ethnicis asinini capitis veneratio, Uranolatria, Heliolatria, Aedeolatria, Serapidolatria, Staurolatria, Atheismus, impostura, magia, laesae maiestatis crimen, odium generis humani, Thyesteae epulae, Oedipodeus concubitus, et alia multa crimina, de quibus peculiarem librum scripsit b. *Christianus Kortholtus*, sub titulo: *Paganus obtrectator, sive de calumniis Gentilium in Veteres Christianos, libri III.* Kiloni 1698. Vide, quam apte monstro horrendo comparaverit hunc furorem Gentilium Ioannes.

2. Καὶ τὸ θηρίον — λέοντος) Non potuit satis foeditas et saevitia Romanae idololatriae exprimi sub unius ferae imagine, itaque plures fuere assumendae. Et eas maxime nominat Ioannes, quarum ministerio Romani usi in poenas Christianorum. *Pardali,* varii coloris animal: sic idololatria Romana Deos habebat mares, foeminas, marifoeminas, maximos, medioximos, minimos, bonos, malos, medios, vario vultu, vario habitu, varia potestate. *Pedes similes pedibus ursi,* et *os leonis* ostendunt, idololatriae saepe comitem fore saevitiam, nonnunquam etiam leonibus et ursis usuram in Christianos. καὶ ἔδωκεν — μεγάλην) Draco ille nominatus supra XII, 3. omnem suam potestatem, imperium et maiestatem tradidit huic monstro. Nam

Nam Diabolus repraesentatur tanquam Deus huius mundi, auctor omnis superstitionis et idololatriae. Diabolicis furoribus et artibus usi sunt Imperatores et magistratus Romani, instigante plebe, ad opprimendos Christianos in Romano imperio.

3. Καὶ μίαν — εἰς θάνατον) Significatur, superstitioni ethnicae lethale quasi vulnus, πληγὴν τοῦ θανάτου, esse inflictum, sc. per religionem christianam. *Grotius, Hammondus, Clericus* et alii hoc *lethale vulnus* intelligunt de incendio Capitolii, bellantibus inter se Vitellianis et Flavianis, ut refert Tacitus Hist. L. III, c. 71. quod pro malo omine habitum est. Hic enim non res ipsa spectanda est, ut recte monet *Clericus*, sed opinio hominum, ex qua Christiani contra Ethnicos argumentari recte poterant Vulgo igitur prodigii loco habitum, si Templum de coelo tangeretur idque prodigium eo maius erat, quo augustius existimabatur templum. Propterea incendium Capitolii sub Vespasiano gravissima clades habitum, ut liquet ex hisce tragicis *Taciti* verbis, Hist. L. III. c. 72. *Id facinus, post conditam urbem, luctuosissimum, foedissimumque populo Romano accidit: nullo externo hoste: propitiis, si per mores nostros liceret, Deis, sedem Iovis optimi maximi; auspicato a maioribus pignus imperii conditam, quam non Porsena, dedita urbe, neque Galli capta, temerare potuissent; furore principum exscindi* etc. Quae fuerit eius rei fama apud vicinos populos, et quemadmodum prodigium interpretati fuerint, docet idem scriptor Hist. Lib. IV. c. 54. ubi memoratis motibus Galliae et Germaniae, *nihil aeque,* inquit, *quam incendium Capitolii, ut finem imperii adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis urbem; sed*

profterni folent. Vere autem diabolo ferviunt, qui colunt idola: ipfius enim imperium etiam nefcientes promovent, 1 Cor. X. 20. καὶ προσεκύνησαν — μετ' αὐτοῦ) Τῷ θηρίῳ, *idololatriae Romanae* infervierunt: fectati funt ritus Romanos. Τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ; *quo religio par Romanae?* Τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ; quis impune ei poffet obfiftere? Quafi dicerent, ftulta funt, quae moliuntur Chriftiani.

5. Καὶ ἐδόθη — βλασφημίας) Μεγάλα. *Tibullus*, II, 6. 11. *Magna loquor*, *Demosthenes* contra Midiam: Θρασὺς, μέγα φρονῶν, μέγα φθεγγόμενος, βίαιος. Romani idololatriae fucceffibus elati prae fuis diis alios fpernebant. Per βλασφημίας, vel ut alii habent βλασφημίαν quid intelligat, patet ex comm. 6. καὶ ἐδόθη — δύο) Ποιῆσαι, omiffo, πόλεμον habent codices optimi, Vulgata, Andreas, Primafius, Pfeudo-Auguft. Ποιῆσαι autem, addita temporis nota, eft *vivere*, *agere*. Menfes 42. five anni tres cum dimidio funt intelligendi ut fupra c. XI, 3. *aliquamdiu*.

6. Καὶ ἤνοιξε — σκηνοῦντας) Haec pertinere videntur ad perfecutionem Chriftianorum fub *Nerone*, de quo quum incendere iuffiffet Romam, Tacitus Lib. XV, 44. refert: *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis affecit, quos, per flagitia invisos, vulgus Christianos appellabat — odio generis humani convicti sunt*. Huc etiam pertinere videtur, quod impotentiam obiecerunt Ethnici Chriftianorum Deo, qui aut non velit, aut non poffit opitulari fuis, adeoque aut invalidus fit, aut iniquus, ut Caecilius evomit apud Minucium Felicem. Καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, i. e. cultum Chri-

Christianorum et religionem. Vide supra com. 1. Praeterea quoque religio christiana Ethnicis audiebat vana, demens, prava, immodica, exitiabilis, malefica superstitio, stultitia, insania, amentia, furiosa opinio, aniles et puериles fabulae ac ineptiae, nugae maximae. Vid. Kortholtus l. c. Lib. I, c. IX, 2. Ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας, beati Martyres, quos post mortem etiam conviciis lacerare non desierunt Ethnici.

7. Καὶ ἐδόθη — αὐτοὺς) Ἐδόθη, permissum, concessum. Sic נָתַן usurpatur apud Hebraeos, quoties post se habet gerundium aliquod. Ποιῆσαι πόλεμον est hic hostiliter tractare, quamvis non resistentes. Intelligenda saevissima laniena, quod solum belli genus esse potest adversus eos, qui pati tantum, non et resistere didicerant, Καὶ νικῆσαι αὐτοὺς, interficiendo, in exilium, in carceres agendo, Deo ipsos in tyrannorum manus dante. καὶ ἐδόθη — ἔθνος) Hoc vult, exemplo Imperatorum, populique Romani, tractos fuisse populos ferme omnes, ut et idololatriam impudentius exercerent, et omni saevitiae genere in Christianos uterentur.

8. Καὶ προσεκύνησαν — τῆς γῆς) i. e. ἵνα προσκυνήσωσιν, ut serviant idololatriae omnes, qui in Romano sunt Imperio. ὧν οὐ — καταβολῆς κόσμου) Colebatur igitur monstrum ab omnibus, exceptis Christianis, quibus Deus ab aeterno praemia vitae aeternae ob praevisam constantiam decrevit. Est nempe traiectio vocum, et ipse liber dicitur ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *ab origine mundi*, nempe *conscriptus*, ut patet ex simili loco, infra c. XVII, 8. Similitudo sumta a bene moratis civitatibus, ubi ab initio conditae urbis extant perpetua monimen-

menta, quae civium nomina continent. Nominatur autem liber vitae *agni occisi*, quia Chriſtus, pro peccatis noſtris mortuus, ab aeterno erat deſtinatus, ut omnium ſanctorum, inter quos martyres eminent, caput eſſet. Alii exiſtimant, Chriſtum dici agnum mactatum ante iacta mundi fundamenta, decreto ſcilicet divino. Sed prior explicatio eſt praeferenda.

9. Ἔι τις — ἀκουσάτω) Solemnis praefatio magnae, diligenterque obſervandae rei, ut ſupra II, 7. 11. 17. et in Evangeliis ſaepe.

10. Ἔι τις αἰχμαλωσίαν — ὑπάγει) *Qui alios captivos ducit, ipse captivus abducetur.* Ἀιχμαλωσία hic dicuntur *captivi*, ut περιτομὴ *circumcisos* ſignificat. Praedicitur hoc proverbio vexatoribus ſors ſimilis ei, quam patiebantur ab iis alii. Ἐι τις — ἀποκτανθῆναι) Par pari referetur. *Eutropius* Lib. VII, cap. 9. de Nerone: *Propter haec Romanae urbi exsecrabilis, ab omnibus simul destitutus, et a senatu hostis iudicatus, quum quaereretur ad poenam (quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capiti eius inserta, virgis usque ad mortem caederetur, atque ita praecipitaretur de saxo) e palatio fugit, et in suburbano se liberti sui — interfecit.* ὧδέ ἐστιν — τῶν ἁγίων) Ὧδε, *in hac re.* Senſus eſt, eo confirmari Chriſtianorum patientiam et fidem, quod norint Deum miſeriarum ſuarum fore vindicem; vel etiam, in his calamitatibus opus eſſe perſeverantia, patientia et fide.

11, Καὶ εἶδον — δράκων) Beſtia deſcribitur externe ſimilis agno, ſed revera cum dracone faciens. *Agno* comparatur Chriſtus, *draconi* diabolus. Habemus itaque hic Symbolum hominum, qui Chriſto eiusque religioni favere

 vide-

videbantur, fed revera hoftibus nominis chriftiani erant annumerandi. Hoc tertium genus adverfariorum Chrifti funt falfi doctores, Antichrifti nominati a Ioanne in prima epiftola, qui fapientiam et pietatem fingularem prae fe ferebant, fed flagitiofiffime vivebant, et alios etiam ad omne genus flagitiorum impellebant. De his multa leguntur in epiftolis Petri, Ioannis et Iudae. *Eichhornius* hunc locum (v. 11—18.) explicat de idololatria, repraefentata fub alia imagine, nominatim de praeftigiis et miraculis fictis, quibus fuperftitionem fuam ornare et confirmare voluerint idolorum cultores. Equidem non repugno; nam ipfa monftri defcriptio huic interpretationi favere videtur.

12. Καὶ τὴν ἐξȣσίαν — ἐνώπιον αὐτȣ̃) *Exercet eandem potestatem omnem qua prior bellua utebatur, ipsa inspectante.* Simile erat hoc monftrum priori in eo, quod homines a vera pietate avertebat; in eo autem differebat, quod magis agebat dolo et fraudibus, quam vi. καὶ ποιεῖ — θανάτȣ αὐτȣ̃) Pro ποιεῖ ἵνα ἡ γῆ τȣτέςιν οἱ κατοικȣ̃ντες ἐν αὐτῇ προσκυνήσωσι. Talis conftructio fupra III, 5. Προσκυνεῖν τὸ θηρίον τὸ πρῶτον eft idololatriae *inservire*. Πρῶτον pro πρότερον.

13. Καὶ ποιεῖ — ἀνθρώπων) Σημεῖα μεγάλα, ut ille, quem defcribit Paulus 2 Theff. II, 9. Inter illos falfos doctores erant multi, qui magicas artes exercebant, e. c. Simon Magus. Cf. Matth. XXIV, 24.

14. Καὶ πλανᾷ — θηρίȣ) Ἐνώπιον, i. e. *in honorem.* Eo illa figna tendebant, ut idololatriae labafcenti et varii generis fuperftitionibus vires reftituerantur. λέγων — ἔζησε) Εἰκὼν, Enallage fing. pro Plurali. Quod hic de imaginibus dicitur, id non proprie fumendum effe

videtur. Nempe illi Pfeudoprophetae non directe commendabant idololatriam, fed errores fpargendo homines a vera pietate abducebant ad vitam flagitiofam.

15. Καὶ ἐδόθη — ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου) Πνεῦμα δοῦναι τῇ εἰκόνι, *Spiritum s. halitum vitalem; vocem dare simulacris.* Simulacra locuta effe, creditum Ethnicis, Lactant. II, c. 7. *Illud etiam mirabile, quod simulacrum Fortunae muliebris non semel locutum esse traditur. Item Iunonis Monetae* etc. Cf. Valer. Maxim. L. I, c. 6. *Appollonii* etiam imago vi daemonis locuta, ut eft apud *Philostratum.* καὶ ποιήσῃ — ἀποκτανθῶσι) Quin Philofophi Ethnici faepe fuerint auctores Imperatoribus vexandi Chriftianos, dubium non eft. Sic Crefcens Cynicus machinationibus fuis effecit, ut Iuftinus Martyr interficeretur. Eufeb. H. E. IV, 16. Sed falfi etiam doctores et haeretici corruptis fuis et pravis moribus efficiebant faepe, ut Chriftiani vexarentur. Nam chriftianae religioni imputata funt eorum vitia.

16. Καὶ ποιεῖ — μετώπων αὐτῶν) *Et adigit omnes — ut signa manibus suis dextris aut frontibus imprimis patiantur.* Bene diftribuit eos qui in Romano Imperio erant in liberos ac fervos; liberos in divites ac pauperes, divites in honoratos et honore carentes. Quod Ioannes hic dicit de Characteribus, fignis, nominibus, numeris impreffis hominum manibus et frontibus, hoc non proprie intelligendum effe puto, fed fimili modo, quo fupra c. VII, 3. de Chriftianis dixerat, eos fuiffe fignatos in frontibus. Quemadmodum nempe ifto Symbolo repraefentabantur Chriftiani; ita hic fimili Symbolo denotantur Idololatrae, et idolorum cultoribus fimiles ingenio et moribus. Sed omnino defumta videtur imago a confuetudine, iis qui in

 fo-

fodalitates Deorum adfcribebantur, imprimendi χάραγμα aliquod, i. e. Dei fignum, aut exfertum Dei nomen, aut per numeros diffimulatum. Partes autem maxime frequentes corporis, quibus aut litterae, aut figna, aut numeri imprimebantur, erant frons et iunctura inter manum et brachium. Frontis notandae mos ex Oriente, ubi fervi in fronte ferebant Dominorum nomina, ut nofci poffent. Milites autem fignati in manibus, ut probat Grotius.

17. Καὶ ἵνα — ὀνόματος αὐτοῦ) Senfus eft, effectum, ut aqua et igni interdiceretur iis, qui non profiterentur, fe idolorum effe cultores. Nam beftia, de qua hic fermo, eft monftrum illud, quod fupra tanquam Symbolum ethnicae fuperftitionis erat propofitum. Defumta imago a tribus modis fignandi adfcriptos Deorum Collegiis. Primus modus erat per χάραγμα, i. e. infigne Dei alicuius, dum e. g. hederae folium imprimebatur fodalibus Liberi Patris. Alter mos erat, infcribendi ipfa Deorum nomina, ut Ζεὺς, Ἄρης, Διόνυσος. Tertius mos erat ponendi numerum, quo obtegeretur nomen Dei myfticum, litteras habens, quae collectae numerum talem facerent. Sic nomen Solis myfticum ad numerum perveniebat octo et fexcentorum, et notabatur XH, ut nos docet Martianus Capella.

18. Ὧδε ἡ σοφία ἐστίν) Varie explicantur haec verba. Senfus effe videtur, hominis effe fapientis rem affequi, et opus effe fagacitate, atque acumine ad intelligendum myfterium. ὁ ἔχων — θηρίου) i. e. Si quis ingenio pollet, fupputet numerum, qui litteris expreffus indicat nomen beftiae, in antecedentibus defcriptae. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστί) Iterum varie explicantur haec verba. Clericus: numerus exiguus eft, vel non tantus, ut ab homine iniri non poffit. Alii aliter. Forfan rectius: *Hominem* indicat hic

hic numerus, vel hominum quoddam genus. καὶ ὁ ἀριθ. μὸς αὐτοῦ Χξς΄) Alii pro litteris habent vocabula ἑξακόσιοι five ἑξακόσια ἑξήκοντα ἕξ. Sed χις΄ five ἑξακόσιαι δέκα ἕξ habent Cod. Ephremi, quidam apud Irenaeum V, 30. quos tamen non probat, et Tychonius f. Pſeudo-Auguſtinus, licet in editionibus quibusdam legat *sexcenti sexaginta sex*. Quominus hic numerus explicari a nobis poſſit, obſtare videtur penuria hiſtoricorum monumentorum, quum ab Ethnicis, tum a Chriſtianis olim fortaſſe editorum; ex quibus, ſi extarent, multas ſine dubio circumſtantias cognoſceremus, ad quas hic reſpicitur. Quod vero hoc nomen ſit, me ignorare lubenter fateor. Notum eſt *Irenaeum* et alios quaeſiviſſe hunc numerum in voce λατεῖνος, vel in voce τειτάν. Sed recte monet Bengelius, λατεῖνος cum E ſumi non debuiſſe, ει Graecum ſubſequente conſona, Latini quidem per I exprimûnt, ut εἰκών, *icon*: ſed I Latinum Graece non tranſit in ει, neque λατεῖνος analogiam habet; non enim ſcribitur ἀκυλεῖνος κ. τ. λ. ſed ἀκυλῖνος, ἀλβῖνος, ἀντωνῖνος etc. Eiusdem numeri 666 gratia fecere τειτὰν ex τιτὰν, πατεῖσκος ex πατισκος, ἀρνοῦμε ex ἀρνοῦμαι. *Hippolytus* de Antichriſto p. 25. edit. Fabric. Πολλὰ γὰρ εὑρίσκομεν ὀνόματα τούτῳ τῷ ἀριθμῷ ἰσόψηφα περιεχόμενα, οἷον, ὥσπερ εἰπεῖν, τὸ τειτάν ἐστιν, ἀρχαῖον καὶ ἔνδοξον ὄνομα, ἢ τὸ Εὐάνθας, Alia nomina, Hippolyti exemplo, *exercitii* cauſſa, adiecit Andreas Caeſarienſis, eiusve hac in parte amplificatores. In iis maxime inſigne eſt ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ, non ſolum in codice Auguſtano, qui alia aliis ſuperaddit nomina, ſed etiam in editione Sylburgiana; quo nomine notatur Benedictus IX. pontifex Romanus. Recentiora commenta recenſere dignatus eſt *Scherzerus*

zerus in Syſt. pag. 865. Wolfius Tomo IV. Curar. *Grotius* Traianum, cuius nomen erat ΟΥΛΠΙΟΣ ſignificari putat. *Clericus* ad Hammondum invenit numerum beſtiae χξϛ' in vocibus Διός εἰμι ἢ Ἥρας, *Iovis sum aut Iunonis.* Alias coniecturas vide ap. *Herderum* p. 146. ſqq. *Eichhornius* in antiquiſſima acquieſcit ab Irenaeo memorata interpretatione, ſive in nomine λατεῖνος, quandoquidem illud et imperium Romanum exprimit, praetereaque nomen hominis eſt, et numero 666 exacte reſpondet. Dubitationem *Bengelii* aliorumque ita removere ſtudet, ut dicat, Graecos, nonnunquam certe, in vocabulis latinis mutaſſe I longum ante N in ει veluti in Σαβεῖνος, Φαυστεῖνος, Παυλεῖνος etc. Iudicium ſit penes lectores.

CAP. XIV.

1. **Καὶ** εἶδον — μετώπων αὐτῶν) Priora quinque huius cap. commata cohaerent cum praecedente capite. Repraeſentatur Chorus eorum, qui in perſecutionibus illis conſtantes fuerunt in profeſſione nominis chriſtiani. Hi laudant Deum et Chriſtum. Mons Sion hic eſt Symbolum coeleſtis regiae: nam Sion fuit regia Davidis. *Agno* ſignificari Chriſtum, vix opus eſt, ut moneam. Μετ' αὐτοῦ *apud ipsum.* Numerus 144,000. eſt idem, quem ſupra VII, 4. habuimus, et indicat inſignem multitudinem. Quod habent nomen agni et Patris eius inſcriptum frontibus, ſignificat, illos in mediis malis profeſſos cultum Dei et Chriſti. Opponitur hoc notis illis idololatricis, de quibus actum ſupra.

2. Καὶ ἤκουσα — κιθάραις αὐτῶν) Erat magnus ille ſonus, ſed modulatus. Beati illi in coelo, erepti huius vitae malis, laudabant Deum et Chriſtum.

3.

3. Καὶ ᾄδουσιν — πρεσβυτέρων) Canere canticum novum est signum gaudii, Ies. XLII, 10. Ps. XL, 3. *Coram throno*, i. e. coram Deo. Ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, *ubi erant quatuor animalia*, et Seniores, de quibus supra VII, 11. καὶ οὐδεὶς — ἀπὸ τῆς γῆς) Nemo hominum praeter ipsos particeps esse potuit huius gaudii, vel intelligere huius gaudii caussam. Ἀπὸ τῆς γῆς, *ex hominibus*, ut statim v. 4.

4. Οὗτοί εἰσιν — ἐμολύνθησαν) i. e. non polluti idololatria. Nam idolorum cultores saepe comparantur Scortis. παρθένοι — τῷ ἀρνίῳ) Παρθένοι, *virgines* hic vocantur, qui puros se ab idololatria servarunt. *Sequuntur agnum*, i. e. imitantur Christum. Ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ, pro ceteris cari Deo. Vid. Iac. I, 18.

5. Καὶ ἐν — εἰσι) Non vocarunt Deos, qui Dii non sunt. Ἄμωμοι, *sine macula*, i. e. *integri*.

6. Καὶ εἶδον — καὶ λαόν) Praedicitur Romae, Romanique imperii exitium, ac poena a christiani nominis hostibus sumenda, v. 6. — XVI, 21. Angeli, ut saepe monuimus, sunt ministri providentiae divinae. Hoc igitur vult Ioannes, certissime eventurum esse, quod angeli v. 6—11. pronunciant. Frustra igitur quaeritur, quis sit primus, secundus et tertius angelus. Εὐαγγέλιον αἰώνιον, *laetum aeternum decretum*, i. e. volumen, in quo decretum divinum, de suis cultoribus e periculis liberandis, consignatum erat. Quicquid enim sit, id Deus ab aeterno decrevit. Simul significatur, non casu, sed providentia divina ita dirigente fore, ut idolorum cultus religioni christianae cedat. Sequentium verborum sensus est, religionem christianam ulterius propagandam esse inter omnes gentes. Matth. XXIV, 14.

7.

7. Λέγων — ὑδάτων) Φοβήθητε τὸν Θεὸν, perstate in vera religione, vel colite Deum. Αὐτῷ, ipsi, non Diis falsis. Τῆς κρίσεως αὐτοῦ, iudicii, nempe in idolorum cultores ut ex sequentibus patebit. Reliquis huius commatis verbis describitur Deus tanquam mundi huius opifex.

8. Καὶ ἄλλος — ἔθνη) Ἔπεσεν est Praeteritum pro Futuro, more prophetico, et breviter hic praedicitur, quod infra plenius XVIII, 2. Babylonis nomine designari videtur Roma pagana, aut sane a Paganismo non repurgata. Dicitur enim haec Babylon inebriasse omnes nationes vino suae scortationis. Πορνεία autem est idololatria. Οἶνος τοῦ θυμοῦ, יֵין הַחֵמָה vinum aestus, h. l. est vinum inebrians, vel venenatum, i. e. pharmaco infectum, Deut. XXXII, 24. 33. Hiob VI, 4. Describitur urbs, quae variis astibus usa est ad gentes sub iugum mittendas, ut meretrices, quae philtris aliisque artibus meretriciis ad amasios alliciendos uti solebant. Cf. *Eichhornium* ad h. l. Putaveram olim Babylonem h. l. esse Hierosolyma. Sed nec hoc, quod *omnes* i. e. permultas *nationes* infecisse dicitur suis vitiis, nec quae sequuntur admittere videntur hanc interpretationem.

9. Καὶ τρίτος — χεῖρα αὐτοῦ) Λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, ut praecones, edicta publicaturi. Εἴ τις προσκυνεῖ τὸ θηρίον, si quis idololatriae se mancipat. Supra XIII, 4. 12. 16.

10. Καὶ αὐτὸς — ὀργῆς αὐτοῦ) *Ipse bibet ex vino irae Dei, quod merum infusum est in poculum excandescentiae eius*, i. e. gravissimas poenas sentiet. Κεραννύειν passim est *infundere*. καὶ βασανισθήσεται — τοῦ

τῦ ἀρνίυ) Similes poenis illis, quas olim Sodoma et Gomorrha passae sunt. Iterum hortatur Christianos, ut in professione religionis constantes maneant, nec deficiant metu vexationum.

11. Καὶ ὁ καπνὸς — αἰώνων) Manebit semper memoria cruciatuum, quos pertulere. Fumus nota incendii. Ies. XXXIV, 10.

12. Ὧδε — πίστιν Ἰησῦ) Hoc vult Ioannes: Hinc, nempe ex imminentibus vexationibus patebit, quinam sint ex animo Christiani. Tales autem erunt ii, qui quodvis periculum adibunt vexationum ab Ethnicis ferendarum, potius quam Christum abnegent; quique constanter ad praecepta eius vitam component. Sed ὑπομονὴ significare etiam potest *praemia constantiae*, quemadmodum ἡ παῤῥησία est *effectus fiduciae*, ἡ μαρτυρία *effectus testimonii*, 1 Io. V. 11. 14. Tum sensus erit: *Hic cernitur, quibus praemiis cumulati sint constantes Dei cultores.*

13. Καὶ ἤκυσα — ἀπάρτι) Vocem audit divinam, quo res esset certior. Γράψον, sc. nobilem sententiam, Sensus est: ab hoc tempore eos habitum iri felicissimos, qui citissime mortui essent, ne participes fierent mali futuri. Μακάριοι οἱ νεκροὶ est Proverbium, quo non tam declaratur, quid mortui sentiant, quam quid non sentiant. Tam gravia imminent pericula, tantaeque, calamitates, ut qui haec praevident metuuntque, nunc mallent mori, beatioresque iudicent eos, qui nunc moriuntur, quam superstites; eosque qui se tempestati subduxerunt, illis qui adhuc iactantur. *Od.* ε. 306. Τρισμάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ᾽ ὄλοντο. Aen. I, 94. *O terque quaterque beati, Queis ante ora patrum Trojae sub moenibus altis Contigit oppetere.* ναὶ, λέγει — κόπων αὐτῶν)

τῶν) Ita esse confirmat Spiritus. Omnino optandam esse mortem piis, *ut requiescant a laboribus suis*, i. e. ut eximantur vexationibus, quos postea fuissent passuri, et a quibus morte sola potuissent liberari. τὰ δὲ μετ' αὐτῶν) i. e. reportabunt praemia virtutis. Negantur divitiae sequi divites, quia nihil prodest post mortem, divitem aliquando fuisse: contra opera dicuntur sequi pios; quia eorum mercedem a Deo accipiunt. Pirke Aboth. cap. penult: *Hora, qua decedit homo ex hac vita, non comitantur eum argentum, aut aurum, aut lapides pretiosi aut margaritae, sed Lex et bona opera.*

14. Καὶ ἴδου — δρέπανον ὀξύ) Ab hoc versu usque ad v. 40. excidium Romae declaratur symbolis messis et vindemiae, quae antiquis Prophetis vulgares erant imagines *poenarum* et *interitus*. Ioel IV, 12—14. Ies. XVII, 5. LXIII, 1. Matth. XIII, 37. Per reticentiam articuli υἱῷ ἀνθρώπε hic ponitur pro τῷ υἱῷ ἀνθρώπε. Describitur angelus personam Christi referens, sicut in V. T. angelus referebat Dei personam. *Corona aurea* est signum victoriae, quam Christus erat consecuturus super hostes nominis sui, vel maiestatis regiae insigne. *Falx in manu* est signum, segetes maturas esse messi.

15. Καὶ ἄλλον — ὁ θερισμὸς τῆς γῆς) Ἐκ τε ναε, *e templo coelesti*, ubi res Christianorum agitur, (c. XI, 19. coll. XVIII, 8. c. XVI, 18.) et angelo personam Christi referenti denuntiat, demetendae terrae tempus iam adesse. πέμψον — θέρισμον) *Emissa falce nunc mete*, i. e. poenas inflige Romae, implacabili Christianorum hosti. Ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς, *maturuit messis*, i. e. seges metenda. Cf. Ioel IV, 13. Ἦλθεν ἡ ὥρα hic est: *Venit summa dies, et ineluctabile tempus.*

16.

16. *Καὶ ἔβαλεν — ἡ γῆ)* Καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ, *ut meteretur tera.* Meſſias *metere*, i. e. Romam evertere, et idolorum cultoribus poenas infligere iubet. 17—20. Eadem res *vindemiae* imagine deſcribitur.

17. Καὶ ἄλλος — δρέπανον ὀξύ) Falx hic intelligitur putatoria, ſive ut Varro loquitur, vineatica.

18. Καὶ ἄλλος — πυρὸς) Deſignatur angelus ille; qui alias hominum piorum preces thure accenſo ad Deum deferebat, (c. VIII, 3. IX, 13.) et ſtationem ſuam ad altare ſuffitus aſſignatam habebat. Τῦ πυρὸς, ignis ſuper altari ſuffitus. Τρύγησον — ϛαφυλαὶ αὐτῆς) Amputa unas; nam maturuerunt. Cf. v. 15.

19. Καὶ ἔβαλεν — τὴν μεγάλην) Ληνὸς hic ſignificat torcular una cum lacu, ut Matth. XXI, 33. Per preſſuram autem uvarum, ubi ira Dei aut nominatur, ut hic, aut ex circumſtantiis intelligitur, denotari ſolet ingens effuſio ſanguinis, qui ſanguis vino comparatur, ut vinum ſanguini.

20. Καὶ ἐπατήθη — πόλεως) Ληνὸς hic metonymice vocatur id, quod erat ἐν τῷ ληνῷ, *uvae*, quemadmodum calix pro vino ponitur. Ἔξωθεν τῆς πόλεως, extra urbem. Alluditur ad conſuetudinem Hieroſolymitanam. καὶ ἐξῆλθεν — ἑξακοσίων) *Usque ad fraenos equorum*, eſt hyperbolica locutio, quae ſignificat ingentem ſanguinis copiam. Eſt autem hic ἀπόδοσις permixta comparationi; nam pro vino dixit ſanguinem, quia vinum ſignificabat ſanguinem. Ἀπὸ ϛαδίων χιλίων ἑξακοσίων, i. e. longe lateque, per immenſum terrae ſpatium.

CAP. XV.

1. Καὶ εἶδον — τοῦ θεοῦ) Hoc et fequenti cap. idem Romae excidium fub novo fignorum et figurarum apparatu oculis fubiicitur. Imago defumta ex hiftoria Ifraelitarum, ante eorum exitum ex Aegypto. Angeli autem hic iterum funt miniftri providentiae divinae. *Plagas septem ultimas* habebant, Symbola malorum, quae evenire debebant Romae, Chriftianis, novo populo Dei inimicae. Aegyptus Iudaeis typus erat imperii infidias populo Dei ftruentis. Ab hoc typo eo deductus eft Poëta, ut in alteram Aegyptum, Romam puta, fimiles, quas prior illa fubierit, rerum converfiones et plagas transferret, quibus Chriftiani, novus Dei populus, e fimili tyrannide eximerentur. Cf. *Eichhornium* ad h. l. Angeli, ex aëre imminentes confpecti, in mandatis habebant, plagas feptem *ultimas* Romae inferre; devicta enim Roma, (idolorum cultu oppreffo) nullus amplius populi Dei adverfarius fubigendus erat. Hinc fubiungitur: ὅτι — τοῦ θεοῦ, *his enim poenis inflictis*, nullae infligendae fupererant.

2. Καὶ εἶδον — μεμιγμένην πυρί) Θάλασσα ὑαλίνη, *mare electreum*, ut fupra c. IV, 6. Intelligitur autem ftratum five pavimentum circa thronum Dei, et alluditur ad folum templi Salomonei auro obductum, 1 Reg. VI, 30. Comparatur vero *mari*, quod interdum ex Hebraismo *quamcunque planitiem magnam* denotat. Erat μεμιγμένη πυρί, fulguribus quafi micantibus in planitie ifta fplendida, qua thronus Dei circumdabatur. καὶ τοὺς νικῶντας — ὀνόματος αὐτοῦ) Τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου, *qui victoriam reportaverant de bestia*. Confeffores repraefentantur, et fideles Chriftiani, qui neque blan-

blanditiis neque minis adduci potuerant, ut aut Deos Romanos invocarent, aut coram imaginibus se flecterent, aut signum saltem aliquod idololatriae susciperent. ἑςῶτας — τȣ̃ Θεȣ̃) Stantes circa thronum Dei, et laudem Deo reddentes. Nam illis nihil metuendum erat a malis, quae tum imminebant Romanis. Levitae olim usi citharis. Citharae Dei vero sunt eximiae, ut arbores Dei, cedri Dei etc.

3. Καὶ ᾄδȣσι — τȣ̃ ἀρνίȣ) *Canticum Mosis*, i. e. eum cantum, quem Moses cecinit ad mare rubrum, ubi Aegyptiis perditis, servatus erat is, qui tunc erat Dei populus, Exod. XV. Hoc ideo, quia paria iis, quae Aegyptii senserant, sensuri erant ii, qui hactenus vexaverant Christianos, Gentiles. Καὶ τὴν ᾠδὴν τȣ̃ ἀρνίȣ, i. e. Mosis canticum applicatum Christo et rebus Christi. μεγάλα — τῶν ἐθνῶν) *Iustae et aequae sunt viae tuae*, i. e. consilia tua. Nemini iniuriam facis, et stas promissis, Ostendis te Dominum gentium.

4. Τίς ȣ̓ — ἐφανερώθησαν) Verba ex c. XV. Exodi sumta. τὰ ἔθνη ἥξȣσι etc. venient et adorabunt, i. e. venient, ut adorent. Nam fracta vi idololatriae ulterius propagata est religio christiana.

5. Ἠνοίγη — ȣ̓ρανῷ.) Ἡ σκηνὴ τȣ̃ μαρτυρίȣ, dicebatur tabernaculum Mosaicum, ante conditum templum; hebraice אֹהֶל מוֹעֵד, *tabernaculum conventus* Exod. XXVII, 21, et *tabernaculum testimonii* Act. VII, 44. quia Deus in eo praesentem se exhibebat, testimoniumque praesentiae suae praebebat. Ναὸς hic ponitur pro דְּבִיר, *oraculum*, vel *Sanctum Sanctorum*, pars tabernaculi sanctissima. Quia responsa reddebat Deus ex illo ady-

adyto, apertio eius in coelesti tabernaculo testimonii significat revelationem divinorum oraculorum.

6. Καὶ ἐξῆλθον — χρυσᾶς) Ἐκ τῦ ὀρανῦ construendum cum verbo ἐξῆλθον, et per coelum intelligitur adytum illud coeleste, quod Ioannes viderat. Erant autem septem illi angeli vestiti instar Pontificis Maximi, quem solum ingredi Adytum fas erat.

7. Καὶ ἓν — τῶν αἰώνων) Significatur, hos septem angelos, providentiae divinae ministros, instructos esse potestate exsequendi decreta divina de puniendis persecutoribus Christianorum.

8. Καὶ ἐγεμίσθη — δυνάμεως αὐτῦ) Coeleste Sacrarium implebatur fumo, sicuti Ies. VI, 4. aedes densa nube erat repleta. Hoc fieri solebat, ubi Deus maiestatem suam et potentiam volebat manifestare. καὶ ὀδεὶς — ἑπτὰ ἀγγέλων) Sensus est, noluisse Deum alia praeter ista edere oracula, donec consumerentur septem plagae, exsequendae per septem angelos. Unde intelligere licebat, gravissimas fore poenas, quas daturi essent Gentiles.

CAP. XVI.

1. Καὶ ἤκεσα — εἰς τὴν γῆν) Ἐκ τῦ ναῦ, ex adyto *Phialae ira plenae* significant iram Dei in malos. *In terram*, i. e. in imperium Romanum. Iubentur igitur angeli, ad inferendas plagas parati, exsequi munus sibi demandatum.

2. Καὶ ἀπῆλθεν — τὴν γῆν) Non opus est *terram*, *mare* ac *fluvios* subtilius de rebus diversis interpretari, sed omnia coniunctim sunt sumenda una cum terra v. 1. Sic enim series orationis postulat, ubi Angeli iussi effundere phia-

phialas suas *in terram*, dicuntur eas effudisse in tria haec, unde colligere est, esse tres partes unius eiusdemque rei, neque ab ea distinguendas. Similis est locutio c. XIV, 7. Eodem modo, quam poenas dicebatur dare Iudaea, nonnullae plagae dicuntur imponi *terrae*, aliae *mari* aliae *arboribus*, c. VII. nec tamen necessario hinc colligitur distinctio poenarum, quarum alii alias dederint, sed intelliguntur supplicia de universa gente sumta. Atque haec consentanea sunt iis, quae legimus de plagis Aegyptiacis; quarum nonnullae secuta sunt percussionem *terrae* a Mose, Exod. VIII, 16. aliae vero percussionem *aquarum*, Exod. VII, 19. VIII, 5. quae tamen plagae ad totam regionem pertinuerunt, non aliae ad alias partes. Similiter hic res capienda est, quum variae poenae essent de imperio Romano sumendae. *καὶ ἐγένετο ἕλκος — προσκυνοῦντας*) Haec plaga et duae sequentes alludunt ad plagas Aegypti. Quum septenarius numerus pro perfecto habeatur, *septem Angeli* eorumque *septem phialae*, et *septem* earum *effusiones* significant maximas calamitates, sed quae gradatim immissae fuerint Romanis. Prima plaga, quae dicitur creasse *ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν*, *ulcus afferens malum et dolorem*, respondet inflammationi pustulas emittenti per universam Aegyptum, Exod. IX, 9. quae fuit genus quoddam *pestilentiae*, quae solet in pustulas erumpere. Nonnulli hoc pertinere putant ad morbos, quibuscum conflictatus est exercitus Vitellii. Tacit. Hist. II, 93. *crebrae in vulgus mortes.* c. 70. *patres virorum equitumque formae, infesta tabo humus.* Sed videtur esse mera allusio ad plagam Aegyptiacam Exod. IX, 9.

3. 4. *Καὶ ὁ δεύτερος — θαλάσσῃ*) *Αἷμα ὡς νεκροῦ*, i. e. sanguis hominis ad mortem vulnerati, vel *νεκροῦ*

pro νεκρῶν, i. e. ἀποκτανθέντων, ita mare ab infecto pharmaco *rubuit*, ac si multorum hominum occisorum sanguine tinctum fuisset. Πᾶσα ψυχὴ ζωῆς, *omne quod vivebat*, i. e. plurimi, per Hyperbolen. Respicitur, ut nonnulli opinantur ad defectionem classis, occupationem locorum maritimorum; pugnas navales etc. Tacit. Hist. II, 100. III, 6. 42. 43. 57. 76. 77. Sed non opus est hoc aptare singulis eventibus. Nam quod, effusis secunda et tertia phialis, dicuntur aquae *factae instar sanguinis*, id respicit ad id, quod narratur de mutatione aquarum Aegypti in sanguinem, Exod. VII, 19. 20. Florus II, 6. 8. *Documenta cladis cruentus aliquando Aufidus.*

5. Καὶ ἤκουσα — ἔκρινας) *Angelus aquarum* hic dicitur, qui in aquas immiserat phialam, vel potius, ut *Eichhornius* monet, angelus, qui aquis praeest. Iudaei enim ut singulis rebus, ita etiam aquae angelum tutelarem praeficiunt. Is igitur angelus, aquis praefectus, laudat et probat haec Dei iudicia in Romanos, christiani nominis hostes.

6. Ὅτι αἷμα — εἰσὶ) Ἁγίων καὶ προφητῶν, *Christianorum et Doctorum*, quorum multos magistratus et populi provinciales occiderunt. Καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πιεῖν, *propterea par pari retulisti.* Καὶ hic valet *propterea.* Bibere dicuntur sanguinem, qui moerore implentur ob interfectos parentes, liberos, cognatos, affines, amicos, populares. Ἄξιοί εἰσι, hoc meruere.

7. Καὶ ἤκουσα — αἱ κρίσεις σου) Vera lectio est: καὶ ἤκουσα τοῦ θυσιαστηρίου, sic enim habent codices antiqui, versiones, Andreas, Rupertus, Beda. Sed sensus est, ac si scriptum esset: ἤκουσα ἄλλου, sc. ἀγγέλου, ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, *audivi alium angelum dicentem e sanctuario*, i. e. sacrario. Etiam hic Angelus probavit Dei iudicia.

8.

8. Καὶ ὁ τέταρτος — ἐν πυρὶ) Καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ, *ardore vel aestu excruciare homines per ignem.* Subintelligitur nota similitudinis, ut dicat ὡς ἐν πυρί, *tanquam igne*; nota enim illa saepe hoc modo desideratur. Aestus quo omnia torrentur, antiquis Hebraeorum poëtis erat Symbolum calamitatis publicae, Ies. XVIII, 4. Tacitus II, 93. et adiacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas et *aestus impatientia* labefecit.

9. Καὶ ἐβλασφήμησαν — αὐτῷ δόξαν) Potest hoc intelligi de exprobrationibus Ethnicorum, qui religionem christianam horum malorum caussam esse dictitabant. Veteres enim prodiderunt, quum pestis et fames ingruerent, continuo exclamasse Ethnicos: *Christiani ad leones*, quasi calamitatum auctores fuissent. Vide *Cyprianum* ad Demetrianum, *Ambrosium*, *Prudentium* contra Symmachum, *Augustinum* libris quinque primis de civitate Dei, et *Orosium* Lib. VII.

10. Καὶ ὁ πέμπτος — τοῦ θηρίου) Θηρίον significat idololatriam, c. XIII, 1. ideoque *sedes* eius potest significare et locum in quo habitabat, et id quod eam sustentabat, nam *sedes* obstat quominus id cadat, quod ei innititur. Potest etiam intelligi ipse Imperator Romanus, qui tum regnabat, nempe Vitellius, vel imperium Romanum, ut statim explicatur. καὶ ἐγένετο — ἐσκοτωμένη) Βασιλεία, idem quod *thronus bestiae.* Dicitur autem hic eius βασιλεία effusione quintae phialae ἐσκοτωμένη, *obscurata*, i. e. multum pristini sui splendoris amisisse. Hoc factum regnante *Vitellio*, de quo inter alia Tacitus Hist. III, 63. ***tanta torpedo invaserat animum, ut, si principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur,***

tur. καὶ ἐμασσῶντο — πόνυ) Ἐκ τοῦ πόνου, *prae dolore.* Ita folent, qui irafcuntur, nec vindicare fe poffunt.

11. Καὶ ἐβλασφήμησαν — ἔργων αὐτῶν) Iterum Ethnici exiftimarunt haec mala fibi contingere a Diis fuis, quafi poenas, quod tolerarent Chriftianos; itaque eos gravius vexarunt, nedum ut calamitatibus illis emendarentur.

12. Καὶ ὁ ἕκτος — ἡλίου) Per Euphratem intelligere videtur Tiberin; nifi potius exficcatio Euphratis fit Symbolum repentini auxilii divini; quam fententiam nunc magis probo. Alluditur ad hiftoriam Cyri, Ierem. LI. Fingit nempe Poëta, ante ipfum Romae excidium e medio tollendum fuiffe, quicquid illud impedire potuiffet. Videtur Poëta defcribere non ipfius urbis Romae verum excidium, fed idololatriae deftructionem fub imagine urbis expugnatae. Ornatum periit ex Babylonis per Cyrum facta expugnatione. Quapropter in Romae vicinia fibi effinxit Euphratem, quo haec ipfa urbs inacceffa videretur, derepente exficcatum tanquam vi magica veneni ab angelo quinto in illum iniecti, ut adeo nihil fupereffet, quod hoftibus in urbem irrupturis obftaret. Reges, Romam expugnaturi dicuntur *orientales* ex mera fictione poëtica, cuius ratio quaerenda eft in hiftoria expugnatae Babylonis, vel potius in oraculis poëtarum hebraeorum, qui Cyrum, Ifraelitarum cauffam in fe fufcepturum, ex Oriente prodire iubent, (Ief. XLII, 27.) fortaffis quia Media Palaeftinae ab oriente fuit.

13. Καὶ εἶδον — βάτραχοι) Sc. ἐκπορεύεσθαι, v. 14. Alii habent ὅμοια βατράχοις. Fingit Poëta aliam difficultatem, quae hofti, Romam everfuro obiici poterat, nempe ab exercitu, ad urbem defendendam convocato. Is igitur antequam urbis excidium fymbolis declarari poffet, interneçio-

necione delendus erat. Fingit igitur auctor tres daemones malos, totum terrarum orbem peragrantes eo consilio, ut reges omnes excitarent ad auxilium sibi ferendum. ***Draconem*** esse Diabolum, et ***bestiam*** esse idololatriam, vel Regem idololatricum, supra ostendimus. Idem esse videtur ὁ ψευδοπροφήτης ac fera terrestris. Πνεύματα τρία ἀκάθαρτα nonnullis significare videntur edita a Vespasiano miracula, oracula et sortes ad eius imperium, de quibus *Tacitus* Hist. Libr. IV, c. 81. Narrationem his exorditur verbis: *Multa miracula evenere, quis e coelis favor et quaedam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Sed videntur potius hi daemones esse symbola malarum artium, quibus uti solent homines fraudulenti. Quod hi Spiritus dicuntur similes fuisse *Ranis*, id respicit ad ranas a Magis Aegyptiis, Pharaonis iussu in Aegyptum adductas, Exod. VIII, 7. Hae autem, quum sint impura animalia, quae vivunt in coeno, et coaxant nullo cum fructu, non incommode iis comparantur impuri Spiritus.

14. Εἰσὶ γὰρ — παντοκράτορος) Dicuntur *fecisse signa*, quod falsa miracula ostentarent. Hi Spiritus *egressi sunt ad omnes reges totius orbis.* Alluditur ad 1 Reg. XXII: 21. 13. *Congregarunt omnes Reges in proelium committendum magno illo die, quem constituit omnipotens.*

15. Ἰδοὺ — ἀσχημοσύνην αὐτοῦ) Legenda sunt haec per parenthesin, et sunt verba Christi, ut supra III, 3. Is ex improviso se superventurum esse Romanis eorumque sociis praedicit, ad eos delendos, tum vero beatos fore omnes eius cultores veros. Τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, *qui perstat in bonorum operum studio*, infra XIX, 8. Γυμνὸς, ut supra III, 17. 16.

16. Καὶ *συνήγαγεν — ἀρμαγεδδών*) Quid ſignificet hebraica vox *ἀρμαγεδδών*, de eo non convenit inter Interpretes. Nonnulli cum Grotio exiſtimant, הר מגרון dici *montem congregationis*, locum in quo concurrunt exercitus. *Ioan. Drusius* vult vocem conſtare ex vocibus חרמה *excidium, deletio, et* גְּדוּדָן vel גְּדוּן *exercitus eorum*, et ab eventu proelii ſic locum appellatum fuiſſe. Eſt etiam חרמה loci nomen prope Hor montem, iuxta quem Iſraelitae occiderunt Cananaeos, Num. XXI, 3. גר autem eſt *turma, exercitus. Eichhornio* Ἀρμαγεδδών eſt חַר מְגִדּוֹ, *mons Megiddo*, i. e. locus ſupplicii. *Vallis* Megiddo, ad radices montis Carmel ſita, duplici clade celebris erat, altera Iſraëlitarum, 2 Reg. XXIII, 29. altera Cananaeorum, Iud. V, 19. c. IV, 16. Ioannes autem non *vallem*, ſed *montem* Megiddo, i. e. Carmelum, voluit eſſe locum, in quo exercitus ad Romam defendendam collectus caederetur. Igitur *exercitum in montem* Megiddo *colligere* idem eſt, ac *internecione eum delere.*

17, Καὶ ὁ ἕβδομος — γέγονε) Ἐις τὸν ἀέρα, ut ſignificaret, haec mala eſſe late ſpargenda. Ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ οὐρανοῦ, *ab adyto coelesti*, quia ingens arcanum erat patefaciendum. Γέγονε *fuit*, actum eſt de ea, ut: *fuimus Troes, fuit Ilium.*

18. Καὶ ἐγένοντο — οὕτω μέγας) Ἀστραπαὶ etc. ut ſupra IV, 5. VIII, 5. Σεισμὸς, *terrae motus* h. l. eſt ingens rerum mutatio, ut apud Prophetas ſaepe. Matth. XXIV, 21.

19. Καὶ ἐγένετο — ἔπεσον) *Urbs magna in tres factiones est divisa, postquam urbes gentium fuerant eversae. Urbs magna*, i. e. Roma terrae motu in tres,

h. e.

h. e. in plurea partes (numero certo pofito pro incerto,), difciffa, penitus everfa eft. Ruinam metropoleos fecuta eft ruina et calamitas minorum urbium; αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον. Haec *gentium* mentio confirmare videtur eorum fententiam, qui totum hunc locum de Roma interpretantur. Qui exponunt de Hierofolymis, ii per urbes gentium intelligunt minores civitates in Iudaea, praefertim vero in Galilaea, ubi etiam Gentiles permixti erant Iudaeis. Tacitus Hift. V, 10. *Vespasianus — intra duas aestates; cuncta camporum, omnesque, praeter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat.* Addunt, urbem Hierofolyma, quum Titus eam oppugnaret, in tres factiones fuiffe divifam. Tacit. l. cit. cap. 12. *Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima moenium Simon — mediam urbem Ioannes, templum Eleazarus firmaverat* etc. Cf. Iofeph. V, 1. Quum vero pleraeque huius imaginia partes Romae conveniant, equidem in *Eichhornii* fententia acquiefco. Grotius refpici putat ad remotiora tempora, nempe ad Totilam, qui partem tertiam moenium urbis Romae deftruxit, et fequentia verba: αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον ad urbes in Italia et in provinciis a Gothis everfas refert. Alii alios populos et alia tempora hic inveniunt. Quisque fua fruatur opinione. Ego vero vix mihi perfuadeo, Ioanni tales populos, vel Reges vel Imperatores ob oculos obverfatos fuiffe, quos in his rebus gerendis partes fuas habuiffe fcimus. καὶ βαβυλὼν — ὀργῆς αὐτοῦ) Καὶ hic valet *sic*; et ἐμνήσθη eft Paffivum, ut Act. X, 31. *Meminisse* autem Deus malarum actionum dicitur, quum eas ulcifcitur. Illa verba Βαβυλὼν ἡ μεγάλη fumta ex Dan. IV, 27. Deus nunc oftendit fe non oblitum effe criminum a Paganis contra Chri-

fia-

ftiaros perpetratorum. Τῦ ὄινυ τῦ θυμῦ, vid. fupra XIV, 8. 10.

20. Καὶ πᾶσα — εὑρήθησαν) Non aliter fuit, ac fi infula et montes dimoti fuiffent fuis locis. Ingens facta eft rerum converfio.

21. Καὶ χάλαζα — ἀνθρώπους) Ταλαντιαῖον Graecis dicitur omne quod grave eft, ut νοσημάτων ταλαντιαίων apud *Alcaeum*, tefte Polluce IX, 53. Eft autem *grando* Symbolum magnarum calamitatum, defumtum ex Exod. IX, 24. fqq. καὶ ἐβλασφήμησαν — σφόδρα) Tanta erat animorum obduratio, ut reliqui idololatrae magis obfirmarentur in obftinatione.

CAP. XVII.

Καὶ ἦλθεν — τῶν πολλῶν) Auctor huius carminis novis figuris et fymbolis defcribit urbem everfam, talibus quidem, quae aperte docent, Romam, idololatriae fedem effe intelligendam. Primo igitur prodire iubet angelum ex eorum numero, quibus Romae evertendae officium demandatum erat. Venit *unus ex septem angelis* etc. clarius fufiusque explicaturus, quae de Romae calamitatibus breviter dixerat. Τὸ κρίμα, *poenam. Meretrix illa magna* uberius defcribitur infra v. 3. fqq. Repraefentari hac imagine non Imperatoriam potentiam Ethnicae Romae, ut nonnulli putant, fed ipfam urbem Romam, idolis refertam, patet ex v. 18. huius capitis. Cf. Ief. XXIII, 15. *Sedet ea super aquas multas*, i. e. imperat multis populis. Sic enim mox feipfum explicat Ioannes com. 15.

2. Μεθ' ἧς — τὴν γῆν) Senfus eft, eius auctoritate multa alia regna confirmata fuiffe in idololatricis inftitu-

tis,

tis, quum totum imperium Romanum, superstitione furens, idololatriam eius imitaretur. Antiquis Hebraeorum Prophetis solemne fuit, urbes primarias, vel mercaturam terra marique exercentes, vel foederibus cum aliis terris iunctas, vel sub suo imperio tenentes terras multas vi subactas, meretricum personis indutas in scenam producere. Vid. Ies. XXIII, 15—17. Nah. III, 4. Ies. XLVII, 1. Cf. supra XIV, 8.

3. Καὶ ἀπήνεγκε — πνεύματι) Aptum hoc erat ad describendam desolationem, de qua in hac visione sermo est. καὶ εἶδον — κόκκινον) Mulierem hanc, seu *magnam meretricem* esse urbem Romam, patet ex v. 1. 18. et ex eo, quod *insidere* dicatur *aquis multis*, i. e. imperare populis multis, et quod *Reges terrae* fornicati cum ea, i. e. eius idololatriam imitati sint, comm. 2. *Ferae coccinaeae*, vel coccino instratae dicitur insidere. Hac bestia significari Reges aliquos, vel imperatores, ex comm. 11. discimus. Color coccineus indicare videtur hominem sanguinarium et truculentum. γέμον — δέκα) Nomina blasphemiae indicare videntur, imperatores illos fuisse iniurios in cultum divinum et Christianos. Quid significent *septem capita* et *decem cornua*, explicatur infra comm. 9.-12.

4. Καὶ ἡ γυνὴ — μαργαρίταις) Induta erat mulier vestitu partim purpureo, partim coccineo, i. e. splendido et pretioso; ornata erat etiam pretiosis lapidibus et margaritis, ad amasios et procos alliciendos. Omnis haec descriptio ad ornatum pertinet, nec in singulis partibus est argutandum. ἔχουσα — πορνείας αὐτῆς) *Philtrum* dicitur βδέλυγμα καὶ τὸ ἀκάθαρτον τῆς πορνείας, aliquid quod ad fornicationem *detestandam* (βδέλυγμα) morumque *impuritatem* (ἀκάθαρτον) pellicit. *Vinum* vero

erat

erat mixtum veneno ad amores ſtimulante. Cultus idololatricus cum magna pompa peragebatur, ſed qui Diis ſerviebant, omni ſe libidinum genere contaminabant. Hinc comparatur poculo aureo, quod autem plenum erat humore foetente. Hoc idololatriae et impurae ſcortationis poculum Roma aliis propinabat.

5. Καὶ ἐπὶ — μυςήριον) Quemadmodum pontifex maximus *frontale* gerebat cum titulo, munus eius indicante: ſic etiam haec foemina deſcribitur tanquam templi alicuius ſacerdos gerens frontale cum titulo laſcivos eius mores exprimente. Μυςήριον intelligo τῆς ἀνομίας 2 Theſſ. II, 7. Sic recte Roma ethnica nominatur, ob inaudita flagitia publice et latenter in ea commiſſa. Poteſt etiam ſenſus eſſe: *meretricem* hic introduci ſenſu myſtico ſive aenigmatico, h. e. eſſe illam ſymbolum urbis, quam quis *Babylonem alteram* nominare poſſet. Cf. v. 7. Βαβυλὼν — τῆς γῆς) *Roma* vocatur Babylon, quemadmodum Hieroſolymorum urbs c. XVI, 19. et infra XVIII, 2. ſqq. quia Roma fuit Romanis, quod Hieroſolyma erat Iudaeis. *Mater ſcortationum* vocatur, quia latiſſime propagavit idololatriam ſuam. Simili de cauſſa vocatur etiam *mater omnium turpitudinum.*

6. Καὶ ἴδον — Ἰησοῦ) Ebria ſanguine Chriſtianorum repraeſentatur, quia eos vexabat, et edicta contra eos promulgabat, ut in aliis etiam provinciis occiderentur. Hanc etiam ob cauſſam ſimilis fuit Hieroſolymis Iudaeorum metropoli. Ἁγίους vocat Chriſtianos quosvis; μάρτυρας Doctores, qui eximie ſupra alios teſtimonium Chriſto praebebant. καὶ ἐθαύμασα — μέγα) Obſtupui, foeminam tam ſpecioſam, tam ornatam, ſic furere et cruentari.

7.

7. Καί εἶπέ μοι — κέρατα) *Quid miraris?* Ubi rem intelliges, non miraberis hoc vifum. Τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, quid fub hac figura lateat.

8. Τὸ θηρίον — ὑπάγειν) Θηρίον effe quendam Imperatorem Romanum, fupra ad comm. 3. monuimus. Indicari autem unum ex primis Imperatoribus, e verfu 11. difcimus. Is dicitur primum *adfuisse*, deinde *non adfuisse, sed spem fuisse, fore ut denuo adsit*, fuiffe illum *unum ex quinque primis Imperatoribus* Romanis; multis autem fuiffe perfuafum, eundem denuo rediturum, et *octavum* inter Imperatores Romanos locum occupaturum effe. *Eichhornius* non dubitat, Neronem effe intelligendum. Is enim omnino cum immani bellua comparari poterat, quia primus tumultum contra Chriftianos excitavit. Is porro, *Suetonio* tefte (in Nerone c. 40.) poftquam deftitutus erat, diu exfpectabatur redux, vel ad totum imperium Romanum denuo capeffendum, vel ad dominationem faltem Orientis; adeoque quum ipfe unus e quinque, five *quintus* fuiffet Imperatorum Romanorum, exfpectari poterat, ut *octavum* aliquando locum occuparet inter Caefares Romanos. — Haec *Eichhornii* fententia, quanquam fpeciofa eft, difficultatibus tamen non caret. Igitur eam aliis diligentius examinandam relinquimus. Nos olim fufpicati fumus, *Vitellium* intelligi; nec nunc huius coniecturae nos poenitet; fed certi aliquid definire in re tam difficili non audemus. Si hoc et 10 commate de uno eodemque monftro fermo eft, τὸ θηρίον, ὃ ἦν καὶ οὐκ ἔστι videtur effe *Galba*; nam is poft *quintum* Imperatorem (v. 10.) regnavit, fed imperium eius breve fuit; occifus enim eft imperii menfe feptimo infidiis Othonis, qui et ipfe mox voluntaria morte obiit, quum eodem tempore Vitellius factus

effet

effet Imperator a Germanicianis exercitibus, Eutrop. VII, 19. 11. Quod cito perit, nec diu durat, *esse* dicitur et *non esse;* nam non elt diuturnum. Chriftus erat, eft, et erit. Adverfarii eius contra pereunt. Καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐν τῆς ἀβύσσε, *nam ex orco quasi ascendet,* et totam vim fuam ad tempus exferet; καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν, fed brevi peribit. καὶ θαυμάσονται — καὶ παρέσαι) i. e. Homines cultui Deorum mancipati mirabuntur, non autem Chriftiani, verum Deum colentes, et de iudiciis Dei in malos edocti. De phrafi ipfa vide fupra XIII, 8.

9. Ὧδε ὁ νῦς ὁ ἔχων σοφίαν) *Hic est sensus, continens sapientiam.* Haec eft apertior figurarum explicatio, oftendens mirabilem Dei fapientiam, res praeteritas, et praefentes et futuras fimul ob oculos ponentis. αἱ ἑπτὰ — ἐπ' αὐτῶν) Phrafis hebraica, pro: ἐφ' ὧν ἡ γυνὴ κάθηται. Nulla poterat ad defcribendam Romam afferri nota illuftrior. *Horatius* Carm. Sec, 7. *Di, quibus septem placuere colles. Propertius III,* 10. *Septem urbs alta iugis, quae toti praesidet orbi.*

10. Καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν. Hi feptem reges vel Imperatores erunt: 1) Auguftus. 2) Tiberius. 3) Caius Caligula. 4) Claudius. 5) Nero. 6) Galba. 7) Otho. οἱ πέντε — μεῖναι) *Quinque (*Reges*) iam perierunt.* Si ab Augufto numeres, hi quinque erunt: Auguftus, Tiberius, Caius. Claudius, Nero. Hi partim mortui, partim interemti erant. Errare mihi videtur Wetftenius, qui a Caefare numerat. Caefar enim non fuit primus Imperator, fed Auguftus. Nec quae de bellua dicuntur in Othonem quadrant, fed potius in Vitellium. καὶ ὁ εἷς — μεῖναι) is, qui tum erat, vel regnabat, erat *Galba. Alius nondum*

dum venit, nempe *Otho*, qui non diu regnavit, ut vidimus ad com. 8.

11. Καὶ τὸ θηρίον — ὑπάγει) Othoni fucceffit *Vitellius, octavus* ab Augufto Imperator, et bene comparatur belluae. *Eutropius* VII, 12. *Hic cum multo dedecore imperavit, et gravi saevitia notabilis; praecipue ingluvie et voracitate.* Tacitus Hiftor. c. 36. *Vitellius — umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat.* Ἐκ τῶν ἑπτά ἐστι, i. e. ἐκ τῦ θηρίυ τῦ ἔχοντος κεφαλὰς ἑπτά. Septem priores Caefares repraefentat imago unius belluae, ex qua nata eft alia bellua, i. e. quibus fucceffit Vitellius, octavus. Nifi malis ἐκ hic fignificari *post*, ut Rom. I, 4. quod mihi magis placet. *In perniciem abit.* „*Vitellius a Vespasiani ducibus occisus. Interfectus autem, et magno dedecore tractus per urbem Romam publice, nudus erecta coma et capite, subiecto ad mentum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis appetitus, postremo iugulatus, et in Tiberim deiectus, etiam communi caruit sepultura, — imperii mense XIII et die uno.*„ Eutropius L. VII, c. 12.

12. Καὶ τὰ δέκα — τῦ θηρίυ) Βασιλεῖς faepe nominari *duces bellicos* notum eft. Illi, de quibus hic fermo eft, dicuntur *imperium nondum esse adepti, sed potestatem regiae similem ad breve tempus accepisse cum bellua.* Intelligo Duces partium Vitellianarum. An praecife decem fuerint, an vero numerus certus fit pofitus pro incerto, nemo facile dixerit. Hoc certum eft, vel ex Tacito facile poffe colligi nomina decem ducum Vitellianarum partium, fi operae effet pretium. Μίαν ὥραν, ad

breve tempus. Nam Imperii menſe XIII. Vitellius occiſus eſt; comm. 11.

13. Οὗτοι μίαν — διαδιδώσουσιν) *Unanimi consensu pugnarunt pro Vitellio.* Nam ipſe Vitellius iners erat, et *curis gravibus impar.* Tacit. Hiſt. II. c. 59. Cf. notata ſupra ad com. 11. Adde eundem L. I. cap. 52. *Valens — instigare Vitellium, ardorem militum ostentans. — Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.*

14. Οὗτοι μετὰ — νικήσει αὐτοὺς) Licet cum meretrice bellum gerant, i. e. Romam vaſtent, non ideo minus etiam agno bellum inferunt, i. e. Chriſtianos vexant; idololatrae ſunt et iniuſti. *Christus vincit eos,* irritos reddet eorum conatus. Credibile eſt, etiam poſt perſecutionem ſub Nerone, Chriſtianos ſaepe multa paſſos eſſe, quamquam in hiſtoria nihil legimus de his vexationibus, quia minoris momenti fuerunt ad alias mox inſecutas ſub Domitiano et aliis Imperatoribus. ὅτι κύριος — βασιλέων) *Dominus Dominorum* vocatur dominus magnus, qui alios multos dominos ſub ſe habet, quibus cum poteſtate praeeſt. Sic *Rex Regum* eſt, qui multis aliis regibus imperat. καὶ οἱ — πιστοί) Etiam boni Chriſtiani vincent eos, nempe ſua patientia.

15. Τὰ ὕδατα — γλῶσσαι) Pſ. XVIII, 37. *aquae multae,* Targum: *populi multi. Bemidbar* R. H. non ſunt aquae multae niſi gentes mundi S. D. Ieſ XVII, 12. *Schir* R. VIII, 7. aquae multae ſunt multitudo populorum S. D. Ieſ, XVII, 12. 13.

16. Καὶ τὰ δέκα — ἐν πυρί) Πόρνην eſſe Romam, iam ſupra ad com. 1. oſtendimus. Referendum huc videtur incendium Capitolii bellantibus inter ſe Vitellianis et Veſpa-

fpafianis, de quo vide notata ad c. XIII, 3. Eutrop. VII, 12. *Occisus est* (Vitellius) *interfecto prius Sabino, Vespasiani Imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit.* Adde Tacit. III, 73. *Vitelliani — cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent.* Μισήσουσι τὴν πόρνην, hoftiliter fe gerant in ipfa urbe Roma. Ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν, magnis afficient eam cladibus. Γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτὴν, divitiis ornamentisque fpoliabunt. *Igni cremabunt eam*, fc. magnam eius partem.

17. Ὁ γὰρ Θεὸς — οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ) Senfus eft, Deum iufto iudicio permififfe, ut duces partium Vitellianarum coniungerent vires fuas ad vindicandum imperium Vitellio, donec adeffet tempus, quo decretum divinum de evertenda republica Iudaeorum foret exfequendum. Cicero pro Milone 33. *Hic Dii immortales — mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret insidias.*

18. Καὶ ἡ γυνὴ — τῆς γῆς) *Mulier ista, quam conspexisti, significat urbem illam magnam, quae imperium habet super Reges terrae.* Haec non in Hierofolyma, fed in folam urbem Romam quadrant. Aeneide V. 660. *Nunc maxima rerum Roma colit.* Ovid. Metam. XV, 445. *Urbem, quanta nec est, nec erit, nec visa prioribus annis — Dominam rerum.* *Valerius Max.* VII, 1. *in urbe terrarum principe.* *Plinius H. Nat.* III, 6. *Et Roma terrarum caput.* *Aethicus* in Cosmogr. *Dominam totius mundi Romam.*

CAP. XVIII.

1. Ex *Eichhornii* fententia hoc et fequenti c. XIX. ornatur nunc Romae excidium, primum planctu publico et lamento de urbis tam gravi ruina, (c. XVIII, 1—24.),

 de-

deinde epinicio in tam memorabilem victoriam in coelo per orbem decantato (c. XIX, 1—10.), tandem folemni pompa triumphali (c. XIX. 11—21). Ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, i. e. ἰσχυρὸν. καὶ ἡ γῆ — δόξης αὐτοῦ) Δόξα hic, ut כבוד Hebraeis *fulgorem* fignificat. Exod. XL, 34.

2. Καὶ ἔκραξεν — φωνῇ) Alii habent ἐν ἰσχύϊ, *valde, admodum, vehementer*, eodem fenfu. Rem magnam magno clamore fignificavit. ἔπεσεν — ἡ μεγάλη) *Cecidit, corruit*. Refpicitur ad lef. XXI, 9. ubi in Babylonis vicinia publicus praeco fingitur, quem urbis obfidio exitum habitura fit, de fpecula obfervaffe, eaque expugnata proclamaffe : נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל. De Roma haec dicta effe, *Eichhornius* pro certo affirmat, ut modo diximus. Sunt quidem nonnulla in defcriptione, quae fequitur, quae ad Romam vix referri poffe videntur, e. c. comm. 8. 10. 17. 21. 22. 24. Putaveram igitur, intelligenda effe Hierofolyma, quae urbs in multis habuit fimilitudinem cum Roma et vetere Babylone, ut Ioannes, poftquam dixiffet, quid durante obfidione Hierofolymorum geftum fit Romae et in Imperio Romano, nunc redeat ad rem propofitam, et miferandam fortem illius urbis, quae caput fuerat Iudaeae, graphice depingat. Sed ingenue fateor, effe etiam permulta in hac defcriptione, quae non commode ad Hierofolyma, fed ad Romam aptius referri poffunt. Itaque certi quicquam definire non aufim; puto tamen, pleraque rectius ad Hierofolyma, penitus devaftata, quam ad Romam, quae hoc fatum nunquam experta eft, referri. Vid. inprimis v. 21. 24, cap. XIX, 3. καὶ ἐγένετο — μεμισημένου) Hanc effe defcriptionem *summae vastitalis*, nemo facile negaverit, qui meminerit, iisdem fere imaginibus depingi

gi devaftationem Babylonis a Iefaia cap. XIII, 20. fqq., XXXIV, 11. fqq. ex quo haec defumta funt. Κατοικητήριον δαιμόνων, hebr, שְׂעִרִים Ief. XIII, 22. *Satyrorum*, ubi LXX. habent δαιμόνια. Quaedam daemonum genera delectari locis defertis, vetus fuit Iudaeorum perfuafio, Matth. XII, 43. Παντός ὀρνέȣ ἀκαθάρτȣ, avium rapacium, quae cadaveribus pafcuntur, quales defignat Iefaias XIII, 21. et aliis locis. Μεμισημένȣ, *avium odiosarum*, quales funt bubones, ferales *Virgilio*; dirum mortalibus omen *Ovidio*. Haec ad Romam referri non poffe, facile patet.

3. Ὅτι ἐκ — ἔθνη) Eadem fere verba habuimus fupra c. XIV, 8. Fuit haec urbs fcelerum plena, et propagavit impietatem in alias etiam regiones et terras. καὶ οἱ ἔμποροι — ἐπλȣ́τησαν) Senfus par Ief. XXIII, 8. Comparatur igitur haec urbs Tyro, ut antea Babyloni, non tantum propter magna et multa fcelera in ea commiffa, fed et propter opulentiam et luxum. Στρῆνος eft *luxus;* δύναμις vero, חַיִל, divitiae, ad tantum luxum fuppetentes.

4. Καὶ ἤκȣσα — μὴ λάβητε) Verba fumta ex Ief. XLVIII, 20. Ierem. L, 8. LI, 6. 45. *Ex urbe egredimini*, i. e. nolite imitari urbis pravos mores. Mantuanus: „Vivere qui fancte cupitis, difcedite, Romae Omnia quum liceant, non licet effe bonum. „

5. Ὅτι ἐκολλήθησαν — ἀδικήματα αὐτῆς) Ἐκολλήθησαν, pro quo alii legunt ἠκολȣ́θησαν, hic per κατάχρησιν quendam valet *coacervatae sunt*; proprie: *peccata adhaeserunt* quafi perpetui comites, et accufatores coram Deo furrexerunt. Vulgata: *ad coelum perve-*

 ne-

nerunt. Dictum id olim de Sodomis Gen. XVIII, 20. et de Ninive Ion. I, 2. Ἐμυημόνευσεν, i. e. *punit.*

5. Ἀπόδοτε — ἀπέδωκεν ὑμῖν) Abeſt ὑμῖν in plurimis codicibus, verſionibus et Patribus. Tractate eam, ſicut ipſa tractavit alios. καὶ διπλώσατε — ἔργα αὐτῆς) *Duplum reddere* hic in malam partem dicitur, ut Ierem. XVI, 18. ἐν τῷ ποτηρίῳ — διπλοῦν) Ποτήριον h. l. eſt θλῖψις, ut Matth. XX, 22.

7. Ὅσα ἐδόξασεν — πένθος) Ἐδόξασεν, *se iactavit.* Ἐστρηνίασε, *luxuriata est.* Cf. de hoc verbo notata ad 1 Tim. V, 11. Βασανισμὸς dicitur omnis vexatio, ut ſupra IX, 5. κάθημαι — οὐ μὴ ἴδω) Ief. XLVII, 7. 8, Ezech. XXVII, 3. Zeph. II, 15. Κάθημαι βασίλισσα, i. e. *regno in perpetuum*; nam praeſens hoc ſumendum pro omni tempore. Χήρα οὐκ εἰμί, i. e. *non viduata populo*, et hoc iterum: *populosa sum admodum*, ſicut *via non bona*, i. e. peſſima, et ſimilia. *Nec luctum videbo*, ut vidua quae luget maritum defunctum.

8. Διὰ τοῦτο — λιμός) Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, i. e. *subito*, locutione Hebraea. Πένθος; *luctus ex orbitate*, adeoque ipſa *orbitas* Ὁ κρίνας, i. e. κατακρίνας. Deus, qui urbem in haec mala damnavit, facillime decreta ſua exſequitur. Parent illi creaturae omnes.

9. Καὶ κλαύσονται — πυρώσεως αὐτῆς) Κλαύσουσι καὶ κόψονται, fletu et planctu moerorem ſuum teſtabuntur. Alii legunt; κλαύσονται, κόψονται, quam lectionem *Eichhornius* praefert. Inferuntur nempe lamentationes profanorum hominum, quibus aliqua communio cum urbe everſa intercefferat. Οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, *qui cum ea habuerunt commercium*, nam hoc commercium fuit cauſſa luxus illiciti, de quo v. 11.

ſqq. eſt ſermo; nec πορνεύειν hoc et ſimilibus locis neceſſario de idololatria explicandum videtur.

10, Ἀπὸ μακρόθεν — ἡ κρίσις σε) Longe ſtare ſolent, qui nolunt agnoſci pro amicis miſerorum Οὐαὶ hic eſt condolentium. Μιᾷ ὥρᾳ, i. e. *breviſsimo tempore.*

11, Καὶ οἱ ἔμποροι — ἐκ ἔτι) Deſumta haec ex Ezech. XXVII, 36 et quae ſequuntur ex eodem capite. Non tantum Babyloni aperte, ſed et tacite Tyro urbem comparat, ob ingentia eius cum aliis nationibus commercia. Γόμος, in Gloſſario: *onus*, inprimis quod navibus fertur. Euſtathius in Iliad. ο. p. 1041. φόρτος νηὸς, ὁ καὶ γόμος. *Ladung.*

12, Βύσσε — κοκκίνε) *Byssus* eſt tenuiſſimum ac praeſtantiſſimum lini genus. *Sericum* eſt a *Seribus* i. e. a Sinenſibus dictum, quod vermes nent. Virg. Georg. II, 121. *Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres:* καὶ πᾶν ξύλον — μαρμάρε) ξύλον θύϊνον, *lignum citreum.* Θυΐα vel θύα Theophraſto Hiſt. Plant. V, 5. eſt *arbor odora*, unde θυΐον, lignum ex illa arbore. Gloſſae: *Citreum*, θυΐον. Plinius Hiſt. Nat. XIII, 16. *inter pauca nitidioris vitae inſtrumenta haec arbor eſt. — Nota etiam Homero fuit, θύον graece vocatur, ab aliis Thya. Hanc itaque inter odores uri tradit.* Σκεῦος ἐλεφάντινον, ut lectos ex ebore, quos iam ſua aetate uſitatos nos docet Varro de lingua Latina. Gloſſae: *ebor.* ἐλέφας, ἐ τὸ ζῶν, ἀλλ' ἡ ἐκ τε ὀδόντος ὕλη. Aen. 6. 896, *Altera candenti perfecta nitens elephanto.* Herodianus IV, 2. ἐπὶ μεγίστης ἐλεφαντίνης. Παν σκεῦος, כְּלִי, omnis ſuppellex atque inſtrumentum. Μαρμάρε *marmoris* Paſii aut Laconici, unde columnae et ſtatuae.

13. Καὶ κινάμωμον — ἀνθρώπων) Κινάμωμον καὶ ἄμωμον. Plautus Curcul. I, 2. 5. *nam omnium unguentorum odor prae tuo nautea est: tu mihi stacte, tu cinamomum, tu rosa, tu crocium et cassia es.* Lucanus X. 166. *Multumque madenti infundere comae, quod nondum evanuit aura Cinnamon, externa nec perdidit aera terra: Advectumque recens vicinae messis amomum* Θυμιάματα, *suffitus*, cuius non tantum in sacris, sed et in deliciis usus. Λίβανον, *thus* etiam potui miscebatur. Σεμίδαλις, *simila, similago.* Ῥέδα, vel ῥέδη est vox Gallica, *rheda*, genus vehiculi quatuor rotarum. Σώματων *corporum*, i. e. servorum. Sic enim certe Graeci vocant servos, unde in Epigrammatibus Graecis σώματα πολλὰ τρέφειν etc. Καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων, i. e. *homines.*

14. Καὶ ἡ ὀπώρα — ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ) *Et poma desiderii animae tuae discesserunt a te*, i. e. non amplius erunt tibi poma, abs te in deliciis habita. Intelliguntur bellaria post usitatas epulas in ditiorum mensis apponi solita. Ὀπώρα, *autumnus*, significat etiam *fructus autumnales*, (Ierem. XLVIII, 32.) veluti poma, limones, malogranata, persica, citrea etc. Alii per κατάχρησιν intelligunt per ὀπώραν *tempus fruendi*, sicut *veneris fructus carpere* dicunt Latini. Ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς exprimit תַאֲוַת נֶפֶשׁ Ps. X, 3. Est in his verbis et sequentibus usque ad illa οἱ ἔμποροι allocutio Regum, qualem Graeci ἀποςροφὴν vocant. καὶ πάντα — εὑρήσῃς αὐτά) Τὰ λιπαρὰ, *lauta*, ad epulas pertinent, sicut τὰ λαμπρὰ, *splendida* ad vestes.

15. Οἱ ἔμποροι — ἀπ' αὐτῆς) Τούτων, i. e. omnium istarum mercium, quae iam indicatae sunt. Ἀπ'

αὐ-

αὐτῆς, sc. luxu eius. A regibus venit ad mercatores, deinde ad nautas venturus, ut Ezechiel cap. XXVII.

16. Ἡ περιβεβλημένη — κόκκινον) Pro urbe menti Scriptoris obversabatur *meretrix*. κεχρυσωμένη — μαργαρίταις) Est σύλληψις in his verbis; nam κεχρυσωμένη ad aurum recte refertur, quanquam pleonastice; ad lapides vero pretiosos et margaritas improprie. Potest etiam κεχρυσωμένη sumi pro κεκοσμημένη.

17. Καὶ πᾶς κυβερνήτης — ἔστησαν) Nauclerii, vectores et remiges. Desumtum ex Ezech. XXVII, 26—28. Ἐπὶ τόπον, sc. τοῦτον. Rectius per enallagen intelliguntur οἱ ἐπὶ τόπους πλέοντες, ii, qui non totam navigationem absolvunt, sed mercibus tantum ex emporiis primaris ad loca non procul dissita devehendis vocant. Ἐργάζεσθαι θάλασσαν, elegans locutio pro τὴν θαλασσικὴν, vel θαλάσσια ἔργα. Dionysius Hal. Ant. III, 46. τὴν αὐτὴν εἰργάζετο συνεχῶς θάλατταν. Strabo III, τὴν θάλασσαν ἐργάζεσθαι. *Mare exercere* est *per mare iter facere*.

18. Τίς — μεγάλῃ;) *Quae urbs olim huic similis erat*, magnitudine, potentia, luxu?

19. Καὶ ἔβαλον — αὐτῶν) In gravissimi luctus fiui argumentum, les. VII, 6. 9. 1 Sam. IV, 12. 1 Sam. XIII, 19.

20. Εὐφραίνου — ἐξ αὐτῆς) Post descriptam urbis vastitiem, et admirationem doloremque eorum, qui ex ea commoda perceperant, pergit angelus excitare pios ad approbandum laudandumque hoc Dei iudicium. Coeli laetitiam ex Babylonis lapsu etiam Ieremias praedicit LI, 48. Ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρῖμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς, quod Deus vindictam ob mortem iniuriasque vobis illa-

tas sumsit de hac urbe. *Iudicium iudicare* sic dicitur, sicut mori mortem, servitutem servire.

21. Καὶ ἦρεν — εὑρεθῇ ἔτι) Εἷς ἄγγελος, alius ab illo, qui locutus est. Imago desumta ex Ierem. LI, 63. 64. Ὁρμήματι βληθήσεται, sicut magni lapides non solum sonitu magno, sed et praecipitantius deorsum ferri solent. Οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι, *non amplius reperietur.*

22. Καὶ φωνὴ — μύλε ὀ μὴ ἀκεσθῇ ἐν σοὶ ἔτι) Rursus Apostrophe ad urbem, qualis supra v. 14. Latius per species suas explicat Ioannes, quod Ieremias solet dicere, perituram vocem gaudii ac laetitiae VII, 34. XVI. 9. XXV, 10. φωνὴ μύλε, strepitus tot molarum ad alenda tot hominum millia, vel cantica puellarum molam trusantium.

23. Καὶ φῶς — ἐν σοὶ ἔτι) Ex Ierem. XXV, 10. Videtur esse dictio proverbialis, qua summa terrae vastatio et solitudo indicatur. φωνὴ νυμφίε καὶ νύμφης) Solemnes cantus ad thalamum. Ex iisdem Ieremiae locis v. 22. citatis. Vocem sponsi et sponsae vocat carmina de sponso et sponsa. Sic Genetivus saepe sumitur obiective. ὅτι οἱ ἔμπορροι — τῆς γῆς) Sumtum ex Ies. XXIII, 8. de Tyriis. Luxus indicatur, quod institores velut principes ibi viverent. ἐν τῇ φαρμακείᾳ σε) Ut Ies. XLVII, 9. Multos alios corruperant infecerantque pravis suis moribus.

24. Καὶ ἐν αὐτῇ — ἐπὶ τῆς γῆς) Idem sensus Matth. XXIII, 35. Ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς, *in terram deiectorum et occisorum*, Ierem. LI, 49.

CAP. XIX.

1 Μετὰ ταῦτα — Ἀλληλεΐα) Beati coelicolae approbant et laudant iudicia Dei. Ἀλληλεΐα, הללו יה lau-

laudate Iovam. ἡ σωτηρία — τοῦ Θεοῦ ἡμῶν) Τοῦ Θεοῦ omnino legendum videtur pro eo, quod alii habent κυρίῳ τῷ Θεῷ. Senſus eſt: Deo debetur laus ob acceptam ſalutem: ἡ σωτηρία. Is omni digniſſimus eſt veneratione: ἡ δόξα Is potentiſſimus eſt: ἡ δύναμις. Deleta urbe, non amplius monendus erat Chriſtianis furor Iudaeorum.

2. Ὅτι ἀληθιναὶ — χειρὸς αὐτῆς) Supra XV, 3, XVI, 7. De urbe egregie hic ponitur vox διέφθειρε, qua de Babylone Ieremias agens utitur c. LI, 25. Ultima huius commatis verba ſumta ſunt de Deut. XXXII, 43.

3. Ὁ καπνὸς — τῶν αἰώνων) Ieſ. XXXIV, 10. *Perpetuo erit vastata urbs*, ſicuti dicto loco Prophetae explicandi gratia additur.

4. Καὶ ἔπεσον — ἀλληλοῦϊα) Vid. ſupra IV, 10. V, 14, Ἀμήν, certo id eveniet, quod praedictum de hac urbe.

5. Καὶ φωνὴ — οἱ μεγάλοι) Excitantur omnes veri Dei cultores in his terris ad laudandum Deum propter iuſtitiam eius, et in implendis promiſſis veracitatem. Nam poſt debilitatam vim iudaismi et idololatriae, Chriſtiani confirmati ſunt in religionis fide, et ipſa religio latius eſt propagata.

6. Καὶ ἤκουσα — ἰσχυρῶν) Ex Ezech. I, 24. Vocem audivit Ioannes maxime ſonoram, quaſi maximae hominum multitudinis conclamantis. ὅτι ἐβασίλευσε — ὁ παντοκράτωρ) i. e. oſtendit nunc Deus eximio quodam modo, ſe eſſe Regem, omnipotentem humanarum rerum gubernatorem.

7. Ὅτι ἦλθεν — ἡτοίμασεν ἑαυτὴν) Nuptias quaſi celebrabit Chriſtus olim mactatus, cum ſponſa, quae ſe iam ad id feſtum praeparavit et ornavit. Cf. 2 Cor. XI,

2. Eph. V, 31. Senfus eft, nunc nitidiorem quafi et pulcriorem fore ecclefiam Chrifti, non amplius turbatam per chriftiani nominis hoftes.

8. Τὸ γὰρ βύσσινον — ἁγίων) *Byssinum enim significat virtutes Christianorum.* Δικαιώματα, *opera iusta*, quae recte defcribuntur vefte alba; nam albor eft innocentiae Symbolum.

9. Καὶ λέγει — κεκλημένοι) Λέγει μοι, fc. angelus. Γράψον, tanquam rem magnam, et memoriae ad pofteros mandandam. Felices ait effe Chriftianos, beneficiorum Meffiae participes.

10. Καὶ ἔπεσον — προσκυνῆσαι αὐτῷ) Maximo honore afficere voluit Ioannes rei tantae nuntium, nec tamen divinum cultum ei exhibere voluit, nam προσκυνεῖν *ad genua procidere* honos erat civilis, qui Regibus virisque fummis exhibebatur in Orientis partibus. Scriptor vitae *Cononis*: *Venerari regem, quod* προσκυνεῖν *ipsi vocant.* ὅρα μὴ — θεῷ προσκύνησον) Ὅρα μή, *cave feceris*: *nam* ὁρᾷν, *cavere.* Non mihi debes gratias ob tantarum rerum revelationem, fed Deo. Nos inter nos pares fumus, eiusdem Regis legati. *Fratres habentes* f. *servantes testimonium Iesu*, i. e. doctrinam Iefu, funt Apoftoli et alii donis Apoftolicis praediti. τῷ θεῷ προσκύνησον, i. e. *Deo gratias age.* Non dicit προσκύνησιν foli Deo licite exhiberi; repugnat enim tota vetus hiftoria; fed benigne agit, ut fi quis Collega Collegae dicat: Serva hunc honorem Regi. ἡ γὰρ μαρτυρία — προφητείας) *Nam etiam doctrina Iesu auctorem habet Spiritum Propheticum.* Non confentiunt interpretes; an haec verba fint angeli, an vero Ioannis? Mihi videntur effe verba angeli, rationem commemorantis, cur Ioannem et ce-

ceteros Apoftolos pro confervis agnofcat. Non minor eft nuntius de remiffione peccatorum et de vita aeterna per Chriftum data credentibus, quam nuntius futura praedicens.

11. Καὶ εἶδον — πολεμεῖ) Pompa triumphalis defcribitur v. 11 — XX, 3. Theatrum quafi eft coelum. Vidit nempe Ioannes τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, quod magni vifi erat anteceffio. Supra IV, 1. XI, 19. Tanquam *equo albo insidens* fiftitur Chriftus etiam fupra VI, 2. Imago eft victoris et triumphantis. Πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ut fupra III, 14. Semper quidem talis eft Chriftus, fed eximie fic vocatur, quum promiffa fua et minas implet. Ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει, iuftiffima exercet iudicia in veritatis et religionis fuae adverfarios. Πολεμεῖ, bella ex coelo gerit, quibus hoftes fuos deiicit.

12. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ — διαδήματα πολλὰ) *Oculi flammae ignis* fimiles tribuuntur Chrifto etiam fupra II, 18. Notant feveritatem Chrifti iudicis. Διαδήματα πολλὰ, fc. regum devictorum, 2 Sam. XII, 30. 1 Macc. XI, 30. ἔχων ὄνομα — εἰ μὴ αὐτὸς) Nomen effe videtur ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, quod ftatim com. 14. fubiicitur. Huius nominis rationem nemo mortalium penitus perfpicit. Poft ἔχων nonnulli codices addunt ὀνόματα γεγραμμένα, fine neceffitate. *Eichhornius* intelligit *nomen ineffabile*, coronae Chrifti Imperatoris ipfi, aut laminae aureae, ornatus cauffa coronae fuperimpofitae infculptum. Simili ornatu Iehovam etiam induere confueverunt Iudaei. Ex quo enim (verbis Eichhornii utor,) feptem in Deo virtutes exfculpferant, iisdem etiam Deum ita ornarunt, ut per figuram eius, ad corporis humani exemplum (quo maius et dignius nihil noverant,) revocatam, virtutes difpefcerentur, et fingula corporis membra fingu-

las

las naturae divinae virtutes vindicata haberent, h. e. ut capiti imponeretur *corona*, bini oculi inftruerentur *sapientia* et *intelligentia*, brachium dextrum et finiftrum *fortitudine* et *vi* armarentur, cingulo intexeretur *pulchritudo*, femora *victoriae* et *gloriae* nominibus ornarentur, genitalia *fundamentum* dicerentur, et pedibus denique fubfterneretur *regnum*. Coronae autem capitis fuper imponebatur אֵין סוֹף, *nomen ineffabile*, talisque figura artificiofe exornata dicebatur עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִימָה *decem Sephiroth praeter illud ineffabile*. Figuram exhibet Eichhornius. His ita conftitutis locum noftrum fic refolvit: *καὶ ἐπάνω τῶν διαδημάτων εἶχε ὄνομα γεγραμμένον, ὃ ἐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτὸς*, *coronae superimpositum legebatur nomen illud* פֶּלֶא, *ἄῤῥητον, ἀνέφικτον* יהוה. Cf. c. II, 17.

13. Καὶ *περιβεβλημένος — αἵματι*) Tinctum erat eius veftimentum fanguine impiorum. Iterum imago eft victoris, depromta ex Ief. LXIII, 2. *καὶ καλεῖται — Θεῦ*) Eodem fenfu Chriftus hic dicitur *ὁ λόγος τῦ Θεῦ*, quo Io. I, 1. fqq. quem locum hic confer.

14. Καὶ *τὰ ςρατεύματα — καθαρὸν*) Τὰ *ςρατεύματα τὰ ἐν τῷ ὀρανῷ*, *exercitus coelestes*, hebraice הצבאות בשמים. Hi funt angeli, Deo et Chrifto, ut in aliis rebus, ita etiam adverfus hoftes chriftiani nominis fervientes. Sequebantur Chriftum, ducem, *equis albis insidentes*, ut Chriftus ipfe, v. 11. *Byssino albo et puro induti erunt*, eodem nempe ornatu, quo Chriftiani iam in his terris gaudent, fupra v. 8.

15.) Καὶ *ἐκ τῦ ςόματος — τὰ ἔθνη*) Poft *ῥομφαία* nonnulli addunt *δίςομος*. Eft autem gladius acu-

tus

tus et anceps Symbolum minarum adversus impios. Τὰ ἔθνη, idololatrae contumaces, et alii superſtitioſi atque impii homines. καὶ αὐτὸς — σιδηρᾷ) Ex Pſ. II, 9. Eandem phraſin habes ſupra XII, 5. Victor, qui hic apparet eſt iudex et rex. καὶ αὐτὸς πατεῖ — παντοκράτορος) Ex Ieſ. LXIII, 3. Ἡ ληνὸς ſignificat *torcularii preli lacum*, ubi nempe uvae praelo exprimuntur, hebr. יֶקֶב, ſaepius גַּת, quod reddunt *torcular* Ex uvis, quas calcat hic Chriſtus; exprimitur vinum irae Dei, quod gentibus propinatur. Significantur itaque poenae, quae parantur impiis et contumacibus Chriſti hoſtibus.

16. Καὶ ἔχει — κυρίων) Ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, ſuper paludamentum ſuum imperatorium. Ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, i. e. in capulo enſis, qui pendebat ad femur. Nomen, quod Chriſtus in hac imagine gerit, ipſi tribuitur ob ſummam in omnes Reges huius terrae poteſtatem, Eph. I, 20. 21.

17. 18. Καὶ εἶδον — Θεοῦ) Ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ, *stantem in sole*, loco editiore, ut ab omnibus conſpici poſſet. Significatur. valde conſpicuum fore id, quod hic angelus nuntiat. Poetica autem haec allocutio ad volucres ſumta eſt ex Ezech. XXXIX, 17. In ſignum victoriae pleniſſimae atque certiſſimae invitantur aves omnes ad devorandas carnes hoſtium occiſorum. Nam poſt proelium commiſſum advolare ſolent aves carnivorae, occiſorum cadavera depaſcentes. Indicatur itaque hac imagine poſthac de hoſtibus eccleſiae prorſus fore actum.

19. Καὶ εἶδον — στρατεύματος αὐτοῦ) Τὸ Θηρίον eſſe idololatriam, oſtendimus ſupra c. XIII, 1. ſqq. Iterum Ioanni ſeſe oſtendebat imago, quam l. c. deſcripſerat, ſed ſimul cum poenis de beſtia ſumendis.

20.

breve tempus. Nam *Imperii* menfe XIII. Vitellius occifus eft; comm. 11.

13. Οὗτοι μίαν — διαδιδώσουσιν) *Unanimi consensu pugnarunt pro Vitellio.* Nam ipfe Vitellius iners erat, et *curis gravibus impar.* Tacit. Hift. II. c. 59. Cf. notata fupra ad com. 11. Adde eundem L. I. cap. 52. *Valens — instigare Vitellium, ardorem militum ostentans. — Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.*

14. Οὗτοι μετὰ — νικήσει αὐτοὺς) Licet cum meretrice bellum gerant, i. e. Romam vaftent, non ideo minus etiam agno bellum inferunt, i. e. Chriftianos vexant; idololatrae funt et iniufti. *Christus vincit eos,* irritos reddet eorum conatus. Credibile eft, etiam poft perfecutionem fub Nerone, Chriftianos faepe multa paffos effe, quamquam in hiftoria nihil legimus de his vexationibus, quia minoris momenti fuerunt ad alias mox infecutas fub Domitiano et aliis Imperatoribus. ὅτι κύριος — βασιλέων) *Dominus Dominorum* vocatur dominus magnus, qui alios multos dominos fub fe habet, quibus cum poteftate praeeft. Sic *Rex Regum* eft, qui multis aliis regibus imperat. καὶ οἱ — πιστοί) Etiam boni Chriftiani vincent eos, nempe fua patientia.

15. Τὰ ὕδατα — γλῶσσαι) Pf. XVIII, 37. *aquae multae,* Targum: *populi multi. Bemidbar* R. H. non funt aquae multae nifi gentes mundi S. D. Ief XVII, 12. *Schir* R. VIII, 7. aquae multae funt multitudo populorum S. D. Ief, XVII, 12. 13.

16. Καὶ τὰ δέκα — ἐν πυρί) Πόρνην effe Romam, iam fupra ad com. 1. oftendimus. Referendum huc videtur incendium Capitolii bellantibus inter fe Vitellianis et Vefpa-

spasianis, de quo vide notata ad c. XIII, 3. Eutrop. VII, 12. *Occisus est* (Vitellius) *interfecto prius Sabino, Vespasiani Imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit.* Adde Tacit. III, 73. *Vitelliani — cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent.* Μισήσουσι τὴν πόρνην, hostiliter se gerant in ipsa urbe Roma. Ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν, magnis afficient eam cladibus. Γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτὴν, divitiis ornamentisque spoliabunt. *Igni cremabunt eam*, sc. magnam eius partem.

17. Ὁ γὰρ Θεὸς — οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ) Sensus est, Deum iusto iudicio permisisse, ut duces partium Vitellianarum coniungerent vires suas ad vindicandum imperium Vitellio, donec adesset tempus, quo decretum divinum de evertenda republica Iudaeorum foret exsequendum. Cicero pro Milone 33. *Hic Dii immortales — mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret insidias.*

18. Καὶ ἡ γυνὴ — τῆς γῆς) *Mulier ista, quam conspexisti, significat urbem illam magnam, quae imperium habet super Reges terrae.* Haec non in Hierosolyma, sed in solam urbem Romam quadrant. Aeneide V, 660. *Nunc maxima rerum Roma colit.* Ovid. Metam. XV, 445. *Urbem, quanta nec est, nec erit, nec visa prioribus annis — Dominam rerum.* *Valerius Max.* VII, 1. *in urbe terrarum principe.* *Plinius H. Nat.* III, 6. *Et Roma terrarum caput.* *Aethicus* in Cosmogr. *Dominam totius mundi Romam.*

CAP. XVIII.

1. Ex *Eichhornii* sententia hoc et sequenti c. XIX. ornatur nunc Romae excidium, primum planctu publico et lamento de urbis tam gravi ruina, (c. XVIII, 1—24.),

deinde epinicio in tam memorabilem victoriam in coelo per orbem decantato (c. XIX, 1—10.), tandem folemni pompa triumphali (c. XIX. 11—21). Ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, i. e. ἰσχυρόν. καὶ ἡ γῆ — δόξης αὐτοῦ) Δόξα hic, ut כבוד Hebraeis *fulgorem* fignificat. Exod. XL, 34.

2. Καὶ ἔκραξεν — φωνῇ) Alii habent ἐν ἰσχύϊ, *valde, admodum, vehementer*, eodem fenfu. Rem magnam magno clamore fignificavit. ἔπεσεν — ἡ μεγάλη) *Cecidit, corruit*. Refpicitur ad Ief. XXI, 9. ubi in Babylonis vicinia publicus praeco fingitur, quem urbis obfidio exitum habitura fit, de fpecula obfervaffe, eaque expugnata proclamaffe: נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל. De Roma haec dicta effe, *Eichhornius* pro certo affirmat, ut modo diximus. Sunt quidem nonnulla in defcriptione, quae fequitur, quae ad Romam vix referri poffe videntur, e. c. comm. 8. 10. 17. 21. 22. 24. Putaveram igitur, intelligenda effe Hierofolyma, quae urbs in multis habuit fimilitudinem cum Roma et vetere Babylone, ut Ioannes, poftquam dixiffet, quid durante obfidione Hierofolymorum geftum fit Romae et in Imperio Romano, nunc redeat ad rem propofitam, et miferandam fortem illius urbis, quae caput fuerat Iudaeae, graphice depingat. Sed ingenue fateor, effe etiam permulta in hac defcriptione, quae non commode ad Hierofolyma, fed ad Romam aptius referri poffunt. Itaque certi quicquam definire non aufim; puto tamen, pleraque rectius ad Hierofolyma, penitus devaftata, quam ad Romam, quae hoc fatum nunquam experta eft, referri. Vid. inprimis v. 21. 24, cap. XIX, 3. καὶ ἐγένετο — μεμισημένου) Hanc effe defcriptionem *summae vastitatis*, nemo facile negaverit, qui meminerit, iisdem fere imaginibus depingi

gi devastationem Babylonis a Iesaia cap. XIII, 20. sqq. XXXIV, 11. sqq. ex quo haec desumta sunt. Κατοικητήριον δαιμόνων, hebr, שְׂעִרִים Ies. XIII, 22. Satyrorum, ubi LXX. habent δαιμόνια. Quaedam daemonum genera delectari locis desertis, vetus fuit Iudaeorum persuasio, Matth. XII, 43. Παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου, avium rapacium, quae cadaveribus pascuntur, quales designat Iesaias XIII, 21. et aliis locis. Μεμισημένου, *avium odiosarum*, quales sunt bubones, ferales *Virgilio*; dirum mortalibus omen *Ovidio*. Haec ad Romam referri non posse, facile patet.

3. Ὅτι ἐκ — ἔθνη) Eadem fere verba habuimus supra c. XIV, 8. Fuit haec urbs scelerum plena, et propagavit impietatem in alias etiam regiones et terras. καὶ οἱ ἔμποροι — ἐπλούτησαν) Sensus par Ies. XXIII, 8. Comparatur igitur haec urbs Tyro, ut antea Babyloni, non tantum propter magna et multa scelera in ea commissa, sed et propter opulentiam et luxum. Στρῆνος est *luxus; δύναμις* vero, חַיִל, divitiae, ad tantum luxum suppetentes.

4. Καὶ ἤκουσα — μὴ λάβητε) Verba sumta ex Ies. XLVIII, 20. Ierem. L, 8. LI, 6. 45. *Ex urbe egredimini*, i. e. nolite imitari urbis pravos mores. Mantuanus: „Vivere qui sancte cupitis, discedite, Romae Omnia quum liceant, non licet esse bonum. „

5. Ὅτι ἐκολλήθησαν — ἀδικήματα αὐτῆς) Ἐκολλήθησαν, pro quo alii legunt ἠκολούθησαν, hic per κατάχρησιν quendam valet *coacervatae sunt*; proprie: *peccata adhaeserunt* quasi perpetui comites, et accusatores coram Deo surrexerunt. Vulgata: *ad coelum perve-*

nerunt. Dictum id olim de Sodomis Gen. XVIII, 20. et de Ninive Ion. I, 2. Ἐμνημόνευσεν, i. e. *punit.*

5. Ἀπόδοτε — ἀπέδωκεν ὑμῖν) Abest ὑμῖν in plurimis codicibus, versionibus et Patribus. Tractate eam, sicut ipsa tractavit alios. καὶ διπλώσατε — ἔργα αὐτῆς) *Duplum reddere* hic in malam partem dicitur, ut Ierem. XVI, 18. ἐν τῷ ποτηρίῳ — διπλοῦν) Ποτήριον h. l. est θλίψις, ut Matth. XX, 22.

7. Ὅσα ἐδόξασεν — πένθος) Ἐδόξασεν, *se iactavit.* Ἐστρηνίασε, *luxuriata est.* Cf. de hoc verbo notata ad 1 Tim. V, 11. Βασανισμὸς dicitur omnis vexatio, ut supra IX, 5. κάθημαι — οὐ μὴ ἴδω) Ies. XLVII, 7. 8, Ezech. XXVII, 3. Zeph. II, 15. Κάθημαι βασίλισσα, i. e. *regno in perpetuum*; nam praesens hoc sumendum pro omni tempore. Χήρα οὐκ εἰμί, i. e. *non viduata populo*, et hoc iterum: *populosa sum admodum*, sicut *via non bona*, i. e. pessima, et similia. *Nec luctum videbo*, ut vidua quae luget maritum defunctum.

8. Διὰ τοῦτο — λιμὸς) Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, i. e. *subito*, locutione Hebraea. Πένθος; *luctus ex orbitate*, adeoque ipsa *orbitas* Ὁ κρίνας, i. e. κατακρίνας. Deus, qui urbem in haec mala damnavit, facillime decreta sua exsequitur. Parent illi creaturae omnes.

9. Καὶ κλαύσονται — πυρώσεως αὐτῆς) Κλαύσουσι καὶ κόψονται, fletu et planctu moerorem suum testabuntur. Alii legunt; κλαύσονται, κόψονται, quam lectionem *Eichhornius* praefert. Inferuntur nempe lamentationes profanorum hominum, quibus aliqua communio cum urbe eversa intercesserat. Οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, *qui cum ea habuerunt commercium*, nam hoc commercium fuit caussa luxus illiciti, de quo v. 11.

ſqq. eſt ſermo; nec πορνέυειν hoc et ſimilibus locis neceſſario de idololatria explicandum videtur.

10, Ἀπὸ μακρόθεν — ἡ κρίσις σου) Longe ſtare ſolent, qui nolunt agnoſci pro amicis miſerorum Οὐαὶ hic eſt condolentium. Μιᾷ ὥρᾳ, i. e. *brevissimo tempore.*

11, Καὶ οἱ ἔμποροι — οὐκ ἔτι) Deſumta haec ex Ezech. XXVII, 36 et quae ſequuntur ex eodem capite. Non tantum Babyloni aperte, ſed et tacite Tyro urbem comparat, ob ingentia eius cum aliis nationibus commercia. Γόμος, in Gloſſario: *onus*, inprimis quod navibus fertur. Euſtathius in Iliad. ο. p. 1041. Φόρτος νηὸς, ὁ καὶ γόμος. *Ladung.*

12. Βύσσου — κοκκίνου) *Byssus* eſt tenuiſſimum ac praeſtantiſſimum lini genus. *Sericum* eſt a *Seribus* i. e. a Sinenſibus dictum, quod vermes nent. Virg. Georg. II, 121. *Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres:* καὶ πᾶν ξύλον — μαρμάρου) ξύλον θύϊνον, *lignum citreum.* Θυΐα vel θύα Theophraſto Hiſt. Plant. V, 5. eſt *arbor odora,* unde θυΐον, lignum ex illa arbore. Gloſſae: *Citreum,* θυΐον. Plinius Hiſt. Nat. XIII, 16. *inter pauca nitidioris vitae instrumenta haec arbor est. — Nota etiam Homero fuit, θύον graece vocatur, ab aliis Thya. Hanc itaque inter odores uri tradit.* Σκεῦος ἐλεφάντινον, ut lectos ex ebore, quos iam ſua aetate uſitatos nos docet Varro de lingua Latina. Gloſſae: *ebor.* ἐλέφας, οὐ τὸ ζῶον, ἀλλ᾽ ἡ ἐκ τοῦ ὀδόντος ὕλη. Aen. 6. 896, *Altera candenti perfecta nitens elephanto.* Herodianus IV, 2. ἐπὶ μεγίστης ἐλεφαντίνης. Πᾶν σκεύος, כְּלִי, omnis ſuppellex atque inſtrumentum. Μαρμάρου *marmoris* Paſii aut Laconici, unde columnae et ſtatuae.

 13.

13. Καὶ κινάμωμον — ἀνθρώπων) Κινάμωμον καὶ ἄμωμον. Plautus Curcul. I, 2. 5, *nam omnium unguentorum odor prae tuo nautea est: tu mihi stacte, tu cinamomum, tu rosa, tu crocium et cassia es.* Lucanus X. 166. *Multumque madenti infundere comae, quod nondum evanuit aura Cinnamon, externa nec perdidit aera terra: Advectumque recens vicinae messis amomum* Θυμιάματα, *suffitus*, cuius non tantum in facris, fed et in deliciis ufus. Λίβανον, *thus* etiam potui mifcebatur. Σεμίδαλις, *simila, similago.* Ῥέδα, vel ῥέδη eft vox Gallica, *rheda*, genus vehiculi quatuor rotarum. Σώματων *corporum*, i. e. fervorum. Sic enim certe Graeci vocant fervos, unde in Epigrammatibus Graecis σώματα πολλὰ τρέφειν etc. Καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων, i. e. *homines.*

14. Καὶ ἡ ὀπώρα — ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ) *Et poma desiderii animae tuae discesserunt a te*, i. e. non amplius erunt tibi poma, abs te in deliciis habita. Intelliguntur bellaria poft ufitatas epulas in ditiorum menfis apponi folita. Ὀπώρα, *autumnus*, fignificat etiam *fructus autumnales*, (Ierem. XLVIII, 32.) veluti poma, limones, malogranata, perfica, citrea etc. Alii per κατάχρησιν intelligunt per ὀπώραν *tempus fruendi*, ficut *veneris fructus carpere* dicunt Latini. Ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς exprimit תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ Pf. X, 3. Eft in his verbis et fequentibus usque ad illa οἱ ἔμποροι allocutio Regum, qualem Graeci ἀποστροφὴν vocant. καὶ πάντα — εὑρήσῃς αὐτά) Τὰ λιπαρὰ, *lauta*, ad epulas pertinent, ficut τὰ λαμπρὰ, *splendida* ad veftes.

15. Οἱ ἔμποροι — ἀπ' αὐτῆς) Τούτων, i. e. omnium iftarum mercium, quae iam indicatae funt. Ἀπ' αὐ-

αὐτῆς, sc. luxu eius. A regibus venit ad mercatores, deinde ad nautas venturus, ut Ezechiel cap. XXVII.

16. Ἡ περιβεβλημένη — κόκκινον) Pro urbe menti Scriptoris obversabatur *meretrix*. κεχρυσωμένη — μαργαρίταις) Est σύλληψις in his verbis; nam κεχρυσωμένη ad aurum recte refertur, quanquam pleonastice; ad lapides vero pretiosos et margaritas improprie. Potest etiam κεχρυσωμένη sumi pro κεκοσμημένη.

17. Καὶ πᾶς κυβερνήτης — ἔστησαν) Naucleri, vectores et remiges. Desumtum ex Ezech. XXVII, 26—28. Ἐπὶ τόπον, sc. τοῦτον. Rectius per enallagen intelliguntur οἱ ἐπὶ τόπους πλέοντες, ii, qui non totam navigationem absolvunt, sed mercibus tantum ex emporiis primariis ad loca non procul dissita devehendis vocant. Ἐργάζεσθαι θάλασσαν, elegans locutio pro τὴν θαλασσικὴν, vel θαλάσσια ἔργα. Dionysius Hal. Ant. III, 46. τὴν αὐτὴν εἰργάζετο συνεχῶς θάλασσαν. Strabo III, τὴν θάλασσαν ἐργάζεσθαι. *Mare exercere* est *per mare iter facere.*

18. Τίς — μεγάλῃ;) *Quae urbs olim huic similis erat*, magnitudine, potentia, luxu?

19. Καὶ ἔβαλον — αὐτῶν) In gravissimi luctus signi argumentum, les. VII, 6. 9. 1 Sam. IV, 12. 1 Sam. XIII, 19.

20. Εὐφραίνου — ἐξ αὐτῆς) Post descriptam urbis vastitiem, et admirationem doloremque eorum, qui ex ea commoda perceperant, pergit angelus excitare pios ad approbandum laudandumque hoc Dei iudicium. Coeli laetitiam ex Babylonis lapsu etiam Ieremias praedicit LI, 48. Ὅτι ἔκρινεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς, quod Deus vindictam ob mortem iniuriasque vobis illa-

tas fumfit de hac urbe. *Iudicium iudicare* fic dicitur, ficut mori mortem, fervitutem fervire.

21. Καὶ ἦρεν — εὑρεθῇ ἔτι) Εἷς ἄγγελος, alius ab illo, qui locutus eft. Imago defumta ex Ierem. LI, 63. 64. Ὁρμήματι βληθήσεται, ficut magni lapides non folum fonitu magno, fed et praecipitantius deorfum ferri folent. Οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι, *non amplius reperietur.*

22. Καὶ φωνὴ — μύλου μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι) Rurfus Apoftrophe ad urbem, qualis fupra v. 14. Latius per fpecies fuas explicat Ioannes, quod Ieremias folet dicere, perituram vocem gaudii ac laetitiae VII, 34. XVI, 9. XXV, 10. φωνὴ μύλου, ftrepitus tot molarum ad alenda tot hominum millia, vel cantica puellarum molam trufantium.

23. Καὶ φῶς — ἐν σοὶ ἔτι) Ex Ierem. XXV, 10. Videtur effe dictio proverbialis, qua fumma terrae vaftatio et folitudo indicatur. φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης) Solemnes cantus ad thalamum. Ex iisdem Ieremiae locis v. 22. citatis. Vocem fponfi et fponfae vocat carmina de fponfo et fponfa. Sic Genetivus faepe fumitur obiective. ὅτι οἱ ἔμποροι — τῆς γῆς) Sumtum ex Ief. XXIII, 8. de Tyriis. Luxus indicatur, quod inftitores velut principes ibi vixerent. ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου) Ut Ief. XLVII, 9. Multos alios corruperant infecerantque pravis fuis moribus.

24. Καὶ ἐν αὐτῇ — ἐπὶ τῆς γῆς) Idem fenfus Matth. XXIII, 35. Ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς, *in terram deiectorum et occiforum,* Ierem. LI, 49.

CAP. XIX.

1 Μετὰ ταῦτα — Ἀλληλούϊα) Beati coelicolae approbant et laudant iudicia Dei. Ἀλληλούϊα, הללו יה lau-

laudate Iovam. ἡ σωτηρία — τῷ Θεῷ ἡμῶν) Τῷ Θεῷ omnino legendum videtur pro eo, quod alii habent κυρίῳ τῷ Θεῷ. Senſus eſt: Deo debetur laus ob acceptam ſalutem: ἡ σωτηρία. Is omni digniſſimus eſt veneratione: ἡ δόξα Is potentiſſimus eſt: ἡ δύναμις. Deleta urbe, non amplius monendus erat Chriſtianis furor Iudaeorum.

2. Ὅτι ἀληθιναὶ — χειρὸς αὐτῆς) Supra XV, 3, XVI, 7. De urbe egregie hic poniτur vox διέφθειρε, qua de Babylone Ieremias agens utitur c. LI, 25. Ultima huius commatis verba ſumta ſunt de Deut. XXXII, 43.

3. Ὁ καπνὸς — τῶν αἰώνων) Ieſ. XXXIV, 10. *Perpetuo erit vastata urbs*, ſicuti dicto loco Prophetae explicandi gratia additur.

4. Καὶ ἔπεσον — ἀλληλούϊα) Vid. ſupra IV, 10. V, 14. Ἀμήν, certo id eveniet, quod praedictum de hac urbe.

5. Καὶ φωνὴ — οἱ μεγάλοι) Excitantur omnes veri Dei cultores in his terris ad laudandum Deum propter iuſtitiam eius, et in implendis promiſſis veracitatem. Nam poſt debilitatam vim Iudaismi et idololatriae, Chriſtiani confirmati ſunt in religionis fide, et ipſa religio latius eſt propagata.

6. Καὶ ἤκουσα — ἰσχυρῶν) Ex Ezech. I, 24. Vocem audivit Ioannes maxime ſonoram, quaſi maximae hominum multitudinis conclamantis. ὅτι ἐβασίλευσε — ὁ παντοκράτωρ) i. e. oſtendit nunc Deus eximio quodam modo, ſe eſſe Regem, omnipotentem humanarum rerum gubernatorem.

7. Ὅτι ἦλθεν — ἡτοίμασεν ἑαυτήν) Nuptias quaſi celebrabit Chriſtus olim mactatus, cum ſponſa, quae ſe iam ad id feſtum praeparavit et ornavit. Cf. 2 Cor. XI,

2. Eph. V, 31. Senfus eft, nunc nitidiorem quafi et pulcriorem fore ecclefiam Chrifti, non amplius turbatam per chriftiani nominis hoftes.

8. Τὸ γὰρ βύσσινον — ἁγίων) *Byssinum enim significat virtutes Christianorum.* Δικαιώματα, *opera iusta*, quae recte defcribuntur vefte alba; nam albor eft innocentiae Symbolum.

9. Καὶ λέγει — κεκλημένοι) Λέγει μοι, fc. angelus. Γράψον, tanquam rem magnam, et memoriae ad pofteros mandandam. Felices ait effe Chriftianos, beneficiorum Meffiae participes.

10. Καὶ ἔπεσον — προσκυνῆσαι αὐτῷ) Maximo honore afficere voluit Ioannes rei tantae nuntium, nec tamen divinum cultum ei exhibere voluit, nam προσκυνεῖν *ad genua procidere* honos erat civilis, qui Regibus virisque fummis exhibebatur in Orientis partibus. Scriptor vitae *Cononis*: *Venerari regem*, *quod* προσκυνεῖν *ipsi vocant.* ὅρα μὴ — Θεῷ προσκύνησον) Ὅρα μή, *cave feceris*: *nam* ὁρᾷν, *cavere*. Non mihi debes gratias ob tantarum rerum revelationem, fed Deo. Nos inter nos pares fumus, eiusdem Regis legati. *Fratres habentes* f. *servantes testimonium Iesu*, i. e. doctrinam Iefu, funt Apoftoli et alii donis Apoftolicis praediti. τῷ Θεῷ προσκύνησον, i. e. *Deo gratias age*. Non dicit προσκύνησιν foli Deo licite exhiberi; repugnat enim tota vetus hiftoria: fed benigne agit, ut fi quis Collega Collegae dicat: Serva hunc honorem Regi. ἡ γὰρ μαρτυρία — προφητείας) *Nam etiam doctrina Iesu auctorem habet Spiritum Propheticum.* Non confentiunt interpretes; an haec verba fint angeli, an vero Ioannis? Mihi videntur effe verba angeli, rationem commemorantis, cur Ioannem et ce-

ceteros Apostolos pro conservis agnoscat. Non minor est nuntius de remissione peccatorum et de vita aeterna per Christum data credentibus, quam nuntius futura praedicens.

11. Καὶ εἶδον — πολεμεῖ) Pompa triumphalis describitur v. 11 — XX, 3. Theatrum quasi est coelum. Vidit nempe Ioannes τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, quod magni visi erat antecessio. Supra IV, 1. XI, 19. Tanquam *equo albo insidens* sistitur Christus etiam supra VI, 2. Imago est victoris et triumphantis. Πιστὸς καὶ ἀληθινός, ut supra III, 14. Semper quidem talis est Christus, sed eximie sic vocatur, quum promissa sua et minas implet. Ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει, iustissima exercet iudicia in veritatis et religionis suae adversarios. Πολεμεῖ, bella ex coelo gerit, quibus hostes suos deiicit.

12. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ — διαδήματα πολλά) *Oculi flammae ignis* similes tribuuntur Christo etiam supra II, 18. Notant severitatem Christi iudicis. Διαδήματα πολλά, sc. regum devictorum, 2 Sam. XII, 30. 1 Macc. XI, 30. ἔχων ὄνομα — εἰ μὴ αὐτός) Nomen esse videtur ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, quod statim com. 14. subiicitur. Huius nominis rationem nemo mortalium penitus perspicit. Post ἔχων nonnulli codices addunt ὀνόματα γεγραμμένα, sine necessitate. *Eichhornius* intelligit *nomen ineffabile*, coronae Christi Imperatoris ipsi, aut laminae aureae, ornatus caussa coronae superimpositae insculptum. Simili ornatu Iehovam etiam induere consueverunt Iudaei. Ex quo enim (verbis Eichhornii utor,) septem in Deo virtutes exsculpserant, iisdem etiam Deum ita ornarunt, ut per figuram eius, ad corporis humani exemplum (quo maius et dignius nihil noverant,) revocatam, virtutes dispescerentur, et singula corporis membra singulas

tus et anceps Symbolum minarum adverſus impios. Τὰ ἔθνη, idololatrae contumaces, et alii ſuperſtitioſi atque impii homines. *καὶ αὐτὸς — σιδηρᾷ*) Ex Pſ. II, 9. Eandem phraſin habes ſupra XII, 5. Victor, qui hic apparet eſt iudex et rex. *καὶ αὐτὸς πατεῖ — παντοκράτορος*) Ex Ieſ. LXIII, 3. Ἡ ληνὸς ſignificat *torcularii preli lacum*, ubi nempe uvae praeſo exprimuntur, hebr. יֶקֶב, ſaepius גַּת, quod reddunt *torcular* Ex uvis, quas calcat hic Chriſtus; exprimitur vinum irae Dei, quod gentibus propinatur. Significantur itaque poenae, quae parantur impiis et contumacibus Chriſti hoſtibus.

16. Καὶ ἔχει — κυρίων) Ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, ſuper paludamentum ſuum imperatorium. Ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, i. e. in capulo enſis, qui pendebat ad femur. Nomen, quod Chriſtus in hac imagine gerit, ipſi tribuitur ob ſummam in omnes Reges huius terrae poteſtatem, Eph. I, 20. 21.

17. 18. Καὶ εἶδον — Θεοῦ) Ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ, *stantem in sole*, loco editiore, ut ab omnibus conſpici poſſet. Significatur. valde conſpicuum fore id, quod hic angelus nuntiat. Poetica autem haec allocutio ad volucres ſumta eſt ex Ezech. XXXIX, 17. In ſignum victoriae pleniſſimae atque certiſſimae invitantur aves omnes ad devorandas carnes hoſtium occiſorum. Nam poſt proelium commiſſum advolare ſolent aves carnivorae, occiſorum cadavera depaſcentes. Indicatur itaque hac imagine poſthac de hoſtibus eccleſiae prorſus fore actum.

19. Καὶ εἶδον — στρατεύματος αὐτοῦ) Τὸ θηρίον eſſe idololatriam, oſtendimus ſupra c. XIII, 1. ſqq. Iterum Ioanni ſeſe oſtendebat imago, quam l. c. deſcripſerat, ſed ſimul cum poenis de beſtia ſumendis.

20.

20. Καὶ ἐπιάσθη — τῇ εἰκόνι αὐτῦ) Hi christiani nominis hostes, et idololatriae fautores uberius describuntur supra c. XIII, 13. sqq. quem locum confer. Ὁ μετ' αὐτῦ ψευδοπροφήτης, imago haereticorum et falsorum doctorum in ipsa ecclesia christiana. Perniciosi errores per omnium Seculorum decursum sparsi sunt, quibus ipsi Christiani a vero Dei cultu sunt abstracti, teste historia ecclesiastica. Hic autem innuere videtur divinus vates, fore tempus, quo plerisque erroribus huius generis extirpatis, purior apparitura sit ecclesiae facies. ζῶντες — θείῳ) Vivi coniecti sunt in stagnum ignis ardens sulphure. Comparationem non dissimilem habes Ies. LXVI, 24. qua continetur descriptio gravissimarum poenarum. Repetitur idem hoc infra XX, 10. ubi et diabolus additur. Significat divinus vates, idololatriam et cultum idolorum in Imperio Romano sic extinctum, ut eius non magis quidquam appareret, quam rei combustae, e. g. Sodomorum et vicinarum urbium. Hoc idem etiam de gravioribus in ipsa ecclesia sparsis valere videtur.

21. Καὶ οἱ λοιποὶ) Seducti a bestia et falso Propheta. Lenior poena eorum, qui seducti erant ab illis. Acerbior enim poena ustulationis per ignem poena gladii.

CAP. XX.

Describuntur, ut mihi quidem videtur, laetissima religionis christianae et regni Messiani in his terris fata, post idololatriam in plerisque orbis regionibus extirpatam, et errorum graviorum vim fractam ante mundi finem instantia, quae parva quidem, sed iucundissima pictura more suo repraesentat Ioannes.

1.

1. Καὶ εἶδον — χεῖρα αὐτῶ) Τὴν κλεῖν τῆς ἀβύσσου, *clavem profundi carceris*, Tartari, sensu paululum diverso a significatu vocis ἀβύσσου, quem habuimus supra c IX, 1. 2. Tenebat angelus in manu ἅλυσιν μεγάλην, *catenam magnam*, quia fontes vinciri solent, ut in carcerem ducantur, ne elabi possint.

2. Καὶ ἐκράτησε — Σατανᾶς) Ἐκράτησε, *comprendit*. Per τὸν δράκοντα etc. quid intelligat, vide supra XII, 3. 9. et statim explicatur verbis: ὅς ἐστι διάβολος κ. τ. λ.

3. Καὶ ἔδησεν — ἔκλεισεν) Transpositio et simul hebraea locutio, pro: καὶ δεθέντα αὐτὸν καὶ βληθέντα εἰς τὴν ἄβυσσον ἔκλεισεν εἰς χίλια ἔτη. Hanc imaginem facile intelligit, qui meminerit, Satanam ex usu loquendi Scriptoribus N. T. recepto esse auctorem primarium omnium errorum, omnis superstitionis et scelerum inde enascentium. Cf. notata ad cap. XII. huius libri. Itaque monstratur laetior regni Messiani facies, quum Satanas per satis longum tempus privabitur sua vi et potestate spargendi perniciosos errores, et saeviendi in Christianos. Hoc enim incarceratione Satanae indicatur. *Mille anni* bene longum temporis spatium indicant, nec. proprie sunt intelligendi; nam in picturis longius et breve temporis spatium non aliter nisi numeris exprimi potest, ut monuimus supra ad cap. XI, 2. Millenario autem numero usus est Ioannes, quia is numerus est mysticus apud Iudaeos. *Tanchuma* f. 255. 1. *Messiae tempora sunt mille anni*. Multa alia loca ex Rabbinorum Scriptis invenies apud Wetstenium. καὶ ἐσφράγισεν — χίλια ἔτη) Ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτῶ, carcerem obsignavit, ne

quis aperiret. Ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ne postea homines ad perniciosos errores, superstitionem, scelera alliciat. Qui mille annos proprio sensu intelligunt, eosque a Constantino M. numerant, ii videant, quomodo hanc suam sententiam cum ipsa rerum in ecclesia christiana gestarum historia concilient. Nemo nescit, quae superstitio, ignorantia et turpitudo ab eo tempore rem christianam invaserit atque foedaverit. Sed cuinam aetati eorum hominum, qui ante nos vixerunt, haec quae vaticinatur Ioannes, accommodari poterunt? Nulli, ut opinor. Erit itaque adhuc expectandum felix illud aevum, cuius iucundissimam faciem hic depingit Ioannes. Sed cave hoc ita intelligas, quasi futurum sit tempus, quo ab omnibus plane erroribus et vitiis libera futura sit respublica christiana. Maior tantum promittitur religionis christianae puritas, florentior conditio quoad doctrinam et mores. Nec vana spes est, tandem aliquando ex tenebris lucem emersuram, si boni et veritatis amantes viri ex omnibus sectis vires suas coniungant, et abiectis figmentis humanis religionem puriorem, prout in Sacris litteris traditur, diligenter commendent. Vide cel. Ierusalemi Betracht. Part. II. p. 743. sqq. et b. *Doederlini* Prof. Ienensis *Fragmenta et Antifragm.* Part. II. pag. 238. seqq. edit. prim. καὶ μετὰ — χρόνον) *Sed post haec oportet illum solvi ad breve tempus.* Hoc uberius describitur infra comm. 7. seqq.

4. Καὶ εἶδον — αὐτοῖς) *Vidi autem thronos, quibus insidentes iudicium exercebant.* Hac imagine dignitas et honor Christianorum describitur. καὶ τὰς ψυχὰς — χεῖρα αὐτῶν) Christianos puritate vitae et innocentia similes illis priscis veritatis testibus designat haec visio, ut

ex

ex ſtatim ſequentibus apparet. Τῶν πεπελεκισμένων, *decollatorum.* Species frequentior poſita vice generis. Frequentiſſimum enim apud Romanos ſecuris ſupplicium: ideo magiſtratus incedebat cum ſecuribus. Sequentia repetita ſunt ex cap. XIV, 9. XIII, 16. Deſcribuntur pii homines, qui non tantum doctrinam Chriſti ſparſerunt, quam latiſſime poterant, ſed et abſtinuerunt ab omnibus vitiis, quae cum ea doctrina pugnarent. καὶ ἔζησαν — χίλια ἔτη) Hoc non ita intelligendum, quaſi ipſi illi pii Martyres, qui olim pro Chriſti religione ſupplicia ſuſtinuerant, eſſent revicturi, et regnaturi cum Chriſto. Sed figurate et in imagine quadam exprimitur florens conditio reipublicae chriſtianae, quae tanta erit, ac ſi priſci Martyres e ſepulcris revocati, hisce in terris tranquille iterum viverent. *Cum Christo regnare* ſignificat magnam felicitatem in regno Chriſti in his terris. Et intelligendum hoc eſt de Eccleſia ipſa, non de ſingulis eius membris. Itaque hoc vult Ioannes, eccleſiam, quae diu vitiata et corrupta erat in ſuis membris, ita fore comparatam, quaſi excitata fuerit e mortuis, ac denuo revixerit.

5. Οἱ δὲ λοιποὶ — χίλια ἔτη) Οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν, de quibus ſupra XIX, 21. Mali et impii οὐκ ἔζησαν, non recuperarunt vires nocendi, ſimiles erant mortuis. Significatur, eccleſiam per id ſpatium temporis liberam fore ab hominibus tranquillitatem turbantibus, et ſuis perniciosis erroribus Chriſtianorum innocentiam corrumpentibus. αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη) Quid ſit *resurrectio prima*, ex hactenus dictis ſatis clare patet. Intelligitur nempe ſtatus eccleſiae tranquillus et felix. Cf. annotata ad Rom. XI, 15.

6. Μακάριος — τῇ πρώτῃ) *Beatus et omni veneratione dignus, qui particeps fuerit huius felicitatis.* Ἅγιος, inviolabilis, expers calamitatis, vel honore dignus, venerandus, quo fenfu Deus faepe vocatur ἅγιος. *Prima resurrectio* hic fumitur eodem fenfu, quo modo v. 5. habuimus. De refurrectione corporum particulari, univerfalem praecedente minime eft fermo. ἐπὶ τούτων — ἐξουσίαν) i. e. *morti aeternae non addicentur.* Vide notata fupra ad II, 11. ἀλλ' ἔσονται — χίλια ἔτη) Libertatibus et honore facerdotum fruentur. Ubique in terris publice honorabuntur ut reges.

7. Καὶ ὅταν — φυλακῆς αὐτοῦ) Tranquillum iftum et felicem ecclefiae ftatum excipient tempora alia, quibus Satanas quafi vires fuas refumet, novosque errores et fuperftitiones fparget. φυλακὴν vocat, quod ante ἄβυσσον.

8. Καὶ ἐξελεύσεται — Μαγώγ) Τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆς γῆς, gentes in quatuor extremis mundi partibus. Nomina *Gog et Magog* defumta funt ex Ezech. XXXVIII. XXXIX. Fruftra quaeritur, quaenam gentes in hoc Apocalyfeos loco intelligantur; Ioannes enim utitur nominibus ex Ezechiele aliisque locis V. T. notis, ad defignandas gentes in ultimis orbis regionibus habitantes. Iudaei etiam fimile quid in traditione habent: ftatuunt enim magno confenfu, Gogum et Magogum a Meffia debellatum iri: per eos autem intelligunt omnes in univerfum Dei hoftes, aut XXX, nationes mundi, aut Romanos aut Turcas. *Targum Hierosol.* in Levit. XXVI, 44. regnum Edom et dies Gog opponuntur. In Num. XI, 27. Eldad et Medad, ambo ifti

isti prophetarunt simul, et dixerunt: in fine extremitatis dierum, Gog et Magog et exercitus eorum ascendent Hierosolyma, et per manus Regis Messiae ipsi cadent, et VII. annos dierum ardebunt filii Israelis ex armis eorum.. *Sanhedrin* f. 94. 1. Quaesivit Deus S. B. facere Ezechiam Messiam, et Senaheribum Gog et Magog. Plura habet Wetstenius. συναγαγεῖν — θαλάσσης) Εἰς πόλεμον, nempe contra pios Dei et Christi cultores. Cf. 2 Petr. III, 3. 2 Thess. II, 8. Exercitus autem eorum dicuntur fore *sicut arena maris*, i. e. ingentes; nam quod ingentis numeri est, comparatur arenae, ut Gen. XXII, 17. XXXII, 13.

9. Καὶ ἀνέβησαν — ἠγαπημένην) Ἀνέβησαν Praeteritum pro futuro, sed quasi praesenti. Ἡ παρεμβολὴ τῶν ἁγίων *castra Sanctorum*. Intellige ecclesiam Christi in his terris; quae statim vocatur *urbs dilecta*, facta allusione ad Hierosolymorum urbem, sedem olim Sacrorum et cultus divini. Hanc Dei ecclesiam hostilibus armis aggredientur impii illi religionis et pietatis adversarii. καὶ κατέβη — κατέφαγεν αὐτούς) Sumtum ex Ezech. XXXVIII, 22. XXXIX, 6. Significatur improvisum auxilium, quod laturus est Deus Suis. Quum iam actum visum fuerit de verae religionis piis cultoribus, Deus mirabili modo coelitus quasi hostes pessumdabit, et pios tuebitur.

10. Καὶ ὁ διάβολος — ψευδοπροφήτης) Ὁ πλανῶν αὐτούς, qui illos veritatis et religionis hostes contra Christianos incitaverat. Ἐβλήθη εἰς τὴν λήμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, *coniicietur in stagnum ignis et sulphuris*. Praeteritum pro futuro. Non iam vinculis

 coër-

Ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις, convenienter illis, quae ſcripta erant in his libris; nam in iis dicta et facta hominum conſignata erant.

13. Καὶ *ἔδωκεν — ἐν αὐτοῖς νεκρούς*) *Reddiderat enim mare mortuos, qui in eo fuerant* etc. Ἔδωκεν eſt Plusquamperfectum, ut ex ipſo contextu patet. Omnes partes naturae ſua depoſita exhibebunt; nempe per *προσωποποιΐαν* oſtenduntur mare, mors, *ᾅδης*, quaſi debitores depoſiti. Homines in mari ſubmerſi diſtinguuntur ab aliis, quorum umbrae in orcum migraverant, quia Veteres ſibi perſuadebant, animas hominum mari abſorptorum non deferri ad ſedes inferorum, ſed aquis ſupervolitare. Ὁ *θάνατος*, qui morbo erunt mortui. Ὁ *ᾅδης* ceteros omnes mortuos complectitur, qui aut violento fato aut ſenectute obierint.

14. Καὶ *ὁ θάνατος — τοῦ πυρὸς*) Pertexit *προσωποποιΐαν*, et ſignificat, poſt iudicium extremum non amplius morituros homines iudicatos. Perſimilis locus eſt 1 Cor. XV, 54. 26. Poſſunt etiam *ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης* eſſe ii, qui veros Dei et Chriſti cultores morti tradiderunt, eosque interfecerunt. *οὗτός ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος*) *Haec poena ignis*, qua impii Chriſtianorum perſecutores afficientur, *est secunda mors.* Ex Eichhornii ſententia ingenioſe et acute dictum eſt hoc. Quum nempe plane non intelligatur, quomodo *mors* mori poſſit, poeta notionem *alterius mortis* in uſum ſuum ita convertit, ut illa mortem interimat.

15. Καὶ *εἴ τις — λίμνην τοῦ πυρὸς*) Cf. V, 12. Non ſufficit fuiſſe aliquando Chriſtianum; opus eſt ut perduremus ad finem vitae usque.

CAP. XXI.

1. Καὶ εἶδον — καινὴν) Vide persimilem locum 2 Petr. III, 13. Sedes beatorum in coelis variis imaginibus describitur, et ante lectorum oculos ponitur. c. XXI—XXII, 20. Nam nec ordo, quo haec a Ioanne narrantur, nec res ipsa permittit, ut haec intelligamus de florenti conditione ecclesiae in his terris. ὁ γὰρ πρῶτος — οὐκ ἔστιν ἔτι) Prior facies rerum plane fuit immutata. Παρῆλθε, *praeterierat, transierat.* Supra XX, 11.

2. Καὶ τὴν πόλιν — ἀνδρὶ αὐτῆς) Eandem imaginem habes Hebr. XII, 22. ubi notata vide. Imperii Messiani sedem comparat Ioannes cum urbe Hierosolymitana, quae olim Dei sedes fuerat, et a Iudaeis in coelum translata, omni splendore ita exornabatur, ut et sedes Deo digna fieret, et splendor ipse beatitatis divinae notionem animis hominum infunderet. Sed comparatur etiam hic ecclesia sponsae ad sponsum suam deductae, ob puritatem et innocentiam, qua splendebit. Ad hanc cum sponsa comparationem ducebatur Poëta eo, quod urbes translate dici solerent *virgines.* Descendentem e coelo eam vidit Ioannes, nempe ἐν ἐκστάσει, animo monstratam.

3. Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ — μετ' αὐτῶν) Ezech. XXXVII, 27. Familiarissima quasi consuetudine cum Deo fruentur beati. Magnifica fuit Dei habitatio in tabernaculo per Mosen structo, Levit. XXVI, 11. at multo haec magnificentior. Deus semper ipsis erit intime praesens. καὶ αὐτοὶ — Θεὸς αὐτῶν) Exod. XIX, 6. Erunt populus Dei peculiaris sensu eminentissimo, et Deus eos tutabitur.

4. Καὶ ἐξαλείψει — ὀφθαλμῶν αὐτῶν) Supra VII, 17. Efficiet, ut prae felicitate illa facile obliviſcantur veterum malorum. Ipſe Deus eos nunc ſolabitur. καὶ ὁ θάνατος — ἀπῆλθον) *Mors ultra non erit*; nam coniecta fuit in ſtagnum ignis; ſupra XX, 14. Πένθος, *luctus* ob mortem eorum, qui nobis fuerunt cari. Κραυγὴ, *clamor dissidentium, seditio.* Πόνος, *dolor.* Τὰ πρῶτα ἀπῆλθον, tranſiere illa tempora calamitoſa.

5. Καινὰ πάντα ποιῶ) Ieſ. XLIII, 19. ubi de populo agitur reduce ex Babylon. Plane alia erit rerum facies. γράψον — πιστοὶ εἰσι) Γράψον, ut ſupra XIX, 9. Res magna eſt, et bene retinenda. Dicuntur haec ſincera fide, atque certiſſime ita evenient.

6. Γέγονε) Tam vera haec ſunt, ac ſi iam eveniſſent. ἐγώ εἰμι — τέλος) Repetit dicta ſupra I, 8. *Aeternus ille*, qui promiſſa ſua ſemper implere poteſt. ἐγὼ τῷ — δωρεὰν) Τῷ διψῶντι, *sitienti*, i. e. avide cupienti felicitatem et vitam aeternam. Ὕδωρ τῆς ζωῆς, *aqua viva*, מֵי הַחַיִּים, i. e. *fontana*, perennis, apud gentes orientales, aquae penuria laborantes, eſt emblema magnae felicitatis, et aquam e fonte ad bibendum alicui porrigere in magno beneficio habetur; (Ieſ. XLI, 17.) quum autem gratis propinatur, ſummae liberalitatis argumentum eſt. Ieſ. LV, 1. Hoc loco ſignificat vitam ipſam aeternam, quia nunquam deſinit. Δωρεὰν, *gratis.* Nihil Deus pro maxima illa felicitate ſtipulabitur.

7. Ὁ νικῶν κληρονομήσει ταῦτα) Ὁ νικῶν, qui nec metu nec voluptate vinci ſe patietur. Supra II, 7. 11. 17. 26. Ταῦτα eſt conſtructio rem magis reſpiciens,

 quam

planitie. *καὶ ἔδειξε — ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*) Hebr. XII, 22. Urbem cuius conditor ipse Deus, Hebr. XI, 10.

11. *Τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ*) כבוד יהוה , splendorem, quem Deus ei procuraverat. vice solis et lunae; infra v. 23. In arca foederis conspiciebatur gloria Dei. Sed multo illustrior conspicietur in urbe illa coelesti, *ὁ φωστὴρ αὐτῆς — κρυσταλλίζοντι*) *Lumen eius* (urbis) *simile lapidi pretiosissimo, instar crystalli splendenti.* Pulcerrimum gratissimumque est lumen illud coeleste splendore atque pulcritudine longissime superat lumen hoc solis, quod terrae nostrae lucet. Cumulantur in describenda regia illa coelesti omnia, quae ex opinione hominum sunt magnifica et sublimia, ut ostendatur, nihil in his terris comparari vel aequiparari posse sedi beatorum angelorum et hominum.

12. *Ἔχουσάν τε τεῖχος — υἱῶν Ἰσραήλ*) Haec omnia pertinent ad magnitudinem et magnificentiam urbis describendam. Duodecim portae ad numerum tribuum Israelitarum ita dispositae sunt, ut in cuiuslibet portae vicinia una tribus habitet, et quaelibet suum habeat custodem. Incolae urbis sunt Israelitae, h. e. ex symbolico nominis sensu *populus Deo carus.* Imago sumta ex Ezech. XLVIII, 31. sqq. Praeterea inexpugnabilem, et ab omnibus tutam fore urbem indicatur.

13. *Ἀπ' ἀνατολῶν — τρεῖς*) Indicatur, urbem coelestem ad perfectam *συμμετρίαν* exstructam esse. Pertinet hoc ad ornatum; nec est in hac descriptione quaerendus sensus mysticus.

14. *Καὶ τὸ τεῖχος — τοῦ ἀρνίου*) *Christi* civitas erit, condita per Apostolos, quorum nomina inscripta lapidibus

bus fundamenti loco positis. Numerus *duodenarius* in tota hac descriptione saepe occurrens, respicit ad duodecim tribus Israelis.

15. Κάλαμον χρυσοῦν) Est adpositio sensus: Habebat perticam auream, quae erat mensorium instrumentum. Vide supra XI, 1. Ezech. XL, 3. Est praeterea κατάχρησις Pertica enim illa calamus dicitur, quia plerumque perticae erant ex arundine. Describitur nunc *urbis amplitudo*, quae tanta est, ut Ioannes ad eam dimetiendam ope angeli indiguerit.

16. Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται) Figura quadrangularis perfectionem significat. Sic Roma a Romulo condita quadrata, et in Ezechielis structura multa quadrata. XLI, 21. XLII, 20. XLIII, 16. 17. XLV, 2. Impropriae haec omnia esse sumenda, dubio caret. Nonnisi Symbola sunt et imagines. ἐπὶ σταδίους δώδεκα χιλιάδων) Sensus est 12000, stadia singulorum esse laterum urbis, non totius circuitus. Nam ἐπὶ h. l. habet vim distributivam, ut in tacticis, ἐφ᾽ ἑνός, ἐπὶ τεττάρων, ἐπ᾽ ὀκτώ, *singuli, quaterni, octoni.* Stupenda itaque urbis magnitudo describitur. Alexandria XXX stadiorum longitudinem, non minus X stadiorum latitudinem habuisse dicitur apud Iosephum. Hierosolymorum circuitus apud eundem XXXIII stadiis; Thebarum apud Dicaearchum XLIII stadiis; Ninives apud Diodorum Siculum CCCC stadiis definitur. τὸ ὕψος αὐτῆς) Intellige non altitudinem aedificiorum, quae non erant altiora muro urbis, v. 17. sed distantiam urbis a terrae planitie.

17. Καὶ ἐμέτρησε — ἀγγέλου) Τὸ τεῖχος, muri altitudinem. Numero 144000 respicitur aut ad duodecim tri-

tribus Israelis, aut ad numerum Apostolorum ; nam duodecim sumta duodecies efficiunt 144. μέτρον ἀνθρώπȣ, ὅ ἐστιν ἀγγέλȣ) Angelum nempe mensorem Ioannes ἀνθρωποειδῶς ἐθεώρησε, *humana specie vidit*, ut Andreas Caesareensis loquitur. Erat itaque illa pertica tanta, quanta erat forma staturae humanae, in qua angelus apparebat; ac proinde ad eum modum etiam cubiti.

18. Καὶ ἦν — ἴασπις) Ἐνδόμησις, quod fundamento superstructum est, *structura*. Ἡ ἐνδόμησις τȣ̃ τείχȣς pro τὸ τεῖχος. De Iaspide vide supra IV, 3. Erat invictum opus. καὶ ἡ πόλις — καθαρῷ) Color quidem auri, sed ipsa materia transparens ad modum vitri.

19. Καὶ οἱ θεμέλιοι — κεκοσμημένοι) Παντὶ λίθῳ τιμίῳ, omnibus lapidum pretiosissimorum generibus, ut patet ex sequentibus. ὁ θεμέλιος — σμάραγδος) Pleraque haec lapidum nomina habet Exod. XXVIII, 17. 18. XXXIX, 10. sqq, et in pectorali pontificio. Cf. Ies. LIV, 12. Σάπφειρος, coelo concolor. *Arethas*: Σάπφειρος, ἔτος τȣ̃ καλαΐνȣ χρώματος καλȣμένȣ, ὅ τινες Βένετον φασί, τῷ ȣ̓ρανίῳ ἀπεικάζεται χρώματι. Memoratur etiam veteribus Saphirus aspersa pulvere aureo, i. e. quibusdam punctis aureis, instar pulveris notata, Iob. XXVIII, 6. Hodie vocatur *lapis lazuli*. Vid. *Eichhorn*. ad h. l. Χαλκηδών, respondet ἄνθραξι in Exodo. Est enim species ἄνθρακος, quae reperiri solebat apud Chalcedonem; unde Chalcedonium hic dixit Latinus. Plinius Hist. Nat. XXXVII, 30. *morientibus arboribus similes*. De Smaragdo vide supra IV, 3.

20. Σαρδόνυξ — ἀμέθυσος) *Sardonix*, eodem nomine et hodie celebris, habuit ex Sarda ruborem et Onyche alborem, adeoque naturam quasi compositam, colorem un-

unguis humani referentem. Plinius Hist. Nat. XXXVII, 23. *Sardoniches olim, ut ex nomine ipso apparet, intelligebantur candore in Sarda, hoc est, velut carnibus ungue hominis imposito et utroque translucido.* Solinus 33. *Superficies eius probatur, si meracius rubeat: arguitur, si fuerit faeculentior. Medietas circumitur limite candicante: optima est, si nec colorem suum spargat in proximum, nec ipse ex altero mutuetur: reliqua nigro finiuntur.* De *Sardio* supra IV, 3. *Chrysolithus* est gemma tota aurea; hodie Topazius. Plinius: (Lib. 37. c. 9.) *Chrysolithus gemma est aureo colore translucens.* Βηρυλλος est glauci coloris. Dionysius III, 9. ἦπε βηρύλλε γλαύκην λίθον etc. Plinius H. N. XXXVII, 20. *viriditatem puri maris imitantur.* De *Topazio*, gemma *viridi* Plinius: (Lib. 38. c. 8.) *egregia etiam nunc topazio gloria est, suo virenti genere.* Sed Epiphanius: τοπάζιον, ἐρυθρὸς τῷ εἴδει ὑπὲρ τὸν ἄνθρακα. γίνεται δὲ ἐν τοπάζῃ πόλει τῆς Ἰνδίας. Psellus: ὑέλῳ παρεμφερής. Χρυσόπρασος est austeri coloris. Plinius XXXVII, 20. *Vicinum genus huic* (beryllo) *est pallidius, et a quibusdam proprii generis existimatur, vocaturque chrysoprasus.* Ὑάκινθος, aërei coloris. Solinus 30. *nitore caeruleo hyacinthus invenitur, lapis pretiosus, siquidem inculpabilis invenitur.* *Amethystus* eodem hodie nomine veniens, est lapis *violacei* coloris. Plinius: (Lib. XXXVII, 9.) *caussam nominis afferunt, quod usque ad vini colorem accedens prius quam eum degustet, in violam desinat, fulgorque quidem in illa purpura non ex toto igneus, sed in vini colorem deficiens. Perlucent omnes violaceo colore, scalpturis faciles.*

21. Καὶ οἱ δώδεκα — ἑνὸς μαργαρίτε) Singulae portae erant ex fingulis margaritis. Ἀνὰ εἷς, *singuli*; eft enim ἀνὰ diftributivum. Ief. LIV, 12. καὶ ἡ πλατεῖα — ὕαλος διαυγής) Πλατεῖα, i. e. *plateae urbis*, fingularis pro plurali. Erant plateae ex auro puro, fimiles vitro pellucido. Sunt haec omnia Symbola perpetuae durationis, pulcritudinis et fplendoris.

22. Καὶ ναὸν — τὸ ἀρνίον) Non amplius opus erit templo, quia Deus omnibus coelicolis intime erit praefens, magis quam iis qui frequentabant templum Hierofolymitanum. Beati non colent Deum externis ritibus; non opus erit iis doctore; ipfi perfectiffime Deum cognofcent.

23. Καὶ ἡ πόλις — τὸ ἀρνίον) Ex Ief. LX, 19. 20. XXIV, 23. Midras Tillin XXXXVI, 2. Neque in mundo futuro neceffe habebunt lumen folis interdiu; aut lunae noctu S. D. Ief. LX, 19.

24. Καὶ περιπατήσεσι τὰ ἔθνη διὰ τε φωτὸς αὐτῆς) Haec lectio, quam praeter codices multos exhibent plurimae verfiones antiquae et Patres haud pauci, praeferenda eft vulgari: τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσεσι. Ex Ief. LX. 3. Διὰ τε φωτὸς idem, quod apud Iefaiam in Graeco: τῷ φωτί σε. Senfus eft: Gentes huius felicitatis participes fieri cupient. καὶ οἱ βασιλεῖς — εἰς αὐτὴν) *Reges totius orbis inferent divitias suas et dignitatem suam in illam.* Senfus depromtus ex Ief. XLIX, 23. LX, 10. 16. Quicquid unquam cogitari potuit fplendidum et pulcrum, in urbe illa erit confpiciendum. Δόξα, hebr. כבוד faepe denotat *opes*

et

et divitias, ut patet ex Ief. LXI, 6. LXVI, 22. Gen. XXXI, 1. XLV, 13.

25. Καὶ οἱ πυλῶνες — ἔσαι ἐκεῖ) Ex Ief. LX, 11. Diem hic fume pro fpatio horarum viginti et quatuor. Nocte folent claudi urbium portae; in hac urbe nunquam nox eft. Semper eo patebit aditus.

26. Καὶ οἴσουσι — εἰς αὐτὴν) Καὶ h. l. valet *ut. Ut inferre possint gentes* etc. Senfus idem, quod com. 24.

27. Καὶ ἐ μὴ — τῦ ἀρνίε) Illud ἐ μὴ εἰσέλθῃ eft modi δυνητικῦ. Non poffunt intrare flagitiofi. Κοινὸν et ποιῦν funt neutra pro mafculinis, five communibus; quod frequens Ioanni. Ποιῦν βδέλυγμα eos denotat, qui idololatriam exercent; nam βδέλυγμα, שִׁקּוּץ, modo eft idolum, modo actus idololatrici. Per ποιῦν ψεῦδος intellige eos, qui in pactis et contractibus iniufti funt. Εἰ μὴ, non eft excipientis h. l. fed adverfantis. De libro vitae agni vide fupra XIII, 8.

CAP. XXII.

1. Καὶ ἔδειξε — τῦ ἀρνίε) Eximia et ineffabilis felicitas beatorum in coelo fymbolice defcribitur. Ὕδατος ζωῆς, *aquae perennis.* Comparatur fedes beatorum paradifo. Hoc commate refpicitur ad fluvios Paradifi Gen. II. et ad fluvium qui promanabat ex templo, Ezech. XLVII, 1. 12. *Aqua viva* eft Symbolum refrigerii, et tranquillitatis poft exantlatos labores, et perpeffas moleftias.

2. Ἐν μέσῳ — τῶν ἐθνῶν) Τῆς πλατείας, i. e. platearum eius, ut fupra XXI, 21. Ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, *ex utraque parte.* Ξύλον ζωῆς, Enalla-

ge

ge fingul. pro plur. Nam ex *utraque parte* plateae et fluminis arbores fuiffe dicuntur. *Arbor vitae* in Paradifo Gen. II, 9. fine dubio praedita erat vi confervandae vitae humanae. Ad hanc arborem refpicitur hoc loco. Vide fupra II. 7. Καρπὲς δώδεκα, *fructus duodenos*. Hoc vult dicere: Duodecies in anno five quotannis fructus feret. Secundum numerum duodecim tribuum. Εἰς θεραπείαν fc. confervandam. Nunquam morientur beati.

3. Καὶ πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσαι ἔτι) Κατάθεμα vera eft lectio, non κατανάθεμα. Sic καταθεματίζειν legitur Matth. XXVI, 74. Κατάθεμα, *homo maledictus*, abftr. pro concreto. καὶ ὁ θρόνος — λατρεύσεσιν αὐτῷ) Ἔςαι, femper fcilicet. Non auferetur, ut alia imperia. Λατρεύσεσιν αὐτῷ, nempe in illa urbe.

4. Καὶ ὄψονται — αὐτῦ) Sunt miniftri Dei, et quidem intimae admiffionis, quos Deus confiliorum fuorum participes facit. 2 Reg. XXV, 19. Καὶ τὸ ὄνομα — μετώπων αὐτῶν) Supra III, 12. XIV, 1. Tam aperte Deum agnofcent Dominum fuum, quam fervi, qui nomen herile in fronte fcriptum gerant.

6. A verfu 6. usque ad finem capitis eft totius libri Epilogus. Primo angelus rerum omnium praenuntiatarum veritatem confirmat; deinde ipfe Iefus Chriftus omnia praedicta certiffime eventura effe fpondet; tandemque Ioannes adhortatur lectores, ut oraculo obfequium praeftent. Καὶ εἶπέ μοι, fc. ὁ ἄγγελος cap. XXI, 9. ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν προφητῶν) Legendum πνευμάτων τῶν pro eo quod alii habent ἁγίων. Deus, a quo omnia

dona prophetica ortum habent. Proxime sequentia repetita sunt ex libri huius initio.

7. Καὶ ἰδὲ — τέτε) Illud καὶ ante ἰδὲ addunt codices, versiones, Andr. et Arethas. Est autem supplendum: λέγει Ἰησῆς χριςός. Huius enim sunt verba quae sequuntur. Ἔρχομαι ταχύ, *veniam subito, ex improviso*, nempe ad implenda promissa et liberandos pios. Sequentia verba repetita sunt ex c. I, 3.

8. Καὶ ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ ἀκέων καὶ βλέπων ταῦτα) Ita legendum pro: Βλέπων ταῦτα καὶ ἀκέων, ut alii habent. Subauditur *sum*, ut saepe apud Hebraeos: et Praesens pro Praeterito proximo.

9. Καὶ ἀδελφῶν σε τῶν προφητῶν) Sc. *conservus sum*, quod repetendum ἀπὸ κοινῆ ex praecedentibus. Eadem quae supra XIX, 10. nisi quod deest ibi τῶν προφητῶν, et pro τηρέντων τὲς λόγες τῆ βιβλίε τέτε est τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησῆ.

10. Καὶ λέγει — ἐγγύς ἐςιν) Λέγει, nempe Iesus, ut patet ex v. 12. et sequentibus. Sequitur dialogus inter Dominum Iesum et Ioannem, non adpositis personarum nominibus, sed quae facile ex verbis subintelliguntur. Μὴ σφραγίσῃς etc. non reponas hunc librum in vase testaceo, ut Ieremias c. XXXII, 14. Dan. VIII, 26. XII, 9. Ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐςιν, i. e. brevi multa evenient, ut de rebus Iudaicis: ideoque in promtu debet esse liber, ut cum eventibus comparetur.

11. Ὁ ἀδικῶν — ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι) Sic enim legendum. Verba sunt non iubentis, sed sinentis. Philippus in Sallustii fragmentis, contra Lepidum: *Quando*

do talis es, maneas in sententia. Arrianus IV, 19. ad probum irreclamabilem; ποίει ἃ ποιεῖς. Ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι, *qui sordidus est, in sordibus iaceat suis.* Tale Christi Matth. XV, 14. illud: ἄφετε αὐτοὺς. Cf. 1 Cor. XIV, 38. καὶ ὁ δίκαιος — ἁγιασθήτω ἔτι) Pro δικαιωθήτω omnino legendum δικαιοσύνην ποιησάτω. Sic enim praeter codices multos habent versiones nonnullae et multi Patres. Idem sensus Gal. VI, 9. et 2 Thess. III, 13.

12. Ἔρχομαι — μετ' ἐμοῦ) Ἔρχομαι ταχύ, nempe tum ad liberandos Christianos, tum ad puniendos malos. Vide supra v. 7. Ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ, *mecum fero mercedem.* Ex Ies. XL, 10. et LXII, 11.

13. Ἐγώ — ἔσχατος) Supra I, 8. 18. XXI, 6.

14. Μακάριοι — εἰς τὴν πόλιν) Τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, sc. *Christi*, vel etiam monita huius libri. *Nam ius habebunt fruendi arbore vitae*, i. e. ius aeternae felicitatis. Supra v. 2. Habent etiam tales *ius civitatis* in urbe illa coelesti.

15. Ἔξω οἱ κύνες — ψεῦδος) Κύνες h. l. eodem sensu sume, quo Matth. VII, 6. ubi dicta vide. Ἔξω, est: *Procul ite profani.* Reliqua huius commatis repetita sunt ex iis, quae supra XXI, 8. *Qui amant et faciunt mendacia* sunt hoc quidem loco, *iniusti fraudulenti*, praecipue in contractibus emendi et vendendi.

16. Ἐγὼ Ἰησοῦς — ὁ πρωϊνός) Ὑμῖν, i. e. Ioanni, et per Ioannem aliis Christianis. Ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις, *de ecclesiis*, i. e. de fatis ecclesiarum. Ἐπὶ hic sumitur ut Matth. XIII, 14. XVIII, 3. et aliis locis.

Ii

In verbis ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος τῦ Δαβὶδ illud καὶ est ἐξηγητικὸν, qui genus ducit a Davide. Ἡ ῥίζα, metonymice: *surculus ex* Davide tanquam *radice protrusus.* Τὸ γένος, iterum metonymice: ἐκ γένυς. Ὁ ἀςὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνὸς, i. e. stirpis regiae decus et ornamentum. *Rex illustris,* (veluti Salomo) dicebatur נֵר *lucerna*, Pf. CXXXII, 17. 2 Sam. XXI, 17. Hic autem pro lucerna exquisite dicitur ἀςὴρ. Vide supra V, 5. De voce πρωϊνὸς vide supra II, 28.

17. Καὶ τὸ πνεῦμα — εἰπάτω ἔρχυ) Τὸ πνεῦμα, *qui Spiritus dona habent*, Prophetae et Apostoli. Ἡ νύμφη, i. e. ecclesia. Ἔρχυ, nempe ad nos liberandos ab omnibus malis, et in coelestem patriam perducendos. Ὁ ἀκὺων εἰπάτω ἔρχυ, i. e. omnes qui per alios haec intelligent, precibus faveant. καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω — δωρεὰν) Ἐρχέσθω est legendum pro ἐλθέτω, sicut in praecedentibus ἔρχυ pro ἐλθὲ. Iam nunc veniat et discat, qui scientiae rerum divinarum atque solatii est cupidus. Habet hic, quo sitim restinguat. Sicut nempe aqua perennis in aestu reficit viatorem; ita haec prophetia aestuantes sub adversis.

18. Μαρτυρῶ ἐγὼ — βιβλίῳ τύτῳ) Ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτὰ, si quis temere addiderit illis, quae scripta sunt in hoc Apocalypseos libro; afficiet eum Deus poenis, quae dictatae sunt in hoc libro impiis. Intelligendum est hoc de minis et promissionibus. Si quis paululum vel addidisset vel abstulisset, poterat aut Christianos ad seditionem incitare, aut eos apud Principes ethnicos suspectos invisosque reddere, aut Iudaeos irritare, aut saltem efficere, ut praedictio, qua ecclesia de imminentibus peri-

periculis monebatur, nulli effet ufui. Iofephus c. Apion. I, 8. *δῆλον δ' ἐςιν ἔργῳ, πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιςεύκαμεν. τοσȣ́τȣ γὰρ αἰῶνος παρῳχηκότος ȣ̓́τε προσθεῖναι τις ȣ̓δὲν, ȣ̓́τε ἀφελεῖν, ȣ̓́τε μεταθεῖναι τετόλμηκεν.* Ex Eichhornii fenteitia Ioannes lectores monet, ut carminis argumento potius obfequium praeftent, quam de eo vel ornando vel in compendium redigendo cogitent; in quo imitatus fit Mofen Deut. IV. 2. XIII, 1.

19. *Ἀφελεῖ ὁ θεὸς — βιβλίῳ τȣ́τῳ*) Faciet Deus, ne is particeps flat felicitatis aeternae ne fit civis urbis illius coeleftis, nec fruatur commodis quae in hoc libro promiffa funt piis et fidelibus Chriftianis.

20. *Λέγει ὁ μαρτυρῶν — κύριε Ἰησȣ̃*) *Ὁ μαρτυρῶν ταῦτα*, Iefus, qui haec Ioanıem docuit per angelos. *Ἔρχομαι ταχὺ*, brevi haec implebo. Refpondet Ioannes: *ἔρχȣ*, nempe *ταχὺ*, fac hoc quamprimum.

F I N I S.

